

ნინო დობორჯგინიძე

Nino Doborjginidze

რელიგიური ინკულტურაციისა და
ერთმორწმუნეობის მითის ისტორიისათვის
XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოში

A History of Religious Inculturation and
the Myth of a Common Faith in
18th–19th-Century Georgia

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი 2025

ნაშრომი მომზადდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (პროექტი HE-21-977).

წინამდებარე პუბლიკაციაში გამოთქმული მოსაზრება ეკუთვნის ავტორს და შესაძლოა, არ ასახავდეს ფონდის შეხედულებებს.

Published with financial support of Shota Rustaveli National Science Foundation (Project HE-21-977). All ideas expresses herewith are those of the author, and not represent the opinion of the Foundation itself.

რედაქტორები: **მზექალა შანიძე, შოთა პაპავა**

დამკაბადონებელი **თამარ მინდორაძე**

ყდის დიზაინი **გიგა კეკელია**

Edited by **Mzekala Shanidze, Shota Papava**

Layout design by **Tamar Mindoradze**

Cover design by **Giga Kekelia**

© ნინო დობორჯგინიძე, 2025

საავტორო უფლებები დაცულია.

All rights reserved.

წიგნის გარეკანზე დაბეჭდილია სულხან-საბა ორბელიანისა და ერეკლე მეორის წერილების ფრაგმენტები. ორიგინალები დაცულია პროპაგანდა ფიდეს საისტორიო არქივსა (რომი) და ვენის სახელმწიფო არქივში.

Cover: Fragments from letters by Sulkhan-Saba Orbeliani and King Erekle II. The original documents are preserved in the Propaganda Fide Historical Archives (Rome) and the Vienna State Archive.

ISBN 978-9941-18-487-1

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
ქაქუცა ჩოლოყაშვილის გამზ. 3/5, თბილისი, 0179, საქართველო
ILIA STATE UNIVERSITY PRESS
3/5 Cholokashvili Ave, Tbilisi, 0179, Georgia

სტამბა შპს „ფავორიტი სტილი“

სარჩევი

წინათქმა	4
პირველი თავი	9
წყაროთა დოკუმენტირებისა და კვლევისათვის	
მეორე თავი	17
კვლევის პერსპექტივები, მეთოდოლოგიური ჩარჩო	
მესამე თავი	26
რელიგიური ინკულტურაციის პირველი ეტაპი: „ჩუენი ნათესავის“ იდენტობის ჩამოყალიბება ადრეული შუა საუკუნეების ქრისტიანულ აღმოსავლეთში	
მეოთხე თავი	37
ინკულტურაციის მეორე ეტაპი: კათოლიკური მისიები ადრეული მოდერნულობის პერსპექტივიდან	
მეხუთე თავი	55
რუსული აკულტურაციის მოსამზადებელი ეტაპი	
მეექვსე თავი	71
ერეკლეს ალტერნატიული გეგმები და მოკავშირეები	
მეშვიდე თავი	97
კათოლიკური მისიები ახალ რეალობაში	
მერვე თავი	111
ლათინური წესის ევროპული მისიების სამართლებრივი დავები რუსული მმართველობის პერიოდში	
მეცხრე თავი	124
ვიცეპრეფექტი ანტონ გლახაშვილი მისიის გადასარჩენად	
მეათე თავი	147
Rito Nationale ქართველ კათოლიკეთა იდენტობის საკითხისათვის	
რეზიუმე	170
Summary	172
დანართი	174
1. 1779-1785 წლების მიმოწერა.....	174
2. ანტონ გლახაშვილის წერილები	182
3. პეტრე ხარისჭირაშვილის წერილი პავლე ბრუნონს	199
4. ერმიადინის პატრიარქის, ნერსეს, წერილი მიხეილ ვორონცოვს	204
5. დოკუმენტები ქონებასთან დაკავშირებული დავების შესახებ	206
6. პრესაში გამოქვეყნებული წერილები.....	211
ორიოდე სიტყვა ქართველ კათოლიკეთა შესახებ	211
სომხური გაზეთები და ქართველი კათოლიკეები	216
სტამბოლის ქართველთა მონასტერი	220
ქუთაისის კათოლიკეთა ეკლესიის არქივში	221
ქართველი კათოლიკენი (I, II, III)	224
ბიბლიოგრაფია	236
საძიებელი	249
პირთა სახელები	249
გეოგრაფიული სახელები	254

წინათქმა

ქართული საისტორიო კორპუსი საკმაოდ ჭრელი და წინააღმდეგობრივი ამბების კრებულია; ამ ამბებს, ძირითადად, ერთი მიმართულებით იკვლევენ. ესაა ისტორიის, როგორც ქრონოგრაფიის გაგება, უფრო ზუსტად, დროის კონკრეტულ მონაკვეთში მიმდინარე მოვლენებისა და ამბების აღწერა, მათი წარმმართველი პიროვნებების შესწავლა, ცალკეული ისტორიული მოვლენის მიმოხილვა, დაზუსტება. დღემდე შედარებით იშვიათია კვლევები, რომლებიც მიზნად ისახავს ამ კორპუსის შემადგენელი ტექსტების კანონზომიერებათა დადგენას, სისტემატიზებას, მათ მოქცევას ამა თუ იმ მეთოდოლოგიურ ჩარჩოში, ან მათთვის ახალი ჩარჩოს შექმნას.

წინამდებარე მონოგრაფიას ცოტა რამ აქვს საერთო საისტორიო მეცნიერებათა სისტემატიკასთან, თუმცა ისიც წყაროებს ეხება, თანაც, ნაკლებად ცნობილ ან თითქმის შეუსწავლელ წყაროებს. ისინი შესაშური სისტემატიკითაა „ჩაწერილი“ ისტორიაში, ოღონდ არაა იმ სიბრტყეზე, რომელზეც კოლექტიური მეხსიერება იქმნება, არამედ იქ, სადაც დიდი ისტორიული, უფრო ზუსტად, იმპერიული მითები რეალობის ამსახველ მიკროისტორიებს შთანთქმავს, საისტორიო მეხსიერებიდან ამოშლის, ანადგურებს.

ნაშრომში განხილული წყაროები, მათ შორის, XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოს კათოლიკური მისიების მიკროისტორიები, ევროპელი კათოლიკე მისიონერებისა და ადგილობრივების ურთიერთობათა ამსახველი მნიშვნელოვანი დოკუმენტებია. 5000 გვერდს აჭარბებს საქართველოს შესახებ მასალები, რომლებიც პროპაგანდა ფიდეს საისტორიო არქივშია (პფსა) დაცული (Archivio Storico dei Propaganda fide. Scritture non riferite. Monte Caucaso Georgia); უფრო მეტია თეათინელების, კაპუცინელების, ბასილიანელებისა და წმინდა კონგრეგაციის აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივებსა და ბიბლიოთეკებში დაცული დოკუმენტები (Archivio dei Teatini di Sant'Andrea della Valle; Archivium generale Ordinis, Provincia: Georgia, Missio Santa Sedis; Sacra congregazione per la Chiesa Orientale. Scrittura riferite nei Congressi. Georganni 1861-1892). არანაკლებ მრავალფეროვანია საფრანგეთში (მონტობანი), თურქეთსა (ფერიქი) და საქართველოში დაცული მასალები.

წყაროების ასეთი სიუხვისა და პრეციზულობის მიუხედავად, ამ ურთიერთობების ამსახველი რეალური ისტორიები მეხსიერებიდან იოლად წაშალა, გააქრო ერთმონაზვნობის ფსევდორელიგიურმა მითმა,¹ რომელსაც ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის პირველი წლებიდანვე საგულდაგულოდ ამზადებდნენ რუსეთის, ან, როგორც ევროპელი მისიონერები ეძახდნენ, *Governo Russo*-ს სპეცსამსახურებში.

სანამ ამ პერსპექტივისა და წყაროების მიმოხილვაზე გადავალ, საქართველოს რუსეთთან შეერთების პერიოდის რამდენიმე საინტერესო ფაქტის გახსენება მომიწევს; ისინი ქართულ თუ უცხოენოვან, მათ შორის

¹ მონოგრაფიის მიხედვით აშკარაა, მაგრამ აქვე საგანგებოდ უნდა შევნიშნო, რომ ერთმონაზვნობის ფსევდორელიგიურ მითს არაფერი აქვს საერთო რელიგიასთან, განსაკუთრებით საქართველოსთვის ქრისტიანობის ისტორიულ ფუნქციასთან.

რუსულ, წყაროებში საკმაო სიზუსტითაა დოკუმენტირებული. ვგულისხმობ XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში თბილისში გამოცემულ დოკუმენტებს, კავკასიის გეოგრაფიული საზოგადოებისა თუ სხვა საიმპერატორო კომისიების აქტებს, ანგარიშებს.² მათი შესწავლა, თარგმნა, კვლევა და კრიტიკული შეფასება შედარებით გააქტიურდა გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან. თუმცა, ამ წყაროების სისტემური კვლევა დღემდე რჩება საისტორიო, ზოგადად, ჰუმანიტარული დარგების მნიშვნელოვან გამოწვევად. ქართული ისტორიოგრაფიული კვლევების მიხედვით ქვემოთ მოკლედ გადმოვცემ რამდენიმე საინტერესო ამბავს, რომლებიც უშუალოდ უკავშირდება წინამდებარე მონოგრაფიის მთავარ საკვლევ კითხვას.³

1783 წლის ტრაქტატის გაფორმებასთან დაკავშირებით რუსეთში ქართველი დიდებულები მიიპატიჟეს. მათ მიმართ საიმპერატორო ელიტამ განსაკუთრებული გულუხვობა გამოიჩინა, ზოგს მაყვლისფერი ხავერდის ბალიში ერგო, ზოგს – თეთრი ბარცყული, იმპერატორების და იმპერატრიცების ნაქონი სამახსოვრო ნივთები, ძვირფასეულობა.

ყველაზე დიდი პატივით და ზღაპრული საჩუქრებით ერეკლე მეორის უმცროსი ვაჟი, თეიმურაზ ბატონიშვილი, შემდგომში ანტონ მეორე, დააჯილდოვეს: უფლისწულს, რომელიც, როგორც ჩანს, რუსებს საქართველოში ეკლესიის ფორმალურ გამგებლად და, პირველ რიგში, რუსეთის იმპერიის სანდო მოკავშირედ ჰყავდათ შეგულებული, ერთ-ერთი ვერსიით, ყელზე შეაბეს უძვირფასესი პანაგია, რომელსაც ასორმოდანაზე მეტი ბრილიანტი ამშვენებდა; ამით საიმედოდ „დაიბევეს“ მისი მორჩილება და სიყვარული.⁴

როგორც ჩანს, ბატონიშვილს დიდად არ შეშინებია „დანაელთა საჩუქრის“, რას იფიქრებდა, რომ ბრილიანტებიანი პანაგია სინამდვილეში საკმაოდ მძიმე ბორკილი იქნებოდა. დასაჩუქრებულს მართლაც არ მოჰკლებია საიმპერატორო ყურადღება და პატივი; 1784 წელს იგი თვით იმპერატრიცა ეკატერინე მეორისა და დიდებულების თანდასწრებით საზეიმოდ აკურთხეს ნინოწმინდელ მღვდელმთავრად ცარსკოე სელოს ეკლესიაში, იმავე წელს დაანინაურეს ალავერდელი მიტროპოლიტის ხარისხში; ერთი სიტყვით, შეამზადეს პატრიარქის ტიტულის მისაღებად.

ახალგაზრდა ბატონიშვილი ვერც იმას წარმოიდგენდა, რომ პეტერბურგში დიდებულთა დასაჩუქრების პარალელურად, რუსეთის იმპერატორი,

² Акты, собранные Кавказской археографической комиссией под редакцией: А. П. Берже. Издательство: Тип. Главного Управления Наместника Кавказского, Тифлис, 1866-1904, გამოცემულია 12 ტომად.

³ ამ პერიოდის საისტორიო წყაროთა კვლევას არაერთი ნაშრომი მიეძღვნა; აქ დავასახელებ მხოლოდ იმ პუბლიკაციებს, რომელთა მიხედვით მომდევნო გვერდებზე (გვ. 4-6) მოკლედაა გადმოცემული საქართველოს რუსეთთან შეერთების ზოგიერთი ეპიზოდი. იხ. ბუბულაშვილი 2002: ბუბულაშვილი 2017: 17-44; გურული 2008; გურული 2009:47-60; გურული 2010; გურული 2013; ვარდოსანიძე 2025; მაჭარაძე 1983; ჯავახიშვილი 1919.

⁴ შდრ. „ქიროტონიის შემდეგ იმპერატორმა ახალგაზრდას მხოლოდ ეპისკოპოსის უბოძა ძვირფასი თვლებით შემკული პანაგია, რომელსაც ამშვენებდა უფლის მინანქრული გამოსახულება, რომელიც მოოჭვილი იყო ბრილიანტებით. გამოსახულების პირველ რიგში მოთავსებული იყო 25 ბრილიანტი, მეორე რიგში 16. პანაგიის გასწვრივ განთავსებული იყო 95 მცირე ზომის ბრილიანტი. გვირგვინში იყო სამი მსხვილი ბრილიანტი,“ (ბუბულაშვილი 2002: 10-11).

თბილისში ახლად დანიშნულ მთავარსარდალ კნორინგთან ერთად, ქართული ეკლესიის რუსიფიკაციის გეგმას ამზადებდა. ქაშვეთის ეკლესია რუსეთიდან გამოგზავნილი მთავარსარდალის გამგებლობაში უნდა გადასულიყო. სადღესასწაულო წირვები, რა თქმა უნდა, რუსულ ენაზე უნდა ჩატარებულიყო, რუსული კანონარით. ვინც ამ უკანასკნელს უერთგულებდა, უზვად დაასაჩუქრებდნენ იმპერიის სახელით. დიახ, სახელით, და არა სახსრებით, იმპერატორის გეგმის მიხედვით სახსრები ისევ ღარიბ ქართულ ეკლესიას უნდა გაეღო; კერძოდ, მთავარსარდალს თბილისის ყველაზე მდიდარი ეკლესიის შემოსავალი უნდა ჩაერიცხა არა საეკლესიო, არამედ სახელმწიფო ხაზინაში და სწორედ ამ შემოსავლით უნდა დაეფარა რუსული კანონარის ერთგულებისთვის დანესებული ჯილდოს ხარჯი.

წყაროებში არ ჩანს, რა ფასი გადაიხადა ქართულმა ეკლესიამ რუსული კანონარის ერთგულებაში. მხოლოდ ის ვიცით, რომ თბილისის რამდენიმე ეკლესიის წინამძღვარი დამსახურებულად დაჯილდოვდა იმპერიის სახელით, განსაკუთრებით ისინი, ვინც რუსული ეკლესიის ტაბელი და რუსი იმპერატორების მოხსენიება, ან მათი კორონაციის დღისთვის სპეციალური წირვები დაანესა.

თეიმურაზ ბატონიშვილის, იმავე ანტონ მეორის, პატრიარქად კურთხევის შემდეგ (1778 წ.) ეკლესიაში შიდადაპირისპირებამ და მცხეთის საყდრის დასუსტების ტენდენციებმა იმატა. რუსეთის სინოდის წევრი, ვარლამ ეპისკოპოსი (ერისთავი), თბილელი მიტროპოლიტი არსენი, დეკანოზი ალექსი, ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ, როგორ გამოეთხარათ ძირი კათალიკოსის ინსტიტუტისთვის. თბილისიდან მოსკოვსა და პეტერბურგში წერილი წერილზე იგზავნებოდა, სასულიერო ელიტა ერთმანეთს ეჯიბრებოდა მცხეთის საყდრის ღალატსა და ახალი პატრონის, რუსეთის წმინდა სინოდის, ერთგულ ქვეშევრდომობაში.⁵

ეკლესიისა და პატრიარქის უფლებები მიზანმიმართულად, თანდათანობით იზღუდებოდა. სამაგიეროდ, ფართოვდებოდა ძვირფასი საჩუქრების კალათა: 1801 წელს, ქართლ-კახეთის ოფიციალური ანექსიისას, იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა ანტონს ბრილიანტისჯვრიანი თეთრი ბარტყული და ალექსანდრე ნეველის ორდენი უბოძა, მცხეთის საყდრის დამოუკიდებლობის დაკარგვის წელს (1811) კი – მწვანე ხავერდის მანტია და ანდრია პირველწოდებულის ორდენი. ორდენის ჰონორარების გარდა მას დაუნიშნეს იმ დროისათვის საკმაოდ დიდი ჯამაგირი თუ პენსია, 54 000 რუსული მანეთი, ჩასვეს იმპერატრიცა ანა პავლეს ასულის ნაქონ მოოქრულ ექვსცხენიან ეტლში⁶ და სანაცვლოდ ავტოკეფალიის დათმობა, ანუ ერთმორწმუნეობის მითის დაკანონება მოსტხოვეს.

სხვა რაღა გზა ჰქონდა ანტონს, დათმო; სამაგიეროდ კი, მატერიალურ სიკეთესთან ერთად, მან მიიღო ახალი, უკვე რუსეთის წმინდა სინოდის მიერ ნაბოძები, პირდაპირი გაგებით ცარიელი ხარისხი და ტიტული: 1811

⁵ შიდადაპირისპირებისა და მცხეთის საყდრის მდგომარეობის შესახებ იხ. გურული 2010.

⁶ ეს მდიდრული ეტლი ფრანგული ყოფილა, თანაც, ერთადერთი მაშინდელ მოსკოვში; იმპერატორს იგი საზეიმოდ გადაუცია ანტონისთვის.

წლის 30 ივნისს რუსეთის იმპერატორმა ორი სამართლებრივი დოკუმენტი გამოსცა. პირველის მიხედვით გაუქმდა მცხეთის საყდრის ავტოკეფალია რუსულ საეკლესიო იერარქიასთან ამ უკანასკნელის შეუთავსებლობის გამო. მეორე დოკუმენტით კი ანტონ მეორეს შეუნარჩუნდა კათალიკოსის წოდება და ტიტული ეკლესიისა და მრევლის გარეშე. საიმპერატორო კანცელარიამ ამ დანაკლისის საკომპენსაციო პატივიც გამონახა: ანტონმა სინოდში რუს მღვდელმთავრებს შორის მერვე ადგილიდან საპატიო, რიგით მეხუთე, ადგილზე გადმოინაცვლა.

ამ რესკრიპტით საბოლოოდ განადგურდა ერეკლე მეორის მიერ 1771 წლის 30 დეკემბერს ხელმოწერილი მფარველობითი ხელშეკრულების პროექტი. ეკლესიის დამოუკიდებლობის შესახებ ერეკლეს მიერ მიღწეული შეთანხმება – *უცვალელად ეგოს კათალიკოზიცა წესსავე თვისსა*⁷ – ანტონ კათალიკოსის ახალმა ტიტულმა ჩაანაცვლა: *მიტროპოლიტი მცხეთისა და ქართლისა, ნმინდა სინოდის ეგზარხოსი საქართველოში*.

ანტონ მეორეს მხოლოდ სიკვდილმა აჰყარა იმპერიის ბრილიანტებიანი ბორკილი. 1827 წლის 21 დეკემბერს, როცა იგი გარდაიცვალა, სინოდმა სპეციალური დეკრეტი გამოსცა, რომლითაც უკან დაიბრუნა ძვირფასი პანაგია. რაც შეეხება ცარიელ ტიტულს და წოდებას, იგი, ცხადია, გააუქმა და რუსი ეგზარხოსების⁸ ხელით მშვიდად გააგრძელა ფსევდორელიგიური მითის საქმედ ქცევა – **არა მარტო ქართული ეკლესიის, არამედ საზოგადოებრივი და სოციალური ცხოვრების უკლებლივ ყველა სფეროს რუსიფიკაცია**.

მითის კანონიზაციის პროცესს⁹ რომ უმტკივნეულოდ ჩაეეცლო, ამაზე 1783 წლის ტრაქტატამდე დიდი ხნით ადრე იზრუნა საიმპერატორო სამსახურმა. ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის პირველი ნახევრიდან მოყოლებული, მას ცდა არ დაუკლია, საფუძველშივე გაენადგურებინა საქართველოს სხვა ქვეყნებთან, მათ შორის, ევროპასთან შესაძლო მოკავშირეობის ყველა პერსპექტივა, რათა გეორგიევსკში გაფორმებული არჩევანი მართლაც უალტერნატივო გამხდარიყო.

ამ მიმართულებით რუსები განსაკუთრებით წარმატებულები აღმოჩნდნენ 1781-1783 წლებში მოახერხეს და ბოლომდე მიჰყვნენ ევროპაში ერეკლეს მიერ ორი განსხვავებული გზით ზედიზედ გაგზავნილ ელჩებს, კაპუცინელ მღვდლებს. მათგან ერთი 1781 წლის 3 ივლისს მოაკვლევინეს კონსტანტინოპოლში, ხელში ჩაიგდეს და გაანადგურეს ერეკლეს წერილები. მეორე ელჩი, 1782 წლის

⁷ იხ. მაჭარაძე 1983: 59.

⁸ მხოლოდ პირველი ეგზარხოსი, ვარლამ ერისთავი, იყო ეროვნებით ქართველი.

⁹ უახლესი ისტორია გვიჩვენებს, რომ ერთმორწმუნეობის მითი განსხვავებული ინტენსივობით, მაგრამ დღემდე რჩება იმპერიული ერთობის ერთ-ერთ მთავარ იდეოლოგიურ იარაღად. XX საუკუნის საბჭოური ანექსიისას ამ მითს რამე განსაკუთრებული როლი აღარ უთამაშია; მეზობელი ხალხების ანექსია მაშინ პროლეტარული ერთობის სახელით შეინიღბა; ეს უკანასკნელი, უფრო ზუსტად, მასზე დამყარებული საბჭოური რეჟიმი ჯერ სასტიკად გაუსწორდა ეკლესიას, მერე კი სრულად დაიქვემდებარა და ბოლომდე ერთგულად აკონტროლებდა მას (იხ. რატიანი 2024). გასული საუკუნის 90-იანი წლების ბოლოს მითი ხელახლა დაიბადა და თანდათან გაძლიერდა ახალი პოსტსაბჭოური ერთობის, განსაკუთრებით ევრაზიული კავშირის იდეასთან ერთად და საკმაოდ მიმზიდველი აღმოჩნდა საზოგადოების ერთი ნაწილისთვის არა მარტო რუსეთში, არამედ საქართველოშიც.

ნომებერში გაგზავნილი, ზედ ტრაქტატის გაფორმების წინ, 1783 წლის მაისში მოაკვლევინეს პოლონეთში.¹⁰

ქართველ მეფესთან სიახლოვე და, რაც მთავარია, ევროპასთან დესპანობა მწარედ აზღვევინა გოვერნო რუსომ ევროპელ კაპუცინელებს: განსაკუთრებით ათეველწუნა ამ ორდენის წევრი სასულიერო პირები, რუსეთის იმპერიისთვის საშიში ქმედებების ბრალდებით სათითაოდ შეუთხზა მათ სასამართლო საქმეები და 1845 წლის 2 იანვარს ყველა მათგანი გააძევა საქართველოდან.¹¹

მონოგრაფიაში განხილული წყაროების საფუძველზე შევეცდები, ნაწილობრივ აღვადგინო ფსევდორელიგიური მითის მიერ წამოვლილი სურათი: ადრეული მოდერნულობის პერიოდის საქართველო და ევროპის რელიგიურ და საერო წრებთან მისი ურთიერთობების ამსახველი ისტორიები. კომპარატივისტული პერსპექტივიდან იქნება გაანალიზებული რელიგიური ინკულტურაციის როლი ჩვენი ისტორიის ორ სხვადასხვა ეტაპზე:

ა. **ადრეული შუა საუკუნეებიდან** დაწყებული რელიგიურ-საგანმანათლებლო პროცესები და ქართველ სწავლულთა იდენტობისა და ძველი ქართული ფილოლოგიური Τέχνη-ს ჩამოყალიბება (პირველი ეტაპი);

ბ. **ადრეული მოდერნულობის** ეპოქაში ქართული საგანმანათლებლო, ლექსიკოლოგიური, ლექსიკოგრაფიული, მთარგმნელობითი, ზოგადად, ფილოლოგიური დისციპლინის ჩამოყალიბება (მეორე ეტაპი).

რაც შეეხება საერთაშორისო სამეცნიერო დისკუსიებში დამკვიდრებულ ტერმინს **ადრეული მოდერნულობა**, ვფიქრობ, იგი უკეთ გამოხატავს ქართულ რეალობაში მიმდინარე პოლიტიკურ თუ კულტურულ-საგანმანათლებლო პროცესებს, ვიდრე ქართულ სამეცნიერო სივრცეში გამოყენებული ტერმინი **აღორძინების ხანა**.

მონოგრაფიის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაეთმო XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოში მოქმედი კათოლიკური მისიების შესახებ შედარებით ნაკლებად ცნობილი წყაროების ანალიზს. მათზე დაყრდნობით შევეცდები აღვადგინო ჯერ ისპაჰანისა და კონსტანტინოპოლის საეპისკოპოსოების, შემდეგ კი რუსეთის იმპერიაში, მოჭილოვის საბჭოს გამგებლობაში მოქცეული საქართველოს კათოლიკეების პოლიტიკური, კულტურული და რელიგიური ყოფის ამსახველი ისტორიები.

საგანგებოდ იქნება გაანალიზებული XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოდან გაძევებული კათოლიკური თემის მიერ კონსტანტინოპოლის ფერიქოიში ქართულენოვანი ლიტურგიის დამკვიდრებისა და ოფიციალურად აღიარების ისტორია. ზოგადად, კათოლიკური ინკულტურაციის უმნიშვნელოვანესი როლი მეცხრამეტე საუკუნეში, ერთმონაწილეობისა და ორ ქრისტიან ერს შორის მეგობრობის სახელით შენიღბული რუსიფიკაციის პერიოდში.

¹⁰ ამ წყაროებზე ქვემოთ საგანგებოდ შევეჩერდები.

¹¹ კაპუცინელთა ორდენის საქართველოში დაბრუნების პროცესი 2012 წლის გაზაფხულზე დაიწყო. დღემდე გაურკვეველია ამ ორდენის კანონიერი ქონების, განსაკუთრებით ეკლესიების, ბედი.

პირველი თავი

წყაროთა დოკუმენტირებისა და კვლევისათვის

საქართველოს კათოლიკური მისიების წყაროთა პუბლიკაციას, თარგმნასა და კვლევას ხანგრძლივი ისტორია აქვს როგორც საქართველოში, ისე უცხოეთში. მეთვრამეტე საუკუნის პირველი ათწლეულიდან ჯერ უცხოეთში იწყება ამ წყაროებით დაინტერესება, უფრო ზუსტად, მათი დოკუმენტირებისა და შემდგომში შესწავლის წინასამეცნიერო ეტაპი. სწორედ ამ პერიოდიდან პირველად ჩნდება, ძირითადად, იტალიურ და ფრანგულ რელიგიურ თუ საისტორიო-მიმოხილვით ლიტერატურაში საქართველოს მისიების შესახებ სხვადასხვა ხასიათის პუბლიკაცია, აღწერილობები; მათში განხილულია როგორც მისიების ცხოვრების ცალკეული დეტალები, ასევე წარმოდგენილია ზოგადი ცნობები საქართველოს შესახებ. განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ორი ნაშრომი:

ა. 1704-1705 წლებში რომში ბარტოლომეო ფეროს (Bartolomeo Ferro) მიერ სამ ნაწილად გამოცემული თეათინელთა ორდენის ისტორია (*Istoria Delle Missioni De Chierici Relogari Teatini*), რომლის პირველ ტომში წარმოდგენილია საქართველოს სხვადასხვა მხარეში (Iberia, Odisci, Guriel, Imereti) მოქმედი თეათინელთა მისიების ვრცელი აღწერილობა.¹²

ბ. პროპაგანდა ფიდეს აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივის საქართველოს შესახებ მასალებში მოხსენიებული ჟან-მარი შოპენისა და სეზარ ფამენის (Jean-Marie Chopin, Cesar Famin) წიგნის მეორე ტომი, რომელიც ეხება რუსეთის, კერძოდ მისი ევროპული ნაწილის განაპირა მხარეებს და იმ პერიოდისთვის უკვე რუსეთის პროვინციებს აზიაში, კერძოდ, ჩერქეზეთს, საქართველოსა და სომხეთს (*Russie, tome deuxième, contenant la Fin de la Russie d'Europe y Compris la Crimée et les Provinces Russes en Asie, Circassie et Géorgie, Arménie*). წიგნში ვრცელადაა აღწერილი და შეფასებული საქართველოს კათოლიკური მისიების ისტორიის არაერთი მნიშვნელოვანი საკითხი. განსაკუთრებით საინტერესო ჩანს ავტორის თხრობა ქართულენოვანი რელიგიური ტექსტების, მათ შორის ბიბლიის ცალკეულ წიგნთა თარგმნის, ზოგადად, ძველი ქართული თარგმანების ბერძნულ ორიგინალებთან მიმართებისა და კათოლიკე მისიონერების მიერ ლიტურგიაში ამ თარგმანების გამოყენების შესახებ.¹³

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან საქართველოში კათოლიკეთა საქმიანობის შესწავლის მიმართ გაჩენილი ინტერესი. ქართულ პერიოდულ პრესაში, განსაკუთრებით „ივერიასა“ (როგორც გაზეთში, ისე ჟურნალში) და „დროებაში“ სისტემატურად იბეჭდებოდა წერი-

¹² იხ. Ferro 1704-1705 (2012). ეს წიგნი, განსაკუთრებით საქართველოს მისიების ისტორია, ერთ-ერთი ყველაზე ადრეული ვრცელი აღწერილობაა და მრავალმხრივ საყურადღებო ნაშრომია. დაგეგმილია მისი თარგმნა.

¹³ იხ. Chopin, Famin 1838 (2012). ამ წიგნის ერთი თავი, კერძოდ, მსჯელობა ბიბლიის ძველი ქართული თარგმანების შესახებ, წყაროდ გამოიყენა პაპი ლეონ მეცამეტის მიერ საგანგებოდ შექმნილმა კომისიამ ქართულენოვანი კათოლიკური ლიტურგიის ლეგიტიმაციისათვის. ეს საკითხები იხ. მონოგრაფიის მეათე თავში.

ლები ქართველი და უცხოელი კათოლიკეების შესახებ.¹⁴ საქართველოს კათოლიკური მისიების რელიგიურ, ენობრივ თუ პოლიტიკურ საქმიანობას არაერთი პუბლიკაცია მიუძღვნა ზაქარია ჭიჭინაძემ, თუმცა, სამეცნიერო აპარატის არქონის გამო, მისი მოსაზრებებისა და არგუმენტაციის გადამოწმება ნაკლებად ხერხდება.¹⁵

მისიების ქართული და უცხოენოვანი წყაროების პუბლიკაციის, თარგმნისა და სამეცნიერო შესწავლის უმნიშვნელოვანეს მიჯნად უნდა ჩაითვალოს 1902 წელს მიხეილ თამარაშვილის მიერ გამოცემული ფუნდამენტური ნაშრომი: *ისტორია კათოლიკობისა საქართველოში*. ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე.¹⁶ სწორედ ამ მონოგრაფიით იწყება დარგის სამეცნიერო ისტორია, როგორც ქართულ, ისე უცხოურ არქივებში დაცული მდიდარი მემკვიდრეობის სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა.

გასული საუკუნის 70-იანი წლებიდან არაერთი ექსპედიცია მოეწყო უცხოეთში, განსაკუთრებით იტალიის, საფრანგეთისა და თურქეთის სხვადასხვა რელიგიურ თუ საისტორიო ინსტიტუტებში დაცული წყაროების კვლევისა და შესწავლის მიზნით. დაიბეჭდა კათოლიკური მისიების არაერთი ქართულენოვანი წყარო, ითარგმნა და გამოიცა უცხოენოვანი წყაროების ქართული თარგმანები, მიმოხილვითი და კვლევითი ხასიათის ნაშრომები. შესწავლილ იქნა უცხოელ კათოლიკეთა რელიგიური, ისტორიულ-ფილოლოგიური, ლექსიკოლოგიური, ლექსიკოგრაფიული და გრამატიკული ხასიათის ნაშრომები.¹⁷

მისიების დღემდე უცნობი ან ნაკლებად ცნობილი ქართულ-ევროპული წყაროების დოკუმენტირებისა და აღწერის მიზნით 2011-2012 წლებში საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტრომ კვლევითი ექსპედიცია მოაწყო რომში, პროპაგანდა ფიდეს საისტორიო არქივში, თეათინელებისა და კაპუცინელთა ორდენის ბიბლიოთეკებსა და არქივებში.¹⁸

¹⁴ ნაშრომის დახარტში ქართული პერიოდული პრესიდან გადმოებეჭდილია (კრიტიკული განხილვის გარეშე) საკვლევი თემისთვის საინტერესო რამდენიმე სტატია. კვლევის მნიშვნელოვან ამოცანად რჩება მათი სისტემური მოძიება და ანალიზი.

¹⁵ ზაქარია ჭიჭინაძისა და ამ ეპოქის სხვა ქართველ ავტორთა პუბლიკაციები ცალკეული პრობლემატიკის განხილვისას იქნება დასახელებული.

¹⁶ იხ. თამარაშვილი 1902/2011. საქართველოში კათოლიციზმის ისტორიის კვლევაში მიხეილ თამარაშვილის დამსახურების შესახებ იხ. ლალანიძე 2021(3): 97-129.

¹⁷ წინამდებარე კვლევისთვის მნიშვნელოვანი ნაშრომების ბიბლიოგრაფია შესაბამისი თავების მიხედვით იქნება დამონებული. საკვლევი თემატიკის გათვალისწინებით, აქ დავასახელებ მხოლოდ საუკუნის ექსპედიციების ფარგლებში მომზადებულ რამდენიმე ნაშრომს/თარგმანს. იხ. გიორგაძე 1977; ვათეიშვილი 2014 (1), 2014 (2), 2016 (3), 2016 (4), 2016 (5), 2017 (6), 2016 (7); ვათეიშვილი 2017ა; თამარაშვილი 1902/2011; Licini 1980; Licini 1984 (1): 126-162; (2): 407-437; Licini 1990: 107-112; Licini 2001: 315-359; Licini 2003: 181-200; Licini 2008: 191-218; Licini 2009; მაგაროტო 2008; პაპაშვილი 1995; ტაბალუა 1979; ტაბალუა 1984-1987; ფუტყარაძე 2012; ფუტყარაძე 2018; ჩიქოვაძე, ვათეიშვილი 1983; ჯავახიშვილი 2009.

¹⁸ პროექტის ინიციატივა ეკუთვნოდა კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მაშინდელ მინისტრს, ჭიჭინაძე რურუას; მის განხორციელებაში ასევე დიდი წვლილი შეიტანა იმ დროისთვის საქართველოს ელჩმა ვატიკანში, ქალბატონმა ქეთევან ბაგრატიონმა. მინდა ვისარგებლო შემთხვევით და მადლობა გადავუხადო მათ ამ პროექტის მხარდაჭერისთვის. განსაკუთრებული მადლიერება მინდა გამოვხატო 2012-2016 წლებში საქართველოში წმინდა საყდრის ელჩის, ნუნციუს მარეკ

როგორც პროექტის ფარგლებში, ასევე მისი დასრულების შემდეგაც საქართველოსა და წმინდა საყდრის დიპლომატიების თანადგომით მოხერხდა მნიშვნელოვანი წყაროების ასლების გადაღება, ასევე ჩვენი ისტორიისთვის განსაკუთრებით საინტერესო დოკუმენტების საავტორო უფლების შეძენა; მათივე ინიციატივით ჯერ 2012 და შემდეგ 2017 წელს რომში გაიმართა საერთაშორისო კონფერენციები, რომლებიც მიეძღვნა საქართველო-რომის ურთიერთობების ცალკეულ პრობლემატიკას.¹⁹

ზემოთ დასახელებული პროექტის ფარგლებში მოპოვებული მასალები შემდგომი კვლევის, თარგმნისა და პუბლიკაციისთვის გადაეცა ექსპედიციაში მონაწილე უნივერსიტეტებს.²⁰ კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტრომ შეიძინა რამდენიმე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი წყაროს, მათ შორის სულხან-საბა ორბელიანის, გიორგი მეცამეტისა და სხვა ისტორიულ პირთა წერილების საავტორო უფლებები; მათგან რამდენიმე პირველად იბეჭდება წინამდებარე მონოგრაფიაში.

ამ წყაროების კატალოგიზაციის, შესწავლისა და თარგმნის მიზნით 2014 წლიდან ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში რამდენიმე კვლევითი პროექტი, სადოქტორო ნაშრომი და სამეცნიერო პუბლიკაცია მომზადდა; 2016-2021 წლებში განხორციელდა ანა ჭკუასელის სადისერტაციო კვლევა, *ქართული ფილოლოგიის ისტორიიდან: კათოლიკური ინკულტურაცია და XVIII-XIX საუკუნეების უცნობი ლექსიკონები*. მან შეისწავლა ევროპელ მისიონერთა კულტურული ადაპტაციის პროცესები, აღწერა ევროპელ მისიონერებსა და ადგილობრივებს შორის კულტურული განსხვავებებისა და ენობრივი ბარიერის

სოლომონისკის მიმართ, რომელმაც არაერთხელ გვიშუამდგომლა როგორც კაპუცინელების, ასევე წმინდა კონგრეგაციის აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივის მესვეურებთან და უსასყიდლოდ გადმოგვცა ჩვენი ისტორიოგრაფიისთვის მნიშვნელოვანი დოკუმენტების ასლები (საავტორო უფლებებით). მათი ნაწილი წინამდებარე მონოგრაფიაში იბეჭდება.

¹⁹ 2011-2012 წლების პროექტის დასრულების შემდეგ ცალკეული წყაროს ასლისა თუ საავტორო უფლების მოპოვებაში, ასევე კვლევის შედეგების სამეცნიერო წრეებში გავრცელებასა და საერთაშორისო საზოგადოებაში პოპულარიზაციის საქმეში დიდი წვლილი შეიტანეს საქართველოს ელჩებმა ვატიკანში, ქეთევან ბაგრატიონმა და თამარ გრძელიძემ. კვლევის სხვადასხვა ეტაპზე ქალბატონი ქეთევანი ინტენსიურად იყო ჩართული მასალების მოპოვებასა და ხელმისაწვდომობასთან დაკავშირებული ნებისმიერი პრობლემის მოგვარებაში. ქალბატონი ქეთევანის ინიციატივით 2012 წელს საქართველო-რომის ურთიერთობის კვლევით-საგანმანათლებლო/დიპლომატიურ პრობლემატიკაზე რომში მოეწყო კონფერენცია, რომელზეც, ამ საკითხებზე მომუშავე ქართველ და უცხოელ მკვლევრებთან ერთად, ვრცელი მოხსენება წარმოადგინა აღნიშნულმა კვლევითმა ჯგუფმა. 2017 წელს, წმინდა საყდრისა და საქართველოს შორის ურთიერთობის 25 წლის აღსანიშნავად, საქართველოს იმჟამინდელი ელჩის, თამარ გრძელიძის ინიციატივით გაიმართა საერთაშორისო კონფერენცია და მისივე რედაქტორობით გამოიცა კრებული: ROMA E I GEORGIANI (იხ. Grzelidze 2017). მინდა ვისარგებლო შემთხვევით და მადლობა გადაუხადო მათ საქართველოს კათოლიკური მისიების წყაროების კვლევის მიმართ განსაკუთრებული ინტერესისა და მკვლევართა ჯგუფის თანადგომისთვის.

²⁰ ექსპედიციაში მონაწილეობდა ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თავისუფალი უნივერსიტეტი და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ექსპედიციის წევრებმა (ნოდარ ლაღარია, ექსპედიციის ხელმძღვანელი, სალომე კენჭოშვილი, სანდრო თვარაძე, მიხეილ მირაშვილი, ირაკლი თაბორიძე, ნინო დობორჯგინიძე) პირველადი დამუშავების სტანდარტის შესაბამისად აღწერეს საქართველოს შესახებ რომის არქივებსა და წიგნთსაცავებში დაცული დოკუმენტები. იტალიური წყაროების პირველადი აღწერილობების მომზადებაში განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის სალომე კენჭოშვილს; სწორედ მან ამოიკითხა ხელნაწერების რთული და დაზიანებული ადგილები.

დაძლევის გზები. ქართველი და ევროპელი კათოლიკე მისიონერების მდიდარი ლექსიკოგრაფიული ტრადიცია ანა ჭკუასელმა იკვლია იუჯინ ნაიდას, ოტო ზვარჯისასა და ლეონარდ ბლუმფილდის მიერ კონცეპტუალიზებული ჩარჩოსა და ისტორიულ-შედარებითი ლექსიკოგრაფიის პერსპექტივიდან.²¹

აღნიშნული წყაროების საფუძველზე მომზადდა მაია დამენიას სადოქტორო ნაშრომიც. მან საგანგებოდ დაამუშავა 1700-1800 წლების საქართველოს კათოლიკური მისიების წყაროები პროსოპოგრაფიულ მონაცემთა ბაზის კონცეფციისა და სტრუქტურის ჩამოყალიბების მიზნით. მ. დამენიამ საგანგებოდ შეისწავლა პროპაგანდა ფიდეს პირველი ტომის წყაროები და გამოაქვეყნა ვრცელი აღწერილობა; მანვე გამოავლინა, თარგმნა და დაბეჭდა მანამდე უცნობი არაერთი წყარო, განსაკუთრებით XVII-XVIII საუკუნეების იტალიელ მისიონერთა ვრცელი ანგარიშები, ე.წ. რელაციები.²²

2021 წელს ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის კვლევითმა ჯგუფმა (ნ.დობორჯგინიძე, მ. დამენია, ტ. კულკე, თ. ჭეიშვილი, ა. ჭკუასელი) შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდისა და უნივერსიტეტის მხარდაჭერით დაიწყო ახალი კვლევითი პროექტის განხორციელება: **საქართველო ადრეული მოდერნულობის პერსპექტივიდან** (HE-21-977).²³ კვლევა, რომელიც ძირითადად კათოლიკური მისიების ახალი წყაროების გამოვლენას, ინტერპრეტაციასა და ახლებურად გააზრებას ისახავდა მიზნად, წარიმართა რამდენიმე მიმართულებით:

ა. ადრეული მოდერნულობის პერიოდის ქართული (განმარტებითი, ორენოვანი) ლექსიკოგრაფიული და ლექსიკოლოგიური მემკვიდრეობა, როგორც კათოლიკური ინკულტურაციის თანმდევი ფილოლოგიური საქმიანობა საქართველოში.²⁴

2022 წელს გამოქვეყნდა ამ ტრადიციის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ორი ძეგლი: 1) უცნობი ევროპელი მისიონერის (სავარაუდოდ, გერმანულენოვანის) მიერ ლათინურ ენაზე შედგენილი ქართული ენის მოკლე გრამატიკა, ლექსიკონი და ფრაზეოლოგიური სასაუბრო (ANONYMI, GRAMMATICA & VOCABULARIUM LINGUAE GEORGIANAE; 2) ემანუელე

²¹ იხ. <https://iliauni.edu.ge/uploads/other/60/60929.pdf> აღნიშნული მასალების კვლევის შედეგები ასევე იხ. დობორჯგინიძე 2012ა: 73-115; Doborjginidze 2014: 136-157; დობორჯგინიძე 2015: 75-82; დობორჯგინიძე 2016: 106-117; Doborjginidze 2017: 212-231; დობორჯგინიძე 2019: 166-219; დობორჯგინიძე, დამენია, ჭეიშვილი, ჭკუასელი 2022: 5-38; დობორჯგინიძე, დამენია, ჭეიშვილი, ჭკუასელი 2024ა, 2024ბ.

²² Relazione - ასე უწოდებენ მისიების მართვასთან დაკავშირებულ საგანგებო ანგარიშს, რომელშიც ვრცლად არის მიმოხილული იმდროინდელი საქართველოს რელიგიური, კულტურული თუ ზოგადად, სახელმწიფოებრივი ცხოვრების მეტად მნიშვნელოვანი საკითხები. სწორედ მაია დამენიას ეს ნაშრომი დაედო საფუძვლად 2022 წელს საქართველოს კათოლიკური მისიების პროსოპოგრაფიული ბაზის შექმნას. იხ. <https://missio.iliauni.edu.ge/ka> იხ. ასევე დამენია 2017: 194-211; Damenia 2019: 99-149.

²³ ქვემოთ ვეყრდნობი 2022 წელს კვლევითი ჯგუფის მიერ გამოცემული კრებულის შესავალში წარმოდგენილ მიმოხილვას. იხ. დობორჯგინიძე, დამენია, ჭეიშვილი, ჭკუასელი 2022: 5-24.

²⁴ რუსიფიკაციის პერიოდში ქართულის, როგორც კათოლიკური რელიგიური სივრცის ოფიციალური ენის ფუნქციონირების, მისი სოციალური და საზოგადოებრივი როლის შესახებ ქვემოთ საგანგებოდ შეეჩერდები.

და იგლესიასის მიერ მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში შედგენილი არასრული ქართულ-იტალიური ლექსიკონი (EMMANUELE DA IGLESIAS, DIZIONARIO GEORGANO-ITALIANO).

ორივე ლექსიკონი განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა; პირველი წარმოადგენს ქართული ენის, მისი ლექსიკური, ფრაზეოლოგიური და გრამატიკული მიმოხილვის დღემდე ცნობილ/გამოცემულ ერთადერთ რეპრეზენტაციას ლათინურ ენაზე. გარკვეულწილად, ესაა კლასიკური ტრადიციის გამოძახილი. ხოლო მეორე, ემანუელე და იგლესიასის ლექსიკონი, არის სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონის დღეისათვის ცნობილი პირველი თარგმანი ევროპულ (იტალიურ) ენაზე. კვლევამ აჩვენა, რომ ემანუელეს ლექსიკონის ქართულ ნაწილში როგორც განსამარტავი ერთეულები, ასევე სალექსიკონო დეფინიციები, აღებულია სულხან-საბას ლექსიკონიდან, ფაქტობრივად, მათ იტალიურ თარგმანს წარმოადგენს. ამდენად, ემანუელეს ნაშრომი ქართული ლექსიკოგრაფიის ამ უმნიშვნელოვანესი ძეგლის პირველი ევროპული რეპრეზენტაციაა.²⁵ კვლევითი ჯგუფი გამოსაცემად ამზადებს ემანუელეს ნაშრომის მეორე ნაწილს: იტალიურ-ქართულ ლექსიკონს, რომელიც ამავე პრინციპითაა შედგენილი: სალექსიკონო სიტყვებისა და განმარტებების ნაწილში იგი მიჰყვება სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონს.

ბ. უცხოელი კათოლიკე მისიონერების მიერ ქართულ ენაზე შედგენილი ან თარგმნილი რელიგიური ტექსტები. პროექტის ფარგლებში შესწავლილ იქნა და გამოიცა 2012 წლის ექსპედიციის მიერ რომში, კაპუცინელების არქივში მიკვლეული ორი ტექსტი: 1) ქართულენოვანი ქადაგებები (*Prediche in Lingua Georgiana*) და 2) წმინდა წერილის სწავლანი ქართულ ენაზე *Lezioni di scrittura sacra in Lingua Georigiana*. კვლევითი ჯგუფის ვარაუდით, ორივე თხზულება შედგენილი უნდა იყოს XVIII საუკუნის ბოლოს საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერის, ბერნარდინო და მალიანოს (*Bernardino da Magliano*) მიერ. მისი სახელი მითითებულია ქადაგებათა ხელნაწერის ერთ-ერთ გვერდზე. ამ ვარაუდს ამყარებს კლემენტე და ტერძორიოს²⁶ მიერ გამოცემულ წიგნში დაცული ცნობა, რომ მე-18 საუკუნის ბოლოს საქართველოში მოღვაწე კაპუცინელმა მისიონერმა, ბერნარდინო და მალიანომ ქართულ ენაზე შეადგინა ქადაგებები. აღნიშნული ტექსტები უნიკალური მასალაა საქართველოში კათოლიკური ინკულტურაციული პროცესების საკვლევად.²⁷

წინამდებარე პუბლიკაცია, რომელიც დასახელებული კვლევითი პროექტის ერთ-ერთი შედეგია, ემყარება სამი თემატური ბუდის წყაროებს:

1. XVIII საუკუნის ქართულ-ევროპული პერსპექტივა: ერეკლე მეორის ევროპული გეგმები და მოკავშირეები;

2. კათოლიკური ინკულტურაცია და ქართული ენის სოციალური ისტორიის პრობლემატიკა;

3. ევროპული მისიების სამართლებრივი დოკუმენტები.

ამ წყაროების ანალიზის საფუძველზე ვეცდები აღვადგინო რუსიფიკაციის

²⁵ დობორჯგინიძე, დამენია, ჭეიშვილი, ჭკუასელი 2023.

²⁶ Terzorio 1925: 282.

²⁷ იხ. დობორჯგინიძე, დამენია, ჭეიშვილი, ჭკუასელი 2024ა, ბ.

პერიოდში საისტორიო მეხსიერებიდან ნაშლილი დასავლური პერსპექტივის არაერთი საინტერესო მიკროისტორია. ვგულისხმობ XVIII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედისა და XIX-ის დასაწყისის დღემდე უცნობ ან ნაკლებად ცნობილ ქართულ, იტალიურ, ფრანგულ და რუსულ წყაროებს; მათში გადმოცემულია ერეკლე მეორის, სოლომონ მეორის, არჩილ მეფისა და ზოგადად, ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოების არაერთი მცდელობა, დაჰკავშირებოდნენ ევროპის ქვეყნების უმაღლეს სასულიერო და საერო პირებს.

წყაროების კვლევა აჩვენებს, როგორ ამზადებდა „გოვერნო რუსო“ საფუძვლს ჯერ კიდევ მეთვრამეტე საუკუნის პირველი წლებიდანვე, რომ 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატი წარმოედგინა, როგორც ქვეყნის გადარჩენის ერთადერთი საშუალება, უალტერნატივო არჩევანი იმდროინდელი საქართველოსთვის.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს 1740-1790-იანი წლების ფარული მიმოწერა, კერძოდ, ევროპელ მისიონერთა წერილები პროპაგანდა ფიდეს კარდინალების მისამართით. მათში აღწერილია რუსეთის ჯაშუშების მხრიდან ერეკლე მეორის დესპანების წინააღმდეგ ამოქმედებული დაბრკოლებების მთელი სქემა. ცხადი ხდება, რომ გეორგიევსკის ტრაქტატის გაფორმების წინა პერიოდში, 1779-1783 წლებში რუსეთმა საქართველოს ჩაუკეტა ევროპასთან დამაკავშირებელი ორივე გზა, პირველი – კონსტანტინოპოლის, მეორე – აღმოსავლეთ ევროპის გავლით. ერეკლეს ამ მცდელობას ემსხვერპლა ორი კაპუცინელი მისიონერი, დომენიკო და ტრიესტე და მაურო და ვერონა; ელჩები, რომელთაც დასავლელი სუვერენებისთვის უნდა ეცნობებინათ ერეკლეს განზრახვა: „რომელ ერთხელ ამ ქვეყანამაც აქედამ ევროპიის დიდებულ ხელმწიფეებს ჰმსახუროს თავის შეძლებით.“²⁸

კათოლიკური მისიების დოკუმენტები ცხადად აჩვენებს, რომ გეორგიევსკის ტრაქტატს წინ უძღოდა საქართველოს რუსიფიკაციის წინა – მოსამზადებელი პერიოდი, რომელიც ჯერ კიდევ 1740-იანი წლებიდან გამყარებულია მკაფიოდ გამოხატული ფსევდორელიგიური კონცეფციით, კერძოდ, ერთმორწმუნე რუსეთის საქართველოსთან და კავკასიის ქრისტიან ხალხებთან მეგობრობის კოლონიური მითით. ერთი შეხედვით, ეს მითი თითქოს ემყარებოდა საერთო რელიგიურ და ისტორიულ (შუა საუკუნეების ქრისტიანული აღმოსავლეთის) გამოცდილებას; სინამდვილეში კი იგი რუსეთმა მომავლის პროექტის – მოდერნულობის სემანტიკის დამკვიდრების – საწინააღმდეგოდ, თუ საპირ-წონედ შესთავაზა საქართველოს და კავკასიის ქრისტიან ხალხებს.

კათოლიკური მისიების წყაროები ამ თვალსაზრისითაც უნიკალურია, ასახავს რა XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოში ტრადიციული შუა საუკუნეობრივი ცხოვრების რღვევისა და მოდერნულობის სემანტიკის დამკვიდრების პროცესებს. ნიშანდობლივია, რომ ამ პერიოდის საქართველო ნაკლებად, ან საერთოდ არაა ჩართული ადრეული მოდერნულობის შესახებ სამეცნიერო დისკუსიებში.²⁹

²⁸ ერეკლე მეორის წერილი ავსტრიის იმპერატორისადმი, გაგზავნილი 1782 წლის ოქტომბერში. წერილი დაცულია ვენის სახელმწიფო არქივში (Wiener Staatsarchiv, AT-OeStA/ HHSStA StK Vorträge 138-2 (1783.09.10). ამ წერილებს ქვემოთ საგანგებოდ შევხებით.

²⁹ ჯერ-ჯერობით მნიშვნელოვან გამოწვევად რჩება მოდერნულობის მეთოდოლოგიური ჩარჩოს

მოდერნულობის მეთოდოლოგიური პერსპექტივიდან განსაკუთრებით საინტერესო ჩანს ქართველ და ევროპელ მისიონერებს შორის ცოდნის მიმოცვლის საკმაოდ ადრეული შემთხვევები, მათ შორის უცხოელთა მიერ ქართული ენის ათვისებისა და აღწერის საინტერესო ისტორიები, განმარტებითი, ორენოვანი და დარგობრივი ლექსიკონები. მისიონერები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ, ითვისებდნენ და არაერთ შემთხვევაში იტალიურად თარგმნიდნენ ქართულ ტრადიციულ მედიცინას, სწავლობდნენ და აღწერდნენ საქართველოში გავრცელებულ სამკურნალო მცენარეებს, ზოგადად, კავკასიის რეგიონისთვის დამახასიათებელ ეთნოკულტურულ გარემოს.

უცხოელი მოგზაურების, ისტორიკოსებისა თუ მისიონერების მიერ აღწერილი ერეკლე მეორისეული რეფორმები, რეგულარული ჯარისა და, ზოგადად, ქვეყნის მოდერნიზაციისა და „ევროპიის რიგზე“³⁰ მოწყობის ერეკლესეული იდეა ნაკლებადაა შესწავლილი. არაერთი შეფასების მიუხედავად, მაინც იშვიათია კვლევები იმის შესახებ, როგორ მოახერხა რუსეთის იმპერიამ, საქართველოს ავტოკეფალიური ეკლესიის დამოუკიდებლობა უმტკივნეულოდ ჩაენაცვლებინა ერთმორწმუნეობისა და ორ ქრისტიან ერს შორის მეგობრობის ფსევდორელიგიური მითით.

წინამდებარე მონოგრაფიასწორედამ, „ჩანაცვლების“ მექანიზმებსაღწერს. ჯერ გვიანანტიკურობისა და ადრეული შუა საუკუნეების აღმოსავლეთქრისტიანული სამყაროს ენობრივი მოწყობის პრაქტიკა (ენათა ფუნქციური თანასწორობა), მოგვიანებით კი კათოლიკური რელიგიური ინკულტურაციის პროცესების შესწავლა აჩვენებს, რომ რუსეთის მიერ გატარებული ენობრივი და რელიგიური პოლიტიკა რადიკალურად განსხვავდებოდა ქართული ენის სოციალური და ფუნქციური განვითარების ტრადიციული, შუა საუკუნეების ქრისტიანულ აღმოსავლეთში შემუშავებული მოდელისაგან.

მიუხედავად რადიკალური განსხვავებისა, რუსეთი ცდილობდა, თავი წარმოეჩინა გვიანანტიკურობისა და შუა საუკუნეების ქრისტიანული აღმოსავლეთის მთავარ მემკვიდრედ. შესაბამისად, გამგრძელებლად გარანტად იმ რელიგიური და ენობრივი მოწყობისა, რომელშიც ქართული, და, ზოგადად, ამ რელიგიური სივრცის ადგილობრივი ენები სამწერლობო ენებად, სოციალური, პოლიტიკური, რელიგიური და კულტურული ცხოვრების ოფიციალურ ენებად იქცნენ.

მართლაც, ადგილობრივი ენის ფუნქციების განვითარების თვალსაზრისით ქრისტიანული აღმოსავლეთის ენობრივი სივრცის ნაწილი იყო ქართულიც და საეკლესიო სლავურიც. სავარაუდოდ, განვითარების ამ საერთო-ისტორიული (აღმოსავლურ-ქრისტიანული) გზის ლოგიკურ გაგრძელებას, ენობრივი,

ფარგლებში ამა თუ იმ პრობლემატიკის კვლევა. იშვიათ გამონაკლისს წარმოადგენს ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის რამდენიმე ძალიან მნიშვნელოვანი წამოწყება, მათ შორის გამოცემათა სერია: მოდერნულობის ისტორია და თეორია (იხ. ზედანია 2009; ზედანია 2010; ზედანია: 2012). განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საერთაშორისო სამეცნიერო სერიაში დაბეჭდილი კრებული: *Modernization in Georgia* (იხ. Zedania 2018). ადრეული გლობალური ისტორიის პერსპექტივიდან XVIII საუკუნის ქართული წყაროების ანალიზისთვის იხ. Doborjginidze, Kulke 2021: 145-176.

³⁰ შდრ. „რომელ ჯარი გავაწყობთ ევროპიის რიგზედ“, ერეკლე მეორის ზემოთ დასახელებული წერილის ფრაგმენტი.

კულტურულ-საგანმანათლებლო თუ რელიგიური თვითმყოფადობის შენარჩუნებას ელოდა საქართველო რუსეთთან 1783 წელს გაფორმებული ხელშეკრულებით. თუმცა, იმთავითვე ნათელი იყო, რომ რუსეთი არა იმდენად გვიანანტიკურობისა და ადრეული შუა საუკუნეების მრავალენოვანი ტრადიციების ქრისტიანული აღმოსავლეთის, არამედ საკუთარი გამორჩეულობისა და სხვა ეთნოსებზე აღმატებულობის მალღარებელი გვიანი ბიზანტიის მემკვიდრედ აცხადებდა თავს.³¹ შესაბამისად, ერთმორწმუნეობის არგუმენტი მხოლოდ იმპერიული მითის გასამყარებლად სჭირდებოდა. მითისა, რომლის მეშვეობით რუსეთი მოხერხებულად დაეპატრონა **რელიგიის ისტორიულ ფუნქციას** საქართველოში და საისტორიო მეხსიერებიდან გააქრო, ნაშალა XVIII საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედის ალტერნატიული, არარუსული პერსპექტივა, ერეკლე მეორის არათანმიმდევრული, მაგრამ აშკარად დასავლური მისწრაფებები.

საქართველოს კათოლიკური მისიების წყაროების იდენტიფიკაციის, ამოკითხვის, თარგმნის, მეთოდოლოგიური და ტერმინოლოგიური სირთულეების დაძლევის პროცესში აქტიურ დახმარებას გვინევდნენ პროექტის უცხოელი კონსულტანტები, მიუნსტერის (გერმანია) უნივერსიტეტის რელიგიის კვლევების მიმართულების პროფესორი, ამავე უნივერსიტეტის მისიოლოგიისა და ევროპის გარეთ მისიების კვლევის ინსტიტუტის დირექტორი, ნორბერტ ჰინტერშტაინერი (Norbert Hintersteiner) და ბოლონიის (იტალია) უნივერსიტეტის პროფესორი, ელიზაბეტა მარკეტი (Elisabetta Marcheti).

განსაკუთრებული მადლობა მინდა ვუთხრა წიგნის რედაქტორებს, ჩემს მასწავლებელს, პროფესორ მზექალა შანიძეს და ახლგაზრდა კოლეგას, შოთა პაპავას. მათი რჩევები და შენიშვნები როგორც კვლევის ძირითად საკითხებზე, ისე დარგობრივ ტერმინოლოგიასა თუ სამეცნიერო სტილთან დაკავშირებით, ძალიან დამეხმარა ნაშრომის გაუმჯობესებაში.

მონოგრაფიაზე მუშაობისას ვსარგებლობდი 2011-2012 წლებში პროპაგანდა ფიდეს საისტორიო არქივში საქართველოს შესახებ დაცული დოკუმენტების პირველადი აღწერილობით, რომლის შედგენაზე ვიმუშავე სალომე კენჭოშვილთან, სანდრო თვარაძესთან და მიხეილ მირაშვილთან ერთად. შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის (2021-2024 წ.) წარმატებით განსახორციელებლად დიდი შრომა გასწიეს პროექტის წევრებმა, მაია დამენიამ, თამარ ჭეიშვილმა და ანა ჭკუასელმა. მონოგრაფიაზე მუშაობაში ძალიან დამეხმარა მაია დამენიასა და თამარ პატარიძის მიერ ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ლინგვისტურ კვლევათა ინსტიტუტის სამეცნიერო პროექტის ფარგლებში იტალიურიდან და ფრანგულიდან შესრულებული თარგმანები (ანტონ გლახაშვილის წერილების ქართული თარგმანები იხ. დანართში), ახლად გამოვლენილი წყაროების ვრცელი აღწერილობები. მინდა ვისარგებლო შემთხვევით და მადლობა გადავუხადო უცხოელ და ქართველ კოლეგებს.

³¹ შდრ. Borst 1957: 304. შუა საუკუნეების აღმოსავლეთ-ქრისტიანული სამყაროს ენობრივი ტენდენციებისა და ერთმორწმუნეობის რუსული მოდელის შესახებ იხ. დობოროვსკინიძე 2012: 78-84.

მეორე თავი

კვლევის პერსპექტივები, მეთოდოლოგიური ჩარჩო

რაოდენ საკვირველიც არ უნდა იყოს, საისტორიო მეხსიერებიდან გამქრალი ამბები, რომელთა რეკონსტრუქციასაც წინამდებარე მონოგრაფიაში შევეცდებით, ავთენტური წყაროებით საკმაოდ მდიდარია. ესაა ქართულ, იტალიურ, ფრანგულ, ინგლისურ, ლათინურ, რუსულ და სხვა ენებზე შემონახული პირველადი დოკუმენტები, ქართველ და უცხოელ მისიონერთა ოფიციალური ანგარიშები, პირადი წერილები, მოგზაურთა ჩანაწერები, მისიების მართვისთვის აუცილებელი საბუთები, იმდროინდელი უცხოური პრესა.

ამ წყაროებში გადმოცემული ამბები, XVIII-XIX საუკუნეების თბილისის, ქუთაისის, გორის, ახალციხისა თუ ბათუმის ყოფის ამსახველი მიკროისტორიები, ბევრი თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანი დოკუმენტებია. მათში აღწერილია მიმდინარე პროცესებში მონაწილე მხარეთა პოზიციები, მოსაზრებები, ქმედებანი, განსხვავებული პერსპექტივიდანაა განხილული ერთი და იგივე საისტორიო მოვლენა, ან ამ უკანასკნელის მიმართ სხვადასხვა რელიგიური, კულტურული, ეთნიკური ან სოციალური ჯგუფის დამოკიდებულება. ეს ჯგუფებია:

1. ტრადიციული რელიგიური თემის, ქართველ მართლმადიდებელთა ორი მხარე: ა) თეიმურაზ პირველის მომხრეები, ძირითადად, პრორუსული ორიენტაციის და ბ) მათი მოწინააღმდეგე ჯგუფი, კერძოდ, ერეკლე მეორის არათანმიმდევრული, მაგრამ მაინც დასავლეთის რელიგიურ, პოლიტიკურ სოციალურ თუ კულტურულ ჯგუფებთან ურთიერთობების მომხრეები.³²

2. ყველაზე გავლენიანი ჯგუფი: „გოვერნო რუსოს“ პოლიტიკის გამტარებელი მოხელეები და მათი მომხრეები საქართველოდან და კავკასიის რეგიონიდან. ამ ჯგუფის პოლიტიკური თუ მერკანტილური ინტერესი, რომელიც უმეტესად, სხვა რელიგიური ჯგუფების, განსაკუთრებით კათოლიკეების დევნასა და მათთან მწვავე ფიზიკურ დაპირისპირებაში გამოიხატებოდა, ყოველთვის შენიღბული იყო რელიგიური გრძნობების დაცვის საბაბით.

3. საქართველოს მიმართ საკუთარი ინტერესების მქონე მეზობელი დიდი სახელმწიფოების, თურქეთისა და სპარსეთის უმაღლესი მოხელეები; ასევე ამ ქვეყნებში ევროპის სახელმწიფოთა ელჩები, რომლებიც ცდილობდნენ, ადგილობრივ ხელისუფალთან კავშირებით, მათზე გავლენით შეეჩერებინათ საქართველოში ევროპელ კათოლიკეთა წინააღმდეგ გაჩაღებული დევნა.

4. დასავლეთის უმაღლესი საერო და სასულიერო პირები, საფრანგეთის მეფე, ავსტრიის იმპერატორი, ვენეციისა და სარდინიის უმაღლესი საერო პირები, რომის პაპი, კარდინალები, ასევე ევროპული სახელმწიფოების ელჩები თურქეთსა და სპარსეთში“. სწორედ მათთან დაკავშირებას ცდილობდნენ ქარ-

³² წყაროებზე დაყრდნობით მეთვრამეტე საუკუნის საქართველოს პოლიტიკური ორიენტაციის ეს ორი მხარე მკაფიოდ დაახასიათა მ. ქავთარიამ. ირანულისა და რუსულის გვერდით, მანვე საგანგებოდ გამოყო ქართველი მეფეებისა და დიდებულების ევროპული მისწრაფებები. იხ. ქავთარია 1977.

თველი საერო და სასულიერო პირები ევროპელი კათოლიკეების გზით.

ამგვარი ექსპერტული შეფასებებით ნამდვილად არაა მდიდარი ჩვენი საისტორიო ლიტერატურა, მით უმეტეს, ამ კონკრეტული პერიოდის ისედაც ღარიბი დოკუმენტები; გასაგები მიზეზების გამო, XIX საუკუნის დასაწყისი ყველაზე მწირია ქართულენოვანი წყაროებით.

რუსიფიკაციის საკმაოდ მოქნილი პოლიტიკის შედეგად 1801 წლიდან დაწყებული ქართულმა, როგორც სწავლა-განათლების, ლიტერატურის, კულტურის, ფილოსოფიისა და რელიგიის, ზოგადად, სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ენამ, საკმაოდ დიდი ხნით დათმო თავისი ისტორიული ფუნქციები.

თუმცა უნდა ითქვას, რომ თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიების შესახებ 1801 წლიდან საკმაოდ ბევრი ინერებოდა რუსეთის საიმპერიო აკადემიის სხვადასხვა კომისიის, მათ შორის, გეოგრაფიული საზოგადოების ანგარიშებში, საიმპერატორო კანცელარიისთვის საქართველოს შესახებ საგანგებოდ მომზადებულ საიდუმლო დოკუმენტებსა და მოხსენებებში. ეს მასალები, ძირითადად, რუსულენოვანი, პირველ რიგში, იქმნებოდა ამ გუბერნიების მართვის მიზნით³³ და, რა თქმა უნდა, ემსახურებოდა დამკვეთის პოლიტიკურ ინტერესებს.

ასეთ ვითარებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქართულ-ევროპულ წყაროებს, როგორც საიმპერატორო რუსულენოვანი დისკურსის თითქმის ერთადერთ ალტერნატივას, როგორც საქართველოში მიმდინარე ისტორიული პროცესების შეფასებებს განსხვავებული ინტერესებისა და შეხედულებების ჯგუფების მხრიდან.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია ეს წყაროები ქართული ენის სოციალური ისტორიის საკვლევად. XIX საუკუნის დასაწყისში, ენობრივი პოლიტიკის თვალსაზრისით ყველაზე აგრესიული რუსიფიკაციის ხანაში, კათოლიკური თემი ერთადერთი სფერო იყო, რომელშიც ქართულს ოფიციალურად შენარჩუნებული ჰქონდა სტატუსი. ამის სანინალმდეგოდ იმპერიამ არა ერთი „შემოვლითი გზა“ გამოძებნა: აუკრძალა კათოლიკეებს ქართულად წიგნების ბეჭდვა, იტალიიდან საქართველოში ქართულენოვანი წიგნების შემოტანა და გავრცელება, გააუქმა ლათინური წესის ქართულენოვანი კათოლიკური თემი, უფრო ზუსტად, იგი შეუერთა სომხურ კათოლიკურ თემს.

ამის მიუხედავად, საიმპერატორო ენობრივმა პოლიტიკამ ვერ გამოდევნა ქართული ამ სფეროდან. XIX საუკუნის ოციანი წლებიდან, როცა განსაკუთრებით გაძლიერდა კონტროლი ქართულენოვან ბეჭდურ მასალებსა და წიგნებზე, კათოლიკურმა თემმა, მათ შორის ქართულის შესანიშნავად მცოდნე ევროპელმა მისიონერებმა, ქართულენოვანი ბეჭდური ტექსტები (ქადაგებები, ეგზეგეტიკური თხზულებები, ლიტურგიკული საკითხავები და ა.შ.) ხელნაწერი ტექსტებით ჩაანაცვლეს და ამგვარად ავრცელებდნენ მრევლში.

³³ ამავე მიზნით ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის პირველ ნახევარშივე რუსულ ენაზე დაიბეჭდა საქართველოს ისტორიის მოკლე მიმოხილვა, ქართული ენის გრამატიკა და ენის შესასწავლი მასალები. იხ. არქიეპისკოპოს ვარლამ ერისთავის მიერ მომზადებული და პეტერბურგში 1802 წელს გამოცემული გრამატიკა. იხ. *Эристав 1802*.

როგორც ირკვევა,³⁴ საქართველოს კათოლიკური თემის სამრევლო სკოლა იმ პერიოდის ქუთაისისა თუ თბილისის გუბერნიებში ერთადერთი რელიგიური სასწავლებელი იყო, რომელშიც ქართულად მიმდინარეობდა სწავლა-განათლება. კათოლიკეების გარდა, ამ სკოლაში სწავლობდნენ მართლმადიდებლებიც, ზოგადად, ქართულენოვანი განათლების, მათ შორის სასულიერო განათლების მიღების მსურველები. ეს მაშინ, როცა ერთმორწმუნე რუსეთის პატრონაჟის ქვეშ მყოფი თბილისის სასულიერო სემინარიის სტუდენტებს ქართულენოვანი ხელნაწერი ჟურნალისა თუ დღიურის გამო ასამართლებდნენ.³⁵

ქართული ენის ისტორიულად დაკანონებული ფუნქციების შენარჩუნებით და უწყვეტი ქართულენოვანი მეხსიერების შექმნით გახდა შესაძლებელი თაობებს შორის კულტურულ-მემკვიდრეობითი კავშირის შენარჩუნებაც. კავშირისა, რომლის გარანტი ჩვენი ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე რთულ პერიოდში საქართველოს კათოლიკური თემი იყო. ამ უკანასკნელმა, უცხოელ მისიონერთათვის ურთულესი ენობრივი ბარიერის მიუხედავად, ბოლომდე შეინარჩუნა **ქართული, როგორც ლიტურგიის, სწავლა-განათლებისა და რელიგიური ლიტერატურის ენა.**

1845 წელს საქართველოდან გაძევებულმა კათოლიკეებმა, ჯერ ერზრუმში, მოგვიანებით კი პეტრასა და ფერიქოში (კონსტანტინოპოლი) დაბანაკებულმა მისიამ მოახერხა ქართულენოვანი ლიტურგიის აღიარება. ანტონ გლაზაშვილისა და პეტრე ხარისჭირაშვილის დიდი ძალისხმევით მისიამ 1864 წლის ოთხ ოქტომბერს პაპი პიუს მეცხრისგან მიიღო ქართულენოვანი კათოლიკური ლიტურგიის ნებართვა (Udienza del S. Padre); მოგვიანებით, 1885 წელს პაპმა ლეონ მეცამეტემაც სპეციალური დეკრეტით აღიარა ფერიქოის მონასტრის ლიტურგია და ღვთისმშობლის უმანკო ჩასახვის მონასტრის ქართული ბეჭედი.³⁶

ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში დაწყებული რელიგიური და კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობით, განსაკუთრებით კი XIX საუკუნეში, რუსიფიკაციის ურთულეს პერიოდში, ქართული ენის ფუნქციების შენარჩუნებით, კათოლიკურმა თემმა უნიკალური სამსახური გაუწია ქართველთა სახელმწიფოებრივი იდენტობის შემქმნელ მთავარ ელემენტს,³⁷ **ქართულ ენას**, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში უზრუნველყოფდა „ჩუენი ნათესავის“ (ლეონტი მროველი) შეჭიდულობას,³⁸ შუა საუკუნეების ქართველ სწავლულთა იდენტობის ჩამოყალიბებას.

³⁴ შდრ. ანტონ გლაზაშვილის მიერ რომში 1845 წელს გაგზავნილი წერილი. იხ. პროპაგანდა ფიდეს საისტორიო არქივი, საქართველოს შესახებ მასალები ტ. 7, 26r-27v. შემდგომში ამ არქივის მასალები შემოკლებით იხ. პუსა.

³⁵ ცნობილია, რომ XIX საუკუნის 80-იან წლებში იოსებ ლალიაშვილის სასულიერო სემინარიიდან მგლის ბილეთით გარიცხვის მიზეზი ჩხრეკისას აღმოჩენილი ქართულენოვანი ხელნაწერი ჟურნალი გახდა. სემინარიის სტუდენტთა წინააღმდეგობის ეს ტალღა დიმიტრი ყიფიანის მკვლელობითა და ძლიერი ანტიქართული რეპრესიებით დასრულდა. იხ. სახოკია 1984: 163.

³⁶ წყაროებზე დაყრდნობით ეს საკითხები ცალკეა განხილული მონოგრაფიის მეათე თავში.

³⁷ შდრ. Boeder 1998: 84.

³⁸ შდრ. მ. ჩხარტიშვილი 2009: 9.

მისიების ქართულენოვანი წყაროები სხვა თვალსაზრისითაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია; ესაა პირველი ნიმუშები უცხოელების მიერ ქართულ ენაზე შედგენილი ვრცელი ტექსტებისა, რომელთა ენობრივი შესწავლა, განსაკუთრებით უცხოელთა მიერ დაშვებული ენობრივი შეცდომების ანალიზი, უაღრესად საინტერესოა ქართველოლოგიური კვლევებისთვის. ამას გარდა, ეს წყაროები შეიცავს უნიკალურ მასალას როგორც ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის, ასევე ისტორიული დიალექტოლოგიის, დარგობრივი ლექსიკის, განმარტებითი და ორენოვანი ლექსიკოგრაფიის, ლექსიკოლოგიისა და მრავალი სხვა მიმართულების საკვლედად.

მონოგრაფიაში გაანალიზებული ტექსტები შინაარსობრივი თვალსაზრისით საკმაოდ მრავალფეროვანია. ძირითად ბირთვს შეადგენს მისიების რელიგიური და სამართლებრივი დოკუმენტები, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ხასიათის ჩანაწერები და ევროპის სხვადასხვა ქვეყანაში საქართველოს შესახებ დაბეჭდილი ტექსტები. ასევე, ქართველი მეფეების და დიდებულების მიერ გამოცემული აქტები, მათი მიმონერა დასავლეთის უმაღლეს საერო და სასულიერო პირებთან. მასალების მნიშვნელოვანი ნაწილი არის სასწავლო-საგანმანათლებლო, ლექსიკოგრაფიულ-ლექსიკოლოგიური, ზოგადად, ფილოლოგიური ლიტერატურა, განსაკუთრებით გრამატიკული ხასიათის მიმოხილვითი ტექსტები.

ამ განსხვავებული შინაარსის წყაროების გასაანალიზებლად, უფრო ზუსტად, კონკრეტულ ისტორიულ კონტექსტში მიმდინარე რელიგიური, სასწავლო-საგანმანათლებლო, ფართო გაგებით ინკულტურაციული, ან, მისი საწინააღმდეგო აკულტურაციული პროცესების აღსაწერად მონოგრაფიაში გამოყენებულია მისიონერული ლინგვისტიკის ჩარჩო. ეს უკანასკნელი ინტენსიურად გამოიყენება აღმოსავლეთის არაერთ ადგილობრივენოვან კათოლიკურ თემში (ბერძნული, სომხური და ა.შ.) მიმდინარე რელიგიური, სალიტერატურო-საგანმანათლებლო და მთარგმნელობითი პროცესების საკვლედად. სწორედ ამ ჩარჩოს ფარგლებში ვცდი მეჩვიდმეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან საქართველოში გააქტიურებული სამნიგნობრო-ფილოლოგიური საქმიანობის გაანალიზებას.

კათოლიკური ინკულტურაციის პროცესები ამ შემთხვევაში საინტერესოა ენის სოციალური ისტორიის, უფრო ზუსტად, ენის ამ კონკრეტული ფუნქციური სფეროს (ქართული, როგორც კათოლიკური თემის ენა) აღწერის თვალსაზრისით.³⁹ ითვლება, რომ რელიგიური ინკულტურაცია ენის სოციალური ისტორიის პერსპექტივიდან ნაკლებადაა დამუშავებული.

წარმოდგენილ ნაშრომში სწორედ ამ თვალთახედვითაა შერჩეული კათოლიკური ინკულტურაციული პროცესების აღწერა, შესაბამისად, ქართული ენის სოციალური და საზოგადოებრივი ფუნქციების განვითარებაზე დაკვირვება, მისი გამოყენების სფეროების გაზრდის, ამასთანავე, ენის გამომსახველობით საშუალებათა გამდიდრების ხელშეწყობი ფაქტორების შესწავლა. კერძოდ, როგორ მდიდრდება, „ივსება“ ენა დროდადრო განსხვავებული კონცეპტუალური საზრისით, ითვისებს

³⁹ ენის სოციალური ისტორიის კვლევაში ინკულტურაციული და აკულტურაციული პროცესების შესწავლის განსაკუთრებული მნიშვნელობის შესახებ იხ. Luiselli 2000: 146-168; Luiselli 2013.

ახალ შინაარსს, სხვადასხვა ენობრივი თუ რელიგიური კონტექსტიდან გადმოიღებს, „გადმოტვიფრავს“⁴⁰ ახალს, მანამდე მისთვის უცნობს და „ნებად ბუნებითად, ანუთუ წესად“ აქცევს მას.⁴¹

მოკლედ საკვლევია ჩარჩოს შესახებ: ინკულტურაციულია სასწავლო-საგანმანათლებლო, სალიტერატურო-სამწერლობო და მთარგმნელობითი პროცესები, რომლებიც ამა თუ იმ სივრცეში ადგილობრივ ენაზე ახალი რელიგიის შემოტანას ახლავს თან. ესაა მისიონირების იმგვარი მოდელი, როცა ახლადშემოსული რელიგია ადგილობრივ კულტურასა და ტრადიციებში აისახება ამავე ხალხის მშობლიურ ენაზე და ადგილობრივი ენა რელიგიის ოფიციალური ენა ხდება. შესაბამისად, ადგილობრივი ენის გამოყენება რელიგიის სფეროში იქცევა მნიშვნელოვან სტიმულად ენის სოციალური და საზოგადოებრივი ფუნქციების გაფართოებისთვის. ამის საპირისპიროდ, აკულტურაცია გულისხმობს იმგვარ მისიონირებას, როცა ახალი რელიგია შემოდის რელიგიის ზენაციონალური საყოველთაო ენის მეშვეობით. თავდაპირველად იგი ლიტურგიაში, შემდეგ კი კულტურული და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა სფეროებშიც მკვიდრდება.

ბუნებრივია, რომ ამგვარ ინკულტურაციულ პროცესებს თან ახლავს სამიზნე ენის თავისებურებათა, მათ შორის ენის გამომსახველობით საშუალებათა ათვისების, შესწავლის, ამასთანავე, ბიბლიისა და რელიგიური ლიტერატურის თარგმნასთან დაკავშირებული პრობლემატიკის თეორიული გააზრების ცდა. სწორედ ამგვარი ფილოლოგიური საქმიანობა, დაკავშირებული რელიგიის გავრცელებასთან, აღინერება **მისიონერული ლინგვისტიკის** ჩარჩოს ფარგლებში. იგი სწავლობს სხვადასხვა ენაზე ბიბლიისა და ზოგადად, რელიგიური ტექსტების განმარტებასა და თარგმნასთან დაკავშირებულ ფილოლოგიურ საკითხებს, სამიზნე ენის უკეთ გასაგებად შედგენილ აღწერით ტექსტებს, გრამატიკებსა და ლექსიკონებს.

მისიონერული ლინგვისტიკა, რომლის სათავეები საკმაოდ შორს, ამერიკის კოლონიზაციის საწყისებამდე მიდის, ეფუძნება ახალი კონტინენტის ათვისების კარგად აპრობირებულ პრაქტიკას. ადგილობრივ აბორიგენებთან კომუნიკაციის დამყარებისა და მათი ენისა და ყოფა-ცხოვრების უკეთ გაგების მიზნით, ახლად აღმოჩენილ კონტინენტზე ჩავიდნენ ლათინურის მცოდნე მისიონერები, რომელთაც სცადეს აღწერათ ადგილობრივების ენები ლათინურის, კულტურისა და რელიგიის ზენაციონალური ენის, ყალიბებით და კანონზომიერებებით.⁴²

მეოცე საუკუნის 90-იანი წლებიდან მოყოლებული, მისიონერული ლინგვისტიკის კონტექსტში კომპარატივისტული პერსპექტივიდან განიხილება გვიანანტიკურობისა და შუა საუკუნეების ქრისტიანული აღმოსავლეთის

⁴⁰ „დატევნაჲ ჩუენსა ენასა ზედა, [...] გადმოტვფრვაჲ ჩუენსა ენასა ზედა,“ (ეფრემ მცირე, იოვანე პეტრიწი). შუა საუკუნეებში ენის გამომსახველობითი შესაძლებლობების გამდიდრებისა და მისი სოციალური ფუნქციების გაზრდის შესახებ მომდევნო თავში ვისაუბრებ.

⁴¹ შდრ. „ხოლო ჩუეულება ნამეტნავი ჟამად და ჟამად ნებად ბუნებითად შეიქმნების, ანუ-თუ წესად“ (უცნობი ავტორის მთარგმნელობითი კომენტარი, რომელიც ერთვის „ფსალმუნთა გამოკრებული თარგმანების“ ტექსტს. იხ. დობოჯგინიძე 2012: 89).

⁴² შდრ. დობოჯგინიძე, დამენია, ჭეიშვილი, ჭკუასელი 2022: 21.

ხალხთა ადგილობრივი ენების ემანსიპაციის პროცესი, რომელიც სწორედ რელიგიური ინკულტურაციით იყო განპირობებული. ვგულისხმობ ახ.წ.ა. მეორე საუკუნიდან ამ ენებზე შესრულებულ ბიბლიისა და რელიგიური ლიტერატურის თარგმანებს, ზოგადად, აღმოსავლეთ-ქრისტიანულ სამყაროს ადგილობრივი ხალხური ენების ემანსიპაციის პროცესებს.⁴³

რელიგიური ინკულტურაციის ენობრივი მოდელების კვლევა უფრო დასავლური ტრადიციის ნაწილია და ქრისტიანული აღმოსავლეთი პირველად ამ კონტექსტში მოექცა დასავლურ სამყაროში ადგილობრივ ხალხურ ენაზე, გოთურზე, შესრულებული ბიბლიის თარგმანით. ბრუნო ლუისელი ამ თარგმანზე საუბრისას საგანგებოდ მიაჩნებს მისი შექმნის კონტექსტზე: მიუხედავად იმისა, რომ მეხუთე საუკუნეში ვულფილას თარგმანი პირველია დასავლეთ ევროპის ენებზე შესრულებულ ბიბლიის თარგმანებს შორის, იგი არა დასავლური, არამედ აღმოსავლური კონტექსტის ნაწილია და არა ლათინურიდან, როგორც ეს დასავლური ენების შემთხვევაში, არამედ ბერძნულიდანაა შესრულებული.⁴⁴

ზოგადად, მისიონერული ლინგვისტიკის და ენობრივი ინკულტურაციის პროცესების მიმართ რეალური სამეცნიერო ინტერესი ბოლო ათწლეულების საქმეა.⁴⁵ მანამდე მისიონერების ლექსიკოგრაფიული და გრამატიკული საქმიანობა განიხილებოდა, როგორც სამეცნიერო თვალსაზრისით ნაკლებად სასარგებლო, ძირითადად, შეცდომებზე დამყარებული და ამდენად, გამოუსადეგარი აღწერები. ამის მიუხედავად, გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან ინტენსიური მსჯელობის საგანი გახდა ქრისტიანი მისიონერების მიერ გამოყენებული მიდგომა, აღიქვა და აღწერა ერთი ენა მეორე (არა მისი მონათესავე) ენის კანონზომიერებების მიხედვით.⁴⁶

იუჯინ ნაიდასა და უილიამ ვანდერლის მიერ შემოთავაზებული თეორიული ჩარჩოსა და სხვადასხვა ენაზე შესრულებული თარგმანების აღნუსხვისა და ანალიზის საფუძველზე ცხადი გახდა, რომ მისიონერებმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს მსოფლიოს ენათა აღწერასა და შესწავლაში, ამ ენებზე პირველი წერილობითი ტექსტების შექმნაში. დღეს აღიარებულია, რომ

⁴³ გვიანანტიკურობისა და შუა საუკუნეების აღმოსავლეთ-ქრისტიანული სამყაროს ხალხური ენების ემანსიპაციის პროცესს და მასთან დაკავშირებულ ფილოლოგიურ საქმიანობას ძველი ქართულის მაგალითზე მოკლედ განვიხილავ მომდევნო თავში.

⁴⁴ შდრ. „Die gotische Bibelübersetzung ist eine Ausnahme. Ihre Bedeutung liegt, abgesehen davon, dass es sich um eine sehr umfangreiche und durchaus eigenständige Leistung handelt, nicht zuletzt darin, dass dieses Werk sozusagen stellvertretend für eine sonst nicht mehr greifbare frühe Stufe der Begegnung germanischer Sprache mit der christlichen Überlieferung eintreten kann. Neben den zu erwartenden Parallelen reizt ein Gegensatz: Die gotische Bibel steht auch in anerkannter Nähe zu den spätantiken Übersetzungen des Mittelmeerraums. Sie ist nicht auf altem germanischem Boden erwachsen, sondern entstand im Zusammenhang mit der Missionierung eines durch die Völkerwanderung mit dem christlichen Glauben in Berührung kommenden Stammes. Und die Vorlage ist nicht wie für den gesamten deutschen Traditionsstrang durch Jahrhunderte die lateinische, sondern die griechische Bibel“ (Sauer-Geppert 1980: 229).

⁴⁵ Zwartjes, Hovdhaugen 2003; Zwartjes 2011; Zwartjes 2012; Zwartjes 2019: 614-633; Zwartjes 2020: 81-135;

⁴⁶ აქ, ცხადია, არ იგულისხმება კონტრასტული გრამატიკის მიდგომა, როცა ორი ან მეტი ენის აღწერა ხდება მათ შორის მსგავსებებისა და განსხვავებების მიხედვით და მეორე ენის ათვისებისას გადაწყვეტ როლს სწორედ პირველი ენის წესები, კანონზომიერებები და მოდელები თამაშობს.

მისიონერულმა ლინგვისტიკამ ხელი შეუწყო ინდოევროპული ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების გაჩენას.⁴⁷

საქართველოში მეოცე საუკუნის 20-იანი წლებიდან იწყება მისიონერთა ლინგვისტური საქმიანობის მეცნიერული შესწავლა. დავით კარიჭაშვილიდან დაწყებული, არაერთმა ცნობილმა მეცნიერმა მნიშვნელოვანი ნაშრომი მიუძღვნა ამ საკითხის კვლევას.⁴⁸ ქართველ მეცნიერთა შეფასებები მეტ-ნაკლებად მიჰყვება დასავლურ პარადიგმას და ისინი ძირითადად განხილულია ქართული ენის აღწერითი გრამატიკის პერსპექტივიდან. ამდენად, შესაბამისია პასუხიც საკვლევ კითხვაზე: გასაგები მიზეზების გამო, იტალიელი და სხვა უცხოელი კათოლიკე ავტორების მიერ შედგენილი ლექსიკონები და გრამატიკები, სათანადოდ ვერ აღწერს ქართული ენის კანონზომიერებებს.⁴⁹

საქართველოს კათოლიკური თემის, როგორც ქართული ენის ფუნქციური განვითარების მნიშვნელოვანი სფეროს, კვლევა ბოლო პერიოდში გააქტიურდა. განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა ამ რელიგიური თემის ინკულტურაციული პროცესების შესწავლას ქართული ენის ფუნქციონირების ურთულეს – რუსიფიკაციის პერიოდში.⁵⁰ კვლევამ აჩვენა, რომ სწორედ რუსიფიკაციის მიზნებიდან გამომდინარე დაუპირისპირდა *Governo Russo* ქართულენოვან კათოლიკურ თემს, როგორც იმპერიის ენობრივი პოლიტიკის ხელშემშლელ მექანიზმს, როგორც **ქართული ენის ფუნქციონირების ოფიციალურ სფეროს** თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში. ამიტომაც, საქართველოს გუბერნიების ახალი მმართველი იძულებული გახდა, ქართულის წინააღმდეგ ბრძოლა სახელდახლოდ შეენილბა ერთმორწმუნეთა დამცველის იარაღი. შდრ. მართლმადიდებლობის ქომაგი იმპერია თავის ფარგლებში „არ დაუშვებს არც ერთ სხვა ლიტურგიას და გამოიყენებს ყველა საშუალებას ამ აღმსარებლობის განსაზღვრავად.“⁵¹

კვლევის ამ ჩარჩომ განსხვავებული პერსპექტივით წარმოაჩინა რელიგიის დომინანტი ენის (ლათინური) მაღიარებელი კათოლიციზმის განსაკუთრებული კულტურული მოდელი, რომელსაც იგი აღმოსავლეთის ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში იყენებდა. მისიონერებმა საქართველოში ჯერ კიდევ 1628 წელს მოიპოვეს ქართულენოვანი კათოლიკური ლიტურგიის უფლება; მოგვიანებით, 1864 და 1885 წლებში ჯერ პაპი პიუს მეცხრისა და შემდეგ ლეონ მეცამეტის ოფიციალური დეკრეტებით დაკანონდა ქართულენოვანი კათოლიკური ლიტურგია, რომელიც ბიბლიისა და რელიგიური (ლიტურგიკული) ლიტერატურის ძველ ქართულ თარგმანებს ეფუძნებოდა.⁵²

ამგვარად, ჯერ მუსლიმური ექსპანსიისა და მოგვიანებით კი რუსიფიკაციის

⁴⁷ Nida, Wonderly 1963: 132. ასევე იხ. Breitenbach 2008; Breva-Claramonte 2007; Nida 1975; Nida 1990; Nida 2003; Tomalin 2011.

⁴⁸ კარიჭაშვილი 1929; ჩიქობავა, ვათეშვილი 1983; Орловская 1959:135-164; უთურგაიძე 1990: 123-147; უთურგაიძე 1999; ქაროსანიძე 1998; ყრუაშვილი 2018.

⁴⁹ შდრ. ა. ჭკუასელის მიმოხილვა (ჭკუასელი 2021: 26-51).

⁵⁰ დობორჯგინიძე 2012ა: 73-115; დობორჯგინიძე 2013: 234-258; Doborjginidze 2014: 136-157; Doborjginidze 2017: 212-231; ჭკუასელი 2021; Chkuaseli 2022: 339-350.

⁵¹ ნაწყევტი დემეტრე თუმანიშვილის წერილიდან. მის შესახებ ქვემოთ საგანგებოდ შევჩერდები.

⁵² ეს საკითხები საგანგებოდაა განხილული მონოგრაფიის მეათე თავში.

ურთულეს პერიოდებში, ენობრივი და კულტურული თვალსაზრისით სწორედ კათოლიკეებმა აირჩიეს ადრეული შუა საუკუნეებიდან ტრადიციულ ქართულ ეკლესიაში დამკვიდრებული ინკულტურაციული მოდელი და ქვეყნისთვის ყველაზე მძიმე ისტორიულ პერიოდშიც კი შეინახეს **უნყვეტი ქართულენოვანი ტრადიცია**, ქართველთა იდენტობის შემქმნელი ხერხემალი.

რაც შეეხება ერთმორწმუნეობისა და ორ ქრისტიან ერს შორის საუკუნოვანი მეგობრობის კონცეპტს, ისტორიული კონტექსტის, შუა საუკუნეების ქრისტიანული აღმოსავლეთის მიერ შემუშავებული ენობრივი და რელიგიური მოდელების გათვალისწინებით, იგი მხოლოდ ფსევდორელიგიური და ფსევდოტრადიციულია; რამდენადაც მისი ღერძი არ არის **ქართული**, როგორც რელიგიისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა სფეროების ოფიციალური ენა, როგორც „ჩუენი ნათესავის“ შეჭიდულობის შეუცვლელი გარანტი შუა საუკუნეებში. მისი მთავარი მიზანი იმპერიულია: საერთო რელიგიის საბაზით თავსმოხვეული **რუსიფიკაცია**.

ახალ რომად თვითკურთხეულმა რუსულმა რელიგიურმა იმპერიამ ამ ტიტულთან ერთად „ბუნებრივად“ მიითვისა მეზობელი ქრისტიანი ხალხების შემაკავშირებლის, სინამდვილეში კი დამპყრობლის ფუნქცია. ანტიკური საბერძნეთისა და შემდეგში ბიზანტიის არც თუ უსაფუძვლო კულტურული ამბიციის: *ἡλληνας – βάρβαροι*⁵³ რუსეთში „უფროსი ძმის“ პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ იარაღად იქცა. XIX საუკუნის დასაწყისში ამ იდეოლოგიამ მთლიანად მოშალა შუა საუკუნეების ქრისტიანული აღმოსავლეთის უდიდესი კულტურული მონაპოვარი: საქართველოში ქართული ენის ისტორიულად დაკანონებული ფუნქციები. მეტიც, მან არა მარტო რელიგიური, არამედ სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ყველა ოფიციალური სფეროდან გამოაძევა ქართული. საპირწონედ კი შემოგვთავაზა ცივილიზაციის რუსული ვერსია: ოცი მართალი გენერალი ამ ერთ მუჭა ხალხში (ილია ჭავჭავაძე).

საქართველოს კათოლიკური თემის ინკულტურაციული პროცესების კვლევის ამ მეთოდოლოგიური პერსპექტივიდან გამოიკვეთა ქართული ენის ფუნქციური სფეროების განვითარების ორი მნიშვნელოვანი ასპექტი:

ა. საქართველოს კათოლიკური მისიების ინკულტურაციული პროცესები XVII-XVIII საუკუნეებში, ადრეული მოდერნულობის პერიოდში. საგულისხმოა, რომ სწორედ ამ რელიგიური თემის საქმიანობას უკავშირდება მოდერნულობის ხელშემწყობი უმთავრესი ფაქტორის, ბეჭდური ინდუსტრიის გაჩენა, კერძოდ, რომში 1629 წელს პირველად ჩამოსხმული ქართული შრიფტი და რელიგიური ინკულტურაციის პირველი ნიმუშის, პაულინის იტალიურ-ქართული ლექსიკონისა და რამდენიმე რელიგიური ტექსტის დაბეჭდვა. მოგვიანებით კი საქართველოში გამართულ სტამბაში საისტორიო მეხსიერების მაკონსტიტუირებელი ტექსტების, ბიბლიის ძველი ქართული თარგმანის,

⁵³ *ἡλληνας – βάρβαροι* (ბერძენი – არაბერძენი, ბარბაროსი) მეზობელ არაელინისებულ ეთნოსებზე კულტურულად აღმტებულობის ამბიცია ბიზანტიამ ანტიკური საბერძნეთისგან მემკვიდრეობით მიიღო. იგი მიანიშნებდა ფილოსოფიაში, რელიგიასა და მეცნიერებაში განვითარებული ბერძნულის უპირატესობას არაელინისებულ ხალხების ადგილობრივ, ბერძნულთან შედარებით ნაკლები გამომსახველობითი საშუალებების მქონე, ღარიბ ენებზე. ამ ოპოზიციისა და ადგილობრივი ენების ემანსიპაციის პროცესებზე იხ. დობორჯგინიძე 2012: 26-42.

ქართლის ცხოვრებისა და ვეფხისტყაოსნის დაბრუნება და ამით კლასიკურ შუა საუკუნეებთან თითქმის ოთხი საუკუნით შეფერხებული მემკვიდრეობითი კავშირის აღდგენა.

ბ. ქართულენოვანი კათოლიკური თემი XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, უხეში აკულტურაციის, უფრო ზუსტად რუსიფიკაციის პერიოდში. კათოლიკური თემის ბრძოლა ქართულენოვანი ლიტურგიის, Rito Georgiano Nationale-ს შესანარჩუნებლად, კათოლიკური თემის ბეჭდური და ხელნაწერი ქართულენოვანი ტექსტები, როგორც ქუთაისისა და თბილისის გუბერნიების ოფიციალური ენის, რუსულის, თითქმის ერთადერთი ალტერნატივა.

მესამე თავი

რელიგიური ინკულტურაციის პირველი ეტაპი: „ჩუენი ნათესავის“ იდენტობის ჩამოყალიბება ადრეული შუა საუკუნეების ქრისტიანულ აღმოსავლეთში

კულტურული თვალსაზრისით ერთმანეთისგან მკაფიოდ განსხვავებული ქრისტიანული დასავლეთი და აღმოსავლეთი ისტორიულ ეპოქებსაც სხვადასხვა კრიტერიუმებით, ათვლის წერტილებითა და დროითი პარამეტრებით „ზომავს“. ამ თვალსაზრისით პრობლემურია შუა საუკუნეების გაგებაც, მისი, როგორც კულტურულ-ისტორიული ეპოქის ქრონოლოგიური მოდელი, ეპოქალური მნიშვნელობის მოვლენები, მათი გამომწვევი მიზეზები ან მათში მონაწილე ჯგუფები.

საკამათოა მომდევნო, მოდერნულობის ეპოქის განმაპირობებელი ნიშნები და ქრონოლოგიური საზღვრებიც. დასავლეთისგან განსხვავებით, აღმოსავლეთმა სულ მცირე 10-12 საუკუნით ადრე შექმნა ამ ეპოქისთვის დამახასიათებელი წინაპირობები, როგორც მაგალითად, ადგილობრივი ხალხური ენების ემანსიპაცია და მათი ქცევა სამწერლობო ენებად (ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისიდანვე),⁵⁴ ან ენათა ერთიანი საურთიერთო სივრცე: აღმოსავლეთქრისტიანული სამყაროს დომინანტი **ბერძნული** და ფუნქციური თვალსაზრისით მასთან გათანაბრებული **ადგილობრივი სამწერლობო ენები**.

ნიშანდობლივია, რომ აღმოსავლეთის ენებმა არა მარტო ერთიან კულტურულ სივრცეში წონასწორობის შენარჩუნება მოახერხეს, არამედ ისინი თვისობრივადც საკმაოდ მიუახლოვდნენ „გონიერთა ხედვათა მომმარჯუე“ (იოვანე პეტრიწი) ბერძნულს, ინტენსიური მთარგმნელობითი საქმიანობით შეიძინეს ბერძნულის ბადალი გამომსახველობითი პოტენციალი და „მდაბრიონთაგან მესხუე“ (იოვანე პეტრიწი), ცნებითი დიფერენცირების მეტაენებად იქცნენ. ასე ადრეულ პერიოდში შეძლეს დარგობრივი ტერმინოლოგიისა და ცნებითი აპარატის შემუშავება.

ამის მიუხედავად, აღმოსავლეთის ვერცერთმა ტრადიციამ ვერ შეძლო გამოეყენებინა ადგილობრივი ენის ფუნქციურ-თვისობრივი უპირატესობა, მისი სამწერლობო-საგანმანათლებლო პოტენციალი მოდერნულობის მთავარი გამოწვევის დასაძლევად, როგორც ეს შუა საუკუნეებიდან ახალ ეპოქაში გადასვლისას, ბეჭდური რევოლუციისა და ადგილობრივი ხალხური ენების ემანსიპაციისას მოხდა დასავლეთში. მართალია, კულტურული ტრადიციებით გამორჩეულ ბერძნებთან ასე ადრეულ პერიოდში გატოლების ტენდენციამ აღმოსავლეთში ხელი შეუწყო შუა საუკუნეების სწავლულთა, ანუ კულტურის მატარებელი ბირთვი ჯგუფის იდენტობის ჩამოყალიბებას, მაგრამ, გასაგები მიზეზების გამო, მომდევნო პერიოდში ეს სამყარო მნიშვნელოვნად ჩამორჩა

⁵⁴ სამწერლობო ტრადიციების მქონე ადგილობრივი ხალხური ენის იდეა, რომელიც სირიაში დაიბადა და რომელმაც ახ. წ. მეორე საუკუნიდან (კოპტური დამწერლობის შექმნის ეპოქა) მთელი აღმოსავლეთის ახლად გაქრისტიანებული ეთნოსები მოიცვა.

დასავლეთში მიმდინარე პოლიტიკურ და კულტურულ პროცესებს.⁵⁵

ადგილობრივ ენათა ემანსიპაციის აღმოსავლური ინკულტურაციული მოდელი დღეისათვის მისიონირების ერთადერთ შეუცვლელ ფორმად ითვლება სხვადასხვა რელიგიურ-საგანმანათლებლო პრაქტიკაში. მეცხრამეტე საუკუნიდან მოყოლებული დღემდე, სწორედ ინკულტურაციული მოდელით ხორციელდება აფრიკის, აზიის, ინდოეთის, კანადისა და სამხრეთ ამერიკის ადგილობრივი ეთნოსების მისიონირება. მარტო აფრიკის კონტინენტზე XIX-XX საუკუნეებში 480-მდე ადგილობრივ ენას ითვლიან, რომლებიც სწორედ ამგვარი მისიონირების წყალობით იქცნენ სამწერლობო ტრადიციის ენებად.⁵⁶

თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურაში საგანგებოდაა აღნიშნული, რომ ინკულტურაციული პროცესები თავდაპირველად ანტიკურობისა და გვიანანტიკურობის აღმოსავლეთ ქრისტიანული სამყაროს ნაციონალურენოვანი ეკლესიებიდან დაიწყო, თუმცა ამ პერსპექტივიდან მათი შესწავლა მომავლის ამოცანად რჩება.⁵⁷ მართალია, აღმოსავლეთში ეს პროცესები არ დაგვირგვინებულა განმანათლებლობით, ან ახალი დროის სახელმწიფოებრივი ნაციონალიზმის ჩამოყალიბებით, როგორც ამას საფუძველი ჩაეყარა ქრისტიანული დასავლეთის ქვეყნებში ლათინურთან ადგილობრივი ენების კონკურენციით, გატოლებით. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ინკულტურაციულმა პროცესებმა უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია შეასრულა ამ ხალხთა ისტორიაში, ზოგადად, შუა საუკუნეების ნაციონალურენოვანი კულტურების ჩამოყალიბებაში.

წინამდებარე თავში მოკლედ მიმოვიხილავ შუა საუკუნეების ქართველ სწავლულთა თვითშეგნების შემქმნელ ძირითად კონცეფციებს. საერთო აღმოსავლური კონტექსტის გათვალისწინებით შევეცდები, აღვწერო ქართველთა ენის, ეთნიკური წარმომავლობის, ისტორიული თანაცხოვრებისა და ტერიტორიის ლეგიტიმაციის ის მოდელები, რომელთა ჩამოყალიბება შესაძლებელი გახდა ჯერ ადგილობრივ, მოგვიანებით კი ათონისა და ანტიოქიის რელიგიურ და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრებში, პეტრინონისა და გელათის სკოლებში.

რელიგიური და სალიტერატურო-მთარგმნელობითი პროცესები ნაშრომში განხილული იქნება სწორედ ინკულტურაციული პერსპექტივიდან: როგორ იქმნებოდა ქართულის ბერძნულთან გატოლების კონცეპტი, მასთან უშუალოდ დაკავშირებული ქართველ მნიგნობართა კულტურული იდენტობა და ამ იდენტობის სალეგიტიმაციო ტექსტური კორპუსი. ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანია კითხვა: რამდენად შეიძლება ვისაუბროთ ინკულტურაციის

⁵⁵ შდრ. თანამედროვე თეორიები ეროვნული იდენტობის ჩამოყალიბების საფუძვლად უპირობოდ აღიარებს ადგილობრივი ენების სამწერლობო ენებად ქცევას, ენათა კონკურენტული საურთიერთო სივრცის (ლათინური – ადგილობრივი ხალხური ენა) შექმნას. იხ. ანდერსონი 2003; გელენი 2003; სმიტი 2004.

⁵⁶ ამ საკითხების მიმოხილვა იხ. დობორჯგინიძე: 2007: 161-176.

⁵⁷ შდრ. Die Inkulturation – heute von der christlichen Mission bewusst angewandt und von der Missionswissenschaft theoretisch reflektiert – bereits in der alten Kirche zu finden ist, wenn sie auch niemals Gegenstand wissenschaftlicher Erörterung wurde (Luiselli 2000: 146-147).

პირველი და მეორე ეტაპების ურთიერთკავშირზე, მათი განმაპირობებელი თუ ხელშემწყობი ფაქტორების მსგავსებაზე.

ქართველთა მისიონირების ინკულტურაციულ ასპექტს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ შუა საუკუნეების ქართველი სწავლულები. სწორედ ამ მიზნით შეკრიბა ეფრემ მცირემ ქართველთა მოქცევის შესახებ არსებული უცხოენოვანი წყაროები კომპენდიუმში, რომლის სათაურია: „უნწყებაჲ მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიწესენების“. ეფრემს მტკიცედ სჯერა, რომ საჭიროა, წერილობითი ფორმით დაფიქსირდეს, შეიკრიბოს, *წერით დაიდვას მოსაწესებელი*.⁵⁸ ეს ნიშნავს, რომ უნდა დაკანონდეს, სანდო წყაროებით, მათ შორის უცხოურით, გამყარებული ლეგიტიმური საფუძველი შეექმნას ქართველთა ენობრივ, კულტურულ თუ რელიგიურ დამოუკიდებლობას, *ჩუენი ნათესავის* ლეგიტიმაციას შუა საუკუნეების კულტურულ სამყაროში, როგორც ბერძნულ-ბიზანტიურ სივრცეში, ისე ამ სივრცის მიღმა.

აქვე უნდა დავაზუსტო, რომ შუა საუკუნეების ქართველ სწავლულთა თვითშეგნების შემქმნელ მოდელებს ამჯერად საკითხის რელიგიურ ან ისტორიულ-ფილოლოგიურ ჭრილში განხილვის მიზნით არ ვეხები; მხოლოდ ერთი კონკრეტული მიზანდასახულობით შევაჯამებ წინა კვლევის შედეგებს,⁵⁹ კერძოდ, ისტორიული თვალსაზრისით რას ნიშნავდა ქართველებისთვის **ერთმორწმუნე რელიგიური სამყარო**, რომლიდანაც ისინი მოგვიანებით, მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს, ირჩევდნენ მოკავშირეს. შესაბამისად, რა კულტურულ-ისტორიული, სალიტერატურო-მთარგმნელობითი პროცესები წარიმართა. ამდენად, ადგილობრივი ენის ემანსიპაციის როგორი გზა განვლო ქართულმა ამ სივრცეში და როგორ ჩამოყალიბდა შუა საუკუნეების ქართველ სწავლულთა კულტურული იდენტობა.

ადრეული შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული აღმოსავლეთ ქრისტიანული სამყაროს ხალხთა მისიონირება, ძირითადად, ინკულტურაციული მოდელის მიხედვით წარიმართა. ამ თვალსაზრისით აღმოსავლეთის მრავალენოვანი ეკლესია რადიკალურად განსხვავდებოდა ენობრივად ერთიანი დასავლური ეკლესიისგან; მშობლიურ ენაზე მისიონირების აღმოსავლურმა ტენდენციამ⁶⁰ მნიშვნელოვნად განსაზღვრა ამ რელიგიურ სივრცეში ადგილობრივი ხალხური

⁵⁸ ეფრემ მცირე, უწყებაჲ მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიწესენების (ბრეგაძე 1959: 3).

⁵⁹ ამ თვალსაზრისით აღნიშნული პრობლემატიკა სხვა კვლევით პროექტებშია დამუშავებული და გამოქვეყნებული. იხ. Doborjginidze 2008: 353-371; Doborjginidze 2009; Doborjginidze 2010: 191-334; Doborjginidze 2011: 357-370; დობორჯგინიძე 2010; დობორჯგინიძე 2012; Doborjginidze 2014: 136-157; დობორჯგინიძე 2014: 260-281; Doborjginidze 2016: 173-188; Doborjginidze 2019: 239-255; Doborjginidze, Mataradze, Tatishvili 2021: 92-109. ინკულტურაციის მეორე (კათოლიკური) ეტაპთან შედარების მიზნით წინამდებარე თავში შეჯამებულია წინამავალი კვლევის შედეგები.

⁶⁰ როგორც ვ. ბოედერი მიუთითებს, ადგილობრივი ენის რელიგიისა და ლიტურგიის ენად ეტაბლირების იდეა სირიიდან მოდის და მთელ ქრისტიანულ აღმოსავლეთში მკვიდრდება. შდრ. „Zur Zeit des Niedergangs des eigentlichen Hellenentums in der hellenistischen Welt der Spätantike entstand vermutlich in Syrien und, davon ausgehend auch in Armenien, Georgien und anderen Ländern des Nahen Ostens eine Art der Volkssprachenidee, die den heimischen Sprachen, die nicht zu den politisch, kulturell oder religiös privilegierten und akzeptierten Sprachen gehörten, eine neue Würde gab, die geradezu im Rahmen eines christlichen Heilsgeschehens verstanden wurde“ (Boeder 1998, 69).

ენების, მათ შორის ქართულის სოციალური და საზოგადოებრივი ფუნქციები.

ამ რელიგიური სივრცის ადგილობრივ ენათა სოციალური ისტორია კარგად აჩვენებს, როგორ შეუწყო ხელი ინკულტურაციულმა პროცესებმა ქრისტიანულ აღმოსავლეთში ენობრივი, კულტურული და რელიგიური ტრადიციებით შეჭიდული ერთობების ჩამოყალიბებას სირიელების, კოპტების, ეთიოპელების, სომხების, ქართველების ნაციონალურენოვანი რელიგიური ტრადიციების სახით.

აქვე საგანგებოდ მინდა შევეხო საეკლესიო სლავურს, რომლის უშუალო მემკვიდრედ აცხადებდა თავს რუსული ენა. მართლაც, საეკლესიო სლავური ამავე კულტურულ-რელიგიური კონტექსტის ნაწილია, ისევე როგორც საეკლესიო სლავურისთვის დამწერლობის შექმნა. თუმცა, საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომისმნიშვნელოვნად განსხვავდება ქრისტიანული აღმოსავლეთის ნაციონალურენოვანი ტრადიციებისგან. მთავარი განმასხვავებელი ნიშანი არის ის, რომ საეკლესიო სლავური არა ბუნებრივი, არამედ ხელოვნური, ბიბლიის თარგმანში ან ბიბლიის თარგმნის მიზნით შექმნილი ენაა. მიუხედავად მისი სიახლოვისა ძველბულგარულსა და მაკედონიურთან, იგი არაა არც ერთი სლავური ეთნოსის მშობლიური ენა, განსხვავებით აღმოსავლეთ ქრისტიანული სამყაროს ყველა დანარჩენი ენისგან. ფაქტობრივად, ის იყო ენა ხალხის გარეშე; ენა, რომელიც მხოლოდ საერთო-სლავურ რელიგიურ სივრცეში (და არა ენის გამოყენების სხვა სფეროებში) ასრულებდა *Lingua franca*-ს ფუნქციებს. ამით კი რადიკალურად განსხვავდებოდა ქრისტიანული აღმოსავლეთის ადგილობრივ ენათა ემანსიპაციის მოდელისგან.⁶¹

რაც შეეხება ქრისტიანული აღმოსავლეთის სხვა ხალხურ ენებს, კოპტურს, ეთიოპურს, სომხურს, კავკასიის ალბანურს, გოთურს და ქართულს, თითოეული ამ ენობრივი ტრადიციის ისტორიაში სწორედ რელიგიური ინკულტურაციის პროცესებს უკავშირდება უდიდესი კულტურული რევოლუცია ანბანის შექმნა და სამწერლობო ტრადიციების დანყება.⁶² ძირითადად, ლიტურგიკული საჭიროებების წყალობით შექმნილმა დამწერლობებმა ამ ხალხთა ისტორიაში უმნიშვნელოვანეს კულტურულ-საგანმანათლებლო პროცესებს დაუდო სათავე. ადგილობრივი ენების ასე ადრეული ემანსიპაცია, საერთო რელიგიური სივრცის დომინანტ ბერძნულთან მათი გატოლების, გაჯიბრების ლეგიტიმური ამბიცია, საბოლოოდ, ამ ენების დამკვიდრება სახელმწიფოებრივი ცხოვრების უკლებლივ ყველა სფეროში, შუა საუკუნეების ქრისტიანული აღმოსავლეთის უპრეცედენტო მონაპოვარია.

ამით კი აღმოსავლეთმა დასავლეთთან შედარებით მთელი ათეული საუკუნით ადრე შექმნა ნაციონალური იდენტობის საფუძვლები.⁶³ სამწერლობო

⁶¹ საეკლესიო სლავურის შექმნის სპეციფიკისა და საერთო-აღმოსავლური კონტექსტისგან მისი განმასხვავებელი ნიშნების შესახებ იხ. Issatschenko 1975; Issatschenko 1980; Keipert 1981: 67-112.

⁶² ამ ტენდენციას პირველად ვ. ბოედერმა მიაქცია ყურადღება (Boeder 1975: 17-34). აღმოსავლეთ ქრისტიანულ სამყაროში შექმნილი დამწერლობების ტიპოლოგიური კვლევა იხ. გამყრელიძე 1990; ასევე Gamkrelidze 1998: 88-90.

⁶³ მოგვიანებით, ქრისტიანულ დასავლეთში სწორედ ადგილობრივი ენების ემანსიპაციის პროცესს, ლათინურთან კონკურენციაში დამოუკიდებლობის მოპოვებას უკავშირდება ნაციონალური იდენტობის საფუძვლების შექმნა.

ტრადიციის მქონე ადგილობრივი ენის სახით ქრისტიანულ აღმოსავლეთში ჩამოყალიბდა ერთიანი კულტურული და რელიგიური სივრცის დომინანტი ბერძნულის სრულფასოვანი მეტოქე. სწორედ ამ უკანასკნელს დაუკავშირდა კულტურის მატარებელი ბირთვი ჯგუფის ცნობიერებაში გამოკვეთილი ეროვნული თვითშეგნება: ენით, საერთო ეთნიკური წარმომავლობით, რელიგიითა და ერთად თანაცხოვრების ხანგრძლივი ისტორიით მონიშნული „ჩუენი ნათესავი“.

მეხუთე საუკუნიდან მოყოლებული, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორია, ამავდროულად, საქართველოში ქრისტიანობის დამკვიდრებისა და მასთან უშუალოდ დაკავშირებული ინკულტურაციული პროცესების ისტორიაა. სწორედ ამ პროცესების განუყოფლობამ, რელიგიის, უფრო ზუსტად, რელიგიური ტექსტების განმარტებასა და თარგმნაში შეძენილმა განსაკუთრებულმა მნიშვნელობამ, საბოლოოდ, ქართული ენის ფუნქციური და თვისობრივი ლეგიტიმაციის პროცესის რელიგიურ პროცესებთან განუყოფლობამ მნიშვნელოვნად განსაზღვრა საქართველოში **რელიგიის ისტორიული ფუნქცია**.

ქართულმა ენამ ურთულესი გზა განვლო სამწერლობო მთარგმნელობითი საქმიანობის დაწყებიდან საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში მის სრულ ლეგიტიმაციამდე. ბერძნულ-ლათინური და აღმოსავლური საისტორიო წყაროებით⁶⁴ ჯერ კიდევ ახ. წ. II-III, ხოლო ავთენტური წყაროებით (ხელნაწერები, ეპიგრაფიკული ძეგლები) V საუკუნიდანაა დადასტურებული ქართული ენის სალიტერატურო-სამწერლობო ფუნქციები; ამდენად ქართული სამწერლობო ენის დოკუმენტირებული ისტორიის დასაწყისი ემთხვევა საქართველოში ქრისტიანობის ქართულ ენაზე შემოღებას.

ეს ისტორია დიდწილად განსაზღვრა იმ კულტურულმა და საგანმანათლებლო პროცესებმა, რომლებიც ბუნებრივად ახლდა თან აღმოსავლეთ ქრისტიანული სამყაროს ხალხთა მისიონირებას მათ მშობლიურ ენაზე: ვგულისხმობ სამწერლობო ტრადიციების დაწყებას, ლიტურგიის შექმნას, ბიბლიური წიგნებისა და თეოლოგიური ლიტერატურის თარგმანებს, მეცნიერებისა და საგანმანათლებლო საქმიანობის განვითარებას, და, საერთოდ,

⁶⁴ ცნობილია, რომ გვიანანტიკურობის რელიგიური ისტორიოგრაფიის ბერძნულ-ლათინურ და აღმოსავლურ წყაროებში ახ. წ. ა. პირველი საუკუნიდან უნივერსალურ რელიგიურ ტოპოსად, ფორმულად იქცა შეხედულება საკრალური ისტორიის მონაწილე ბიბლიური სამოცდათორმეტი ეთნოსის შესახებ, რომელიც მოსეს ხალხთა ნუსხის (*Διαμερισμοί, Tabula linguarum et populorum*) სახელითაა ცნობილი. აღნიშნული ნუსხისგან მესამე საუკუნეში დამოუკიდებლად ჩამოყალიბდა ტოპოსი, რომელიც აერთიანებს სემის, ქამისა და იაფეთის თხუთმეტი შთამომავალს მათ შორის კავკასიის იბერიელებს რომელთაც სამწერლობო ტრადიციები აქვთ/წერა-კითხვა იციან *Οἱ ἑπιστάμενοι γράμματα, qui literati sunt*). ეს წყაროები უტყუარი საბუთია იმისა, რომ ახ. წ. მესამე საუკუნეში მსოფლიო ისტორიოგრაფია ნამდვილად იცნობდა იბერიელთა სამწერლობო ტრადიციებს; რთული სათქმელია, რას გულისხმობდა ტოპოსი *Οἱ ἑπιστάμενοι γράμματα, qui literati sunt*: საკუთარი დამწერლობის ქონას თუ ძველ კულტურულ სამყაროში კარგად განვითარებულ სამწერლობო ალოგოტოგრაფიულ ტრადიციას, რომლის არსებობასაც საფუძვლიანად ვარაუდობს თ. გამყრელიძე (Gamqrelidze 1998: 88-90), როგორც ქართული ასომთავრულის წინა სალიტერატურო-მნიშვნობრულ ეტაპს. ნებისმიერ შემთხვევაში ფაქტია, რომ ძველი კულტურული მსოფლიო იცნობდა კავკასიის იბერების სამწერლობო ტრადიციებს. იხ. Doborjiginidze 2008:18-29; დობორჯგინიძე 2010.

ადგილობრივი ხალხური ენის ქცევას სახელმწიფოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს ენად.

ეს იყო უმნიშვნელოვანესი ნახტომი ადგილობრივი ენების ისტორიაში, როცა „პოლიტიკურად და კულტურულად არც თუ გამორჩეულმა ენებმა ადგილობრივ ენაზე მისიონირებისა და მასთან დაკავშირებული პროცესების წყალობით ერთბაშად შეიძინეს მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი და სოციალური ფუნქციები.⁶⁵

არაუგვიანეს V საუკუნის შუა წლებიდან ქართულსა და ბერძნულს შორის, ისევე, როგორც ბევრად უფრო ადრეული ხანიდან სირიულსა და ბერძნულს, კოპტურსა და ბერძნულს შორის ფუნქციური თვალსაზრისით ნაშლილია ზღვარი: ისინი ერთსა და იმავე სფეროებში ფუნქციონირებენ თანაბარი უფლებებით. მართალია, გამომსახველობითი საშუალებების სიმდიდრით, გამოცდილებით, ზოგადად, თვისობრივი თვალსაზრისით, განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, მაგრამ ამ განსხვავების, უფრო ზუსტად, ბერძნულისგან საკუთარი გამომსახველობითი საშუალებების სიღარიბის დაძლევის, ხალხური ენები სხვადასხვა გზებით ცდილობენ.

ბერძნული, ებრაული და ლათინური, როგორც ანტიკური ფილოსოფიისა და რიტორიკის (ბერძნული), წმინდა წერილის, უფრო ზუსტად, ძველი აღთქმისა (ებრაული) და რომაული სამართლის/ადმინისტრაციის (ლათინური) ენები, ხალხურ ენებთან შედარებით მაღალ საფეხურზე დგას; ხალხურ ენებთან მიმართებით შეუდარებლად მდიდარია მათი ენობრივ-გამომსახველობითი (მხატვრული) საშუალებები, ან დარგობრივ-ტერმინოლოგიური პოტენციალი. ამასთანავე, გავრცელების სხვადასხვა სფეროში მათ (ებრაული, ბერძნული, ლათინური) უფლებებს განსაზღვრავს ამ ენების საკრალურობის რელიგიური ტოპოსი.⁶⁶ ამ უკანასკნელმა ლეგიტიმაცია მოიპოვა ახ. წ. მესამე საუკუნიდან და დასავლეთ რომის იმპერიაში დიდი ხნით დააკანონა ენათა ფუნქციური დიფერენცირება: ლათინური – ხალხური ენა.⁶⁷

რაც შეეხება ქრისტიანულ აღმოსავლეთს, მართალია, ამ რელიგიური სივრცის ოპოზიცია: *ბერძნული* – *ადგილობრივი ენა* ბევრი კრიტერიუმით ახლოსაა მის დასავლურ ანალოგთან, მაგრამ ენათა თვისობრივი არათანაბრობა აღმოსავლეთში არ იქცა მათი ფუნქციური დიფერენცირების არგუმენტად: მეხუთე საუკუნიდან მოყოლებული, შედარებით ნაკლები გამომხატველობითი საშუალებების მქონე ქართული⁶⁸ ყველა იმ ფუნქციას ასრულებდა, ყველა

⁶⁵ შდრ. Boeder 1998:69.

⁶⁶ სამი წმინდა ენის ტოპოსისა და ხალხური ენების მხრიდან მისი დაძლევის ტენდენციების შესახებ სხვადასხვა ტრადიციაში, მათ შორის ქართულში იხ. Doborjginidze 2000: 169-184; Doborjginidze 2003: 119-140; Hille-Coates 2000b: Zekiyan 1997: 276-295.

⁶⁷ შდრ. ერთი მხრივ, ლათინური, როგორც რელიგიისა და ლიტურგიის ოფიციალური ენა, რომელმაც ბუნებრივად დაიმკვიდრა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს, მათ შორის კულტურისა და ამ რელიგიურ სივრცეში შემავალ ხალხებს შორის საურთიერთო ზენაციონალური ენის სტატუსი; მეორე მხრივ კი ფუნქციური თვალსაზრისით ლათინურთან შედარებით დაბალ საფეხურზე მყოფი ადგილობრივი ხალხური ენები. დასავლეთ-ქრისტიანული სამყაროს ადგილობრივი ენებისა და ლათინურის მიმართებების, მათი ფუნქციური დიფერენცირების შესახებ იხ. Gerl 1985: 327-336; დობორჯგინიძე 2007: 161-176; Hille-Coates 2000a: 129-147.

⁶⁸ ბერძნულის ამ აშკარა უპირატესობას თავად ქართველი ავტორებიც ერთმნიშვნელოვნად

იმ სფეროს ფარავდა, რომელსაც ფილოსოფიასა და რიტორიკაში განაფული უმდიდრესი ბერძნული. ამდენად, ქართული დამკვიდრდა ლიტურგიის, სწავლა-განათლების, ლიტერატურის, მეცნიერებისა და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ნებისმიერი სფეროს ენად როგორც საქართველოში, ასევე საზღვარგარეთ მოქმედ საგანმანათლებლო ცენტრებში.

დასავლეთ რომის მსგავსად, აღმოსავლეთ რომის იმპერიის ბერძნული ელიტაც ყოველ ღონეს ხმარობდა, ბერძნულის უპირატესობა წარმოეჩინა და ადგილობრივი ენის სიღარიბის საბაბით დაენუნებინა ამ ხალხთა ლიტურგია, თარგმანები. ამ ყვედრებას შუა საუკუნეების ქართველმა სწავლულებმა დაუპირისპირეს ქართულის, როგორც კულტურული ენის კონცეფციის შექმნა. ეს უკანასკნელი გულისხმობდა ღარიბი გამომხატველობითი საშუალებების მქონედ ცნობილი ქართულის *განსრულებას ყოვლისა ნაკლულევანებისაგან და სიტყვადუხჭიროებისა*, თარგმანის მეშვეობით ჩვენს ენაში *ბერძენთა და პრომთა სიბრძნის გადმოტყფრვას, დატევენას*,⁶⁹ საბოლოოდ კი ქართულის გატოლებას *გონიერთა ხედვათა მომმარჯვე (μεωδίων νοτήν)*⁷⁰ ბერძნულ ენასთან.

ეს იყო ქართული ენის ემანსიპაციის ურთულესი პროცესი, რომელიც ორ მნიშვნელოვან ეტაპს მოიცავდა:

ა. პირველი, შუა საუკუნეების ქართველ სწავლულთა კულტურული იდენტობის, ბერძნულთან მათი თანასწორობის კონცეფციის, შესაბამისად, ამ იდენტობის ლეგიტიმაციისთვის ტექსტური კორპუსის შექმნა ათონურ პერიოდში (ფუნქციური გატოლება);⁷¹

ბ. მეორე, ენის „განბრძოლა“ ანტიოქიის, პეტრიწონის, გელათისა და სხვა რელიგიურ-საგანმანათლებლო და მთარგმნელობით სკოლებში განხორციელებული პროექტებით, რომელთა წყალობით შეიქმნა მდიდარი დარგობრივი ენები, გამომსახველობით საშუალებათა „უღონოებიდან“ მივიღეთ *მდაბრიონთაგან მესხუე*⁷² კლასიკური ქართული ენა.

ამდენად, დასავლეთისგან განსხვავებით, შუა საუკუნეების ქრისტიანულ

ალიარებენ. შდრ. მეათე საუკუნის ერთ მთარგმნელობით მეტატექსტში უცნობი ქართველი ავტორი ხაზგასმით მიუთითებს რომ ქართული ენა ზოგჯერ უმნიშვნელოვანესი ცნებითი დიფერენცირების საშუალებასაც კი მოკლებულია: „შეისწავე, რამეთუ ორსაზე არს ბერძულად სახელი სულისაჲ: ფსიქი, რომელი უმეტესსა ადგილსა სამშენველისა ნილ დადებულ არს პავლესა შინა, და კუალად – პნევმა, რომელი-ესე თვთ თავადის სულისა არსებასა უწოდიან და წმიდისათჳს იგივე ითქუმის. ხოლო ქართველთა უღონოებისაგან ერთი სახელი აქუს სულისაჲ“ (ხელნ. A. 217, 322r).

⁶⁹ შდრ. იოვანე ოქროპირის ერთ-ერთი თხზულების ექვთიმე ათონელისეულ ქართულ თარგმანზე დართული მთარგმნელობითი მეტატექსტი: „არამედ საბერძნეთისა ეკლესიანი და პრომისანი სავე იყვნეს ამათ [ნიგნთაგან], ხოლო ჩუენისა მის ქუეყნისანი – ნაკლულევან, და არა ესე ოდენ წიგნი აკლდეს ენასა ჩუენსა, არამედ სხუანიცა მრავალნი“ (მ. შანიძე და სხვები 1996: 13); ასევე: რაფავა 1976: 66.

⁷⁰ შდრ. იოვანე პეტრიწის კომენტარი: „მოვედ და ელლენთავე ენადლეობასა უვაბადოთ, მომმარჯუესა გონიერთა ხედვათასა,“ (ყაუხჩიშვილი 1940: 107).

⁷¹ ათონელთა ენობრივი დამოუკიდებლობის კონცეფციის შესახებ იხ. Boeder 1983: 85-95; დობორჯგინძე 2014: 260-281. ამ ეტაპს მკვლევრები პრენაციონალური იდენტობის ჩამოყალიბების პერიოდს ეძახიან. იხ. ჩხარტიშვილი 2009: 14.

⁷² შდრ. „და აღვიშურვე მე ტომისათჳს გუარათა ჩემთასა მიდმოობაჲ ენისაჲ გალექსებული და მესხუე მდაბრიონთაგან“ (ყაუხჩიშვილი 1940: 220).

აღმოსავლეთში, ინკულტურაციულმა პროცესებმა, ადგილობრივი ენის სიღარიბემ და ერესის საფრთხემ კი არ შეაფერხა ნაციონალურენოვან ეკლესიებში ბიბლიისა და თეოლოგიური ლიტერატურის თარგმნა, პირიქით, მთარგმნელობითი პროცესების გააქტიურება და ამით ენის გამომსახველობით საშუალებათა გამდიდრება გამოიწვია. ამან კი თარგმანის, განსაკუთრებით, ცნებითი ენის, ტერმინოლოგიის დახვეწას, ძველი თარგმანების ახალი რედაქციების მომზადებას და მთლიანობაში ენის ლეგიტიმაციას, ასე ადრეულ პერიოდში ქართველ სწავლულთა კულტურული იდენტობის ჩამოყალიბებას შეუწყო ხელი.

შუა საუკუნეებში ეს პროცესი დასრულდა ქართული ენის ორმაგი ლეგიტიმაციით: ერთის მხრივ, პოლიტიკური ლეგიტიმაცია ნაციონალური ისტორიის რეკონსტრუქციით (ლეონტი მროველი) და, მეორეს მხრივ, რელიგიური ლეგიტიმაცია ე. წ. „წმინდა ისტორიაში“ ქართულისთვის „ღირსეული“ ადგილის გამოძენით (იოვანე ზოსიმე).

ეს შეჯიბრების, გატოლების ტენდენცია, ცხადია, შუა საუკუნეებისთვის ტიპური არგუმენტაციით, ეროვნული ცნობიერების მნიშვნელოვან საფუძვლად არის მიჩნეული და სიმბოლურად სწორედ ენასთან მიმართებაში აისახება ყველაზე ხელშესახებად. ვგულისხმობ ქართულისათვის საკრალურ ენათა (ებრაული, ბერძნული, ლათინური) ბადალი არგუმენტების გამოძენას თუ საკუთარ ისტორიულ წარსულში ვერა, ესქატოლოგიურ მომავალში მაინც, როგორც ამას იოვანე ზოსიმე ცდილობს. ეს იყო ქართული ენის პოლიტიკური და რელიგიური ლეგიტიმაცია, რაც გულისხმობდა ეროვნული ენისთვის ყველა იმ ატრიბუტის „მოპოვებას“, რომლებიც მის „მეტოქე“ ბერძნულს ჰქონდა.⁷³

ამდენად, რელიგიური ინკულტურაციის პირველი ეტაპი დასრულდა ქართული ენის სოციალური და საზოგადოებრივი ფუნქციების სრული ლეგიტიმაციით როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე, ქართულის აღიარებით ფართო რეგიონულ კონტექსტში, ბერძნულ-ბიზანტიურ სამყაროში. ამ უკანასკნელის დასტურია 1083 წელს აღმოსავლეთ რომის იმპერიის დასავლეთ ნაწილში, პეტრიწონის მონასტერში დაწერილი ტიპიკონი, ამავე მონასტრის მართვის მიზნით შედგენილი წეს-განგება, რომელიც, სხვა საკითხებთან ერთად, მონასტრის საკომუნიკაციო-ენობრივ წესებსაც განსაზღვრავს. ტიპიკონში საგანგებოდაა განმარტებული, რომ მონასტერში სავალდებულო წესები ორ ენაზე, ბერძნულად და ქართულად, უნდა არსებობდეს. ეს დასაბუთებულია, ერთი მხრივ, საერთაშორისო კონტექსტით და, მეორე მხრივ, მონასტრის მამებისთვის მშობლიურ ენაზე მსახურებისა და ურთიერთობის მნიშვნელოვანი უფლებით. შდრ. „დაინერა უკუე და დაემტკიცა წესი ესე განგებისაჲ ამის პატიოსნისა მონასტრისა ჩუენისაჲ, ღმრთისმშობლისა პეტრიწონისაჲ, ბრძანებითა ჩემ გრიგოლ სევასტოსისა და დიდისა დემესტიკოსისა ყოვლისა დასავლეთისა მიდამოესა, ძისა ბაკურიანისაჲთა, მაშენებელისა ზემოთქუმულისა ამის მონასტრისა და ეკლესიისა წერილითა ბერძულითა და ქართულითა, თუესა დეკენბერსა, მეშვდესა ინდიკტიონსა, დასაბამითგანთა წელთა ექუს ათას ხუთას ოთხმოცდა მეთორმეტსა. და ქუემოთ წარიწერნეს ჯელითა ჩემითა

⁷³ დობორჯგინიძე 2007: 92-100.

ზემოწესებულია გრიგოლისითა ყოველნივე ესე ტიპიკონნი, ხოლო ბერძულნი ორნივე წარწერნეს შემდგომად ჩემისა დაწერილისა წმიდისა პატრიარქისა იერუსალემელისა ღირსისა ეფთჳმესითა, დასამტკიცებლად და სარწმუნო ყოფად ყოვლისავე, რომელიცა ტიპიკონსა ამას შინა წერილ არს. და ამისთჳს დაინერა ბერძულად და ქართულად, რამეთუ მონაზონნი მონასტრისა ჩემისანი გუარად ქართველნი არიან და არა იციან ბერძული წარკითხვაჲ; და ჯერ-არს, რათა ქართულად წერილსა აღმოიკითხვიდენ და გულისწმა-ჰყოფდენ აღწერილსა განსაზღვრებულსა ამას შინა ტიპიკონსა. ხოლო სიმტკიცისა ქონებად უბრძანებთ ბერძულსა წერილსა, რამეთუ დასასრულსა საქმისასა ქუემო წერილი მას უჰყრიეს“.⁷⁴

საერთაშორისო კონტექსტის იმპლიკაციის ქონება და ბერძენისთვის მშობლიურ ენაზე აღმოკითხვის უფლება ასეა განმარტებული დოკუმენტის ორენოვნება, შესაბამისად, ქართული ენის ფუნქციონირების უმნიშვნელოვანესი სფეროები, მათ შორის ქვეყნის ფარგლებს გარეთ.⁷⁵

ითვლება, რომ სწორედ ქართული ენის ამგვარი განვითარების, და ზოგადად, „ჩუენი ნათესავის“ იდენტობის შემქმნელი ისტორიული ტრადიციის გაგრძელებას გეგმავდა საქართველო, როცა საერთო რელიგიურ-კულტურული სივრციდან აირჩია მოკავშირე ერთმორწმუნე რუსეთის სახით. თუმცა, ზემოთ დასახელებული ევროპული წყაროების მიხედვით სრულიად განსხვავებული სურათი იკვეთება: ერთმორწმუნეობის არგუმენტს ჩაბლაუჭება შექმნილ გამოუვალ სიტუაციაში თავის დაიმედებას უფრო ჰგავდა, ვიდრე კარგად გაანალიზებულ, აწონ-დაწონილ გადაწყვეტილებას. როგორც უკვე აღვნიშნე, იმთავითვე ნათელი იყო, რომ რუსეთი არა მრავალენოვანი კულტურული და რელიგიური ტრადიციების ქრისტიანული აღმოსავლეთის, არამედ საკუთარი გამორჩეულობით და სხვა ეთნოსებზე კულტურული აღმატებულობით გამორჩეული ბიზანტიის მემკვიდრედ აცხადებდა თავს; ნაციონალურ ენოვანი ქრისტიანული აღმოსავლეთისა და ბიზანტიის საყრდენ კონცეფციებს შორის კი პრინციპული სხვაობა იყო. ქრისტიანული აღმოსავლეთის ხალხთა საისტორიო-კულტურული კონცეფცია ეყრდნობოდა გვიანანტიკურობის სირიულ-ეთიოპურ კონტექსტში ჩამოყალიბებულ ეთნოგენეტურ თეზას, რომლის თანახმად, კაცობრიობის ისტორია საერთო საწყისიდან – ბაბილონის ცნობილი ამბებიდან – განვითარდა და დროთა განმავლობაში მრავალფეროვნების, ანუ ენებისა და ამ ენების მატარებელი ეთნოსების ისტორიად ჩამოყალიბდა. ისევე როგორც ლეონტი მროველის, აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის კონცეპტუალურ ტექსტებში წამყვანი სწორედ ეს ფოკუსია: საკრალური საწყისიდან ენათა და ხალხთა მრავალფეროვნებად ჩამოყალიბების ამბავი.⁷⁶

⁷⁴ ა. შანიძე 1986: 119-120.

⁷⁵ უნდა აღინიშნოს, რომ პეტრიწონში, ისევე როგორც უცხოეთის ბევრ ქართულ მონასტერში ქართველი ბერების მიერ არაერთი ბერძული ხელნაწერია გადაწერილი, ზოგიერთ მათგანს ქართული მინაწერებიც აქვს. იქ მოღვაწე ქართველ სასულიერო პირებს უნდა სცოდნოდათ ბერძნული; შესაბამისად, აქ საუბარია არა იმდენად ბერძნულის ცოდნაზე, რამდენადაც უცხო ენობრივ, რელიგიურ და კულტურულ გარემოში ქართული ენის ფუნქციონირების, „ქართულად აღმოკითხვის“, შესაძლებლობაზე.

⁷⁶ გვიანანტიკურობისა და შუა საუკუნეების რელიგიური ისტორიოგრაფიის ამ თეზისის, როგორც

რაც შეეხება ბიზანტიურ საისტორიო კონცეფციას, იგი რადიკალურად ენინააღმდეგებოდა აღმოსავლური რელიგიური ისტორიოგრაფიის იდეას. ბიზანტიურმა საისტორიო დისციპლინამ ვერ „აღმოაჩინა“ ეთნოსებისა და ენების, როგორც ერთი საწყისიდან მომდინარე მრავალფეროვნების განვითარების ლოგიკა და საკუთარი ისტორია სხვა კონცეფციას დაუკავშირა. ამ უკანასკნელის მიხედვით სულთმოფენობის სასწაული დაგვირგვინდება არა სხვადასხვა ენაზე მეტყველი კაცობრიობის ერთობით – ეს იყო აღმოსავლურ-ქრისტიანული ისტორიოგრაფიის ამოსავალი თეზისი – არამედ მართლმორწმუნე ბიზანტიის კეისრის მეშვეობით, რომელიც ღვთივკურთხეული მბრძანებელია; მხოლოდ კეისრის იდეალურ სახეში შეხვდება ერთმანეთს წარსული და აწმყო, რწმენა და ისტორია.⁷⁷

ამის გათვალისწინებით გასაგები ხდება, რას მოელოდნენ ქართველები ერთმორწმუნე მოკავშირის არჩევისას: პირველ რიგში, განვითარების ამ საერთო-ისტორიული, კერძოდ, აღმოსავლურ-ქრისტიანული, გზის ლოგიკურ გაგრძელებას, ენობრივი, კულტურული, საეკლესიო და ამდენად, შუასაუკუნეობრივი ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებას და განვითარებას.

რაც შეეხება შედეგს, იგი სრულიად საპირისპირო აღმოჩნდა: ერთმორწმუნე მოკავშირემ სრულად მოშალა, მოარღვია, „ჩუენი ნათესავის“ თვითმყოფადობის ყველა საყრდენი – ენობრივი, კულტურული, რელიგიური და უკლებლივ ყველა სფეროში უხეში აკულტურაციის, უფრო ზუსტად, რუსიფიკაციის მექანიზმები აამუშავა.

შუა საუკუნეების ქრისტიანულ აღმოსავლეთში შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამო, ამ რეგიონის ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში, ინკულტურაციის პირველი ეტაპის ამ უმნიშვნელოვანეს მონაპოვარს განვითარება აღარ ჰქონია. ძნელია ვისაუბროთ ქართული ენის ისტორიის იმ პერიოდზე, როცა მან, XIII-XIV საუკუნიდან მოყოლებული, თანდათან დაკარგა მნიშვნელოვანი ფუნქციები, დათმო ესა თუ ის სფერო და მისი ადგილი დაიკავა სხვა ძალაუფლების ენებმა. რთულია დავასახელოთ ნაშრომი, რომელიც თუნდაც ნაწილობრივ აღწერს მეცამეტე საუკუნიდან მოყოლებული ქართული ენის სოციალურ ისტორიას, მის ურთიერთობას ისტორიულად ცვალებადი გავლენის მქონე ძალაუფლების ენებთან.

კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, საქართველოს ეროვნულ არქივსა თუ რეგიონულ არქივებში, ასევე უცხოეთის მუზეუმებსა და არქივებში დაცული ამ პერიოდის ქართულენოვანი ტექსტები, ან ორენოვანი (ქართულ-სპარსული და ქართულ-თურქული) ფირმანები, ძირითადად, დიდი იმპერიების გამგებლობაში გადასული საქართველოს მართვისთვის შექმნილი დოკუმენტები ცხადყოფს, რომ თვით ამ პერიოდშიც კი არ ყოფილა ქართული ენა ისეთი უუფლებო, როგორც ეს აგრესიული რუსიფიკაციის პირობებში.

ქრისტიანული აღმოსავლეთის სხვადასხვა ქვეყნის საყრდენი კონცეფციის შესახებ იხ. Borst 1957: 258-292. ამ კონცეფციის პროექციის შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში იხ. დობორჯგინიძე 2010: 93-99.

⁷⁷ იხ. Borst 1957: 304

ენის საზოგადოებრივი და სოციალური ფუნქციების თვალსაზრისით მდგომარეობა მნიშვნელოვნად შეიცვალა მომდევნო პერიოდში. გარდა ქართულის ურთიერთობისა ძალაუფლების ენებთან (სპარსული, ოსმალური), XVII საუკუნიდან იწყება მისი ფუნქციური სფეროების ხელშესახები გააქტიურება, ქართულისთვის სალიტერატურო-სამწერლობო ფუნქციის დაბრუნება. ქართული ენის ისტორიაში შემობრუნების ამ უმნიშვნელოვანესი ეტაპის დასაწყისი მჭიდროდ დაკავშირებულია რელიგიური ინკულტურაციის მეორე, კათოლიკურ ეტაპთან.

ნიშანდობლივია, რომ ეს პროცესები სწორედ ქართული ენის განვითარების შუასაუკუნეობრივ (აღმოსავლეთ-ქრისტიანულ) მოდელთან კავშირის აღდგენით, უფრო ზუსტად, ახალ ვითარებაში, ადრეული მოდერნულობის პერიოდში მათი გაცოცხლებით დაიწყო. ეს პროცესი დაგვირგვინდა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ქართველთა საერთო კულტურულ-ისტორიული მეხსიერების შექმნით და შემდგომში უკვე ახალი, მოდერნულობის ეპოქის ქართული ნაციონალური დისკურსის ჩამოყალიბებით.

მომდევნო თავში განხილული იქნება ქართული ენის სოციალური ისტორიის, მისი ფუნქციური სფეროების განვითარების საკითხები ადრეული მოდერნულობის ეპოქაში.

მეოთხე თავი

ინკულტურაციის მეორე ეტაპი: კათოლიკური მისიები ადრეული მოდერნულობის პერსპექტივიდან

როგორც ზემოთ ვახსენე, კვლევის ამ ეტაპზე ჭირს მეცამეტე საუკუნის შემდგომ პერიოდში ქართული ენის განვითარების ისტორიული სურათის, მისი სოციალური და საზოგადოებრივი ფუნქციების რეკონსტრუქცია. ნიშანდობლივია, რომ საბჭოთა პერიოდში ქართული ენის ფუნქციური სფეროების, ზოგადად, ისტორიული სოციოლინგვისტიკის მიმართულებით კვლევა ბევრად ჩამორჩებოდა ენის კვლევის მომიჯნავე მიმართულებებს. ამას, ცხადია, მკაფიო პოლიტიკური საფუძველი ჰქონდა: ენობრივი პოლიტიკის განმსაზღვრელთა ინტერესის საგანი იყო საბჭოეთში გავლენისა და ძალაუფლების ენად აღიარებული რუსულის სოციალური და საზოგადოებრივი ფუნქციები და არა „მოკავშირე“ რესპუბლიკების ადგილობრივი ენებისა. სწორედ რუსული ითვლებოდა საბჭოეთის ხალხთა გამაერთიანებელ, შესაბამისად, გამორჩეული კულტურული ფუნქციების მქონე ენად. ამდენად, მთელი ენობრივი პოლიტიკა და სოციოლინგვისტური „კვლევის“ ინტერესიც ამ გამაერთიანებლის ფუნქციების გაძლიერებას მიემართებოდა და არა საბჭოეთის რომელიმე ენის, მათ შორის ქართულის, სოციალურ ისტორიას: როგორ, რა პირობებში იძენდა ან კარგავდა ქართული ენა მნიშვნელოვან ფუნქციებს.

ზემოთქმულის გათვალისწინებით ბუნებრივი ჩანს, რომ ქართული ენის სოციალური ისტორიით დაინტერესება მხოლოდ გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან იწყება და უცხოელი ქართველოლოგის, პროფესორ ვინფრიდ ბოედერის, სახელს უკავშირდება. 1981 წელს ათონის ივერთა მონასტრის 1000 წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კონფერენციაზე მან პირველად დასვა მნიშვნელოვანი კითხვა შუა საუკუნეებში ქართული ენის ფუნქციების შესახებ. შდრ. „თუკი რიგითი ენათმეცნიერი ქართულისა და აღმოსავლეთის ქვეყნების ენათა ისტორიას შეადარებს დასავლეთევროპული ენების ისტორიას, მას აუცილებლად გააოცებს ის დიდი სხვაობა, რაც ამ ენათა განვითარებაში შეიმჩნევა. მაგალითად, ინგლისურმა ენამ უკანასკნელი 1200 წლის მანძილზე მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია განიცადა, ხოლო დროის ამავე მონაკვეთში ქართული ენის ფორმებმა შედარებით ნაკლებად იცვალეს სახე, რაც იშვიათი მოვლენაა მსოფლიო ენათა განვითარების ისტორიაში (რამდენადაც იგი დადასტურებულია). ასევე მოითხოვს ახსნას საკითხი, თუ როგორ მოხდა, რომ ქართული არა მხოლოდ ქრისტიანობის გამავრცელებელ ენად დამკვიდრდა, არამედ მან დღემდე ურყევად შეინარჩუნა თავისი ადგილი; რატომ ვერ მოიპოვა ბატონობა აქ ბერძნულმა, როგორც საეკლესიო, ლიტურგიის, მეცნიერების და აგრეთვე სალიტერატურო და სახელმწიფოებრივმა ენამ, როგორც ეს ევროპაში ლათინურის ანალოგიით უნდა ყოფილიყო მოსალოდნელი“⁷⁸

ამ კითხვით, შესაბამისად, დასახელებული ნაშრომით, იწყება რელიგიური ინკულტურაციის პირველ ეტაპზე შუა საუკუნეების ქართული ენის სოციალური

⁷⁸ იხ. Boeder 1983: 85.

ისტორიის, მისი საზოგადოებრივი ფუნქციების განვითარების, ადგილობრივი ენის ემანსიპაციის სიღრმისეული შესწავლა სხვადასხვა მეთოდოლოგიური პერსპექტივიდან.⁷⁹ გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან ასევე გააქტიურდა მეცხრამეტე საუკუნეში ქართული ენის სოციალური ისტორიის კვლევა სახელმწიფოებრივი იდენტობის ჩამოყალიბების კონტექსტში.⁸⁰

რაც შეეხება ადრეული მოდერნულობის პერიოდს, რომელიც წინამდებარე მონოგრაფიაში აღინერება, როგორც რელიგიური ინკულტურაციის მეორე ეტაპი, ამ მიმართულებით კვლევები შედარებით გვიან, უკანასკნელ ათწლეულში გააქტიურდა. მიუხედავად იმისა, რომ პირველი ნაბეჭდი ქართული წიგნისა და ზოგადად, ბეჭდური სიტყვის ისტორიის შესწავლას საგანგებო მონოგრაფია მიეძღვნა ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 80-იან წლებში,⁸¹ კვლევის ფოკუსი ნაკლებად იყო მიმართული ამ ისტორიული მოვლენის როლზე ქართული ენის ფუნქციების განვითარებაში, ზოგადად, ქართულენოვანი კათოლიციზმის, ან მისი გავლენით საქართველოში დაწყებული საგანმანათლებლო-კულტურული პროცესების მნიშვნელობაზე ადრეული მოდერნულობის ტენდენციებისა თუ სემანტიკის დამკვიდრებაში.

დასავლური სამეცნიერო სამყაროსგან განსხვავებით, რომელმაც საგანგებო მიმართულებები შექმნა გუტენბერგის ბეჭდური რევოლუციის გავლენის საკვლევად ენების ფუნქციებზე, მათ სოციალურ ისტორიაზე, საქართველოში კვლევის ამგვარი ფოკუსი ნაკლებად აქტუალური იყო. როგორც ვთქვი, ქართველ მეცნიერთა ძირითადი ინტერესი მიმართული იყო მისიონერთა გრამატიკული თუ ლექსიკოლოგიური ნაშრომების ნორმატიული გრამატიკის წესებით, პრინციპებით შეფასებისკენ. ამდენად, ადრეული მოდერნულობის კვლევა, მათ შორის ქართული ენის ფუნქციების გააქტიურება და ქართულენოვანი ბეჭდური სიტყვის როლის, მისი სპეციფიკურობის შეფასება სხვადასხვა მეთოდოლოგიური პერსპექტივიდან, უფრო სამომავლო საქმეა.⁸²

ეს ეხება არა მარტო ბეჭდური სტანდარტის გავრცელებას, არამედ ზოგადად, საქართველოში მოდერნულობის საწყისი ეტაპის კვლევას, XVIII-XIX საუკუნეებში მიმდინარე პროცესების, შუა საუკუნეებიდან ახალ დროზე გადასვლის შესწავლას მოდერნულობის მეთოდოლოგიური ჩარჩოს გათვალისწინებით. როგორც შესავალში ვახსენე, იშვიათ გამონაკლისს წარმოადგენს ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის სერიულ გამოცემაში: *მოდერნულობის ისტორია და თეორია* დასმული კვლევითი პრობლემატიკა; ასევე, 2018 წელს საერთაშორისო სამეცნიერო სერიაში გამოცემული კრებული,

⁷⁹ განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია კვლევები, რომლებიც ეხება ძველ ქართველ მთარგმნელთა ენობრივი კონცეფციების, სათარგმნი და მთარგმნელი ენების ურთიერთმიმართებების, გავლენებისა თუ ინტერფერენციის, ქართული სამეცნიერო მეტაენის შექმნის პროცესებს. პუბლიკაციები ქართული ენის სოციალური ისტორიის ცალკეული საკითხების შესაბამისადაა დასახელებული.

⁸⁰ შდრ. ბოლქვაძე 2010; ანდრონიკაშვილი 2007: 157-173; რაისნერი 2009: 48-66; Reisner 2005; რატიანი 2009: 28-47; წიფურია 2010: 183-195.

⁸¹ ჩიქობავა, ვათეიშვილი 1983.

⁸² საქართველოში ბეჭდური ინდუსტრიის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა იხ. ჭიჭინაძე 1916.

რომელიც მიეძღვნა საქართველოში მოდერნიზაციის ცალკეული ეტაპების კვლევის შედეგებს.⁸³

მოდერნულობის ქართული პროექცია შეიძლება დაიყოს თვისობრივად განსხვავებულ ორ ეტაპად:

1) XVIII საუკუნის II ნახევარი, ერეკლე მეორის ეპოქა, როგორც მოდერნულობის სემანტიკის დამკვიდრებისა და ტრადიციული შუა საუკუნეების რღვევის დასაწყისი;

2) XIX საუკუნე, განსაკუთრებით ბოლო მეოთხედი და XX-ის დასაწყისი, საქართველოს პოლიტიკურ, სოციალურ და კულტურულ ცხოვრებაში ყველაზე გავლენიანი ჯგუფის, *ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების* (ქშნკგ საზოგადოება) საქმიანობის პერიოდი. ეს უკანასკნელი შეიძლება შევაფასოთ, როგორც მოდერნულობისა და განმანათლებლობის პირველი საყოველთაო ევროპული პროექტის შემუშავება, მოგვიანებით კი, 1918-1921 წლებში, ამ პროექტის განხორციელება სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ვგულისხმობ 1878 წლის 30 იანვარს შექმნილ ჯგუფს, რომელმაც 1879 წლის 15 მაისს თბილისში აღნიშნული სამოქალაქო მოძრაობის დამფუძნებელი კრება გამართა. სწორედ ამ საზოგადოების საქმიანობამ შეცვალა სოციალური ცხოვრების ყველა სიბრტყეზე შუა საუკუნეების ქართული ტრადიციული ყოფა.

ნიშანდობლივია, რომ ამ თვალსაზრისით არც ქშნკგ საზოგადოება გამხდარა ბოლო ათწლეულამდე სამეცნიერო კვლევის ობიექტი. საინტერესოა, რომ ამ საზოგადოების პირველი მონოგრაფიული კვლევაც უცხოელ მეცნიერს ეკუთვნის.⁸⁴ მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა პერიოდში არაერთი ნაშრომი დაინერა ქშნკგ საზოგადოების ცალკეულ წევრთა შესახებ, კვლევა, ძირითადად, შემოიფარგლებოდა მათი მოღვაწეობის მხოლოდ მხატვრულ-ლიტერატურული (და არა სოციალურ-პოლიტიკური) საკითხებით.

2017 წლიდან ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში დაიწყო ამ საზოგადოების ძირითადი საქმიანობის ამსახველი პირველადი დოკუმენტებისა და მათ შესახებ არსებული პირველწყაროების ციფრულ ფორმატში დამუშავება; საგანგებო მეთოდოლოგიური სტანდარტის მიხედვით შეირჩა საკითხის კვლევისთვის აუცილებელი ტექსტური კორპუსი: ქშნკგ საზოგადოების სერიული წყაროები, დამფუძნებელი საბჭოსა და რეგიონული ორგანიზაციების კრების ოქმები, უცხოეთში გახსნილი ფილიალებისა და ბიბლიოთეკების მასალები, ქართული და უცხოური პერიოდიკა, დოკუმენტური პროზა, საზოგადოების წევრობის დოკუმენტები, მოგონებები, პირადი წერილები და ა.შ.

აღნიშნული წყაროები ინტეგრირდა უახლესი სტანდარტების (ბმულებით დაკავშირებული მონაცემთა ბაზები, სოციალური ქსელის ანალიზატორი, მონაცემთა ვიზუალიზაციები და ა.შ.) ციფრულ რესურსში: *ქშნკგ*

⁸³ იხ. ზედანია (რედ.) 2009; ზედანია (რედ.) 2010; ზედანია (რედ.): 2012; ასევე Zedania 2018. შუა საუკუნეებიდან ახალ დროზე გადასვლის ზოგადი მიმოხილვა იხ. Doborjginidze 2018: 69-88.

⁸⁴ ამ საზოგადოების სოციალური თუ პოლიტიკური როლის შესახებ ყველაზე საფუძვლიანი გამოკვლევა ეკუთვნის ოლივერ რაისნერს; მანვე შეადგინა საზოგადოების წევრთა კოლექტიური ბიოგრაფიები. იხ. Reisner 2005.

საზოგადოების პროსოპოგრაფიული ბაზა. იხ. <http://society.iliauni.edu.ge/>.⁸⁵ ეს უკანასკნელი იძლევა დიდი რაოდენობით მონაცემთა ანალიზისა და სანდო დასკვნების გაკეთების საშუალებას, როგორ შეიმუშავა მონაწილეობითობასა და თვითორგანიზებაზე დაფუძნებულმა საზოგადოებამ ახალი საქართველოს კონცეფცია.

საკვლევი საკითხიდან გამომდინარე, წინამდებარე ნაშრომი მხოლოდ მოდერნულობის სემანტიკის დამკვიდრების ადრეულ ეტაპს შეეხება, ჯერ კიდევ შუა საუკუნეების ტრადიციული საზოგადოების ყოფაში გამოვლენილ მოდერნულობის ნიშნებს, მათ მაპროვოცირებელ თუ განმაპირობებელ ფაქტორებს. უფრო ზუსტად, რა როლი ითამაშა ახალმა რელიგიურმა, შესაბამისად, პროფესიულმა თემმა (სამკურნალო საქმე, ლექსიკოგრაფიული საქმიანობა, ზოგადად, ცოდნის მიმოცვლის ორმხრივი პროცესი) საქართველოში მოდერნულობის სემანტიკის გაჩენისა და ტრადიციული შუასაუკუნეობრივი საზოგადოების რღვევის პროცესის დაწყებაში. ახლად გამოვლენილი წყაროების საფუძველზე შევეცდები ვაჩვენო, რა ბედი ეწია ერეკლესეული რეფორმებისა და მოდერნულობის დამკვიდრების გეგმას, როგორ შთანთქა, გააქრო იგი 1783 წლიდან რუსული იმპერიული მმართველობის მიერ საქართველოში დამკვიდრებულმა ფსევდოტრადიციულმა და ფსევდორელიგიურმა პროექტმა.

ადრეული მოდერნულობის მკვლევართა მიერ კონცეპტუალიზებული ჩარჩოს ძირითადი ფოკუსის გათვალისწინებით, სწორედ ერეკლე მეორის ეპოქას უკავშირდება საქართველოში მოდერნულობის სემანტიკის გაჩენა.⁸⁶ უფრო ზუსტად, ერეკლესა და იმდროინდელი საქართველოს შესახებ სხვადასხვა დასავლური და აღმოსავლური წყაროების მიხედვით შესაძლებელი ხდება საქართველოში მოდერნულობის სემანტიკის, მისი საწყისი ნიშნების დადასტურება; მათ შორის ძველი, შუა საუკუნეობრივი ტრადიციული საზოგადოების რღვევის, სხვადასხვა მიმართულებით პროფესიული თემების მოდერნიზაციის, შედარებით ინტენსიური მობილობისა და ცოდნის მიმოცვლის ორმხრივი პროცესის შესახებ პირდაპირი თუ არაპირდაპირი წყაროების დადასტურება.

სწორედ ამის საშუალებას იძლევა იმ პერიოდის ქართული და კიდევ უფრო მეტად უცხოური წყაროები. ამ ეტაპზე შედარებით უკეთაა გამოვლენილი გერმანული, ინგლისური, სპარსული⁸⁷ და ფრანგულ-იტალიური, ძირითადად, ევრო-

⁸⁵ იხ. <http://society.iliauni.edu.ge/> ეს არის პორტალი, ერთ-ერთი ქვებაზა უფრო მოცულობითი ციფრული რესურსის: საქართველოს პროსოპოგრაფიული ბაზა და სოციალური კლასტერების ანალიზი (<https://prosopography.iliauni.edu.ge/>), რომელშიც ამ ეტაპზე შესულია 1879-1937 წლების დოკუმენტების მნიშვნელოვანი ნაწილი. მათზე დაყრდნობით ჯერ-ჯერობით ბაზაში შეტანილია 37000-ზე მეტი პირის შესახებ 85000-მდე ფაქტი 6500-ზე მეტი ქართული და უცხოენოვანი წყაროს მიხედვით. ეს დასამუშავებელი წყაროების მხოლოდ ერთი ნაწილია.

⁸⁶ ერეკლეს მოდერნიზაციის გეგმებისა და იმ პერიოდის ევროპული პროექტების შესახებ იხ. Doborjginidze 2018; დობორჯგინიძე 2019: 166-218.

⁸⁷ შდრ. Henrichs 1793; ბრიტანეთისა და ირლანდიის პრესის მასალები იხ. კალანდია 2017; XVIII საუკუნის სპარსული წყაროებისა და კავკასიაში სპარსული პოლიტიკის ანალიზი წარმოდგენილია თ. ლეკვეიშვილის სადისერტაციო ნაშრომში (2020): ნადერ შაპის კავკასიური პოლიტიკა. ამ წყაროებზე მე საგანგებოდ არ მიმუშავია, ძირითადად ვეყრდნობი დასახელებულ ავტორთა მიერ

პული კათოლიკური მისიების წყაროები. სწორედ ამ უკანასკნელის მიხედვით შევეცდებით მოდერნულობის სემანტიკის ცალკეული ასპექტის აღწერას.

ისტორიკოსების საქმეა იმის გარკვევა, რამდენად ახლოსაა რეალობასთან, რას ეყრდნობა, ან რამდენად გაზვიადებულია დასავლური პრესისა თუ რელიგიური მისიების წყაროთა ცნობები ერეკლეს განსაკუთრებულობის, მისი ამბიციური გეგმებისა⁸⁸ თუ ზღაპრული შესაძლებლობების შესახებ. მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან ერეკლე მეორის პიროვნებით შესამჩნევად გააქტიურებული ევროპული პრესა, ლიტერატურა თუ ისტორიოგრაფია ხშირ შემთხვევაში უფრო ლეგენდარულ ამბებს გადმოგვცემს, ვიდრე რეალურ ფაქტებს; ამის მიუხედავად, ერთი რამ უდავოა: ერეკლე არის პირველი ქართველი მეფე, რომლის შესახებ არა მარტო ბევრს წერდნენ დასავლეთში, მეტიც, როგორც სტრატეგიული, ისე პოლიტიკური თვალსაზრისით თავიანთ პარტნიორად, თანამზრახველად, ერთგვარ საყრდენად თვლიდნენ.⁸⁹

აღნიშნული უცხოური წყაროების მიხედვით იკვეთება ერეკლეს, როგორც რეფორმატორის, განმაახლებლის სახე; მეფისა, რომელიც გაეცნო არაერთ ევროპულ ინციატივას, სხვადასხვა ხალხის მთავრობათა მმართველობის მეთოდებსა და მეურნეობის მოწყობის, მისი განახლების პრინციპებს, საკუთარ თავზე გამოცადა ევროპული ჯარის სიკეთე და სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ თავადაც დაიწყო თავისი ქვეყნის მდგომარეობის გაუმჯობესების პროექტი.⁹⁰

ერეკლე პირველი ქართველი მეფეა, რომლის მხატვრული სახე ევროპულმა

გამოცემულ ტექსტებს, თარგმანებს.

⁸⁸ ერეკლეს გეგმების ბიზანტიურ პროექტთან მიმართების შესახებ იხ. ნაცვალაძე 2021: 183-201.

⁸⁹ 1750-იანი წლებიდან 29 ბრიტანული პერიოდული გამოცემა (მათ შორის London Evening Post, Public Advertiser, London Chronicle, London Gazette, The Morning Chronicle, St. James Chronicle or the British Evening Post, General Evening Post, London Packet or New Evening Post, Independent Chronicle და სხვები) სისტემატურად ბეჭდავდა მასალებს ერეკლეს ევროპაში მოგზაურობისა და სწავლის, მისი სამხედრო ძლიერებისა და მის მიერ ქვეყნის მოწყობაში შეტანილი უმნიშვნელოვანესი ცვლილებების შესახებ. აღნიშნული მასალები თარგმანითურთ გამოაქვეყნა გ. კალანდიაშვილმა. მდრ. გაზეთი 'St. James Chronicle or the British Evening Post, 10-13 May, 1766 (კალანდია 2017: 83): "In proportion, as his army advanced into the Ottoman territories, it increased to such a degree that it amounts already to upwards of 200 000 men. He subdued Trebisonde, where the Porte sued to him for peace; to which with Prince Heraclius replied that he would not grant in till Sultan had evacuated all those countries which the Europeans and Greeks had formerly possessed".

⁹⁰ ძალიან საინტერესო პროექციას გვთავაზობს 1793 წელს ლაიპციგში გამოცემული წიგნი: "Kurze Geschichte des Prinzen Heraclius und Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes von Georgien" (Henrichs 1793), რომელიც შედგენილი უნდა იყოს გრაფ ჯეტას (Graf Jeta), ანუ ელიას ჰაბესკის (Elias Habeski) ჩანაწერებზე დაყრდნობით. მასში გადმოცემულია არაერთი ლეგენდარული, ყოველ შემთხვევაში, ისტორიულად დაუდასტურებელი ამბავი ერეკლეს ევროპაში მოგზაურობისა და მისი პრუსიის ჯარში სამსახურის შესახებ. „Er (sc. Heraclius) beschloss eine Reise nach Europa zu machen und sich alle mögliche Kenntnisse zu erwerben. Er richtete seine besondere Aufmerksamkeit auf die Regierungsform der verschiedenen Nationen und lernte die Mittel kennen, wodurch diese ihren Thron befestigten. Hierauf widmete er seine Zeit Militärwissenschaft (გვ. 28). Heraclius war eine geraume Zeit in Europa gewesen und hatte zuletzt als Capitän in preussischen Diensten gestanden. Er hatte alle Widerwärtigkeiten des Fluchtes erfahren, ja selbst das grosste Elend erduldet. Durch dieses vortreffliche und vielleicht einzige Mittel gebildet, war er vor einigen Jahren mit einem Kopfe voll patriotischen Ideen und mit einem Herzen voll in seinem Vaterland zurückgekehrt fest entschlossen, dessen Zustand zu verbessern und das türkische Joch abzuschütteln" (გვ. 28).

განმანათლებლობამ გმირობის სიმბოლოდ აქცია. ვგულისხმობ ცნობილი გერმანელი პოეტის, განმანათლებლობის ეპოქის ძალიან მნიშვნელოვანი ავტორის, გოთჰოლდ ეფრაიმ ლესინგის პიესას: *მინა ფონ ბარნჰოლმი ან ჯარისკაცის იღბალი* (Minna von Barnholm oder das Soldatenglück). მისი პრემიერა 1767 წელს შედგა ჰამბურგში და ცენზურის მიუხედავად, მალევე დაიდგა ევროპის თითქმის ყველა ცნობილ სცენაზე. პოემაში ერეკლე დახასიათებულია, როგორც სიმამაცის, ქრისტიანობისთვის მებრძოლის სამაგალითო სახე, რომელიც აჩვენებს გერმანელ სამხედრო პირებს, რომ გამარჯვება სწორედ აღმოსავლეთში, გმირი ერეკლეს მომავალ წარმატებებშია საძიებელი. ერეკლეთი შთაგონებული პიესის გმირი გადანწყვეტს, ჩავიდეს მის ქვეყანაში და ერეკლესთან ერთად ბრძოლაში ჩაერთოს.

სამომავლოდ კვლევამ უნდა დაადგინოს, რას შეიძლებოდა დაჰყრდნობოდა ერეკლეზე საუბრისას უცხოური პრესა თუ ლიტერატურა.⁹¹ ფაქტია, რომ ერეკლეს შესაძლებლობებისა და მის მიერ გატარებული რეფორმების შესახებ ევროპული მედიები განსაკუთრებით ინტერესდება იმდროინდელ სპარსულ პოლიტიკაზე მისი გავლენის გამო. ქართული წყაროებისგან განსხვავებით (ქართულის მიხედვით ის მხოლოდ მნიშვნელოვანი ფიგურაა, რომელიც დიდ როლს თამაშობს სპარსეთის პოლიტიკაში), ევროპული პრესა მიიჩნევს, რომ მის მხარდაჭერაზე დიდად არის დამოკიდებული, ვინ დაიკავებს შაჰის ტახტს. მეტიც, რატომღაც მას აცხადებენ სპარსეთის ტახტის ყველაზე ძლიერ პრეტენდენტად.

საინტერესოა, რომ ევროპული პრესა ერეკლეს შესახებ ამგვარი შეფასებების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროდ სწორედ კათოლიკური მისიების დოკუმენტებსა და თავად პროპაგანდა ფიდეს ასახელებს.⁹² შდრ. ევროპელი სუვერენების ბადალი, სპარსეთის ტახტის ყველაზე ძლიერი პრეტენდენტი, დიდი რეფორმატორი, საპოლიციო, სავაჭრო და საფინანსო მეცნიერების ნიგნების მფარველი, გამოგონებათა ქომაგი, ვოლტერიანელთა შემწე –

⁹¹ შდრ. ი. ტაბალუამ გამოაქვეყნა პორტუგალიაში, ქ. ლისაბონში 1766 წელს გამოცემული ორი ბროშურის ქართული თარგმანი (1. ახალი ცნობები სახელოვან ბრძოლასა და დიდებულ გამარჯვებაზე, რომელიც სახელგანთქმულმა ქართველმა მეფემ ერეკლემ მოიპოვა ქედმაღალი თურქების მრავალრიცხოვანი ჯარის წინააღმდეგ; 2. ახალი ცნობები წარმატებით გამარჯვებაზე, რომელიც მეფე ერეკლე ჯარებმა მოიპოვეს 1766 წლის 16 ივლისს ქალაქ ტრაპიზონის აღების დროს), ტაბალუა 2000: 8.

⁹² შდრ. გაზეთი *Public Advertiser*, 15 October, 1762 (კალანდია 2017: 81): „By letters from Rom dated September 17, we are informed that the Society for Propagating the Christian Faith in Foreign Parts (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) had received advice that Prince Heraclius of Georgia, the pretender to the Persian Throne, had given battle to the reigning Sophi, gained a complete victory, seized Ispahan, and placed himself on the throne. It is added that this Prince hath admitted into his council two Capuchins; from which circumstance it is hoped that the Catholic Faith will now make a rapid progress in that part of the Earth”. მას წარმოადგენენ, როგორც დასავლელი სუვერენების თანასწორ და სასურველ მოკავშირეს. შდრ. „He [sc. Heraclius], says my author, if we may credit the report of those who have been with him and known him, is the most accomplished Prince in the East” (გაზეთი *London Magazine on Gentlemen's Monthly Intelligencer*, 1755, კალანდია 2017: 10). გაზეთი *London Evening Post* 1767 წლის ერთ-ერთ ნომერი იტყობინება: „The celebrated Prince Heraclius of Georgia has sent general Paoli a present of six beautiful camels with a letter full of the glow and oriental eloquence. He concludes, ‘Great Sir, while in the zenith of glory, deign to accept the tribute of him who is proud of being born in the same age as Paoli and feeling the most exalted admiration of his character without one spark of envy’” (იქვე, 18).

ასე ეხმიანება უცხოური პრესა და ქართული წყაროები ერეკლეს ეპოქის მნიშვნელოვან ცვლილებებს.

ცნობილია, რომ 1772 წელს ერეკლემ გერმანულიდან ათარგმნინა სახელმძღვანელო ქვეყნის ადმინისტრაციული მმართველობის შესახებ, 1781 წელს კი მისი დავალებით დაიბეჭდა წიგნი: „საპოლიციო, სავაჭრო და საფინანსო მეცნიერების საფუძველი“. 1783 წელს, პარიზში ძმები იოსებ და იაკობ მონგოლფიერების (Joseph-Michel Montgolfier and Jacques-Étienne Montgolfier) მიერ აეროსტატის გამოგონებასთან დაკავშირებით ერეკლემ თითქმის პარიზში ოფიციალური ჩვენების თანადროულად საგანგებოდ ათარგმნინა ქართულად შესაბამისი ლიტერატურა: „მოკლედ თხრობაჲ ჰაერსა შინა მროველისა გუნდისა და მგზავრობისა მონგოლფიისა“.⁹³ სხვადასხვა ევროპული წყარო დიდი აღფრთოვანებით ჰყვება ფრანგი განმანათლებლებით ქართველთა დაინტერესების ამბებს, განსაკუთრებით ყველაზე ცნობილი ვოლტერიანელის, დავით ბატონიშვილის შესახებ. 1780-იან წლებში პეტერბურგის პრესაში გადმობეჭდილი უცხოური წყაროების მიხედვით ერეკლეთი თვით ვოლტერიც დაინტერესებულა.⁹⁴

ერეკლეს შესახებ მისი თანადროული უცხოური წყაროები მხოლოდ ნაწილობრივია შესწავლილი; ფრაგმენტულობის გარდა, როგორც ვთქვი, ამ წყაროთა კვლევის საყრდენი კონცეპტებიც პრობლემურია. სოციალური მეცნიერებები ჯერ არ, ან ნაკლებად ინტერესდებიან ადრეული მოდერნულობის პერსპექტივიდან ერეკლეს ეპოქის შესწავლით.

კვლევის ამ ხარვეზის მიუხედავად, ერეკლეს მიერ გატარებული რეფორმების ზოგადი მიმოხილვა, ამასთანავე, ამ რეფორმების შედარებითი კვლევა (განსაკუთრებით დასავლური მაგალითების ფონზე) მკაფიოდ აჩვენებს ქართულ რეალობაში მოდერნულობის საწყისი ელემენტების, მოდერნულობის სემანტიკის გაჩენის პროცესს, შესაბამისად, შუა საუკუნეების რღვევის აშკარა ნიშნებს. ამაში ვგულისხმობ მისი რეფორმების სტრატეგიულ, სოციალურ, ინტეგრაციულ თუ სამეურნეო ასპექტებს, რომლებიც მოდერნულობის კვლევის კლასიკურ ჩარჩოში თავსდება. ქვემოთ შევცხები ზოგიერთ მათგანს.⁹⁵

ა. ტრადიციული თემი/ახალი პროფესიული თემები

ერეკლე მეორის მეფობისას პირველად გამოვიდა სათემო ასპარეზზე „ახალმოშენობა“, ახალი სამეურნეო ტიპის, ახალი დარგების დანერგვისა და ხელშეწყობისთვის მონვეული ექსპერტებისა და სპეციალისტების ჯგუფი. ეს უკანასკნელი იყო პირველი ალტერნატივა შუა საუკუნეების საქართველოსთვის ტიპური მკვიდრი მოსახლეობის, როგორც კონკრეტულ გეოგრაფიულ ადგილს მყარად მიმაგრებული თემისა. უფლებრივი თვალსაზრისით ერეკლემ პირველმა გაუთანაბრა ახალმოშენები მკვიდრ მოსახლეობას, ამდენად, ტრადიციულ ყოფაში მოდერნულობის სემანტიკა შეიტანა.

მარტო 1763 წელს ერეკლემ თურქეთიდან ჩამოიყვანა და ქვემო ქართლში

⁹³ შდრ. მელიქიშვილი 1973:106.

⁹⁴ იხ. Doborjginidze, Kulke 2021: 145-175; მელიქიშვილი 1973:7.

⁹⁵ ამ ნაწილში მოკლედ გადმოვცემ წინა კვლევის შედეგებს. იხ. დობორჯგინიძე 2019: 166-218.

დასახლა 2000 ბერძენი ხელოსანი მადნების დასამუშავებლად.⁹⁶ ამის პარალელურად საქართველოდან ყოველ წელს უცხოეთში სამთომადნო საქმის და სხვა ხელობათა შესასწავლად აგზავნიდა ორმოცდაათამდე ახალგაზრდას სხვადასხვა ფენიდან;⁹⁷ სწორედ ამ პროფესიულ თემებზე დაყრდნობით ერეკლემ მოახერხა, რომ ხაზინას მარტო ახტალის მადნულიდან⁹⁸ ყოველწლიურად მიეღო 50000 მანეთზე მეტი მოგება. მაღაროს გამართვის ყოველგვარ ხარჯს სამეფო ხაზინა იღებდა თავის თავზე, ოსტატებს ეკუთვნოდა მოგების 50%. ამავე პერიოდში ჩნდება ისეთი საბადოები, ქარხნები და ფაბრიკები, რომელთა დამფუძნებლები ახალმოშენე ოსტატები არიან.⁹⁹

სწორედ ასეთმა სწრაფმა და მომგებიანმა ცვლილებებმა ახალმოშენებმა და მისი წარმატების მთავარი გარანტი, სპეციფიკური ექსპერტული ცოდნა, ჩააყენა განსაკუთრებულად პრესტიჟულ მდგომარეობაში. ამ ცოდნის გავრცელების მიზნით მეფე უცხოეთიდან იწვევდა სპეციალისტებს და მათ საგანგებო პირობებს სთავაზობდა, ეპატიჟებოდა სხვადასხვა დარგობრივ ჯგუფებს საქართველოში ცოდნისა და ოსტატობის დასანერგად.¹⁰⁰

ამგვარი წინაპირობებით შეიქმნა ტრადიციულისგან განსხვავებული, ახალი, პროფესიული ნიშნით სტრუქტურირებული თემები, რომელთაც სწრაფად მოიპოვეს ეკონომიკური დამოუკიდებლობა, დააარსეს ზეთსახდელი და მარილსახდელი, შაქრის, თამბაქოს, თიხის ჭურჭლის, აგურის, საპნის, მინის, თოფისნამლისა და ზარბაზნის ქარხნები; ასევე, ოქროს, ვერცხლისა და სპილენძის მომპოვებელი და გადამამუშავებელი საწარმოები, შალისა და აბრეშუმის ფაბრიკები, სპეციალური სამღებროები.¹⁰¹

⁹⁶ ის, რომ მადნეულის დამუშავება საქართველოსთვის მნიშვნელოვანი ეკონომიკური წარმატების გარანტი და ახალშენების დამკვიდრების მთავარი ფაქტორი იყო, XVIII საუკუნის არაერთი ევროპული წყაროთი დასტურდება. შდრ. "This country (sc. Georgia) produces so great a quantity of iron and steel that it is almost capable of supplying the whole continent of Turkey with that sort of mineral" (Moll 1701: 49). "In vielen Stellen in Gebirge fließt eine Menge Quecksilber, welches den Prinzen auf die Vermutung gebracht hat, dass die Erde vielleicht Gold- und Silberminen in sich hielte; eine Vermutung die durch nachgelegenen Bergwerke der Türken viele Wahrscheinlichkeit erhellt" (Henrichs 1793: 28).

⁹⁷ შდრ. „Heraclius wählte sich Jünglinge, die er auf eigene Kosten Reisen ließ um sich theils an europäischen Höfen, theils auf Akademien zu bilden“ (Henrichs 1793: 31); იხ. ასევე მელიქიშვილი 1973: 46.

⁹⁸ სამთომადნო წარმოების განსაკუთრებულ სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე წერს მეთვრამეტე საუკუნის თითქმის ყველა ქართველი ისტორიკოსი. შდრ. ომან ხერხეულიძე: „არა აქვნა [მეფე ერეკლეს] პირდაპირი ძალი არც ჯარითა და არც ხაზინითა და თვინიერ სიმხნისა კიდევ არარაი აქუნდა პირისპირი თანასწორება [იგულისხმება მონინალმდეგებთან]. მაშინ ფრიადისა ღონისძიებითა და შრომითა ეძება მამულსა თვისსა მინა ოქროსი და ვერცხლისა [...] და მოიყვანნა საბერძნეთით ბერძენნი გამომდნობელნი ოქროსა და ვერცხლისანი მინისა. ვითარცა დაიწყო მდინისა მის მუშაკობა, ისარგებლა ფრიად“. იხ. მიქიაშვილი 1989: 66; ასევე ქიქოძე 1947: 55-57; გიულდენშტეტი 1964.

⁹⁹ ახალმოშენთა საქმიანობისა და მათ მიერ დაარსებული საწარმოების შესახებ იხ. გუგუშვილი 1957; მელიქიშვილი 1973; მესხია 1957.

¹⁰⁰ შდრ. „Er führte darauf von auswärtigen Ländern alle Arten von Arbeitern in seinem Reiche ein, Künste und Wissenschaften fiengen anzublüthen, Gelehrte wurden eingeladen und durch großmäßige Belohnung aufgemuntert, eine besondere Sorgfalt wurde auf die Verbreitung der Ausbildung gewandt“ (Henrichs 1793: 31-32).

¹⁰¹ მარტო 1766 წელს ახტალაში და დამბლულში თითქმის ერთდროულად მოეწყო ორი მაღარო და აშენდა მადნის გადამამუშავებელი ორი ქარხანა. 7 წლის შემდეგ სპილენძის კიდევ ორი ქარხანა

სამთომადნო დარგების, აღმოსავლური აბრეშუმისა და ტრადიციულისგან განსხვავებული სოფლის მეურნეობის ახალი კულტურების დანერგვით საქართველოში ძლიერი ახალმოშენება შექმნეს სპარსეთიდან, თურქეთიდან, საბერძნეთიდან და სომხეთიდან გადმოსულმა პროფესიულმა თემებმა.¹⁰² ამგვარმა პროცესებმა გამოიწვია მთელი რიგი ძირეული ცვლილებები ტრადიციულ, უფრო ზუსტად, შუასაუკუნეობრივ აგრარულ საზოგადოებაში. შესაბამისად, ამან დააჩქარა ეთნიკური „მკვიდრობის“ გეოგრაფიულ და ტრადიციულ ფესვებთან საკრალური ბმის მოშლისა და სრულიად განსხვავებული სამეურნეო ახალმოშენების ჩამოყალიბების პროცესები, რაც მოდერნულობის განმსაზღვრელ მნიშვნელოვან ნიშნებად ითვლება.

უკანასკნელ ხანს გამოვლენილი არაერთი წყაროს მიხედვით დასტურდება, როგორი ენთუზიაზმით იწვევდა ერეკლე ახალმოშენებად სხვადასხვა პროფესიული თუ რელიგიური თემის წარმომადგენლებს. ანა მარგველაშვილმა საგანგებოდ შეისწავლა გერმანიაში, ქალაქ ჰერნჰუტში ადგილობრივი რელიგიური საძმოს არქივი, რომელშიც ინახება საძმოს ცალკეულ წევრთა მიერ დანერილი ანგარიშები, რომლებიც საქართველოში მოგზაურობის ამბებს ასახავს. მათში დანვრილებითაა აღწერილი საძმოს წევრთა შეხვედრები დიდებულებთან, უმაღლეს საერო და სასულიერო პირებთან, მათ შორის მეფე ერეკლესთან.

ამ დოკუმენტების საერთო სულისკვეთებაა, რომ ერეკლე მეორე არ ჰგავს სხვა აღმოსავლელ სუვერენებს, მას გამოარჩევს თავისი ქვეყნის მოდერნიზაციის დიდი სურვილი. შდრ. „ის არის ღირსეული, პატივსაცემი და მხნე სულის კაცი, რომელსაც 1744 წლიდან, ანუ მას მერე, რაც მამამისი ქართლში, თვითონ კი კახეთში გამეფდა, უამრავ ბრძოლაში ჰქონდა მონაწილეობა მიღებული; მიუხედავად ასაკისა, ის ბრძოლებს მაინც აგრძელებდა, მეფის მთავარი ამოცანა ქვეყნის ცივილიზაციის გზაზე შეყენება და გაკულტურობა იყო. აღმოსავლეთის სხვა მმართველებისგან განსხვავებით, მეფე ძალიან წესიერად ცხოვრობდა და იმდენს შრომობდა, რომ მის ძალებს აღემატებოდა. მას ძალიან ცოტა ეძინა და ზოგადად ცოტას ისვენებდა“.¹⁰³

განსაკუთრებული ინტერესის საგანს წარმოადგენს ერეკლე მეორის 1782 წლის აპრილით დათარიღებული წერილი, რომელიც ჰერნჰუტის საძმოს დირექციას მიემართება:

ამენდა, სადაც ყოველწლიურად იღებდნენ 5 000-დან 15 000 ფუტამდე მადანს. მარტო ახტალის ქარხანაში ყოველწლიურად მიიღებოდა 50-90 ფუტი ვერცხლი. იხ. მელიქიშვილი 1973: 72.

¹⁰² 1750-იანი წლებიდან ერეკლემ მულანის ველიდან გადმოასახლა სპარსთაგან შევიწროებული თურქმანების 250 ოჯახი, რომელთაც შექმნეს სამი სოფელი – მულანლო, ყაფანახჩი და ყიზილ-ჰანჯილი; მათ, ტრადიციულისგან განსხვავებული სოფლის მეურნეობის დარგების მწარმოებელმა ახალმოშენებმა, აქტიურად აითვისეს გაუდაბურებული, მოსახლეობისგან დაცლილი ადგილები და, როგორც უცხოური წყაროები ადასტურებენ, მნიშვნელოვნად გააფართოვეს ვაჭრობის საზღვრები. განსაკუთრებული გავლენა მოიპოვეს ცალკეულმა ევროპელმა ექსპერტებმა. ერეკლეს გერმანული ისტორიის ავტორი თვლის, რომ ახალმოშენებმა კარგი ცოდნით გააორმაგეს საქონელი და ახლა საქართველოს თავისი ნაწარმით ორი სამეფოს შენახვაც კი შეუძლია. ადგილობრივ და უცხოელ ვაჭრებს აქედან გააქვთ თაფლი, რეზინი, ბენვი, მარილი, ტყვია, მადანი, ფესვები საღებავებისთვის და წამლებისთვის, განსაკუთრებით რევანდის (Rhabarber) კარგი სახეობები (Henrichs 1793: 28).

¹⁰³ იხ. მარგველაშვილი 2020: 278.

„სიხარულით შევიტყვეთ რა, ბატონი ფიოდორ ივანოვიჩ გრაბშის საგანგებო დავალებით ქვეყანაში და კერძოდ, საქართველოში ჩამოსვლის შესახებ, გვსურს მას წარმატება ვუსურვოთ დასახულ საქმეში. რადგანაც ვიცით, რომ მისი ძმები ევროპაში რწმენით გამოირჩევიან და სხვადასხვა სფეროში დახელოვნებულები არიან; თავს უფლებას ვაძლევთ, წერილობით მივმართოთ ძმათა ერთობის უხუცესებს და ვთხოვთ, ჩვენსას, საქართველოში, გამოგზავნონ დასაწყისისთვის სხვადასხვა დარგის ოსტატები. თავდაპირველად ერთი, ორი ან სამი წლით, რათა მათ აქ სცადონ ბედი და ნახონ, მოეწონებათ თუ არა. [...] ჩვენ კი, ჩვენდათავად ვიძლევიტ სიტყვას, რომ შევუქმნით ყველანაირ ჩვენს ხელთ არსებულ პირობებს, გავუწევთ დახმარებას და ვიმედოვნებთ, გვწამს, ღმერთი ამ საქმეს აკურთხებს. იმ შემთხვევაში კი, თუ ოსტატები მოგებას ვერ ნახავენ, წარმატება არ ექნებათ და უკან დაბრუნებას ინებებენ, პირობას ვდებთ, რომ ჩვენი ხარჯებით დავეხმარებით სამშობლოში დასაბრუნებლად. 1782, ერეკლე, მეფე საქართველოსი“.¹⁰⁴

როგორც ამ მიმონერის მკვლევარი ა. მარგველაშვილი მიუთითებს, ჰერნჰუტის საძმოს ორი ექსპედიცია მოუწყვია კავკასიასა და საქართველოში 1768 და 1781-1782 წლებში. საძმოს წევრებს დანვრილებით აღუწერიათ ექსპედიციების ცალკეული დეტალები. განსაკუთრებულ ინტერესს იმსახურებს საძმოს წევრთა შეხვედრა ერეკლე მეორესთან, სამეფო კართან და დიდებულებთან. ექსპედიციის ანგარიშები, რომლებიც საძმოს წევრებს მოუმზადებიათ დირექტორატისთვის, ნაწილობრივია შესწავლილი. ამჯერად ყურადღებას გვაგამახვილებ ა. მარგველაშვილის მიერ გამოვლენილი ანგარიშის მხოლოდ იმ საკითხებზე, რაც საინტერესოა მოდერნულობის კვლევის პერსპექტივიდან.

ჰერნჰუტის ძმებს ჯერ კიდევ საქართველოში ჩამოსვლამდე, ყიზლარში, შეხვედრია ქართველი დიდებული, ალექსანდრე იესეს ძე ბაგრატიონი. ამ შეხვედრის აღწერისას ყურადღებას იქცევს ალექსანდრე ბაგრატიონისა და მისი ვაჟის, არქიმანდრიტი პორფირის მხრიდან ინტერესი იმასთან დაკავშირებით, რომ ჰერნჰუტის საძმოში გაერთიანებულია სხვადასხვა კონფესიის ქრისტიანები, მათ შორის ლუთერანები და კათოლიკეები. არქიმანდრიტის აზრით, ქრისტიანებს შორის მსგავსი ერთობა საქართველოშიც დასტურდება და საძმოს ურჩევს, მოინახულოს იგი.¹⁰⁵

მოდერნულობის სემანტიკის მკაფიო ნიშნებით მიმდინარე ამ პროცესების საფუძველმდებარე მექანიზმები, კონკურენტუნარიანი ცოდნა, პროფესიული გამოცდილება, შესაბამისი ეკონომიკური დამოუკიდებლობის გარანტი

¹⁰⁴ იხ. მარგველაშვილი 2020: 268-283, აქ. გვ. 282.

¹⁰⁵ შდრ. „არქიმანდრიტმა ძმებს ჰკითხა, ყველანი ლუთერანები იყვნენ თუ არა. ჩვენ მიუვგეთ, რომ ჩვენთან ერთიანდებიან ლუთერანები, რეფორმირებულები და კათოლიკეები. და როცა მან ეს გაიგო, გაიკვირვა და იკითხა, თუ როგორ იყო მსგავსი რამ შესაძლებელი. ჩვენ ვუპასუხეთ, რომ ქრისტემ სისხლი ჩვენთვის და მთელი სამყაროსთვის დაღვარა და ქრისტეს რწმენა გვაერთიანებს ყველას, ვისაც ის გულით უყვარს და სწამს. ყველა ეს მორწმუნე ჩვენი ძმები არიან, განურჩევლად იმისა, თუ რომელ რელიგიურ მიმდინარეობას ეკუთვნიან. მან გაიცინა და თავისთან საქართველოში დაგვპატიჟა, თან დაგვარწმუნა, რომ იქ უკვე არიან კათოლიკე მამები“ (მარგველაშვილი 2020: 273-274).

ფული აშკარად ხდება ტრადიციული დრო-სივრცითი მკვიდრობის, როგორც უკონკურენტო უპირატესობის საპირწონე; ეს კი ქართულ გვიან შუა საუკუნეებში ქმნის დინამიკას, რომლის აღწერა შესაძლებელია გიდენსისეული ჩარჩოს ფარგლებში.¹⁰⁶

ბ. „ქუდზე კაცის“ პრინციპის ჯარი / რეგულარული არმია

ერეკლეს სახელს უკავშირდება რეგულარული, მორიგეობისა და დაქირავების პრინციპებზე დამყარებული, „მუშტრად“ და „თოფჩად“ მოწყობილი რეგულარული ჯარის ორგანიზება, რომელიც პრინციპულად განსხვავდებოდა ტრადიციული, „ქუდზე კაცის“ პრინციპით შედგენილი ჯარისგან. ეს უკანასკნელი ემყარებოდა შუა საუკუნეების რაინდულ დოქტრინას, რომ „ვინცა მოკვდეს მეფეთათვის, სულნი მათნი ზეცად ჰრბიან“ (შოთა რუსთაველი). ახალი ტიპის ჯარის ინიციატივა, ისევე როგორც ბევრი სამეურნეო სიახლისა, ერეკლეს ტრადიციულთან დაპირისპირებად, შესაბამისად, რისკის ფასად დაუჯდა: მან სამეფო ნივთებიდან ოქრო ააძრობინა, რითაც ფული მოაჭრევინა მორიგე და დაქირავებული ჯარის შესანახად და მეურნეობის გასამართად.¹⁰⁷

აქაც, ისევე როგორც ახალმოშენეობის შემთხვევაში, ერეკლეს ჯარი ემყარებოდა არა ეთნიკურ პატრიოტიზმს, არამედ სწორედ ექსპერტულ და პროფესიონალურ გამოცდილებას. ერეკლეს ამ უმნიშვნელოვანეს სიახლეს ერთხმად აღნიშნავენ მისი თანადროული როგორც ქართული, ისე ევროპული წყაროები: ერეკლე ჯარში უმაღლეს პასუხისმგებლობებს ანიჭებდა მხოლოდ მაღალი პროფესიული გამოცდილების მქონეთ, მათ შორის უცხოეთიდან მონვეულ განსწავლულ პირებს.¹⁰⁸

როგორც უცხოური წყაროები გადმოგვცემს, ერეკლეს არც ევროპელი და აზიელი სუვერენებისგან საჩუქრად მიღებული ნივთები ენანებოდა ჯარისა თუ მალაროებისთვის. კონსტანტინოპოლში მიწვეული მისი ელჩი ევროპელი ქრისტიანი სუვერენების ელჩების შესაფერისად მიიღეს და მდიდრულად დაასაჩუქრეს ოქროსა და ვერცხლის ნივთებით ვენეციის, ავსტრიისა და თურქეთის ელჩებმა. ერეკლემ ეს ძვირფასეულობაც გადაადნო და მადნეულის ახალი საბადოების სამძებრო საქმიანობისთვის ექსპერტების მოსაწვევად, უცხოეთში სტუდენტების გასაგზავნად და ჯარის ქირად გამოიყენა.¹⁰⁹

ქვემოთ ცალკე იქნება განხილული ერეკლეს დასავლური ინიციატივა,

¹⁰⁶ ვგულისხმობ მოდერნულობის არსის გიდენსისეულ აღწერას სამი მნიშვნელოვანი კომპონენტით. იხ. Giddens 1990.

¹⁰⁷ იხ. მელიქიშვილი 1973: 386-390.

¹⁰⁸ შდრ. „Sein (sc. Heraclius) forzügliches Augenmerk war daher auf die Errichtung einer guten Armee gerichtet, die er nach den ersten Regeln der Tactik einrichtete. Er suchte aus fremden Diensten Leute an sich zu ziehen, von denen Faehigkeiten er überzeugt war und denen er die ersten Befehlshabersteller übertrug (Henrichs 1793: 14).

¹⁰⁹ შდრ. „Der König Heraclius schickte hierauf einen Abgesandten nach Constantinopel, welcher mit den nämlichen Ehrenbezeugungen aufgenommen wurde, wie die der christlichen Mächte von Europa. Er hatte an einem Tage mit den persischen und venetianischen Abgesandten (Graf Jeta war bei dieser Zeremonie gegenwärtig) und die Geschenke, die ihm bei seiner Abreise an seinen Herrn mitgegeben wurde, zeugten, dass Heraclius keinesweges mit verächtlichen Augen von der Pforte angesehen wurde. Sie bestanden in Juwelen und Silbergerät, welches Heraclius sogleich zu Gelde machte und damit die Kosten zur Untersuchung der vermuteten Bergwerte seines Landes bestritt“ (Henrichs 1793: 37).

უფრო ზუსტად, მისი მცდელობა, რომის პაპის გზით დაჰკავშირებოდა მაშინდელი ევროპის ქვეყნების, ავსტრიის, საფრანგეთის, სარდინიის, ვენეციისა და სხვა სუვერენებს უმთავრესი მიზნით: ეთხოვა მათთვის დახმარება, საქართველოში „ევროპიის წესზე განწყობილი ჯარის“ შესაქმნელად. მდრ. „[...] რომელიც ჩუშნის ქვეყნის მნუხარება და შეჭირვება სხვას არზით მოგვიხსენებია, ის მაკადნიერებს. ჩვენი სათხოვრის აზრი ეს არის, რომ ორის პოლკის ჯარის ჯამაგირი გვებოძოს რომ კაცი ჩვენ ვიშოთ, და იმ ჯამაგირით ის ჯარი გავანყოთ ევროპიის რიგზე, რომ მტერი ამ ჯარის რიგს საბოლოოდ რომ სცნობს ვერას დროს ჩვენს მტერობას ვერ გაბედავს“.¹¹⁰

გ. ძველი (ტრადიციული) ერთობა / ახალი (ვალდებულებითი) კავშირი
საგანგებოდ მიღებული დეკრეტით ერეკლემ საქართველოში მცხოვრები განსხვავებული რელიგიური აღმსარებლობის ადამიანები საერთო-სავალდებულო „წესით და სიგელით“ გააერთიანა. ამით მან ფაქტობრივად შეცვალა შუა საუკუნეების საქართველოში დამკვიდრებული *ჩუენი ნათესავის*, ქართლის „ფრიადი ქუეყანის“ მკვიდრის, კონცეფცია. შესაბამისად, მან შუა საუკუნეების ქართველთა იდენტობის შემქმნელ ერთობას, რომელიც ემყარებოდა ეთნიკურ-ტერიტორიულის, ენობრივისა და რელიგიურის ტრადიციულ ბმას, გვერდით დაუყენა ახალი, ვალდებულებაზე დამყარებული კონცეფტები: ყველა, განურჩევლად იმისა, რომელ ეკლესიას ეკუთვნის, ქართლის, ლათინის, სომხისა თუ რომელიმე სხვას, ერთნაირადაა ვალდებული როგორც სამხედრო, ისე სამოქალაქო სამსახურით. 1781 წლით დათარიღებული დეკრეტით, რომელიც რომში, კაპუცინელთა ორდენის გენერალურ არქივშია დაცული, ერეკლე კათოლიკეების რელიგიურ თემს ყველა სხვა დანარჩენ თემთან ათანაბრებს მოვალეობებისა და უფლებების, ასევე საბაჟო და ჯარის გადასახადების თვალსაზრისით; მეფე აწესებს მკაცრ საზღაოს მათთვის, ვინც ამ წესებს დაარღვევს:

„ჩუენ [...], ხელმწიფემან მეორემან ირაკლიმ, ესე წყალობის წიგნი და სიგელი გიბოძეთ თქვენ, პატრუფროსს ანდრიას და ერთობილ პატრებსა. ასე, რომ ვინცაჲნ თქვენი ყმანი ან აქ, ქალაქში, ან გორში იმყოფებიან, [...] არა სხვა ეთხოვებოდეს რა სალევოსა და მორიგის მეტი (ანუ ჯარში სამსახურისა და სამოქალაქო წესრიგის დამყარებაში მონაწილეობის გარდა) [...]. და რომელნიც აქ, ქალაქში, ან გორში მეზაჟეები იმყოფებოდეთ, თქვენთვისაც ასე გვიბრძანებია, რაც ბაჟი ერმაიძინის ყმებს ან სხვა ეკლესიების ყმებს ერთმეოდესთ, ამათაც ის ბაჟი გამოართვათ. თუ მეტი გამოართვით რამე, ჩვენგან დიალ საწყენი იქნება და კიდევ გარდაგახდევინებთ. ქალაქისა და გორის მოურავნო და მელიქო და ვინცა ვინ ჩვენი მოხელენი და ჩვენგან გამოგზავნილნი იასაულნი იქნებოდეთ, თქვენც ასე იცოდეთ ამ პატრების ყმებს არაფერი არა ეთხოებათ რა და ვერცა რას გამოართმევთ და ვერცა რას შეაწუხებთ. თუ ან ჩვენმა მოხელემა და ან ჩვენმა იასაულმა ამათი ყმები შეაწუხებთ და ან გამოართვით რამე და ან შესცოდეთ ვინმე, ჩვენი დიდი საწყენი იქნება და არც მოგიტევენთ, ასე იცოდეთ. აღინერა წელსა ჩლჴა: თვესა ნოენბერსა კჴ: ქკჴს უფთ:

¹¹⁰ ერეკლეს ეს წერილები დაბეჭდილია მონოგრაფიის მეექვსე თავში.

დოკუმენტს აშიაზე აქვს არა ტექსტის ხელით მიწერილი:

„ქ. ჩვენ საქართველოსა და კახეთის დედოფალთ დედოფალი ბატონის დადიანის ასული პატრონი დარეჯან, ამ ბატონისაგან ბოძებულს წყალობის წიგნს ვამტკიცებთ ნოენბერს: კ-გ: ქკ-ს: უფო.“¹¹¹

ერეკლე მეორის წყალობის წიგნი, 1781 წ. (კგა, H 45, vari 001-17)

ერეკლეს ეპოქაში, ფაქტობრივად, უკვე დარღვეული იყო, უფრო ზუსტად, ისტორიულ ფუნქციას ინარჩუნებდა, ქართველთა იდენტობის შემქმნელი სამი კომპონენტის მუხასაუკუნეობრივი გაგება: ერთობა ენობრივი, ტერიტორიულ-ეთნიკური და რელიგიური ნიშნებით. ზოგიერთი რეგიონის, მაგალითად, სამხრეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებთ არც ტერიტორიული, არც რელიგიური და ზოგჯერ არც ენობრივი ერთობა აღარ ჰქონდათ დანარჩენ

¹¹¹ 1781 წლის წყალობის წიგნი დაცულია კაპუცინელთა გენერალურ არქივში (კგა) იხ. Archivium generale Ordinis, Provincia: Georgia, Missio Santa Sedis. დოკუმენტის მეორე გვერდი არ იკითხება, ალბათაგ მხოლოდ ცალკეული ასოს ამოცნობაა შესაძლებელი. მინდა მადლიერებით შევნიშნო, რომ ამ დოკუმენტის საავტორო უფლების მოპოვებაში დავგეხმარა წმინდა საყდრის ყოფილი ელჩი საქართველოში, ნუნციუს მარკე სოლჩინსკი.

ქართველებთან.¹¹² ასეთი წინაპირობების გათვალისწინებით, ამ ახალმა, საყოველთაო-ვალდებულებითმა კონცეპტმა ბუნებრივად ჩაანაცვლა „ჩუენი ნათესავის“ შემქმნელი, ახალ ვითარებაში ისტორიულად ქცეული კონცეპტები.

ახალი დარგები და მათი შესაბამისი პროფესიულ-ექსპერტული ფენები (მათ შორის ჯარში დაქირავებული მოსამსახურენი) იქცნენ ტრადიციულ საზოგადოებაში გაჩენილ ბზარად, რომელსაც ბუნებრივად მოჰყვებოდა საზოგადოების ხელახალი იერარქიზება. ისტორიული (დაბადებითი), უფრო ზუსტად, მემკვიდრეობითი ხარისხის გვერდით ერეკლემ ორი ახალი ხარისხი (ორდენი) შემოიღო: ხარისხი დამსახურებისა და სიმამაცის, ანუ სამხედრო ხელოვნების მიხედვით. როგორც უცხოური წყაროები ამტკიცებენ, ხელახალი იერარქიზების ეს რთული პროცესები ერეკლემ ძალიან ფრთხილად და გონივრულად წარმართა.¹¹³

დ. ტრადიციულ კონტექსტში მოქცეული ცოდნა / ცოდნის მიმოცვლის პროცესი

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ერეკლე მეორის ეპოქაში ადრეული გლობალური ისტორიისა და მოდერნულობის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორის, ცოდნის შექმნის, ტრანსფორმაციისა და მიმოცვლის¹¹⁴ დღემდე შეუსწავლელი პროცესები. ჰერნჰუტის საძმოს დირექტორატის სახელზე გაგზავნილ წერილში ერეკლე სწორედ ამ შესაძლებლობაზე მიუთითებს; ორმხრივი ურთიერთობის სიკეთე და საქართველოს, როგორც ნედლეულის, მათ შორის სამკურნალო მცენარეებისა და თავად სამკურნალო საქმის უძველესი და მდიდარი ქვეყნის უპირატესობა:

„უპირველეს ყოვლისა, გვესაჭიროება გამოცდილი მედიკოსი, რომელიც სააფთიაქო საქმეს წარმართავდა, მით უფრო, რომ ჩვენს ქვეყანაში ამდენი სამკურნალო მცენარე და ფესვი მოიპოვება. ამის გარდა, ქვეყანა ღვთისგან დაჯილდოებულია მადნეულით, რომლისგანაც ოქროს, ვერცხლის, სპილენძისა და რკინის გადამუშავება შესაძლებელი. მაგრამ არც ამ სფეროში გვყავს მცოდნე ოსტატი, რომელიც შესაბამისად დაამუშავებდა მადნეულს. ასევე

¹¹² შუა საუკუნეებისეული (გიორგი მერჩულე, ლეონტი მროველი) კონცეპტი *ჩუენი ნათესავი* (gens), როგორც ენობრივი, ეთნიკურ-ტერიტორიული და რელიგიური ერთობა, XVII-XVIII საუკუნეებში რომ მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობისა იყო და რეალურად ვერ ასახავდა რადიკალურად შეცვლილ გარემოებას, ამას ქართველი გეოგრაფის და ისტორიკოსის, ვახუშტი ბატონიშვილის აღწერილობაც (ყაუხჩიშვილი 1973) ადასტურებს. ამასვე იმეორებს 1771 წელს ერეკლე რუსეთის იმპერატრიცა ეკატერინე მეორისადმი გაგზავნილ წერილში. („წყალობის, ვედრებისა და სამსახურის აღთქმის წიგნი ერეკლე მეორისა ეკატერინე მეორისადმი, იხ. დოლიძე 1965, ტ. 2: 425).

¹¹³ შდრ. „Um einige Auszeichnungen zwischen den verschiedenen Ständen zu machen, stiftete er drei Ordens: einen der Geburt, einen andern des Verdienstes, und eine dritten der Tapferkeit und militärischen Geschicklichkeit. [...] Von seinem Hofe und von seiner Person entfernte er alles Überflüssige ohne jedoch beiden den notwendigen Glanz zu rauben (Henrichs 1793: 32).

¹¹⁴ უკანასკნელ პერიოდში განსაკუთრებით გააქტიურდა კვლევა ინტელექტუალური ისტორიის, მათ შორის ცოდნის შექმნისა და მისი მიმოცვლის, როგორც მოდერნული სამყაროს მნიშვნელოვანი ფაქტორის შესახებ. იხ. Moyn, Sartori 2013; Mulsow 2022; Romano, Sebastiani, Zsunszanna 2014; Sivasurandam 2010: 146-158; Subrahmanyam 2017: 30-48; Subrahmanyam 2017a: 126-137. ცოდნის მიმოცვლისა და ადრეული მოდერნულობის ელემენტების შესახებ ქართულ გარემოში იხ. Doborjiniidze, Kulke 2021: 145-175.

გვაკლია ოსტატები ქსოვილებისა და ხავერდის დამუშავებისათვის, უხვად გვაქვს მატყლი და აბრეშუმი. შემდეგ ასევე გვაკლია ვერცხლისა და ოქროს მჭედელი, მინისა და ფაიფურის ფაბრიკანტები – ნედლეული ამ დარგშიც გაგვაჩნია. ეს ხელშეწყობა ჩვენი ქვეყნისათვის დიდი მოგების მომტანი იქნებოდა და ეს მოგება დასაწყისისთვის სწორედ ამ ოსტატებმაც უნდა ნახონ“.¹¹⁵

მეფის მხრიდან უცხო რელიგიური თემის მიმართ ამ შეთავაზებაში სწორედ მოდერნული – და არა ტრადიციული შუა საუკუნეობრივი – სამეურნეო თემის მოწყობის დიდი სურვილი იკითხება. მომავალში კვლევამ უნდა დაადგინოს, რამდენად ინტენსიური იყო მოდერნიზაციის ამგვარი მცდელობები. ამ ეტაპზე ფრაგმენტულად გამოვლენილი წყაროებითაც აშკარაა, რომ ერეკლე მეორის ეპოქაში მოდერნულობის სემანტიკის დამკვიდრების არაერთი მკაფიო მაგალითი შეიძლება დავასახელოთ, რომელთა აღწერა შესაძლებელია კლასიკური მეთოდოლოგიური ჩარჩოს ფარგლებში.

სამეურნეო თემის მოდერნიზაციისა და ცოდნა-გამოცდილების თავი-სუფლად მიმოცვლის ერეკლესეული შეთავაზება რომ მხოლოდ სურვილად არ დარჩენილა, ამას ადასტურებს უკანასკნელ პერიოდში კვლევის ფარგლებში გამოვლენილი არაერთი წყარო. ცნობილია, რომ ქართული ტრადიციული სამკურნალო საქმე, ძირითადად, ზეპირი, ან კარაბადინების გზით იყო გავრცელებული. ევროპელმა კათოლიკეებმა ერთი მხრივ, აითვისეს, იტალიურად ან ლათინურად თარგმნეს, და, როგორც ირკვევა, საკუთარ საქმიანობაში დანერგეს მრავალსაუკუნოვან გამოცდილებაზე დამყარებული ეს პრაქტიკა; მეორე მხრივ კი, ახალ, დასავლური ტრადიციის სალექსიკონო ფორმატში გადაიტანეს ტრადიციული ქართული სამედიცინო ცოდნა.¹¹⁶

როგორც ა. ჭკუასელმა აჩვენა, ევროპული მისიების პრაქტიკაში არაერთი საინტერესო მაგალითი გვაქვს, როცა საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში მყოფი იტალიელი კათოლიკეები კარგად ითვისებენ რეგიონისთვის დამახასიათებელ ეთნოსემანტიკას, განსაკუთრებით სამკურნალო ტრადიციებს, შეადგენენ სათანადო ლექსიკონებს ან კომპენდიუმს და აქტიურად იყენებენ ამ ცოდნას საკუთარ რელიგიურ და სამედიცინო პრაქტიკაში.¹¹⁷ მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ანა ჭკუასელის მიერ შესწავლილი სამკურნალო მცენარეების იტალიურ-ქართული ლექსიკონი, რომელიც ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული. ირკვევა, რომ მასში განმარტებული სამკურნალო მცენარეთა სახელებისა და დეფინიციების უმეტესობა სიტყვა-სიტყვით, ან კომპილაციურად იმეორებს ქართულ სამედიცინო და ლექსიკოგრაფიულ წყაროებში დადასტურებულ განმარტებებს. კერძოდ, ეს ლექსიკონი თავს უყრის და დასავლურ ტრადიციასთან შედარებითი ანალიზის გზით განიხილავს იმ ტრადიციულ ცოდნას, რაც წარმოდგენილია იადგარ დაუდის, სააქიმო წიგნის, უსწორო კარაბადინის, სულხან-საბასა და სხვა

¹¹⁵ მარგველაშვილი 2020: 282.

¹¹⁶ ამ პრაქტიკის ვრცელი მიმოხილვა იხ. მინდაძე 2002: 121-133; მინდაძე 2013; ჭკუასელი 2021: 161-194.

¹¹⁷ ჭკუასელი 2021: 181-192; Chkuaseli 2022: 339-350.

ქართულ, მათ შორის საბუნებისმეტყველო ლექსიკონებში.

უცხო კულტურულ-ისტორიულ გარემოში გამოცდილებაზე დაფუძნებული ცოდნის ევროპულ (იტალიურ) სივრცეში უკეთ ინტეგრირების მიზნით ლექსიკონის ავტორი ხშირად მიმართავს შუალედურ ენას ლათინურს და ფურცლის აშიაზე განსამარტავ ერთეულს მიუწერს შესაბამის ლათინურ დასახელებას. იქვე საგანგებოდ უთითებს, თუ კი არსებობს ადგილობრივ ქართულ ტრადიციაში განსხვავებული გამოცდილება მისთვის მეტ-ნაკლებად ნაცნობ მცენარეებთან დაკავშირებით.¹¹⁸

ამდენად, კვლევა აჩვენებს, რომ საქართველოში საკმაოდ ადრეულ პერიოდში იწყება გამოცდილებაზე დამყარებული ტრადიციული ცოდნის საერთაშორისო სივრცეში, უცხო ქვეყნის რელიგიურ თუ პროფესიულ თემში კონტექსტუალიზაციის პროცესი, რაც მოდერნულობის სემანტიკის გაჩენის მნიშვნელოვანი კომპონენტია. დღეს უკვე საყოველთაოდ აღიარებულად ითვლება, რომ საქართველოსა და კავკასიაში დაგროვილი ხალხური ცოდნა, ეთნობოტანიკა, ეთნომეცნიერებების ნებისმიერი მიმართულება, უნიკალურია თავისი მნიშვნელობით. ამას მოწმობს უკანასკნელ პერიოდში ცნობილ საერთაშორისო გამომცემლობებში, სპეციალური სამეცნიერო სერიებისა და სადისკუსიო სივრცის შექმნა, ასევე საქართველოში ამ მიმართულებით მაღალი სამეცნიერო სანდოობის მქონე სამეცნიერო ჟურნალების დაარსება.¹¹⁹

ნიშანდობლივია, რომ ევროპული კათოლიკური მისიებისა და სხვადასხვა ადგილობრივი თემის, მათ შორის კულტურული, სალიტერატურო-ფილოლოგიური, მთარგმნელობითი, რელიგიური თუ სამკურნალო-სააფთიაქო საქმეში ჩართული პროფესიული ჯგუფების ურთიერთობები, ცოდნის მიმოცვლის გზით მათი ურთიერთგავლენები ძირითადად, საბჭოური იდეოლოგიური პერსპექტივიდან იყო შეფასებული. ნ. ორლოვსკაია, რომელიც ერთ-ერთი პირველია, რომელმაც ფორმალური გრამატიკის პერსპექტივიდან სცადა კათოლიკური მისიების ფილოლოგიურ-ლექსიკოგრაფიული საქმიანობის აღწერა, შეუძლებლად მიიჩნევდა ევროპელი კათოლიკე მისიონერებისა და ადგილობრივი მოსახლეობის ურთიერთობების შეფასებას ვიწრო რელიგიური ჩარჩოს გარეთ. შდრ. „მათი საქმიანობა რელიგიურ-დოგმატურ ფარგლებს ვერ

¹¹⁸ ამ ლექსიკონის განმარტებები ანა ჭკუასელმა იკვლია იადგარ დაუდის (დავით ბაგრატიონი 1985), სააქიმო წიგნის (კოტეტიშვილი 1936), უსწორო კარაბადინის (ქანანელი 1940), სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონისა (სულხან-საბა ორბელიანი 1991/3) და საბუნებისმეტყველო განმარტებითი ლექსიკონის (იოანე ბაგრატიონი 1986) მიხედვით. ირკვევა, რომ უცნობი იტალიელი მისიონერის მიერ შედგენილი ლექსიკონი მთლიანად ეყრდნობა ტრადიციულ ქართულ სამკურნალო ცოდნას. იხ. ჭკუასელი 2021: 179-191.

¹¹⁹ 2021 წელს ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბოტანიკის ინსტიტუტში ცნობილი გერმანელი მეცნიერის, ამჟამად ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორის, რაინერ ბუსმანის ინიციატივით დაარსდა ეთნობოტანიკის დეპარტამენტი. ამ კვლევითმა ჯგუფმა 2018 წელს ცნობილ ევროპულ გამომცემლობაში (Springer) დააარსა კავკასიის ეთნობოტანიკის სამეცნიერო სერია Ethnobotany of the Caucasus (სამეცნიერო სერიის მთავარი რედაქტორია რაინერ ბუსმანი). იხ. <https://link.springer.com/referencework/10.1007/978-3-319-49412-8> ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი გამოსცემს კავკასიის ბიომრავალფეროვნებისა და ეთნობოტანიკის სამეცნიერო ჟურნალებს, რომლებიც სკოპუსსა და სხვა ცნობილ რეფერირებად ბაზებშია ინტეგრირებული. იხ. Ethnobotany research and Applications (<https://ethnobotanyjournal.org/index.php/era>) და Caucasia, Journal of the Biodiversity of the Caucasus and the Adjanced Region (<https://caucasiana.pensoft.net/>).

გასცდა და მათი ევროპული კვალი საერთოდ არ ასახულა ქართულ კულტურასა და ლიტერატურაში, ვინაიდან ისინი ემსახურებოდნენ მხოლოდ კათოლიციზმის პროპაგანდას. [...] არ შეიძლება მხედველობიდან გამოგვრჩეს მათი ვიწრო დოგმატური მიზანი: სწავლების სისტემა და თარგმნილი ლიტერატურა ემსახურებოდა კათოლიციზმის გავრცელებას და საერთო ჯამში არ აცნობდნენ ქართველებს ბრწყინვალე მიღწევებს საერო ლიტერატურის, ევროპის სამეცნიერო და ფილოსოფიურ აზროვნებას. საინტერესოა, რომ ქართველები, რომლებიც რომში სწავლობდნენ, დაკავებული იყვნენ საეკლესიო წიგნების თარგმნით და არ წამოუღიათ საქართველოში არანაირი მასალები იმ დროის იტალიის საერო ლიტერატურისა და კულტურის შესახებ. ურბანული კოლეჯის სწავლების სისტემა მათ არ აძლევდა თავისუფლებას, გაეგრცვლებინათ და კავშირი ჰქონოდათ თანამედროვე კულტურასთან. რელიგიური დოგმატიკიდან გამომდინარე, ისინი მომავალი სამისიონერო საქმიანობისთვის საჭირო სწავლებას იღებდნენ და არ გამოდიოდნენ კონგრეგაცია დე პროპაგანდა ფიდეს ჩარჩოებიდან. [...] სწორედ ამიტომ, მიუხედავად დასავლეთთან ამ კავშირებისა და კათოლიკეების საქართველოში ხანგრძლივი საქმიანობისა, ეს კვალი არსად ჩანს საერო ლიტერატურაში“.¹²⁰

გაუგებარია, რატომ მიიჩნევს მკვლევარი მისიონერთა ძირითად საქმიანობას – რელიგიური ლიტერატურის თარგმნას და გავრცელებას – ვიწრო მიზნად. პირიქით, ეს იყო მათი მთავარი მიზანი და ამის პარალელურად კათოლიკეები აქტიურად მონაწილეობდნენ ქვეყნის ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში, იქნება ეს სოციალური, პოლიტიკური, სამეურნეო თუ კულტურულ-საგანმანათლებლო.

პასუხად ნ. ორლოვსკაიას შენიშვნისა, რომ კათოლიკეები ქართველ მრევლს მხოლოდ რელიგიური ხასიათის მასალას აცნობდნენ, აქ დავასახელებ მიმდინარე პროექტის ფარგლებში ჩვენი კვლევითი ჯგუფის მიერ გამოცემულ ერთ-ერთ ტექსტს: წმინდა წერილის სწავლებანი ქართულ ენაზე (*Lezioni di Scrittura Sacra in lingua Georgiana*). მისი სავარაუდო ავტორი, მეთვრამეტე საუკუნის ევროპელი კაპუცინელი ბერნანდინო და მალიანო (*Bernardino da Magliano*), ამა თუ იმ ბიბლიური ფრაზის, კონტექსტის, იგავის განმარტებისას რელიგიური ხასიათის ლიტერატურის გვერდით ქართველ მკითხველს აცნობს შემდეგ ავტორთა საკმაოდ ვრცელ ტექსტებს: ეზოპე, არისტოტელე, პლინიუსი, სვეტონიუსი, მარციალისი, დიოდორე სიცილიელი, ლივიუსი, კვინტუს კურციუს რუფუსი, ელიანე, ამპელიუსი, დიქტის კრეტელი, ჩეზარე კალინო, ათანასიოს კირხერი, პოლიდორე ვერგილიუსი, მარბოდიუსი, ალბერტ დიდი, ლევინუს ლემნიუსი და სხვები.

ამ ტექსტების უმეტესობა საერთოდ არაა ქართულად ნათარგმნი. ზოგიერთი ციტატა სიტყვასიტყვით, ზედმინევით იმეორებს ორიგინალის ტექსტს. ცხადია, ასეთი სიზუსტით ვერ დაიმხსოვრებდა „სწავლათა“ შემდგენელი ტექსტს ორიგინალის ენაზე, რომ მერე სპონტანურად ეთარგმნა იგი. სავარაუდოა, რომ მას თან ჰქონდა ეს წიგნები, ანტიკურობის, გვიანანტიკურობის, შუა საუკუნეებისა და ადრეული მოდერნულობის ძალიან

¹²⁰ Орловская 1959: 149-150.

ცნობილ ავტორთა ბიბლიოთეკა.¹²¹ სამომავლოდ კვლევამ უნდა აღადგინოს ამ კულტურული გარემოს ცალკეული დეტალი, დღემდე შეუსწავლელი კავშირები, მიმართება.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ ტრადიციის არაერთი მნიშვნელოვანი პრობლემატიკის შესწავლა სამომავლო ამოცანად რჩება, ამ დრომდე ჩატარებული კვლევა სწორედ საპირისპიროს აჩვენებს: ადრეული მოდერნულობის ქართული კულტურა, სოციალური, რელიგიური თუ საგანმანათლებლო და სამეცნიერო სფეროს ცალკეული დარგი, განსაკუთრებით ფილოლოგია, ლექსიკოლოგიური და ლექსიკოგრაფიული საქმიანობა, ყველაზე მეტადაა დავალებული კათოლიკურ სამყაროსთან კავშირით.

¹²¹ იხ. დობოჯგინიძე, დამენია, ჭეიშვილი, ჭკუასელი 2024: VI-VII.

მეხუთე თავი

რუსული აკულტურაციის მოსამზადებელი ეტაპი

როგორც შესავალში ითქვა, რელიგიური ინკულტურაციის ორ მნიშვნელოვან ეტაპს (ა. გვიანანტიკურობისა და ადრეული შუა საუკუნეების ქრისტიანული აღმოსავლეთი, ბ. ადრეული მოდერნულობის ეპოქის ქრისტიანული დასავლეთი), რომელთა თანამდევ კულტურულ პროცესებში ჩამოყალიბდა ქართული საგანმანათლებლო და ფილოლოგიური **TEXVI**, მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოდან დაუპირისპირდა აკულტურაციის, უფრო ზუსტად, სახელმწიფოებრივი ცხოვრების უკლებლივ ყველა ოფიციალური სფეროს რუსიფიკაციის კარგად შენიღბული მექანიზმები. რუსეთმა გეორგიევსკის ტრაქტატამდე დიდი ხნით ადრე დაიწყო მყარი საფუძვლის შემზადება სოციალური ცხოვრების ყველა სფეროში გავლენის მოსაპოვებლად. ამ მიზნის მისაღწევად ყველაზე უმტკივნეულო, ერთი შეხედვით უწყინარ საშუალებად მიჩნეულ იქნა საისტორიო მეხსიერების ნაშლა, „გასუფთავება“, უფრო ზუსტად, XVIII საუკუნის ბოლოს ქვეყნის განვითარების ალტერნატიული პერსპექტივების ნაშლა და მისი ჩანაცვლება ორ ქრისტიან ერს შორის საუკუნეობრივი მეგობრობის მითით.¹²²

საქართველოს კათოლიკური მისიების წყაროები, რომელთა მიხედვითაც ნაშლილი საისტორიო მეხსიერების რეკონსტრუქციას ვცდი, ხშირ შემთხვევაში საერთოდ უცნობია ჩვენი ისტორიოგრაფიისთვის. ბუნებრივია, რომ 1801 წლიდან მათში გადმოცემული ამბები „ველარ მოხვდებოდა“ მეხსიერების შემქმნელ საისტორიო წყაროთა რიგში; სამაგიეროდ კი, წარმოქმნილი ლაკუნის შესავსებად, ალტერნატიული გზა გამოიძებნა: ნაშლილი საისტორიო ამბების ქრონიკები მოგვიანებით, XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან, ჩანაცვლეს წარსული ამბების, ისტორიული იდეალებისა და გმირების მხატვრულიტიერატურული სახეებით, დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის ბრძოლის სალიტერატურო კონცეფციებით.¹²³

დროთა განმავლობაში ერთმორწმუნეობის იდეოლოგიური მითი დაეპატრონა საქართველოში **რელიგიის ისტორიულ ფუნქციას**, ამდენად, გაადვილდა მისი ლეგიტიმაცია. მეტიც, იგი დღემდე რჩება ყველაზე სიცოცხლისუნარიან, დროისა და სიტუაციის მიხედვით კარგად დამუშავებულ ფსევდორელიგიურ იდეად.

ამ ეტაპზე გამოვლენილი კათოლიკური წყაროების მიხედვით წინამდებარე თავში შევეცდები ვაჩვენო ამ მითის კანონიზაციისა და ლეგიტიმაციის არაერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი. კერძოდ, როგორ, რა პირობებში დაიწყო რუსულმა ადმინისტრაციამ ჯერ კიდევ არაოფიციალური სტატუსით მეზობელი ხალხების, მათ შორის ქართველების „დაცვა“ ერთმორწმუნეობის საბაბით.

¹²² წინამდებარე თავი ეყრდნობა ალტერნატიული არარუსული მეხსიერების ნაშლისა და მისი ჩანაცვლების შესახებ კვლევის შედეგებს. იხ. დობოროჯვინიძე 2012ა: 73-115; დობოროჯვინიძე 2013: 234-257.

¹²³ ეს კონცეფციები, ნაციონალური დისკურსის შემქმნელი მოდელები, ეროვნული ავტოპორტრეტის ძირითადი შტრიხები, ავტო- და ჰეტეროხატები საგანგებოდაა დამუშავებული ც. კილანავას სადოქტორო დისერტაციაში. იხ. კილანავა 2013.

ნიშანდობლივია, რომ წყაროების მიხედვით ამ მითის „დამუშავებას“ რუსები პირველად იწყებენ არა რუსეთში, ან საქართველოში, არამედ იმდროინდელი საქართველოს დანარჩენ სამყაროსთან ურთიერთობის ყველაზე აქტიურ ადგილას, კონსტანტინოპოლში. ქალაქში, რომელზეც გადიოდა ერთი მხრივ, მაშინდელი საქართველოს სპარსეთთან და თურქეთთან, მეორე მხრივ კი დასავლეთის ქვეყნებთან ფრაგმენტული, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვანი ურთიერთობების მთავარი გზა.

რუსების ეს არჩევანი რომ შემთხვევითი არ ყოფილა, კარგად ჩანს მეოცე საუკუნის დასაწყისის პოლიტიკური დისკუსიებიდან. ერთ-ერთი ასეთი პოლემიკის ანარეკლია აკაკი შანიძის მიერ 1917 წელს დაწერილი ცნობილი ლექსი, რომელიც საქართველოს პირველ ეროვნულ ჰიმნად ითვლება. მასში მკაფიოადაა ხაზგასმული, ერთი მხრივ, მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს ყველაზე დრამატული მოვლენა დარიალის გახსნა და, მეორე მხრივ, იმპერატიული მითითება მტრული გარემოცვიდან თავის დაღწევის ყველაზე საიმედო საზღვაო გზაზე:

„აბა, ფხიზლად, ქართველებო, მივყვეთ მამა-პაპის კვალსა!

წარსულს გრძნობით ვიგონებდეთ, ჩავუფიქრდეთ მომავალსა!

ცალი თვალი პონტოსაკენ, ნუ ვაშორებთ გურგანს ცალსა!

ყური ვუგდოთ გურჯი-ბოლაზს და ნუ ვაღებთ დარიალსა!“¹²⁴

აკაკი შანიძის მიერ ნახსენები გურჯი-ბოლაზი (თურქ. საქართველოს ყელი) ეწოდებოდა ხეობას და უღელტეხილს, რომელზეც გადიოდა საქართველოს ერზრუმთან, შესაბამისად, საბერძნეთთან დამაკავშირებელი მაგისტრალური გზა.¹²⁵ როგორც ჩანს, სწორედ ამ მაკავშირებლის ჩაკეტვით დაიწყო დარიალის გახსნისთვის მზადება რუსეთმა ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის I ნახევარში. ამით მან სათავე დაუდო იმპერიისთვის ყველაზე ხელსაყრელი „რეალობის“ კონსტრუირებას, რომ თურქეთისა და სპარსეთის გარემოცვაში მყოფი საქართველოს ერთადერთი, უალტერნატივო მოკავშირე არის ერთმორწმუნე რუსეთი.

XVIII საუკუნის I ნახევრის ქართულენოვან საისტორიო წყაროებში თითქმის არსად დასტურდება საქართველოს პოლიტიკური ორიენტაციის შესახებ დისკუსიები. მხოლოდ რუსეთთან შეერთების შემდეგ, ისიც ძირითადად, მხატვრულ ლიტერატურაში – და არა საისტორიო წყაროებში – გამოჩნდა ამ ფაქტის ამსახველი ალეგორიული სახეები (ბატონიშვილები, რომანტიკოსები), გამოიკვეთა საპირისპირო პოზიციები (ნიკოლოზ ბარათაშვილი), მოგვიანებით კი საკმაოდ მძაფრი, გროტესკული შეფასებები (ი. ჭავჭავაძე) და რუსეთთან შეერთების მძიმე შედეგები (ალექსანდრე ყაზბეგი, აკაკი წერეთელი).¹²⁶

ზემოთ დასახელებულმა ქართულ-იტალიურმა წყაროებმა შემოგვინახა

¹²⁴ შანიძე 1918: 31-2.

¹²⁵ ამ მაგისტრალური გზის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ხაზს უსვამს ვახუშტი ბაგრატიონიც. შდრ. „ესე ხევი გურჯი ბოლაზი, საქართველოს ყელი, არს საზღვარი ბაიბურთის მთამდე, საქართველოსა და ბერძენთა. და ხეობა ესე არს ფრიად ვიწრო, კლდინი და ტყიანი“ (ყაუხჩიშვილი 1973: 243).

¹²⁶ ქართულ ლიტერატურაში ამ დისკუსიებისა და მათი შეფასებების შესახებ იხ. კილანავა 2013: 38-151.

მეხსიერებიდან წაშლილი რეალობის დეტალები, საისტორიო წყაროებიდან გამქრალი დისკუსიები და შეფასებები, ქართლ-კახეთისა და იმერეთის მეფეების უცნობი – პრორუსულისგან განსხვავებული – გეგმები.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული მოსაზრების მიხედვით XVIII საუკუნის დასაწყისიდან საქართველოში ერთმანეთს ორი განსხვავებული ტენდენცია უპირისპირდება: რუსეთის მფარველობა / მუსლიმური გარემოცვა.¹²⁷ ეს მოსაზრება ნაკლებად, ხშირ შემთხვევაში კი საერთოდ არ ითვალისწინებს დასახელებულ კათოლიკურ წყაროებში საკმაოდ დამაჯერებლობით დოკუმენტირებულ დასავლურ პერსპექტივას. ქვემოთ დაწვრილებით განვიხილავ ამ პერსპექტივის რამდენიმე მაგალითს.

რუსული იდეოლოგიური „რეალობისთვის“ ადგილის გამოძებნა, უფრო ზუსტად, ადგილის მოსუფთავება იწყება საქართველოში მყოფი ევროპული რელიგიური მისიების დევნით, შევინროებით. პროპაგანდა ფიდეის საისტორიო არქივის საქართველოს შესახებ მასალების მეორე ტომში სხვადასხვა წლების არაერთი წერილი ეხება კათოლიკეებთან დაპირისპირების მძიმე ამბებს. ირკვევა, რომ 1718 წელს სასტიკად დაუზრბევიათ ადგილობრივი და ევროპელი მისიონერები. მაშინ ქართლისა და კახეთის გამგებლებმა ვერ დაიცვეს კათოლიკეები, ვერ შეაჩერეს დარბევის ინიციატორი, ეჩმიაძინიდან საგანგებოდ ჩამოსული მინას ვარდაპიედი.¹²⁸

1718 წლის 26 ნოემბრით დათარიღებულ წერილში ფლორენციისა და ტოსკანის გამგებლები, Gran Duca di Firenze და Gran Duca di Toscana გამოთქვამენ წუხილს იმის თაობაზე, რაც საქართველოში დატრიალდა; იგულისხმება თბილისში მცხოვრები კათოლიკე სომხებისა და მისიონერი კაპუცინელების დევნა, რომელსაც, როგორც ირკვევა, არაერთი ადამიანის სიცოცხლე ემსხვერპლა. წერილის ავტორები მიმართავენ სპარსეთის მეფეს და სთხოვენ დახმარებას სქისმატიკოსი სომხების, ეჩმიაძინის პატრიარქის და მინას ვარდაპიედის ბარბაროსული საქციელის გამო. წერილის ავტორები კათოლიციზმის დაუძინებელ მტრებს უწოდებენ მათ და პასუხს ითხოვენ დანგრეული ტაძრების, საავადმყოფოსა და სახლების გამო. წერილში ხაზგასმულია, რომ ადგილობრივმა მეფემ, დახმარების სურვილის მიუხედავად, მათთან ვერაფერი გააწყო; ამიტომაც სთხოვენ წერილის ავტორები სპარსეთის სუვერენს, დაიცვას მის გამგებლობაში შემავალი ყველა რელიგია და ხალხი.¹²⁹

1718-1720 წლებში 50-ზე მეტი წერილი გაგზავნეს სპარსეთისა და თურქეთის უმაღლესი სუვერენების მისამართით ევროპელმა მეფეებმა, ევროპის სახელმწიფოთა ელჩებმა, ასევე რომის პაპმა და პროპაგანდა ფიდეის კარდინალებმა.¹³⁰

¹²⁷ ამ საკითხის შესახებ არსებული მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურის განხილვას აქ არ შევუდგები.

¹²⁸ Don Minas Vardapiet Dottor di theologia Misso Applico ასე მოიხსენიებენ მას მისიონერები. იხ. ჟესა, ტ. 2, ფ. 288.

¹²⁹ იქვე, ფ. 66.

¹³⁰ სამ ევროპელ მეფეს, ევროპის სახელმწიფოთა ელჩებს ირანში, საიმპერიო კანცელარიას, ასევე რომის პაპს და პროპაგანდა ფიდეის კარდინალებს არაერთი წერილი გაუგზავნიათ შაჰის კარზე. მათი ასლები დაცულია პროპაგანდა ფიდეის საისტორიო არქივის მასალების მეორე ტომში. ისინი

1720 წელს პადრე ლუდოვიკო და ვენეციას (Ludovico da Venezia) მიერ რომში გაგზავნილ წერილში, რომელშიც დაწვრილებითაა აღწერილი მისი მოგზაურობის ამბები კონსტანტინოპოლიდან თბილისამდე, მკაფიო მითითებაა, რომ საქართველოს მისიებთან საურთიეროდ სწორედ კონსტანტინოპოლი უნდა გაძლიერდეს, ვინაიდან იქ უქმნიან მთავარ დაბრკოლებებს მისიონერებს, თანაც არა სპარსეთის, ან თურქეთის მოხელეები, არამედ სხვები, რომლებიც ცდილობენ, რამენაირად გადააფიქრებინონ ევროპელ მისიონერებს საქართველოში გამგზავრება.¹³¹

1722 წელს საქართველოდან სომეხ კათოლიკეებსაც გაუგზავნიათ დახმარების სათხოვნელად წერილი პაპი ინოკენტი მეცამეტის მისამართით. განსაკუთრებულ საშიშროებად ასახელებენ ერმიადინის სქიზმატიკოს პატრიარქს, რომელსაც სომეხი კათოლიკეების მიმართ ბარბაროსულ ქმედებაში და ადგილობრივი გამგებლების მოსყიდვაში სდებენ ბრალს.¹³²

ირკვევა, რომ კონსტანტინოპოლიდან საქართველოში კათოლიკე მისიონერების ჩამოსვლა განსაკუთრებით გართულებულა 1727 წლიდან. ისინი წლობით ელოდებოდნენ საქართველოში გამომგზავრების უფლების მიღებას და ბოლოს იძულებულები ხდებოდნენ, უკან, რომში, გაბრუნებულიყვნენ. კაპუცინელი პადრე ფრანცისკო მარია და პიაცა და ანტონიო რომანო გაკვირვებას ვერ მალავდნენ იმასთან დაკავშირებით, რომ მათ ვერც საფრანგეთის ელჩის და ვერც კარდინალის სარეკომენდაციო წერილებმა უშველა. ისინი ურჩევენ რომს, იქნებ დროებით მაინც სხვა, ალტერნატიული გზა სცადონ საქართველოში უსაფრთხოდ ჩამოსასვლელად.¹³³

მინას ვარდაპიედის ნაქეზებით 1738, 1739 და 1742 წლებში ახალციხის მილიაც დაურბევიათ. ამ ფაქტთან დაკავშირებით *პროპაგანდა ფიდეს* საისტორიო არქივში დაცულია არაერთი საინტერესო წერილი. ახალციხელ პადრეებს, დონ ჯოვანი გრანდეს, დონ პიედრო დი ბაზილიოს, ნიკოლა და გრიჯენტოს და დონ სარქისს სპეციალური წერილით (ფ. 288) მიუმართავთ მინას ვარდაპიედისთვის. როგორც მიმონწერიდან ირკვევა, ეს უკანასკნელი ცდილობდა, კათოლიკეები, მათ შორის ქართველები და სომხები, ერთმანეთთან დაეპირისპირებინა.¹³⁴

კათოლიკეებს იოვანე და ვახტანგ ორბელიანები გამოექმამგნენ, რის გამოც მათთვის მთელი ქონება ჩამოურთმევიათ და მათ ოჯახებს გაძევებით

ითხოვენ, რომ თურქეთისა და სპარსეთის სუვერენები დაეხმარონ ადგილობრივ გამგებელს, რომელიც ვეღარ უმკლავდება საქართველოს კათოლიკურ თემზე განხორციელებულ თავდასხმებს. იხ. პგსა, ტ. 2, ფ. 66-100. 1719 წლის 13 თებერვლითაა დათარიღებული საფრანგეთის მეფის წერილი (იხ. იქვე, ფ. 80), *L'ra del Re di Francia al Re di Persia*, 1719. ამავე წლის 25 მაისისაა პაპი კლიმენტი მეთერთმეტის წერილი, რომლის ასლი დაცულია ამავე ტომში (ფ. 89): *Copia del Breve di N. Sig.re Papa Clemente XI scritto al Sig.re Duca Regente di Francia per il Sig.re D. Giovanni Richard Sacerd. te, Francese 25 Mai 1719*. ნიშანდობლივია, რომ საქართველოდან მიღებულ წერილებს შემდეგნაირი მითითება აქვს: *Georgia Turcia, Georgia Persia*. შესაბამისად, ისინი დასახმარებლად სწორედ თურქეთისა და სპარსეთის სუვერენებს მიმართავენ.

¹³¹ იქვე, ფ. 108.

¹³² იქვე, ფ. 130-135. წერილი სომხურენოვანია, ახლავს იტალიური თარგმანი.

¹³³ ალტერნატიულ შესაძლებლობებს შორის მისიონერები განიხილავენ აღმოსავლეთ ევროპის, (via Moscovia) გზასაც. იქვე, ფ. 152-153 და 159.

¹³⁴ იქვე, ფ. 224-231, 238.

დამუქრებიან.¹³⁵ 1741 წელს ორბელიანების ბედი გაიზიარა ეპისკოპოსმა ქრისტეფორემ, რომელიც ერმიადინის პატრიარქის მუქართა და დაშინებით საქართველოდან გაიქცა. როგორც წერილებიდან ირკვევა, თბილისის ეპისკოპოსს, ქრისტეფორე ორბელიანს 1742 წელს მართლაც ჩაუღწევია რომში და პროპაგანდა ფიდეს კარდინალებთან წარუდგენია იოვანე და ვახტანგ ორბელიანების ზეპირი დანაბარები და წერილები, რომლითაც ისინი დახმარებას სთხოვენ წმინდა საყდარს:

„ნეტარეულო მამაო,

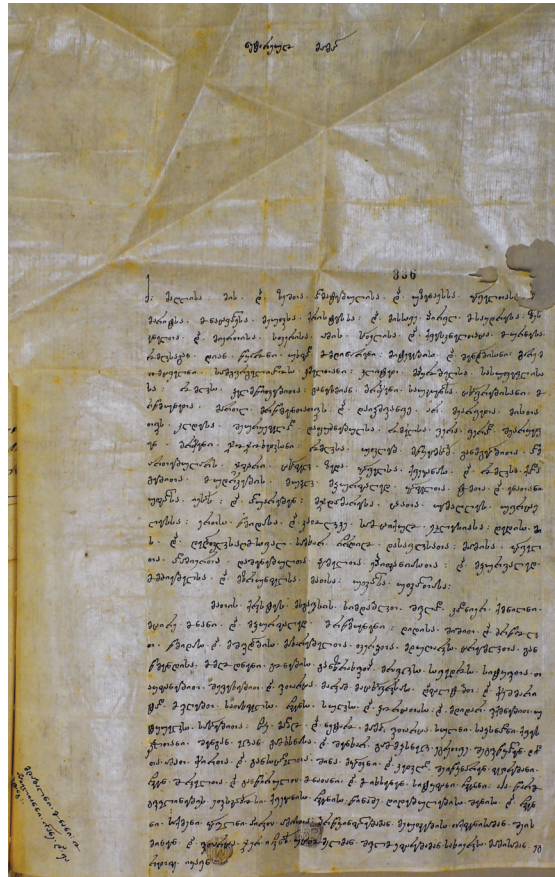
ქ. მაღლისა მის და ზეშთა აღმატებულისა და უზენაესა ყოველთასა ჭეშმარიტსა მონაცვალესა მეუფესა ქრისტესსა, და მისსავე პირველ მოსაყდრესა, ზესკნელთა და მიერთისა სფერისა ამის სოფლისა და ქვესკნელთაცა მოურნესა, რომლისაგან დიან წყარონი უზვად მომდინარენი მიტევებისა და შენდობისანი; გარემომცველნი სამგვრგელიადოსა ჯმელთანი, კლიტეთ მპყრობელსა სასუფეველისასა, რომლისა ჯელმნიფებითა განეხმიან ბრჭენი საუკუნოსა ცხოვრებისანი, მორწმუნეთა მართლ მრწმენთათვის და დაიჭვიანვე არ მეარვეთა მისთათვის კლდესა შეურყეველად დაფუძნებულსა, რომელსა ვერა ვერად შეარყევენ ბრჭენი ჯოჯოხეთისანი. რომლისა უფლებ მწყემსობ განმგებობითა აღმართებულ არს ჯვარი ცხოველი ზედა ყოველსა ქვეყანასა. და რომლისა ქადაგებითა მოუდრკების მუჟლი მჟურვალედ ყოველთა ტომთა და ენათანი უფალსა იესოს. და აღუარებენ მჯდომარესა ცათა უმაღლეს უვრცელესსა ერთსა წმიდასა და კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიასა. დედისა მის და დედოფლის აღმოსავალი სამხარ ჩრდილო დასავლისათა, მამისა ყოველთა ადამიერთა და შენებულთა ჯმელთა ეპიფანიასათა და მჟურვალედ მომძიებელსა და მზრუნველსა მათსა, უფალსა უფალთასა.

მათის ქრისტეს მგავსის სიმდაბლით შვილად კადნიერ ქმნილნი მცირე მონანი და მჟურვალედ მორწმუნენი დიდისა შიშით და ძრწოლით წმიდასა და მშვიდობისა მახარებელთა ფერჟთა მდუღარისა ცრემლითა განწმენდისა მომლოდნენი გონებისა განზრახვითა მრავლისა სავედროსა სიტყვითა თაყვანებით შევეხებით და ვითარცა მარიამ მაცხოვრისასა, დავალტობთ და ჭეშმარიტად მოვიღებთ სათხოველსა ჩვენსა სულისა და ჯორცთასა: და მდიდარ ვიქმნებით უტყუელისა სასოებითა.

ჰჳ მაღალო და ნეტარო მამაო, ვითარცა სულნი საწსნადნი ქვესკნელთანი შენგან ელიან გამოსხნასა და შენ ხარ გამომჴსნელი, ეგრეთვე შეგვიწყალენ დიდთა ამათ ჭირთა და განსაცდელთა შინა მყოფნი და კეთილად შეიწყნარენ ვედრებანი ჩვენ შორიელთა და განწირულთა მონათანი და მოიხსენენ სიტყვანი ჩვენნი. აჰა წარმოგვივლინებიეს ეფისკოპოსი ქვეყანისა ჩვენისა წინაშე დიდებულებისა შენისა და ჩვენნი საქმენი ყოველნი პირითა ამისთა ბრწყინვალეზამან მეუფებისა თქვენისამან შეისმინენ და ვითარცა ჯერ იჩინოს უცთომელმან შვილმოყუარეზამან სახიერისა მამისამან, ეგრეთვე იყავნ“.¹³⁶

¹³⁵ იხ. საქართველოს პრეფექტის ნიკოლა და ჯირჯენტის წერილი (იქვე, ფ. 330).

¹³⁶ იქვე, ფ. 336 (საავტორო უფლება შეძენილია საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს მიერ 2011-2012 წლების ექსპედიციისას).

იოვანე და ვახტანგ ორბელიანების წერილი (1)

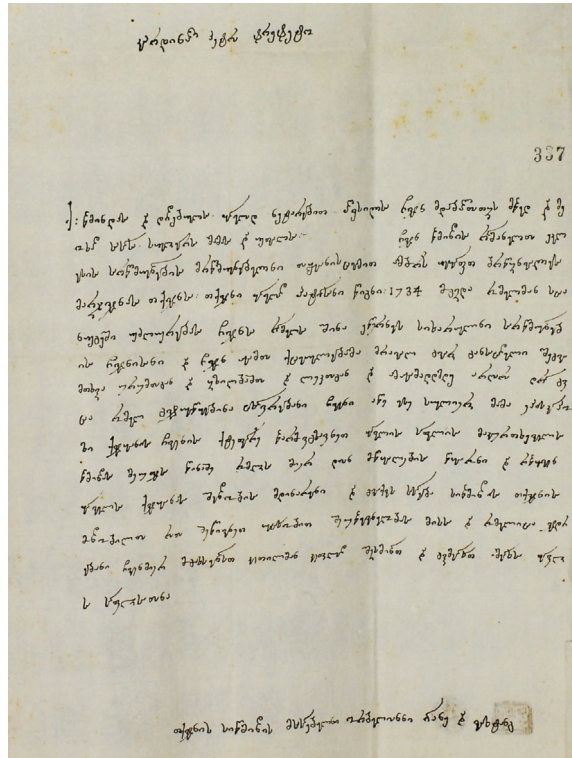
აქვე დაცულია იოვანე და ვახტანგ ორბელიანების მეორე წერილი, რომელიც მიემართება კარდინალს:

„კარდინალ პეტრა ტრეტეცო,

ქ. წმიდისა და დიდებულისა ყოვლად ნეტარებით აღესილსა ჩვენ მდაბალთათჳს მნედ და მეოხად სასოსა სულიერსა მამასა და უფალსა ჩვენ წმიდისა რომანელთა ეკლესიისა სარწმუნოებისა მრწმუნებელნი თაყუანისცემით ამბორს უყოფთ ბრწყინვალესა მარჯვენასა თქვენსა. თქვენი ყოვლად პატიოსანი წიგნი 1734-ს მოგვივიდა, რომელმან სცა ნუგეში უძღურებასა ჩვენსა; რომელსა შინა ეწერნეს სიხარულნი სარწმუნოებისა ჩვენისანი და ჩვენ ჟამთა ქცეულებამან მრავალგვარი განსაცდელი შეგვამთხვია ურუმთაგან და ყიზილბაშთა და ლეკთაგან და ამაჟამადმდე არღარა დრო გვცა, რომელ გვეუწყებინა ცხოვრებანი ჩვენი. ანე ესე სულიერი მამა ეპოსკოპოზი ქუეყანისა ჩვენისა ქტეფორე (Sic.) წარმოგზავნეთ ყოვლის სოფლისა მაკურთხეველსა წმინდასა მეუფესა წინაშე. რომლისა მიერ დიან მოწყალებისა

წყარონი და რწყვენ ყოველსა ქუეყანასა შენდობისა მდინარენი. და გვაქვს სასოება სინმიდისა თქუენისა მონდობილთა, რათა შეწევნით უცხოობით შეუწვენელობასა მისსა და რომელიცა ვედრებანი ჩვენ მიერ მოგახსენოთ კეთილმან, კეთილად შეისმინოთ და გვიმოხოთ მეოხსა ყოვლისა სოფლისა თანა.

თქვენის სინმიდის მსასოებელნი ორბელიანნი იოანე და ვახტანგ“.¹³⁷

იოანე და ვახტანგ ორბელიანების წერილი (2)

როგორც მიმოწერიდან ირკვევა,¹³⁸ ერმიადინის პატრიარქისა და მისი მომხრეების აშკარა წინააღმდეგობის გამო 1740-1760-იან წლებში არაერთგზის ჩაიშალა საქართველოს კათოლიკური მისიების ერთიანობის ძალიან მნიშვნელოვანი ინიციატივა. საქმე იმაშია, რომ ამ პერიოდის საქართველო, პოლიტიკურის მსგავსად, კათოლიკური მისიების თვალსაზრისითაც ორ ნაწილად იყო გაყოფილი: საქართველოს კათოლიკეები შედიოდნენ ისპაჰანისა (ძირითადად, აღმოსავლეთ საქართველო) და კონსტანტინოპოლის (ახალციხე

¹³⁷ იქვე ფ. 337 (საავტორო უფლება შეძენილია საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს მიერ 2011-2012 წლების ექსპედიციისას).

¹³⁸ იხ. თამარაშვილი 1902/2011: 420-428; ასევე პუსა, ტ. 2, ფ. 326.

და დასავლეთ საქართველოს ნაწილი) ვიკარიატის გამგებლობაში. 1738 წელს მოხერხდა საქართველოს მისიებისთვის, თბილისში, გორში, ქუთაისში, ახალციხეში, შავშეთში, ართვინსა და მის გარეშე ადგილებში,¹³⁹ ამდენად, მთელი ქვეყნისთვის, ერთი პრეფექტის დანიშვნა. ამას პრინციპულად ეწინააღმდეგებოდნენ სომხები და მათ მხარს უჭერდა ერმიაძინის პატრიარქი. ეს საკითხი არაერთი დაპირისპირებისა და კათოლიკეების დარბევის საფუძველი გახდა. საბოლოოდ, ერთიანი პრეფექტის იდეა ვერ განხორციელდა.¹⁴⁰

საქართველოს მისიების, მათ შორის იოვანე და ვახტანგ ორბელიანებისა და გაძევებული ეპისკოპოსის ბედით შენუხებული კათოლიკეები საიდუმლო წერილით უმხელენ რომს იმ საშიშროებას, რომელიც, მათი თქმით, საქართველოს კარსაც მოადგა. 1746 წლით დათარიღებულ წერილში პირველად გამოჩნდა, რომ ეს საშიშროება სწორედ რუსეთიდან მოდიოდა.

ზემოთ აღწერილი დაპირისპირებებისა და დევნის ფონზე საქართველოს მისიებში მყოფი კათოლიკეების უფლებები თანდათან შეიზღუდა; პროპაგანდა ფიდეში გაგზავნილი წერილების ძირითადი სათხოვარია, რომმა რამენაირად გავლენა იქონიოს ერმიაძინის პატრიარქზე, რომელიც ცდილობს სომხური ტიპიკონის დაცვის საბაბით გააძლიეროს თავისი პოზიციები ახალციხეში და ამ მიზნით არ იშურებს საჩუქრებს საქართველოს გამგებლებისა და ყარსის ფაშას, ასევე ოტომანების კარზე სხვა გავლენიანი პირების მისამართით.¹⁴¹

წყაროები ცხადყოფს, რომ ამ დაპირისპირებების ირიბ, ზოგ შემთხვევაში კი პირდაპირ კვალს სწორედ მართლმადიდებლობის დამცველ რუსეთის იმპერიასთან მივყავართ; რუსეთის მხრიდან აშკარა საფრთხის შესახებ ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის 30-იანი წლებიდან საუბრობენ ევროპელი მისიონერები. საქართველოს მისიების პრეფექტის, დამიანო ვიარეჯოს წერილში (1746 წლის 27 აპრილი) პირველად გამოჩნდა რუსეთის მხრიდან რელიგიური არგუმენტი, როგორც მეზობლებზე გაბატონებისა და გავლენის მოპოვების იარაღი: წერილის მიხედვით აშკარაა, რომ რუსები კარგად აკონტროლებენ ევროპასთან საქართველოს ურთიერთობის საზღვაო კარიბჭეს, თურქეთის საპორტო ქალაქებს, მათ შორის კონსტანტინოპოლს. როგორც ირკვევა, მათ საქართველოსთან დამაკავშირებელ გზებსა და საბაჟოებზე თავიანთი ჯაშუშები ჰყავთ. სწორედ ერთ-ერთ ასეთ ჯაშუშს შეხვედრია დამიანო ვიარეჯო და საიდუმლოდ ატყობინებს ამის შესახებ რომს:

„ჩემი გამომგზავრების წინ, როგორც გწერდით, არ შემეძლო მომენერა თქვენთვის და არც იმის საშუალება მეონდა, მისი უმაღლესობისთვის გადამეცა გზავნილი. ახლა ბევრი ნაკლოვანება აქვს ჩემს მსახურებას; თქვენ იცით, რომ წმინდა კრებამ მოთმინებით ვერ აღკვეთა ის უბედურება, რომელიც, ვშიშობ, უკვე მომდგარია საქართველოს კარზე. ეს არ გვაძლევს საშუალებას, მშვიდად ვიყოთ და, სავარაუდოდ, ცოტა ხანში ამ მისიიდან გაგვაძევებენ. [...] ბატონი პენკლერი უკვე რეზიდენტია და [...] ჩვენი და მისიის დაცვა ვალდებულიებად

¹³⁹ შდრ. თამარაშვილი 1902/2011: 422.

¹⁴⁰ ამის შესახებ არაერთი საინტერესო წერილია დაცული პროპაგანდა ფიდეს მასალების მეორე ტომში, აქ ფ. 367.

¹⁴¹ შდრ. თამარაშვილი 1902/2011: 434, 442; პროპაგანდა ფიდეს მასალების მეორე ტომი, ფ. 367.

ყულიხანისგან მიიღო. ამ დღეებში აღნიშნულ ბატონთანაც მქონდა მოლაპარაკება ამის შესახებ. მეტიც, ბრწყინვალე პენკლერი, როგორც ჩვენ აღმოვაჩინეთ ბოლოს, რუსი და შეურიგებელი ბერძენი¹⁴² ყოფილა. შეეცადა ჩემს დაშინებას, რათა არ წავსულიყავი ამ ქვეყნებში (ს. საქართველოში); თან გამიმეორა, რომ ისინი (ს. რუსები) ყოველთვის იყვნენ და არიან ბერძნული რიტუალის მიმდევრები და რომ საქმით ამოუდგებიან მხარში ყველას, ვინც, ქართველების მსგავსად, ბერძნული რელიგიის მიმდევრები არიან. ისინი გამოიყენებენ ყველა საშუალებას ამ აღმსარებლობის განსაღივებლად. შესაბამისად, ისინი იქიდან (ს. საქართველოდან) მოაშორებენ ყველაფერს, რაც ამ აღმსარებლობას უკან დახევს. [...]

პენკლერი მიირჩევს, ჩემთვის უკეთესი იქნება, თუ არ წავალ ამ ქვეყანაში. შემახსენა საშინელი შემთხვევა, რომელიც რამდენიმე ხნის წინ რუსეთში მომხდარა (არ უთქვამს ჩემთვის, მოსკოვში თუ პეტერბურგში); ჩამოუხრჩვიათ ერთი პადრე მისიონერი, რომელმაც, თურმე, ვილაცას ჩუმად მიაღებინა ზიარება. ის (ს. პენკლერი) მეუბნება, რომ თუ ჩვენ თავს დავანებებთ საქართველოს და წავალთ სპარსეთის ნებისმიერ სხვა მხარეში, რათა მოვაქციოთ თურქები, ებრაელები, სომხები და ვინც გვინდა, სხვა ხალხი, საკუთარ თავზე იღებს, გაგვიწიოს მფარველობა და რუსეთის კარის სახელით გვინცალობოს ყოველგვარი სიკეთე.

ხსენებულმა ბატონმა პენკლერმა უსირცხვილოდ დაარღვია მოცემული პირობა და დამტოვა ცბიერ რუს მოხელესთან (მინისტრთან), რომელსაც უთხრა, რომ მე ვიზიარებ მის (ს. პენკლერის) კეთილგანწყობას და გაფრთხილებას. მაგრამ მე ერთი სიცოცხლე მაქვს, ერთი სისხლი, ერთი კისერი და ერთი თავი, ჩემი საქმიანობის აღსრულებას რომ შევწირო. თუმცა მდაბლად დავუკარი თავი, მაგრამ არ ვაპირებ, გავცვიტო ჩემი [ღირსებების] აკვანი (მდრ. *cunae meum*). [...] რახან სიტუაცია ასეთია, მე ვეცდები, რაც შეიძლება მეტ ხანს გავჩერდე ახალციხეში. გამორიცხული არ არის, რომ მე იქაურმა ბერძნულმა მხარემაც დამიწყოს დევნა».¹⁴³

(Copia di l'ra scritta al P're Alessandro dà Torino Cap.no dal R~ndo P. Claudio dà Reggio, Pref.o della Miss.ne di Giorgia

Mo, R~ndo P. Oss~mo, Costantinopoli 27. Aprile. 1746.

Benché, come l'altro giorno io scrissi al P. R~mo, per la mia imminente partenza, io non sia in istato di scrivere troppo, e che per ciò mi dispensai di dar alla P.S.M.R. il suo pacchetto; Ora troppo mancherei al debito del mio Ministero, se colla p~nte non prevenissi la Sag. Cong~ne il P. R~mo, e S.P.M.R. della disgrazia, che temo sopra la Giorgia di non dovere noi ben tosto, e col tempo sloggiare da quella Missione.

L'III~mo Sig: Penkler tuttavia Residente, e che tra poche settimane si dichiarerà Inter-nonzio Eccell~mo per S.M. Imperiale Fran~co Primo trattó col nuovo Residente di Mosco-

¹⁴²მდრ. Rufo, ed irreconciliabile Greco. სავარაუდოდ, რუსი და ბერძენი აქ პირდაპირი მნიშვნელობით არ უნდა გავიგოთ. რუსი უნდა ნიშნავდეს რუსების სამსახურში მყოფს, მათი ინტერესების გამტარებელს; ხოლო ბერძენი – ბერძენთა სარწმუნოების აღმსარებელს, მართლმადიდებელს.

¹⁴³ალექსანდრე ტორინოსადმი მიწერილი წერილის ასლი. იხ. პფსა, ტ. II, ფ. 395-396. ტომი აღწერეს და დოკუმენტის ანოტაცია და შემოკლებული თარგმანი მოამზადეს სალომე კენჭოშვილმა და ნინო დობოროჯიხინიძემ. წერილი სრულად თარგმნა მაია დამენიამ.

via l'affare della Protezione di questa Corona, per le nostre Persone, e Mißioni presso di Kulikan. Io pure in questi giorni hò avute con il sudetto Sig: su di ciò piú conferenze. Má tanto l'Ill~mo Penkler, che io l'abbiamo trovato così fino Russo, ed irreconciliabile Greco, che oltre di non aver potuto ottenere cosa alcuna dà esso, ha tentato di farmi anzi paura, perchè io non vada in que Paesi, con replicarmi, chè essendo egli, e la sua Corte di Rito Greco, erano, e sono tenuti; ed impegnati a sostenere tutti quelli chè sono come i Gieorgiani del rito stesso; e ad usar tutti i mezzi per l'esaltazione del medesimo. Ed in conseguenza a rimuovere tutto ciò, che tendesse alla depressione di quello: Chè Kulikan é oramai d'altro Sentimento, chè non era anni sono in materia di Religione; e chè io starò poco à provarlo, sè sarò così animoso d'andare, ò pure à udirlo, sè sarò più prudente à non portarmi più nella parti della Giorgia à sovvertire què Popoli di buona fede: Che in Russia | Non m'hà voluto dire, sè in Mosca, ò in Peterburgo | mesi sono fu impiccato uno di que Padri Missionarj Romani, per esser stato trovato à dare Segretam~te li Sagram~ti ad uno del loro Rito, già sovertito; Che altrettanto potrebbe succedere con un pò di tempo à me, ed à miei Missionarj. Che se però noi volessimo lasciare star la Giorgia, ed andare in qualunq: altra Parte della Persia à convertire quanti Turchi; Ebrej, ed Armeni vogliamo, ci si impegna à farci avere ogni qualunque valida Protezione dalla Sua Corte graziata à qualunque X~ni in quelle Parti; ove non siano Greci da sovvertire. etc.

Il ditto Ill~mo Signor Penkler con disinvoltura si è ritirato dall'impegno; ed ha lasciato a me il conchiudere apertamente col Zelantissimo Ministro Russo, con dirgli, che io restavo obbligato del suo buon cuore ed ottimi avisi; ma che io tengo una vita, un Sangue, un collo, ed un Capo da Sacrificare in adempimento del mio Ministero; e fattagli una umilissima riverenza, me ne son venuto risoluto di consumare Cunae meum, e di non fare animam meam pretiosiore, quam me Stante ciò io vedrò di trattenermi il piú, che potro in Akalkiche, fino Che mai mi capitasse la risposta a questa mia, colle istruzioni di quell tanto dovrò fare in occasione di persecuzione, anche della Parte Greca che etc.

L'Ill~mo Monsig: Bona, che per ordine della Sag: Congregazione non può deputare alcun Vic.o: per Akalkiche, sinocche il Signor D: Cherubino d'Erzerum non abbia avuansato alla med.a Sag: Cong~ne non so che notizie, comprende egli ancora benissimo li gran disordini, e danni sp~li, che devono, e possono succedere in quell ampia Christianita senza di uno, che morendo un Curato ne possa sostituire un altro; Capitan-do Sacerdoti esteri, e non noti, non ne possa esigere la revision de Suoi recapiti, impedirlo, se volesse celebrare ad onta, approvarlo se fosse necessario per le confessioni; Soprasiedere a Matri~nj se legittimi, od invalidi &. Mi ha fatto quest'onore di deputarmi con Signor D. Gioanni di Akalkiche, e Sig: D. Cherubino di Erzerum, acciò tutti; e tre regoliamo le cose alla meglio, ma senza usare atto alcuno giuridico di Vic.o ma Solam~te di scriverli quanto cola occorre perchè ne possa informare cod.a Sag: Congregazione, e venire poi all.elez.e del Vic.o conforme d.a Sag: Cong~ne gli ordinerà E finalmente caramente abbracciandola, mi dico:

D.P.S.M.R:

I~mo D~mo, ed Aflmo Servid.e ed Am.o F. Claudio da Reggio Cap.no Pref.to).

დამიანო ვიარეჯოს მოლოდინი გამართლდა. კათოლიკეების დარბევა

ამჯერად კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ინიციატივით დაიწყო. 1753 წელს, რაჭაში ახალაშენებული საავადმყოფოდან გამოაძევეს მისიონერები, მათ წაართვეს კუთვნილი ეკლესიები და დაარბიეს ადგილობრივები. კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა თბილისში ფსევდო-მქადაგებლები გამოაგზავნა, რომლებიც სინამდვილეში პატრიარქის ხელმძღვანელ ნერილებს ავრცელებდნენ და მისიონერთა დისკრედიტაციას ცდილობდნენ.

1757 წლის 21 სექტემბერს რომში ჯულიო ბონავენტურა და ტრენტოს მიერ გაგზავნილი ანგარიშის მიხედვით ირკვევა, რომ 1755 წელს, სექტემბერში, განსაკუთრებული სისასტიკით დაწყებულა კათოლიკეების დევნა. ადგილობრივ პატრიარქს, ანტონს უცდია, დაეცვა კათოლიკეები და მოტყუებით თუ სხვადასხვა საბაბით გაებრუნებინა ისინი (ფსევდო-მქადაგებლები) უკან. როგორც ამ ანგარიშის ავტორი წერს, ანტონი ჩუმად თავადაც კათოლიკე გამხდარა. მიუხედავად იმისა, რომ სამეფო კარზე აშკარად თუ ფარულად ბევრს მიუღია კათოლიკობა, მეფეს დიდძალი ოქროს სანაცვლოდ მაინც გაუძევებია მისიონერები თბილისიდან და გორიდან, მათი ქონება, მათ შორის ეკლესიები, ადგილობრივი ეკლესიისთვის გადაუცია.

ჯულიო ბონავენტურა და ტრენტო არაერთგზის ახსენებს, როგორ ახერხებენ კათოლიკეები ოტომანების კარზე თავიანთი უფლებების დაცვას, მათ შორის იქ მყოფი ევროპელი ელჩებისგან მხარდაჭერის წერილების მოპოვებას, მაგრამ გადამწყვეტი მაინც მისიების მოწინააღმდეგეთა მიერ კონსტანტინოპოლიდან თუ ეჩმიაძინიდან გამოგზავნილი ქრთამია – სწორედ ის წყვეტს კათოლიკეების ბედს. ანგარიშის ავტორი პროპაგანდა ფიდეს ურჩევს, კათოლიკეების დასაცავად სცადონ რუსეთის კეთილგანწყობის მოპოვება; ამ მიზნით შესაძლოა ავსტრიული მხარეც ჩართონ მოლაპარაკებაში, როგორც შუამავალი რუსეთის კარზე.¹⁴⁴

ირკვევა, რომ პროპაგანდა ფიდემ მართლაც სცდა ეს გზა: 1757 წლის ბოლოს რომიდან წერილით მიმართეს ვენაში კარდინალს და მას სთხოვეს შუამდგომლობა ავსტრიის სამეფო კართან; ამ უკანასკნელს საქართველოში მყოფი მისიებისთვის რუსეთის იმპერიის კეთილგანწყობა უნდა მოეპოვებინა.¹⁴⁵

რამდენად არარეალური იყო რუსეთის კეთილგანწყობის მოპოვების გზა, კარგად ჩანს 1758 წლის 14 ივნისს ფრანცისკო მარია დალ' ტრონოს მიერ პროპაგანდა ფიდეში გაგზავნილი წერილიდან, რომლითაც იგი რომს შეახსენებს, როგორი უსარგებლო შეიძლება აღმოჩნდეს ეს გზა. მისი თქმით, არ შეიძლება, დახმარება სთხოვონ რუსეთს, ქვეყანას, რომელშიც ევროპელი კათოლიკე მისიონერები და მათი მიმდევარი ადგილობრივები თავად არიან უმძიმეს მდგომარეობაში.

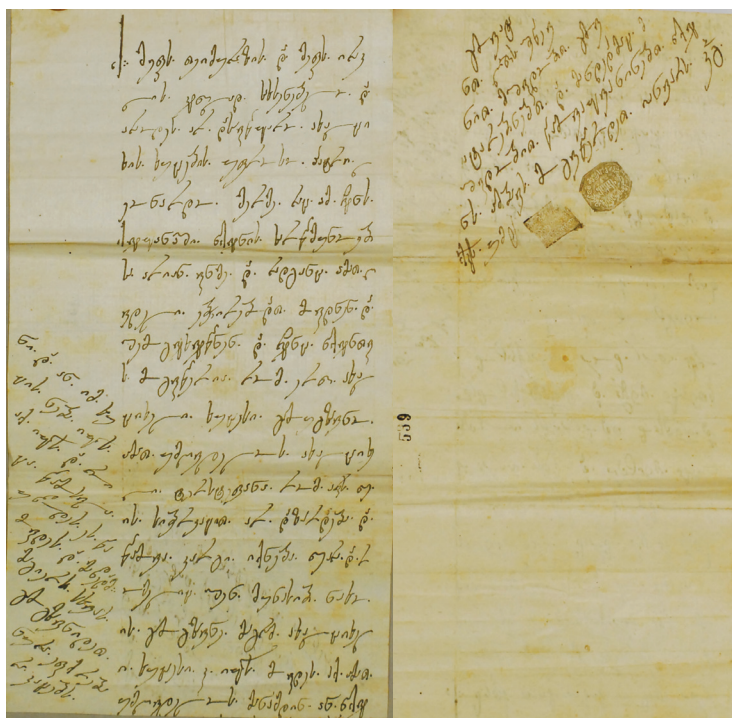
წერილის ავტორი დაწვრილებით აღწერს მძიმე ამბავს, რაც მის წინამორბედს შეემთხვა ასტრახანში და რისი მომსწრეც თავად გამხდარა მეორე მისიონერთან, პადრე გაბრიელო დალა ვილა დელ ტოროსთან ერთად: ყოველგვარი გამოძიების გარეშე გაუსამართლებიათ და ასტრახანის პიაცაზე სიკვდილით დაუსჯიათ პადრე ფელიჩე მარია და ბოლონია; სიკვდილმისჯილმა

¹⁴⁴ იქვე, ფ. 498-499, 501-503.

¹⁴⁵ იქვე, ფ. 506-507.

ვერც კი გაიხსენა, რას ედავებოდნენ. წერილის ავტორი აფრთხილებს პროპაგანდას, იქნებ ამ მაგალითმა მაინც დააფიქროს ისინი, უკეთ რომ გაიგონ, რა პირობებში უწევთ მისიებს ადგილზე საქმიანობა, შესაბამისად, რამე იღონონ მათი უფლებების დასაცავად.¹⁴⁶

როგორც ჩანს, ქართლკახეთში კათოლიკეებს მშვიდად ცხოვრების იმედი გაუჩინა მათივე სამედიცინო საქმიანობით მოპოვებულმა წარმატებამ ორივე მეფის, თეიმურაზისა და ერეკლეს, კარზე. 1760 წლით დათარიღებულ წერილში ნათქვამია, რომ კათოლიკეთა რისხვა, თეიმურაზ მეფე, ერთგვარად შეცვალა იმ ფაქტმა, რომ მისიონერმა ექიმებმა მისი ქალიშვილი სიკვდილს გამოსტაცეს ხელიდან. ამის შემდეგ ერეკლესა და თეიმურაზს თხოვნით მიუმართავთ ახალციხელი პადრე ლეონარდოსთვის, სამეფო კარზე გაეგზავნა ექიმი მისიონერები.¹⁴⁷

პადრე ლეონარდოსადმი გაგზავნილი წერილი

თბილისისა და რაჭის დარბევას გადააჭარბა ახალციხეში სომეხი პატრიარქის წაქეზებით 1762 წლიდან დაწყებულმა სისასტიკემ. ეს უკანასკნელი გაურიგდა ახალციხის ფაშას და თხოუმეტი ქისა ფულის სანაცვლოდ

¹⁴⁶ იქვე, ფ. 531-533.

¹⁴⁷ იქვე, ფ. 538-539. (საავტორო უფლება შეძენილია საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს მიერ 2011-2012 წლების ექსპედიციისას).

დაატყვევებინა ახალციხის ყველა მღვდელი, გააროზგვინა ისინი და, როგორც მისიონერები აღწერენ, სოროში დაამწყვდია. მათი გათავისუფლება მხოლოდ საფრანგეთის ელჩისგან მიღებული ფირმანისა და კონსტანტინოპოლიდან მოსული წერილების საფუძველზე გახდა შესაძლებელი.¹⁴⁸

სამართლიანად მიიჩნევენ ევროპელი მისიონერები, რომ საქართველოში მშვიდობის დასამყარებლად ძალიან მნიშვნელოვანია, მოიშალოს მისიების ისპაჰანსა და კონსტანტინოპოლს შორის გაყოფის პრაქტიკა და საქართველოს კათოლიკური მისიებისთვის დაინიშნოს საერთო პრეფექტი. ასეთი თანამდებობა გააადვილებდა რელიგიური სწავლების საქმესაც, რაც სავალალო მდგომარეობაშია; შესაბამისად, ადგილობრივების თვალში დაუბრუნებდა კათოლიკეებს გაუთავებელი დაპირისპირებების გამო შელახულ ავტორიტეტსაც.¹⁴⁹

წერილებიდან ირკვევა, რომ ერთიანი რელიგიური, უფრო ზუსტად, კათოლიკური მმართველობის იდეას მხარს უჭერენ ერეკლე მეორე და ანტონ კათალიკოსი; რაც შეეხება თეიმურაზს და მის მომხრე ადგილობრივ საეკლესიო ფენას, ისინი, როგორც ჩანს, ქრთამით მოხიბლულები, ემხრობიან ერმიადინის პატრიარქის იდეას, რომ ახალციხის სომხური კათოლიკური თემი საქართველოს პრეფექტს კი არ ემორჩილებოდეს, არამედ კონსტანტინოპოლის ვიკარიატს; სწორედ ასე შეძლებენ ახალციხის სომეხი კათოლიკეები, შეინარჩუნონ მშობლიურ სომხურ ენაზე კათოლიკური ლიტურგია.¹⁵⁰

კათოლიკეების მდგომარეობა უკეთესობისკენ შეიცვალა მას შემდეგ, რაც თეიმურაზ მეფე რუსეთში წავიდა. 1761 წლის აპრილში ჯიროლამო და ნორჩამ დამაიმედებელი ანგარიში წარუდგინა პროპაგანდა ფიდეს, კათოლიკეების რისხვა მოსკოვს გაემგზავრა, აქ დარჩენილი ერეკლე კი, მამისგან განსხვავებით, ძალიან ზრუნავს კათოლიკეებზე, კარგად ესმის მისიონერთა აქ ყოფნის სიკეთე და მისი წყალობით ყველაფერი მალე შეიცვლებაო.¹⁵¹

თეიმურაზის გარდაცვალების შემდეგ კათოლიკეებმა აქტიურად დაიწყეს ეკლესიებისა და საავადმყოფოს დაბრუნების გეგმაზე მუშაობა. არაერთი მისიონერის, მათ შორის ჯეროლამო და ნორჩას, დომენიკო და ტრიესტეს, ვეჩესლავო და ტორინოსა და სხვათა წერილებიდან კარგად ჩანს, როგორ აგროვებენ ისინი თურქეთისა და სპარსეთის უმაღლესი პირების, კონსტანტინოპოლში ან ისპაჰანში მყოფი ევროპელი ელჩებისა და პროპაგანდა ფიდეს კარდინალების მხარდამჭერ წერილებს (*lettera comandatia*). ამ წერილების საფუძველზე ერეკლემ უნდა მიმართოს ერმიადინის პატრიარქსა და ადგილობრივ რელიგიურ ჯგუფებს, რომელთაც მიტაცებული აქვთ კათოლიკეების ეკლესიები. ერთ-ერთ წერილში ჯეროლამო და ნორჩა ატყობინებს პროპაგანდას, რომ მას უკვე აქვს სპარსეთის ხანის წერილი, რომელიც უახლოეს დღეებში უნდა გადასცეს ერეკლე მეორეს.¹⁵²

¹⁴⁸ იქვე, ფ. 411-466. შდრ. თამარაშვილი 1902/2011: 440-451.

¹⁴⁹ შდრ. პადრე პიერ მარია დალ ბორგოს წერილი. იქვე, ფ. 467.

¹⁵⁰ პფსა, ტ. 3, ფ. 16.

¹⁵¹ პფსა, ტ. 3, ფ. 30-32.

¹⁵² იქვე, ფ. 91-96, 109.

მძაფრი დაპირისპირებებისა და დევნის მიუხედავად, ერეკლემ სწორედ მისიონერების დახმარებით წამოიწყო საქართველოს ევროპული პერსპექტივის პროექტი. მან გადაწყვიტა, რომის პაპთან და ევროპის სახელმწიფოთა უმაღლეს პირებთან ელჩები გაეგზავნა დახმარებისა და მოკავშირეობის თხოვნით. ევროპელი უმაღლესი საერო და სასულიერო პირების, ასევე მისიონერების კეთილგანწყობის მოპოვების მიზნით გამოსცა ერეკლე მეორემ ზემოთ ხსენებული დეკრეტი,¹⁵³ რომლითაც ლათინის სარწმუნოების მიმდევრები გაუთანაბრა სხვა რელიგიური ინსტიტუციების, მათ შორის ადგილობრივი ეკლესიის წევრებს.

1781 წლით დათარიღებული ეს დეკრეტი მართლაც არის ერეკლე მეორის დასავლური პოლიტიკის გააქტიურების მნიშვნელოვანი მიჯნა. წინა ეტაპებისგან განსხვავებით, სწორედ აქედან იწყება ერეკლეს ორწლიანი თანმიმდევრული პოლიტიკა ევროპის უმაღლესი საერო და სასულიერო პირების კეთილგანწყობის მოსაპოვებლად.

ქართული საისტორიო დისციპლინა XVIII საუკუნის ორივე მეფეს, თეიმურაზ მეორესა და ერეკლე მეორეს პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაციის ყველაზე გავლენიან ფიგურებად მიიჩნევს. მართალია, მეცნიერები არათანმიმდევრულად, მაგრამ მაინც ეხებიან ერეკლეს დასავლურ ინიციატივასაც, მაგრამ ეს ვერ ცვლის საერთო სურათს. ევროპული მისიების დასახელებული წყაროების მიხედვით ვეცდები აღვადგინო ერეკლე მეორის ევროპული ინიციატივის ზოგიერთი დეტალი.¹⁵⁴

წყაროების მიხედვით აშკარაა, რომ თეიმურაზის, როგორც პრორუსული მეფის სახე იკვეთება არა იმდენად მის ანტიმუსლიმურ, არამედ უფრო ანტიევროპულ, კერძოდ კი ევროპული რელიგიური ინსტიტუტების და, ამასთანავე, ერეკლეს დასავლური ინიციატივების წინააღმდეგ მიმართულ საქმიანობაში. თეიმურაზ მეორის პრორუსულობას, პირველ ყოვლისა, ხედავენ მის პრაგმატულ განზრახვაში, ელაშქრა ირანში და რუსეთისთვის სასურველ კანდიდატს ირანის შაჰის ტიტულის მოპოვებაში დახმარებოდა. სწორედ ამ გეგმის ერთობლივად განხორციელებას და სტრატეგიულ პარტნიორობას სთავაზობდა 1760 წელს რუსეთს გამგზავრებული თეიმურაზ მეორე იმპერატორ ელისაბედ პეტრეს ასულს.¹⁵⁵

ირანის კარზე საკმაო გავლენის მქონე და, ამასთანავე, ქრისტიანული წესით გამეფებული თეიმურაზი რუსეთის იმპერატორს ანტიევროპული, სახელდობრ, ანტიკათოლიკური განზრახვებით აწონებდა თავს. ამიტომაც განსაკუთრებულად ეშინოდათ მისი კათოლიკეებს და ფიქრობდნენ, თუ პაპი,

¹⁵³ ეს დეკრეტი დაბეჭდილია ნაშრომის წინა თავში.

¹⁵⁴ მონოგრაფიის ეს ნაწილი, ძირითადად, ეყრდნობა ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის კვლევითი პროექტის ფარგლებში შესრულებულ ნაშრომებს. იხ. დობორჯგინიძე 2012ა: 73-115; დობორჯგინიძე 2013: 234-257; დობორჯგინიძე 2015: 75-82; დობორჯგინიძე 2016: 106-117; Doborjginidze 2017: 212-231.

¹⁵⁵ მჭიდრო სტრატეგიული თანამშრომლობის წინადადებით თეიმურაზ მეორემ 1752 წელს გააგზავნა რუსეთში ათანასე თბილელი და სვიმონ მაყაშვილი. მათ ელჩობას შედეგი არ მოჰყოლია. რახან თეიმურაზს არ უპასუხეს საიმპერატორო კანცელარიიდან, მან გადაწყვიტა, თავად ზღეზობდა იმპერატორს და მოეთხორო მისთვის საკუთარი გეგმის შესახებ. იხ. ცინცაძე 1952: 162-163. მაჭარაძე 1968.

ავსტრიის იმპერატორი და საფრანგეთის მეფე კათოლიკეების თაობაზე სთხოვდა რუსეთის ხელმწიფეს, ამ უკანასკნელის სიტყვას თეიმურაზ მეორის თვალში დიდი ფასი ექნებოდა.¹⁵⁶

წყაროების მიხედვით ჯერ-ჯერობით არ ჩანს, რა შედეგი გამოიღო ამ გეგმამ, რა როლი შეასრულა რუსეთმა, როგორც სამედიატორო რგოლმა საქართველოში ევროპულ კათოლიკურ მისიებსა და მათ მონინალმდეგეებს შორის. დანამდვილებით მხოლოდ ის ვიცით, რომ თეიმურაზის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით 1762 წელს ევროპელმა მისიონერებმა იმედიანი წერილი მისწერეს პაპს და კარდინალებს: ქართველი ხელისუფალი, რომელიც ჩვენ გვდევნიდა, გარდაიცვალა და ახლა მაინც გვეშველებაო.¹⁵⁷

1760 წელს რუსეთში გამგზავრებულ თეიმურაზს იმედები გაუცრუვდა. იგი ჯერ ყიზლარში გააჩერეს რვა თვით – კარანტინი მოიმიზეზეს – მერე ასტრახანში, მოსკოვსა და პეტერბურგში უშედეგოდ ატარეს; ბოლოს ისე გარდაიცვალა, რომ არათუ სასურველ მიზანს მიაღწია, ვერც კი შეხვდა და დაელაპარაკა რუსეთის იმპერატორს თავისი გეგმის შესახებ.

სავარაუდოდ, ეს იყო პირველი დიდი იმედგაცრუება, რომელიც ქართველებმა ერთმორწმუნის ჯერ კიდევ არაოფიციალური სტატუსის მქონე მეზობლისგან იწყნეს. ამის შესახებ საინტერესო ქართულენოვანი ცნობა, უფრო ზუსტად, საისტორიო ლეგენდაა დაცული რუსეთის საარქივო დოკუმენტებში.¹⁵⁸ ამ ლეგენდის მიხედვით, თითქოს სიკვდილის წინ თეიმურაზი მის საზიარებლად მოსულ სვიმონ დეკანოზს გაეცნო, რომ სინამდვილეში იგი აღმოსავლური წესის კათოლიკე იყო.

შდრ. „წელსა 1762-ს, იანუარის 8-ს, შუადღეს უკან ჟამსა მეექუსესა დაწყებისა რა, ნეტარად სახსენებელი კეთილმორწმუნე მეფე ქართლ-კახეთისა თეიმურაზ, რა ნებითა ღვთისათა ამიერ სოფლით განსლუასა განემზადა და [...] სულით ბრძოლის წარკითხვის უკან მარჯვნივ კერძო მიწვა და მოჩქარებით უკავიოდ საუბარი რამ იწყო. და რა ყური მივუგდეთ, ვსცანით, რომ ლოცუას ამბობდა. ამასთან იესო ტკბილი მისცა პირშიგან მღუდელმან, რომელი დიახ წმიდად კაფიად და სასობით იწყო წარმოთქმად. [...] რა რომ რამდენიმე წარმოთქვა, დიახ თამამად წამოიწია და ნახევრად წამოჯდა, მითამცა რამე უნდოდა. ჩაეკითხნენ, რა გეპრიანებაო. მან მართლა გალიმებულმან თქვა: ხელმწიფის კურთხევაში ვიყავ და ვილოცევდიო, არ დამაცალეთო. რა ესე წარმოთქუა, მაშინვე მიწვა იმავ მხარეს და და ისრე მილუღვით იწყო კვალად ლოცვავე, ძნიად სასმენელად. მღდელმან ისევ იესო ტკბილი მისცა და ეგრე შეასრულებინა და ჩასძახა: თუ ენით ვერა სთქვამ, გონებაში გქონდესო წმიდად; უპასუხა: მესმის და გულში მაქვსო და ამას უკან მითამც კარგად ლაპარაკი მოუმატა. მღუდელი ჩაეკითხა, რას ბრძანებო. მან გამოჩენით წარმოსთქუა: კათოლიკებს ხომ შეიწყნარებენო. მღდელმან მალ უპასუხა,

¹⁵⁶ პფსა, ტ. 2, ფ. 498-499.

¹⁵⁷ ფრატე ჟულიო ბონავენტურას წერილი. იხ. პფსა, ტ. 2, ფ. 560-561.

¹⁵⁸ ამ ცნობას, ზუსტი წყაროს მითითების გარეშე, არაერთი მკვლევარი ახსენებს. ვ. მაჭარაძის მიხედვით (მაჭარაძე 1968: 114), ეს დოკუმენტი დაცულია მოსკოვში, რუსეთის საშინაო პოლიტიკის არქივში АВПР (Архив внешней политики России, Москва), ф.Сн.России с Грузией, 1962-64 гг. д.1, л. 297).

დიალ, შეიწყნარებენო. მეფემ მეორედ წარმოთქვა, მე ხომ აღმოსავლეთის კათოლიკე ვარო და მიიძინა. ამის მხილველნი და მსმენელნი მრავალნი იყვნეს მას ჟამსა, რომ ჭეშმარიტად ესრეთ იყო.¹⁵⁹

საინტერესოა, რომ თეიმურაზ მეფის სიკვდილის წინა ამბების ამსახველი მეორე, მკვეთრად პრორუსული, ვერსიაც არსებობს. იგი ამბროსი ნეკრესელის 1795 წელს წარმოთქმული ქადაგებიდანაა: „იმ დიდებულის ადგილის მიცვალების ჟამს, ღვთისმშობლის ხატი სადმე მიასვენებინა და შესტირა, დიად წმიდისა და მართლის ცრემლითა, რომ მე ხომ გამოვესალმე ეს არის იმ ქვეყანასო, იმათის სიყვარულისთვის თავი დავდეო; რომ ეს დიდებული ხელმწიფე შეენიოს და მტერი დაუშობლოს. მაგრამ ახლა ჩემს სულსაც გავედრებო და ჩემი ერეკლეც შენთვის მომიბარებიაო! იმ საქართველოს ერს შენი წილ-ხვდომილობა გაუახლეო და ჩემი შვილი, და ის ქვეყანა გამოიხსენო იმდენის შეწუხებისაგანო! ჰოი,მართალო მეფის თეიმურაზის ცრემლო, ჩვენი ქვეყნის მტერთ შეწუხებისაგან გამოხსნისათვის ვედრებავ!“¹⁶⁰

ძნელია ამ ლეგენდის პირველი (კათოლიკური) ვერსიის შექმნის კონტექსტის, ან მისი რეალური მიზნის განსაზღვრა. თუმცა აშკარაა, რომ ეს ლეგენდა, თვითონ მეფის თუ არა, მისი გარემოცვის განწყობას მაინც გამოხატავს. უფრო ზუსტად, იგი რუსეთის იმედად მყოფი თეიმურაზის (თუ მან ეს მართლა თქვა), ან მისი გარემოცვის (თუ მეფეს მიაწერეს ეს სიტყვები) ჯერ კიდევ ტრაქტატამდელი იმედგაცრუების გამოძახილია.

¹⁵⁹ ციტირებულია თ. პაიჭაძის (2019: 94-95) ნაშრომის მიხედვით.

¹⁶⁰ იქვე.

მეექვსე თავი

ერეკლეს ალტერნატიული გეგმები და მოკავშირეები

როგორც ზემოთ ვთქვი, ევროპასთან ურთიერთობის დამყარების სურვილით ერეკლე მეორე განსაკუთრებით გააქტიურდა გეორგიევსკის ტრაქტატის წინა პერიოდში; შესაბამისად, ამავე პერიოდში, 1781-1783 წლებში, კიდევ უფრო გაძლიერდა ევროპული პერსპექტივის სანაღმდეგო თუ დამაბრკოლებელი ფაქტორები. კათოლიკური მისიების დასახელებული წყაროები გვანვდის არაერთ ახალ ცნობას იმის თაობაზე, როგორ აფერხებენ რუსები ევროპისკენ საქართველოს ნებისმიერ მისწრაფებას. ისინი ფეხდაფეხ მიჰყვებიან ევროპაში გაგზავნილ ერეკლეს ელჩებს და ჯაშუშების მეშვეობით ცდილობენ მეფის წერილების ხელში ჩაგდებას.

ამჯერად შევეხები რამდენიმე წერილს, რომლებიც ერეკლე მეორის მიერ რომის პაპთან, ავსტრიის იმპერატორთან, საფრანგეთის, სარდინიისა და ვენეციის უმაღლეს საერო პირებთან გაგზავნილი ფირმანების უცნაურ თავგადასავალს მოგვითხრობს. მხედველობაში მაქვს მიმონერა, რომელიც 1779 წლის აპრილიდან 1782 წლის დეკემბრამდე გრძელდება.

წერილების მიხედვით მოვლენები ასე ვითარდება: 1779 წლის აპრილში სამსახურის ვადა ამოწურა საქართველოს მისიის პრეფექტს, სამეფო კართან და ერეკლე მეორესთან ძალზე დაახლოებულ პირს, კაპუცინელ დომენიკო და ტრიესტეს. რომში მიღებულ გადაწყვეტილებას არ დაეთანხმა ერეკლე და პრეფექტის საქართველოში დარჩენა ითხოვა. ამ ამბის შესახებ თავად პრეფექტის წერილიდან ვიცებთ. იგი გაგზავნილია რომში, *პროპაგანდა ფიდეს* კარდინალისადმი:

„ერეკლემ რომ შეიტყო ჩემი გამგზავრების ამბავი, დიდი წინააღმდეგობა გამიწია. გამომიგზავნა ორი წარჩინებული სამეფო კარიდან, რომელთაც ამიხსენეს, თუ რატომ არ უნდოდა მეფეს ჩემი გაშვება. [...] მეორე დღეს პირადად შეეხვდი ერეკლეს და ახლა მან გამიმეორა იგივე სიტყვები: მე ნებას ვერ დავრთავთ, რომ გაემგზავროთ ჩემი ქვეყნიდან და, განსაკუთრებით, ამ ქალაქიდან, იმიტომ რომ მე ვგრძნობ, რამდენად საჭირო ხართ აქ. ჩვენს საერო პირებს, ეკლესიასა და ქართველ საეკლესიო პირებს, ანუ ბერძნებს, ყველას სურს თქვენი დარჩენა. მიუხედავად იმისა, რომ სომხები მტრობენ კათოლიკეებს, ბევრი მათგანი თქვენ პატივს გცემთ და უყვარხართ კიდევ. ადგილობრივმა კათოლიკეებმა მთხოვეს, არ დაგანებოთ გამგზავრება. [...] მე მიჭირს გაიძულოთ დარჩენა, ჯერ ერთი, სიყვარულის გამო, რომელსაც განვიცდი თქვენ მიმართ. ამას გარდა, არ მაქვს უფლება [გაიძულოთ], ვინაიდან არ ხართ ჩემი ქვეშევრდომი. თუ მაინც გაემგზავრებით, წინასწარ ვატყობ, რომ ხელახლა დაიწყება დაპირისპირება სომხებსა და კათოლიკეებს შორის.

ასეთი იყო ერეკლეს სიტყვები[...]. თქვენო აღმატებულებავ, ვცადე, დამერწმუნებინა მეფე, მაგრამ უშედეგოდ. [...] ის ურყევი დარჩა თავის განზრახვაზე. [...] ასე რომ, იძულებული გავხდი დავრჩენილიყავი მისიის ტყვედ“.¹⁶¹

1781 წლის მარტში ერეკლემ მოულოდნელად „გაათავისუფლა“ მისი-

¹⁶¹ პუსა, ტ. 3, ფ. 5-6.

ის ტყვე და ავსტრიის იმპერატორის კარზე ელჩობა დაავალა. პრეფექტი ჯერ რომში უნდა ჩასულიყო, პაპისა და კარდინალებისთვის ეთხოვა შუამდგომლობის წერილები ავსტრიის იმპერატორის სახელზე და დაუყოვნებლივ გამგზავრებულიყო ვენაში. ამ გეგმის შესახებ ვიგებთ თბილისელი კაპუცინელის, მაურო და ვერონას წერილიდან. იგი 1781 წლის 14 მარტსაა დაწერილი:

„მათ უმაღლესობებს!

ბრძანებები უფლისწული ერეკლესი, რომელიც არის ამჟამინდელი და სრული მფლობელი ამ ქვეყნების, მაძლევს შესაძლებლობას, თხოვნით წარვდგე თქვენი უმაღლესობების წინაშე. ამ უფლისწულს სურს, წარუდგინოს მის აღმატებულება იმპერატორს თავისი რამდენიმე მნიშვნელოვანი საზრუნავი. მან კარგად განჭვრიტა შესაძლებლობა, რომელიც მიეცა ყოფილი პრეფექტის, ფრიად პატივცემული პადრე დომენიკო და ტრიესტეს საკუთარ პროვინციაში დაბრუნებით და ამის გაკეთება მას მიანდო; რადგან იგი მასთან მეტად დაახლოებული პირია და აქვს მოქნილობა და სიმტკიცე, შესაბამისად მოაგვაროს მსგავსი რთული საქმეები. ამგვარად, მას უბრძანა, რომ პირველად ჩამოიტანოს ეს ჩემი წერილი რომში თქვენს უმაღლესობებთან და გაგაცნოთ.

ხოლო მე მიბრძანა, წერილში მეთხოვა თქვენი უმაღლესობებისთვის, რომ გვერდზე გადადოთ მისი განსაკუთრებული დამსახურებები, რომლებიც მისიაში მრავალწლიანი მოღვაწეობის დროს მოიპოვა. ინებოთ და შეხედოთ მას, როგორც სუბიექტს, რომელიც გამოგზავნა მან (ერეკლემ) არა მხოლოდ თქვენი უმაღლესობის წინაშე საკუთარი რწმენისა და მზრუნველობის გამოსახატავად; არამედ აგრეთვე შეხედოთ, როგორც წარგზავნილს მისი აღმატებულების იმპერატორის კარზე (სამეფო ტახტთან), რათა აწარმოოს მოლაპარაკებები მისი /ერეკლეს/ რამდენიმე მნიშვნელოვანი საზრუნავის თაობაზე. ამ მიზნით, ვთხოვ კვლავ თქვენს უმაღლესობას, რომ აახლოთ თქვენი ბრძანების წერილი მისი აღმატებულებისადმი; წერილი, რომელიც გამოიწვევს არა მხოლოდ მისი აღმატებულების სულიერ კეთილგანწყობას, არამედ იმ საჭირო პატივისცემასა და მზრუნველობას იმის /ერეკლე/ მიმართ, ვინც აწარმოებს მოლაპარაკებებს მნიშვნელოვან საქმეებზე ძლიერი ნების მქონე პირებთან.

ეს უფლისწული, როგორც სასიამოვნო და ძალიან მადლიერი, აცხადებს ჭეშმარიტად მყარად და გულწრფელად, რომ უფრო მეტად დაიცავს კათოლიკე თემს და გააკეთებს მისთვის იმდენ სიკეთეს, რამდენიც შეუძლია. (ერეკლე) აცხადებს და ამტკიცებს, რომ არ ინანებთ ნებისმიერი სამსახურის გამო, რომელსაც თქვენი უმაღლესობა გაუწევს ერეკლეს მისი აღმატებულება იმპერატორის წინაშე. გარწმუნებთ, რომ შედეგები მისგან თქვენი სამსახურის შესაბამისზე მეტად უხვი იქნება.

ყოველივე, რაც დავწერე, თავად უფლისწული ერეკლესგან მოვისმინე და ყოველივე მისი განზრახვაა. ამიტომ ვევედრები თქვენს უმაღლესობას ამ წერილის შინაარსი მიიღოთ, როგორც უბრალოდ ჩემი ნაწერი, მაგრამ მთლიანად განზრახვა უფლისწულისა, რომლის მიმართაც დიდ ვალში ვართ.

მე კი, სხვაზე მეტი პასუხისმგებლობით მაბარია ეს წერილი, რადგან დიდად პატივცემული პადრე პრეფექტი არ ცხოვრობს აქ, არამედ გორში და

პადრე ალესიო, რომელიც თბილისში კი არის, მაგრამ რადგან არ აქვს საქმეები მეფის კარზე, ამდენად, არ იცნობს მას.

ესარგებლობ რა შემთხვევით, თავს უფლებას ვაძლევ ვემთხვიო თქვენს წმინდა ბისონს რათა მივიღო პატივი თქვენგან.“

(Eminenze,

Li venerati comandi del Principe Eraclio Padrone odierno ed assoluto di questi Paesi, mi danno occasione di presentarmi all' Eminenze V.re

Cotesto Principe volendo rappresentare alcuni premurosi suoi affari a S. Maestà l'Imperatore; coll' occasione, che il P.M.R. Domenico da Trieste Esprefetto [*sic*] di cotesta Missione, se ne fa [*sic*] ritorno alla sua Provincia, ha stimato bene di confidare ad esso queste facende [*sic*], come uomo molto suo intrinseco, e dottato [*sic*] d'una somma destrezza e costanza in maneggiare affari scabrosi e di conseguenza. Quindi gli ha ordinato, che prima si porti in Roma dall' Em.ze V.re a presentarle questa mia lettera: in cui mi ha ordinato di supplicare l'Em.ze V.re, che, posto da parte ogni suo merito personale, acquistatosi per il lungo corso di tanti anni di Missione, si degnino di riguardarlo come un soggetto da Lui mandato non solo all' Em.ze V.re per protestarle la sua divozione [*sic*] e premura; ma spedito ancora al Trono di S. Maestà l'Imperatore per trattare alcuni suoi affari premurosi.

A questo fine supplica ancora l'Em.ze V.re a volerlo accompagnare [*sic*] da S. Maestà con qualche Loro lettera comandatizia, che attia sia d'inspirare nell' animo di S. Maestà propensione d'animo non solo; ma quella stima e premura ancora ch'è necessaria a chi deve trattare con persone di carattere affari importanti.

Cotesto Principe, come d'animo grato e molto riconoscente si protesta con animo veramente costante e sincero di proteggere sempre più la Cattolica communione, e di far per essa ancora di bene quanto mai potrà. E qualunque officio, che l'Em.ze V.re faranno appresso la S. Maestà l'Imperatore si protesta e giura che non si troveranno pentite l'Em.ze V.re; che anzi dai effetti vedranno corrisposti li officii Loro con abbondanza.

Io quanto ho scritto l'ho avuto dalla bocca del med.mo Principe Eraclio, e sono tutti suoi sentimenti. Supplico dunque l' Em.ze V.re a ricevere il contenuto di questa lettera come semplice mia scrittura, ma sentimento intero d'un Principe al quale molto dobbiamo.

Io poi, piuttosto che qualunque altro, sono stato incaricato, di questa lettera; perche il M.R.P. Prefetto non risiede costì, ma in Gori, e il P. Alessio, che pure stà in Tiflis, non avendo affari in Corte, non lo conosce tanto.

Con questa occasione mi prendo la libertà ancor io di bacciar [*sic*] la sacra Loro Porpora).¹⁶²

ორი დღის შემდეგ მაურო და ვერონას თავისი წერილისთვის მცირე შენიშვნა დაურთავს: „დღეს დილით, 16 მარტს, მეფე ერეკლემ მიბრძანა, ვთხოვო თქვენს აღმატებულებას, რომ პადრე დომენიკო, ამ წერილის მომტანი, ვენაში გაამგზავროთ რაც შეიძლება სწრაფად, ვინაიდან ძალიან მნიშვნელოვანი საქმეები აბარია“. ¹⁶³

1781 წლის 3 ივლისს კონსტანტინოპოლში ჩასული ერეკლეს ელჩი, პადრე

¹⁶² პფსა, ტ. 4, 44r-45v.

¹⁶³ იქვე, ფ. 45v.

დომენიკო და ტრიესტე მოულოდნელად გარდაიცვალა. ამის შესახებ პადრე ფორტუნატო და ტრენტო ატყობინებს კარდინალს წერილით, რომელიც *პროპაგანდა ფიდეს* საისტორიო არქივის მასალებში წინა – მაურო და ვერონას – წერილთან ერთად არის მოთავსებული: „ეს მოხდა იქ [კონსტანტინოპოლში], 3 ივლისს, მაშინ, როცა დომენიკომ დაასრულა სამსახური საქართველოს მისიაში. იგი უკან ბრუნდებოდა და მეფე ერეკლემ ძალიან მნიშვნელოვანი საქმეები დაავალა იმპერატორის კარზე. [...] გაგზავნა წერილები, არ გააბედვინა [?] შეჩერება“.¹⁶⁴

მომდევნო წერილების მიხედვით ერეკლეს ელჩის გარდაცვალების შესახებ რამდენიმე ძალიან მნიშვნელოვანი დეტალი ირკვევა. განსაკუთრებით საინტერესოა, როგორი წინააღმდეგობა შეხვდა ფორტუნატო და ტრენტოს ერეკლეს წერილების რომში გაგზავნასთან დაკავშირებით:

„პერა კონსტანტინოპოლში 10 ივლისი 1781წ.

უმაღლესობავ! გასული თვის 20 რიცხვში თბილისიდან, საქართველოდან ჩამოვიდა პატივცემული ყოფილი პრეფექტი პადრე დომენიკო ტრიესტელი, რათა გადმოსულიყო ამ მხარეში; რამდენიმე დღის შემდეგ გამხრწნელი სიცხით დაავადებულმა მიიღო ყოველივე სამკურნალო საშუალება და დახმარება; მიმდინარე თვის 3-ში შუალამიდან საათ-ნახევარში ჩააბარა სული ღმერთს.

სიკვდილამდე საუბარში მიაბმო, რომ 19 წლის განმავლობაში იმ ადგილებში (საქართველოს მისიები) ყოფნის პერიოდში ახლო მეგობრობა მოიპოვა იმ უფლისწულ ერეკლესთან, რომელიც უცხადებდა უდიდეს მეგობრობას, კეთილგანწყობასა და დიდად აფასებდა მას, ასე რომ, ორ ძმასავით იყვნენ. ეს უფლისწული ვერ ძლებდა ერთ დღესაც, რომ არ ენახა და ესაუბრა განსვენებულ პადრესთან. /პრეფექტმა/ დაამატა, რომ წამოვიდა, რათა ეცადა მოეგვარებინა ჩვენი ეკლესიების გადმოცემის საქმე თბილისსა და გორში. ეკლესიებისა, რომლებიც ახლა სხვის ხელშია. მე მას ვუთხარი საუბარში, რაც გაგებული მქონდა, რომ ხსენებული უფლისწული სიამოვნებით დააბრუნებდა ეკლესიებს, მაგრამ ამისათვის, მისი თქმით, საჭირო იყო რუსეთის იმპერატორიკას შუამდგომლობა. ამას გარდა, მან მითხრა, რომ საკმარისი იქნებოდა, თუ მისი აღმატებულება იმპერატორი ჯუზეპე მეორე მისწერდა მას /ერეკლეს/ /ეკლესიების/ დაბრუნების თაობაზე.

გარდაცვლილ პადრეს ვუპოვე ერთი წერილი, რომელსაც თურქულ ენაზე ჰქონდა ზემოდან წარწერა. წავაკითხე თარჯიმანს და აღმოჩნდა, რომ ზემოთ ხსენებული განკუთვნილი იყო მისი აღმატებულება იმპერატორისათვის. ამან დამაფიქრა გარდაცვლილი პადრეს განუყრელ მეგობრობაზე, რომელიც ჰქონდა ხსენებულ უფლისწულთან. შესაძლოა, რომ (პადრეს) მასთან ჰქონდა საუბარი ჩვენი ეკლესიების დაბრუნებასთან დაკავშირებით; რომ ამ უფლისწულს (შესაძლოა) ეშინოდა ამის გაკეთება, რათა არ გამოეწვია საკუთარი ხალხის ბრაზი. ამ განსვენებულმა პადრემ კი ურჩია მას, მისი აღმატებულება იმპერატორისთვის მიენერა და ამ უკანასკნელს ეთხოვა უფლისწულისათვის ჩვენი ეკლესიების დაბრუნება.

მას შემდეგ, რაც ექნებოდა მსგავსი წერილი, შეძლებდა, თავი აერიდებინა

¹⁶⁴ იქვე, ფ. 45v.

ყოველგვარი უსიამოვნებისთვის საკუთარი ხალხის მხრიდან. (უფლისწული) ეტყოდა მათ, რომ გვირგვინოსანმა პირმა მისწერა, დაებრუნებინა ეკლესიები და რომ არ შეიძლება შეენიანაღმდეგო იმპერატორს.

ყოველივე ეს სხვა არაფერია, გარდა ჩემი ვარაუდებისა და, შესაძლოა, ისინი არაა საფუძველს მოკლებული. რის გამოც პატივი მაქვს დავძინო, რომ თქვენს უმაღლესობას არ აკლია საშუალება, გამოიძიოს და გაარკვიოს, თუ მისი შინაარსი არ შეეფერება ჩემს დასკვნებს. და ასეთ შემთხვევაში ვთხოვ თქვენს უმაღლესობას, გამოიჩინოთ სიკეთე და შემატყობინოთ თქვენი აზრი ჩემს მოქმედებასთან დაკავშირებით [...].

სომეხი კათოლიკეები დიდ დევნას განიცდიან სომეხი პატრიარქისაგან. იგი ზოგს ციხეში სვამს, ზოგს კარცერში, აროზგვინებს მათ და ა.შ. იმგვარად, რომ ვისაც დამალვა შეეძლო, იმალება. არ ვიცი, როგორი იქნება დასასრული. მაგრამ ყველა ამბობს, რომ სხვას არავის შეუძლია ამ გარემოების გამოსწორება [...]

უმაღლესობავ!

P.S. ხსენებული ყოფილი პრეფექტის პადრე დომენიკო ტრიესტელის სიკვდილი შეგატყობინე ერთ სუბიექტს, რათა დასაფლავებაზე, მისი დამსახურების შესაბამისად, ჩამოსულიყვნენ სასულიერო პირები და საუბარში ვუთხარი აგრეთვე მისი აღმატებულება იმპერატორისადმი მიწერილი დახურული წერილის შესახებ. არასდროს მეგონა, რომ ამის შესახებ ვინმესგან დამევალებოდა ბრძანებების მიღება. ამგვარად 2-3 დღის შემდეგ ხსენებულმა სუბიექტმა სოფლიდან გამომიგზავნა შემდეგი ორი წერილი. მათში მიბრძანებდა, არ გამეგზავნა ხსენებული წერილი (რომში) უფლისწულ ერეკლეს პასუხის მიღებამდე. მე ვუპასუხე, რომ ხსენებული უფლისწულის პასუხი საერთოდ არ იყო საჭირო და რომ მე მევალებოდა, ეს წერილები თქვენი უმაღლესობისთვის გამომიგზავნა.

ამის შემდეგ, გუშინ მისგანვე მივიღე სხვა წერილი, რომელშიც საერთოდ მიკრძალავდა ამ წერილის გამოგზავნას, როგორც ადრე. ამგვარად, თავიდან რომ ამერიდებინა მისგან ყველა წინააღმდეგობა, რომელიც შეიძლებოდა გაჩენილიყო, მქონდა რა წერილები უკვე საფოსტო ყუთში ჩადებული, ვუპასუხე, რომ წავიდოდი მისი ბრძანების შესასრულებლად და, მისი გადაწყვეტილების შესაბამისად, წერილის უკან დასაბრუნებლად. მე კი, წერილის ამოღების ნაცვლად, დავტოვე წერილები იმ ყუთში.

(ასე იმიტომ მოვიქეცი), რომ თქვენმა უმაღლესობამ, როგორც ჩვენმა მეთაურმა და დამცველმა, ამ წერილის შინაარსიდან გაიგოს, რას ფიქრობენ ისინი (ერეკლე და ქართველები) უფრო კონკრეტულად. ამას (წერილს) ვამატებ პოსტ სკრიპტუმს, რათა შეგატყობინოთ იმ წინააღმდეგობის შესახებ, რომელიც შემხვდა. ამავდროულად, ვევედრები თქვენი უმაღლესობის კეთილშობილებას, შემატყობინოს თავისი ძვირფასი პასუხით, კარგად მოვიქეცი წერილის მისი უმაღლესობისადმი გაგზავნით, თუ ცუდი იყო ჩემი საქციელი; რადგან მე წერილს ხსენებული სუბიექტის სურვილის საწინააღმდეგოდ ვაგზავნი. მდაბლად ვითხოვ, რათა არ აცნობოთ, რომ მე გამოგიგზავნეთ ის წერილი, რათა თავი ავარიდო შეკითხვებს და ა.შ.

მინდა მჯეროდეს, რომ მისი აღმატებულება იმპერატორი უპასუხებს ხსენებულ უფლისწულ ერეკლეს და ეჭვი არ მეპარება, რომ მას (საპასუხო წერილს) გამოუგზავნის თქვენს უმაღლესობას, რათა თქვენ გადაუგზავნოთ (ერეკლეს). ამგვარად, თუ თქვენი უმაღლესობა ინებებს, ის წერილი მე გამომიგზავნოს, შეუძლია დარწმუნებული იყოს, რომ წერილს ნამდვილად გადავცემ პირადად უფლისწულს. მე უკვე ვიცი გზებიც და ვიცნობ სანდო ადამიანებს, რადგან მუდმივი მიმონერა მაქვს საქართველოს ყველა ამ მხარესთან. ამავდროულად, ვიცი ჩემი ზუსტი მოვალეობა და მდაბლად ვაფრთხილებ თქვენს უმაღლესობას შემდეგთან დაკავშირებით: პასუხის მიღების შემდეგ თუ მას გადაამისამართებთ სხვებთან ან იმ პიროვნებასთან, ვინც ამჟამად მენიანალმდეგება, რომ გამოგზავნო ხსენებული უფლისწულის წერილი, დარწმუნებული ვარ, რომ მას ხელში ჩაიგდებს სხვა, არა უფლისწულის სურვილის შესაბამისად, არამედ სხვების სასიამოვნოდ, რომლებიც სამეფო კარს წარმოადგენენ.

ამგვარად, უღრმესი პატივისცემით ვემთხვევი თქვენი უმაღლესობის ძვირფასი წმინდა სამოსის ნაჭერს.

რეგისტრირებული 18 აგვისტოს 1781 წ.

უმდაბლესი, უერთგულესი და უმორჩილესი მსახური ფრ. ფორტუნატო და ტრენტო, კაპუცინელი, საქართველოს მისიების ხელმძღვანელი.¹⁶⁵

(Pera di Costantinopoli 10. Lug.o 1781.

Eminenza,

Nel 20 del passato arrivò da Tiflis di Georgia il Rev.do Exprefetto Padre Domenico Triestino p.r portarsi a Codesta Parte, e dopo pochi Giorni, da una febre putrida, attesi tutti i somministratili rimedi et assistenza prestatali nel 3. Corrente a un'ora e mezza dopo la mezzanotte rese l'anima à Dio.

Prima di morire mi narava in discorso, che nel corso di 19 anni di residenza in quel luogo, seppe aquistarsi l'amicizia intima di quel Principe Iraclio, il quale li professava moltissima amicizia, affetto e stima, in grado tale che erano come due fratelli, ne poteva stare detto Principe un Giorno senza vedere e trattare col deffonto Padre, Iil [leg. il] quale mi soggiunse che si portava collà p.r vedere di maneggiarsi p.r avere le nostre Chiese che in Tiflis e Gori, s'atrovano in potere d'altri. Io li dissi in discorso che avevo perinteso che detto Principe con piacere le averebbe fatte restituire, ma p.r questo li dissi che ci vorrebbe un'intercessione dell'Imperatrice di Russia, sopra che mi rispose, che basterebbe, che Sua Maesta l'Imperatore Giuseppe II. Li scrivesse sarebbero restituite. Mori il Padre e gli trovai una lettera colla soprascritta in Turco, che feci leggere da un Dragomano, e venni in chiaro essere diretta alla sud.a Maesta de l'Imperatore, e supongo che il deffonto Padre, attesa l'intrensica amicizia che aveva con d.o Principe, forse che gli averà tenuto discorso sul proposito della restituz.e delle nostre sud.e chiese, e che quel Principe temendo farlo p.r non atirarsi contro di se qualche solevazione dei suoi Popoli, sarà stato consigliato dal d.o defonto Padre, scrivere à sua Maesta l'Imperatore, affine che il medemo li scriva al Prencipe p.r restituire le dette nostre

¹⁶⁵ პადრე ფორტუნატო და ტრენტოს წერილის სრული ვერსია იხ. პროპაგანდა ფიდეის საისტორიო არქივის ქართული მასალები, ტ. 4, ფ. 55. აქ წარმოდგენილია წერილის შემოკლებული თარგმანი.

chiese, poiché avendo una simile lettera.

Eminenza

P.S. Dopo morto detto Experfetto P.re Domenico Triestino lo notificaì ad'un sogetto perche venissero tutti i religiosi al funerale secondo il suo merito, et in discorso dissi anche p.r l'oclusa lettera di S. M. l'Imperatore, non credendo mai che su questo mi sarebbero imposti ordini da Nessuno. Sicchè dopo 2. a 3 Giorni mi furon mandate di seguito due lettere dal sud.o Sogetto dalla campagna ordinandomi di non mandare la detta lettera sino alle risposte del Principe Iraclio. Io li risposi che assolutamente la risposta di detto Principe non era neccessaria, e che mi correva l'obbligo di mandarla à Vostra Eminenza. Ieri poi ricevei dallo stisso un'altra lettera, ordinandomi assolutamente di non mandarla, come sopra.

Dunque p.r levarmelo d'atorno e p.r evitare da tutte contestazioni che potrebbero accadere; avendo già rimesso il Pacchetto alla Posta, risposi che andavo ritirarlo e levare d.a lettera p.r trattenerla sec.do il suo pensare. Io però in vece di levarla, l'ho lasciata nel medemo Pachetto p.r che V.E. [Giorgia] essendo nostro capo e Protettore scopra con quelle vie che le pareranno più proprie il contenuto della medema; aggiungendo questo Post Scriptum, avisandola di questa fattami contrarietà. Nel tempo stisso supplico la Bontà di V. E. notificarmi con Sua preggiata risposta, se ho fatto bene di mandarla à V. Em.a, o se hò fatto male p.r mio Governo Giacche Io gliela spedisco contro la Voglia di d.o sogetto; La prego umilmente, di non far conoscere, che Io l'abbia spedita a V. Em.a a scanso de questionì etca.

Devo credere che S. M. l'Imperatore farà risposta al Detto Principe Iraclio, e non dubito che la manderà a V. Em.a p.r esserli spedita; allora, se V. Em.a vorrà servirsi con mandarmela à mè può essere certo, che gliela spedirò sicuram.te nelle di lui proprie Mani; mentre conosco, e le vie, e le Persone sicure; avend'io continuo carteggio in tutte quelle Parti di Georgia. Conosco mio preciso dovere nel tempo stesso d'umilmente avisare V. Em.a, che Capitandole la risposta et adrizzandola ad'altri, o forse a chi presentemente s'opponne, che Io mandi quella del d.o Prencipe, sono sicuro che sarà intercetata, non già p.r di lui volontà, ma p.r compiacere ad'altri à quali fa la corte.

Mentre col più profondò del rispetto le Baccio il venerato Lembo delle sacre Vesti.

Di V. Eminenza

R. 18. Agosto 1781.

U.mo D.mo e obl.mo serv.o

Fra Fortunato da Trento Cappuccino agente della Misione della giorgia può sottrarsi da ogni inconveniente dalla parte de Suoi Popoli; dicendoli che una Testa Corronata Li scrive di fare la restituzione, e in difetto non potrebbe contestare coll' Imperatore. Tutto questo non è altro che una congettura che Io faccio, e può essere che non sarà senza fondamento.

Perciò mi dò l'onore di qui occludegliela, che à V. Em.a non mancano le vie d'indagare e venire in chiaro se il contenuto della medema risguarda quello che arguisco, e in tal caso prego la Bontà di V. Em.a darmene un Cenno p.r mio Governo, oltre la Consolazione, che avrei p.r il buon successo di quest' affare. Gl'armeni Catolici, hanno una grande persecuzione, dal Patriarca armeno, altri fa mettere in Gallera, e altri nelle

di lui carcere, con farli dare delle percosse etca, di modo che, tutti quelli che hanno potuto sottrarsi, s'atrovano nascosti, ne sappiamo cosa sarà la fine; tutti però dicono che nessun'altro potrà accomodare questo inconveniente che).¹⁶⁶

ამრიგად, 1781 წელს რომსა და ავსტრიაში ერეკლეს მიერ გაგზავნილ ელჩს ორი მთავარი სათხოვარი უნდა გადაეცა ადრესატებისთვის: დახმარებოდნენ ერეკლეს და ასევე მოეპოვებინათ ავსტრიის იმპერატორის წერილი, რომლის საფუძველზე ერეკლე კათოლიკეებს თავიანთ კუთვნილ ეკლესიებს დაუბრუნებდა. თუმცა წყაროები აჩვენებს, რომ ერეკლეს მიმონერას აკონტროლებენ და თუ წერილები „მავანისთვის“ არასასურველად ჩაითვლება, ისინი ვერც ჩააღწევენ ევროპაში.

როგორც ირკვევა, ამ პერიოდში კიდევ უფრო დაიძაბა სამეფო კარზე სიტუაცია, უფრო მძიმე გახდა მისიების ყოფა. 1782 წლის 10 იანვარს ფორტუნატო და ტრენტომ კონსტანტინოპოლიდან საიდუმლოდ შეატყობინა *პროპაგანდა ფიდეს*, რომ ისევ გააქტიურდნენ საქართველოს მისიის, განსაკუთრებით კი ერეკლე მეორის კარზე მყოფი ევროპელი მისიონერების, მტრები:

„ამ წერილით, თავს ვალდებულად ვთვლი, მოვახსენო თქვენს აღმატებულიებას ის, რასაც სანდო ადამიანების პირით ვიგებ საქართველოდან. დანამდვილებით ვიცი, რომ ეჩმიაძინის ერეტიკოსმა პატრიარქმა მეფე ერეკლეს შესთავაზა და უკვე გაუგზავნა კიდევ დახმარება. იგი ერეკლეს შეჰპირდა, რომ მოამარაგებს მეფეს წამლებით და კარგი ექიმებით, თუ კი იგი (ერეკლე) საკუთარი ქვეყნიდან გაუშვებს კაპუცინელ პადრებს. [...] აქ, კონსტანტინოპოლში მოვიდა ბრძანება, რომ თბილისში სასწრაფოდ მივაგვლინოთ მორჩილი ძმები (fratelli laici) სამედიცინო საქმეებისთვის და რელიგიის (მსახურები) (შდრ. religiosi) – სასულიერო ღვანლისთვის. [...] ვიცი, რომ იქ ამჟამად მსახურობს ექვსი ყოჩალი სანიტარი; [...] კიდევ ორი პიროვნება უნდა გავაგზავნო და, ვფიქრობ, მისიაში საკმაო რაოდენობის ექიმები იქნება“.¹⁶⁷

როგორც ანდრეა და პალერმო ატყობინებს *პროპაგანდა ფიდეს*, სომხეთის გარდა, რუსეთიდანაც შემოსულან სხვადასხვა აღმსარებლობის სასულიერო პირები და ექიმები ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოებში. შდრ. „რუსეთმა უკვე გამოაგზავნა ლუთერანები და რუსები წმინდა ანდრეასა და წმინდა ალექსანდრეს ნიშნით იმერეთის მეფისა და საქართველოს მეფის უფროსი შვილისთვის“¹⁶⁸.

დომენიკო დე ტრიესტეს გარდაცვალების შემდეგ ერეკლემ 1782 წლის 14 ნოემბერს ხელახლა გაგზავნა ელჩი ევროპაში. სახიფათო კონსტანტინოპოლს მეფემ თავი აარიდა და ამჯერად აღმოსავლეთ ევროპის გზით გაამგზავრა ეროვნებით პოლონელი მისიონერი, კაპუცინელი მაურო და ვერონა. ამ უკანასკნელს მეფის წერილები უნდა ჩაეტანა ევროპაში და ერეკლეს სახელით მოლაპარაკება ეწარმოებინა რომის პაპის, ვენეციის მეფის, სარდინიის

¹⁶⁶ პფსა, ტ. 4, 54r-56r.

¹⁶⁷ პფსა, ტ. 4, ფ. 84.

¹⁶⁸ იქვე, ფ. 108.

მეფისა და ავსტრიის იმპერატორის კარზე.¹⁶⁹ საქართველოს მისიის ახალმა პრეფექტმა, ანდრეა და პალერმომ ამჯერად კარდინალ ბორჯიას სთხოვა ერეკლეს ელჩისთვის სარეკომენდაციო წერილების მომზადება:

„საქართველოს ამ მეფის დავალებით პადრე მაურო და ვერონას დღეს ვენაში ვაგზავნი იმ მიზნით, რომლის შესახებ წინა ორ წერილში მოგწერეთ. ეგებ მისცეთ სარეკომენდაციო წერილი. თქვენო აღმატებულებავ, ჩემი უბადრუკობის გამო, მე არ ვიღებ ჩემს თავზე პასუხისმგებლობას დიდ საქმეებთან დაკავშირებით, მაგრამ ღმერთმა იწება (ამ საქმეში) ჩემი ჩარევა, [...] რადგან მეფე ერეკლე ძალიან აჩქარდა და მოუთმენელი გახდა. მან იმასაც კი არ გაუწია ანგარიში, რომ ახლა მძიმე სეზონია და ცუდი გზებია. პადრე მაურო და ვერონა სიამოვნებით დათანხმდა [ერეკლეს] ღვთის სიყვარულით და მისიის საჭიროებისთვის.“¹⁷⁰

1783 წლის 15 იანვრით დათარიღებულ წერილში ანდრეა და პალერმო ხელახლა ატყობინებს რომს ერეკლეს იმ წერილების შესახებ, „რომლებიც პადრე მაურო და ვერონას ხელით გაიგზავნა. იგი 17 ნოემბერს გაემგზავრა საქართველოდან რუსეთისაკენ. თქვენ მოგართმევთ ან გამოგიგზავნით ვენიდან ჩემს სხვა წერილს, რომელშიც გადმოვეცი იმ დელეგაციის (სავარაუდოდ, წინა, 1781 წლის ელჩობა იგულისხმება) მოტივები. ასევე, გწერდით, რომ ხელთ მაქვს საიდუმლო წერილი, რომელიც თავად ამ უფლისწული ერეკლეს ხელითაა დაწერილი და რომელშიც გვპირდება ჩვენს ეკლესიებსა და სხვა სიკეთებს. მისი უწმინდესობის საპასუხო მადლობის წერილი და დაპირება კათოლიკე უფლისწულებთან შუამდგომლობის შესახებ, მისცემდა აღსრულების მოტივს აღნიშნულ ნაწერს.“¹⁷¹

ერეკლე იმდენად ჩქარობდა, რომ წერილების თარგმნასაც არ დაელოდა, მხოლოდ ქართული ორიგინალები გაგზავნა ევროპაში იმ იმედით, რომ ავსტრიის იმპერატორის კარზე მოხერხდებოდა წერილების თარგმნა. მთავარი იყო, რამენაირად საქართველოდან გაეღწია მის სათხოვარს.

არც ამჯერად გაუშვარდა ერეკლეს, ხიფათის შეფასებაშიც მოტყუვდა. საქართველოს საზღვრებს კი გასცდა მისი ელჩი, მაგრამ ევროპელი ხელმწიფეების კარამდე ვერ ჩააღწია, გზაში გარდაიცვალა, მოულოდნელად. მისი გვამი 1783 წლის მაისში პოლონეთში, ბერდიცკოვაში (Berdiczoŭa) იპოვა ადგილობრივმა მისიამ. ამ უკანასკნელმა თავი არ დაზოგა და დროულად, სავარაუდოდ, ივნისის დასაწყისშივე ჩაიტანა ქართველი მეფის წერილები ვენაში. მაგრამ წერილები ევროპელთათვის გაუგებარ ენაზე – ქართულად – იყო დაწერილი და 1783 წლის 19 ივნისს პადრე ჯუზეპემ ისინი ვენიდან

¹⁶⁹ ამის შესახებ იხ. მომდევნო წერილები: იქვე, ტ. 4, ფ. 116-121.

¹⁷⁰ იქვე, ტ. 4, ფ. 103.

¹⁷¹ შდრ. „[Giorgia 15. Genn.io 1783. Relaz.e dello stato presente di quella Missione. Si duolo di Fr. Fortunato, che ritenga una grossa somma, lasciata dal P. Domenico Experfetto.] Per mano del P. Mauro da Verona partito da qui li 17. 9.mbre pella Russia, Le sara o presentata, o spedita da Vienna un altra mi[a] nella quale Le Significavo li motivi di tal delegazione, come altresì conservo alla mano una Secretissima scrittura scritta di proprio Carattere di questo Pn.pe Eraclio nella quale promette Le nostre Chiese ed altre grazie. Una risposta grata, ed una promessa di Mediazione preso Li Principi Cattolici di Sua Santità dava l'esecuzione alla succennata Scrittura“ (პვსა, ტ. 4, 109v).

იტალიაში გააგზავნა სათარგმნელად. შდრ.

„გასულ კვირას აქ (sc. ვენაში) ორმა პოლონელმა მისიონერმა ჩამოიტანა ერეკლე მეფის მიერ საქართველოდან გამოგზავნილი დოკუმენტები, რომლებიც პადრე მაურო და ვერონას ჰქონდა თან. ეს უკანასკნელი გამოაგზავნა მეფე ერეკლემ, რათა მისი სახელით მოლაპარაკებები ეწარმოებინა სხვადასხვა მმართველთან მნიშვნელოვან საკითხებზე. [ეს] ასე წერია ზემოხსენებული მეფის მიერ 1782 წლის 28 ოქტომბერს ხელმოწერილ პასპორტში. იგი შემდეგ ითარგმნა ქართულიდან თურქულად და თურქულიდან ლათინურად. მისი [sc. თარგმანის] სისწორე დაადასტურა პადრე ანდრეა და პალერმომ თბილისში 14 ნოემბერს. გარდა ამისა [sc. პასპორტისა], მას (sc. მაურო და ვერონას) თან ჰქონდა მეფე ერეკლეს წერილები, რომლებიც, ვვარაუდობ, გამიზნული იყო სხვადასხვა სუფერენებისთვის, მაგრამ ყველა ქართულ ენაზე. პადრე მაუროს ერთ-ერთი დოკუმენტის მიხედვით შევიტყვეთ, რომ [იმპერატორის] გარდა ზემოხსენებული წერილები მიემართებოდა წმინდა კონგრეგაციის პრეფექტს, კარდინალ ანტონელის, სარდინიისა და ნეაპოლის მეფეებს და ვენეციის რესპუბლიკას. [...]

ამ (sc. პოლონელმა) მისიონერებმა წარმომიდგინეს ყველა ზემოხსენებული დოკუმენტი და მე, ვინაიდან ჩავთვალე, რომ ერთი მათგანის ადრესატი თქვენი უგანათლებულებსობაა, მას თქვენ გიგზავნი. ამასთანავე, დასახელებულ წერილებს ვაგზავნი სახელმწიფო კანცელარიაში (canzelaria di stato). ვენაში ვერ ვნახე ქართული ენის მცოდნე. ამგვარად, მიმაჩნია, რომ ყველაფერი ეს იქ (sc. რომში) უნდა გადაეცეს მის უგანათლებულებსობა ჰერცანს, რათა მან წმინდა კონგრეგაციაში მოძებნოს ამ წერილების მთარგმნელი. ორივე პოლონელ მისიონერს მივეცით პასპორტები და ღია ბრძანება ყველა საფოსტო სადგურისათვის, რათა ამათ [sc. მისიონერებს] ადგილზე გამოეყენებინათ უფასო ცხენები პოლონეთში უსაფრთხოდ დასაბრუნებლად“.¹⁷²

ერეკლეს წერილები სათარგმნელად ვენიდან ისევ უკან, რომში, პროპაგანდა ფიდეში, გაუგზავნიათ, ჯერ თურქულად შემდეგ კი იტალიურად უთარგმნიათ და ისევ ვენაში გაუგზავნიათ. 1782 წლის 18 ოქტომბრით დათარიღებულ წერილებს 1783 წლის სექტემბერში ჩაუღწევია ვენაში. იოსებ მეორის კარზე.

როგორც ზემოთ ითქვა, ერეკლემ წერილები გაუგზავნა რომის პაპს და რამდენიმე ევროპულ სუფერენს, მათ შორის ავსტრიის იმპერატორს, იოსებ მეორეს. ამ უკანასკნელისადმი წერილები დღეისათვის დაცულია ვენაში, ავსტრიის სახელმწიფო არქივში.¹⁷³ ირკვევა, რომ ჯერ დომენიკო დე ტრიესტეს, შემდეგ კი მაურო და ვერონას ადრესატებისთვის უნდა გადაეცა არა მხოლოდ წერილები, არამედ ერეკლეს „ზეპირით დანაბარები“ სამომავლო თანამშრომლობასთან დაკავშირებით. მათგან უმთავრესი იყო შემდეგი საკითხები:

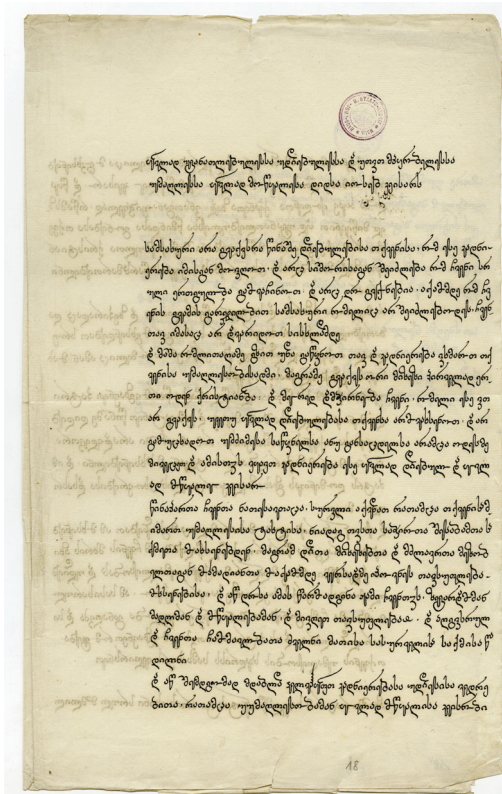
ერეკლე სთავაზობს ევროპულ სახელმწიფოებს, მათ შორის ავსტრიის

¹⁷² პფსა, ტ. 4, ფ. 114.

¹⁷³ იხ. Wiener Staatsarchiv, AT-OeStA/HHStA StK Vorträge 138-2 (1783.09-10). საავტორო უფლებები (გამოქვეყნების ნებართვა) შეძენილია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის პროექტის ფარგლებში. ამ წერილების ორი ფრაგმენტი გამოქვეყნდა 2019 წელს (იხ. დობოროჯინიძე და სხვები 2019, დანართი). ავსტრიაში დაცული ქართული წყაროები, მათ შორის ერეკლე მეორის წერილების ფრაგმენტები, გამოაქვეყნა ილია ტაბალუამ (ტაბალუა 1979).

იმპერატორს, სტრატეგიული პარტნიორობის ძალიან მნიშვნელოვან წინადადებას, საქართველო იქნება მათი მტკიცე მოკავშირე ოტომანების იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლაში. სამაგიეროდ ერეკლე ითხოვს ფინანსურ დახმარებას, რომ საქართველომ შექმნას „ევროპიის წესზე განწყობილი“ ჯარი. იმ შემთხვევაში, თუ ერეკლეს ეს თხოვნა არ შესრულდება, ევროპელმა სუვერენებმა არ უნდა გაამჟღავნონ მისი განზრახვა, წინააღმდეგ შემთხვევაში დიდი ზიანი მიადგება საქართველოს.

ქართველი მეფე საგანგებოდ ასაბუთებს, რა სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს დასავლური ტიპის ჯარის, ზოგადად, სხვებისგან დამოუკიდებლად თავის დაცვის პოტენციალის გაზრდას საქართველოსნაირი გეოპოლიტიკური მდებარეობის (შდრ. „რადგან ასეთსა შინა ადგილსა ვიმყოფებით“) მქონე ქვეყნისთვის. ერეკლე ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ რუსეთი, როგორც მეზობელი ქრისტიანული იმპერია, მოკავშირედ ეგულება, თუმცა ეს არასაკმარისია; უსაფრთხოების უტყუარი გარანტი მხოლოდ ძლიერი, ევროპული ყაიდის ჯარი იქნება. იმ პირობებში, როცა ერეკლეს და ავსტრიის იმპერატორს საერთო მონინააღმდეგე – თურქის სულთანი – ჰყავთ, ავსტრიისთვისაც სტრატეგიულად მნიშვნელოვანია საქართველოში „ევროპიის“ ყაიდაზე განვრთნილი ჯარის არსებობა. მითუმეტეს იმ პირობებში, როცა აზიის ქვეყნები ისედაც ერთმანეთს ექიშებიან და ერეკლე დარწმუნებულია, რომ ისინი არ დაეხმარებიან თურქეთის სულთანს, თუ ავსტრიის იმპერატორი გალაშქრებას გადანწყვეტს. ერეკლე თვლის, რომ ასეთ პირობებში საქართველოს მხარდაჭერას ევროპული ტიპის ჯარის შესაქმნელად მართლაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ექნება. ქვემოთ წარმოვადგენ ვენის სახელმწიფო არქივში დაცულ ერეკლეს წერილებს, რომელთაც, სავარაუდოდ, გვერდები აკლია.

ერეკლე მეორის წერილი ავსტრიის იმპერატორისადმი (1)

„ყოვლად უგანათლებულესსა უდიდებულესსა და უთვითმპყრობელესსა უმაღლესსა ყოვლად მონყალესა დიდსა იოსებ კეისარს,

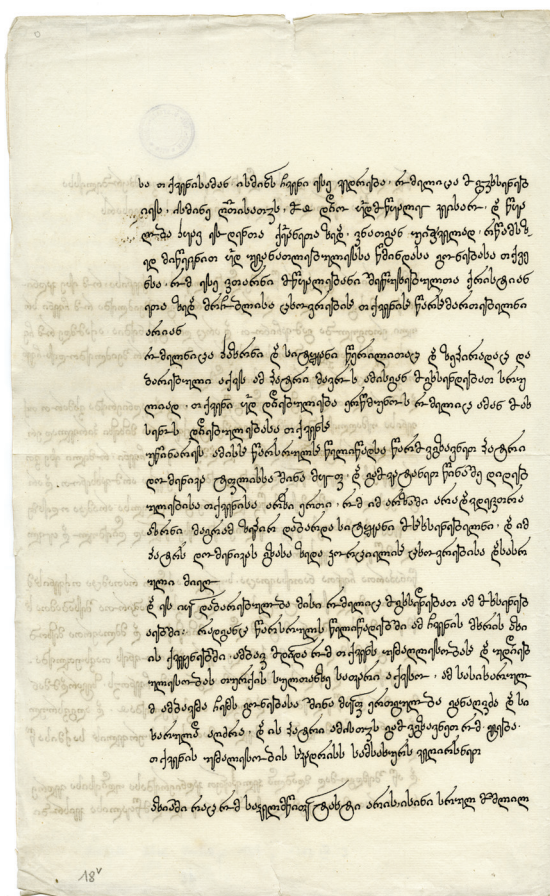
სამსახური არა გვაქვს რა წინაშე დიდებულებისა თქვენისა, რომ ესე კადნიერება იმისგან მოვიღოთ: და არც სიმორისაგან შეიძლება რომ ჩვენი სრული ერთგულობა გამოვაჩინოთ: და არც დრო გვქონებია აქამომდე, რომ ჩვენი გვამის გარჯილობით სამსახური, რომელიც არ შეიძლებოდა ჩვენ თავი იმასაც არ დავარიდოთ სისხლადმდე:

და მაშა რომლითა რამე გზით უნდა განყინოთ თავი და კადნიერება ვიხმაროთ თქვენისა უმაღლესობისადმი, მაგრამე (sic.) გვაქვს ორი მიზეზი: პირველად, ერთი ოდენ ქრისტიანობა, და მეორედ, დამჭირნეობა ჩვენი, რომელი ესე ვითარ გვაქვს. უკუეთუ ყოვლად დიდებულებასა თქვენსა არ მოვახსენოთ და არ გამოუცხადოთ, უმძიმესსა საწყინელსა, ანუ განსაცდელსა არამცა ოდესმე მივეცეთ. და ამისთვის ვყავთ კადნიერება ესე, ყოვლად დიდებულსა და ყოვლად მონყალესა კეისარო.

წინაპართა ჩვენთა ნათესავთაცა სურვილი აქვდათ რათამცა თქვენისა მიმართ უმაღლესისა ტახტისა ნიადაგ თვისთა საჭიროთა შესაბამთა საქმეთა

მოახსენებდენ. მაგრან დიდთა მიზეზთა და მძლავრთა მეზობელთაგან მოჰმადიანთა მოაქამომდე ვერსადამე იპოვნეს თავისუფლება მოხსენებისა. და ან დროსა ამას წამოადგინა ჟამი ჩვენთს ზეგარდამომან მადლმან და მოწყალეებამან და მივიღეთ თავისუფლება და აღგვისრულდა ჩვენთა ჩამომაველობათა ძველნი მათისა სასურველისა საქმისა წადილნი.

და ან შემდგომად მდაბლად ჯელ-ვჰყოფთ კადნიერებასა უდიდესისა ვედრებითა რათამცა უშუალოესობამან ყოვლად მოწყალისა კეისრობისა

ერეკლე მეორის წერილი ავსტრიის იმპერატორისადმი (2)

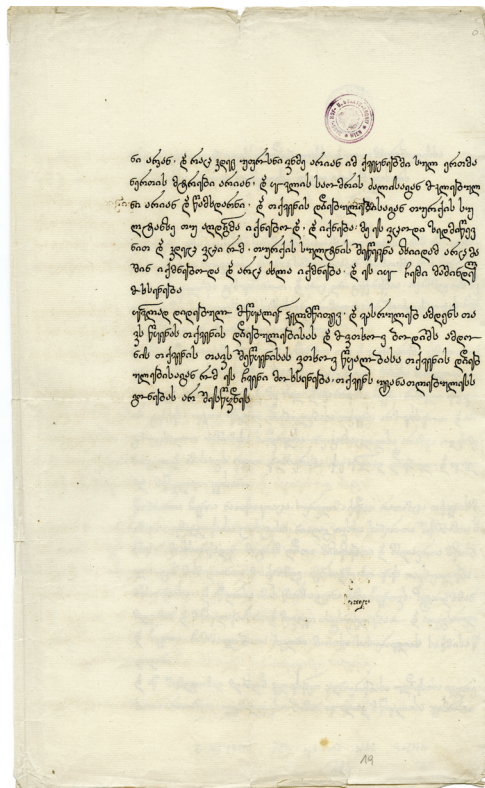
თქვენისამან ისმინოს ჩვენი ესე ვედრება, რომელიცა მოგვხსენებდეს. ისმინე ღმრთისათჳს, ჰა დიდო ყოვლად მოწყალეო კეისარო, და წყალობა ჰყავ ესოდენტა ქრისტიანეთა ზედა, ვინათგან უიჭველად რა წამს ზედ მიწვევით ყოვლად უგანათლებულესსა წმინდასა გონებასა თქვენსა, რომ ესე ვითარნი მოწყალეებანი შეწუხებულთა ქრისტიანეთა ზედა მრჩობლისა ცხოვრებისა

თქვენისა წარსამართებელნი არიან.

რომელნიცა ჰაზრნი და სიტყუანი წერილითაც და ზეპირადაც დაბარებულნი აქვს ამ პატრი მავროს, ამისგან მოგხსენდებათ. სრულიად თქვენი ყოვლად დიდებულება ერწმუნოს, რომელიც ამან მოახსენოს დიდებულებასა თქვენსა.

უწინარეს ამისსა წარსრულსა წელიწადსა წარმოვგზავნეთ პატრი დომენიკა ტფილისსა შინა მყოფი და გამოვატანეთ წინაშე დიდებულებისა თქვენისა არზი ერთი, რომ იმ არზაში არა დავდევიტ რა აზრნი, მაგრამ ზეპირ დაბარდა სიტყუანი მოსახსენებელნი. და იმ პატრსა დომენიკას გზასა ზედა ჯორციელისა ცხოვრებისა დასასრული მიეღო.

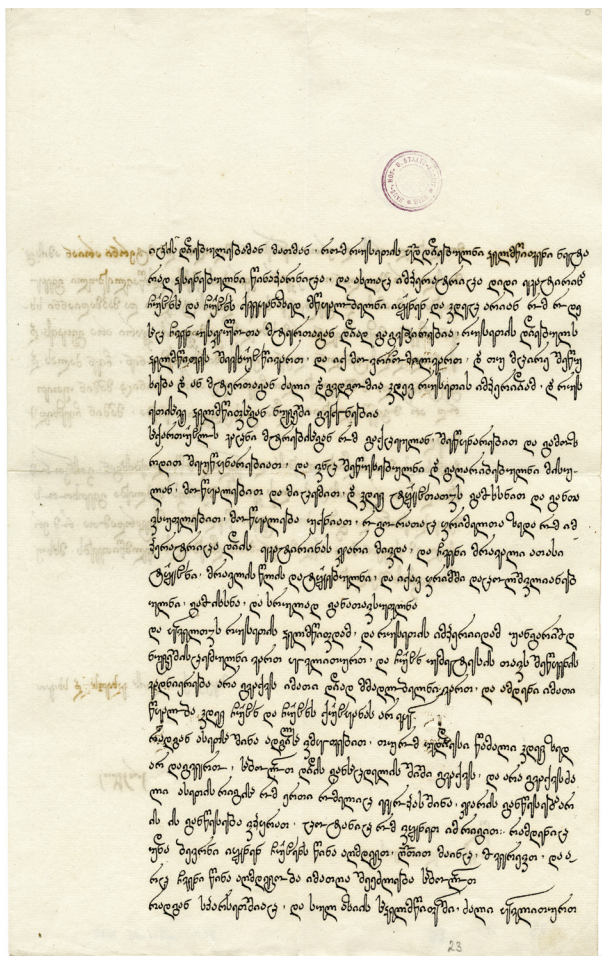
დაესიყო დაბარებულობა მისი, რომელიც მოგხსენდებათ ამ მოხსენებაებში: რადგანაც წარსრულს წელიწადებში ამ ჩვენის მხრის აზიის ქვეყნებში ამბავი მოდიოდა, რომ თქვენს უმაღლესობასა და უდიდებულებასა თურქის სულთანზე საფარი აქვსო, ამ სასიხარულომ ამბავმა ჩემს გონებასა შინა მყოფი ერთგულობა განაღვიძა და სიხარულად აღძრა და ის პატრი ამისთვს გამოვგზავნეთ, რომ ეგება თქვენის უმაღლესობის საკადრისს სამსახურს ველირსნეთ. აზიაში რაც რომ საწელმნიფო ტახტი არის, ისინი სრულ მოშლილნი არიან.

ერეკლე მეორის წერილი ავსტრიის იმპერატორისადმი (3)

და რაც კიდევ უფროსნი ვინმე არიან იმ ქვეყნებში, სულ ერთმანერთის მტრები არიან; და ყოვლის საომრის ძალისაგან მოკლებულნი არიან და ნამხდარნი. და თქვენის დიდებულებისაგან თურქის სულთანზე თუ აღდგომა იქნებოდა და იქნება, მე ეს ვიცოდი ზედმიწევნით და კიდევ ვიცი, რომ თურქის სულთნის შეწევნა აზიიდან არც მაშინ იქმნებოდა და არც ახლა იქმნება და ეს იყო ჩემი მაშინდელი მოხსენება.

ყოვლად დიდებულო მონყალეო ჯელმნიფევ, დავასრულებ ამდენს თავის წყენას თქვენის დიდებულებისას და მოვითხოვ ბოდიშს ამდონის თქვენის თავის შეწყენისას. ვითხოვ წყალობასა თქვენის დიდებულებისაგან, რომ ესე ჩვენი მოხსენება თქვენს უგანათლებულესს გონებას არ შესწყინდეს.

ერეკლე მეორის წერილი ავსტრიის იმპერატორისადმი (4)

იცის დიდებულებამან მათმან, რომ რუსეთის ყოვლად დიდებულნი ჯელმნიფენი ნეტარად წსენებულნი წინაპარნიცა და ახლაც იმპერატრიცა დიდი ეკატერინა ჩუშნსა და ჩუშნს ქვეყანაზედ მწყალობელნი იყუნენ და კიდევ არიან, რომ როდესაც ჩვენ უსჯულოთა მტერთაგან დიდად გაგვჭირებია რუსეთის დიდებულს ჯელმნიფეს შევხუწნირავეთ და იქ მოვრჩომილ ვართ; და თუ მცირე შენუხება და ან მტერთაგან ძალი დაგვდგომია, კიდევ რუსეთის იმპერიიდან და რუსეთისავე ჯელმნიფისაგან ნუგეში გვქონებია.

საქართუჭლოს კაცნი მტრებისაგან რომ გაქცეულან შეწყნარებით და გამოზრდით შეუწყნარებიათ და ვინც შენუხებულნი და გაღარიბებულნი მოსულან მონყალებით და მიცემით და კიდევ ტყუშთათვს გამოსხნით და განთავისუფლებით, მონყალება უქნიათ, როგორათაც ყირიმელთა ზედა რომ იმპერატრიცა დიდის ეკატერინას ჯარი მივიდა და ჩვენი მრავალი ათასი ტყუშნი მრავლის წლის დატყუებულნი და იქავ ყირიმში დაცოლშვილიანებულნი, გამოიხსნა და სრულად განათავისუფლნა.

და ყოველთვის რუსეთის ჯელმნიფიდან და რუსეთის იმპერიიდან უანგარიშოდ ნუგეშინიცემულნი ვართ ყოვლითურთ, და ჩუშნ უმეტესის თავის შეწყენის კადნიერება არა გვაქვს იმათი დიდად მმადლობელნი ვართ და ამდენი იმათი წყალობა კიდევ ჩუშნ და ჩუშნს ქუშყანას არ ეყო.

რადგან ასეთსა შინა ადგილსა ვიმყოფებით, თუ რომ უდიდესი წამალი კიდევ ზედ არ დაგვერთო, საბოლოოთ დიდის განსაცდელის შიში გვაქვს და არა გვაქვს ძალი ასეთის რიგისა, რომ **ერთი რომელიც ევროპას შინა ჯარის განწესება არის, ის განწესება ვიპყრათ;** ცოტანიც რომ ვიყუნეთ, იმ რიგით რამდენიც უნდა ბევრნი იყუნენ, ჩუშნს წინააღმდეგეთ ღმრთით მაინც მოვერევით და არც ჩვენი წინააღმდეგობა იმათლა შეეძლება საბოლოოთ. რადგან სპარსეთშიაც და სულ აზიის საჯელმნიფოში ძალი ყოვლითურთ მოკლებული არის და ერთი მეორესთან აშლილნი და მტერნი არიან.

ამისგამო ახლარ შეუძლიანთ, **თუ ჯარი ევროპიის წესზე გასწავლებული გვეყოლება,** რომ ამისთვის გვატანენ ძალს დაღისტნელნი და მაჰმადიანნი სხვანი ჩვენნი მეზობელნი, რომ სამუდამო ჯამაგირის ჯარი არა გვყავს და ესენი და დაღისტნელნი ლეკნი ერთ პირს იქმოდენ, ჩვენ ძალას დაგვატანენ და მომშველელი ჩვენი ვინც არის, ისინიც მაშინ უთეთროდ არ მოგვეშველებიან. დიდი განსაცდელი იქნება მაშინ ჩვენ ზედ მომავალი.

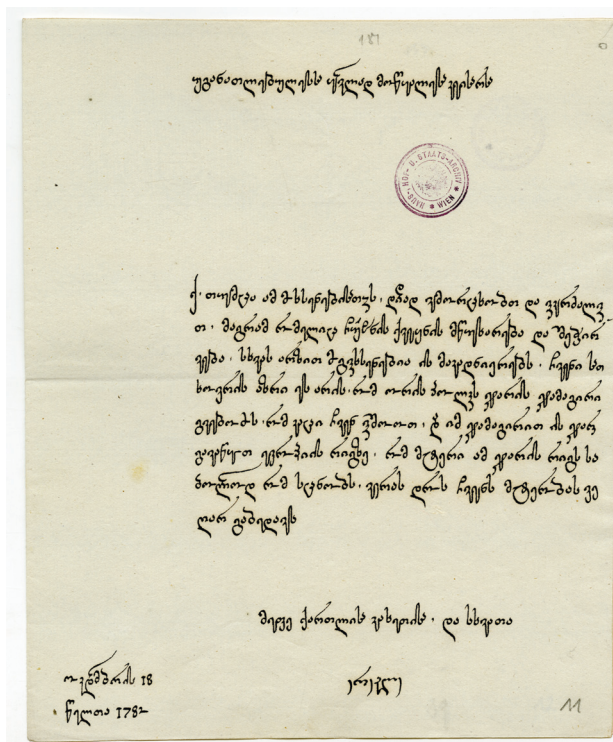
და ამისთვის მათის დიდებულებისა და ყოვლად მონყალებისაგან ვითხოვთ, რომ საბოლოოთ რა ერთისაცა პოლკის ჯარის შენახვის შეძლება გვეთხოვოს შეგვაძლებინონ და გვიბოძონ ეგება წყალობითა ზეგარდამოთა რომ ერთხელ ამ ქვეყანამაც აქედამ ევროპიის დიდებულს ჯელმნიფეებს მსახუროს თავისის შეძლებით.

მეფე ქართლისა კახეთისა და სხვათა

ერეკლე

წელთა 1782

თვესა ოკდომბერს 18.

ერეკლე მეორის წერილი ავსტრიის იმპერატორისადმი (6)

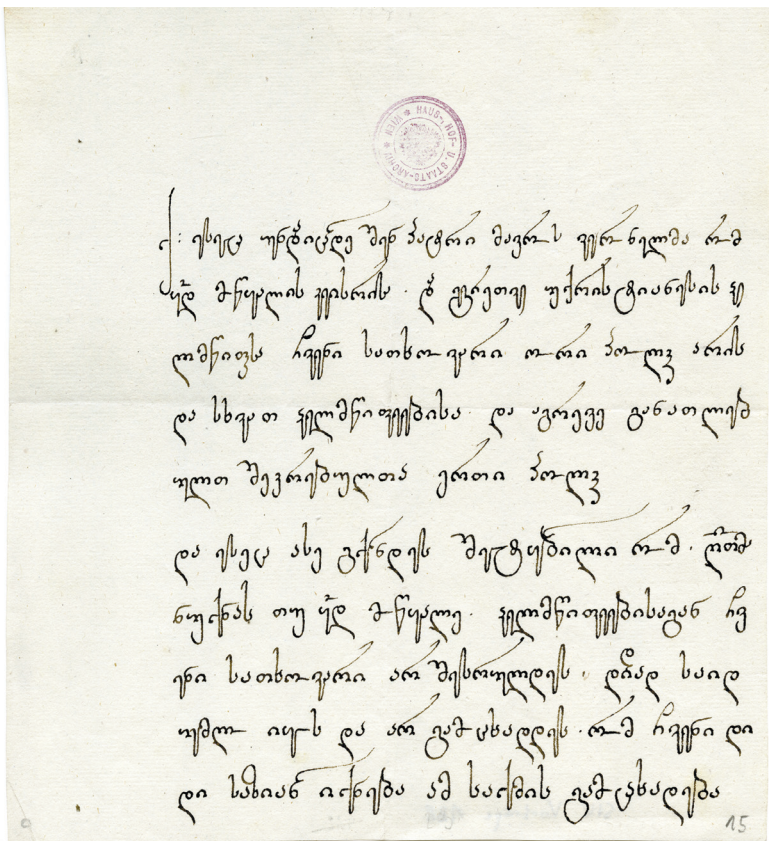
„უგანათლებულესსა ყოვლად მოწყალესა კეისარსა,
ქ. თუმცა ამ მოხსენებისათჳს, დიად ვმორცხოთ და ვიკრძალვით,
მაგრამ რომელიც ჩუჴნის ქვეყნის მნუხარება და შეჭირვება სხვას არზით
მოგვიხსენებია, ის მაკადნიერებს. ჩვენი სათხოვრის აზრი ეს არის, რომ ორის
პოლკის ჯარის ჯამაგირი გვებოძოს რომ კაცი ჩვენ ვიშოთ, და იმ ჯამაგირით
ის ჯარი გავაწყოთ ევროპიის რიგზე, რომ მტერი ამ ჯარის რიგს საბოლოოდ
რომ სცნობს ვერას დროს ჩვენს მტერობას ვერ გაბედავს.

მეფე ქართლისა კახეთისა და სხვათა

ერეკლე

ოქტომბრის 18

წელთა 1782.

ერეკლე მეორის წერილი პადრე მაურო და ვერონასადმი

„ქ: ესეც უნდა იცოდეს შენ, პატრი მავროს ვერონელმა,¹⁷⁴ რომ ყოვლად მონყალის კეისრისა და ეგრეთვე უქრისტიანესის ჯელმნიფისა ჩვენი სათხოვარი ორი პოლკი არის და სხვათ ჯელმნიფებისა და აგრევე განათლებულთ შეკრებულთა პოლკი.

და ესეც ასე გქონდეს შეტყობილი, რომ ღმერთმა ნუ ქნას თუ ყოვლად მონყალე ჯელმნიფისაგან ჩვენი სათხოვარი არ შესრულდეს დიად საიდუმლო იყოს და არ გამოცხადდეს რომ ჩვენი დიდი საზიანო იქნება ამ საქმის გამოცხადება.“

ავსტრიის სახელმწიფო არქივში ინახება ამ წერილების არასრული თარგმანი თურქულად, ჩაწერილი ოსმალური ანბანით.¹⁷⁵ იხ. მომდევნო გვერდი.

¹⁷⁴ ეს წერილი მიემართება ერეკლეს დესპანს, მაურო და ვერონას.

¹⁷⁵ ოსმალურით შესრულებული ამ თარგმანის იდენტიფიკაციაში დახმარებისთვის მინდა მადლობა გადავუხადო ვიქტორ ჩიკაიძეს.

1783 წლის მაისში, როცა ევროპელთათვის გასაგებ ენაზე თარგმნილმა ერეკლეს წერილებმა ავსტრიის იმპერატორის კარზე ჩააღწია, საქართველოს ევროპული პერსპექტივის ბედი უკვე გადაწყვეტილი იყო. ერეკლეს ბოლო გაბრძოლება, ევროპიის ყაიდაზე მოეწყო ჯარი და ქვეყანა, გაურკვეველ სიტუაციაში, სავარაუდოდ, წერილებზე პასუხის მიღების გარეშე, დასრულდა. უფრო ზუსტად, 1801 წლიდან რუსეთის ორ გუბერნიად ქცეულ საქართველოში მოხერხებულად, შედარებით იოლად დამკვიდრდა რელიგიისა და ტრადიციების დაცვის საბაბით შენიღბული რუსული იმპერიალიზმი და, როგორც ზემოთ ვთქვი, იგი იოლად დაეპატრონა საქართველოში რელიგიის ისტორიულ ფუნქციას.

ასეთ ვითარებაში, ცხადია, საისტორიო მეხსიერებიდან საგანგებოდ ნაიშალა ერეკლეს ელჩობის ამსახველი ამბები. მაუროდავერონასა და დომენიკო და ტრიესტეს ტრაგიკული თავგადასავლის შესახებ ფრაგმენტულად, უფრო ზეპირი გადმოცემით, წყაროების მითითების გარეშე ახსენებს ზოგიერთი მკვლევარი. მიხეილ თამარაშვილი დაკარგულად მიიჩნევს ერეკლეს წერილებს, მაგრამ საერთოდ არ ახსენებს კაპუცინელი მისიონერების ელჩობის ამსახველ ტრაგიკულ ამბებს.

როგორც ჩანს, არც ზაქარია ჭიჭინაძისთვის ყოფილა ერეკლე მეორის ელჩების დაღუპვის რეალური მიზეზები ცნობილი. მისი გადმოცემის მიხედვით, ერეკლეს კაპუცინელი ელჩები ზღვამ იმსხვერპლა. იგი სწორად ვარაუდობს, რომ ამ ელჩების ამბები, შესაძლოა პროპაგანდა ფიდეს არქივებში იყოს დაცული. შდრ. „ოსმალეთში და ოსმალეთის საქართველოში კათოლიკის ბერები ძრიელ ხშირად და მრავლათაც მოდიოდნენ. ზღვით და ხმელეთითაც ამათ ძრიელ ემარჯვებოდათ აქეთ შემოსვლა. 300 წლის განმავლობაში ძრიელ ხშირათ შემოსულან აქ ეს მქადაგებელი მამები. ხსენებულს ადგილებიდგან საქართველოს სამფლობელოშიაც ხშირათ გადმოსულან ხოლმე, ოსმალეთის საქართველოს და ქართველობის შესახებ ამათ ერთობ ხშირათაც უწერიათ წერილები და რომში უგზავნიათ მოხსენებათ, მაგრამ საუბედუროთ, ამათ ნაწერებმა ჩვენს დრომდის იშვიათობით მოაღწიეს. უმეტესი ნაწილი მათის ნაწერების მგზავრობის დროს გზაში მტრისაგან უქმდებოდა, ან კიდევ ზღვის ლეღვის დროს მასალებს გარდა თვით მოძღვარნიც იღუპებოდნენ. ამის მაგალითს წარმოადგენს ზემოხსენებული ცნობა, ამასვე ასაბუთებს საბა ორბელიანის „მგზავრობა“ და ამასვე აჭეშმარიტებს 1781 წ. მეფე ერეკლესაგან ევროპაში გაგზავნილი ცნობილი პატრის დაღუპვის ცნობა, რომელიც მეფის თხოვნით და ქალაქდებით შავ ზღვას ჩაუნთქავს.

არა მგონია, რომ ამ ბერის შესახებ იმ დროის „Mision“ კათოლიკში არაფერი იქმნეს დაბეჭდილი. ოსმალეთში მცხოვრებ კათოლიკის ბერებმა რომის ტახტის წინაშე საქართველო საკმარისის სამწუხაროს სურათებით დახატეს, საქართველო ცხადლივ გადაშალეს და მის ყოველი ვითარება დაწვრილებით აღწუსეს. ამ აღწუსსხვას ჯეროვანი შედეგიც მოჰყვა. უფრო კარგიც მოჰყვებოდა, მაგრამ სიშორემ დაუშალა ხელი, ჩვენის ქვეყნის მდგომარეობამ და გარემოებამ შეაბრკოლა საქართველოს წარმატების წინ სვლა, აღორძინება და ევროპასთან დაახლოვება“.¹⁷⁶

¹⁷⁶ ჭიჭინაძე 1898: 11-12.

როგორც ცნობილია, ავსტრიის იმპერატორის გარდა, ერეკლემ 1782 წლის 18 ოქტომბერს წერილები მისწერა რომის პაპს, საფრანგეთის, სარდინიის და ნეაპოლის მეფეებს და ვენეციის რესპუბლიკას.¹⁷⁷ მათ შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ანდრეა და პალერმოს მიერ პროპაგანდა ფიდეში გაგზავნილი არაერთი წერილი და ანგარიში, რომელთა მეშვეობით შესაძლებელია დაზუსტდეს ერეკლეს წერილებთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი გარემოებები.

1782 წლის 24/25 ნოემბრით დათარიღებული წერილით ანდრეა და პალერმო მიმართავს კარდინალ ანტონელის, რომელსაც პირველს უნდა მიეღო ერეკლე მეფის მიერ ევროპაში ამავე პერიოდში გაგზავნილი წერილები. ერეკლეს სწორედ ანდრეასთვის უთხოვია ქართულად დაწერილი წერილების იტალიურად თარგმნა. ოცდაათი კაცი გაუგზავნია მისთვის მცველებად გორში და უთხოვია, სასწრაფოდ ჩამოსულიყო თბილისში. რახან დროის სიმცირის გამო ერეკლეს წერილების თარგმნა მაინც ვერ მოესწრო, ანდრეა დე პალერმომ ამ წერილების ძირითადი შინაარსი იტალიურად მისწერა ადრესატს, კარდინალ ანტონელის. სწორედ ამ წერილიდან ვიგებთ, კონკრეტულად რა დახმარებას ითხოვდა ერეკლე რომის პაპისგან (შუამდგომლობა ევროპის საერო მმართველებთან) და ავსტრიის, საფრანგეთის, სარდინიის, ნეაპოლისა და ვენეციის უმაღლესი მმართველებისგან (შვიდი საჯარო შენაერთის შექმნა ევროპის წესზე):

„როგორც ავსტრიაში გამოგზავნილი წერილით მოგახსენეთ, მეფემ (ერეკლემ) დამავალა, მოსკოვის გზით გამემგზავრებინა მაურო და ვერონა და მეთარგმნა ის წერილები, რომელთაც იგი უგზავნის უწმინდეს მამას (SS:mo Padre), საფრანგეთის, სარდინიის და ნეაპოლის მეფეებს, ვენეციის რესპუბლიკას და [ავსტრიის] იმპერატორს. (ერეკლე) ითხოვს მოკავშირეობას (confederazione) და დახმარებას ურჯულოების წინააღმდეგ. სანაცვლოდ გვპირდება ჩვენი ეკლესიების დაბრუნებას. მეტი წინდახედულობისთვის, მე დღეს მოვითხოვე და გადმომეცა კიდევაც ნაჩუქრობის წერილი (lettera di donazione), რომელიც ერეკლემ თავად დაწერა და არ მიანდო თავის მდივანს, რამდენადაც ეს ძალიან მნიშვნელოვანი საკითხია. მეფე ასევე გვპირდება სომეხი ერეტიკოსებისგან დაცვას.

ზემოხსენებულ პაღრე მაუროს გავატანე ჩემი წერილი [ავსტრიის] იმპერატორთან და ვთხოვე, შეხვედროდა მეფის დესპანს. ასევე, წმინდა კონგრეგაციაში გავაგზავნე გაფრთხილება [ერეკლეს] წერილებთან დაკავშირებით. ამ ყველაფრისთვის თან უნდა დამერთო ამ მეფის მიერ გაგზავნილი თითოეული წერილის თარგმანი და ჩვენი ეკლესიების ნაჩუქრობის დოკუმენტის (scrittura) ასლი. სამწუხაროდ, დროის სიმცირე არ მაძლევს ამის საშუალებას და მეტი სიცხადისთვის მოკლედ გწერთ, რას გვთავაზობს [ერეკლე] და რას ითხოვს:

¹⁷⁷ ამათგან დღემდე გამოქვეყნებულია ვენეციის სახელმწიფო არქივში დაცული წერილები, რომლებიც მიემართება ვენეციის მეფეს. შინაარსით ისინი ავსტრიის იმპერატორისადმი გაგზავნილი წერილების მსგავსია, განსხვავება, ძირითადად, მოთხოვნილი ჯარის რაოდენობებშია. იხ. მაგაროტო 2008: 187-193. საფრანგეთის, სარდინიისა და ნეაპოლის სუვერენების მისამართით გაგზავნილი წერილები იტალიური თარგმანის მიხედვით მიმოხილული აქვს ი. ტაბალუას (ტაბალუა 1978: 111-112).

თურქებისა და სპარსელების წინააღმდეგ საბრძოლველად [ავსტრიის] იმპერატორისგან ითხოვს [ჯარის] ორ შენაერთს (reggimento), ორს – საფრანგეთისგან, და ერთს – სარდინიისგან, ერთს – ნეაპოლისგან და ერთს – ვენეციისგან. [დახმარება საჭიროა] ჯარით, მაგრამ მეტწილად ფულით. და ამგვარად, [ერეკლე] სთხოვს პაპს (S:~o Padre) შუამავლობას ზემოხსენებულ ხელისუფლებთან. სანაცვლოდ ჰპირდება მათ თავის უანგარო სამსახურს საკუთარი ძალებით როგორც სპარსეთის, ასევე თურქეთის წინააღმდეგ. [...] ჩვენი ეკლესიების ნაჩუქრობის დოკუმენტში გვპირდება, თუმცაღა პირობით, რომ, თუ მოიპოვებს თანადგომას ევროპის კარზე (se otterra entrata nelle Corte Europee), დაგვიბრუნებს ჩამორთმეულ ეკლესიებსა და სახლებს, მფარველობას გაუწევს კათოლიკეებს, სამეფო კარზე მუდმივად საკუთარი ხარჯით შეინახავს 5-6 მისიონერს. [...] ამიტომ გემუდარებით, შეგვავედრე მის უნეტარესობა ჩვენს მეუფეს (santita di nostro Signore), გაითვალისწინოს მისი თხოვნა და წერილით მიმართოს ზემოხსენებულ მმართველებს, ასევე, (მოსთხოვოს ერეკლეს), დაგვიბრუნოს ჩვენი ეკლესიები. ეს სჭირდება მას (ერეკლეს), რომ თავი იმართლოს ადგილობრივ სასულიერო პირებთან, რომ ის ვალდებულია, დაუბრუნოს კათოლიკეებს სხვადასხვა დროს მიტაცებული ეკლესიები. [...]

მეორე შუამდგომლობა ეხება იმ განკარგულების გაუქმებას, რომელიც ერეკლემ 1779 წელს გამოსცა სომეხი ერეტიკოსების სასარგებლოდ და კათოლიკეების წინააღმდეგ; ეს არის პუნქტი, რომელსაც არ შეხებია (ერეკლეს) დაპირების დოკუმენტი, მაგრამ ძალიან მნიშვნელოვანია, რამდენადაც ხსენებული დეკრეტი ადგილობრივების მისიონირებას მიიჩნევს რწმენაში მძიმე გადაცდომად (gravi errore in fide) და აწესებს უმძიმეს სასჯელს (350 რომაული სკუდო) მათთვის, ვინც კათოლიკე გახდება. ამავე დეკრეტით გაძევება ემუქრება თითოეულ მისიონერს, რომელიც კათოლიკურ რელიგიაზე გადაიყვანს ნებისმიერ სომეხ ერეტიკოსს.

აქვე გაცხადებთ, რომ ცოტა ხნის წინ ერთმა რუსმა პოლკოვნიკმა სოლომონ მეფესთან გააგზავნა ლუთერანი ექიმები წმინდა ანდრეას ორდენიდან. აქედან გამომდინარე, ვეჭვობ, მყარად დავრჩეთ ქუთაისის მისიაში. თუმცა ეს საკითხი არ მინდა ჩემი დღევანდელი წერილის საგანი გახადო. ისევე როგორც საათის საკითხი, რომელსაც ვინახავ თქვენგან ახალი განკარგულებისა და ბრძანების მიღებამდე.

ნაჩქარევად გწერთ და უმოწყალესად გვედრებით კვლავდაკვლავ მფარველობას და დახმარებას გამოხატულ გარემოებებთან დაკავშირებით. თბილისი 1782 წლის 24/25 ნოემბერი. ფრატე ანდრეა და პალერმო. კაპუცინელი პრეფექტი.¹⁷⁸

აღნიშნული წერილის მიხედვით აშკარაა, რომ ვენის სახელმწიფო არქივში დაცული ერეკლეს წერილები სრული არაა.

ამ წერილის ბოლოს ნახსენები საათის საკითხი სიმბოლურად ასახავს 1780-იანი წლების საქართველოს უიმედო მდგომარეობას და ერეკლეს იმთავითვე განწირულ მცდელობას, რამენაირად დაჰკავშირებოდა ევროპელ სუვერენებს. საათთან დაკავშირებულ ისტორიაზე თითქმის მთელი წლის

¹⁷⁸ პესა, ტ.4, 118-121.

განმავლობაში უზიარებენ ერთმანეთს საკუთარ მოსაზრებებს რომის პაპის ახლო გარემოცვა და საქართველოში მყოფი მისიონერები. ეს მიმონერა სიმბოლურად გამოხატავს გამოსავლის ძიებაში მყოფი ქართველი მეფეების დამოუკიდებლობისა თუ სხვებზე დამოკიდებულების დრამატიზმს: როგორც ჩანს, რომის პაპმა ქართველ დიდებულებს ერეკლესა და სოლომონს, პატივისცემის ნიშნად წერილი (Breve) და ოქროს საათი გამოუგზავნა (საათი თავად სოლომონს უთხოვია მისთვის). სანამ ადრესატებამდე ჩამოაღწევდა, საჩუქრები გზაში დაზიანდა. მისიონერებმა რომთან ხანგრძლივი მიმონერა გამართეს, საათები შეილახა, თქვენს ბრწყინვალეებას აღარ შეეფერება და შეგვატყობინეთ, როგორ მოვიქცეთო. რომიდან ითხოვეს, დაწვრილებით აღეწერათ საქმის ვითარება. სანამ დასავლეთის ეკლესიის საჭეთმყრობელი საჩუქრის დაზიანების ხარისხსა და თვისობრიობას არკვევდა – გახშირებული ომების გამო წერილები ზოგჯერ თვეობით, წლობითაც კი იგვიანებდა – მისიონერებმა ახალი გარემოება შენიშნეს, რომელიც დაზიანებაზე მეტად უკარგავდა ბრწყინვალეებას ისედაც შელახულ ოქროს საათებს. ეს გარემოება ზემოთ დასახელებული (1782 წლის 25 აგვისტო) წერილით აცნობა პაპს ანდრეა დე პალერმომ: დანამდვილებით ვიცი, რომ ერეკლესა და სოლომონს უკვე უჯრაში უდევთ ოქროს საათები, რომლებიც მათ საჩუქრად მიიღეს ახალციხის ფაშისგან, ეჩმიაძინის პატრიარქისგან თუ რუსებისგან; ამდენად, მიმაჩნია, რომ საიდუმლოდ უნდა დარჩეს ჩვენი მიმონერა და არ გამჟღავნდეს ამ მეფეების არაერთი სხვა წერილებით, რომელთა შესახებ იოლად გაიგეს რუსმა მმართველებმა.¹⁷⁹

კაპუცინელი პრეფექტი არ შემცდარა; ჯერ კიდევ 1762 წელს თეიმურაზ მეორის გარდაცვალებასთან დაკავშირებულ დოკუმენტებში დიდი ადგილი ეთმობა რუსების მხრიდან განზილებული მეფისა და ამალის დასაჩუქრების ამბებს. მეფისა და დიდებულებისთვის განკუთვნილი ფულადი საჩუქარი სამასი მანეთიდან იწყება და ხუთ მანეთამდე ჩამოდის. ამასთან, ერეკლე მეორისადმი მიწერილი წერილის ორიგინალში გადაშლილია „პრინცი“ და იგი ჩანაცვლებულია „ცარით“ რუსულად. ასე „ნაწყალობები“ ტიტულებით ცდილობდნენ ქართველების გულის მოგებას მაშინაც კი, როცა სათხოვარზე უარს ეუბნებოდნენ. რუსეთის საშინაო პოლიტიკის არქივში დაცული დოკუმენტის მიხედვით, რუსეთის იმპერატორს ერეკლესთვის საგანგებო საჩუქარი – ოქროს საათი – შეურჩევია: „გიგზავნი ჩემგან ოქროს საათს, რომელიც ბრილიანტებითაა შემკული და მასზე ჩემი დავალებით საგანგებოდ ამოტიფრულია მამათქვენის სახელი ქართული ასოებით. მისთვის უნდა მეჩუქებინა, მაგრამ გარდაცვალა და თქვენ გიგზავნით“.¹⁸⁰

ასე რომ, ერეკლეს პირდაპირი მნიშვნელობითაც ჰქონდა უკვე რუსეთის იმპერატორის ნაჩუქარი ოქროს საათი, ისევე როგორც დიდებულებს – არაერთი ძვირფასი საჩუქარი. მათი ნაწილი, რაც ზემოთ დასახელებულ

¹⁷⁹ პფსა, ტ.4, 102-103.

¹⁸⁰ АВПР (Архив внешней политики России, Москва), ф.Сн.России с Грузией, 1962-64 гг. д.1, лл. 87-88. ციტირებულია ვ. მაჭარაძის წიგნის მიხედვით (მაჭარაძე 1968: 120).

რუსულ არქივებშია აღწერილი, კაპუცინელი პრეფექტის არაერთი წერილის მიხედვით დასტურდება. იგი გაკვირვებულია, როგორ ცდილობენ რუსები ადგილობრივების გულის მოგებას საჩუქრებით და სწორედ ასე ახერხებენ ევროპელი მისიონერების ჩანაცვლებას რუსებით ან რუსებისთვის სანდო ადამიანებით.

1783 წლის 18 იანვრით დათარიღებული წერილით ანდრეა და პალერმო იუწყება, რომ რუსებმა უკვე ჩამოუყვანეს ორივე მეფეს ლუთერანი ექიმები, მათ შორის ეროვნებით რუსები, რომლებიც მთელ დროს რომისა და კათოლიკეების ძაგებას ანდომებენ და პირობას დებენ, რომ სრულად ჩანაცვლებენ ევროპელ მისიონერ ექიმებს.¹⁸¹

რაც შეეხება საჩუქრებს, ეკატერინე მეორემ მართლაც არ დაიშურა საჩუქრები როგორც ქართველი დიდებულებისთვის, ისე საქართველოსთან მეტ-ნაკლებად დაკავშირებული უცხოელებისთვის კონსტანტინოპოლში, თბილისსა და ქუთაისში. როგორც ფორტუნატო და ტრენტო იუწყება 1784 წლის 15 მაისით დათარიღებული წერილით, „მოსკოვის იმპერატრიცამ დამყარებული მშვიდობისათვის უკვე გამოგზავნა აქ სხვადასხვა საჩუქარი, მათ შორის: მისი ყოვლადღამატებულება ინტერნუციოსათვის ბრილიანტებით მოჭედილი სათუთუნე, რომლის ღირებულებაა 20000 პიასტრე; ერთი ბეჭედი 10000-ად ღირებული; ყელსაბამი მისი ქალბატონისთვის – 10 ათასისა; სამურის ბეწვის ქურქი – 8 ათასისა; თამასუქი – 20 ათასისა; პირველ თარჯიმანს – 8 ათასი; კანცელარიას – 3 ათასი; მის აღმატებულება საფრანგეთის მინისტრს – სათუთუნე, ისეთივე, როგორც ზევით ვახსენეთ 20000-ად ღირებული, ქურქი – 8000-ის; ინგლისის მინისტრს – სათუთუნე, როგორც ზემოთ ვახსენეთ 20000-ისა; ქურქი 8 ათასისა; მის პირველ თარჯიმანს – 5000 პიზანი [...] რუსეთის მინისტრს 16000 და მის პირველ თარჯიმანს – 19 ათასი პიასტრე და მეოთხე ორდენის კავალრობა; მეორე თარჯიმანს – კოლონელის ტიტული და 13 ათასი პიასტრე, რათა გაანაწილოს მთელ სამეფო კარზე. ეს ყველაფერი, როგორც აქ ამბობენ, მთლიანად ავიდა 178000 პიასტრემდე.¹⁸²

ტრაგიკულია ანდრეა და პალერმოს სხვა, უფრო ადრინდელი წერილებიც. 1782 წლის 25 აგვისტოთი დათარიღებული ანგარიში¹⁸³ დაწვრილებით აღწერს მისიების მდგომარეობას ქართლ-კახეთში, იმერეთში, სამეგრელო-აფხაზეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, გურიაში, ახალციხესა და ბათუმში. პრეფექტი უდიდეს დაბრკოლებად მიიჩნევს იმას, რომ ვერ მოხერხდა საქართველოს მისიებისთვის საერთო პრეფექტის დანიშვნა. ერეკლესა და მისი ევროპული მისწრაფებების ფონზე კათოლიკეების საიმედო დასაყრდენად რჩება თავადი დადიანი, რომელსაც იმერეთის მეფის, სოლომონის შემდეგ ყველაზე დიდი გავლენა აქვს დასავლეთ საქართველოში.

რაც შეეხება სოლომონს, ის ყველაზე არათანმიმდევრული ყოფილა მისიებთან დამოკიდებულების თვალსაზრისით; მართალია, არ იშურებს ძვირფას საჩუქრებს კათოლიკეებისთვის, მაგრამ მისი ნდობა ნაკლებად

¹⁸¹ პფსა, ტ. 4, 108.

¹⁸² პფსა, ტ. 4, 140.

¹⁸³ იხ. პფსა, ტ. 4, ფ. 99-103.

შეიძლება. სოლომონი იმდენად იოლად ექცევა სხვათა გავლენის ქვეშ, რომ, პირველ რიგში, საკუთარ თავს და გადაწყვეტილებებს ეწინააღმდეგება. ანდრეა და პალერმოს დიდი იმედი აქვს, რომ ერეკლე და სოლომონი, არაერთი გაუგებრობისა და წყენის მიუხედავად, მაინც იპოვიან გამოსავალს და შერიგდებიან იმ შეხვედრაზე, რომელიც მათში ყოფილა საიდუმლოდ დაგეგმილი და რომელსაც თავადაც დაესწრება, შესაბამისად, ეცდება მეფეების კეთილგანწყობის მოპოვებას. პრეფექტი გულისტკივილით აღიარებს, რომ საქართველოს მისიების მდგომარეობა უკიდურესად მძიმეა.¹⁸⁴

გეორგიევსკის ტრაქტატის შემდეგ პროპაგანდა ფიდეის საისტორიო არქივის დოკუმენტებში ერეკლეს წერილებისა და საქართველოს ევროპული პერსპექტივის კვალი იკარგება. რაც შეეხება ევროპელ მისიონერთა თავგანწირვას, „მოულოდნელ გარდაცვალებას“ თუ ტრაგიკულ თავგადასავალს, მათ შესახებ ისევ გრძელდება თხრობა, თუმცა ამ მიკროისტორიებში მნიშვნელოვანი ცვლილებაა: 1783 წლიდან საქართველოს მისიებში მყოფი ევროპელი მისიონერები ეწირებიან არა საქართველოს „ევროპიის წესზე“ მონყოფის იდეას, არამედ რუსეთის გუბერნიებში, თბილისსა და ქუთაისში, საკუთარი უფლებებისთვის ბრძოლას. ეს ბრძოლა ნახევარ საუკუნეზე მეტ ხანს გაგრძელდა და რუსეთის დიდი გამარჯვებით დამთავრდა 1845 წლის 2 იანვარს, როცა რუსულმა „ორდინე იმპერიალემ“ სათითაოდ შეუთხზა ყველა კაპუცინელს სასამართლო საქმე და, როგორც იმპერიისთვის საშიში რელიგიური ინსტიტუტია, გააძევა საქართველოდან, უფრო ზუსტად, თავისი გუბერნიებიდან.

¹⁸⁴ იქვე, ფ. 101.

მეშვიდე თავი

კათოლიკური მისიები ახალ რეალობაში

1783 წლიდან საქართველოს კათოლიკური მისიები, ისევე როგორც ქვეყნის დანარჩენი ნაწილი, ახალ რეალობაში, ახალი პატრონის ხელში აღმოჩნდა. ერეკლეს არათანმიმდევრული, მაგრამ აშკარად ქვეყნის მოდერნიზაციასა და ევროპიის რიგზე მოწყობისკენ მიმართული მომავლის გეგმა იოლად, უმტკივნეულოდ ჩაანაცვლა **წარსულის** ფსევდორელიგიურმა პროექტმა. ერეკლესეული მომავლის პროექტის ყველა მომხრე რელიგიის, ისტორიისა და ქართული ტრადიციული ღირებულებების მტრად მოინათლა.

ამ თვალსაზრისით ყველაზე მწვავედ აკრიტიკებდნენ ერეკლეს ვოლტერიანელ შთამომავლებს, ფრანგი განმანათლებლების ქართულ ენაზე მთარგმნელებს, ზუსტი და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების სახელმძღვანელოთა შემდგენლებს, იოვანე და დავით ბატონიშვილებს. რელიგიის შემრყვნელად და თავად-აზნაურთა მტრად მოიხსენიებდნენ იოვანე ბატონიშვილის მიერ შედგენილ საქართველოს მოდერნიზაციის ევროპულ გეგმას, რომელიც მან ჯერ კიდევ ქართლის სამეფოს ტიტულის მქონე გიორგი მეთორმეტეს წარუდგინა.¹⁸⁵ სამეფო კარზე ვერც კი მოასწრეს მისი განხილვა, ისე დაარღვია რუსეთმა გეორგიევსკში გაფორმებული ხელშეკრულება და 1801 წელს გააუქმა საქართველოში მეფობა. 1803 წელს რუსეთში გადაასახლეს ვოლტერიანობაში შემჩნეული ერეკლეს რვა შთამომავალი, მათ შორის დავით და იოვანე ბატონიშვილები და ამით დიდი ხნით შეაჩერეს ერეკლეს მიერ დაწყებული მოდერნიზაციის პროექტი.¹⁸⁶

რაც შეეხება ერეკლე მეორეს, სწორედ მის სახელს და საბრძოლო დიდებას ამოეფარა ფსევდორელიგიური მითი; ჯერ საგულდაგულოდ „გაასუფთავა“ მეფის სახე რუსულის ალტერნატიული პერსპექტივის დეტალებისგან, ამის შემდეგ კი იოლად წაშალა საისტორიო მეხსიერებიდან XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს არარუსული პერსპექტივის მთელი ტექსტური კორპუსი.

რუსეთის წინააღმდეგ დაგეგმილი რამდენიმე შეთქმულების დამარცხებისა თუ გამჟღავნების¹⁸⁷ შემდეგ ქართველთა მერყევი პოზიცია აშკარა პრორუსული განწყობებით შეიცვალა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ გრიგოლ ორბელიანის, ქართველი პოეტისა და ამავედროულად რუსი გენერლის მუნდირით ოცდახუთწლიანი ბრძოლა კავკასიელი ხალხების დამორჩილების მიზნით ქართველებმა საკუთარი ქვეყნის ღირსების დასაცავად წარმოებულ ომად მონათლეს იმ საბაბით, რომ მთის კავკასიელი ხალხი, მათ შორის დაღესტნელები, ადრე საქართველოს ესხმოდნენ თავს.¹⁸⁸

¹⁸⁵ დავით ბატონიშვილის მიერ შედგენილი „სამართალი ბატონიშვილის დავითისა“, რომელიც წარმოადგენს სახელმწიფო წყობილების, ადმინისტრაციის, მართლმსაჯულებისა და სამეურნეო ცხოვრების მოდერნიზაციის გეგმას. იხ. ფურცელაძე 1964; როგავა 1959.

¹⁸⁶ დობორჯგინიძე 2019: 166-202.

¹⁸⁷ ამ შეთქმულებათა ზოგადი დახასიათება იხ. ბაქრაძე 2011.

¹⁸⁸ დობორჯგინიძე 2013: 236-237.

სწორედ ამ გაიგივებამ, რუსულ კოლონიურ პოლიტიკასა და ინტერესებში ფსევდოისტორიული სარგებლის ძიებამ, საბოლოოდ კი ტრადიციულობასთან გათანაბრებულმა ერთმონიერების სატყუარამ საბედისწეროდ დააკავშირა რუსეთთან XIX საუკუნის დასაწყისის კონცეფცია, როგორ უნდა აღედგინათ ფეოდალური საქართველოს დიდება და სწორედ ამ ძველის დაბრუნებით როგორ უნდა დამკვიდრებულიყო საქართველო თვისობრივად ახალ დროში: „შენი ივერი აღდგეს ძლიერი და დადგეს ერად სხვა ერთა შორის.“ თანაც ისე, რომ ძველი დიდების აღდგენას ევედრებოდნენ არა მხოლოდ ტრადიციულის, ეროვნულის მყარ გარანტსა თუ სიმბოლოს, თამარ მეფეს, არამედ საქართველოს ახალ პატრონს, რუსეთის იმპერატორს.¹⁸⁹

ფსევდოტრადიციული წარსულის პროექტი მოგვიანებით, 1860 წელს ოფიციალურ ინსტიტუციად დაფუძნდა თბილისში: **კავკასიაში მართლმადიდებელი სარწმუნოების აღდგენის საზოგადოება** (Общество восстановления православного христианства на Кавказе). მის მმართველ საბჭოს ორი თავმჯდომარე ჰყავდა: კავკასიის მეფისნაცვალ და საქართველოს ეგზარხოსი. საზოგადოება თავის საქმიანობას უკავშირებდა მეოთხე საუკუნეში ქართველთა განმანათლებლის, წმინდანინოს სახელს და ამ მემკვიდრეობას „განამტკიცებდა“ წმინდა ნინოს ოთხი ხარისხის ორდენის შემოღებით. I ხარისხის ოქროს ორდენით ჯილდოვდებოდნენ საპატიო წევრები, ისინი, ვინც ერთჯერადად 2500 რუბლზე მეტ შემოწირულებას გაიღებდა საზოგადოებისთვის. II ხარისხის ოქროს ორდენი დაწესებული იყო საზოგადოების ნამდვილი წევრებისთვის (1500 რუბლზე მეტის შემომწირველნი); III ხარისხის ვერცხლის ორდენი საზოგადოების წევრ-თანამშრომლებისთვის იყო განკუთვნილი და ასეთებად ითვლებოდნენ 500 რუბლზე მეტი შემოწირულების გამღებნი. IV ხარისხის ვერცხლის ორდენით ჯილდოვდებოდნენ მოხალისე წევრები, რომელთა ფინანსური შემოწირულობა 50 რუბლზე მეტი იყო.

ალექსანდრე ბარიატინსკი, რომლის სახელს უშუალოდ უკავშირდება საზოგადოების დაარსება, ასე განსაზღვრავდა ამ ინსტიტუციის მთავარ მიზნებს:

„კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღდგენის საზოგადოების შექმნა მართლმადიდებლური სახელმწიფოს ვალია. საქმე ეხება საკითხებს, რომლის მიმართაც რუსეთი ვერ იქნება გულგრილი, ესენია: მისი უმცროსი ძმების რელიგიური განათლება, რომლებიც ყოველდღიურად შორდებიან ქრისტეს წმინდა საყდრის წიაღს და სიდიადე რუსეთისა. [...] კერძო პირთა კავშირმა ხელი უნდა შეუწყოს ამ საქმეს, რათა შეინარჩუნოს და გაავრცელოს ქრისტიანობა კავკასიელ ტომებში. მართლმადიდებლობა რუსეთის მთავარი სახალხო ძალაა და, თავის მხრივ, ღვთის იარაღს წარმოადგენს მართლმადიდებლობის გამარჯვებისათვის ბრძოლაში. საჭიროა, რომ ყოველმა რუსმა, რომელიც იღვწის მართლმადიდებლური სარწმუნოების გასავრცელებლად, სამშობლოს სადიდებლად შეძლოს თავისი წვლილის შეტანა. საჭიროა საერთო ძალისხმევა: რასაც ერთი რუსი ვერ შეძლებს, მას მთელი რუსეთი გააკეთებს.“¹⁹⁰

¹⁸⁹ შდრ. გრიგოლ ორბელიანის ლექსი „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“ (ცაიშვილი 1975: 216).

¹⁹⁰ [Озбор] 1910: 26.

სწორედ მთელი რუსეთის სახელით ახორციელებდა ეს საზოგადოება საქართველოში რუსიფიკაციის კარგად შენიღბულ პროექტს, რომელიც განსაკუთრებით „წარმატებული“ აღმოჩნდა აჭარაში, ფშავ-ხევსურეთში, აფხაზეთსა და სამურზაყანოში: ამ რეგიონებში საზოგადოებამ ახალი ეკლესიები და სამრევლო სკოლები გახსნა, რითაც მოახერხა, რელიგიური და საგანმანათლებლო სფეროებიდან საერთოდ გამოედევნა ქართული, აეკრძალა მისი გამოყენება ან სწავლება. ამ ორგანიზაციამ უფლება ჩამოართვა იმერეთის ეპისკოპოსს, აჭარაში დაენიშნა სასულიერო პირები, გაიწვია აჭარის რეგიონიდან ქართულენოვანი მღვდლები და ისინი რუსი სასულიერო პირებით ჩაანაცვლა.

კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღდგენის საზოგადოებას უფრო დიდი გეგმები ჰქონდა აფხაზეთში, კერძოდ, ამ რეგიონის დანარჩენი საქართველოსგან სრულად ჩამოშორება. ამის განსახორციელებლად სპეციალურად შემუშავდა რუსეთის საეგზარხოსოების რეორგანიზაციის გეგმა, რომლის მიხედვით აფხაზეთი ყუბანის ოლქს უნდა შეერთებოდა და, შესაბამისად, აფხაზეთის ეკლესია ყუბანის საეგზარხოსოს განმგებლობაში უნდა გადასულიყო.¹⁹¹

აღნიშნული საზოგადოების საქმიანობის შედეგად ქართული ენა გამოიდევნა საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროდან, გაიხსნა რუსულენოვანი სკოლები, რუსულ ყაიდაზე გადაკეთდა ქართული ეკლესიები, რომელთა ფრესკების დიდი ნაწილი შეათეთრეს, გაძარცვეს და რესტავრაციის საბაბით რუსეთში გაიტანეს უმდიდრესი ქართული საეკლესიო რელიკვია; საგულდაგულოდ შეაგროვეს, ძველი, საეკლესიო პრაქტიკისთვის „უსარგებლო“ ქართული ხელნაწერები, მათგან რუსეთში გასატანად შეარჩიეს განსაკუთრებულები, დანარჩენებს ააცალეს ძვირფასი ქვები და მასობრივად დაწვეს სიონის ეზოში. ასე დაეუფლა წარსულის ფსევდო-პროექტი საქართველოში **რელიგიის ისტორიულ ფუნქციას**.¹⁹²

ქართველმა სამოციანელებმა, XIX საუკუნის II მეორე ნახევარში რუსეთში განათლებამიღებულმა თერგდალეულებმა და მათმა ლიდერმა, ილია ჭავჭავაძემ, მიწასთან გაასწორეს ერთმორწმუნეობის სახელით შენიღბული *წარსულის* პროექტი, „ამ ერთ მუჭა ხალხში“ ოცი მართალი გენერლის მიერ შემოტანილი ცივილიზაცია და საზოგადოებას ახალი, ევროპული მომავლის პროექტი შესთავაზეს:

„ისტორია და წარმატება იმისი კი არ არის, ვინც მარტო თავის-თავის ავკარგიანობას შეჰხარის, ვინც მარტო დღევანდებლობას – ავია თუ კარგი – ჰკმარობს, ვითარცა ხელშეუვალს რასმე ანდერძს მამა-პაპეულს, არამედ

¹⁹¹ საბედნიეროდ, ეს გეგმა ვერ განხორციელდა. ამ საზოგადოების საქმიანობის შესახებ იხ. ბუბულაშვილი 2007; ბუბულაშვილი 2022; წვერავა 2002. ე. ბუბულაშვილი წყაროებზე დაყრდნობით აღწერს ამ საზოგადოების საქმიანობას, რომელიც ძირითადად არა რელიგიური, არამედ პოლიტიკური ინტერესებით მოქმედებდა. ვერ დავეთანხმები მის ზოგიერთ შეფასებას, თითქოს, ამ საზოგადოებამ, გარკვეული პოლიტიკური დატვირთვის მიუხედავად, მაინც დადებითი როლი ითამაშა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ქრისტიანობის განმტკიცებაში. იხ. <https://georgianencyclopedia.ge/ka/form/29896>

¹⁹² დობორჯგინიძე 2013: 238.

იმისია, ვინც მას არა ჰკმარობს, რაც დღეს არის, და ვისაც დღევანდლობა მარტო ზიდად მიუჩნევია ზვალისათვის და არა ბინად, საცა კაცმა თავი უნდა შეიკეტოს, როგორც სამუდამო სადგურში, სამუდამოდ გულზე ხელ-დასაკრებად და მოსასვენებლად. ტყუილად-კი არა სთქვა ტურგენიევმა, რომ ეს ქვეყანა ტაძარი კი არ არის, საცა კაცი უნდა ჰლოცულობდეს, არამედ სახელოსნოა, საცა უნდა ირჯებოდეს და ჰმუშაობდესო. ისტორია და წარმატება მარჯვესი, გამრჯესი, მხნესი და მერმისისათვის მებრძოლის კუთვნილია. ამისთანად აღმოჩნდა ევროპიელი, და ბურთი და მოედანიც იმას დარჩა. იგია დღეს გამგებელი ქვეყნიერობისა, იგია დღეს ქვეყნის უფლის მწველი და იგივეა ქვეყნის სიკეთის მკრეფავი და პატრონიცა. ამა ქვეყნის მადლის თავლსა მარტო ევროპიელი იღებს ქვეყნის სკისაგან, რომელსაც ხან იქით უბრუნებს პირს, ხან აქეთ, იმისდა მიხედვით, როგორც და საითაც უჯობს, რადგანაც ამისათვის ბარიც ხელში აქვს და ნიჩაბიც, ესე იგი, მეცნიერება და მხნეობა, ჭკუა და ხელი. ამ მეცნიერებასა და მხნეობას, ამ ჭკუასა და ხელს ამოქმედებს დაუღალავი წყურვილი ზვალის უკეთესობისა და მწვავე უკმარობა დღევანდლობისა. ამ ორ გრძნობათაგან წარმოსდგება ის ძლევამოსილი წინმსვლელობა, ის დიადი წარმატება, რომელიც ყარამანსავით ყაფის მთას მხრებზედ დაიყენებს, რომ ქვეშ ჯარმა მშვიდობით და უწყინარად გაიაროს“.¹⁹³

ქართველ სამოციანელთა მომავლის პროექტი უპირობოდ დაუკავშირდა განათლებას, მათ შორის ევროპულ განმანათლებლობას, საქართველოში ცხოვრების ახალი წესების დამკვიდრებას, საზოგადოებრივი სიკეთის, „სინდისიანი შრომისა“ და საერთო პასუხისმგებლობის კულტურის შექმნისა თუ ამ პასუხისმგებლობის თითოეულზე გადანაწილების წესის შემოღებას:

„ეხლანდელი ჩვენი მდგომარეობა, რასაკვირველია, დროებითია და ჩვენ იმედი გვაქვს ოდესმე საქართველოს ელირება ის, რაზედაც დღეს დრტვინვაა. [...] ევროპიელთ კარგა ხანია გაუგიათ, რომ ერთმანეთის დახმარება, კავშირი ძლიერებას შეჰქმნის და ამისთვის არის, რომ საზოგადო საქმისთვის ისე ცდილობენ, როგორც თავისთვის. ღმერთო, როდის იქნება, რომ ჩვენი საქართველო ამ მდგომარეობას მოესწროს. ვფიქრობდი ევროპიელი კაცის ცხოვრების შემხედვ. ევროპიელს არ ავიწყდება, რომ მას შთამომავლობა ეყოლება და იმისთვის ყოველ მის მოქმედებას სიბეჯითისა და სინიდიანიანი შრომის ბეჭედი ასვია.“¹⁹⁴

ეს „დრტვინვა“ რომ რეალურ საქმედ ქცეულიყო, 1878 წლის 30 იანვარს შეიქმნა და პირველად 1879 წლის 15 მაისს შეიკრიბა *ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება*.¹⁹⁵ ამ საზოგადოების მიერ ორ ეტაპად

¹⁹³ ილია ჭავჭავაძე, *აზია უწინ და ეხლა*, 1889, 16. XII.

¹⁹⁴ შდრ. გაზეთი „დროება“, 1874, 22 მარტი.

¹⁹⁵ 2015 წლიდან ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში იქმნება ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების პროსოპოგრაფიულ მონაცემთა ბაზა (<http://society.iliauni.edu.ge/>) რომელშიც თანამედროვე ციფრული ჰუმანიტარიის სტანდარტებით დოკუმენტირებულია ამ საზოგადოებასთან დაკავშირებული სერიული დოკუმენტები, ქართული და უცხოური წყაროები. ამ ეტაპზე ბაზაში შესულია 1879-1937 წლების დოკუმენტების მნიშვნელოვანი ნაწილი, 4500-მდე წყაროს მონაცემები საზოგადოების 17000-მდე პირის შესახებ. ფაქტოიდების რაოდენობა 46000-ს აღემატება.

განხორციელებული მოდერნიზაციის პროექტი, საქართველოს ახალი ისტორიის უმნიშვნელოვანესი საყრდენის ანალიზი, სცდება წინამდებარე მონოგრაფიის ფარგლებს. თუმცა უნდა ითქვას, რომ გარკვეულწილად, ილიასეული მომავლის პროექტი არის ერთგვარი განვითარება მონოგრაფიის საკვლევი საკითხის, ერეკლეს განუხორციელებელი გეგმისა და მისი უცნობი მოკავშირეების, ევროპელი კათოლიკე მისიონერების მიკროისტორიებში ასახული ამბების.

დავუბრუნდეთ ახალ გარემოებაში, რუსეთის ქვეშევრდომობაში მოხვედრილი კათოლიკეების ბედს.

1783 წლიდან ევროპელი მისიონერები დამაიმედებელ წერილებს აგზავნიდნენ რომში, საქართველოს ახალი პატრონები ბევრ სასიკეთო საქმეს იწყებენ, გადასახადებისგან გაგვათავისუფლეს და ეკლესიების შეკეთებასაც შეგვპირდნენო. როგორც ირკვევა, მათთან შეხვედრებზე მისიონერებს არაერთხელ დაუსვამთ ჩამორთმეული ეკლესიებისა და ქონების საკითხი და მათი დაბრუნების იმედიც გასჩენიათ. ახალციხიდან, რაჭიდან, გორიდან და ქუთაისიდან კაპუცინელმა სასულიერო პირებმა თხოვნით მიმართეს პროპაგანდა ფიდეის კარდინალებს, რომ ამ უკანასკნელთ რუსეთის იმპერატორისთვის მიემართათ შუამდგომლობით. ამის პარალელურად საქართველოში მყოფ ევროპელ მისიონერებს აქტიური მიმონერა ჰქონდათ კავკასიისა და საქართველოს ახალ გამგებლებთან, რუსეთის ჯარის მთავარსარდლებთან, მათ შორის კნორინგთან და პოტიომკინთან. თავის მხრივ, პროპაგანდა ფიდეი თხოვნისა და ერთგულების წერილებით მიმართა მოსკოვისა და პეტერბურგის უმაღლეს საერო და სასულიერო პირებს, საიმპერატორო კანცელარიას.¹⁹⁶ პეტერბურგში პადრე ჯოვანი ანდრეასთვის უთხოვიათ, რომ მას შუამდგომლა რუსეთის იმპერატორის სანდო სარდალთან, პავლე პოტიომკინთან. ჯოვანი ანდრეა არკეტს დამაიმედებელი წერილით უპასუხია:

„უმაღლესო და პატივცემულო ბატონო, სათაყვანებლო პადრე!

იმავე პერიოდში, როცა საქართველოს მისიების პრეფექტმა პადრე ანდრეა და პალერმომ გაუმხილა წმინდა კონგრეგაციას უფლისწულ ერეკლეს პირადი პასუხი მოთხოვნილი კათოლიკური ეკლესიების დაბრუნებასთან დაკავშირებით, მომმართა მეც, რადგან მის სასიკეთოდ გამენია რაიმე დახმარება ამ საიმპერატორო კარისგან იმ უფლისწულთან ერთად. სასულიერო პირის წერილი გადმომცა ბატონმა უფლისწულმა პოტიომკინმა, რომელიც გაუგზავნა რუსმა ოფიციალურმა პირმა, რომელიც ცხოვრობს საქართველოში. რადგანაც მე მიღებისას განვუმარტე მისი შინაარსი თვით ბატონ უფლისწულს და ვთხოვე მას, რომ შუამდგომლობა გაენია ამ სიკეთისთვის მის იმპერატორობით აღმატებულებასთან და დაეუტოვე წერილი, რომელიც მე გადმომეცა.

უფლისწულმა მოისურვა იმპერატრიცასთან საუბარი და აგრეთვე ამ საკითხის მზრუნველად მხარდაჭერა. მაგრამ რამდენიმე დღის შემდეგ მოუწია ამ ქალაქიდან მოსკოვში გამგზავრება. ამის გამო ვერ შევძელი რაიმე პასუხის მიღება. საქმე კი მის ხელშია, რადგან მისი გავლით მოძრაობს ყველა ის საქმე, რომელიც შეეხება ყირიმსა და ყუბანს, თუ ამ იმპერიის ურთიერთობას

¹⁹⁶ ამ საკითხებთან დაკავშირებით იხ. საისტორიო არქივის მასალების მეოთხე ტომი, განსაკუთრებით ფ. 144-150.

მოსაზღვრე აზიის უფლისწულებთან და უმაღლეს ბატონ კარდინალ ანტონელისთან, პროპაგანდას პრეფექტთან.

ამდროის განმავლობაში გაემგზავრა აქედან ყუბანისკენ ბატონი გენერალი იზმაილოვი, ხსენებული უფლისწულის ნათესავი, შესაძლოა მან გააგრძელოს გზა საქართველომდეც. ვისარგებლე შემთხვევით და გადავეცი მას ერთ-ერთი ჩემი წერილი, რომელშიც ვატიყობინებდი ყველაფერს პადრე ანდრეას, რათა მერჩია მისთვის, ხელმეორედ გადაეცა ჩემი თხოვნა მისი ბიძისთვის და დაეთანხმებინა ის, რომ დაეცვა ჩვენი მისიონერები, რომლებსაც, ვგონებ, სდევნიან საქართველოში.

თუ ჩემს წასვლამდე არ მივიღებ პასუხს ბატონ უფლისწულ პოტიომკინისგან, რომ ჩემთვის ასე სანუკვარი საქმე განხორციელდა, მე თვითონ ხელახლა შევახსენებ მას ამ საზრუნავზე. ასევე, ყველაფერი უკვე მზად არის თქვენი ბრძანებების აღსასრულებლად, რომელიც თქვენი უმაღლესობის პატივისცემაში წერილით გასული მარტის თვის 6 რიცხვში შემატყობინეთ. თქვენს მფარველობას შევავედრებ საკუთარ თავს; დიდი პატივისცემით ვრჩები თქვენი უმაღლესობის [მიმართ].

პეტერბურგი 5/16 აპრილი, 1784 წ., უმდაბლესი, უერთგულესი და უმორჩილესი ქეშმარიტი მსახური, ჯ.ა. (ჯოვანი ანდრეა არკეტი) ქალკედონის არქიეპისკოპოსი.

(U.mo R.mo Sig.re Sig.re P.re Col.mo. Nel medesimo tempo in cui il p.re Andrea da Palermo Prefetto delle Missioni di Giorgia espone alla sagra Congregazione la privata risposta datagli dal Principe Eraclio intorno alla domandata restituzione delle Chiese Cattoliche, si rivolse anche a me perché gli procurassi qualche favorevole ufficio da questa Imperial Corte presso quel Principe. La lettera del Religioso fummi resa dal sig.re Pn.pe Potemkin, a cui era stata spedita da un ufficiale Russo, che risiede in Giorgia, onde io nel riceverla ne spiegai il contenuto allo stesso sig.re Pn.pe, e lo pregai ad essere egli l'intercessore di questa grazia presso sua Maestà Imperiale, e come per sua memoria gli lasciai la lettera, che mi avea consegnata. S'incaricò il Pri.pe di parlarne alla Imperatrice, e di appoggiare eziandio premurosamente l'istanza; ma essendo pochi giorni dopo occorsa la di lui partenza da questa Città alla volta di Mosca, non potei avere su di ciò alcuna risposta. L'affare però è nelle sue mani, siccome per il di lui canale passano tutte quelle cose che concernono la Crimea, ed il Cuban, o le relazioni di questo Impero con quei Em.o Sig.re Card.le Antonelli, Prefetto di Propag.a (Roma).

Princepi d'Asia confinanti. Essendo poi in questo frateempo partito di qua il sig.e. Generale Symaylow Nepote del ridetto Principe per portarsi al Cuban, e stendersi fors'anche in Giorgia, ho profittato di questa occasione sì per consegnargli una mia lettera, colla quale rendevo di tutto informato il P. Andrea, sì per raccomandargli di rinovare le mie preghiere al sig.re Pri.pe suo Zio, e di accordare egli stesso la sua protezione ai nostri Missionari, qualora, come sperava, si fosse spinto in Giorgia. Se prima che io partà da questa Corte non avrò ricevuto riscontro dal sig.e Pri.pe Potemkin, che sia stato fatto l'ufficio da me bramato, mi farò io stesso con mia lettera a rinovargliene le più forti premure. E tutto ciò a pronta esecuzione degli ordini datimi da V.ra Em.za col venerato suo foglio de 6. dello scaduto Marzo, e raccomandandomi al di lei patrocínio,

colla maggior venerazione mi rassegnò. Di V.ra Em.za Pietroburgo 5/16. Aprile 1784. Umilissimo Devotissimo et Obbl.mo Servo Vero. G.A. (Giovanni Andrea Archetti) Arciv.o di Calcedone).¹⁹⁷

ამ დამაიმედებელი დაპირებების პარალელურად, რუსმა მოხელეებმა მკაცრად მოსთხოვეს ევროპულ რელიგიურ ინსტიტუციებს, ყველა სფეროში სამართლებრივად დამორჩილებოდნენ რუსეთის ხელისუფლებას; შესაბამისად, ეს მოთხოვნა სავალდებულოდ ანესებდა, რომ საქართველოს მისიების ფუნქციონირებისთვის საჭირო საკითხები კათოლიკე მისიონერებს ამიერიდან შეეთანხმებინათ არა რომის პაპთან და კარდინალებთან, არამედ „გოვერნო რუსოს“ ნდობით აღჭურვილ მოჰილოვის კათოლიკე ეპისკოპოსთან, თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიების გამგებლებთან და მოხელეებთან. ამასთანავე, ისევ ძალაში რჩებოდა დაპირებები, რომ რუსეთის იმპერატორი დაუბრუნებდა კათოლიკურ მისიებს ჩამორთმეულ ეკლესიებს.

იმპერიის ნდობით აღჭურვილმა კათოლიკემ, მოჰილოვის ეპისკოპოსმა სტანისლავომ, რომელსაც იმპერიაში შემავალი კათოლიკური მისიების ბედი ებარა, 1784 წლის 8 აპრილს საგანგებო წერილით მიმართა რომს და საქართველოს მისიების პრეფექტს, ანდრეა დე პალერმოს:

„გწერთ თბილისიდან 28 იანვარს გამოგზავნილი წერილის პასუხად, რომელშიც იმედოვნებდით, რომ მისი აღმატებულება საქართველოს მეფე დაგიბრუნებდათ ეკლესიებს, რომლებიც წაგართვათ 29 წლის წინ, თუ შეეძლებდით, მიგველო წერილი მისი საიმპერატორო აღმატებულება ჩვენი სუვერენისგან. გატყობინებთ, რომ მის უდიდებულესობა პრინც პოტიომკინს სურდა, თავის თავზე აეღო [ყოველივე] ეს. აქვე ვურთავ მისი აღმატებულებისათვის გამოგზავნილ წერილს. ამავდროულად, აუცილებელი მგონია გაგაფრთხილოთ, რომ პალიუმთან ერთად ახლახან მივიღე სასულიერო იურისდიქცია არა მხოლოდ რუსეთის იმპერიაში შემავალ ყველა ეკლესიასა და სასულიერო პირზე, როგორც აქამდეც მქონდა, არამედ ყველა იმ ქვეყნის [ეკლესიებსა და სასულიერო პირებზე], რომელთაც რუსეთთან რაიმე კავშირი აქვს. შესაბამისად, არც თქვენ და არც თქვენ დაქვემდებარებაში მყოფ რომელიმე მღვდელს უფლებას არ მისცემთ, წერილობით მიმართონ პროპაგანდას კონგრეგაციას ან სხვა რომელიმე გარეშე საეკლესიო იურისპრუდენციას. არამედ მომწერთ უშუალოდ მე ეკლესიასთან დაკავშირებულ ყველა საკითხზე.

დალოცვილი იყავით. თქვენ მიმართ კეთილად განწყობილი და თქვენი მონამორჩილი არქიეპისკოპოსი სტანისლავ დე მოჰილვეი.

(N701 Pres de Mohilew le 8 auid 1784 Au cher fils en J. Ch. le Père Andre Capucin Prefet des Charges d'ames dans le Roïame de Georgie!

En reponse à ce que vous m'avez écrit de Tiflis le 28 janv. de l'année cour^[??] que vous espérez, que J.M le Roi de Georgie nous rendrait les Eglises qu'Elle avez fait requestrées il y a vingt neuf ans, pourvu que nous puissions obtenir une lettre de la part de sa Majesté Imperiale notre Souveraine; je vous mande que s. altesse serenissime Mgr

¹⁹⁷ ჰვსა, ტ. 4, 144r-144v.

le Prince de Potemkin s'en est bien voulu charger, et je joins ici la lettre de sa part pour la Majesté. En même temps, je trouve nécessaire de vous avertir, mon Pere, qu'avec le Pallium je viens de recevoir la juridiction spirituelle sur toutes les Eglises, et les ecclésiastiques qui se trouvent non seulement dans l'Empire de Russies, comme je l'avais a devant, mais aussi dans tous les pays, qui en ont quelque raport, et consequemment vous n'écrivez plus, ni ne permettez à aucun des Prêtres, qui vous sont subordonnés d'écrire à la Congregation de la Propagande ou à telle autre juridiction ecclésiastique extérieure, mais vous vous adresserez en ce qui regarde l'église, en droiture à moi. Je vous donne ma benediction, et je suis votre tres affectionne serviteur. Stanislav Archêveque de Mohilew)".¹⁹⁸

სტანისლავ დე მოჰილევის წერილში ხაზგასმულია ევროპელი მისიონერების მიმართ მისი და, შესაბამისად, რუსეთის იმპერიის „კეთილგანწყობა“, რომელიც, როგორც ირკვევა, სრულ მორჩილებასა და ევროპურ რელიგიურ თუ საერო ინსტიტუციებთან ყოველგვარი ურთიერთობის განწყვეტას გულისხმობდა. რამდენად რთული იყო მდგომარეობა, კარგად ჩანს ამ წერილის ადრესატის, ანდრეა დე პალერმოსა და პროპაგანდა ფიდეს კარდინალის, ანტონელის 1785 წლის იანვრით დათარიღებული მიმონერიდან. დამაჯერებლობისთვის პრეფექტმა ანდრეა დე პალერმომ კარდინალს მოჰილევის წერილის თარგმანიც გაუგზავნა:

„უმაღლესო ბატონო,

მე ვუპასუხე თქვენს უკანასკნელ წერილს, დათარიღებულს გასული წლის 24 აპრილით, სპარსეთის გავლით. როგორც ყოველთვის, დროდადრო ვიღებდი მონაწილეობას სხვადასხვა საქმეებში აღნიშნულ სამეფო კარზე. მოჰილევის არქიეპისკოპოსის წერილთან დაკავშირებით [გეტყვი, რომ] არ ვუპასუხე, რადგან ვეჭვობდი ამ წერილის ნამდვილობას. ახლა კი დამარწმუნა ჩემმა კათოლიკე მეგობარმა, რომელიც პეტერბურგიდან დაბრუნდა, რომ კანცელარიაში წაიკითხა ნეტარი უფლისწული პოტიომკინის წერილი, რომელიც მიემართება ამ სუვერენს. მასში მოუწოდებს, დაუბრუნოს ეკლესიები საქართველოს მისიონერ პადრებს.

თუმცა აღნიშნულმა წერილმა დაიგვიანა იმ არგუმენტით, რომელიც წამოაყენა კანცელარიაში; კერძოდ, მათ პირველად უნდა მიეწერათ რომში, რათა გამოეცა ბრძანება წმინდა კონგრეგაციას, რომლითაც დაევალებოდათ ამ მისიონერ პადრებს, ელიარებინათ თავიანთ ზემდგომად (ორდინარიო) მონსინიორი მოჰილოვის არქიეპისკოპოსი სტანისლავ. ამგვარად, მე ვუპასუხე ქვემოთ მოხსენიებულ მონსინიორს, რომ ჩვენ აუცილებლად დავემორჩილებით მას, თუ ეს დაგვევალება წმინდა კონგრეგაციისგან, მაგრამ ჯერ-ჯერობით არანაირი საწინააღმდეგო ბრძანება [იგულისხმება, რასაც ახლა ემორჩილებიან, იმის საწინააღმდეგო] არ გვაქვს.

მონსინიორის წერილის ძალით, რომელიც მე გამომიგზავნა და ვთარგმნე ფრანგულიდან, განვუმარტე, რომ პარადოქსად მიმაჩნია, ამ მისიამ შეძლოს არსებობა ამჟამინდელი წმინდა კონგრეგაციისა და ჩვენი პატივცემული პროკურატორის გუთეს დაქვემდებარების გარეშე. უფრო ადვილია აქედან

¹⁹⁸ იქვე, ფ. 183. წერილი ქართულად თარგმნა მ. დოხტურიშვილმა.

რომთან დაკავშირება, ვიდრე აქედან პეტერბურგთან და მოჰილოვთან. უფრო მნიშვნელოვანია რომის ავტორიტეტი მისიასთან მიმართებაში, ვიდრე ერთი ეპისკოპოსისა მისიონერთა მიმართ. მოსკოვის მისია უკვე განადგურებულია. იქიდან არეულობისა და აურზაურის მეტი არაფერი ისმის. სპარსეთის მისიებიდან აღარ დარჩა თითქმის არც ერთი ამ საქართველოს მისიის გარდა, რომელიც შემორჩენილია ღვთაებრივი მონყალების, არსებული კარგი მაგალითებისა და მედიცინის წყალობით. როგორ იმოქმედებს მომავალში, წარმოდგენაც არ შემოიძლია. ღმერთის ნებაა!

მონსინიორ მოჰილოვის არქიეპისკოპოს სტანისლაოს წერილის თარგმანი. მოჰილოვი 8 აპრილი 178[5].

იმის საპასუხოდ, რაც მომწერეთ თბილისიდან ამა წლის 28 იანვარს, რომ იმედოვნებთ, მისი აღმატებულება საქართველოს მეფისგან დაიბრუნოთ მისი ბრძანებით 29 წლის წინ ჩამორთმეული ეკლესიები. თუკი ჩვენ შევძლებდით მიგველო ჩვენი გამგებლისგან, მისი საიმპერატორო აღმატებულებისგან წერილი.

გატყობინებთ, რომ მისი უმაღლესობა ნეტარი უფლისწული პოტიომკინი კეთილგანწყობილია, ჩაერთოს ამ საქმეში. აგრეთვე დავურთავ მის წერილს მის აღმატებულებასთან [საქართველოს მეფე ივლისსმება]. ამავდროულად, ვთვლი საჭიროდ, შეგატყობინოთ, ჩემო მამავ, რომ პალიუმით (საეპისკოპოსო შესამოსელი) მოვდივარ, რათა ყველა ეკლესიასა და სასულიერო პირზე, რომლებიც იმყოფებიან რუსეთის იმპერიაში, მივიღო სასულიერო იურისდიქცია (რაც ადრეც მქონდა) და აგრეთვე ყველა მხარეში, რომელთანაც გვაქვს ურთიერთობა.

შედეგად, არც თქვენ მისწეროთ და არც თქვენს დაქვემდებარებაში მყოფმა რომელიმე სასულიერო პირმა მისწეროს პროპაგანდას კონგრეგაციას, ან რაიმე გარეშე საეკლესიო იურისდიქციას, არამედ მომმართეთ პირდაპირ მე ეკლესიასთან დაკავშირებულ ნებისმიერ საკითხზე. დაგლოცავთ და ვრჩები ერთგულ მსახურად. მოჰილოვის არქიეპისკოპოსი სტანისლაო.

თუისპაჰანის (ისპაჰალის) დიოცეზას ეს ნაწილი ჩამოშორდება და მიეწერება მოჰილოვს [...] და თუ მოჰილოვის ეპისკოპოსმა უნდა იზრუნოს მისიონერებზე, სუბსიდიებსა და სხვა საკითხებზე და არ უნდა მიუმატოს ამ მისიას სასულიერო პირები, რომლებიც არ არიან რუსეთის მონარქიის ქვეშევრდომნი, რათა აღკვეთოს ევროპასთან მიმონერა და აიძულოს ამჟამინდელი უცხოელი მისიონერები დაიფიცონ, როგორც ვიგებ. ასეთ შემთხვევაში საჭიროა, მისია იქნას ნათლად გაფრთხილებული წმინდა კონგრეგაციის მხრიდან, როგორ მოიქცეს, რასაც თქვენგან მორჩილებით მოვითხოვთ.

ვემთხვევი პატივით წმინდა შესამოსელს და ვრჩები თქვენი უმაღლესობის და უპატივცემულობის [ერთგული]. თბილისი, 29 იანვარი, 1785 წ.

უმდაბლესი მსახური და ფრატე ანდრეა და პალერმო კაპუცინელი მისიონერი.

P. S. წერილის დაბეჭდვამდე მომისწრო წერილმა მონსინიორ არქიეპისკოპოსი ფრანკისგან, თქვენი [...], რომელიც დათარიღებულია 1784 წლის 25 სექტემბრით. თან ახლავს 24 აპრილის წერილის დუბლიკატი, რომელსაც ეუპასუხებ, როგორც ზემოთ. უკეთესი იქნება, თუ დანარჩენს სხვა დროს

ვუპასუხებ. ამჟამად არ ვარ შესაბამის მდგომარეობაში. ამასობაში ვიმედოვნებთ, რომ აქ მშვიდობა დამყარდება, რადგან უკვე დაიწყო შეთანხმება ამ სუვერენსა და ახალციხის სუვერენს შორის.

საქართველო, თბილისი 29 იანვარი 1785 წ., უმაღლესსა და უპატივცემულეს ბატონს, კარდინალ ანტონელის, პროპაგანდის წმინდა კონგრეგაციის პრეფექტს, რომი, 29 იანვარი, 1785, ფრატე ანდრეა და პალერმო კაპუცინელი მისიონერი.

(Eminentiss.mo Sig.re,

Ho risposto per via della Persia all'ultima sua veneratissima data di 24 Ap.le dell'anno scorso; come altresì di tempo in tempo ho partecipato a Cod.e Corte le circostanze della Lettera dell'Arcivescovo di Mohilovo cui io non risposi, perche sospettavo della veracità di detta Lettera. Sono pero adesso assicurato d'un Cattoli.co mio Amico ritornato da Petrob. il q.te mi dice d'aver letto nella Cancellaria la l.ra del sereniss.mo Pr.pe de Potenkin diretta a q.sto Sovrano, nella q.te gli insinuava la restituzione delle Chiese alli P. P. Mis. della Georgia.

Detta lettera pero è stata ritardata, a motivo che fu proposto in Cancellaria. che prima dovesse scriversi a Roma per uscir l'ordine da codesta sac. Cong.ne col q.le obbligasse q.sti. P. P. Missionari a riconoscer come loro ordinario Mons. Arcivescovo Stanislao di Mohilov. Atenore di q.nto mi viene assicurato da q.sto Colon.lo ho risposto al succennato Mons.e che Noi siam disposti ad ubidirlo qualor ci verrà imposto da sac. Cong.ne ma che sino adesso non abbiamo alcun Ordine in Contrario. Dalla forza della Lettera di Mons. diretta a me, qual io tradotta dal Francese le suppiego, mi sembra un paradosso che q.sta Missione possa sussistere, senza la dipendenza attuale della sac. Cong.ne e del Rev.mo n.ro Proc. Gute. E piu facile il ricorso da qui a Roma, che non è da qui a Petroburgh, ed a Mohillow. I piu efficace l'autorità di Roma preso la Missione, che non è q.lla di un Vesc.o preso de Missionari. La Missione di Moscovia e.o gia rovinata; non si senti altro che Scandali. Delle Missioni della Persia quasi non resta altro che q.sta della Georgia. Sostenuta dalla divina Pieta, e occasionalmente dal buon esempio, e dalla medicina. Come sortira in avvenire, io non saprei indovinarlo: facci Iddio.

Mohilow li 8.apr.le 178[...]

Traduz.ne della l.ra di Mons. Stanislao Arcives.o di Mohilov.

In risposta di quel che mi avete scritto da Tiflis alli 28. Gen.o dell'anno Corrente che Voi sperate che Sua Maesta il Re di Georgia ci renderebbe le Chiese sequestrate per ordine suo, gia 29. Anni fa; perche noi potessimo ottener una l.ra da parte di sua Maesta' Imperiale nostra Sovrana. Vi notifico che sua alteza Serenissima il Pr.pe Potemkin se ne è ben voluto incaricare; ed aggiungo qui la lettera da Sua parte per sua Maesta/ cioe per q.sto Pr.pe della Giorgia: q.sta lettera non e'tutta via qui capitata) Nell' istesso tempo trovo necessario di avvertirlo Mio Padre, che con il Pallio vengo a ricevere la giurisdizione sp.le sopra tutte le Chiese, ed Ecclesiastici, che si ritrovano nell'Impero di Russia; come lo avevo avanti; ma anche in tutti li paesi che ne anno qualche rapporto. Conseguentemente Lei non scrivera piu, ne permettera ad alcuno de sacerdoti che vi sono Subornati di scrivere alla Congregazione di Propaganda; o a tal altra giurisdizione Ecclesiastica esteriore; ma Voi vi indirizzerete in quel che si riguarda le Chiese a dirittu-

ra a me; Vi do la mia bened.e e sono affezionato Ser.vo Stanislao Arcivesc.o di Mohilow

Se questa parte della diocesi di Ispahal viene smembrata, ed annessa a q.lla di Mohilow, e q.sto Vescovo non abbia altro di Giurisdizione, che quel tanto che avea il Vescovo di Ispahal, saremo nel caso di prima allorché la Missione in tutto dependeva dalli Superiori di Roma. Se poi il Vesc.o di Mohilow deve provveder di Missionari, e di Sassidi etc. e non ammettere a q.sta Missione Sacerdoti che non sieno sudditi della Monarchia Russa, per togliere il carteggio coll'Europa, ed obligare li p.nti Missionari esteri al giuremento, come sento. In questo caso bisogna che La Missione venghi distintam.e istruita dalla Sac. Congreg.ne come debba contenersi, che è cio di che umilm.e La Supplichiamo.

Le bacio osequiosam.e La Sac. Veste, e mi raffermo. D. V.e Emin R.ma

Tiflis li 29. Gen.o 1785, Umilis.o Ser.o e Sud.e F. Andrea da Pal.o Mis. Cap.no.

P.S. Prima di suggellare la p.nte mi giunge sotto il plico di Mons. Arcivesc.o Frachia V.o Pat.ole La sua Venerata delli 25. Sett.e 1784. col duplicato della Lettera de 24. Ap.le alla q.le come di sopra cennai ho risposto, e per maggior cautela ad altro tempo replicherò a scriverle. Al pn.te non mi ritrovo piu nel caso: Frattanto speriamo la pace gia si comincia a capitolare fra qs.to Sovrano e quel di Akalzike.

Georgia, Tiflis 29. Genn.o 1785. Al Eminentis.mo e Reverend.mo Sig.re Il Cardinal'Antonelli Prefetto della Cong.ne Sac. di Propaganda, Roma).¹⁹⁹

მომდევნო წლებში კათოლიკეების მდგომარეობა კიდევ უფრო გაართულდა. როგორც მისიონერთა წერილებიდან ირკვევა, 1795 წლის შემოსევას თბილისის კათოლიკური ეკლესია, საავადმყოფო და დუქნები ემსხვერპლა. ამის მიუხედავად, კათოლიკეები იმედს არ კარგავდნენ, რომ რუსეთის იმპერატორთან რამენაირად მოავგარებდნენ ეკლესიების დაბრუნებისა და უფლებრივი მდგომარეობის მწვავე საკითხებს. ბოლო იმედი გამხდარა 1800 წელს გიორგი მეთორმეტის გარდაცვალება და რუსეთის სამზადისი, ახალი – რუსეთის გუბერნიების – სტატუსით შემოეერთებინა საქართველო. ყოველგვარ საფუძველს მოკლებული ეს იმედი იკითხება პადრე ფრანცისკეს წერილში, რომელიც მან 1800 წლის 14 თებერვალს გაგზავნა რომში:

„თქვენო უმაღლესობავ, აქამდე კიდევ არ ვიცი, ჩაგბარდათ თუ არა ჩემი მოწერილი სამი წიგნი. [...] გასულ წელს, შობის დღესასწაულის შემდგომ, ტფილისში გარდაიცვალა გიორგი მეფე, რომელიც რუსეთს უკვე დაეგვირგვინებინა საქართველოს მეფედ. მისმა სიკვდილმა აღმოაბრწყინა ახალი მზე ამ ცისქვეშ, რის გამოც მთელი საქართველო მხიარულია. რუსეთმა ამ სამთავროს მემკვიდრედ გამოაცხადა დავითი, გიორგი მეფის პირველი შვილი. ასევე, ყველა ეკლესიაში გამოაცხადებინეს ათის წლით ხალხის განთავისუფლება ყველანაირი ხარჯისგან, გარდა საზოგადო გადასახადისა.

ამასთანვე, მოიწვიეს უცხოელებიც, რომლებიც, როგორც მემკვიდრენი, ისარგებლებდნენ ამ უმაღლესი სიკეთით და რომელთაც თავისუფლება ექნებოდათ თავიანთ ქვეყანაში დაბრუნებისა, თუ ამას ისურვებდნენ. გარდა ამისა, ბრძანება გამოიცა, რომ შეკეთებულიყო აქ არსებული ყველა ციხე-სიმაგრე, რომლებშიც დააყენებდნენ რუსის ჯარს. ეს უკანასკნელი უკვე აქ არის

¹⁹⁹ პუსა, ტ. 4, ფ. 163-166.

და სხვა ციდე რუსეთიდან მოდის ამ ბრძანების ძალით და განკარგულებით.

ამასთანვე, საზოგადოდ ხმა გავრცელდა, რომ რუსეთი შეიქმნა პატრონი ამ სამეფოსი. ჩვენც სხვებსავით იმედი გვაქვს, ვიცხოვროთ უფრო ბედნიერად. თქვენო უმაღლესობავ, როგორც წინათაც მოგწერეთ, ეს კარგი დროა, რომ სცადოთ, იქნება, რუსეთის საშუალებით დავიბრუნოთ ჩვენი ეკლესიები და სახლები ტფილისსა და გორში. ამას თუ წმინდა კრება არ ეცადა, ჩვენ რისი გაკეთება შეგვიძლია? [...] ამ სამთავროს ასეთი ცვლილების გამო, შესაძლოა, რუსეთიდან ჩვენც მოგვივიდეს რომელიმე ბრძანება, როგორც წინათ, ჩემი აქ ყოფნის დროს მოდიოდა (იხ. მოჰილოვის ეპისკოპოსის ზემოთ დასახელებული წერილი). თუ რამე მოგვივიდა, იმედი მაქვს, ჩვენი მისიონის სასარგებლოდ იქნეს.²⁰⁰

კათოლიკეების კეთილგანწყობის მოსაპოვებლად რუსეთის მთავრობა უხვად გასცემდა დაპირებებს ეკლესიების დაბრუნების თაობაზე. ამტკიცებდნენ, თითქოს, გადაწყვეტილება მიღებული ჰქონდა იმპერატორს და თარიღიც კი ცნობილი იყო, როდის ჩამოვიდოდა რუსების „ინსპექტორი“ და თავისი ხელით მოიყვანდა სისრულეში იმპერატორის ბრძანებას.²⁰¹

ამ დაპირებების პარალელურად, 1803 წელს კნორინგმა ოფიციალურად აკრძალა უცხოელი მისიონერების შემოსვლა ქუთაისისა და თბილისის გუბერნიებში. ამდენად, ფორმალური კეთილგანწყობის მიუხედავად, რუსების შემოსვლიდან მალევე მკაფიოდ გამოჩნდა რელიგიური იმპერიალიზმის ის პოსტულატები, რომელთაც რუსი ჯაშუშები ჯერ კიდევ საქართველოში ოფიციალური სტატუსით შემოსვლამდე, 1746 წელს, ზემოთ ნახსენები მონსინიორ პენკლერის პირით უყენებდნენ ევროპელ მისიონერებს: რუსეთის მთავრობა არ დაუშვებს სხვა, რუსული იურისდიქციისა და გავლენებისგან თავისუფალი, დამოუკიდებელი რელიგიური ინსტიტუციის არსებობას მის მეზობელ ქვეყნებში, 1801 წლიდან უკვე რუსეთის გუბერნიებში.

ევროპული რელიგიური ინსტიტუციის დამორჩილების კომპლექსური გეგმა, ცალკეულ ეტაპებად, მრავალკომპონენტთან საფეხურებად ჰქონდა დამუშავებული რუსეთს. ამას ვერ ვიტყვით ქართული ავტოკეფალიური ეკლესიის დამორჩილების გეგმაზე, რომელიც, როგორც შესავალში ვახსენე, 1811 წელს მიღებულ ორიოდე სამართლებრივ დოკუმენტს ეყრდნობოდა: პირველის მიხედვით დადგინდა, რომ მცხეთის საყდრის ავტოკეფალია შეუთავსებელია რუსულ საეკლესიო იერარქიასთან და, ამდენად, მისი, როგორც 1801 წლიდან რუსეთის იმპერიაში შემავალი ინსტიტუციის, დამოუკიდებლობა უნდა გაუქმდეს.

მეორე დოკუმენტი გაუქმებული ეკლესიის კათოლიკოსის, ანტონ მეორის

²⁰⁰ წერილის ტექსტი მ. თამარაშვილის (თამარაშვილი 1902/2011: 483-484) მიხედვით.

²⁰¹ შდრ. 1802 წელს პადრე ფრანცისკეს მიერ გენერალი კნორინგისადმი მიწერილი სამადლობელი წერილი: „თქვენი უპატიოსნესი წერილი მივიღე გასულ იანვარში. პირველად ვღებულობ თქვენს წერილს, რაც აქ, მისიონში ვარ. დიდის სიამოვნებით ამოვიკითხე, რომ იმედია ჩვენის ეკლესიების დაბრუნებისა. ერთი თვეა, რაც ამ დაბრუნების შესახებ აქ მოვიდა ბრძანება მათი ხელმწიფების, სრულიად რუსეთის იმპერატორისა. რუსეთში მყოფ ამ განყოფილების ინსპექტორს საქართველოს მთავარ-მართებისთვის მოუწერია, რომ თებერვლის ბოლოს მოვა და თვით ინებებს, რაც კი ჩვენ გვეკუთვნის, ჩავაბაროს“ (იქვე, გვ. 485).

სტატუსს ეხებოდა: მას სიცოცხლის ბოლომდე შეუნარჩუნდა კათალიკოსის წოდება, ოღონდ ეკლესიისა და მრევლის გარეშე. ამას მოჰყვა ქართული ეკლესიის რუსულ საეკლესიო იერარქიასთან ადაპტაციის ხანგრძლივი პროცესი, რომელმაც მოიცვა რელიგიური ცხოვრების უკლებლივ ყველა სფერო: საეკლესიო იერარქია, სამართალი, კალენდრი, ლიტურგია და სხვა. შედეგად ქართული ეკლესია მთლიანად „გაინმინდა“ მრავალსაუკუნოვანი დამოუკიდებელი ისტორიის მქონე ეკლესიის „ატრიბუტებისგან“ და შემდეგ, ასე საგანგებოდ „მოსუფთავებულ“ ნიადაგზე ერთმონიზაციის ლოზუნგით ხელახლა დაფუძნდა, დამკვიდრდა რუსულის სრული ანალოგი, მისი ფილიალი ეკლესია.²⁰²

რაც შეეხება საქართველოს კათოლიკურ მისიებს, მისი დამორჩილების გეგმა უფრო მოზომილი, შუალედური ეტაპებით შერბილებული ჩანს. როგორც ირკვევა, ამ შემთხვევაში დამორჩილების მოთხოვნები განსხვავებული იყო კათოლიკური ეკლესიის სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების მიმართ:

ევროპული მისიები, შესაბამისად, ევროპელი მისიონერები, საქართველოში დარჩებიან, რუსეთის იმპერია არ ჩაერევა მათი ლიტურგიის, ან საეკლესიო მონაცემების საქმეში იმ პირობით, თუ მისიები ერთგულებას შეჰფიცებენ გოვერნორ რუსოს, მისი ქვეშევრდომები გახდებიან და ევროპასთან განწყვეტენ ყოველგვარ სამართლებრივ კავშირს – წერილებიც კი არ უნდა მისწერონ რომს. როგორც ვნახეთ, უმთავრესი პირობაა, რომ მისიები დაემორჩილონ რუსეთის ნდობით აღჭურვილ მოჰილოვის კათოლიკე ეპისკოპოსს და მასთან შეათანხმონ უკლებლივ ყველა საკითხი.

ქართველი კათოლიკეების შემთხვევაში მოთხოვნები უფრო მძიმეა: მათ ეკრძალებათ ლათინური წესის კათოლიკური ეკლესიის წევრობა (Rito Latino Catholico), ეკრძალებათ ქართულენოვანი საეკლესიო, ზოგადად, რელიგიური ლიტერატურის გამოყენება; ასევე ეკრძალებათ ცნობილი მოღვაწის, პეტრე ხარისჭირაშვილის მიერ მოგვიანებით ოფიციალურად დამტკიცებული ქართული წესის (Rito Georgian Catholico) კათოლიკური თემის წევრობა.²⁰³ ამასთანავე, იმპერატორმა ანას კანონის შესაბამისად მათ ეკრძალებათ მისიონერული საქმიანობა. ეთნიკურად ქართველ კათოლიკეებს ორი არჩევანი აქვთ: ა. ან უნდა დაუბრუნდნენ ტრადიციულ მართლმადიდებლურ ეკლესიას, 1811 წლიდან რუსეთის ეკლესიის ფილიალს, რომელიც რუსი ეგზარხოსის საშუალებით იმართება; ბ. ან, თუ მაინც კათოლიციზმს აირჩევენ, უნდა შეუერთდნენ სომხურ კათოლიკურ თემს (Rito Armeno Catholico).

ამდენად, ევროპული კათოლიკური მისიების ერთადერთი არჩევანი უნდა ყოფილიყო ევროპასთან ყოველგვარი კავშირის განწყვეტა და რუსეთის იმპერიის სრული მორჩილება; რაც შეეხება ქართველ კათოლიკეებს, მათ შეეძლოთ არჩევანი გაეკეთებინათ **არმენიზაციასა** და ახლად დაწყებულ **რუსიფიკაციას** შორის.

კვლევა აჩვენებს, რომ ქართული ტრადიციული ორთოდოქსული ეკლესიისგან განსხვავებით, საქართველოს კათოლიკური მისიების დამორჩილების

²⁰² ამ დამორჩილებისა და ხელახალი დამკვიდრების ცალკეული დეტალები საგანგებოდაა შესწავლილი ვ. გურულის, ს. რატიანისა და ზემოთ დასახელებულ სხვა ავტორთა ნაშრომებში.

²⁰³ ამაზე ქვემოთ საგანგებოდ შევეჩერდებით.

პროცესი შედარებით დიდხანს გაგრძელდა. წყაროებზე დაყრდნობით ქვემოთ განვიხილავ საქართველოს კათოლიკური მისიების, მათ შორის ლათინური, სომხური და მოგვიანებით ქართული წესის კათოლიკეების დამორჩილების დინამიკას.

მერვე თავი

ლათინური წესის ევროპული მისიების სამართლებრივი დავები რუსული მმართველობის პერიოდში

1801 წლიდან, საქართველოში რუსული მმართველობის ოფიციალურად დაკანონების შემდეგ, ევროპელი კაპუცინელები მოექცნენ ყველაზე მკაცრი წნეხის ქვეშ. ეს გასაგებიცაა, ვინაიდან ისინი იყვნენ 1779-1783 წლებში საქართველოს ალტერნატიული (არარუსული) არჩევანის დესპანები, ერეკლე მეორის მოციქულები ევროპელი მეფეებისა და რომის პაპის კარზე. სწორედ მათ მიანდო მეფემ ქვეყნისა და ჯარის „ევროპიის წესზე“ მოწყობის გეგმის დასავლელ ადრესატებამდე მიტანის უმნიშვნელოვანესი საქმე.

მიუხედავად იმისა, რომ ვერც ერთმა ელჩმა ცოცხალმა ვერ ჩააღწია ევროპაში, ამ ორდენის წევრები მაინც განსაკუთრებულ საფრთხეს წარმოადგენდა რუსეთისთვის და, როგორც ირკვევა, მათთვის დამორჩილების საგანგებო პროექტი შეიმუშავეს: ჯერ უკიდურესად შეავიწროვეს, სამართლებრივი და რელიგიური დავები წამოიწიეს მათ წინააღმდეგ, რაც შემდგომში იქცა ანტისახელმწიფოებრივი საქმიანობის ბრალდებად. 1844 წლის შემოდგომაზე სათითაოდ ყოველი ევროპელი კაპუცინელის წინააღმდეგ აღძრეს სასამართლოში საქმე და 1845 წლის 2 იანვარს ულტიმატუმი წაუყენეს: დატოვეთ რუსეთის იმპერიის, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, საქართველოს გუბერნიები, ჩვენი გადანყვეტილებების დაუმორჩილებლობისა და წინააღმდეგობის შემთხვევაში პატიმრობა გემუქრებათ.

1845 წლის 1-13 თებერვლით დათარიღებულ წერილებსა და ანგარიშებში, რომლებიც პროპაგანდა ფიდეს ანალებში გამოქვეყნდა, საქართველოს მისიების პრეფექტი, დამიანო ვიარეჯო ფაქტებზე დაყრდნობით ხსნის, საქართველოს ახალმა პატრონმა, მოსკოვის მთავრობამ, ქვეყანაში შემოსვლისთანავე როგორ დაგეგმა კათოლიკეების წინააღმდეგ მრავალეტაპიანი შეთქმულება. პირდაპირ კი არ გააძევა ისინი, არამედ ცრუ სამართლებრივი საქმეები შეთხზა, რომ ევროპელი მისიონერები დამნაშავეებად, ქვეყნის ინტერესებისა და განსაკუთრებით მთავრობისთვის საშიშ, მიუღებელ ძალად გამოეცხადებინა; ეს მაშინ, როცა, 1661 წლიდან მოყოლებული, ეს მისია მხოლოდ სასიკეთოდ მოქმედებდა. მოსკოვის მთავრობა კათოლიკე მისიონერებს ციმბირში გადასახლებითა და უმკაცრესი სასჯელითაც დაემუქრა, თუ კი ისინი არ დაემორჩილებოდნენ მოსკოვის გადანყვეტილებებს და საბოლოოდ არ დატოვებდნენ საქართველოს საზღვრებს.²⁰⁴

²⁰⁴ შდრ. „Trabisona 1-13 febbraio 1845. La beneficenza usata dai Consigli della pia Opera della Propagazione della Fede con soccorsi pecuniali a vantaggio delle Missioni cattoliche della Giorgia, da ben due anni affidate alle mie deboli cure dalla sacra Congregazione De Propaganda Fide, m' obbliga a dare a V. S. una nozione genuina della nostra ingiusta espulsione da quei luoghi, ove fin dall' anno 1661, sudditi mai sempre fedeli pacificamente dimoravamo. Il disegno di questa nostra espulsione erasi già formato fin dai primi anni, nei quali il governo moscovita s' impadronì della Giorgia; ma non era mai stato messo ad effetto dai passati regnanti, perchè da essi voleasi ritrovare un colorito pretesto, che desse a tal atto un' apparenza almeno d' equità è di giustizia; nè si lasciò mai intentato alcun mezzo, che a questo scopo condurpotesse. È impossibile il narrare in quali e quante maniere fummo sempre vessati, afflitti colla moltitudine non mai interrotta

დამიანო ვიარეჯო აღშფოთებულია იმით, რომ გაუთავებელი დეკრეტებით და განკარგულებებით მოსკოვი ყოველწლიურად ისეთ ბარიერებს უქმნის მისიონერებს, რომელთა დაძლევა, ფაქტობრივად შეუძლებელი ხდება: რომის იურისდიქციიდან გამოსვლისა და მხოლოდ რუსეთის (მოჭილოვის) გამგებლობაში გადასვლის, ევროპასთან ყოველგვარი კავშირის განწყვეტისა და რუსეთის მთავრობის სასარგებლოდ ერთგვარი ჯაშუშობის მოთხოვნის შემდეგ მისიონერებს მკაცრად განესაზღვრათ პირობები, რა შემთხვევაში უნდა ყოფილიყო შესაძლებელი, მისიის კუთვნილ მიწაზე, ან ძველი კათოლიკური ეკლესიის ადგილას ახლის აშენება.

კონკრეტული შემთხვევების ანალიზი აჩვენებს, რომ, როგორც კი წამოყენებულ პირობებს შეასრულებდა კათოლიკეთა ჯგუფი, გუბერნატორი მაშინვე გამოსცემდა ახალ შემაფერხებელ დოკუმენტს, მაგალითად, ძველის ადგილას ახალი ეკლესიის აშენების პირობებს დაემატებოდა იმპერატორის საგანგებო ნებართვა. ეს უკანასკნელი კი თითქმის არასდროს გასცემდა ასეთ ნებართვას, პირიქით, ცდილობდა, რომ კათოლიკეებს აღარასოდეს აეშენებინათ (დაედოთ ქვა ქვაზე) საქართველოში.²⁰⁵

პროპაგანდა ფიდეს ანალების 1845-1858 წლების კრებულში დამიანო ვიარეჯოს სამი წერილია დაბეჭდილი, რომლებშიც მკაფიოდაა გადმოცემული ის რეალობა, რაც პროექტის ფარგლებში გამოვლენილ წყაროებშია აღწერილი. ქრონოლოგიურად თუ მიყვებით მოვლენებს, თავიდან კათოლიკური მისიების შევიწროება ერთი შეხედვით ჩვეულებრივი, თითქოს ბუნებრივი სამართლებრივი დავებით დაიწყო. „მოულოდნელად“ გამოჩნდნენ ადამიანები, რომელთაც მისიონერების წინააღმდეგ საჩივრები შეიტანეს სასამართლოში. მათი მტკიცებით, სადაო იყო ყველა ის ადგილი, მიწის ნაკვეთი, რომლებზეც ქუთაისში, ახალციხეში, გორსა და თბილისში კათოლიკური ეკლესიები ან მათი კუთვნილი შენობები, საავადმყოფოები, აფთიაქები, მაღაზიები და ა.შ. იდგა.

ამ დავებს, ცხადია, არაფერი ჰქონდა საერთო მართლმსაჯულებასთან, არგუმენტაციასთან, კეთილსინდისიერებასთან. რუსულმა სასამართლომ ძიებისა და არგუმენტების გარეშე ეჭვქვეშ დააყენა მანამდე არსებული ყველა სამართლებრივი დოკუმენტი, მათ შორის მეფეებისა და დედოფლების სიგელებით მისიებისთვის საჩუქრად გადაცემული მიწის ნაკვეთები. ახლად დანიშნულმა მოხელეებმა ჯერ კარგად შეისწავლეს სოლომონ მეორის, მარიამ დედოფლის, არჩილ მეფისა და სხვათა ნაჩუქრობის სიგელები, რუსულად

delle leggi, ordini, e decreti imperiali. Non solo ci veniva proibito, sotto pena della Siberia, il ricevimento alla Fede cattolica di qualunque individuo di setta greca, ma ancor ci si vietava sotto la medesima pena il dargli istruzioni morali e cristiane; il convertir poi qualsiasi eretico, gentile, infedele, assoggettava a pene gravissime. Di più, l'aver corrispondenza colla S. Sede, e principalmente colla Propaganda; il darsi il titolo di Missionarj, il ricever d'Europa soccorsi nei nostri bisogni, il mostrar dipendenza da qualunque autorità spirituale non esistente nell'impero; scrivere, o dire che non eravamo soggetti al concistoro di Moghileff, fare ordinar sacerdoti o prender gli olii santi da un Vescovo che non fosse suddito russo, eran tutti delitti che ci condannavano per lo meno all' espulsione della Giorgia” (Viareggio 1845: 258)

²⁰⁵ შდრ. Non ci era permesso di edificar chiese in quei luoghi, ove il popol cattolico non arrivava alle quattrocento anime; e dove la cattolicità era più numerosa, senza il permesso imperiale era impossibile di costruire; il quale permesso o non mai, o con somma difficoltà si otteneva. Anzi in questi ultimi tempi, l'imperatore ha espressamente ordinato, pei soli cattolici della Giorgia, che non possan mai più mettere pietra sopra pietra, o per edificar nuove chiese, o per ristorar le cadenti (იქვე).

თარგმნეს, საიმპერატორო კანცელარიაში გაატარეს და მდივანბეგ დავით ჩხეიძის ხელმოწერით დაადასტურეს მათი ნამდვილობა. მოგვიანებით კი ეს დოკუმენტები ბათილად ცნეს 1820-1830-იანი წლებიდან „მოულოდნელად“ გამოჩენილი იმ წერილების საფუძველზე, რომლებიც გაბუნების, მოკლიაშვილებს, მარტიაშვილებსა და სხვა ცრუ მოწმეებს დაანერინეს.

ქვემოთ წარმოვადგენ მეფეებისა და დედოფლების ნაჩუქრობის სიგელებს, რომელთა უმეტესობა კაპუცინელთა გენერალურ არქივშია დაცული და რომლებიც რუსულმა სასამართლომ გააბათილა.

სოლომონ მეფე (მოკლიაშვილების მიერ უკანონოდ მიტაცებული მამულის მისიონერებისთვის გადაცემის სიგელი)

(*კგა, H 45, V, vari 2-0008-00010*) 2847

ქ. ნებითა და შეწევნითა ღთისათა ესე წყალობის წიგნი აღვინერეთ და გიბოძეთ ჩვენ, ღთივ ამაღლებულმან დავითიან სოლომონიან პანკრატოანმან მეფემან მეფეთამან მეორე სოლომონ, თქვენ, ჩვენ ერთგულს ჰეკიმთ პატრებსა, პატრი მარიოხს და პატრი ჩელერინეს; ასე რომ, თქვენი საყდრის გვერდზე რომ მოკლიაშვილი ნინია და როსტომა ესახლენ, რადგან ის ადგილი მოკლიაშვილებს უსამართლობით წართმეული ჰქონოდათ, რომ ავთანდილაშვილისა ყოფილიყო ის ადგილი, და მოკლიაშვილები და ავთანდილაშვილები გაიჰყვენ ჩვენის ბძანებით, და აშორო მოკლიაშვილებს დარჩათ. მაგრამ რადგან სიცრუით აშორო დაიკავეს, ვერ შეიძლეს ფიცი და გამოტყდენ მოკლიაშვილები ნინია და როსტომა, და ისევ დარჩათ სამართლით ის ადგილი სუქიასაშვილებს, იოსეფას, სუქიას, და პეტროსას. მაგრამ რადგან ეს ადგილი პირველიდგანვე სამეფო იყო, ამის გამო ეს ადგილი თქვენ პატრებისათვის გვიბოძებია და მოგვიცია სამუდამოთ ყოველი კაცის უცილებლათ, მოგცესთ ღთნ და გიბედნიეროსთ თქვენ და თქვენ შემდგომთ პატრებს უკუნისამდე.

ეს წყალობა მივიღეთ თქვენზედ და შემდგომთ პატრებთა თქვენთა ზედა, ასე რომ, არაოდეს არ წაგერთვასთ თქვენ ეს ადგილი, არც ჩვენგან და არც ჩვენთა შემდგომთა მეფეთაგან. და უკეთუ ვინმე ინებოს და ჯელ-ჰყოს ამ ჩვენ მიერისა წყალობისა დახსნად დიდმან ანუ მცირემან, სამღვდელმან ანუ საერომან, და რამანც ძემან კაცისამან; მასმცა კაცსა რისხოს ღთნ რისხვითა საშინელითა, და მოუწყვიდნეს გულის საყვარელნი მისნი, და საუკუნოდ ჯოჯოხეთისა მემკვიდრეთ გამოაჩინოს. ხოლო დამამტკიცებელნი ამისნი აკურთხნეს სიბრძნემან ღთისამან განაძლიერნეს და დაამტკიცნეს უკუნისამდე ამინ.

აღვინერა წიგნი ესე თვესა ნოემბერის იდ. ქტეს აქეთ ჩყ. მე, წერეთელი სალთხუცესი მოწამე ვარ ამ წერილის [ბეჭდის ადგილი]

[წერილს ერთვის რუსული რეზიუმე]

მდივანბეგი თავადი დავით ჩხეიძე [ბეჭედი].

მარიამ დედოფლის სიგელი

(*კგა, H 45, V, vari 2-0011-0013, 0024*), 2849

ქ. წყალობითა ღთისათა ჩვენ სრულიად იმერთა ლეჩხუმთა ოდიშთა და გურიათ დედოფალმან დადიანის ასულმან მარიამ, ესე უცვალებელი და მოუშლელი წყალობის წიგნი გიბოძეთ თქვენ პატრებს. ასე რომ თქვენის ეკკლესიის მახლობლად ჩვენის კაცის მარტიას მამული იყო, და იმისის მიზეზით

ვინროებით შემჭიდრობულნი იყავით, მოხვედით და იმ მამულს დაგვეაჯენით. ჩვენც ვისმინეთ მოხსენება თქვენი და გიბოძეთ მოკლესაშვილის მარტიას ნაქონი მამული თავისის სამართლიანის გარემოებით. ორი გვერდი სამძღვრისა თქვენის საყდრის წინ და უკან მოუძეს, მესამე გვერდი თავს შარას გზისაკენ, ხოლო მეოთხე გვერდი – ავთანდილაშვილების მხრისაკენ.

ესენი ყოველივე თავისის გზით სამძღვრით და შესავალ გასავალით თქვენთვის გვიბოძებია, გქონდესთ და გიბედნიეროს ღმერთმან ჩვენსა ერთგულად სამსახურსა შინა, და არავისაგან არ მოგეშალოს არცა ჩვენგან და არცა შემდგომთა სხვათა დიდუფალთა და მეპატრონეთაგან. რამანც კაცმან მეფემან ანუ დედოფალმან, ყნა სამღვდელმან, გინა მოხელემან; თავადმან დიდმან ანუ მცირემან ამისდა შლად ხელ ჰყოს, მასამც რისხავს ყნა ძლიერი ღმერთი, და იგიმცა მოიხოცების წიგნისა მისგან ცხოველთასა, მასამც მიეცემის ძრწოლა კანისა, კეთრი გეზისა, შიშთვილი იუდასი, დანთქმა დათან და აბირონისა და შეჩვენებულ იყოს ქრისტეს მიერის ბრძანებით სულით და ხორციტ აქაცა და მას საუკუნესაცა. ხოლო დამამტკიცებელი ამისი აკურთხოს ღმერთმან, კარისა ჩვენისა სახლთუხუცესი და მოურაო და მოხელენი. ბრძანება ესე ჩვენი თქვენ ასე დაუმტკიცეთ და აღასრულეთ.

აღინერა თვესა მაისს.გ. ჩყგ. [ბექედი].

ქ. წყალობითა მღთისათა ჩვენ იესიან დავითიან სოლომონიან პანკრატოვანი მეფე იმერთა სოლომონ ვამტკიცებ სიგელსა ამას. ვინც ეს მოშალოს შეჩვენებულ იყოს სულით და ხორციტ“ [ბექედი. წერილს ერთვის რუსული რეზიუმე]. მდივანბეგი თავადი ჩხეიძე.

14 Carta di donazione della terra vicino alla chiesa di Cutais fatto dalla regina moglie del re Salomone II. [ბექედი]. Salomonis Regis Misericordia.

არჩილ მეფის სიგელი

(კგა, H 45, V, vari 2-0017-0019) 2845

ქ. მე, იმერთა მეფე, ძე არჩილის სოლომონ დავითიანი, წყალობის წიგნს გინერ ქუთაისს მდგომს პატრებს, აქ მყოფს და მომავალს, მათი უმაღლესობის ბატონის ბიძის ჩემისაგან ბრძანება გქონებოდათ, საყდარი გედგათ. და შემდგომად მისსა მეც წყალობა გიყავი და გიბოძეთ, ახლა რომ საყდარი გიდგიათ, ის ადგილი საყდრიანათ. შენი სადგომი რომ გიდგია, იმას აქეთ ჩემმა მამასახლისმა ბერმა მესხმა ქუთაისის ხელთუფლისშვილმა ბერიკელამ რომ სარებით დააკავა, იმას აქეთ შენ პატრებს გიბოძეთ. აკოფასშვილისკენ რომ მინდორი არის, ის აკოფასშვილის არის, იმასთან კაცს ხელი არა აქვს. იმ მინდორსა და მოსახლეს შუა თქვენ, პატრებს, საურმე გზა სრული უნდა გექმნეს. ამისი დამშლელი არც აკოფასშვილი, არც ქუთაისის მემკვიდრე, არც სხვა ადგილიდამ მოსრული არ იქმნება. თუმც პატრები, ვინც ქუთაისის მოვა იმ პატრის საყდარზედ, იმ ადგილზედ დასდგება, თუმც ჩემის ბრძანების მოსამსახურე იქმნება, კაცს სიტყვა არა აქვს.

აღინერა წელთა უფლისათა ჩლყდ სეკდემბერს იბს. შენს ზეით რომ მეზობელი არის, იმას აქეთ, რიონამდის თქვენთვის მიბოძებია იმ ზეითა მეზობელს საზღვარს აქეთ შენთვის მიბოძებია [ბექედი]. მდივანბეგი თავადი დავით ჩხეიძე [დოკუმეტს ერთვის რუსულენოვანი რეზიუმე].

ლიახვს იმას აქეთ რიონამდის თქვენთვის მიბოძებია იმ ზეითა

მეზობელს საზღვარს აქეთ შენთვის მიბოძებია [ბეჭედი].

[ერთვის რუსული რეზიუმე] ეკკლესიის ადგილის ბოძებისაა მედლისაგან.

Carta di donazione della terra della chiesa di Gutais fatta dal re giorgioano Salomone] [Carta riguardata la donazione del fu Re Giorgiano alla Chiesa].

რუსულმა მმართველობამ მოდავე მხარის (მოკლიაშვილები, მარტიაშვილები, გაბუნები და სხვები) გამოყენებით ეჭვექვმ დააყენა ყველა ამგვარი ქონებრივი დოკუმენტი, შესაბამისად, მისიების მთელი ქონება, მათ შორის ეკლესიები.

ქუთაისის კათოლიკე მღვდელს, პადრე ფლორენცის ვერ უშველა მეფის ნაჩუქრობის სიგელმა, რუსულმა სასამართლომ მიწა მოდავე ძმებს, ოტია, ივანე და გიორგი გაბუნებს მიაკუთვნა. პადრემ სააპელაციო საჩივარი შეიტანა ძმების წინააღმდეგ, მაგრამ უშედეგოდ.²⁰⁶

ქვემოთ წარმოვადგენ ამ საქმის ზოგიერთ წყაროს:

(კგა, H 45, V, vari, 4-0049-0056)

ჩემგ წელსა თებერვლის ვდ დღესა ჟურნალსა შა ქუთაისის უჭზდნის სუდსა შა ჩანერილ არის.

მოვისმინეთ გამო წერილობა და ნამდვილი საქმე წარმოებული ძიებისათვის პატრის ქუთაისის კათოლიკეს ეკკლესიისა ხერუვიმსა სავეცელისა მიერ ყმათა ოტია, ივანე და გიორგი გაბუნებთაგან საკუთნელად ხსენებულის ეკკლესიისა მიწისა. გავაჩინეთ: პატრმან კათოლიკეს ეკკლესიისა ხერუვიმ სარავეცელმან აგვისტოს თვესა ჩემ წელსა წარმოაჩინა ძიება მიწისათვის მდებარისა სოფელსა გეგუთს, წოდებულისა გაბუნისასეულად, რომელსაცა ვითომც ითვისებენ უმართლოდ საკუთნელითა კათოლიკეს ეკკლესიისადმი ყმათამაც ხოკრებან სოფელის გეგუთისა ათთა კომლთა გვარობით მამისეიშვლებთაგან, მფლობელთა ამა მიწისა უმეტეს სამოცისა წლისა. სახელმწიფო ყმანი ოტია გოგია და ივანე გაბუნებთ გარნა დამტკიცებანი დამარწმუნებელი კუთნილობისათვის ამა მიწისა ხსენებულთ ყმათა მამისეიშვილთადმი და ბრძანებული ცტვ.ს მუხლითა მეთათის ტომისა [...] ჩემგ წელსა ვერავითარი ვერ წარმოადგინა.

მოპასუხეთა უკუცა გაბუნებთა განუცხადეს, რომელ სადავო მიწა

²⁰⁶ შდრ. (კგა, H 45, V vari, 4-0021-0024) Свидетельство. По указу Его Императорскаго Величества, изъ Гурійскаго и Кутаискаго уезднаго суда, дано сіе старшему Патеру Кутаиской Католической Церкви Флоренцію въ томъ, что дело объ отъсекиваніи Патеромъ Херувиномъ Саравецели отъ казеннемъ крестьянъ Отія, Ивана и Георгія Габуніевыхъ въ принадлежность Католической церкви земли, решено 24 февраля сего 1844 года, для выслушанія Этого решенія вызывается въ судъ на 4. число сего Апреля участвующіе въ деле лица: старшій Патеръ Кутаиской Католической церкви, и крестьяне, Отія, Иванъ и Георгій Габуніевыхъ, о предварительнемъ оповещеніи коихъ, еъ подпискаю сиеъ, сообщено было въ Кутаискую Градскую Полицію и предписана Сабекскому участковому Заседателе 29 февраля въ следствіе чего Градская Полиція и Сабекскій участковый Заседатель доставили подписки, собранные отъ крестьянъ Габуніевыхъ 18, а Патера Флоренція 20 числѣ марта, изъ коихъ крестьяне Габуніевы 8, а Патеръ Католической церкви Флоренцій 17 числѣ Апреля являсь, выслушали решеніе при открытихъ дверяхъ присутствія съ полученіемъ копіи, и изъ нихъ крестьяне Габуніевы изъявили удовольствіе, а Патеръ Флоренцій подписалъ, что онъ удовольствіе, или неудовольствіе изъявить въ теченіи семи дней. 22-го же сего Апреля явился и противу всего решенія подписалъ не удовольствіе и обязался особого подписаніе, что Кутаиская Католическая Церковь имеетъ правое дело и онъ Патеръ подаетъ на такое решеніе Уезднаго Суда, куда и какъ следуетъ въ положенный срокъ Апелляціонную жалобу. тысяча восемьсотъ сорокъ четвертого года Апреля двадцать втораго дня. [ბეჭედი] [ხელმოწერები].

ეკუთნოდა წინაპართაგანთა, რომელისაგან თუმცაღა იგინი გარდასახლებულ არიან ყოფილთ იმერეთის მეფეთა მიერ სოფელს ვარდიხეს სახელმწიფოსა მინასა ზედა, გარნა სიმართლე მფლობელობასა ზედა პირველისა არა მოკლებულ არიან. არამედ მათ მისცეს იგი დროებით სამუშაოდ ყმათა მამისეიშვილთა საკუთნელთა კათოლიკეთ ეკკლესიისადმი, რომელნიცა მისთვის აძლევდნენ მათ გაბუნიებთა ათას თავს ნამუშევრისაგან. პასუხი ხსენებულთა მოპასუხეთა გაბუნიებთა, რომელ მინა, რომელსაცა ეძიებს (ეკკლესია) პატრი სერავეცელი, ეკუთნის მათ წინაპართობით, განამტკიცეს უმეტესთა ნაწილთა კითხულთა ამასაგანისამებრ ფიც ქვეშ მოწმებათა. და თან დასმინეს მას, რომელ გაბუნიებთა შენიშნეს წინა განზრახვა საეკლესიოთა ყმათა მამისეიშვილთა და ფლობისთვის ესრეთისა სამთა მომავალოდ, ვითარ დროსამეა ყოთ მართველობის ეგრეთვე განხსნისა მეგრ როსიის მართებლობისა, მაზრის ნაჩაღნიკებთა ლებედოვს და ქორქიევსთან შეიტანეს საჩივარი ამაზედა. და ყოველს დროს ჯეროვანი გამოვლტვისამებრ, რომელ მინა იგი არს საკუთრება გაბუნიებთა, მიბრუნებულ იყო მათ გაბუნიებთადმი.

მაშასადამე, შემოყუანილსა პატრის სასაყვედულის მიერ ზანკონებითსა მდგომარეობასა სადგომსა მინასა სარგებლობასა ქვეშე მამისეიშვილთა არა ძალუძს ქონებად ადგილისა აწმყოსა შემთხვევასა მისთვის უმეტესად, რომელ გაბუნიების მიცემისათვის მათ მიერ მამისეიშვილთადმი სარგებლობადსა და რითა მინითა, ვითარ არწმუნებენ იგივე მოწმებანი, იღებდენ ათას თავს შემოსავლისაგან. და სხუათა და სხუათა ჩვენებისამებრ, იმერეთში არსებოდა ამა მიზეზებთამებრ ცილება პატრისა კათოლიკეთ ეკკლესიისა სერაფიმე სარავეცელისა არა შესაძლო არს, ცნობილი იქმნეს მართლადით და პატივისდების და მაგას ზებელად.

ამისათვის საფუძველსა ზედა უმეტესთა ხმათა მოწმებთა და ხელთმძღუანელობით ორიათას ოთხას ხუთის და ორიათას ოთხას შვიდისა მუხლებით მეთათის ტომისა კანონიერებისა გამოცემულსა ათას რუას ორმოცდა ორსა წელსა ქუთაისის უზზდნის სუდი ჰგონებს, უარი უყოს საძიებასა შა პატრს სარავეცელს და ჩამოერთვას რა სადაო მინა აღმოჩენილი აღებისამებრ პლანით ზომით ოთხი დესეტინი; და ორიათას ასოცდაცხრამეტი კვოდრატნის საჟენი ყმათა მამისეიშვილთა მიეცეს სამფლობელოდ კუთნილობისამებრ სახელმწიფოთ ყმათა გაბუნიებთა.

გარდახთვეინება უკუშ შტრაფის და უღერბოს ქალაღდისათვის შესახებ ვედრთა ფულთა ძალისა გამო სამიათას შვიდას სამოცდა ოთხისა მუხლისა კანონთ კრებისა ნუ ინარმოების. მოსასმენელად ამა განჩინების მოხმობილ იქმნეს პოუსტკითა დ.ს რიცხვის აპრილისასთვის უმფროსი პატრი აქაურის კათოლიკის ეკკლესიისა შვაობითა ქუთაისის საქალაქოს პოლიციისა და მოპასუხენი გაბუნიები ქუთაისის უჩასტკის ზასედატლისგან. მით, რომელ მათ წარმოადგინონ ხელწერილნი მათნი გამოცხადებისათვის ვადაზედ. და გამოცხადებისამებრ განჩინების შემთხვევას ამა განცხადების, რომლის მხარის უკმაყოფილების ნება მიეცეს გარდატანად აპელაციათა ოთხისთვის ბორჯზედ დაწერილს მეთათეს ტომის.

მმართველისათვის კავკასიის მაზრისა ჟურნალი ხელმოწერილ არის სუდიის თანამდებობის აღმასრულებელის თ.ო კლასის ბლეაცკის. ქუთაისის

ლორდინჩის ენგელარდის, ზასედატელთ: ღოღოლობოვის და ჩარეჟოვის და დეჟუტატის მღვდლის ანტონ გლახოვის მიერ. რომელიც დაშთა თვის აზრს ქუშე. და განხილულ არს უეზდნის პროკურორის ნ. ბოსოვის მიერ.

(დოკუმენტს ერთვის რუსული რეზიუმე).

ადგილობრივი კათოლიკეები ახალციხეში, ქუთაისში, გორსა და თბილისში, იმედგაცრუებულები შეჰყურებენ ევროპელ მისიონერებს და პროპაგანდა ფიდეს სთხოვენ, გააქტიურდეს, ეცადოს, მტკიცედ დაიცვას კათოლიკეების ქონება სასამართლოებში; თუმცა ისინი ხვდებიან მდგომარეობის სიმძიმეს და მხოლოდ კუთვნილი ეკლესიებისა და ქონების ჩამონათვალის შედგენითა და პროპაგანდა ფიდეში ნუსხების გაგზავნით კმაყოფილდებიან. კაპუცინელთა გენერალურ არქივში დაცულია 1814 წლით დათარიღებული დოკუმენტი, უფრო ზუსტად, ჩამონათვალი კაპუცინელთა ქონებისა, რომელთა დიდი ნაწილი, სრულფასოვანი ქონებრივი და იურიდიული დოკუმენტაციის მიუხედავად, სადაო გახადა რუსულმა მმართველობამ:

„ჩამონათვალი კაპუცინელი პადრების მისიის მფლობელობაში არსებული უძრავი ქონების, რომლებიც საქართველოში და სხვა პროვინციებში მდებარეობს და არის მათ დაქვემდებარებაში.

თბილისში: ორი ეკლესია: ერთი ქალაქში (ქალაქის ცენტრში), და მეორე სულალაკში. ორი მონასტერი: ერთი ქალაქში (ქალაქის ცენტრში), მეზობლად მდგომი ორსართულიანი სახლითურთ, და მეორე სულალაკში. ორი ბაღი: ერთი ქალაქში (ქალაქის ცენტრში) ერთი სახლითურთ სანახევროდ, და მეორე სულალაკში. ოთხი ფარდული.

გორში: ერთი ეკლესია, ერთი ორსართულიანი მონასტერი მეზობლად არსებული ოთხი ოთახითურთ და პატარა შემოღობილი ბაღით; ერთი ბაღი, რომელიც კაზერნის ქვემოთ მდებარეობს; ერთი სახლი ორი სალონით და ოთხი ოთახით, 19 საყენი მიწის ნაკვეთითურთ; ერთი ფარდული; ორი ვენახი სოფელ სხინვალეში.

ქუთაისში: ერთი სამნავიანი სუფთა ქვის ეკლესია, ჯერ გადაუხურავი; ერთი ხის ეკლესია; ერთი ქვის ეკლესია, რომელიც კათოლიკეთა სასაფლაოზე მდებარეობს; ერთი ორსართულიანი მონასტერი, ნაწილობრივ ქვის და ნაწილობრივ ხის; ხუთი ხის სახლი; დიდი მიწის ნაკვეთი ეკლესიის გარშემო; ორი ფარდული და მესამე სანახევროდ. თერთმეტი ოჯახი ყმა თავიანთი მიწებით და ვენახები სოფელ გეგუთში.

ახალციხეში: ერთი ქვის ეკლესია; ორი სახლი, ერთი – ორსართულიანი გვერდით მიშენებული ოთახებით და ავეჯითურთ; და მეორე – ერთსართულიანი; სხვადასხვა მიწის ნაკვეთი დასახელებული ქალაქის მახლობლად.

ალექსანდროპოლისში: ერთი ქვის ეკლესია, ჯერ დაუმთავრებელი; ერთი მონასტერი, ისიც ქვის, ორსართულიანი; ერთი სამოთახიანი სახლი; შემოღობილი ბაღი.²⁰⁷

²⁰⁷ Nota dei beni stabili della Missione dei P. P. Capp.ni esistenti nella Giorgia, ed' altre Provincie ad essa soggette. In Tiflis: 2 Chiese, una in Città, e l'altra in Sullalak; 2 Monasteri, uno in Città, con una Casa contigua a due piani, e l'altro in Sullalak; 2 Giardini, uno in Città, con una Casa nel mezzo, e l'altro in Sullalak; 4 Botteghe. In Gori: 1 Chiesa; 1 Monastero a due piani, con quattro stanze contigue, ed un piccolo Giardino murato; 1 Giardino situato al di sotto delle Caserme; 1 Casa con due Sale, e quattro Stanze col terreno di 19

კათოლიკე მისიონერების მდგომარეობა იმანაც დაამძიმა, რომ რუსეთის შემოსვლის შემდეგ მათ ფაქტობრივად, აეკრძალათ სამედიცინო საქმიანობა, შემოსავლის მნიშვნელოვანი წყარო.²⁰⁸ თავდაპირველად დაიწყეს მათ საკუთრებაში არსებული სახლების რუსებისთვის მიქირავება, თუმცა ეს არც ისე უსაფრთხო აღმოჩნდა. თვით პადრე დამიანეს ხელმოწერილი კონტრაქტი, საგანგებოდ გაწერილი პუნქტებით, ყველა შესაძლო რისკის გათვალისწინებით, სასამართლო დავის საგანი გახდა: აღარც ქირას უზღიან და არც გადიან დაქირავებული სახლიდან. შდრ.

(კგა, H 45, V, 3-0073-0074.) კანტრახტი. ათას რვაას ორმოცდა პირველსა წელსა დეკემბრის დღესა მე, ქვემოთე ამისა ხელის მომწერელმა გორის ფრანგის ეკლესიის პატრმა დამიანემ მივეცი ესე კონტრაქტი გორის უეზდნის ნაჩაღნიკს, ნადვორნი სოვეტნიკს, ნესტეროვსკის მისთვის, რომელ კუთვნილსა ჩემდა რწმუნებლის ფრანგის ეკლესიისადმი ერთი ეტაჟიან ქვიტკირის სახლსა, რომელშიაცა არის ექვსი ოთახი გორის ქალაქსა შინა მდებარე. მე ვაძლევ ქირით გორის უეზდნის უპრავლენიის მოსათავსებელად ერთის წლის ვადითა, ესე იგი პირველს იანვრიდგან მომავალს ჩყმბ.სა [წელს პირველს] იანვრამდინ ჩყმგ.სა წელსა ოცთუჲმან თეთრს ფულად წელიწადში შემდგომისა პირობითა: პირველი, პირობის ფულიდგან უნდა მივიღებდე ექვს თუჲმანსა ექვს მანათსა სამოცდა ექვსს და მესამედსა კაპიკსა თეთრსა. მეორე, სახლი ესე, როდესაც გავიდეს ვადა უნდა ჩამბარდეს მე ყოველის განყობილობით იმ სახითა, როგორათაც იქმნება მიღებული აქაურის უეზდნის უპრავლენისგან. მესამე, უკეთუ ცეცხლი გაჩნდეს, რომლისაგანაც ღმერთმა დაიფაროს უეცრათა ანუ უეცარის შემთხვევითა, სახელმწიფოთ პასუხგების ქვეშ არ იქმნას. და მეოთხე, პირობაში მოხსენებულს ფულს მოხსენებულის სახლის ქირათ უნდა მივიღებდე გორის უეზდნის ნაჩაღნიკისაგან.²⁰⁹

მიუხედავად დაწვრილებით გაწერილი პირობებისა, სადაო გახდა ეს კონტრაქტი და მისიონერები ვერ ახერხებენ, თუნდაც რუსეთში მოქმედი კანონების შესაბამისად დაიცვან საკუთარი უფლებები. ყველა ქონებრივი დავა ერთმანეთის მსგავსია და ერთსა და იმავე მიზანს ემსახურება: რამენაირად შეიზღუდოს კათოლიკეების უფლებები, ნებისმიერ სამართლებრივად გამართულ შემთხვევაზე დაიწყოს ხანგრძლივი დავა და პარალელურად, რუსმა მოხელეებმა უფრო განიმტკიცონ საკუთარი პოზიციები.

საქართველოს კათოლიკური ეკლესიის პრეფექტს, პადრე იოსებს წერილით ატყობინებენ, რომ გარდაცვლილი პადრე თომას კუთვნილ სახლში,

Sagene; 1 Bottega; 2 Vigne situate nel Villaggio di Schinvalle. In Cutaiss: 1 Chiesa di pietra pulita a tre navate, non peranco coperta; 1 Chiesa di legno; 1 Chiesa di pietra, esistente nel Cimitero Cattolico; 1 Monastero a due piani, parte di pietra, e parte di legno; 5 Case di legno; 2 Gan pezzi di terra intorno alla Chiesa; 2 Botteghe, e la metà di una terza; 11 Famiglie di Schiavi, coi loro terreni, e Vigne nel Villaggio di Ghiagut. In Acalziche: 1 Chiesa di pietra due Case, una a due piani, con varie stanze contigue amobigliate, ed un' altra ad un sol piano; Varii Terreni nelle vicinanze di detta Città. In Alessandropoli: 1 Chiesa di pietra pulita non peranche terminata; 1 Monastero parimente di pietra a due piani; 1 Casa di tre stanze; 1 Giardino murato (Arch. Capp. Gen., V Varii 156, 20r-20v).

²⁰⁸ შდრ. თამარაშვილი 1902/2011:515, პფსა, ტ. 5, ფ. 116.

²⁰⁹ ტექსტი ორენოვანია, ერთვის სრული რუსული თარგმანი და ხელმოწერილია როგორც კათოლიკე მღვდლების, ისე რუსი მოხელეების მხრიდან.

კონტრაქტის თანახმად, განთავსებულია საბაჟო პუნქტი. კონტრაქტი ორწლიანია, გადასახადი – წელიწადში 170 ვერცხლი. გარდაცვლილის ნივთები, აღნუსხული და ბეჭედდასმული გორის კათოლიკე მღვდლის, დამიანის მიერ, მემკვიდრის გამოჩენამდე, ინახება ახალციხეში მცხოვრებ ოგაჯანა ხოდოშვინოვასთან. სანამ მემკვიდრე გამოჩნდება, ეს სახლი უნდა დაიკავონ რუსმა მოხელეებმა. ამიტომ სთხოვენ პადრე იოსებს, იშუამდგომლოს კავკასიის მმართველთა საბჭოს ხელმძღვანელთან და აწყურიდან წამოსულ ქვედა რანგის ოფიცრების 34 ოჯახს დართოს ნება, იცხოვრონ გარდაცვლილი პადრეს სახლში. რაც იმას ნიშნავს, რომ პადრეს გარდაცვალების მიუხედავად, მისი მემკვიდრეების გამოჩენამდე განახლდეს კონტრაქტი და სახლს დამატებით 34 ოჯახი შეემატოს.²¹⁰

მსგავსია ახალციხელი კაპუცინელი მისიონერის, თომას სახელზე შეძენილ ქონებასთან დაკავშირებული დავა. ყველა წესის, მათ შორის რუსეთის გუბერნიებში მოქმედი კანონის მიხედვით, სასულიერო პირის გარდაცვალების შემდეგ მისი ქონება ეკლესიას უნდა გადასცემოდა, ამის მიუხედავად, სასამართლომ დასაბუთების გარეშე ჩამოართვა ეკლესიას მისიონერის დანატოვარი. შდრ.

(კგა, H 45, V, vari, 1-0052-0055) „8. Protesta contro la sentenza del tribunale che toglie i beni immobili lasciati da P. Toma in Acalziche.

5 ლეიზობის თვისას 1842 წელსა, გარდაწყვეტილობაში გამოვიდა ახალციხის სასამართლოდგან, უძრავ და მოძრავ მამულსა ზედა ახალციხის კათოლიკეთ ეკლესიასაგან ნაშოვნი [ახალციხის პროვიკარიასი] კაპუცინელთა რიგის პატრი თომა ათემპიოსა მიერ, რომლის სიკვდილის შდ (რომელიც მოხდა 11 მაისს 1838. წელსა) ახალციხის სასამართლომ წაართვა ეკლესიას 1840 წელსა ივნისის 26 რიცხვს შდ ამ მიზეზისათვის, ვითამც რომ პატრი თომამ არ შეიძინა ეკლესიის სახელზედ, და ზემოხსენებულის სასამართლოს გარდაწყვეტილობა ესრედ არის, რომ მოძრავი მამული ესე იგი ფული, სახლის ავეჯულობა და სხვა ნივთები, ეკუთვნის კაპუცინის რიგის პატრებს, ხოლო უძრავი მამული და სახლი ეკუთვნის ხაზინას.

გარდაწყვეტილობა ესე უსამართლო არის და იმპერატორის სჯულის პირდაპირად და კეთილგონიერებისა ამისთვის, რომ არა ძალგვიძს ჩვენ დარწმუნება, რა მიზეზისათვის ეკლესიას უნდა ეკუთვნოდეს ფული და სხვა მოძრავი პატრი თომას დაშენილი და უძრავი კი – არა; თუმცა მიზეზი ერთი იყოს, ამისთვის პატრი თომას დანარჩენი ეკლესიას ანუ სდ უნდა ეკუთვნოდეს და ანუ არარაჲ.

გარდაწყვეტილობა ესე დაფუძნული არის ამაზედ, უძრავი მამული შეძინებული არ არის ეკლესიის სახელზედ; ად ჩვენ არასდროს არ ვითხოვეთ უძრავი მამული იგი ამასთვის, რომ ის შეძინებული იყოს ეკლესიის სახელზედ. რადგან არა სჩანს, რომ ფული და სხვა შეძინებული იყოს ეკლესიის სახელზედ, რომელიც სასამართლოს გადაწყვეტიტ ჩვენ გვეკუთვნის. ად ჩვენ ვითხოვთ ამ უძრავს მამულებს ამისთვის, რომ ჩვენი საკუთარი არის სხვა და სხვა

²¹⁰ შდრ. კაპუცინელთა გენერალური არქივი, დოკ. IMG-0862-0867.

ჭეშმარიტების მიზეზებით, ვითარცა სჩანს პატრი ჭრანჩი მესინელის არზისაგან, და უფროსი ერთი იმ არზისაგან, რომელიც მოურთმევია ახალციხის სასამართლოში 1841. წელსა... №20, რომელსაც განხილვად ვითხოვ:

1. ამისთვის, რომ იუსტინიანის სჯულით, რა აქვს პატრსა შეძინებული ოღონდ სიმართლით შეძინებული იყოს, მონასტერს ეკუთვნის. და აბა კათოლიკეთ ეკლესიის სჯულსა ძალა აქვს თვით რუსის იმპერიაში, ვა სჩანს იმ მონასტრებისაგან, რომელიც არიან სხვა და სხვა ლუბერნიაში, რომ რაღაცა [ქონება] დარჩება პატრსა, მონასტრისა არის ულაპარაკოდ. ნამეტნავად ესე დამტკიცდება ამ საქმეთა, რომ ქუთაისს იყო ჩვენი რიგის პატრი ნიკოლოზ, რომელსაც შეძინებული ჰქონდა ყმა და მამული და სხვას აჩუქა, ან მაინც მთავრობამ ეკლესიას მიუბრუნა, და ესრეთი მთავრობის გარდანყვეტილება არ გახდებოდა, უკეთუ იმპერიის კანონთ წინააღმდეგი ყოფილიყო.

2. ამისთვის, რომ პატრი თომამ ყოველი ზემოხსენებული მამული თვის სახელზედ შეიძინა ამისთვის, რომ ახალციხეს პროვიკარიოდ იყო, და უკეთუ სიკვდილის უწინ სხვის სახელზედ იანდერძებდა, არავითარი ძალა არ ექნებოდა, რადგან კათოლიკეს ეკლესიის სჯულის ძალით იმნაირი ანდერძი უქმე იქნებოდა.

3. ამისთვის, რომ პატრი თომამ იყიდა ყოველი მამული [ახალციხის] ეკლესიის და [იქაურის] მონასტრის ფულით, და სახლი მისთვის ნაჩუქები არის, ჭედდმარშლის პასკევიჩის მიერ, ნაცვლად ჩვენის მონასტერისა, რომელიც ახალციხის ალბაში თათრებისაგან დაინგრა. და ამის დასამტკიცებლად ზემოხსენებულმან პატრი ქერუბინემ წარუდგინა სასამართლოს 12 მონამე დასაფიცებლად; რომელთაგანნიცა სასამართლომ აღმოაჩნია ზოგიერთნი და ფიცქვეშე აჩვენეს, რომ სწორედ პატრი თომას ნასყიდი ჰქონდა ის მამულები, არა თუ თვისის საკუთრის ფულით ან ეკლესიის და მონასტრის ფულით.

ესე ყოველი საქმე დანერილი არს და დამტკიცებული ჯელის მონერით განაჩენში ახალციხის სასამართლოსა. ნამეტნავად იმ განაჩენში დანერილი არის ზოგიერთი კანონი, რომელნიც ჩვენს სიმართლეს აჩვენებს: უფროსიერთ 1815 [რომელიც ბრძანებს რომ], უკეთუ მღვთელთაგანმან მამული იყიდოს და მისის სიკვდილის შუად ორის ანუ სამის კაცის მონუმობით დამტკიცდება, რომ მამული იგი ნასყიდი არის ეკლესიის ფულითო, მამული უნდა მიეცეს ეკლესიას. მაშასადამე, როგორ შეეძლო მსაჯულსა გარდანყვეტა [სჯულის წინააღმდეგად], რომ პატრი თომას მამული არ ეკუთვნის ეკლესიას, როდესაც ჩვენ გვყავს არათუ ორი ანუ სამი მონამე, ან 12, რომელნიც ფიცით ამტკიცებენ, რომ მამული იგი ნასყიდი არის პატრი თომას მიერ ეკლესიის ფულით.

ბოლოს, ოდესცა მთავრობამ მისწერა სარდნიას პატრი თომას ნათესავებისათვის მისალეებლად მის მამულისა, უპასუხებიათ, რომ კათოლიკეს სჯულის ძალით მათ არა ძალუძსთ იმისი მიღება, არამედ უნდა მიეცეს მის პატრი თომას მოადგილეს ახალციხესა შა. და ესევეთარი პასუხი დანერილი არის განაჩენში ახალციხის სასამართლოსა. ან მსაჯულმან ხსენებელს გარდანყვეტილობაში სიბოროტით დაშალა, რაღაცა ჩვენთვის სასარგებლოდ არის, და დიდი უსამართლობით ჩვენ საზიანოდ გარდასწყვიტა, და ამისთვის თქ. აღ. გთხოვთ“ [დოკუმენტს ერთვის რუსული რეზიუმე].

კაპუცინელთა გენერალურ არქივში დაცული ეს მასალები (იხ. დანართში

დოკუმენტები ქონებასთან დაკავშირებული დავების შესახებ), ცალკეულ მისიონერთა დევნის, საქმის წარმოებისა და სასამართლო პროცესების ამსახველი წყაროები, რომლებიც აქამდე ნაკლებად იყო შესწავლილი და გამოქვეყნებული, მკაფიოდ აჩვენებს, როგორ თანმიმდევრულად, ნაბიჯ-ნაბიჯ მზადდებოდა ევროპელი მისიონერების გაძევების გეგმა.

როგორც ირკვევა, პირველ ეტაპზე, XVIII საუკუნის ბოლომდე, მისიონერებს ჯერ კიდევ ჰქონდათ იმედი, რომ საქართველოს ახალი მმართველის პირობებში მათი მდგომარეობა მეტ-ნაკლებად გაუმჯობესდებოდა, ცალკეულ სფეროებში მაინც. ეს იმედი ძალიან სწრაფად დაკარგეს კათოლიკეებმა და დარწმუნდნენ, რომ რუსეთი ჩამორთმეულ ეკლესიებს კი არ დაუბრუნებდა მათ, პირიქით, მაქსიმალურად შეავიწროებდა და აიძულებდა, ან სრულად დამორჩილებოდნენ რუსულ მმართველობას და ყოველგვარი ურთიერთობა გაენწყვიტათ რომთან, ან დაეტოვებინათ საქართველო.

ეს მიმე პერსპექტივა ნათლად გამოჩნდა მათი საქმიანობის ყველა ასპექტში: მედიცინის საქმე ცუდად მიდიოდა, რუსები იკავებდნენ პოზიციებს როგორც სამკურნალო, ისე სააფთიაქო სფეროში. რუსებმა აუკრძალეს კათოლიკეებს სამედიცინო საქმიანობა და მათ ჩასანაცვლებლად თავად ჩამოიყვანეს იმპერიის ქალაქებიდან ექიმები. თუმცა, როგორც მისიების წყაროებიდან ირკვევა, ქართველი თავადები უფრო მეტად ენდობოდნენ პროპაგანდა ფიდეს მიერ გამოგზავნილ მისიონერ ექიმებს და ხან ჩუმად, ზოგჯერ ღიადაც მიმართავდნენ მათ.

რახან ევროპელი მისიონერები, მათ შორის ექიმები, დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდნენ არა მარტო სამეფო კარზე და დიდგვაროვანთა ოჯახებში, *ორდინე იმპერიალემ* გადანყვიტა, უფრო მკაცრი ზომები გაეტარებინა მათ წინააღმდეგ და საქართველოს უმაღლესი მმართველის, კნორინგის ხელით საერთოდ აკრძალა ევროპიდან ახალი მისიების, მათ შორის კაპუცინელი მკურნალების შემოსვლა. ამ აკრძალვის მაპროვოცირებელი გამხდარა პადრე ფრანცისკე, რომელსაც 1803 წლის იანვარში კნორინგისათვის სიხარულით უცნობებია თბილისში კაპუცინელი ექიმის ჩამოსვლის ამბავი. ამის პასუხად კნორინგს მისიონერისთვის შეუხსენებია რუსეთში მოქმედი კანონი, რომელიც ახლა უკვე უნდა გავრცელებულიყო აქაურ გუბერნიებზეც. ახალი მისიონერების მიღება და ეკლესიების აშენება კი არა, ზოგადად, მათი, როგორც იმპერიისათვის არასაიმედო რელიგიური ჯგუფის, საქართველოში ყოფნა იდგა საფრთხის წინაშე:

„ან [...] აღარც აქ, ტფილისში და აღარც გორში, რომლებიც ან რუსეთის უფლების ქვეშ არის, აღარ შეიძლება პროპაგანდისგან გამოგზავნილი ახალი მისიონერების დაყენება. [...] რადგან ამ დღეებში მთავარმართველთან ვიყავი და ლაპარაკში ესეც ვუთხარი, რომ საჭირო იყო ცხინვალში იქაური კათოლიკეებისთვის აგვეშენებინა ერთი პატარა ეკლესია. მიპასუხა არა-თავაზიანად: თქვენ ფიქრობთ ეკლესიის აშენებას, მაგრამ შეიძლება კიდევ, რომ აქითგან ყველანი ნახვიდეთო. არ ვიცი, თუ რა საბუთით მივაჩნივართ ბატონ რუსებს აქ ევროპულ მთავრობათა ჯაშუშებად? ნეტაი შევიძლებდე აქითგან წასვლას, სანამ გამდევნიდენ. ღვთის სიყვარულისთვის, დამიბარეთ, რათა გავშორდე აქაურობას და კვალად შევიძლო თქვენი მოსალმება. ნულარც

იზრუნავთ აქ ახალი უფროსის დანიშვნისათვის. რადგან, როგორც მესმის, აქ ჩვენთვის ყველაფერი გათავდა“.²¹¹

მიუხედავად იმისა, რომ მომდევნო წლებში, განსაკუთრებით ციციანოვის გამგებლობის პერიოდში, კათოლიკეთა მდგომარეობა სასიკეთოდ შეიცვალა (აშენდა ახალი ეკლესია, იკლო დარბევებისა და დაშინების ფაქტებმა), 1812 წლიდან, როცა მისიის ხელმძღვანელი, ზემოთ დასახელებული პადრე ფრანცისკე გარდაიცვალა, ველარ მოხერხდა მისი შემცვლელის საქართველოში გამოგზავნა. კაპუცინელების დროებით მმართველად დაინიშნა „გოვერნო რუსოს“ ერთგულებით განთქმული პავლე შაგულოვი (შაგულიანთი/შაგულიანტი). მის შესახებ პროპაგანდა ფიდეს საგანგებოდ აფრთხილებდნენ თბილისიდან თუ ახალციხიდან, „ხშირ-ხშირად დადის ქუთაისში, რომ რუს გენერლებს მოელაქუცოს“²¹² და არ ენდოთ; ამის მიუხედავად, შაგულოვმა მაინც მოახერხა, დროებით გამხდარიყო კაპუცინელთა წინამძღვარი და ამდენად, მისიის „შიგნიდან“ უფრო იოლად ემართა რუსეთის იმპერიისთვის ესოდენ საპასუხისმგებლო საქმე: ევროპელ მთავრობათა ჯაშუშებად მიჩნეული კაპუცინელების ქვეყნიდან გაძევება. მართალია, 1826 წელს პროპაგანდა ფიდეს გადანაცვლებით პავლე შაგულიანთი საერთოდ ჩამოაშორეს მისიის საქმიანობას, მაგრამ კაპუცინელთა საქმეს აღარაფერი ეშველა.²¹³

წყაროებიდან აშკარაა, რომ მისიების ახალმა პატრონმა, როგორც თავად უწოდებენ, წარმატებით იმუშავა რამდენიმე მიმართულებით:

ა. სამართლებრივად დაიქვემდებარა მისიები, მათი მართვა ჩააბარა მოპოლოვის ეპისკოპოსს. მისიის წევრებს აუკრძალა რომის იურისდიქციაში ყოფნა, აუკრძალა რომთან მიმონერაც კი.

ბ. კათოლიკური თემის წევრებს, განსაკუთრებით ადგილობრივებსა და ევროპელ მისიონერებს, შორის შუღლი ჩამოაგდო და ერთმანეთს გადაჰკიდა ისინი. გამუდმებულმა დაპირისპირებამ და სასამართლო დავებმა ძალიან შეარყია კათოლიკე სასულიერო პირების ავტორიტეტი ადგილობრივების თვალში;

გ. სამართლებრივად შეავიწროვა კათოლიკური თემი; ყოველგვარ საფუძველს მოკლებული გადანაცვლებებით შეუზღუდა მათ რელიგიური საქმიანობა, უკიდურესად გაურთულა არსებული ეკლესიების განკარგვისა თუ ახლის აშენების, ზოგადად, მისიონირების საქმე; ცრუ მოწმეების საშუალებით გააბათილა ყოველგვარი სამართლებრივი საფუძველი და ჩამოართვა მათ ქონება;

დ. კათოლიკეებს შეუზღუდა სამედიცინო საქმიანობა, რაც მათთვის მთავარი საარსებო საშუალება იყო და კათოლიკე ექიმები ჩაანაცვლა

²¹¹ პადრე ფრანცისკეს წერილი მიემართება პროპაგანდა ფიდეს კარდინალს. იხ. პფსა, ტ. წერილი დამონშებულია მ. თამარაშვილის თარგმანის მიხედვით (თამარაშვილი 1902/2011: 493).

²¹² შდრ. 1813 წელს პროპაგანდა ფიდეში გაგზავნილი წერილი (თამარაშვილი 1902/2011: 501): „პავლე პროვიკარი, ყველაფრის ამრევ-დამრევი მღვდელი, რომელიც გარეგნობით უზომოდ ხიბლავს კაცს და თავის წერილებში თავის თავი სარწმუნოების ერთგულ კაცად გამოჰყავს. ეშმაკი ამ მელაი კაცს იარაღად ჰხმარობს, რათა საქართველოს მისიონს ომი აუტეხოს. თავის სურვილის მისაწევნელად დიდი ხანია მისიონს ძირს უთხრის და პატრებს სახელს უტეხს... [...] სამოციქულო ვიკარად არის მღვდელი პავლე, რომელიც დიდი მტერია იტალიელ მისიონერებისა.“

²¹³ ეს საკითხები და შესაბამისი წყაროები საგანგებოდაა მიმოხილული მ. თამარაშვილის მონოგრაფიის მეათე თავში.

რუსეთიდან ჩამოყვანილი სანდო ხალხით;²¹⁴

ე. მთავარმართებლის ბრძანებით აკრძალა ევროპიდან ახალი მისიონერების მიღება.

ასეთ პირობებში, ცხადია, საქართველოს მისიების ახალ პატრონს ყოველგვარი საფუძველი ჰქონდა შემზადებული 1845 წლის 2 იანვრის აქტისთვის. ამ ტრაგიკულ ამბავს მთელი ციკლი დაეთმო 1845 წელს პროპაგანდა ფიდეს *ანალებში*. შდრ. ამონარიდი დამიანო ვიარეჯოს წერილიდან:

„ორი იანვრის ღამეს ქალაქ გორში ჩავედით, სიცივისგან ღონემიხდილები. რაკი შევიტყვე, რომ ჩვენი ორი კოლეგის, რომელთაც ადგილობრივ მისიაზე ზრუნვა ებარათ, შეუპოვრობით თავგზააბნეულმა მთავრობამ ამ დრომდე ვერ შეძლო მათი გაძევება, პოლიციის ოფიცერს ვთხოვე, წყალობა გაეღო და ნება მოეცა, ეს ერთი ღამე მაინც გამეტარებინა მონასტერში. თხოვნაზე უარი მივიღე. მხოლოდ ბატონმა ჯაკომო ძუბოლანტიმ, გორის ერთ-ერთმა უფროსმა კათოლიკემ, ხვეწნა-მუდართი გამოსთხოვა უფლება გუბერნატორს, გაგვმასპინძლებოდა მისსავე სახლში.

მომდევნო დღეს ისეთი შემადრწუნებელი ამბის მოწმე გავხდით, როგორიც ჯერ არ გადაგვხდომია. გორის ამ ეკლესიის წინამძღოლი, მამა ემანუელე დე იგლესიასი,²¹⁵ თავს ირწმუნებდა, რომ რუსები, როგორც ქრისტიანები, ვერ გაბედავდნენ ძალის გამოყენებასა და საღმრთო ადგილიდან მის მონყევტას. ამ აზრით ჩაგონებული, სამღვდელოდ შემოსილი სამლოცველოში განმარტოვდა და ლოცვას მიეცა. ქალაქის გუბერნატორმა, რომლისთვისაც ტიფლისის უმაღლეს ხელისუფალთ უკვე ეუწყებინათ მისიონერთა გაძევების ბრძანება, მითითება გასცა, მონასტრის კართან ორი საზიდარი მოეყვანათ, რომელთაც, ისევე როგორც ჩვენსას, კაზაკები მოაცილებდნენ. შემდგომ პოლკოვნიკის, ჟანდარმერიის უფროსის, სხვა ოფიცრებისა და ჟანდარმების თანხლებით, სამლოცველოში შევიდა და იქ მყოფი ყველა კათოლიკე, რომელიც ცრემლდათხეული, მუხლმოდრეკით იდგა ექპარისტის წინაშე ან აღსარებას აბარებდა ბოლონიელ მისიონერ მამა ბერნარდს, გამოყარა. ამის შემდეგ გუბერნატორმა უბრძანა მამა ემანუელეს, სამღვდელო სამოსი გაეხადა და სამლოცველო დაეტოვებინა. რაკი მღვდელი არ დაემორჩილა, გუბერნატორი გაკადნიერდა, მისივე უწმინდური ხელებითა და პოლიციელთა დახმარებით, განეძარცვა იგი საღმრთო შესამოსლისგან. ასე გახდა ორი ღირსეული მამა იძულებული, დამორჩილებოდა ძალმომრეობას, ისე, რომ ვერც დამწუხრებულ სამწყსოსთან დამშვიდობება შეძლო; სულაც, საზიდარზე შესვეს და, როგორც ორი ბოროტმოქმედი, გზას გაუყენეს.²¹⁶

²¹⁴ იხ. ჭკუასელი 2021: 193-196.

²¹⁵ ემანუელე დე იგლესიასი არის ზემოთ დასახელებული ქართულ-იტალიური და იტალიურ-ქართული ლექსიკონის შემდგენელი.

²¹⁶ Viareggio 1845 Vol. VIII.; No. XLIII: 258-273, თ. ქეიშვილის თარგმანი.

მეცხრე თავი

ვიცეპრეფექტი ანტონ გლახაშვილი მისიის გადასარჩენად

საქართველოს კათოლიკური მისიების შესახებ ყველაზე სანდო გამოკვლევა (თამარაშვილი 1902/2011) 1845 წლის ტრაგიკული ამბით, კაპუცინელთა გაძევებით სრულდება. ავტორი მხოლოდ რამდენიმე წინადადებით ახსენებს როგორც საქართველოში დარჩენილი, ისე თურქეთში გადახვეწილი მისიონერების ამბებს, ასევე აქვეყნებს ქართულენოვანი დოკუმენტების ერთ ნაწილს, რომელიც ამჟამად პროპაგანდა ფიდეს საისტორიო არქივის მერვე ტომშია წარმოდგენილი და ეხება მისიონერთა ცხოვრების ცალკეულ დეტალებს 1861 წლამდე. ამდენად, 1845 წლის შემდგომდროინდელი წყაროების, მათ შორის საქართველოში დარჩენილი სასულიერო პირების აქამდე უცნობი წერილებისა და მათ მიერ რომში გაგზავნილი ანგარიშების მიმოხილვა განსაკუთრებით საინტერესოა.²¹⁷

როგორც ჩანს, 2011-2012 წლების ექსპედიციამდე ნაკლებად იყო ცნობილი რომში, წმინდა კონგრეგაციის აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივში დაცული მასალები, რომლებიც ძირითადად ეხება საქართველოდან გაძევებული მისიების ჯერ ერზრუმში, შემდეგ კი კონსტანტინოპოლის ფერიქოში დაბანაკებული კაპუცინელი მისიონერების ისტორიას 1861-1892 წლებში.²¹⁸ ამავე პერიოდს ეხება რომში, კაპუცინელთა გენერალურ არქივში დაცული ჯერ კიდევ არაკატალოგიზებული დოკუმენტები, რომელთა დიდი ნაწილი 2011-2012 წლების ექსპედიციისას გადავიღეთ. წინამდებარე თავი სწორედ ამ წყაროების მიმოხილვას ისახავს მიზნად. აქვე წარმოდგენილი იქნება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი წყაროები (ორიგინალი, თარგმანები).

როგორც მიმოწერიდან ირკვევა, საქართველოდან გაძევებული მისიონერების იძულებითი არჩევანი ორად გაიყო: ერთი ნაწილი ევროპაში დაბრუნდა, მეორე კი თურქეთში დარჩა იმის იმედად, რომ საზღვართან ახლოს, ერზრუმში, მოახერხებდა მისიის დაარსებას. ეს ცდაც უშედეგო აღმოჩნდა. ერზრუმში საქართველოს მისიის გახსნა ისევ რუსეთმა ჩაშალა საქართველოში დარჩენილი კათოლიკეების ხელით: ჯერ ერთმანეთს გადაჰკიდა კათოლიკეთა სხვადასხვა ჯგუფები, თავად კი შეეკრა ერთ-ერთ ჯგუფს, რომელსაც ზემოთ ნახსენები ახალციხელი პადრე შაგულიანტი ხელმძღვანელობდა. თურქეთის სომეხ კათოლიკეებთან ერთად, სწორედ ამ ჯგუფმა შეუშალა ხელი ერზრუმში საქართველოს მისიის გახსნას.²¹⁹

საქართველოში დარჩენილი კაპუცინელების ყოფას დეტალებში აღწერს კოლეჯო ურბანოს ყოფილი სტუდენტის, ქუთაისელი კაპუცინელი ანტონ გლახაშვილის (გლახოვი, გლაკოვი) საიდუმლო მიმოწერა რომში, პროპაგანდა

²¹⁷ რუსეთის იმპერიის რელიგიური პოლიტიკის მიმოხილვა იხ. თინიკაშვილი 2017/2018: 65-79; თინიკაშვილი 2021: 150-179.

²¹⁸ ცნობილია, რომ 1893 წლიდან მისიის ძირითადი ნაწილი საფრანგეთში, კერძოდ, მონტობანში გადავიდა. წარმოდგენილ მონოგრაფიაში მონტობანში დაცული წყაროები არაა გათვალისწინებული. მონტობანის მონასტრის შესახებ იხ. ტაბალუა 1978: 160-176; მ. ჯავახიშვილი 2009.

²¹⁹ იხ. პესა, ტ. 7, 16-34.

ფიდეს კარდინალებთან. ეს წერილები მნიშვნელოვანი წყაროა იმის საკვლევად, როგორ ცდილობდა გოვერნო რუსო საქართველოდან მოემორებინა ყოველგვარი უცხო თვალი, რაც ქუთაისისა და თბილისის გუბერნიებს დანარჩენ სამყაროსთან, პირველ ყოვლისა, დასავლეთთან აკავშირებდა.

ანტონ გლაზოვსკილი

წინამდებარე ნაშრომში პირველად ქვეყნდება ანტონ გლაზოვსკის წერილების ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი. სწორედ ანტონის, ღრმად განსწავლული მოძღვრისა და გაბრიელ ეპისკოპოსის მეგობრის,²²⁰ ქუთაისში ქართული სამრევლო სკოლის დამაარსებლის, ინიციატივით იბეჭდება ევროპის სხვადასხვა ქვეყანაში კრიტიკული წერილები საქართველოდან კაპუცინელი მისიონერების გაძევების შესახებ.²²¹ მათი ავტორები გამობენ რუსეთის საეკლესიო, ორსაუკუნოვანი მისიის გაუქმებასა და მრევლის მოძღვრების გარეშე დატოვებას. ამ უსიამოვნო სიტუაციიდან თავის დაღწევაზე იმპერიამ ადრევე იფიქრა და ვილნას კათოლიკურ სასწავლებელში უმოკლეს ვადაში მოამზადა რუსეთის იმპერიის ერთგული სასულიერო პირები მათთვის არასასურველი ევროპელების ჩასანაცვლებლად.

მათთვის, ვინც საქართველოში დარჩენას გადაწყვეტდა, შემუშავდა სპეციალური პირობები, მისიონერების თქმით, „კანდიციანი“, რომელთა შესახებ ჯერ კიდევ 1784 წელს წერდა მოჰილოვის ეპისკოპოსი და რომელთა შესრულებაზე კონტროლი განსაკუთრებით გამკაცრდა 1845 წლიდან. რაც

²²⁰ ჭიჭინაძე 1916: 9.

²²¹ შდრ. პუსა, ტ. 7, 25r.

შეეხება რეპუტაციულ ზიანს, რუსმა ჩინოვნიკებმა „იოლად“ აიცილეს თავიდან მისიონერთა გაძევებით შექმნილი ერთგვარი უხერხულობა: ევროპელი მისიონერების ნაცვლად საქართველოს მისიებში რუსეთის იმპერიის ერთგული სასულიერო პირები ჩამოიყვანეს.²²²

როგორც წინა თავში ვახსენე, მისიონერთა გაძევება რუსების მხრიდან კარგად დაგეგმილი თანმიმდევრული პროცესი იყო. ჯერ კიდევ 1784-1785 წლებში გააცნეს ევროპელ მისიონერებს „ორდინე იმპერიალეს“ გეგმა: საქართველოში, უფრო ზუსტად, 1801 წლიდან უკვე რუსეთის გუბერნიებში, ვერ დარჩება ვერავინ, ვინც სრულად არ ემორჩილება იმპერატორის მოხელეებს. თითქმის 50 წელს გრძელდებოდა ამ გადაწყვეტილების აღსრულების წინა – მოსამზადებელი – ეტაპი (სასულიერო პირებს შორის დაპირისპირება, შევიწროება, ფინანსური, სამართლებრივი, რელიგიური უფლებების ჩამორთმევა და ა.შ.). 1844 წლისთვის ამ მოთხოვნამ იმპერატიული ხასიათი მიიღო. ამავე წლის ივნისში გამოცემული საიდუმლო დოკუმენტის მიხედვით მკაფიოდ განისაზღვრა ევროპელი მისიონერების საქართველოში დარჩენის პირობები. სასულიერო პირებს, ფაქტობრივად, ჯაშუშობა დაევალა. შდრ.

„საქართველოს სამმართველოს უფროსის (Начальникъ Грузинскаго Управленія), გენერალ-ლეიტენანტ გურკოს, და დირექტორ ვასილკოვსკის საიდუმლო წერილი ამიერკავკასიაში რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის მმართველს, პადრე დამიანეს, ახალციხეში სომეხ კათოლიკეებსა და რომის პროპაგანდა ფიდესგან გამოგზავნილ სასულიერო პირებს შორის არსებული უთანხმოების გამო.

წერილში ჩამოთვლილია იმპერატორის მიერ გამოცემული სამი კანონი:

1. ამიერკავკასიის რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის (ლათინელ) სასულიერო პირებს ეკრძალებათ სომეხი კათოლიკეების საქმეებში ჩარევა.

2. ადგილობრივი რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის (ლათინური წესის) სასულიერო პირები უნდა დაექვემდებარონ მოჭილოვის კათოლიკური თემის სათათბიროს (კონსისტორიას). სწორედ ამ პირობის დაკმაყოფილების შემდეგ ექნებათ უფლება, გააგრძელონ თავიანთი საქმიანობა. იმ შემთხვევაში, თუ არ გახდებიან რუსეთის ტახტის მსახურები, უნდა დატოვონ საზღვრები.

3. აუცილებელი შემთხვევების გარდა, ადგილობრივ სასულიერო პირებს აეკრძალოთ უცხო სასულიერო მმართველობებთან ურთიერთობა.

რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის მმართველმა უნდა შეატყობინოს რუს გამგებლებს, რომელი სასულიერო პირი ისურვებს დარჩენას ზემოთ აღნიშნული პირობების გათვალისწინებით; ასევე, მიაწოდოს მათ სტატისტიკური მონაცემები თითოეული კათოლიკეს შესახებ, მათ შორის, რამდენად ასრულებენ

²²² წერილებიდან ირკვევა, რომ ევროპელ მისიონერთა ჩასანაცვლებლად საქართველოში ჩამოყვანილი სასულიერო პირები, რუსეთის მთავრობის ერთგული მსახურები, ძირითადად კათოლიკეების დისკრედიტაციით იყვნენ დაკავებული. 1847 წელს ანტონი გვილარდოვი გორიდან ატყობინებს პროპაგანდა ფიდეს კარდინალს, რომ რუსებმა თბილისში უკვე ჩამოიყვანეს საეჭვო აღმსარებლობის პოლონელი მღვდლები. გაუგებარია, ვის ემორჩილებიან ისინი. მათ არ აქვთ წმინდა კონგრეგაციის ლიცენზია, ისინი მთავრობის დავალებით მოვიდნენ და ძალიან ცუდად იქცევიან, კარტს თამაშობენ, ეკლესიების 25 თუმანი დახარჯეს და საერო ჩინოვნიკებზე უარესებიც კი არიან. იხ. პფსა, ტ. 7, ფ. 101-102. იხ. დობორჯგინიძე 2013: 77.

სომეხი კათოლიკეები მათთვის შემუშავებულ საგანგებო „კანდიციებს“.²²³

ამ წერილის პასუხად საქართველოს მისიების პრეფექტმა, პადრე დამიანემ გენერალ-ლეიტენანტ გურკოს განუმარტა, რომ რომაულ-კათოლიკური ეკლესიის ლათინური წესის მღვდლებს არ აქვთ გადანაცვტილების მიღების უფლება და ყველაფერი დამოკიდებულია მათ წინამძღვარზე, წმინდა პაპზე. რადგან, დადებული ფიცის თანახმად, ისინი სრულად ემორჩილებიან რომს. ამიტომ პადრე დამიანემ სთხოვა წერილის ადრესატს, რუსეთის სახელმწიფოს თავად მიემართა წმინდა საყდრის უმაღლესი წინამძღვრისთვის. პრეფექტი იმედოვნებდა, რომ რუსეთის მმართველობა არ ეტყოდა კათოლიკეებს ამაზე უარს; შესაბამისად, კათოლიკე სასულიერო პირებს ექნებოდათ საშუალება, გაეგრძელებინათ საქმიანობა, რადგან უკვე 200 წელია, ამ ტერიტორიაზე ცხოვრობენ მშვიდად და ამ ხნის განმავლობაში ყოველთვის იყვნენ ხელისუფლების მორჩილი.²²⁴

1845 წლის 2 იანვრის შემდეგ კაპუცინელებს, ფაქტობრივად, მხოლოდ ფარულად შეეძლოთ რელიგიური საქმიანობის გაგრძელება. ევროპელთაგან აღარავინ იყო ამ მისიაში დარჩენილი, გარდა საგანგებოდ ჩამოყვანილი,

²²³ „Секретно. Главна Управлѣніи Закавказскимъ краемъ Канцелярія Отделение 3.о Столъ 1.о 2.о Іюня 1844 года №106 Тифлисъ. Господину Управляющему Римско-Католическимъ Духовенствомъ въ Закавказскомъ краѣ Суперіору Патеру Даміани Г. Министра Внутреннихъ Дѣлъ отношеніемъ отъ 19.го минувшаго марта №824го уведомляетъ Г. Главноуправляющаго что Государь Императоръ повсеподданныишемъ докладе Его Величеству о не согласіяхъ между Армяно-Католическимъ Духовенствомъ и присиленномъ Римскою Пропагандою, латинскимъ Духовенствамъ въ Ахалцыхскомъ округѣ, Высочайше повелѣть соизволимъ: 1. Всякае вмешательство Латинскомъ Духовенства Закавказомъ въ дела Армяно-Католиковъ воспретить; 2. Здешнему Латинскому Духовенству состоятъ въ владѣніи Могиловской Консисторіи, обходя иностраннымъ пропагандистамъ что те лишъ изъ нихъ могутъ оставатьсѣ ея при общихъ мѣстахъ и отправлять духовныя обязанности. Кое примутъ вечное подданство Россійскому Престолу, а прочіе должны выѣхать заграницу и 3. Все непосредственныя отношенія иновернаго духовенства съ духовными властями запретить.

О таковой Высочайшей воле по приказанію Г. Главноуправляющаго сообщая Вамъ, Мылостивый Государь, для объявленія объ оной прибывающему Духовенству покорно прошу Васъ, доставить комне сведеніе, кто изъ лицъ, составляющихъ она позласть оставатьсѣ при своихъ мѣстахъ. отъ изъенномъ выше основаніи; просемъ прошу Васъ, сообщить мне какъ метрическія таблицы и статическія сведенія объ Армяно-Католическихъ, такъ и вообще все бумаги духовнаго Управленія оными относящіе и Подлинное подписами: Начальникъ Грузинскаго Управленія Генераль Леитенантъ Гурко и Директоръ Васильковскій“ (პგსა, ტ. 7, 541r-541v).

²²⁴ შდრ. „Управляющею Римско Католическимъ Духовенствомъ въ Закавказскомъ Краѣ №143.ii. 13 Іюня 1844 года Г. Тифлисъ. Его Превосходительству Начальнику Гражданскаго Управленія въ Закавказскомъ Краѣ Господину Генераль Лейтенанту и Кавалеру Іосифу Александровичу Гурко.

^{11a} отношеніемъ Вашего Превосходительства отъ 2го Іюня 1844 года за №106го честь имею уведомить, что я и другіе Латинскіе Священники присланные сюда Пропагандою, не можемъ представить теперь ни какого положительнаго отвѣта, на предложенія въ ономъ заключающіеся и не можемъ на ничто решитсѣ безъ согласія Святейшаго Отца, потому, что мы, какъ Монахи и Пропагандисты, невольны располагать собою, но обязаны зависѣть совершенно отъ Его воли, по причине Священнаго обѣта, даннаго Ему, повиноватсѣя повсемъ, иначе будѣтъ вероломными и смеловатыми подлежающими каноническому наказанію. По этой причине я и мои собраты покорнейше просимъ Ваше Превосходительство, при намъ сатымъ позволить узнатьъ объ этомъ мненіе Первосвященника или пусть Правительство само снесетсѣ съ Ними по этому предмету и тогда мы будемъ содеатсѣя съ Его решеніемъ. Надеемсѣ, что эта Милость небудѣтъ намъ отказана, такъ какъ уже почти 200 лѣтъ, какъ мы спокойно живемъ въ этихъ мѣстахъ всегда были верными Поставленнію Правительству“ (პგსა, ტ. 7, 542r-v).

რუსების ნდობით აღჭურვილი პოლონელი სასულიერო პირებისა, რომლებიც აღარ იყვნენ წმინდა კონგრეგაციის წინაშე ანგარიშვალდებულები. მეტიც, მათ შესახებ საერთოდ არაფერი ეცოდინებოდა რომს, ანტონ გლახაშვილს საიდუმლოდ რომ არ ეცნობებინა პროპაგანდა ფიდესთვის და კარდინალისთვის დახმარება ეთხოვა.²²⁵

იმდენად მიუღებელი ყოფილან ეს პოლონელი პადრები, რომ ვორონცოვს უკან გაუბრუნებია ისინი. სამწუხაროდ, ამათზე უკეთესები არც მომდევნო ჯერზე ჩამოსულები აღმოჩნდნენ. ანტონ გლახაშვილისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა იმას, რომ ეს პოლონელები საერთოდ არ ცდილობდნენ ქართული ენის შესწავლას, შესაბამისად, ვერც მესას ატარებდნენ და საერთოდ არ ადარდებდათ რელიგიის სწავლება. არც სტანისლავ მოჰილევს ინტერესდებოდა მათი მოქმედებებით, იმიტაც კი, რომ ისინი გარყვნილებასა და კარტის თამაშში ატარებდნენ მთელ დროს.

რაც შეეხება ქართველ კაპუცინელებს, როგორც ირკვევა, მათგან ანტონ გლახაშვილი თითქმის ერთადერთი იყო, ვინც არ მიიღო რუსი ოფიციალური პირების სპეციალური პირობები, ოღონდ სასულიერო საქმიანობას მხოლოდ ფარულად ეწეოდა. თავდაპირველად მან რომისგან მოიპოვა საქართველოს მისების ვიცეპრეფექტის წოდება ისე, რომ „ორდინე იმპერიალეს“ არც კი გაუმხილეს ამის შესახებ. ის ახერხებდა, დამოუკიდებლად ემოქმედა, არ ჯაშუშობდა, უფრო ზუსტად არ აწვდიდა მოხელეებს კათოლიკე მრევლის შესახებ საგანგებო ინფორმაციას. მას ფარული მიმოწერა ჰქონდა რომთან და საქართველოში დარჩენილ რამდენიმე სასულიერო პირთან, ვინც არ მიიღო რუსეთის პირობები. ამდენად, ის ცდილობდა, არაოფიციალურად გაეგრძელებინა თავისი საქმიანობა; ანტონი ასევე ინარჩუნებდა კავშირს კონსტანტინოპოლში გაძევებულ მისიასთან.

1845-1852 წლების მიმოწერაში შემდეგი საკითხებია მიმოხილული:

1. საქართველოში დარჩენილი მისიის მძიმე მდგომარეობა;
2. ევროპელი მისიონერების შემცველი პოლონელი სასულიერო პირები, რომელთაც ნდობა გამოუცხადა რუსეთის იმპერიამ;
3. მოჰილოვის საეპისკოპოსო, როგორც პროპაგანდა ფიდეს ადგილმონაცვლე;

4. ახალციხელი შაგულიანტი, როგორც რუსეთის მთავარი დასაყრდენი საქართველოს კათოლიკეებში;

5. რუსი მოხელეებისა და ექმიანების პატრიარქის ერთობლივი ქმედებები ევროპელი კათოლიკეების წინააღმდეგ;

ქვემოთ წარმოდგენილია ანტონ გლახაშვილის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სამი წერილი.²²⁶ მათი შემოკლებული თარგმანები 2011-2012 წლების ექსპედიციისას მომზადდა სალომე კენჭოშვილის ხელმძღვანელობით. წინამდებარე პროექტის ფარგლებში წერილები სრულად თარგმნეს მაია დამენიამ და თამარ პატარიძემ. მონოგრაფიაში ისინი ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით ქვეყნდება. დღემდე უცნობია, სად ინახება ანტონ გლახაშ-

²²⁵ ანტონ გლახაშვილის ეს წერილი აქვე იბეჭდება სრულად.

²²⁶ დანართში იბეჭდება ანტონ გლახაშვილის რამდენიმე წერილი.

ვილის წერილებზე პროპაგანდა ფიდეს კარდინალებისგან მიღებული პასუხები.

1) 2/14 აპრილი, 1845 წ., პფსა, ტ. 7, 26r-27v

„უმაღლესობაჲ!

ეჭვებით დიდ დაბნეულობაში ვიმყოფები, რადგან უკვე დიდი ხანია არ მიმიღია არც ერთ ჩემს წერილზე პასუხი. ისევე როგორც ჩემს უკანასკნელ წერილში, რომელიც თქვენს უმაღლესობას გავუგზავნე პადრე დამიანესთვის, აქაც აღვნიშნავ, რომ მისიიდან დევნიან სასულიერო პირებს. მე გამოვწახე საშუალება და მივწერე თქვენს უმაღლესობას, რამდენადაც შეეძლო და გამოგიგზავნეთ [წინა წერილები], როგორც დავალებული მაქვს.

რა თქმა უნდა, თქვენს უმაღლესობას ენდომება ჩვენი მდგომარეობის ცოდნა, რადგან სავალალოც არ უნდა იყოს იგი. გასულ თვეს იანვარში გაძევებულ იქნენ მისიონერები. მათგან დავრჩი მხოლოდ მე აქ, ქუთაისში, რომელიც ჩემი მშობლიური ადგილია. თბილისში მთავრობის მიერ დადგენილ იქნა ერთი პოლონელი პადრე და მეორე – გორში. ორივენი წმინდა იოვანე დე მათას ტრინიტარების ორდენიდან. ესენი ადრევე იყვნენ აქ გამოგზავნილები პოლონელი ჯვარისკაცებისთვის, რომლებიც ამ მხარეებში იმყოფებიან. ამ დრომდე მთავრობას დასახელებულ სამ ადგილას, ანუ თბილისში, გორსა და ქუთაისში, ცვლილებები არ განუხორციელებია; ამდენად, ყველაფერი ისევ ისეა, როგორც პადრების გაძევების დროს.

ამ ადგილებში მცხოვრები საწყალი კათოლიკეები მოკლებულნი არიან საკუთარ სასულიერო პირებს; განსაკუთრებით თბილისსა და გორში, რადგან ის ორი [მთავრობის მიერ გამოგზავნილი] არ არის მათთვის ლეგიტიმური მოძღვარი და მათ ქართული ენაც კი არ იციან. მადლობა ღმერთს, რომ აქ, ქუთაისში, ასე არ არის. თუმცა გამოუსადეგარი მსახური ვარ, მაინც პოვებენ იმედს ეს საწყლები, რახან მხედავენ.

ახალციხეში, ამ უბედურ მხარეში, დიდი გათიშულობაა სასულიერო პირებსა და ხალხს შორის. რადგან დაყოფილნი არიან ორ ნაწილად: ისინი, ვინც იმ უბედური პროპაგანდისტი შაგულოვის მიმდევარია და სხვები, ვინც არ არის მისი მიმდევარი მას შემდეგ, რაც შაგულოვმა მიიღო საიმპერატორო ბრძანება (იგულისხმება ევროპელი კაპუცინელების გაძევების შემდეგ). ამჟამად ამგვარ სიტუაციაში იმყოფებიან ახალციხელები.

აზიური სტილით 18 მარტს მომივიდა მონსინიორ პილეროს წერილი, რომელიც 22 იანვარს იყო დაწერილი და რომელშიც მისი აღმატებულება შემდეგს მწერს: [...] ახალციხის მისიასთან დაკავშირებით მაღალმა მეთაურებმა გადაწყვიტეს, როცა განიხილეს მდგომარეობა, [დაინახეს] რომ ნათელი იყო [ხალხის] გასაჭირი. გადაწყდა, რომ შაგულიანტმა უნდა აღასრულოს ვიკარის მოვალეობა და რომ მის მიერ განხორციელებული, ან მის მიერ დავალებული ყველა აქტი უნდა იქნას მიჩნეული ნამდვილად და ლეგიტიმურად. მისი უფლებამოსილების ფარგლების შესახებ შეგატყობინეთ ნუსხაში, რომელიც 1843 წლის დეკემბერში გამოვაგზავნე, მათ შორის თბილისის კაპუცინელთა სამოციქულო პრეფექტის დაქვემდებარების მოთხოვნასთან დაკავშირებით, რომელიც იმავე პერიოდში იქნა შემოღებული. თქვენ გაცნობებთ კანონის ამ ზომების შესახებ; და ამ ვითარებაში თქვენს უფალს შეუძლია დაამშვიდოს ახალციხელთა სინდისი.

ასე მომწერა მონსინიორ ჰილერომ. აღნიშნული წერილი მივიღე ახალციხის გზით ერთი ახალციხელი სასულიერო პირისგან, რომელიც მწერს, რომ იქ მიიღეს 5 წერილი მონსინიორ ჰილეროსგან: ერთი პადრე დამიანესთვის, მეორე პადრე ქერუზინო და სერავეცასთვის, მესამე მხითარისტი პადრე სიმეონისთვის, მეოთხე შაგულოვისთვის და მეხუთე ჩემთვის. ვადიდებ წმინდა კონგრეგაციის უზომო გამჭრიახობას და სიბრძნეს, რომელიც ნამდვილად იმსახურებს ქებას, რადგან ჭეშმარიტად ღმერთის შთაგონებით იღებს ყველასათვის სასიკეთო გადაწყვეტილებებს მსგავს კრიტიკულ სიტუაციებში. თუმცა უნდა ვთქვა, რომ ამგვარი გადაწყვეტილების შედეგი ამჟამად განსხვავებულია, ან ჯერ კიდევ არ დამდგარა; რადგანაც თბილისის კაპუცინელთა სამოციქულო პრეფექტი აქ არ იმყოფება და ვფიქრობ, რომ აქაც რომ იყოს, არა მგონია, შაგულოვი დაემორჩილოს მას, ანუ დაექვემდებაროს მას.

რადგან სხვას არაფერს სთხოვდა სამოციქულო პრეფექტი შაგულოვს, თუ არა ამ დაქვემდებარებას, რომელიც უნდა აღესრულებინა კიდევ? და სწორედ ეს ხომ არ მოიმიზეზა შაგულოვმა, რათა გადაედგა ასეთი ნაბიჯები?

ამას გარდა, უმაღლესობავ, ვგონებ, წმინდა კონგრეგაციამ არ იცოდა დეკრეტის, თუ საიმპერატორო ედიქტის შესახებ, როცა იღებდა გადაწყვეტილებას, რომ შაგულოვის მმართველობას დაქვემდებარებოდა თბილისის კაპუცინელთა სამოციქულო პრეფექტი. ეს საიმპერატორო ედიქტი გამოიცა 1844 წლის 2 სექტემბერს, ნომრით 7459. იგი კრძალავს თბილისის კაპუცინელთა სამოციქულო პრეფექტსა და ახალციხისა შორის კომუნიკაციას, ანუ შაგულოვთან.

მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლებამ ამგვარი ბრძანებულება გამოსცა, რათა ლათინური წესის მქონეთ არ ჰქონოდათ ურთიერთობა სომხური წესის მქონეებთან და პირიქითაც, იმავენაირადაა სომხური წესის მქონეთათვის. საკუთარი ინიციატივით, ამა წლის თებერვალში შაგულოვმა გამომიგზავნა ბრძანება, რათა მისთვის გამეგზავნა მეტრიკები, რადგან, როგორც სამოციქულო პრეფექტს, უნდა ჰქონოდა ისინი. მე არა თუ არ გაუგზავნე, არც კი მიპასუხია.

ეს ცბიერი კაცი იყენებს ვითარებას თავის სასარგებლოდ, ხან საეკლესიო და ხანაც საერო გავლენიანი პირების მეშვეობით. ერთ წერილში, რომელიც ახალციხიდან მივიღე და რომელიც ზემოთ ნახსენებმა სამმა სასულიერო პირმა დანერა, აღნიშნულია, რომ შაგულოვმა ეკლესიაში განაცხადა შემდეგი: წმინდა კონგრეგაციის ბრძანების მიხედვით ჰილერო მწერს, რომ კავკასია მე მაბარია, მაგრამ აქვე ვამბობ, რომ მე აღარ ვარ თქვენი ეპისკოპოსი, არამედ კაზმირია. მაგრამ მონსინიორ ჰილეროს ჩემდამი მოწერილი წერილიდან საწინააღმდეგო იკვეთება. უმაღლესობავ, რა კაცი უნდა იყოს ეს შაგულოვი! ვაპირებდი სექტემბერში გამოცემული საიმპერატორო ედიქტის ასლის გაგზავნას, მაგრამ ვიცი, რომ პრეფექტს აქვს ამასთან დაკავშირებით ყველა ასლი, შესაბამისად, გადავიფიქრე მისი გაგზავნა.

გასული მარტის თვეში აქ ჩამოვიდა ახალი მეთაური გენერალი თავადი ვორონცოვი. მე წავედი მის მოსანახულებლად. ის მესაუბრა ზოგადად (იცოდა რა კარგად იტალიური), რომელ ქვეყანაში იყო ნამყოფი, სად მიიღო განათლება, რამდენი არიან კათოლიკეები და ა. შ. ამის შემდეგ მე ვთხოვე ჩემი

და ხალხის სახელითაც, რომ მის აღმატებულებას დაებრუნებინა გაძევებული პადრები, რომლებიც ასე აკლია ჩვენს კათოლიკეებს. ამაზე მან მიპასუხა: დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რამდენადაც ეს ჩემი მხრიდან შესაძლებელი იქნება, მე ყველაფერს გავაკეთებ.

მან მიჩნია, ჩემი სათხოვარი წერილობითაც გადამეცა მისთვის. ამაზე ვუპასუხე: აღმატებულებავ, მიწვეული ვარ თბილისის კათოლიკეებთან, რომ ჩავიბარო სააღდგომო აღსარებები; რამდენადაც მათ აღარ ჰყავთ სხვა სასულიერო პირი, რომელმაც იცის ქართული ენა. იქ მოვართმევ თქვენს აღმატებულებას წერილობით სათხოვარს მეთქი. ამაზე მითხრა: კარგი იქნება, და იქაც მეწვიეთ. მე, უმაღლესობავ, უნდა წავიდე თბილისში აღდგომის მესამე ან მეოთხე დღეს, რაც იქნება 18 ან 19 აპრილი ძველი სტილით. ვნახოთ, რას მოიმოქმედებს ჩვენი მოწყალე ღმერთი.

მე, რამდენადაც შემიძლია, უმაღლესობავ, არ გავურბივარ ჩემს მოვალეობას უფლის დახმარებით, იქნება ეს ქადაგებები, მრევლის დამოძღვრა თუ წმინდა საიდუმლოებების აღსრულება. აქ, ქუთაისში მცხოვრები 500 ადამიანია კათოლიკე, თუ არ ჩავთვლით უცხოელებსა და პოლონელ ჯარისკაცებს; მათთვისაც აღვასრულებ ყველა რიტუალს, როცა ამის საჭიროება აქვთ.

ახლა უმორჩილესად ვთხოვ წმინდა კონგრეგაციას, მოხედოს ამ ხალხს, რომელიც დარჩენილია სახარების მუშაკთა გარეშე, რადგან სხვა შემთხვევაში მწყემსის გარეშე დარჩენილები, იოლად დაიკარგებიან. მხარეებში აქა-იქ კიდევ არიან კათოლიკეები და თუ არ მოვლენ სახარების მუშაკნი, როგორ შეძლებს ვინმე გაუძღვეს და იზრუნოს მათზე? ამგვარად, იესო ქრისტეს სიყვარულისათვის, ახლა მოგვხედეთ და გაგვათავისუფლეთ ამ საშიშროებისგან, რომელშიც ვიმყოფებით.

ჩემს წინა წერილებში ვთხოვდი თქვენს უმაღლესობას წმინდა პაპისაგან ჩემი ძალაუფლების თუ განთავისუფლების მიღებას და მის განახლებას, როგორც იტყვიან ჯვრებით, გვირგვინებითა და ა. შ., რომელსაც უკვე 5 წლის განმავლობაში აღვასრულებ და რომლისთვის განსაზღვრული დროც ინურება.

ვთხოვ თქვენს უმაღლესობას, არ გამომიგზავნოთ წერილი ფოსტით, რომელიც რუსეთის გავლით მოდის და რომელიც რაიმე განსაცდელში ჩამაგდებს. უფრო იოლად მივიღებდი პასუხს, თუ თქვენი უმაღლესობა ინებებდა, მოეწერა ჩემთვის სწრაფად; რადგან ამ წერილის მომტანი ჩემი ნათესავია, რომელიც მიდის კონსტანტინოპოლში. იქ დარჩება ერთი თვე საკუთარი საქმეების მოსაგვარებლად და შემდეგ დაბრუნდება. მას რომ წამოეღო წერილი, არანაირად საშიში აღარ იქნებოდა.

და ბოლოს, მოვილტვი ვემთხვიო თქვენი უმაღლესობის წმინდა ბისონს, ვითხოვ რა თქვენი უმაღლესობის ქმედით ლოცვას ამ მიტოვებული ხალხის მხრიდანაც. ვრჩები თქვენი უმაღლესობის ერთგული.

ქუთაისი 2/14 აპრილი, 1845.

უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური დონ ანტონიო გლაკოვი მოწაფე ვატიკანის პროპაგანდა ფიდეს კოლეჯო ურბანოსი.

P. S. თქვენო უმაღლესობავ, ხელისუფლება იყენებს უბედურ შაგულოვს, როგორც ინსტრუმენტს, რადგან მთავარი მიზეზი, რაც ახლა ნათელია და რასაც იგივე რუსები ამბობენ დამტკიცებით, იყო მისიონერი პადრების

გაძევება, რადგან მათ ხალხი გადაიყვანეს კათოლიციზმზე. თუმცა ედიქტში ეს არ დანერგეს, შერცხვათ.

Eminenza,

Mi trovo in gran' imbarazzo de' dubbii per non avere riceuto, da tanto tempo, la risposta di niuna delle mie lettere fin'ad ora, conforme pure notai nella mia ultima, che mandai a V. Emi. per P.re Damiano allorché venivano discacciati i P.ri dalla missione. Io trovando l'occasione di scrivere a V. Emi. quanto poteva, [io] l'ho tralasciato, come son' obbligato.

Certamente V. Emi. desidererebbe di sapere lo stato nostro, quantunque deplorabile. Già nel passato mese di Gennaro furon' espulsi i P.ri missionari, tra quali rimanendo io solo in Cutais, che è il mio nativo luogo, in Tiflis fu costituito [dal Governo] un P.re Polaco, ed un' altro in Gori ambedue Trinitari dell'ordine di S. Giovanni de Matha, i quali già sono mandati per i Polachi militari, che si trovano in queste parti. Fino a quest'ora non si è fatto verun cangiamento dal Governo in questi tre luoghi, cioè, in Tiflis, Gori, e Cutais, ma tutto si è, come fu allora, quando furon discacciati i P.ri. I poveri cattolici di questi luoghi sono privi de' loro p.ri, specialmente quelli di Tifis, e di Gori di più; perché que' due P.ri non hanno legittimi pastori per loro, e perché neppur sanno la lingua giorgiana. Grazia a Dio, che qui in Cutais non è così; poiché bench'io sia inutil servo, hanno tuttavia consolazione questi poveri, che mi vedono.

In Achalziche, in quell'infelice paese a cagione de' suoi pastori è stata gran diffensione tra il Clero, e Popolo; perché eran divisi in due parti, e chi ubbidiva a quell'infelice Propagandista Sciagulovi, e chi non gli ubbidiva dopo quell' ordine Imperiale, che Sciagulovi ricevette. Ora trovandosi in tale stato quelli di Achalziche, li 18. marzo, secondo lo stilo asiatico, mi venne una lettera da monsig.r Hillereau scritta li 22. Gennaio, dove Sua Eccellenza mi scrive così: ...relativamente alla missione di Acalziche "Superiori maggiori hanno deciso che, viste le circostanze, era convenevole di soffrire, che Sciagulianti eserciti l'ufficio di vicario, e che si deve tenere per valido e legittimo ogni atto che esso farà, o farà fare le' limiti delle facoltà che gli avea io conferite colla pagella speditagli nel Dicembre del 1843, colla subordinazione al Prefetto Apostolico de' Cappuccini di Tiflis, tal quale era stata determinata nella stessa epoca. La fò consapevole di queste misure per la Sua regola, ed acciò che, nelle circostanze, V. Sig.r possa quiettare le coscienze degli Acalzichesi." Così Monsig.r Hillereau. La detta lettera io ebbi per via di Acalziche da un sacerdote Acalzichese, dove egli mi scrive, che giunsero quà 5. Lettere spedite da monsig.r Hillereau, una, cioè, al P. Damiano, l'altra al P. Cherubino da Seravezza, la 3. al P. Simeone Mechitarista, la 4. allo Scigulovi, e la 5. a me. Lodo assai la prudenza, e saviezza, conforme è degna di vera lode, della Sacra Congre. veramente ispirata da Dio per comun bene portandosi sì fattamente in sì critiche circostanze; ma l'effetto di questo portamento di presente è diverso, cioè, non si ottenne fin'ora. Perché il Prefetto apos. de' Cappuccini di Tiflis ora non si trova quì, e supposto, ch'egli si trovasse, non saprei, se Sciagulovi gli presterebbe l'ubbidienza, cioè, gli sarebbe subordinato. Perché che altro il Prefetto apos. dimandava allo Sciagulovi, se non questa subordinazione, come si doveva? E da ciò non prese motivo lo Scigulovi di fare sìin giusti passi? In oltre, Eminenza, pare, che la S. Congregazione allorché decise, che lo Sciagulovi esercitasse l'ufficio del Vicario colla Subordinazione al Pref. apos. de' Capp.

di Tiflis, non sapeva peranco il decreto, o sia l'editto Imperiale li 2. Settembre del 1844. Sotto No. 7459. deve viene proibita la comunicazione tra il Pref. apos. de Cappucini di Tiflis, e quello di Acalziche, cioè, tra lo Sciagulianti.

Benchè il Governo abbia fatto una tal'ordinanza, cioè, quelli del rito latino non debba avvere comunicazione con quelli del rito armeno, e vicendevolmente debba essere così la cosa intorno a quelli del rito armeno; pure per la sua audacia Sciagulovi mi ha mandato un'ordine nel mese di Febbraio del corrente anno, ch'io gli mandasse le metriche, come soleva il Pref. Apos. d'averle. Ma io non che gli abbia mandato le metriche, ma neppure gli scrissi la risposta. Questo furbo l'uomo si serviva, secondo la circostanza, che accomanodavassi al suo desiderio, ora dell'autorità Ecclesiastica, ora dell'autorità secolare. Una lettera che mi venne da Acalziche mandatami da tre sopradetti sacerdoti, è scritta così: "Sciagulovi ha pubblicato in chiesa: per ordne della S. Cong.e Hillereau mi scrive, che di qu[a] a Kaukaso fu consegnato a me, e da qui innanzi, dice, io non son più il vostro Vescovo, ma è Casmiro". Ma dalla lettera di monsig.r Hillereau, che mi scrive apparisce all'apposto. Eminenza, non so, che l'uomo debba essere questo Sciagulovi. Io avea l'intenzione di mandare la copia dell'editto Imperiale di Settembre ma sapendo, che il Prefetto ha prourato di avere tutte le copie intorno a ciò, perciò tralasciai di mandargliela.

Essendo venuto quà nel passato mese di marzo il nuovo Generale in capo il Conte Varanzovi, io andai a visitarlo. Egli mi parlò un pezzo (sapendo egli bene l'italiano) dicendomi, di qual paese fossi, dove sia educato, quanti fossero i cattolici ec. Dopo ciò io lo pregai anche a nome del Popolo, che facesse Sua Eccellenza restituirci i nostri P.ri, specialmente essendo sprovvisti i nostri cattolici. Allora egli mi rispose: siate persuaso, che quanto sarà possibile dal mio conto intorno a ciò, io lo farò. Egli pure mi dimandò questa mia supplica in iscritto. Allora io gli risposi: Eccellenza: essendo chiamato a Tiflis da' cattolici per la confessione pasquale, non avendo essi altro sacerdote, che sappia la lingua giorgiana, allora la presenterò a V. Ec. in iscritto. Allora egli: sarà bene, e venite da me là. Io, Eminenza, dourò andare in Tiflis terzo, o quarto giorno di Pasqua, che sarà 18. o, 19. di Aprile secondo lo Stile antico. Vedremo, che cosa ci farà il nostro misericordiosissimo Iddio.

Io, quanto posso, Eminenza, non trascurò il mio ministero coll'aiuto del Sig.e si colle prediche, ed istruzioni, si coll'amministare i SS. Sacramenti. Quì in Cutais vi sono più di 500. persone cattoliche abitanti, eccetto i forastieri, e polachi militari, a' quali amministro i SS. Sacramente [ancora] quando ne hanno bisogno.

Ora prego umilmente la S. C. che provveda questo Popolo affitto degli operari Evangelici, altrimenti non avendo pastori, è facile a perdersi. Vi sono altresì ne' paesi quà e là de' cattolici, e se non saranno gli altri operari Evangelici, come potrà uno reggere, ed aver cura anche d'essi? Dunque per amor di Gesù Cristo a tempo ci provveda, e liberici da questo pericolo, in cui ci troviamo.

Nelle mie antecedenti lettere ho dimandato a V. Emi. di ottenermi dal S. P.re delle facoltà, o sia dispensa, e parimente di presente gliele rinnuovo insieme colla facoltà di bene dire le croci, corone ec. la qual facoltà già io avea, ma per 5. anna, e sta per terminare il tempo prefisso.

Prego V. Emi. a non mandarmi la lettera per la posta, che passi per la russia, altri-

mente cadrò in qualche pericolo. Io faccilmente riceverò la risposta della presente, se V. Emi. Vorrà scrivermi presto; poiché il lator d'essa è un mio parente, che va a C.polo, e si tratterà là per un mese per le sue mercanzie, e poi se ne ritornerà quà, e portandomi egli le lettere non sarà pericole veruno.

Del resto prostrandomi a baciare la Sacra Porpora di V. Emi. e racconondandomi indegnamente all'efficacia della preghiera di V. Emi. anche da parte di questo afflitto Popolo mi seg[no]

di V. E. M. R., Cutais 2/14. Aprile, 1845.

Umi.mo, ed obb.imo Servo D. Antonio Glakov alunno del V. C. u de P. F.

P.S. Il Governo, Eminenza, si servi di Sciagulovi infelice, come d'instomento, perché il principal motivo, come è chiaro di presente qui, e conforme lo dicono i medesimi russi, è stato del discacci[a]mento de' P.ri Missionari d'aver fatto de' Proseliti; ma nell'editto non hanno espresso ciò per la vergogna.

2) 24 ივლისი 1846 წ. პფსა, ტ. 7, 113r-114r

უმაღლესობავ!

უკანასკნელი წერილი, რომელიც მივიღე თქვენი უმაღლესობისგან, იყო გასულ 1845 წელს დაწერილი, ნომრით 3, რისთვისაც გიძღვნიტ უსაზღვრო მადლობას. დარწმუნებული ვარ, ჩვენს სავალალო მდგომარეობასთან დაკავშირებული საქმის ამგვარად გახანგრძლივება სახარების მუშაკთა გამო, უხერხული და უსიამოვნოა თქვენთვისაც. კურთხეულ იყოს ღვთაებრივი განგება.

თქვენი უმაღლესობა მწერს: 'პადრების არყოფნის გამო, აკლდებათ ამ კათოლიკეებს სულიერი დახმარების სიუხვე, რომელსაც იღებდნენ მათი მოღვაწეობის მეშვეობით. მაგრამ მათ ანაცვლებს საუკეთესოდ ამგვარ გადაუდებელ სიტუაციებში რამდენიმე კათოლიკე სასულიერო პირი და ა. შ.' უმაღლესობავ, ყოველივე თქმული ჭეშმარიტებაა, მაგრამ შემდგომ მოციქულთან ერთად უნდა განვაცხადო: omnes quaerunt quae sua sunt, non quae Iesu Christi (ფილიპ. ეპისტ. 2, 21).

თქვენი უმაღლესობა მხითარისტი ჰაირ სიმეონის წერილიდანაც გაეცნობოდა ჩვენს მდგომარეობას; იგი ცბიერად იქცევა. ნამდვილად ასეა, რომ ეს სასულიერო პირი ვინმე ჰაირ მინასმა, რომელიც მხითარისტია და ცხოვრობს ყირიმში, წარუდგინა გენერალს, მეთაურ ვორონცოვს, როდესაც ის იმყოფებოდა ყირიმში. მან მიიღო თბილისში ცხოვრების უფლება და სურს კიდევ დამკვიდრდეს იქ. აქვს აგრეთვე უფლება, იზრუნოს ხალხზე, როგორც იკვეთება მისი წერილიდან და მიიღო კიდევაც ძალაუფლება. თბილისის მოსახლეობას, რომელიც ლათინური წესის მიმდევრად აცხადებს თავს, არ სურს, მოძღვრად ჰყავდეს სომხური წესის მიმდევარი სასულიერო პირი.

მას შემდეგ, რაც წმინდა კონგრეგაციამ მე ვიცე-პრეფექტად დამადგინა, გადავწყვიტე მიმენიჭებინა მისთვის ის ძალაუფლება, რაც მესახებოდა საჭიროდ შექმნილ სიტუაციაში. და არა ისე, როგორც იგი ითავსებდა თითქმის ყველაფერს, როგორც მოძღვარი. ამდენად, იქ, თბილისში, ჯარისკაცებისთვის არის პოლონელი პადრე, რომელიც ზრუნავდა ხალხზეც. ყველაფერი, რაც ეკუთვნოდა ლათინურ წესს, შეეხებოდა პოლონელ პადრეს, ჰაირ სიმეონს და

დონ ჯაკონოს, რომელიც თავდაპირველად მისიონერებთან იმყოფებოდა და იღებდა აღსარებას, უკანასკნელად, ზეთის ცხებას და სხვას, რაც არ ეკუთვნის ლათინურ წესს. და საერთოდ აუკრძალა მათ ლათინურ წესთან ახლოს ყოფნა, რადგან ჯერ ღმერთი და შემდეგ ეს წესი დაგვიცავდა იმ საშიშროებისგან, რომელიც ჩვენზე იყო მოწეული.

არ შემიძლია, მოგწეროთ ყველაფერი, რასაც აკეთებს ჰაირ სიმეონი და რაც შევიტყვე. მას სურდა იმ ნახსენები წერილით ელაღატა ჩემთვის, თუ მივიღებდი. მაგრამ ღმერთის წყალობით, არ ვუღალატე საკუთარ თავს. რადგან ვუპასუხე: საქმეების მდგომარეობა ისეა, როგორც არის, ყოველგვარი ცვლილების გარეშე, სანამ არ გავიგებთ დარწმუნებით წმინდა კონგრეგაციის გადაწყვეტილების შესახებ.

გასულ წელს, როცა მე თბილისში ვიყავი, ვუთხარი ხალხს, რომ მე ვემხრობი ჰაირ სიმეონს, რომ მოსახლეობა კმაყოფილი ყოფილიყო, მეტი არაფერი. უმაღლესობავ, უკეთესი იქნებოდა ხალხისთვის, თუ ეს მხითარისტი დატოვებდა თბილისს, ან აღარ აღასრულებდა საკუთარ მოვალეობებს, ანდა, ყოველი შემთხვევისთვის, სადმე სხვაგან იქნებოდა, რადგან მსგავს კრიტიკულ სიტუაციაში მისი დარჩენა თბილისში მავნებელია ამ ხალხისთვის.

მართალია, ხსენებულ პადრე კარლოს ჰქონდა ახალი ინფორმაცია, რომ ხალხისათვის გამოგზავნილი იყო ოთხი პადრე, მაგრამ ისინი აქამდე ჯერ არ გამოჩენილან. რომც მოვიდნენ, როგორ ეყოფა ოთხი სასულიერო პირი ამ მოსახლეობას? რა თქმა უნდა, არ ეყოფა. ეს პადრე კარლო, რომელიც თბილისში იმყოფება, მისაღებია. მაგრამ მეორე, რომელიც გორშია, ვინმე პადრე ლუიჯი პოპიეკი, ნეტამც არ იყოს! მისი სკანდალების გამო. მე მარტო ვიმყოფები ქუთაისში და ძალიან შეწუხებული ვარ, როგორც ჩემი წმინდა მსახურების, ასევე მიტოვებული ხალხის გაჭირვების გამო და იმავენაირად, იმ დაავადების გამო, რომელსაც განვიცდი ტკივილით, როცა ვხედავ ხალხის საბრალო მდგომარეობას. არავინ მყავს, ვინც დამეხმარებოდა და ვისთვისაც შევძლებდი მიმემართა, გარდა ღმერთისა, რომელსაც შევთხოვ მთელი გულით, გაათავისუფლოს ეს საწყალი ხალხი ამ საშიშროებისგან და გამოუგზავნოს მას მორწმუნე სახარების მუშაკნი.

მრავალჯერ აღვავლინე წმინდა ღვთისმსახურება ამის გამო, შევთხოვდი რა ბოლოს, რომ უფალს ან მიეცა ამ ხალხისთვის იმგვარი გული, რომ დამორჩილებოდა მის უწმინდეს მცნებებს, ანდა მოვეშორებინე მათგან, რადგან შეწუხებული ვარ ყოველი მხრიდან. მსურს აღსარების თქმა, მაგრამ ვერავის ვპოულობ, რომ ჩაიბაროს ჩემი აღსარება. და უპირველეს ყოვლისა, სწორედ ამიტომ მივემგზავრები დღეს თბილისისკენ. მეორეც, რათა გავამხნეო იქაური ქრისტიანობა, ჩავიბარო აღსარება, და აგრეთვე, რადგან თბილისშიც არიან კარგი ექიმები და (სამკურნალო) აბანოები, მსურს, ვიმკურნალო.

მივდივარ რა იქ, ქუთაისის მოსახლეობა რჩება მოძღვრის გარეშე. ამიტომ გავაფრთხილე ისინი რამდენიმე დღით ადრე, რომ უნდა წავსულიყავი იქედან და ვისაც სურდა, შეეძლო, ეთქვა აღსარება. ჩავიბარე იმდენი აღსარება, რამდენიც შევძელი. თბილისიდან დავბრუნდები რაც შეიძლება სწრაფად. შაგულოვი ისევაა, როგორც ადრე იყო, რამდენადაც გავიგე.

ღვთის სიყვარულისათვის, უმაღლესობავ, რაიმე ღონე იხმარეთ, რათა

გაათავისუფლოთ ეს ქრისტიანობა ამგვარი საფრთხისაგან, რომელშიც ახლა იმყოფება. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ცუდიდან უარესისკენ წავლენ. რადგან თუ მწყემსები არ არიან, ცხვრები დაიფანტებიან, რაც რეალობიდანაც ჩანს.

ბოლოს თავმდაბლად თქვენი უმაღლესობის წინაშე პატივად მივიჩნევ, ვემთხვიო თქვენი უმაღლესობის წმინდა ბისონის ნაჭერს და ვაღიარო, რომ ვარ უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური თქვენი უმაღლესობისა.

ქუთაისი, 24 ივლისი ძველი სტილით, 1846 წელი.

დონ ანტონიო გლაკოვი, საქართველოს ვიცე-პრეფექტი და ვატიკანის პროპაგანდა ფიდეს კოლეჯო ურბანოს მონაფე.

N. 2.

Eminenza

Ultima lettera, che ebbi da V. Emi. fu dell' anno passato di 1845. N.o 3. per cui Le rendo infinite grazie. Sono persuas.imo, che allungandosi così l'affare del nostro miserabile stato a cagione degli operai evangelici avrà Ella in commodo, e dispiacere. Sia benedetta la divina Previdenza. V. Emi. mi scrive: Stante l'assenza de' P.ri mancherà certamente a cotesti cattolici quella maggior copia di aiuti spirituali, che prima ottenevano con ministero di essi; ma vi supplicheranno nel miglior modo possibile in tali emergenze i pochi sacerdoti cattolici ec." Eminenza, l'antecedente è veri.mo, ma il seguente mi potrebbe dire con Apostolo: omnes quaerunt quae sua sunt, non quae Iesu Christi. Perché conoscerà V. Emi. anchè dalla lettera di Hairsimeone mechtarista lo stato nostro, il quale furbescamente opera. È vero, che questo sacerdote essendo raccomandato al General' in capo Varanzovi, allorchè questi fu in Chirimea, da un certo Hair Minas parimente mechtarista, che si trova in Chirimea, ha ottenuto licenza di star in Tiflis, ed egli vorrebbe di stabilirsi là. Procura anche di aver cura del Popolo, come aparisce anche dalla sua lettera, ed la ottenuto delle facoltà dal contorio [criterio]. Il Popolo di Tiflis protestandosi di esser del rito latino, non vuole che un sacerdote del rito armeno sia il suo Parroco.

Io dopo esser costituito dalla S. C. vice-prefetto giudicai di dar a lui quelle facoltà, che stimai necessarie in queste circostanza, e non così come egli abbracciava quasi tutte come Parroco, cioè, essendo là in Tifli un P.re Polaco per i militari, e per tempo avendo cura anche del Popolo, tutto ciò, che apparteneva al rito latino comunicai al P.re Polaco, ed ad Hair simone e a D. Giacono, che si trovava prima coi p.ri missionari, comunicai le facoltà di confessare, di dare l'estrema unzione, e delle altre, che non appartenevano al rito latino, e proibì loro assolutamente, che non si mischiassero affatto nel rito latino; perché prima Iddio, e poi questo rito ci difese dal pericolo, che ci sovrastava. Non posso scrivere tutto ciò, che fa Hair simeone, come l'ho sentito. Egli con questa Sua lettera mi volea ingannare, affinché approvassi il Suo detto; ma io per grazia di Dio non mi son' ingannato; perch' io risposi: lo stato delle cose sia in quo est, senza veruna mutazione finchè non sapremo di certo la decisione della S. Congregazione. Io l'altro anno trovandomi in Tiflis dissi al Popolo ciò, che io conferii ad Hir Simeone, e anche di ciò il Popolo era contento, e non del più. Sarebbe, Eminenza, meglio per il Popolo, che questo mechtarista si ritirasse da Tiflis o nel suo ministero; od almeno altrove; perché è nocevole per il Popolo il suo stare in Tiflis in sì critiche circostanze.

È vero, che il detto p.re Carlo ha avuto nuova, che doveano venire quattro p.ri per

il Popolo, ma fin'ora non comparirono. Posto che vengano, come basteranno quattro sacerdoti a questa Popolazione? Certamente nò. Quel P.re Carlo, che si trova in Tiflis, è passabile, ma quello, che si trova in Gori un certo p.re Luigi Popiek, utinam non esset, per i suoi scandali. Io sono solo in Cutais, e sono molto angustiato sì per il mio sacro ministero, sì per l'affizione del Popolo abbandonato, sì parimente per l'infermità, che patisco per il dolore vedendo il miserabile stato del Popolo. Non ho chi mi aiuti, e verso chi mi rivolga, se no Iddio, che prego cordialmente a liberar questo povero Popolo da tal pericolo, e gli mandi gli operari evangelici fedeli. Varie volte ho celebrato la S. Messa per questo fine dicendo al Sign.e. che o desse a questo Popolo tal cuore che obbedisca a Suoi SS. Comandamenti, o che mi allontanasse da lui, perché sono molto angustiato da ogni parte. Volendo confessarmi non trovo nessuno a chi possa confessarmi; e primieramente per questo quest'oggi parto verso Tiflis, poi per consolare cotesto christianesimo, per confessarlo, e anchè in Tiflis trovandosi de' buoni medici, ed essendo de' bagni voglio medicarmi. Andando io per là rimane certamente questo Popolo di Cutais senza pastore, e per questo l'avvertii alcuni giorni prima, che dovendo partire per là chi vuole si confessi, ed ho confessuto quanto ho potuto. Di là presto, quanto sarà possibile, ritornerò. Lo Sciaugulovi si trova così, come fù prima, per quanto so.

Per amor di Dio, Eminenza, ci procurri qualche mezzo per liberar questo cristianesimo da tal pericolo, in cui egli giace, altrimenti di male in peggio anderebbe; perche non avendo sì pastori si dispergono le pecore, come si vede col fatto.

Del resto umiliandomi innanzi a V. Emi. mi reputo in onore di baciare il lembo della S. Porpora di V. Emi. e protestandomi insieme qual' umi.mo, ed obb.imo Servo a V. E. M. R.

Cutais 24. Luglio Sec. lo Stile antico, 1846.

D. Antonio Glakov, Vice-pref. della Giorgia, ed alunno del V. C. U. de P. F.

N.o 2.

3) 9/21 ოქტომბერი, 1849 წ. პესა, ტ. 7, 174r-176v.

უმაღლესობავ!

მიუხედავად იმისა, რომ დიდი სურვილი მეონდა მომეწერა თქვენი უმაღლესობისთვის ძალიან ხშირად, რაც სიმშვიდეს მანიჭებს ჩემს სამწუხარო მდგომარეობაში, რომელშიც ვიმყოფებით როგორც მე, ასევე წმინდა კონგრეგაციისგან ჩემს სულიერ მზრუნველობას მინდობილი ხალხი. როგორც ჩანს, ვერაფერი მიშველის, რადგან არ გაგაგებინეთ არაფერი ერთი წლის წინ არც ჩემზე და არც ამ კათოლიციზმზე.

ეს დავიანება არ გამოუწვევია ჩემს სიზარმაცეს, უმაღლესობავ, არამედ შედეგია გარემოების. მას შემდეგ, რაც შევიტყვე გაზეთებიდან სამწუხარო ამბავი, რომელიც შეეხება რომაელთა ბოროტ და მკრეხელურ საქციელს, თუ კარბონარების დამოკიდებულებას წმინდა პაპის და რელიგიის მიმართ. პაპმა საკუთარი თანშობილი სიკეთის გამო სცადა მათი დამშვიდება უამრავი ძღვენით და პრივილეგიებით, მაგრამ მათ ისე შეურაცხვეს იგი, რომ იძულებული გახდა, დაეტოვებინა დედაქალაქი, გადამდგარიყო და წასულიყო სხვაგან.

ამგვარი მტკივნეული ამბის გამო ვიკავებდი თავს აქამდე წერილის მონერისგან. ვაღიარებ დარწმუნებით, უმაღლესობავ, რომ ამ ამბავმა

დიდი ტკივილი მომიტანა, რომელმაც გასტანა იქამდე, სანამ არ გავიგე, რომ კათოლიკე მმართველებმა გაგზავნეს ჯარები მათ წინააღმდეგ. მას შემდეგ რაც დაამარცხეს მტრები, მეამბოხეები და მკრეხელი მეთაურები წარმოსახვითი რომის რესპუბლიკის, როგორებიც იყვნენ უფლისწული კანინი, სტერბინი, მაძინი, გააფთრებული გარიბალდი და სხვა ბოროტმოქმედნი, და უკან დაახევინეს მათ.

ამგვარი ახალი ამბების შემდეგ, რუსული გაზეთებიდან შევიტყვე საფრანგეთის რესპუბლიკის ეშმაკობების შესახებ, რომელმაც ითხოვა წმინდა პაპისგან გარკვეული პირობები, რომლებიც არ იყო მისთვის ხელსაყრელი; და თუ პაპი არ დათანხმდებოდა, იარაღის ძალით აიღებდნენ რომს. ამას გარდა, ხსენებულ გაზეთებში ნათქვამია, თითქოს წმინდა პაპი გარდაიცვალა. მაგრამ შემდგომ ნომრებში უარყოფილ იქნა ეს ცნობა, რომ სიმართლეს არ შეესაბამება პაპის სიკვდილი.

ამჟამად ღმერთს ვარ მინდობილი, რომელსაც მარად აქვს საკუთარი მონყალე თვალები მიმართული თავისი ეკლესიისკენ და თუმცა ხანდახან უშვებს, რომ იგი იქნას დევნილი, მაინც არ ტოვებს მას. აგრეთვე დარწმუნებული ვარ, რომ მთელი ჯოჯოხეთის ძალებიც რომ გაერთიანდნენ მის წინააღმდეგ, ვერ ძლევენ მას, ღვთაებრივი მხსნელის დაპირების შესაბამისად.

ხელიდან არ გავუშვებ ამჟამინდელ ვითარებას, რომ შევატყობინო თქვენს უმაღლესობას ამ მისიის მდგომარეობა, მიუხედავად იმისა, რომ ახალი ამბავი არ არის სასიამოვნო, ვალდებული ვარ გაგაცნოთ.

თქვენი უმაღლესობა უკვე იქნა ინფორმირებული პოლონელი სასულიერო პირებისთაობაზე, რომლებიც გამოგზავნეს კაპუცინელი პადრების სანაცვლოდ; ასევე იცით მათი ცუდი საქციელის შესახებ. უკვე სამი წელია, რაც მოვიდნენ ისინი ამ მხარეებში და არაფერს აკეთებენ, გარდა ბოროტებისა საკუთარი კორუმპირებული (მავნე) საქციელით. ამ ხნის განმავლობაში თბილისში ერთმანეთის მიყოლებით მოვიდა ოთხი სასულიერო პირი, მაშინ როცა უნდა გამოეგზავნათ ორი. პირველი ორი, დეკანი ჯუზეპე რეძანსკი, რომელიც ტიფით იყო დაავადებული და ვინმე პადრე ფრანცისკო თუ პადრე ვიჩენცო მისიიდან. მათ ერთმანეთში აქვთ გამუდმებული ჩხუბი. კონსისტორიუმის ბრძანების თანახმად, ხსენებული პადრე ფრანცისკო შეიცვალა და სხვაგან იქნა გადაყვანილი. ეს ის სასულიერო პირია, რომელიც მისაღები იყო. მაგრამ რადგან მხოლოდ რვა თვე იმყოფებოდა აქ, ვერ მოუტანა სარგებელი ხალხს. მის ადგილას გამოგზავნეს სხვა, სახელად პადრე ჯოვანი, წმინდა ფრანცისკეს ორდენიდან, რომელიც მხოლოდ მათ ტანისამოსს ატარებს და არა სულს, რადგან ცუდად იქცევა. ეს ორნი გაერთიანდნენ, ერთი მეორეზე უარესები არიან. წარმოიდგინეთ, რა მაგალითი უნდა აიღოს მათგან ხალხმა!

ასეთი საზიზღარი საქციელის გამო იგი (ჯუზეპე რეძანსკი) მეფისნაცვალს ვორონცოვის ბრძანებით გაგზავნილ იქნა თბილისიდან უკან, საკუთარი ქვეყნისკენ და დარჩა მხოლოდ ხსენებული პადრე ჯოვანი. ის ცდილობდა შეესრულებინა დეკანის მოვალეობა, მაგრამ არც ხალხს სურდა იგი მისი ბოროტი საქციელის გამო და არც კონსისტორს ჰყავდა დადგენილი თბილისის დეკანად, არამედ პოლონელი ჯარისკაცების კაპელანად. ამგვარად, ეს სამივენი გამოუსადეგარნი იყვნენ, მეტიც მავნებლებიც კი იყვნენ ამ ხალხის

სულიერი მდგომარეობისათვის. მათ არც კი მიაქცევს ყურადღება ამ ქვეყნის ენის შესწავლას, რათა სასარგებლო ყოფილიყვნენ მრევლისთვის; და თანაც განსაკუთრებით ეს ორი აძლევდა ხალხს საზიზღარ მაგალითებს.

შემდეგ, აპრილის თვეში, რეძანსკის ადგილას მოვიდა ახალი დეკანი, რომელიც ჯერ იყო ფრანცისკანელი ბერი და შემდეგ საერო სასულიერო პირი გახდა. ის ხანში შესულია, მაგრამ უბრალოა და არ აქვს დიდი ცოდნა, რომ შეძლოს სხვისთვის იმის სწავლება, რაც სასწავლებელია. მას არ შეუძლია ლათინურად საუბარი, საითაც დაუბერავს ქარი, იმ მხარეს იხრება ესეც. საბოლოო ჯამში, მას არ შესწევს ძალა, მართოს სულიერად ხალხი და არც აქცევს ყურადღებას ამ ქვეყნის ენის შესწავლას. აი, უმაღლესობავ, როგორები იყვნენ ეს სასულიერო პირები, რომლებიც მოვიდნენ ამ მხარეებში და დაახლოებით სამი წლის განმავლობაში იყვნენ აქ.

გორში არის სასულიერო პირი, ისიც პოლონელი, მაგრამ კარგი, თუმცა იპოქონდრია სჭირს. ღმრთის ნებით, ნეტა დანარჩენებსაც იპოქონდრია ანუხებდეთ და არ იყვნენ კორუმპირებულები. ის, რომელიც ქუთაისში იმყოფება, სტანისლავ მიზივეიცი, რომელიც დაახლოებით ოცდაათი წლისაა, არც კი იქცევა ისე, როგორც სასულიერო პირი. მე ვნახე და გამოცვადე ეს.

გორში მყოფი სასულიერო პირის გარდა, რომელიც კარგად იქცევა, ორი სხვა პოლონელი სასულიერო პირია წმინდა ფრანცისკანელთა ორდენიდან; ერთს ჰქვია ფერდინანდო სინკიევიცი და მეორეს სპერატო ტონკიევიცი. ესენი ძალიან კარგად იქცეოდნენ და ცოდნაც ჰქონდათ. რაც შეეხება იმათ, რომლებიც კონსისტორმა გამოუგზავნა ხალხს, გარდა გორში მყოფისა, ვერ გამიგია, რატომ გამოუშვეს ასეთი კორუმპირებულები.

ნათელია, რომ ესენი იქაც რომ არ ყოფილიყვნენ კორუმპირებულები, აქ ვერ გახდებოდნენ ასეთები. ცხოვრება, რომელსაც მისდევს მიზივეიცი, ასე რომ ვთქვათ, ერთი მხეცის ცხოვრებაა და არა გონიერი ადამიანის და ქრისტიანის. უპირველეს ყოვლისა (მრცხვენია ამის აღწერა, მაგრამ საჭიროების გამო ვაკეთებ). იგი, ანუ მიზივეიცი, ჭამს ეკლესიის სწავლებით აკრძალულ საჭმელებს, იმ დღეებში, როცა თავი უნდა შეიკავოს და მარხვის დღეებში, რომლებიც ეკლესიის მიერაა დადგენილი. ეს ხალხის ვნებათაღელვას იწვევს. იგი დადის საზოგადო წარმოდგენებზე, რომლებიც ჩვენთვის აკრძალულია. მიზივეიცი თამაშობს ბანქოს ფულზე და სხვა თამაშებსაც ქალებთან ერთად. არ სწავლობს ენას და ღმერთმა არ ქნას, რომ ხალხიც კორუმპირებული გახადოს, რადგან არც კი იცის ცოდვის ცვალებადი ფორმების შესახებ. ის იშვიათად აღასრულებს ღვთისმსახურებას; საუბრის დროს სვამს კიდეც შუალამის შემდეგ (ამის მოწმეებიც არიან) და შემდეგ აღავლენს წმინდა მესას; ის გასვრილია ვნებებით და სხვებმა იციან ეს. ძლიერ ემონება ლოთობას და როგორ მოიქცა შობის ღამეს სიმთვრალის გამო, დაზუსტებით მივწერე კონსისტორს და მის ასლს თქვენს უმაღლესობასაც ვუგზავნი ამ წერილთან ერთად. მე კონსისტორისთვის არ აღმიწერია ყველაფერი ის, რაც მიზივეიცს ეხება, ქუთაისის მოსახლეობამ თავად გააკეთა ეს.

მოიქცა რა ასე იმ ღამის მესაზე მიზივეიცი, ვთხოვე, აღსარება მაინც ეთქვა, რადგან მომაკვდინებელ ცოდვაში იმყოფებოდა. მაგრამ მან არ ისურვა ღმერთთან შერიგება; იმ დროიდან მოყოლებული უმატა ცოდვებს

და სიბილწესაც კი. ამის მიუხედავად, მაინც მსახურობდა წმინდა მესამი და აღასრულებდა საიდუმლოებებს სხვების გასაოცრად, ისე, რომ რამდენიმე მოვიდა კიდევ ამის სათქმელად: ან ამ მღვდელს არაფრის სწამს, ან, თუ სწამს, როგორ შეიძლება ასე იქცეოდეს? ანუ, დაუჯერებელია. თუმცა ასეა და ნეტავ, ღვთის ნებით არ იყოს ასე! *Facti Sumus oprobrium vicinis nostris* (ფსალმ. 78: 4), მეტიც ჩვენ ერეტიკოსებიც დაგვცინიან ასეთი სასულიერო პირების გამო.

ხალხმა, უფროსწორად, მათ, ვისაც ღვთის შიშია ქვეთ, ველარ მიმართა წმინდა კონგრეგაციას ამ ბოროტების გამოსასწორებლად (იმ დეკანს არც ანუხებს საერთოდ). ამიტომ მიართვეს თხოვნა მაისის თვეში მოპილოვის კონსისტორს, რადგან უკვე ველარ ითმენდნენ უსამართლობის ასეთ გამოვლინებას. მაგრამ კონსისტორიუმისგან ამ დრომდე არანაირი პასუხი არ მიუღიათ თავიანთ სათხოვარზე. როგორც ჩანს, წყარო იქაც ამღვრეულია; სხვანაირად აუხსენელია, როგორ შეიძლება დატოვო ხალხი ასეთ მდგომარეობაში, როცა კონსისტორს შეუძლია გამოუგზავნოს მათ კარგი პიროვნება? მეც კი არ მიმიღია ხსენებული კონსისტორიუმისგან რაიმე ახალი უკვე რამდენიმე თვეა. მე, უმაღლესობავ, არასდროს მივწერდი მოპილოვის კონსისტორს, რომ არ ვყოფილიყავი ამგვარად იძულებული. ბევრი ამბობს: ამ პოლონელმა სასულიერო პირებმა (აღნიშნავენ რა მათ ბოროტ ქმედებას) იმ მოტივით აირჩიეს სასულიერო პირებად ყოფნა, ჯარისკაცობას რომ გაჰქცეოდნენო.

თქვენი უმაღლესობა კარგად ხედავს, როგორ მდგომარეობაში ვიმყოფები. მართალია, წმინდა კონგრეგაციამ დამადგინა ვიცე-პრეფექტად, მაგრამ როგორც საჭიროა, ვერ აღვასრულებ ჩემს მოვალეობებს მათ გამო. თუკი ბრალი დამდეს ისეთ რამეში, რაც არც კი იმსახურებდა ბრალდებას, ვიცე-პრეფექტის მოვალეობა რომ შევასრულო, რაღას აღარ მიზამდნენ? მე ისინი მდევნიან, რადგან არ ვამართლებ მათ ბოროტ საქციელს, წინააღმდეგ შემთხვევაში, არაფერი აქვთ ჩემთან საქმე. მათ ეკლესიის სული რომ ჰქონოდათ, უნდა ვყვარებოდი იესო ქრისტეში, რადგანაც თვითონ არ იციან ენა, მთელი ტვირთი ჩემს მხრებზე იქნებოდა, არ მივიღებდი არანაირ ჯილდოს, გარდა მესის დროს შეგროვილი მოწყალებისა, ბაიოკოზე (ვერცხლის ხურდა ფული) ნაკლებს, მაგრამ ეს უმოწყალონი იღებენ მთელ შემოსავალს, და ამას გარდა ისე უსამართლოდ მეპყრობიან, თუმცა არც კი ვითხოვ.

ამჟამად ასეთია ჩემი მდგომარეობა, და ამის გათვალისწინებით მდაბლად ვთხოვ თქვენს უმაღლესობას, მომხსნას ვიცე-პრეფექტის ტვირთი, რის გამოც ვიტან ბევრ სიძულვილს და ცნებების დარღვევას. მე ვშიშობ ძალიან ჩემი სულის გამო, რადგან მათნაირებთან ვიმყოფები. თუ თქვენს უმაღლესობას სურს, რომ ამგვარად ვენამო, მე დავემორჩილები თქვენს სურვილს. რაც არ უნდა მოისურვოთ, მე გავაკეთებ. მაგრამ იესო ქრისტეს უძვირფასესი სისხლის სიყვარულისათვის, რომლითაც გამოხსნილ იქნა კაცობრიობა, მოხედეთ ამ ხალხს, თვალცრემლიანი გემუდარებით, თქვენო უმაღლესობავ, თორემ [ამ სასულიერო პირების] გახრწნილების გამო ხალხი გადავა სარწმუნოების უარყოფაზე, რაც არ მანახოს მოწყალე ღმერთმა.

მე, უმაღლესობავ, როცა შემიძლია და გარემოება მაძლევს ამის საშუალებას, არ ვწყვეტ მუშაობას ღმერთის სადიდებლად მის ვენახში და სულების სასარგებლოდ. მაგრამ, უმაღლესობავ, თუ ერთი მუშაობს და თესავს

კეთილ თესლს და მეორე ამოძირკვავს მას, შედეგად არ გვექნება ნაყოფი, რადგან ადამიანი ბოროტისადმი მეტადაა მიდრეკილი, ვიდრე სიკეთისადმი.

მარტის თვეში მივიღე წერილი (ასლი, რადგან პირველი დაიკარგა) წმინდა კონგრეგაციისგან, რომელშიც წმინდა კონგრეგაციის სახელით მწერს მდივანი ალესანდრო ბარნაბო შემდეგს: „მოვახერხებ, როგორც კი საშუალება მომეცემა, რომ დაბრუნდნენ თქვენ მიერ ასე ნანატრი სასულიერო პირები.“ ჩემი სურვილია, რომ ამ ხალხს ჰყავდეს კარგი მოძღვრები, მაგრამ ამ დრომდე არ გამოჩენილა დაპირებული ვარსკვლავი. ვბედავ თქვენი უმაღლესობისადმი ამდენის და ამგვარად მოწერას, რადგან ხალხის საჭიროება მაძალებს ამას. ვიმედოვნებ, რომ თქვენი უმაღლესობა მაპატიებს ამას.

ამ დღეებში შევიტყვე, რომ წმინდა პაპსა და რუსეთის იმპერატორს შორის გაფორმდა ხელშეკრულება და ჩამოყალიბდა ახალი ეპარქია ხერსონში, რომელსაც უნდა დაექვემდებაროს საქართველოც. მაგრამ აქამდე არ ჩანს ამ ეპარქიის ეპისკოპოსი. ეს მხარე არ იქნა გაფრთხილებული ხელშეკრულების არც ერთ პირობასთან დაკავშირებით, რომელიც დაიდო წმინდა პაპსა და რუსეთის იმპერატორს შორის. ვთხოვ თქვენს უმაღლესობას, რამდენადაც ეს შესაძლებელია, გამომიგზავნოს ამ ხელშეკრულების ასლი, რათა გავიგო, როგორი პირობებია და შესაბამისად განვსაზღვრო ჩვენი საჭიროებები. და გარდა ამისა, რამენაირად შევიტყო დაბრუნდებიან თუ არა ჩვენი კაპუცინელი პადრები საქართველოში. დარწმუნებული ვარ, ეს თუ იქნება შესაძლებელი, უფრო ზუსტად, თუ არ იქნება არანაირი შეფერხება რუსული მთავრობის მხრიდან, თქვენი უმაღლესობა შეატყობინებს კონსისტორს იმ პიროვნებების შესახებ. რაც შეეხება ხალხს, ისინი მოჰილოვის კონსისტორიუმისგან არაფერ კარგს არ ელიან, მაგრამ უპირველესად ღმერთისგან და შემდეგ თქვენგან ელიან, რომ მოხედავთ სულიერად და არ დარჩებიან იმგვარი მოძღვრების ხელში, არამედ მიიღებენ ისეთებს, როგორებიც ჰყავდათ. ეს არის მათი მოლოდინი, რასაც მხურვალედ ნატრობენ.

ბოლოს ვევედრები უფალს, შეუნარჩუნოს თქვენს უმაღლესობას იდეალური ჯანმრთელობა. და მე, უღირსს არ გამომიტოვებია დღეც კი, უმაღლესობავ, მას შემდეგ, რაც გამოვედი პროპაგანდიდან, ყოველ ჯერზე, როცა აღვაველენ წმინდა მესას, განსაკუთრებულად რომ არ ვახსენო იგი. მოვისწრაფი უღირსი, რათა ვემთხვიო თქვენი უმაღლესობის წმინდა ბისონის ნაჭერს.

თქვენი უმაღლესობის უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური, დონ ანტონიო გლაკოვი მოწაფე პროპაგანდა ფიდეს წმინდა კონგრეგაციისა, საქართველოს ვიცე-პრეფექტი. ქუთაისი 9/21 ოქტომბერი, 1849 წელი.

Eminenza!

Sebbene sempre abbia auto gran desiderio di scrivere spesse fiate a V. Em. da cui ricevo la consolazione in questo deplorabile stato, in cui quant' io, tanto il Popolo affidato alla mia spiritual cura dalla S. C. ci troviamo; tuttavia pare, che non mi curi nulla di ciò, non avendoLe fatto sapere niente, circa un'anno fa, tanto di me, quanto di questo cattolicismo.

Non fu, Eminenza, la mia negligenza, ma la circostanza di questa tardanza; poiché avendo da' giornali rilevato la funesta notizia, cioè, il malvagio, ed in un sacrilego portamento de' Romani, o sia de' Carbonarii verso il S. P.re, e verso la Religione, il quale

colla Sua innata benignità avendoli ricolmato di tanti beni, e privilegi, essi si abusarono di essa di modo, che fu costretto ad abbandonare la Capitale, e ritirarsi altrove, una tal dolorosa notizia fu il vero motivo, che mi trattenne fino a quest'ora di non scriverLa.

Confesso sinceramente, Eminenza, che una tal notizia mi cagionò il sommo dolore, il quale durò in me fino a quel momento, quando sentii, che le Potenze cattoliche spedirono delle armate contro di essi, e dopo esser disfatti gli inimici, i rubelli, e sacrileghi capi dell' immaginata repubblica romana, come il Principe Canini, Sterbini, Mazini, il furibondo Garibaldi, ed altri malvagi si diedero alla fuga. Dopo una tal nuova, che mi consolò, udii di nuovo da' giornali russi alcune furberie della Repubblica francese, la quale come dimandasse alcune condizioni al P. P.re, che non gli sono favorevoli, e se il Papa non le accetta, allora, essendosi i Francesi impossessati di Roma per forze delle armi, essi son pronti a far fronte a chi udesse ad essi contradire. In oltre si disse in detti giornali come il S. P.re fosse passato all'altra vita; ma poi nel seguente giornale si era disdetto, che non era vera la morte del Papa. Ora confidandomi in Dio, il quale ha sempre i Suoi pietosi occhi sopra la Sua Chiesa, e benchè permetta egli delle volte, ch'Ella sia perseguitata, ma non abbandonata, ed essendo altresì certissimo, che se si concatenassero ancora tutte le potenze infernali contra di essa, non La potranno mai superare giusta la promessa del divin Salvatore, non lascio la presente circostanza di far sapere a V. Em. lo stato di questa Missione, quantunque una tal nuova non sia gradevole, ma la necessità mi obbliga di farla.

Vostra Eminenza già è stata informata prima intorno a' Sacerdoti polacchi mandati in luogo de' PP. Cap. ed intorno alla loro pessima condotta. Terz' anno fà, dacche son venuti essi in queste parti, e non fecero altro, che il male colla loro corrotta condotta. In Tiflis per questo spazio di tempo sono venuti successivamente quattro, benchè per là destinati fossero due. I primi due, cioè, il Decano Giuseppe Rezanski, il quale laborabat morbo calico, ed un certo P. Francesco ex missione, o di P. Vincenzo a Paulo aveano tra se una continua contesa, e poi per ordine del Concistoro fu cangiato, e mandato altrove il detto P. Francesco, il quale era passabile; ma essendo egli stato solamente otto mesi non poteva giovare al Popolo. In luogo di questo fu mandato un' altro per nome P. Giovanni dell'ordine di S. Francesco, il quale l'abito solamente ne porta, e non spirito, essendo egli di cattiva condotta. Si unirono questi due, uno peggiore dell'altro. Si figurì, il Popolo quel'esempio dovea da essi ricevere!

Rezanski essendo di tal' esecrabile condotta per ordine del Principe Voronzoffi da Tiflis fu mandato via verso il suo paese, ed è rimasto solamente il detto P. Giovanni. Questi procurava di esser Decano, ma nè il Popolo lo volea a cagione della sua cattiva Condotta, né il Concistoro destinò questo per esser Decano in Tiflis, ma per esser Cappellano per i militari polacchi. Dunque questi tre sono stati inutili, anzi nocevoli allo stato spirituale di questo Popolo; poichè non solo non attesero ad imparar la lingua del paese per giovare alle anime, ma specialmente questi due diedero al Popolo esecrabili esempi.

Poi nel mese di Aprile u.p. venne invece di Reozanski il nuovo Decano, il quale prima era religioso francescano, e poi era passato al sacerdozio secolare. Egli è avanzato in età ma è semplice, né ha tanta dottrina, che possa insegnare agli altri ciò, che si deve insegnare; egli non può parlare in latino, dove soffia il vento si piega egli in quella parte

in somma egli non è capace di governar spiritualmente il Popolo, neppure attende ad imparar la lingua del paese.

Ecco, Eminenza, quali siano stati questi sacerdoti per lo spazio di tre anni in circa, che son venuti in queste parti. In Gori v'è un sacerdote pure polacco buono, benchè pochondrico. Dio volesse, che i rimaneti fossero stati pochondrichi, e non così corrotti.

Quello, che si trova in Cutais Stanisla Misievizi, essendo egli di trent'anni in circa, non si faccia tale neppur la persona secolare. Io ho veduto, e provato, fuori di quel sacerdote di Gori, che è di buona condotta, due altri religiosi di S. Francesco polacchi per nome uno si chiama Ferdinando Sinkievizi, e l'altro Sperato Tonchievizi, i quali erano molto buoni di condotta, ed aveno anche la dottrina; e quelli, che furon mandati dal Concistoro per il Popolo, fuori di quello di Gori, non saprei, perché siano mandati così corrotti. Certamente se non fossero stati questi anchè là corrotti, quì così presto non si sarebbero stati corrotti. La vita, che mena misievizi, si dovrebbe dire piuttosto vita di bestia, e non dell'uomo ragonevole, e cristiano.

Primieramente (mi vergogno di descrivere, la necessità mela fà) egli, cioè, misieviz, mangia i cibi vietati, secondo il precetto della chiesa, ne'giorni di astinenza, né digiuna affatto ne'giorni prescritti dalla chiesa collo scandalo del Popolo; egli va ne'spettacoli pubblici vietati da' moralisti; egli giuoca la carta in denaro, e gli altri giuochi anche colle donne; egli non impara la lingua, e Dio non gliela permetta, altrimenti corromperà la gente, non sapendo neppure la distinzione specifica, o speciem mutans del peccato; egli rari.mo recita il divino officio; egli trovandosi nelle conversazioni beve dopo mezzanotte (e sono i testimoni di questo) e poi celebra la S. messa; egli è imbrattato della lussuria, e la sanno gli altri; egli è dedito assai all'ubriachezza, e come si portò la notte di Natale per cagion di ubriachezza, conforme la notai nella relazione, che mandai al Concistoro, la di cui copia mando a V. Em. colla presente. Io non feci al concistoro tutta questa descrizione intorno a misieviz; perché il Popolo stesso di Cutais gliela fece.

Misieviz essendosi portato così in quella messa di notte, io lo pregai, che almeno si confessasse, essendo in peccato mortale egli; ma egli non ha voluto riconciliarsi a Dio; e da quel tempo egli aumenta i peccati, trovandosi anche nell'impurità, e celebra sacri legamente la S. Messa, ed amministra de' Sacramenti collo scondato degli altri di modo che alcuni sono arrivati a dire: o non crede questo sacerdote niente, o se crede, come sarebbe possibile, ch' egli si diporti in tal modo? Pure, che ciò sia incredibile; ma pure è così, Dio volesse, che così non fosse! Facti Sumus oprobrium vicinis nostris; anzi ci deridono gli eretici di tali sacerdoti.

Il Popolo, o più tosto quelli, che temono Dio non potendo più ricorrere alla S. C. per rimediare a tal male (quel Decano non bada tanto) fece ricorso col concistoro di mohilev colla supplica nel mese di Maggio non potendo soffrire un tal mostro di iniquità; ma dal Concistoro fino a quest'ora essi non ebbero veruna risposta della loro supplica. Pare, che il fonte anchè là sia torbido; altrimenti come si è possibile, che si lasci il Popolo in tale stato, mentre il concistoro può dargli un buon soggetto? Io pure, da tanti mesi, non ho riceuto veruna nuova dal detto concistoro. Io, Eminenza, non avrei mai scritto al Concistoro di Mohilevi, se non fossi stato sì fattamente costretto.

Molti dicono: questi sacerdoti polacchi (notendo la loro malvagia condotta) non si sono appigliati allo stato sacerdotale, se non se per la fuga da non farsi soldati.

Vostra Em. ben vede, qual debba essere il mio presente stato. E' vero, che la S. C. mi fece vice-prefetto, ma io, a cagion loro, non posso esercitarmi nel mio ufficio, come conviene. Se mi hanno accusato di tali cose, che non meritavano veruna accusa, se mi esercitassi in vice-prefettura, che cosa non mi farebbono essi? Io sono perseguitato da essi, perché non approvo la loro la loro malvagia condotta, altrimenti non hanno che far con me. Essi se avessero lo Spirito della chiesa, anzi mi amarebbero in G. C. perché essi non sapendo la lingua, il peso è sopra le mie spalle, non ricevendo veruna mercede, fuori dell'elemosina della messa, né meno un bajocco, ma questi disgraziati ricevono tutta l'entrata, e poi mi trattano sì iniquamente, neppure gliela dimando.

Ora essendo tale il mio stato, prego umilmente V. Em. a togliere da me il peso di vice-prefettura, per cui soffro tanti disgusti, e perturbazioni della coscienza. Io temo molto dell'anima mia, trovandomi con tali. Se Vostra Em. Vuole, ch'io soffra così, io mi Soggetto alla Sua Volontà. Di me qualunque cosa Vuole, si faccia; ma per amor del Sangue prezioso di G. C. con quale si è redento il mondo, si provveggo a questo Popolo, prego V. Em. colle lacrime agli occhi altrimenti dalla corruzione passeranno alla negazione della fede, che il misericordioso Dio non mela faccia vedere.

Io, Eminenza, quanto posso, e la circostanza mi permette, non cesso per la gloria di Dio nella Sua vigna di lavorare, e per l'utilità delle anime; ma, Eminenza, uno lavorando, e Seminando la buona Semenza, l'altro la sradica, per conseguenza non v'è il frutto, essendo l'uomo inclinato piuttosto al male, che al bene.

Nel mese di marzo avendo ricevuto una lettera (uplicato) la prima era perduta) dalla S. C. dove a nome della S. C. mi scrive il Monsigno Alessandro Barnabò Segretario così: procurerò, che per quando mi sarà possibile presto vengano secondati i di Lei desideri."

I miei desideri sono, che questo Popolo abbia buoni pastori, ma fin'ora non comparne la propizia stella. Ardii di Scrivere tanto, e in tal maniera a V. Em. Ciò mi fece lo sforzo della necessità per il Popolo; spero che me la perdonerà V. Em. Da' giornali ho sentito, che essendo formato il contratto tra il S. P.re, ed Imperatore della Russia, si è fatta una nuova Diocesi in Chersone, sotto di cui deve essere anche la Giorgia, ma fino al presente non si vede il Vescovo di essa Diocesi. Questa parte non essendosi informata da veruno di quelle condizioni del contratto tra il S. P.re, ed Imperatore, prego V. Em. se si è possibile mi si mandi la copia, quali siano quelle condizioni per regolarmi ne' miei bisogni; ed altresì se i nostri P.ri Cap. debbano ritornare nella Giorgia, o no.

Io son persuaso, che se sarà possibile, coè, se non sarà verun' impedimento dalla parte del Governo russo, V. Em. avvertirà il Concistoro intorno a tali soggetti; il Popolo altresì niente di bene spera dal Concistoro di Mohilevi, ma prima da Dio, e poi da V. Em. spera, che loro prevvegga spiritualmente, ed essi non restino sotto tali Pastori, ma ricevono tali, quali prima abbiano auto: questa è la loro aspettazione, che ardentemente desiderano.

Del resto prego il Sig.e che consevi V. Em. in perfetta Sanità, e bench'io sia indegno, non ho lasciato, Eminenza, verun giorno, dacchè son uscito di Propa. allorché celebro la S. Messa, di far menzione in particolare di Essa, e stinandomi indegno di baciare il lembo della S. Porpora di V. Em. mi protesto di essere Di V. Eminenza Umil.

imo, ed Obb. imo servo Don Antonio Glakov Alunno Della S. C. De P. F. e Vici-prefetto della Giorgia.

Cutais 9/21. Ottobre, 1849.

კიდე უფრო რთული იყო ვითარება სომხური წესის კათოლიკეებში, როგორც ახალციხეში, ისე გორსა და თბილისში. იმპერატორის განსაკუთრებული ნდობით აღჭურვილმა სომეხთა კათოლიკოსმა ჯერ მეფისნაცვალს და მერე კი შინაგან საქმეთა სამინისტროს სთხოვა დახმარება სომეხთა ტრადიციული სარწმუნოების დაცვის საბაბით. მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვისადმი გაგზავნილ წერილში ერმიადინის პატრიარქი წერს სთხოვს ადრესატს, აღასრულოს იმპერატორის კანონი, მის ხელთ არსებული ყველა საშუალებით დაიცვას სომეხი ერი კათოლიციზმისგან.

შდრ. „ჩემთვის ძალიან სამწუხაროა, რომ ამ საუკუნეში, როდესაც მთავრობის ბრძნული კანონებით ყველა დაცულია ძალადობისა და უსამართლობისაგან, კათოლიკეები არ წყვეტენ უმანკო სომეხთა გულისა და გონების სხვადასხვა ეშმაკობით დაუფლებას. ასეთი კათოლიკეები ცხოვრობენ თბილისში, ყირიმში, ახალციხესა და სხვა ადგილებში. [...] უმორჩილესად გთხოვთ, თქვენო უდიდებულესობავ, ყურად იღოთ ჩემი თხოვნა და ყველა კათოლიკე სომეხი მღვდელი გადაასახლოთ პოლონეთში; ხოლო პოლონელები – რუსეთის იმპერიაში, სადაც დაცული იქნება სომხური ეკლესია კათოლიციზმისაგან. და ამავე დოკუმენტში იმ ყირიმელ სომეხებს, რომლებმაც უარი თქვეს წინაპრების რწმენაზე, ებრძანოს, დასახლდნენ გრიგორიანელებთან ან, უკეთესი, სამხრეთ კავკასიის სომხურ რაიონებში; ხოლო ადგილობრივი სომხური ეკლესიის მამამთავრებს დაავალოთ, იქადაგონ წინაპართა რწმენა. ეს ისედაც სამართლიანი მონარქის ამაგი საწინდარი იქნება სომეხი ხალხის დაცვისა. ისინი მის საიმპერატორო უდიდებულესობას ერთგულად ემსახურებოდნენ და კვლავ ემსახურებიან.

უნდა გამოგიტყდეთ, მინდოდა ამის შესახებ მომეხსენებინა არქივისკოპოს კარაპეტასთვის და მისი უდიდებულესობისათვის მეთხოვა შინაგან საქმეთა სამინისტროს დახმარება, როგორც ამას საქმე მოითხოვს, მაგრამ მისთვის ჯერ არ მიმიმართავს, გადავწყვიტე, ამ საკითხით მხოლოდ თქვენ შემეწუხებინეთ.

დიდი მოკრძალებითა და ერთგულებით, სომხეთის კათოლიკოს-პატრიარქი წერსესი. 20 სექტემბერი 1846 წელი, ერმიადინი.“²²⁷

როგორც ჩანს, სომეხი ეროვნების კათოლიკეთა საქმეებს, უფრო ზუსტად მათი ურთიერთობების აკრძალვას ლათინური წესის კათოლიკეებთან საგანგებოდ აკონტროლებდა ერმიადინის პატრიარქი და ყოველ შემთხვევაზე ინდივიდუალურად იღებდა გადაწყვეტილებებს,²²⁸ არ ერიდებოდა, ფსევდორელიგიური არგუმენტების მოხმობით მიემართა მეფისნაცვლის ან შინაგან საქმეთა სამინისტროსთვის. თავის მხრივ, განსაკუთრებულად აქტიურობდა მოპილოვის ეპისკოპოსი. როგორც ანტონ გლახაშვილის ზემოთ მოყვანილი წერილიდან ირკვევა, კავკასიელი ხალხების ტრადიციების „დამცველი“ ეპისკოპოსი თბილისელ კათოლიკეებს, ლათინური წესის მიმდევრებს,

²²⁷ წერს წერილის ტექსტი და თარგმანი სრულად იხ. დანართში

²²⁸ შდრ. თბილისის თავის, მოსე ტერ-გრიქუროვის 1846 წლით დათარიღებული წერილი (პფსა, ტ. 7, 237-238).

მოძღვრად უგზავნიდა სომეხ მხითარისტს, რომელიც მხოლოდ სომხურ ენაზე ასრულებდა ლიტურგიას.

ანტონ გლახაშვილის მცდელობისა და მიხეილ ვორონცოვის დაპირებების მიუხედავად, გაძევებული კაპუცინელების უკან დაბრუნება არც უფიქრია „გოვერნო რუსოს“. პირიქით, ყველა შესაძლო საშუალებით ცდილობდა, თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებიდან მოეშორებინა უცხო თვალი, შეეზღუდა რომთან ურთიერთობის ყველა ოფიციალური გზა, ლათინური წესის ადგილობრივი კათოლიკეების შევიწროების ხარჯზე გაეძლიერებინა იმპერიისათვის სანდო რელიგიური ჯგუფები.

მეათე თავი

Rito Nationale – ქართველ კათოლიკეთა იდენტობის საკითხისათვის

საქართველოში კათოლიციზმის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიისა და მდიდარი ტექსტური მემკვიდრეობის მიუხედავად, იშვიათია პირველწყაროები ან კვლევითი ნაშრომები, რომელთა მიხედვით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ ქართველ კათოლიკეთა თვითაღქმის, უფრო ზუსტად, მათ მიერ ამა თუ იმ სიბრტყეზე გამოხატული მიკუთვნებულობის, მათი იდენტობის შესახებ. კერძოდ, რანიშნების მიხედვით აღიქვამდა ეს ერთობა საკუთარ თავს (ან, სხვები აღიქვამდნენ მას) და რა იყო მისი, როგორც რელიგიური ერთობის, ამოსაცნობი ნიშნები.

გარკვეულწილად რთულია საუბარი ქართველი კათოლიკეების იდენტობის შემქმნელ, ან სხვა რელიგიური ჯგუფებისგან, მათ შორის ტრადიციული რელიგიური ერთობისაგან, მათ განმასხვავებელ მკაფიო მახასიათებლებზე. მათ სიახლოვეს საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან განსაკუთრებული წინაპირობები ჰქონდა როგორც თავდაპირველ, გაყოფის ხანაში, ასევე მოგვიანებით, მუსლიმური ექსპანსიის სხვადასხვა ეტაპზე.

საქართველოს კათოლიკური მისიებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობისა იყო ქართულენოვანი ლიტურგია, რომელიც, როგორც ირკვევა, იმთავითვე დამკვიდრდა იმის მიუხედავად, რომ საქართველოს კათოლიკური ეკლესია კლასიკური გაგებით არ ითვლებოდა აღმოსავლეთ კათოლიკური ეკლესიების ოფიციალურ წევრად.²²⁹ ქართულენოვანი ლიტურგია რომის პაპმა საკმაოდ გვიან, 1864 წლის 4 ოქტომბრის სპეციალური დეკრეტით აღიარა, ოღონდ არა მეფის რუსეთის შემადგენლობაში მყოფ საქართველოს გუბერნიებში, არამედ თურქეთში, კონსტანტინოპოლის ფერიქოში. ამ აღიარების ოფიციალური დოკუმენტებისა და პაპის შესაბამისი დეკრეტის შესახებ ცნობები პირველად 2012 წელს გამოქვეყნდა.²³⁰ პროექტის ფარგლებში შესწავლილი წყაროების მიხედვით წინამდებარე თავში დანვრილებით მიმოვიხილავ ქართულენოვანი ლიტურგიის დაკანონების დღემდე ნაკლებად ცნობილ ისტორიას.

ცნობილია, რომ რომის საეკლესიო პრაქტიკაში ერთადერთი ლეგიტიმური ენა იყო ლათინური და კანონიკური ბიბლია – მხოლოდ ვულგატა. სწორედ ლათინური ენისა და ვულგატას განსაკუთრებული სტატუსი განაპირობებდა დასავლეთ ქრისტიანული სამყაროს ადგილობრივი ხალხური ენების ლათინურთან შედარებით ფუნქციურ დიფერენცირებას, რელიგიის საყოველთაო ლათინურის „სპირიტუალურ იმპერიალიზმს და საკრამენტულ კულტს“.²³¹ თუმცა უნდა ითქვას, რომ ენათა ფუნქციური უთანასწორობის პირობებში, დასავლეთის ეკლესიაში მაინც ითარგმნებოდა ბიბლია ადგილობრივ ხალხურ ენებზე.

²²⁹ აღმოსავლეთის კათოლიკურ ეკლესიების იდენტობისა და ენობრივი სიტუაციის შესახებ იხ. Guglielmi 2022; Kaptijn 2020: 46-65; Mahieu, Naumescu 2009. საქართველოში ქართულენოვანი ლიტურგიის სომხურით ჩანაცვლებასთან დაკავშირებით იხ. ვარდოსანიძე 2023: 153-162.

²³⁰ იხ. დობორჯინიძე 2012ა: 73-115; Doborjginidze 2014: 136-157.

²³¹ შდრ. Gerl 327-336.

ამგვარი თარგმანები ჯერ კიდევ მერვე საუკუნიდან გვხვდება; ვგულისხმობ ადგილობრივ ენებზე ბიბლიის გლოსარებს, ცალკეული ბიბლიური წიგნის თარგმანს, ზოგადად, რელიგიურ ლიტერატურას. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ტექსტები მხოლოდ დამხმარე მნიშვნელობისა იყო და კონკურენციას ვერ უწევდა რელიგიის, ლიტერატურის, მეცნიერებისა და რომის იმპერიაში შემავალი ხალხების საურთიერთო ზენაციონალურ ენას, ლათინურს. მართალია, ვულგატას კანონიკური ფუნქცია არ კრძალავდა ხალხურენოვანი თარგმანების არსებობას, მაგრამ არც ერთი მათგანი არ იყო აღიარებული, როგორც ეკლესიის კანონიკური ტექსტი, როგორც ლიტურგიაში გამოსაყენებელი ბიბლია; ამგვარ თარგმანს უფრო სასწავლო-ეგზეგეტიკური ფუნქცია ჰქონდა. ამის მიუხედავად, რომის ეკლესიას ბიბლიის თარგმანების საწინააღმდეგო საყოველთაო ედიქტი არ გამოუცია და აკრძალვებს მხოლოდ ლოკალური ხასიათი ჰქონდა, როგორც ეს ტულუზის (1229 წ.), ტარაგონის (1234 წ.), ასევე კარლოს IV-ისა (1369 წ.) და ბერთოლდ ჰენებერგის (1484 წ.) ედიქტების შემთხვევაში.²³²

საეკლესიო პრაქტიკაში ლათინურის საყოველთაოობის მიუხედავად, საქართველოში კათოლიკური ლიტურგია ადგილობრივ ენაზე დამკვიდრდა; თუმცა, როგორც ზემოთ ვახსენე, ქართული კათოლიკური ეკლესია არ ყოფილა წევრი აღმოსავლეთის კათოლიკურ ეკლესიებისა, რომელთა ენებზე ლიტურგია ოფიციალურად იყო აღიარებული რომის პაპის სპეციალური დეკრეტით, როგორც მაგალითად, სომხური, ბერძნულ-ბიზანტიური, აღმოსავლეთ და დასავლეთ სირიული, უკრაინული თუ სხვა კათოლიკური ეკლესიების შემთხვევაში.

ირკვევა, რომ ქართულენოვანი კათოლიკური ლიტურგიის ოფიციალურად აღიარებისთვის უდიდესი სამუშაო შეასრულა საქართველოდან გაძევებული კაპუცინელების ჯგუფმა, რომელიც თავდაპირველად ერზრუმში გაჩერდა, მერე კი კონსტანტინოპოლის ფერიქოიში გადავიდა და იქ დამკვიდრდა, როგორც ქართულენოვანი მისია (Rito Georgiano Catholico) პაპის ოფიციალური დეკრეტის საფუძველზე.

უკანასკნელ წლებში ფერიქოის ქართული კათოლიკური მონასტრის შესახებ არაერთი პუბლიკაცია დაიბეჭდა,²³³ თუმცა არც ერთი მათგანი არ ეხება კათოლიკური ლიტურგიის ოფიციალურად გაქართულების საკითხებს. პუბლიკაციების უმეტესობა უფრო ზოგადი, ცალკეული ფოტო თუ ტექსტური მასალის ფრაგმენტული მიმოხილვით შემოიფარგლება. არაერთი ინიციატივის მიუხედავად, დღემდე არ დაბეჭდილა ფერიქოის ბიბლიოთეკაში (ამჟამად ბიბლიოთეკა ზაზაძეების პირად მფლობელობაშია) დაცული წყაროების, წერილებისა თუ სხვა მნიშვნელოვანი დოკუმენტების სრული კატალოგი და დეტალური მიმოხილვა.

2011-2012 წლების ექსპედიციის ფარგლებში პირველად აღინერა ფერიქოიდან რომში გაგზავნილი და მათზე საპასუხოდ რომიდან მიღებული წერილები,²³⁴

²³² ვულგატასა და ხალხურენოვანი თარგმანების ფუნქციური დიფერენცირების შესახებ იხ. Hille-Coates: 2000a: 129-147; Hille-Coates: 2000b: 206-238; Stackmann 1988: 273-288; Wulf 1991: 1-12.

²³³ ფუტკარაძე 2012; ფუტკარაძე 2018; ყრუაშვილი 2012; ყრუაშვილი 2014: 54-68; ყრუაშვილი 2015: 199-209; ყრუაშვილი 2023: 187-201

²³⁴ საპასუხო წერილებიდან ვგულისხმობ მხოლოდ იმათ, რომელთა ასლები რომში, პროპაგანდა

ასევე ქართულენოვანი ლიტურგიის აღიარებასთან დაკავშირებული სამართლებრივი აქტები. პროექტის ფარგლებში შეძენილ იქნა კვლევისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი წყაროების საავტორო უფლებები. აღნიშნული წყაროები დაცულია პროპაგანდა ფიდეს აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივში (*Sacra congregazione per la Chiesa Orientale. Scrittura riferite nei Congressi. Georgiani 1861 -1892*). როგორც ვთქვი, წინამდებარე თავში მიმოვიხილავ ამ წყაროების ერთ მნიშვნელოვან ნაწილს – რომის მიერ ქართული კათოლიკური ლიტურგიის, *Rito Georgiano Catholico*-ს ოფიციალურად აღიარების საკითხს.

წყაროები, რომელთაგან საკითხის საკვლევად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ქვემოთ იქნება წარმოდგენილი, *Rito Georgiano Catholico*-ს აღიარების ასეთ სურათს წარმოგვიდგენს: ჯერ კიდევ ურბანო მერვემ 1628 წლისთვის ნება დართო თეათინელ პადრე ავიტაბილეს, საქართველოში რომაული ლიტურგია ქართულ ენაზე ჩატარებულყო.²³⁵ წყაროებში ჯერ-ჯერობით არ ჩანს ამ ნებართვის ორიგინალი, მას მხოლოდ იმონებენ, ახსენებენ.

შედარებით გვიანდელია პაპი პიუს მეცხრის დეკრეტი, როგორც ოფიციალური ნებართვა. როგორც ვთქვი, მისი მოპოვება უკავშირდება საქართველოდან რუსეთის ინტერესების მოწინააღმდეგის სტატუსით 1845 წლის 2 იანვარს გამოძევებულ კაპუცინელებს, რომლებიც კონსტანტინოპოლის ფერიქოში დამკვიდრდნენ და იქაური ქართველების მატერიალური შემწეობისა და პროპაგანდა ფიდეს ხელდასხმით 1861 წელს დააარსეს ღვთისმშობლის უმანკო ჩასახვის მონასტერი (*Congregazione Georgiana dei Servi dell'Immacolata concezione*).

ფერიქოს მონასტრის, მასთან არსებული ქართული სტამბისა და სკოლის, ისევე როგორც მათი დამაარსებლის, ცნობილი ქართველი მოღვაწის, პეტრე ხარისჭირაშვილის შესახებ არაერთი ნაშრომი დაინერა;²³⁶ თუმცა უნდა ითქვას, რომ მისი მრავალმხრივი საქმიანობა ჯერ-ჯერობით ნაკლებადაა შესწავლილი. ეს განსაკუთრებით ეხება პეტრე ხარისჭირაშვილის როლს ქართული კათოლიკური ლიტურგიის ოფიციალურად აღიარების საქმეში. მართალია, ზაქარია ჭიჭინაძე დანვრილებით აღწერს ქართულენოვანი ლიტურგიის დამკვიდრების პროცესს, მაგრამ, როგორც სხვა შემთხვევებში, მისი აღწერა მოკლებულია სამეცნიერო საფუძველს, ვინაიდან არ იმონებს შესაბამის წყაროებს. წმინდა კონგრეგაციის აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივში დაცული წყაროების შესწავლამ დაადასტურა, რომ ზაქარია ჭიჭინაძე მითითების გარეშე იმონებს, ყოველ შემთხვევაში, იცნობს ამ არქივში დაცულ არაერთ მნიშვნელოვან დოკუმენტს.²³⁷

ფიდეს აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივშია დაცული. საკითხის შესწავლისთვის აუცილებელია ფერიქოს არქივში დაცული მასალების საფუძვლიანი კვლევა.

²³⁵ აქაქმ, ფ. 346. ამ დოკუმენტში დასახელებულია XVII-XVIII საუკუნეების სამი მნიშვნელოვანი წყარო, რომლებიც აღიარებს ქართულენოვანი ლიტურგიის არსებობას. მათზე ქვემოთ სავსებით შეეჩერდები.

²³⁶ ნაცვლიშვილი 2014: 296-311; ნაცვლიშვილი 2019: 351-364; კურტანიძე 2000: 39-43; ფუტყარაძე 2012; ფუტყარაძე 2018; ლაღანიძე 2021(2): 55-63; ყრუაშვილი 2012; ყრუაშვილი 2014: 54-68; ყრუაშვილი 2015: 199-209; ყრუაშვილი 2023: 187-20; ჭიჭინაძე 1895.

²³⁷ შდრ. ზაქარია ჭიჭინაძე (1895: 30-31) დიდი გატაცებით აღწერს, როგორ სთხოვდა პეტრე ხარისჭირაშვილი პაპს, შესაფერისად დაეფასებინა ქართული ლიტურგია. წმინდა კონგრეგაციის აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივში აღმოჩნდა ამ საკითხებზე პეტრე ხარისჭირაშვილის არაერთი

ითვალისწინებს რა რუსიფიკაციის პერიოდში ქართულენოვანი კათოლიკური ლიტურგიის მნიშვნელობას, ზაქარია ჭიჭინაძე პეტრე ხარისჭირაშვილის ღვაწლს ადარებს ქართველ ათონელთა დამსახურებას. შდრ. „პეტრე ხარისჭირაშვილი, რომელიც თავის დროსვე ახალ გიორგი მთანმინდელათ იქმნა ნოდებული მრავალ პატივცემულ ქართველ კათოლიკეთაგან. მაგალითად მისს გარდაცვალებაზე ახალციხის იოანე ნათლისმცემლის ეკლესიაში სიტყვა წარმოსთქვა პატივცემულმა ქართველ კათოლიკეთ მოძღვარმა, იოანე გვარამაძემ და ერთ ალაგას ასე მოიხსენია: როცა ჩვენი მესხეთი ბრწყინავდა სწავლა-განთლებით, იმ დროს მრავალი ჩინებული მოღვაწე და მწერალნი ყოლიათ ჩვენ წინაპართა, კივირიოზ კათალიკოზი, პეტრე ქართველი მუამის ეპისკოპოსი, იოანე და ექვთიმე მთარგმნელნი და სხვანი. გარნა არც ამ შემეცირების დროს მოგვეკლებია პატიოსანი და ღირსნი მოღვაწენი. ეკალში ვარდი ამოვაო, წყლის პირას – შროშანი, მინდორ-ველზედაც – ყვავილი. ჩვენს ამ დავრდომილს მხარეშიაც, სხვათა შორის, ამ ჩვენ მეცხრამეტე საუკუნეში გამოჩნდა მამა პეტრე ხარისჭირაშვილი“.²³⁸

პეტრე ხარისჭირაშვილი

მივყვეთ ქრონოლოგიურად წმინდა კონგრეგაციის აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივის დოკუმენტებს: ირკვევა, რომ 1860 წლის ბოლოს პეტრე ხარისჭირაშვილმა წერილით მიმართა პროპაგანდა ფიდეს და ითხოვა ნებართვა

ლათინური წერილი, რომელთა ადრესატი სწორედ რომის პაპია.

²³⁸ ჭიჭინაძე 1895: 22.

კონსტანტინოპოლის ფერიქოში ღვთისმშობლის უმანკო ჩასახვის მონასტრის დასაფუძნებლად (Congregazione Georgiana dei Servi dell'Immacolata concezione).²³⁹ 1861 წლის 10 თებერვლით დათარიღებული საპასუხო წერილით მან მიიღო ეს ნებართვა და დააფუძნა მონასტერი.

ქართველ კათოლიკეთა მონასტერი კონსტანტინოპოლის ფერიქოში²⁴⁰

1863 წლის 23 მარტს პეტრე ხარისჭირაშვილმა ტარონის არქიეპისკოპოსს, პავლე ბრუნონს გაუგზავნა ფერიქოის ქართველთა მონასტრის წესდება და მიმართა ვრცელი წერილით, ამ უკანასკნელს ეშუამდგომლა მისთვის კარდინალი ბარნაბოს წინაშე, რათა პეტრე ხარისჭირაშვილს მოეპოვებინა ფერიქოის მონასტერში ქართულენოვანი ლიტურგიით სასულიერო პირების ხელდასხმისა და შესაბამისი მონაზონებრივი წესის შემოღების უფლება. წერილის ავტორი მიიჩნევს, რომ ამგვარი გადაწყვეტილება სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია არა მარტო ფერიქოის, არამედ საქართველოში კათოლიციზმის გადასარჩენად:

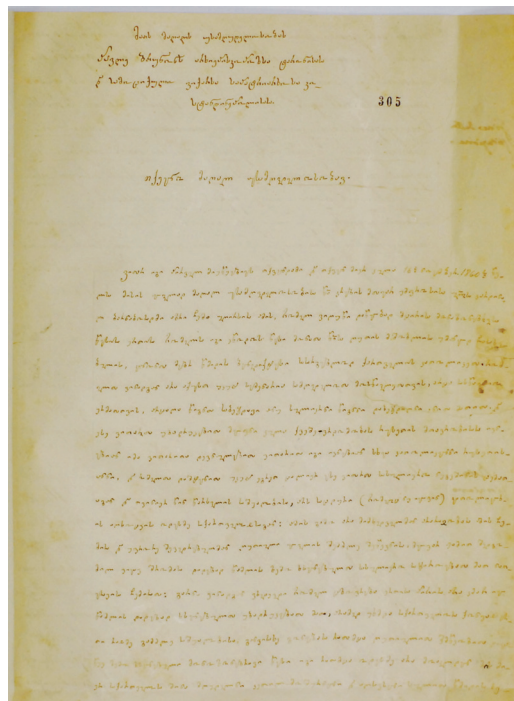
„მათს მაღალს უსამღვდელოსობას პავლე ბრუნონს არხიეპისკოპოზსა ტარონისასა და სამოციქულო ვიქარსა საპატრიარქოსა კონსტანტინეპოლისასა.

თქვენო მაღალ უსამღვდელოსობავ, ვითარ იგი პირველ მიუწყებებს თქვენდამი და თქვენ მიერ კულა 16[სა] ნოემბერსა 1860[სა] წელსა მისის ყოვლად მაღალ უსამღვდელოსობისა წა კრების მთავარ უმფროსისა ულისა კარდინალ ბარნაბოსადმი აზრი ჩემი უღირსისა ამის, რომელ ვილუნი დანყობად მცირისა მონაზონებრივისა წესისა ერთისა, რომელსა იგი ეწოდოს წესი მონათა წლისა

²³⁹ მონასტრის თავდაპირველი სახელი შემდგომში გადაურქმევიათ და ის ლუნდის ღვთისმშობლის სახელობისა გამხდარა. მონასტრის ისტორიასთან დაკავშირებით იხ. ნაცვლიშვილი 2019: 357-359.

²⁴⁰ კონსტანტინოპოლის ფერიქოის ქართველთა მონასტრის ფოტოებისთვის მინდა მადლობა ვუთხრა ნათია ნაცვლიშვილს, რომელმაც სადისერტაციო ნაშრომის ფარგლებში შეაგროვა/ გადაიღო და გამოყენების უფლებით გადმომცა აღნიშნული ფოტომასალა.

ლუთის მშობლისა უმანკოდ ჩასახეზულისა; კანონთა მეგრ წმიდისა ბენედიქტესი სასარგებლოდ ქართველის კათოლიკეთა. რომელთა ვინადგან არა აქუსთ უკუშ სემენარია სამღვდლოთა მოსწავლეთათვის, არცა სასწავლო ყრმათათვის, არცაღა წიგნთა საბეჭდავი ანუ სულიერნი წიგნნი დაბეჭდილნი ენითა მათითა. და ესე ვითარითა უზადრუკებითა მყოფნი კულა ქვეშევრდომობასა რუსეთის მთავრობისასა ივნებიან იმა ვითარითა დევნულებითა, ვითარითა იგი ივნებიან სხვა კათოლიკენი რუსეთისანნი. და რომელთა დაშთენითა უკუშ ეგრეთ ცალიერ ესე ვითართა სასულიერო ნუგეშინის ცემათაგან და თვინიერ წინ წარსვლის საშუალობისა, არს საცდური (რომელიც ნუ იყოფინ!) კათოლიკობის აღხოცვისა ოდესმე საქართველოვსაგან“.²⁴¹

პეტრე ხარისჭირაშვილის წერილის ფრაგმენტი²⁴²

პეტრე ხარისჭირაშვილი საზგასმით აღნიშნავს, რომ ქართული საეკლესიო ენა, ბიბლიური თუ სხვა ლიტურგიკული ტექსტების თარგმანები, ძალიან ძველია და, შესაბამისად, განსაკუთრებულ სანდოობას იმსახურებს. შდრ. „დასაბამით საქართველოს მოქცევისა ღუთისა მიმართ კერპმსახურობისაგან დასაწყისშიდ

²⁴¹ ამ დოკუმენტის ქართული პირი, რომელიც დაცულია პროპაგანდა ფიდეის საისტორიო არქივის მეშვიდე ტომში (პფსა, ტ.7, 305-310), დანართში სრულადაა დაბეჭდილი.

²⁴² გამოქვეყნებისთვის საავტორო უფლება შეძენილია 2012 წელს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს მიერ.

მეოთხე საუკუნოებისა ქადაგებითა წმიდისა ქალწულისა ნინოსი წმიდა რიფსიმეს ამხანაგისა, საეკლესიო წეს დებულება გინა ტიპიკონი ქართველთა მარადის ყოფილ არს ტიპიკონი ბერძენთა, რომელიცა ღათუ ბერძნულთ დაუთარგმნიესთ ქართულს ენასა ზედ საღმრთო წერილი სამწირველო კონდაკნი და სხვა ყოველნი საეკლესიო ტიპიკონთა და მსახურებათათვის საჭირო წიგნნი. და ესრედ ყოვლად წმიდა წირვასა, ეკლესიის საიდუმლოთა, და სხვა ყოველთა საეკლესიო მსახურებათა ასრულებს ნათესავი ქართველთა **თვისი წიგნური ქართულის ენითა**, არამედ ასრულებს ყოველთა ყოველითურთ მზგავსად და თანახმად ბერძნული ტიპიკონისა ვიდრე დღემდე²⁴³.

ისტორიული გარემოებების გათვალისწინებით, წერილში დანვრილებითაა ახსნილი საქართველოს კათოლიკური მრევლის ენობრივი სიჭრელე; რეგიონების განსხვავებული პოლიტიკური ორიენტაციის გარდა, 1801 წლიდან ამ სიჭრელეს საგანგებოდ მხარს უჭერდა რუსეთი. ქართველი კათოლიკეების არმენიზაციას იმპერია განიხილავდა როგორც რუსიფიკაციის ალტერნატივას. ამდენად, ქართულენოვანი ლიტურგია ვერ უნდა გამხდარიყო საქართველოში კათოლიკეების გამაერთიანებელი; ისპაჰანისა და კონსტანტინოპოლის ვიკარიატის განმგებლობის ქვეშ მყოფი საქართველოს კათოლიკური მისიები ენობრივადაც ჭრელი, უფრო ზუსტად, გაყოფილი უნდა ყოფილიყო რომაულ (ლათინურ) და სომხურ ლიტურგიას შორის.

პეტრე ხარისჭირაშვილმა ორ ეტაპად დასახა ფერიქოის კათოლიკური თემის ენობრივი დამოუკიდებლობის ამოცანა: პირველ ეტაპზე მათ ენობრივი ერთიანობისთვის უნდა მიეღწიათ; უფრო ზუსტად, ფერიქოის მონასტრის ყველა მკვიდრი რომაულ-ლათინური ლიტურგიით უნდა გაერთიანებულიყო. მომდევნო ეტაპზე კი უნდა დამკვიდრებულიყო ქართული ლიტურგია. შდრ.

„ან ზემო ხსენებულს ახლად აღშენებულსა სამონაზონო მონასტერსა და საეკლესიო სემენარიასა ამას შინა ვინადგან უნდა იმყოფებოდნენ ქართველნი ყრმანი არა მხოლოდ მათგანნი, რომელნიცა არიან ქუშშე ლატინის ტიპიკონისა, არამედ კოვალად მათგანნი, რომელნიცა არიან ქვეშე სომხის ტიპიკონისა, რამეთუ საზოგადო სარგებლოვანობა და საჭიროება ქართველის კათოლიკეთა ესრედ თხოულობს. და რადგან ზემო ხსენებულისა დევნულობის გამო არა შეიძლების ან თხოვნა წმიდა თახტისაგან ნების დართვისათვის, რათა მემკვიდრეთა ამა სემენარიისა და სამონაზონო მონასტერისათა იქონიონ საკუთარი თავიანთი ქართველის ტიპიკონი. და იქნებიან რა ზოგნი იგინი ლატინისა და ზოგნი სომხის ტიპიკონის მქონეთა ქართველის კათოლიკეთაგანნი, რადგან არცა შესაძლებელ არს (ვითარცა უწყით) ერთს სახლსა და ერთს კაპელასა შინა ყოფნა ორის სახის ტიპიკონისა. ამისთვის ვ[ი]თხოვ უმორჩილესად, რათა მიმაშუალოთ მისის ყოვლად მაღალ უსამღვდელოსობისა წმიდა კრების მთავარ-უმფროსისა, უფლისა კარდინალ ბარნაბოსადმი. რათა რომელ ყოველთა მემკვიდრეთა და მყოფთა

²⁴³ იქვე, გვ. 306. წერილში ნახსენები „წიგნური ქართული“ ძველ ქართულ ფილოლოგიურ ტრადიციაში ბიბლიის თარგმანის, შესაბამისად, იმდროინდელი სალიტერატურო ენის აღმნიშვნელი უაღრესად საინტერესო ტერმინია, რომელიც გვიანანტიკურობისა და შუა საუკუნეების ბიბლიის ფილოლოგიის კონცეპტუალურ ხაზს მიჰყვება. შდრ. Boeder 2003: 199-223; დობოჯგინიძე 2012: 80-83; სარჯველაძე 1984: 220-221.

სემენარიასა ამას შინა ბრძანებითა წმიდისა თახტისა შეიძლონ ქონვა [ან] ლატინის ტიპიკონისა. და მღუდელათ ხელ დასასხმელნი მოწაფენიცა სემენარიასა ამისანი ხელ-დასხმულ იქმნან მღუდლად ლატინის ტიპიკონისა ზედა, ვიდრე დაცხრომადმდე ზემო ხსენებულისა მწვალებელთ დევნულობისა და ვიდრე მონაზონებრივმან წესმან სემენარიისა ამასამან შეიძლოს თვინიერ დევნულობის საცდურისა მიღებაჲ საკუთარისა თვისი ქართველური საეკკლესიო ტიპიკონისა.

ხოლო შემდგომად დაცხრომისა დევნულობასა მის მღუდლათ ხელ-დასასხმელნი მოწაფენი სემენარიისა ამისანი ხელ დასხმულ იქმნან მღუდელათ საკუთარს თავიანთსა ქართველის საეკკლესიო ტიპიკონსა ზედა მარადის, და მრთელმან მონაზონებრივმან წესმანცა სემენარიისა ამისამან მიიღოს ნამდვილი და საკუთარი ქართველის ტიპიკონი თვისი“.²⁴⁴

როგორც ზემოთ ვახსენე, პეტრე ხარისჭირაშვილმა პავლე ბრუნონს შესამოწმებლად გაუგზავნა ფერიქიოს ღვთისმშობლის უმანკო ჩასახვის მონასტრის აღნიშნული წესდება და სთხოვა შუამდგომლობა.²⁴⁵ როგორც ირკვევა, ბრუნონმა საგანგებოდ დაამუშავა პეტრე ხარისჭირაშვილის წერილში დასმული საკითხები, მათ შორის ქართულენოვანი ლიტურგიის (Rito Nationale) ორ ეტაპად დამკვიდრების შესახებ და 1864 წლის 7 ივნისს პროპაგანდა ფიდეს კარდინალ ალესანდრო ბარნაბოს გადაუგზავნა ხარისჭირაშვილის წერილი. თავისი პოზიცია ქართულენოვანი ლიტურგიის ნებართვასთან დაკავშირებით ბრუნონმა დამატებითი წერილით შეატყობინა ადრესატს:

„იქნებ უმჯობესი იყოს ამ ახალი სისტემის (იგულისხმება Rito Nationale) იმედი გვექონდეს? პირადად მე, რომელიც აქ, ადგილზე, ვარ, მისი თხოვნის [უარყოფაში] უფრო ზიანს ვხედავ, ვიდრე სარგებელს. ამიტომაც მინდა, სინდისი დავიმშვიდო და თქვენი დიდებულების წინაშე გავიმეორო, რომ თქვენ უნდა მისცეთ ნება დონ პეტრე ხარისჭარიანს, რომ მან თავის მონასტერში ამიერიდან ყველა მოწაფე ეროვნული ლიტურგიით აკურთხოს, გარდა იმ მცირე გამონაკლისისა, რომელთა შემთხვევაში ლათინური ლიტურგიით კურთხევა ძალიან მოსახერხებელია, როგორც ეს მე თქვენს უდიდებულესობას ჩემი წინა წერილით შევატყობინე“.²⁴⁶

1864 წლის 4 ოქტომბრითაა დათარიღებული პაპი პიუს მეცხრის სპეციალური დეკრეტი, უფრო ზუსტად, თანხმობის რესკრიპტი:

²⁴⁴ აქაქმ, ფ. 308-309. ეს მოდელი მხოლოდ ფერიქიოს მონასტერზე უნდა გავრცელებულიყო და არა მთელ საქართველოზე. შდრ. „ხოლო ვითარცა ცხად არს ზემორედ თქმულთაგან უღირსი ესე ნების დართვათა ამათ ვითხოვლობ წმიდა თახტისაგან მხოლოდ მოწაფეთა და მონაზონთათვის სემენარიისა ამისა და არა კათოლიკეთა ერთათვის საქართველოსათა; ვითარცა არცალა მეკუთვნის მე თხოვნა მათთვის ესე ვითარისა რაჲ იმასა. არამედ ვითარებასა მათსა სცნობს წმიდა თახტი და ძალ უძს ქმნაჲ განკარგულებისა მათთვის მოთხოვნებერ დროებისა და სარგებლოვანებისა მათისა“ (იქვე, გვ. 310).

²⁴⁵ აქაქმ, ფ. 13-14.

²⁴⁶ „E poi vi sarebbe forse qualche utilità a sperare di questo nuovo sistema? Quanto a me, che mi trovo sulla faccia del luogo, ne vedrei piuttosto scapito, che vantaggio. Quindi a scarico della mia coscienza, ripeterò all' E. V., che oramai dovrebbe attenersi alle prime disposizioni di codesta S. C., e fare ordinare nel rito nazionale tutti indistintamente gli Alunni di D. Pietro Cariscarian, salvo qualcuno, che giova molte sia ordinate latino, come nell' ultima mia scriveva all' Eminenza Vostra Reverendissima“ (აქაქმ, ფ. 17-18).

„პეტრე ხარისჭარიანი, ქართველი ირწმუნება, რომ მან კონსტანტინოპოლში დააარსა მონასტერი, რომელშიც შედიან სამი სხვადასხვა ლიტურგიის, ლათინურის, სომხურის და ქართულის, სასულიერო პირები. წესი მოითხოვს, რომ ერთი მონასტრის წევრებმა ერთობლივი ლიტურგია ჩაატარონ, მას კი ამის გაკეთება არ შეუძლია. ამასთანავე, იგი ამტკიცებს, რომ მისი მონასტრის ყველა წევრმა იცის ქართული, მაშინ როცა ლათინური ან სომხური მხოლოდ (იმათ იცინა), ვინც ლათინურ ან სომხურ ლიტურგიას აღასრულებს. ასე რომ, თუკი რომელიმე ამ ენათაგან გახდება ლიტურგიის სავალდებულო ენა, ბევრი ვერ გაიგებს. ამის გათვალისწინებით იგი ითხოვს, რომ მისმა უდიდებულესობამ მისცეს ქართულენოვანი ლიტურგიის უფლება ამ მონასტრის ყველა წევრს.

რესკრიპტი

მისმა უწმინდესობამ [პაპმა] ნება დართო, რომ ამ მონასტრის /კონგრეგაციის/ ყველა წევრმა, რომლებიც წმინდა ლიტურგიას აღასრულებენ, წარმართონ იგი ქართულ ენაზე, სანამ ისინი დარჩებიან ამავე მონასტერში, კონსტანტინოპოლში. იმის მიუხედავად, ლათინურ ლიტურგიას ეკუთვნიან ისინი თუ სომხურს.

(Udienza 4. Ottobre 1864. Relazione

Il sac. Pietro Cariscarian giorgiano espone che trovandosi nella sua con.gne istituita in C.poli membri di tre diversi riti latino armeno e giorgiano, ed essendovi negli statuti della con.gne med.a l'obbligo di recitar l'ufficio divino insieme nel coro, non potrebbe soddisfarsi a tale obbligo se tutti i membri della comunità non si adattino nella recita anzidetta ad uno stesso rito. Espone inoltre che tutti i suoi religiosi conoscono la lingua materna giorgiana laddove lo studio della lingua latina od armena non è obbligatorio che per quelli che devono seguire il rito o latino o armeno; dande siegue che se recitassero tutti l'ufficio in una delle due lingue o armena o latina, molti non ne intenderebbero il senso. Implora pertanto da V. E. che si degni accordare che tutti i membri della ridetta cog.ne possano recitare l'ufficio in lingua giorgiana.

Rescritto

SS.mus D. indulsit ut omnes religiosi viri congregationis de qua in precibus, qui officium divinum persolvere tenentur illud recitare valeant lingua giorgiana quamdiu in eadem cong.ne C.poli permanserint, quamvis latinum vel armenum ritume ipsi profiteantur. Contrariis etc.)²⁴⁷.

ამდენად, ქართულენოვანი კათოლიკური ლიტურგიის, როგორც ერთ-ერთი უძველესი რელიგიური რიტუალის ოფიციალურად დაკანონების, შესაბამისად, მისი, როგორც აღმოსავლეთის კათოლიკური ეკლესიის ნაწილად აღიარების თარიღად უნდა ჩაითვალოს **1864 წლის 4 ოქტომბერი**.

1864 წლის 16 ნოემბერს პეტრე ხარისჭირაშვილის მიერ პროპაგანდა ფიდეში გაგზავნილი წერილით ვიგებთ, რომ პაპმა მოითხოვა დამატებითი ინფორმაცია საეკლესიო კალენდართან დაკავშირებით. შდრ.

„თქვენო უდიდებულესობავ!

16 ნოემბერი 1864 წელი.

ამ დღეებში უდიდესი კმაყოფილებითა და მადლიერებით მივიღე ამ

²⁴⁷ აქაქმ, ფ. 329r.

მაღალღირსი მონსინიორ სამოციქულო ვიკარის ხელით პაპის თანხმობა და პატივი ჩვენი მსახურების მშობლიურ ქართულ ენაზე წარმოთქმის შესახებ, რის შესრულებასაც უკვე შეუდგა ჩვენი მგალობელთა გუნდი. ეს გამორჩეული უფლება მე მიბოძა წმინდა მამამ საპასუხო წერილით, რომელიც მივიღე მონსინიორ სიმეონის წყალობით, რომელიც არის აღმოსავლეთის ეკლესიების საქმეთა საგანგებო მდივანი. ამავე მონსინიორ პრელატმა გამაგებინა, რომ თქვენს უმაღლესობას სურდა ყოვლისმომცველი ინფორმაციის მიღება კალენდრის შესახებ, რომლითაც ვხელმძღვანელობთ და ასევე მარხვების შესახებ.

თავდაპირველად მსურს შევატყობინო თქვენს უმაღლესობას, რომ ამ მონსინიორ ვიკარის თანხმობით, ჩვენს კონგრეგაციაში (მონასტერში) ვიყენებთ გრეგორიანულ კალენდარს. ხოლო, რაც შეეხება მარხვებს, მივდევთ დასავლეთის ეკლესიის წესებს. მაგრამ ამავე დროს, მორჩილებით მსურს აღვნიშნო, რომ როცა ჩვენი ორდენის წევრები სამოღვაწეოდ მიდიან მისიეში, ისინი ვალდებული არიან, ისევ და ისევ წმინდა საყდრის თანხმობით, შეეწყონ იმ ქვეყნის ჩვეულებებს, სადაც იმყოფებიან [მის უდიდებულესობას, უფალ კარდინალ ბარნაბოს, პროპაგანდის წმინდა კონგრეგაციის პრეფექტს, რომი], რათა არ მისცენ უთანხმოების მიზეზი. ან უფრო ნათლად რომ ითქვას, პატივი ვცეთ იმ კონკრეტულ მხარეში მიღებულ მარხვებს.

თქვენი უმაღლესობის კეთილგანწყობამ მომცა სითამამე, გადმომეცა თქვენი მაღალი აღმატებულებისადმი, რომ ქართული ლიტურგიის თანახმად, მსახურების გარდა ყოველ კვირას იკითხება ფსალმუნების სრული წიგნი. ჩვენ, ვინც ლათინურისა და სომხური ლიტურგიის მიმდევრები ვართ და ასევე წმინდა საყდრის მიერ უფლებამოსილები, წავიკითხოთ მსახურება ქართულ ენაზე, ამ ვალდებულებისგან ვთავისუფლდებით. მაგრამ ჩვენი ერთ-ერთი ძმა ქართული ლიტურგიის მიმდევარია და ვალდებულია, წავიკითხოთ ზემოხსენებული სა-კითხავი ყოველკვირეულად. ამიტომ ვთხოვთ თქვენს უმაღლესობას, რომ გაათავისუფლოს ის პაპის ნებართვით, რათა შეძლოს ჩვენთან შეწყობა და მოიცალოს სულის სასარგებლო სხვა საქმიანობისათვის.²⁴⁸

დიდი მორჩილებით ვითხოვ თქვენი უმაღლესობისგან და ვუხდი გულწრფელ მადლობას, ასევე ჩემი თანამოძმეების მიმართ მამობრივი მზრუნველობისათვის, რომელსაც იჩენს ჩვენი მოკრძალებული კონგრეგაციის მიმართ და შევთხოვ იმავე წყალობას. ვემთხვევი წმინდა ბისონის ნაჭერს და ვრჩები თქვენი უდიდებულესობის ერთგული.

კონსტანტინოპოლი, 16 ნოემბერი 1864 წელი. უერთგულესი, უმორჩილესი და უმდაბლესი მონა დონ პეტრე კარიშჭარიანი ქართველი.

[რეზიუმე მომდევნო გვერდზე: ქართველები – 16 ნოემბერი 1864 წელი]. მაღალღირსი პ. კარიშჭარიანი აღნიშნავს, რომ მიიღო ნებართვა ღვთისმსახურების ქართულ ენაზე წარმართვასთან დაკავშირებით. წერს

²⁴⁸ პეტრე ხარისჭირაშვილმა ამ სათხოვარზეც მალევე, 1864 წლის ოცი დეკემბრის რესკრიპტით მიიღო პაპის თანხმობა. შდრ. „Udienza 20 Dec. 1864, Rescritto. SS. D.nus dispensare dignatus est cum oratore ritus georgiani ad quinquennium dummodo permanserit in religiosa domo constantinopolitana de qua in precibus super heldomadaria recitatione totus psalterii ad quam ex praescripto eiusdem ritus georgiani teneretur” (აეაქმ, ფ. 23).

კალენდრისა და მარხვების შესახებ, რომელთაც მისდევნ მის კონგრეგაციაში. ითხოვს, მისი ორდენის ერთ-ერთი ძმა გაათავისუფლონ ფსალმუნთა კითხვის (იქაური) ყოველკვირეული ვალდებულებისგან. ასლის თანხლებით.

(Eminentissimo Principe

16 n.re 1864. In questi giorni con somma mia contentezza e ringraziamento ricevetti per mezzo di questo degnissimo Monsignore Vicario Apostolico la pontificia autorizzazione e privilegio di recitare il nostro Uffizio nella materna lingua georgiana; e già abbiamo principiato a recitarlo in coro.

Questo privilegio mi fù accordato col rescritto del Santo Padre, ottenuto col favore di Monsignore Simeoni, segretario speciale per i Negozi delle Chiese Orientali. Lo stesso Monsignore Prelato mi fece consapevole come l'Eminenza Vostra desiderava prendere un ampia informazione del Calendario, di cui facciamo uso, e dei digiuni.

In quando al primo debbo far noto al Eminenza Vostra che col consenso di codesto Monsignore Vicario il Calendario Gregoriano è in uso nella nostra Congregazione. Ed in quanto al secondo, abbiamo per i digiuni l'uso ed i costumi della Chiesa Occidentale. Ma in pari tempo umilmente espongo che se i nostri religiosi andranno a travagliare nelle Missioni, saranno obbligati, sempre col consenso della Santa Sede, uniformarsi alle costumanze

[All' Eminentissimo Principe

Il Signore A. Cardinale Barnabò,

Prefetto della S.C. di Propaganda. Roma]

del paese in cui si trovano; per non dare motivo di scandalo; o dir più espresso, rispettare i, digiuni del loro rito.

La nota bontà dell' E. V. mi da il coraggio ad esporre all' alta Sua Saviezza, come nel rito giorgiano essendo l'obbligazione, oltre l'Uffiziatura, recitare ogni Settimana l'intero libro de'Salmi, noi che seguendo i riti latino ed armeno, e d'altronde autorizzati dalla Santa Sede, a recitare l'Uffiziatura in lingua giorgiana, siamo liberi da quest' obbligo, ma un nostro confratello avendo il rito giorgiano è obbligato alla detta recita Settimanale. Prego dunque l'E. V. che degni esonerarlo col privilegio pontificio, perchè possa uniformarsi con noi, e perchè possa trovare tempo ad attendere alle altre varie sue occupazioni per il bene delle anime.

Tanto umilmente chiedendo dall' Em.za. V. e facendo i miei vivi ringraziamenti, come anche de'miei correligioti per le paterne cure e sollecitudini mostrati da Lei verso l'umile nostra Cong.ne, e pregando continuare lo stesso favore, bacio il lembo della Sacra Porpora, posso a diciarmi

Di Lei Eminentissimo Principe Constantinopoli, 16 Novembre 1864. Dev.mo Oblig.mo ed Ubbid.mo Servo Dn. Pietro Cariscarian Georgiano.

[Giorgiani – 16 Nov. 1864.

Rev. P. Cariscarian accusa recezione della facoltà di recitare l'ufficio divino in lingua Giorgiana. Sul Calendario e sui digiuni inuso nella sua Cong.ne. Implora la dispensa dalla recita settimanale del libro dei Salmi per un suo confratello. Con duplicato].²⁴⁹

ირკვევა, რომ ქართულენოვანი ლიტურგიის ოფიციალურად აღიარე-

²⁴⁹ აქაქმ, ფ. 21-22.

ბასთან დაკავშირებით პაპი პიუს მეცხრის მიერ მოწვეულმა სპეციალურმა კომისიამ საგანგებოდ შეისწავლა კათოლიკურ სამყაროში ბიბლიისა და სხვა ლიტურგიკული ტექსტების ძველი ქართული თარგმანების სანდოობის (აღიარების) საკითხი და არგუმენტაციისთვის შეარჩია რამდენიმე ამონარიდი. მათგან ორი XVII საუკუნისაა (1631 და 1647 წლების), მესამე კი 1704 წლისა. სამივე მათგანში დადასტურებულია, რომ ურბანო მერვემ ნება დართო თეათინელ პადრე ავიტაბილეს, საქართველოში ლათინური (sc. რომაული) კათოლიკური რიტუალი ქართულ ენაზე ჩაეტარებინა.²⁵⁰ აღნიშნული წყაროები იმასაც ადასტურებს, რომ ლიტურგიაში გამოსაყენებელი წიგნები კათოლიკეებს ხელახლა კი არ უთარგმნიათ, მათ გამოიყენეს ძველ დროში, ეკლესიათა განყოფამდე, ქართველი ქრისტიანების მიერ ბერძნულიდან „უშეცდომოდ და წმინდად“ შესრულებული თარგმანები. პროპაგანდა ფიდეს აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივის ქართულ მასალებში ინახება კომისიის მიერ საგანგებოდ შედგენილი დოკუმენტი: *Del rito Giorgiano*. მასში შენიშვნებითა და წყაროთა მითითებით დადასტურებულია ქართული ლიტურგიკული წესების კანონიკურობა და სანდოობა. სავარაუდოდ, სწორედ ამ არგუმენტაციას დაეყრდნო პაპი პიუს მეცხრე. ქვემოთ წარმოვადგენ ამ დოკუმენტის შემოკლებულ თარგმანს და ორიგინალს.

„ქართული [ლიტურგიკული] წესის შესახებ

ქართული [ლიტურგიკული] წესი ოდნავადაც კი არ განსხვავდება ბერძნულისაგან, რომელიც IV საუკუნეში ქრისტიანობაზე მოქცევის შემდეგ შეითვისეს ქართველებმა. მათ სთხოვეს იმპერატორ კონსტანტინეს ეპისკოპოსი და მღვდლები. საქართველოში ჩავიდა ეპისკოპოსი იოანე და 12 მღვდელი, რომლებმაც დაამკვიდრეს იქ ბერძნული [ლიტურგიკული] წესი. მას შემდეგ ქართველები ყოველთვის აღასრულებდნენ ამ წესს ქართულ ენაზე. თარგმნიდნენ საეკლესიო წიგნებს ბერძნულიდან ქართულ ენაზე და მხოლოდ მათ იყენებდნენ ღვთისმსახურების დროს. ეს წიგნები ძველ ქართულ ენაზეა დაწერილი ეკლესიური ანბანის გამოყენებით. არსებობს სხვა ანბანიც, რომელსაც საკუთარი ენისთვის ხალხი იყენებს საერო სივრცეში. ეს წიგნებია: კონდაკი, ჟამნი, პარაკლიტონი, პენტეკოსტარიონი [ზატიკნი] და თთუენი, იადგარი, ასევე ძველი და ახალი აღთქმა.

ერთი ეპისკოპოსი და 12 მღვდელი არ იყო საკმარისი 4 თუ 5 მილიონიანი ხალხისთვის, ამიტომ დაიწყო ქართველების წვრთნა ბერძნულ ენასა და ღვთისმსახურების წესში. ქართველმა სასულიერო პირებმა თარგმნეს წიგნები ბერძნულიდან, რათა ქართველ ხალხს გამოეყენებინა ისინი, ვინაიდან მათ არ ესმოდათ ბერძნული. იმ პერიოდიდან მოყოლებული დღემდე აქვს ამ ერს ეს [ლიტურგიკული] წესი და რელიგიური წიგნები, ჰყავთ დიდი რაოდენობით მღვდლები, ეპისკოპოსები და პატრიარქები.

ვინაიდან წიგნები თარგმნეს კათოლიკურ ეკლესიასთან კავშირის დროს, ამიტომ უეჭველია, რომ ორიგინალის შესაბამისად არის ნათარგმნი. მიუხედავად სქიზმისა, ქართველებმა შეინარჩუნეს მათი წინაპრების მიერ უშეცდომოდ ნათარგმნი წიგნები. ქართულის მცოდნე კაპუცინელი

²⁵⁰ იხ. აქაქმ, ფ. 346.

მისიონერებიც იყენებდნენ საქართველოში ან მოსკოვში დაბეჭდილ ამ წიგნებს ქართულ ენაზე ღვთისმსახურების დროს სახარების კითხვისას. ამიტომ ქართული [ლიტურგიკული] წესი არის ერთ-ერთი იმ უძველეს წესთაგან, რომელიც ქმნის რომაული სამოციქულო კათოლიკური ეკლესიის დიდებასა და ბრწყინვალებას. ეკლესიისა, რომელმაც გულში ჩაიკრა ყველა ენაზე მოლაპარაკე ხალხი. ის დებულება, რომელიც მოჰყავს ხარისჭირაშვილს, რომ ქართული ლიტურგიკული წიგნები არ შეცვლილა, შეესაბამება სიმართლეს. ეს დაადასტურა კონსტანტინოპოლის ვიკარმა მონსინიორ ბრუნონმა 1864 წელს. მაგრამ როგორც ის გადმოსცემს ამ დებულებას, ამის შესახებ ჩვენს არქივში არაა დაცული ცნობები.

ხარისჭირაშვილის ცნობით, 1864 წელს კონსტანტინოპოლის სამოციქულო ვიკარმა მონსინიორ ბრუნონმა შეამოწმა ეს წიგნები, თუმცა ამასთან დაკავშირებით ჩანაწერი არ მოიძებნა ჩვენს არქივში. ხარისჭირაშვილი წერს, რომ 1864 წელს მიმართა სამოციქულო ვიკარს სამი სტუდენტის – ორი ლათინური წესით და ერთი ბერძნულ-ქართული წესის მიხედვით – ხელდასხმისთვის. ამაზე მონსინიორ ბრუნონმა განუცხადა, რომ ლათინური წესით ხელდასხმის შესრულება არანაირ დაბრკოლებას არ წარმოადგენდა, ხოლო ქართული წესით ხელდასხმას მხოლოდ წიგნების შესწავლის შემდეგ შეძლებდა პეტრე ხარისჭირაშვილი.

Del rito Giorgiano

Il rito Giorgiano non differisce punto dal rito greco, e nelle cose le più minime è conformissima a quella; non v'è altra differenza fra questi due riti che la lingua. Imperocché i Giorgiani hanno adottato questo rito sia dall' opera della loro conversione al cristianesimo nel principio del IV secolo. (Schiarim. ed aggiunt. di Carisciarian) Chiesero allora ed ottennero da Costantino Imperatore un Vescovo e prete: Ed ebbero il Vescovo Giovanni e 12 preti. I quali “essendo tutti di rito greco hanno ivi stabilito il loro rito; dal quel tempo in poi il popolo Giorgiano ebbe ed ha sempre invariabilmente il rito greco in lingua Giorgiana. In seguito poi traducendo successivamente in Giorgiano i libri ecclesiastici dalla Chiesa Greca, se ne servirono i Giorgiani integralmente. Questi libri sono scritti in lingua antica Giorgiana coi caratteri ecclesiastici, poiché esistono altri caratteri per il linguaggio comune dal popolo. Come dunque i libri liturgici e canonici dai Melchiti [...] conformi in tutto a que dè Greci e non differiscono da quelli che per la lingua solamente, nello stesso modo sono i libri liturgici e canonici Giorgiani, come si proverà qui sotto. Tali libri sono 1.o Evelologhion (giorgiano Condaki Cartekumene) liturgia rituale – 2.o Orologhion (Giamni odierno e breviario) – 3.o Parakliticon (Parakliticoni) – 4.o Pentecostarion e Mineii (Sadckisaszaulo) così che il vecchio e nuovo testamento.

La traduzione poi di questi libri greci in lingua giorgiana fu certissimamente avanti lo scisma greco; poiché un Vescovo e dodici preti greci qui non erano sufficienti per un popolo di quattro o cinque milioni; perciò fu d'capo l'istruzione degli altri giorgiani nella lingua greca e nel rito per il sacerdozio. Siccome questa missione dei preti greci non fa continuare, quando il vescovo greco e poi preti furono morti, naturalmente i loro successori vescovi e preti furono tutti Giorgiani, i quali conoscendo il greco hanno

tradotto in Giorgiano i libri ecclesiastici greci per la commodità del popolo che non capiva niente del greco. Da quella epoca in poi tutta la nazione ha avuto ed ha tuttora questo rito e questi libri. In questo modo coll'andare dei secoli, i Giorgiani ebbero i loro preti in abbondanza, i loro vescovi, e i loro patriarchi; in una parola una gerarchia compiuta. Uno di questi patriarchi giorgiani per nome Chiurio nel tempo del concilio di Calcedonia venne, in Costantinopoli, e prese i decreti dal medesimo concilio; ritornato in Giorgia li pubblicò per tutto il regno della Giorgia, questo fatto è riportato non solamente dalla nostra storia nazionale, ma anche da quella dagli armeni.

Essendosi tradotti quei libri in Giorgiano nel tempo della unione di quei colla Chiesa cattolica, non v'è /dubbio/ duopo, come proveremo appresso, che questi siano conformissimi ai loro originali. Si conosce per esperienza, che i greci scismatici e tutti gli eretici dell'Oriente sono attaccati sfortunatamente alle cose esteriori del loro rito piuttosto che ai dommi, e non sostrono la meno missima alterazione delle ceremonie e degli scritti specialmente: ed è perciò che i Giorgiani hanno sempre conservato i loro libri tale quali, come sono puri tradotti dai loro antenati. Infatti quei pochi cattolici giorgiani che si messero nel seno della Chiesa cattolica dopo lo scisma, hanno avuto ed hanno sempre in Giorgia gli stessi libri Giorgiani, quali sarebbero il vangelo, orologio, vecchio testamento ed altri. E gli stessi missionari Cappuccini che sapevano la lingua Giorgiana, si servivano di questi libri stampati in Georgia o in Mosca per leggere il vangelo nella Messa in Giorgiano (1) Perciò il rito Giorgiano è uno dei quei antichi riti che fa la gloria e splendore della Chiesa cattolica, apostolica, e Romana, che abbraccia nel suo seno i popoli di tutte le lingue.

La prova poi che adduce il Carisciarian per istabilire, che i libri, ecclesiastici Giorgiani non sono stati alterati, è l'esame, ch'egli dica, ne facesse {il Vi} nel 1864 il Vicario Ap(osto)lico di C(ostantino)poli Mons(igno)r Brunoni. Ecco com' egli riferisce il fatto, di cui

Però non si /trova/ la memoria nel nostro archivio. „Io aveva, scrive il Carisciarian, da far ordinare nel 1864 tre studenti i S. E. D. M. Brunoni allora Vicario Ap(osto)lico di C(ostantino)poli, avendoli esaminati avanti i principali del suo clero alla permissone della S. Sede, voleva ordinare due in rito latino, ed uno in rito greco-giorgiano. Un giorno poi chiamandomi S. E. D. M. Brunoni mi disse per quei studenti ordinandi in rito latino non vi è difficoltà; li ordinerò: ma per quelli di rito Giorgiano non posso permettere di farli ordinare, se prima non si esamineranno i libri canonici Giorgiani).²⁵¹

რომისა და ქართული ტრადიციული ეკლესიების განსაკუთრებულ ურთიერთდამოკიდებულებას, რელიგიური ტექსტების, წესებისა და რიტუა-

²⁵¹ აქაქმ, ფ. 327-328. დოკუმენტის თითოეულ გვერდზე წარმოდგენილია შენიშვნები და მინაწერები. განსაკუთრებით საინტერესოა სეზარ ფამენის თვალსაზრისი, რომ ბიბლიის ქართულ ვერსიათაგან საუკეთესოდ უნდა ჩაითვალოს მერვე საუკუნეში შესრულებული თარგმანი. შდრ. 327r: Cesare Famin scrive: La traduction de la Bible qui remonte au VIII e siècle est restée le premier et le plus beau monument du pur idiome de ce peuple (Géorgien). Les rois de ce pays envoyaient ordinairement quelques jeunes gens choisis s'instruire dans les écoles d'Athènes; aussi les mythographes grecs, les ouvrages des Pères de l'Eglise, ont ils été traduits en giorgien... La traduction de la Bible, revue et complétée par les soins de trois rois, fut imprimée à Moscou. (L'Univers. Histoire de tous les peuples – Circass. et Georg. Paris 1838 pag. 30). 328r: (1) Sembra che la lettera dai 31 Marzo 1875 del P. Filippo da Bologna (Som. Pag.) non confermi quanto qui dice il Carisciarian. 328v: Come al cestello annesso fra questi segni.

ლების ურთიერთალიარებას და პატივისცემას საუკუნეების სიღრმეში მიმავალი მეტად საინტერესო და ხანგრძლივი ისტორია აქვს. სამეცნიერო ლიტერატურაში კარგადაა შესწავლილი ამ ურთიერთობის ცალკეული დეტალები, როგორც ერთი, ისე მეორე მხრიდან; ვგულისხმობ ქართველი ათონელების, ანტიოქიისა თუ საქართველოში არსებული რელიგიური და მთარგმნელობითი ცენტრების კეთილგანწყობას რომის ეკლესიის მიმართ ეკლესიათა განყოფის შემდეგაც.²⁵² ასევე, რომის მხრიდან ქართული ეკლესიისთვის მონიჭებულ განსაკუთრებულ უფლებას, რომელიც ამ ორ ეკლესიას შორის მხოლოდ მინიმალური სხვაობის არსებობას აღიარებდა.²⁵³

ბიბლიისა და სხვა ლიტურგიული ტექსტების ძველი ქართული რედაქციების, როგორც უზადოდ შესრულებული თარგმანების მიმართ განსაკუთრებული დამოკიდებულების მაჩვენებელია ევროპელი მისიონერების მიერ შექმნილი არაერთი ქართულენოვანი ტექსტი, რელიგიური, ლექსიკოგრაფიული, ზოგადად, ფილოლოგიური ხასიათის აღწერითი და კვლევითი ლიტერატურა. ეს ტრადიცია საქართველოში ფილოლოგიის სამეცნიერო, უფრო ზუსტად, საუნივერსიტეტო ეტაპის, უმნიშვნელოვანეს წინაპირობას წარმოადგენს და დღემდე არაა სათანადოდ შესწავლილი. ქართული ენის შესწავლა მისიონერული საქმიანობის აუცილებელ წინაპირობად ითვლებოდა. საქართველოს მისიებიდან საგანგებოდ აფრთხილებდნენ რომში კარდინალებს, რომ ორმოცს გადაცილებული სასულიერო პირები აღარ გამოეგზავნათ ამ ქვეყანაში, ვინაიდან ქართული შესასწავლად ურთულესი ენაა. სხვა შემთხვევაში ურჩევნ, რომ ძალიან მკაცრად ჩაატარონ საქართველოში გამოსაგზავნად შესარჩევი კანდიდატურების გამოცდები და აქ მოავლინონ მხოლოდ კარგი აკადემიური განათლების მქონე პირები, რომელთაც არ გაუჭირდებოდათ ენის ათვისება.²⁵⁴

მომდევნო პერიოდის დოკუმენტებიდან ვერ დგინდება, რატომ გახდა საჭირო, პეტრე ხარისჭირაშვილს განმეორებით მიემართა ამჯერად პაპი ლეონ მეცამეტისთვის და უაღრესად მნიშვნელოვანი არგუმენტაციის საფუძველზე 1885 წელს ხელახლა ეთხოვა ქართულენოვანი ლიტურგიის დაკანონება. თუმცა, წერილების მიხედვით აშკარაა, რომ ხარისჭირაშვილის მიმართვაში

²⁵² ამ ურთიერთობების შესახებ არსებული მრავალრიცხოვანი ლიტერატურიდან დავასახელებ რამდენიმეს, საკითხის ისტორიისთვის განსაკუთრებით საინტერესოს. დობორჯგინიძე 2012: 15-25; თინიკაშვილი 2013: 22-58; თინიკაშვილი 2014: 7-49; თინიკაშვილი 2020: 82-109; თინიკაშვილი 2023: 44-33; 82-109; თინიკაშვილი 2024: 64-104; მეტრეველი 1962, მეტრეველი 2007; Todt 2005; Todt 2006: 33-48 ლაღანიძე 2021 (1):323-329; ხინთიბიძე 1982; ჯავახიშვილი 2009; Halfter 2005: 109-141; Halfter 2008: 403-436; Halfter 2009: 423-447; Halfter 2012: 367-419.

²⁵³ შდრ. „რომი თვლიდა, რომ საქართველოს ეკლესია ისე არ იყო დამორებული ჭეშმარიტ სარწმუნოებას, როგორც აღმოსავლეთის სხვა ეკლესიები. შდრ. როცა მეფე თეიმურაზ პირველის ელჩმა, ნიკიფორე ირბახმა რომში წარადგინა საქართველოს ეკლესიის სარწმუნოების სიმბოლო, პროპაგანდას კრებაში 20 იანვარს 1628 წლის, კრებამ ერთპირად აღიარა, რომ ქართველები ძრიელ ცოტათი განსხვავდებიან ჭეშმარიტი კათოლიკე სარწმუნოებისგანო. ამიტომ საქართველოს რომასთან შესაერთებლად სხვა არაფერი მოეთხოვებოდა მის გარდა, რომ პაპი ეცნო მსოფლიო ეკლესიის თავად და მისთვის მორჩილება გამოეცხადებინა. შემდეგ კი ყველა ქართველს შეეძლო კათოლიკე ყოფილ იყო და თავის წესსა და ეკლესიაშივე დარჩენილ იყო“ (დამონმბეულია მ. თამარაშვილის მონოგრაფიის მიხედვით, თამარაშვილი 1902/2011:55.

²⁵⁴ ჟესა, ტ. 2: 397-401; 534-535. აღნიშნული წყაროს თარგმანის პირველადი ვერსია შეასწორა მ. დამენიამ.

ორი განსხვავებული ნიუანსია: პირველ წერილში (მიემართება პაპ პიუს მეცხრეს) იგი ითხოვს ნებართვას ქართულენოვანი ლიტურგიის ჩასატარებლად („თხოვნა წმიდა თახტისაგან ნების დართვისათვის“), ხოლო მეორე წერილში (ლეონ მეცამეტეს მიემართება) საუბარია ქართულენოვანი ლიტურგიის ოფიციალური დადასტურების, დაკანონების შესახებ (მდრ. „che il rito liturgico greco georgiano sia approvato“).

პეტრე ხარისჭირაშვილის ამ წერილში, რომელიც ქვემოთ სრულად ქვეყნდება, კვლევითის საინტერესო არაერთი საკითხია განხილული; მათ შორისაა საქართველოში კათოლიციზმის გავრცელების ეტაპები, ქართველ კათოლიკეთა იდენტობისა და ქართულენოვანი ლიტურგიის ისტორიის მნიშვნელოვანი პრობლემატიკა.

„მის უწმინდესობას ლეონ მეცამეტეს, კათოლიკური სამყაროს უმაღლეს საჭეთმპყრობელს, რომი.

ხედავთ, რომ წლები გავიდა მას შემდეგ, რაც დაფუძნდა ჩემი ქართული სამონასტრო გაერთიანება, რომელსაც აღფრთოვანებით შეხვდა და რეკომენდაცია გაუწია თქვენი უწმინდესობის წინამორბედმა პაპმა პიუს მეცხრემ. მამა ღმერთისაგან გვეძლევა მისი გულმონწყალების სადარი ყოველგვარი სრულყოფილება, რათა ეკურთხოს მისი წმინდა სურვილების განხორციელების ჩემეული მდაბალი და უღირსი მცდელობა. მხნეობა შემმატა მადლმა, რომელიც მისგან მხოლოდშობილი ძისა და უბინო ღვთისმშობლის, მარიამის საშუალებით მომენიჭა. უკანასკნელი სამი წლის განმავლობაში წმინდა მარიამმა განსაკუთრებული წესით მაგრძნობინა თავისი ნება და განსაკუთრებული მფარველობაც გამოიჩინა მთელი ჩემი გაერთიანების მიმართ. მმართვეს, არ დავივიწყო ის მამობრივი მზრუნველობა, რომელიც მისმა უწმინდესობამ, პიუს მეცხრემ მომაგო. მან განსაკუთრებული შემწყნარებლობით მიიღო ქართულ ენაზე წარმართული ლიტურგია; ასევე აღიარეს იგი უმაღლესი იერარქიის სხვა ლათინურენოვანმა სასულიერო პირებმა.

ასე დამაფასა მისმა უწმინდესობამ, როცა შემწყნარებლური და წმინდა განკარგულებები მიიღო იმ მიზნით, რომ სქიზმატიკოსი აღმოსავლეთის ეკლესიების შერიგება გაადვილდეს წმინდა დედა რომაულ-კათოლიკურ ეკლესიასთან. მტკიცე იმედი მაქვს, რომ მისი უწმინდესობა დააფასებს ღირსეულ ქართველ ერს, რომელიც საყოველთაო სარწმუნოებაზე (sic. *fede Cattolica*) მეოთხე საუკუნიდან მოექცა გასაოცარი წმინდა ნინოს მეშვეობით, რომელიც იერუსალიმის პატრიარქ ზაქარიას ძმისშვილი იყო. იგი ამავე სარწმუნოებაში 1200 წლამდე დარჩა და წარსულშიც გამოირჩეოდა და ახლაც გამოირჩევა თავისი სამოქალაქო და საეკლესიო ისტორიით, ენით, ლიტურგიით და მრავალი ატრიბუტით სხვა აღმოსავლელი ერებისაგან.

თქვენს უწმინდესობას მოეხსენება, რომ ჩვენი მოქმედი ლიტურგიკული წესი ყველაფერში თანხვედბა ბერძნულ და სლავურ წესს [ოლონდ] ქართულ ენაზე, რადგან ბერძნული ლიტურგია ქართულ ენაში ბიზანტიელმა ეპისკოპოსებმა შემოიტანეს ჯერ კიდევ კონსტანტინე დიდის ეპოქაში. ეს იყო დრო, როცა მირიანმა, წმინდა ნინოს მიერ საყოველთაო სარწმუნოებაზე

მოქცეულმა ქართველთა მეფემ, მისივე სარწმუნოებრივი შემწეობით ელჩობა გააგზავნა კონსტანტინე დიდთან კონსტანტინოპოლში და აუწყა მას თავისი მოქცევა, ისევე, როგორც მოქცევა თავისი ხალხისა. მან [კონსტანტინეს] სთხოვა სასულიერო პირების გამოგზავნა, რათა მათი საშუალებით ხალხი განესწავლა საყოველთაო სარწმუნოებაში.

კონსტანტინემ საქართველოში გამოგზავნა 12 სასულიერო პირი და ასევე ეპისკოპოსი, სახელად იოვანე. ამათ დაამკვიდრეს ქართულში ლიტურგიკული დღესასწაულები. იგივე ბერნული ლიტურგიკული ტრადიცია შევიდა მოგვიანებით ბერძენი ბიზანტიელი ეპისკოპოსების საშუალებით ქრისტიანობაზე მოქცეულ სლავ ხალხებშიც.

მეხუთე საუკუნიდან მოყოლებული ბერძნული ლიტურგიკული ლიტურატურა თანმიმდევრულად ითარგმნებოდა ქართულ ენაზე ქართველი ბერების (monaci Georgiani Cattolici) მიერ. ისინი ათენში იღებდნენ განათლებას და სწავლობდნენ ძველ ბერძნულ ენას. ასე, რომ მეხუთე საუკუნის ბოლოდან ძალა მოიკრიბა და არსებობა დაიწყო ამ წესმა, რომელიც შემდგომ ეროვნულად იქცა და მთელ საქართველოში გავრცელდა ბერძნულ-ქართული ლიტურგიკული წესის სახით. ამ (ლიტურგიკულ წესს) ყოველთვის პატივს სცემდა კათოლიკური ეკლესია, რომელთანაც ქართველი ერი ერთიანი იყო 1200 წლამდე.

ქართული ლიტურგიკული წესის კათოლიკურ ნაწილს ავტონომია მხოლოდ ამ საუკუნის დასაწყისში (1800 წ.) ჩამოერთვა, როცა საქართველო რუსეთის საიმპერიო მმართველობის ქვეშ მოექცა. აქედან მოყოლებული რუსეთის მთავრობა აიძულებდა ქართველ კათოლიკეებს, ან მართლმადიდებლობას დაჰბრუნებოდნენ, თუკი ბერძნულ-ქართული ლიტურგიკული წესის შენარჩუნებას გადაწყვეტდნენ, ან გადასულიყვნენ სომხური კათოლიკური ლიტურგიის წესზე (ზემოხსენებული მთავრობა თავის ტერიტორიაზე, სხვა ლიტურგიკულ წესს არ აჭაჭანებდა, გარდა ბერძნულ-სლავური, ორთოდოქსულად წოდებული ბერძნულ-ქართული და სომხურ-კათოლიკური ლათინური წესისა).

ასეთ ვითარებაში ქართველი კათოლიკენი, თავიანთი კათოლიკური სარწმუნოება რომ არ დაეკარგათ, ბედს შეურიგდნენ და მიუხედავად დიდი ტკივილისა, გულში ჩაიკლეს ეროვნული სიყვარულის ყველა გრძნობა და მიატოვეს თავიანთი ლიტურგიკული წესი, ქართული ლიტურგია და გადავიდნენ უცხო, სომხურ კათოლიკურ წესზე. ასე, რომ ქართველი კათოლიკეები იმათ რიგებში ჩადგნენ, ვინც ყოველთვის მისდევდა სომხურ კათოლიკურ წესს საქართველოში და შემთხვევით²⁵⁵ და დროებით აღმოჩნდნენ ამავე წესის მიმდევარნი. ახლა ისინი უკეთესი დროების და უფრო ხელსაყრელი ვითარების მოლოდინში არიან, რომ თავიანთ მშობლიურ ლიტურგიკულ წესს დაუბრუნდნენ და ასე უფრო ადვილად მიმართონ კათოლიციზმისკენ თავიანთი სქიზმატიკოსი თანამემამულეებიც.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, დაგეგმილი კრების წინ, რომლის შესახებაც მაცნობა მისმა ბრწყინვალეობამ, მონსინიორ ა. როტიმ, საპატრიარქო ვიკარმა და სააპოსტოლო დელეგატმა კონსტანტინოპოლში, ვითარების გათვალისწინებით,

²⁵⁵ აქაც და სხვა შემთხვევებშიც კონკრეტული სიტყვა ხაზგასმულია ხელნაწერში.

მე, ქვემოთ ხელისმომწერი, გამგებელი ქართული სამონასტრო ერთობისა [სახელწოდებით] *უბინოდ ჩასახვის [დოგმის] მსახურნი*, კონსტანტინოპოლის ფერიქოში, მდაბლად გართბმული თქვენი უწმინდესობის ფერხთა წინაშე, მოგმართავთ თხოვნით და სურვილით, რომ შეისმინოს მისმა უწმინდესობამ შემდეგი სათხოვარი:

1) ლეგიტიმაცია მიეცეს ბერძნულ-ქართულ ლიტურგიკულ წესს, ან, უარეს შემთხვევაში, წმინდა საყდარმა შეიწყნაროს იგი და ალიაროს იგი ჩემი სამონასტრო გაერთიანებისთვის. შესაბამისად, ყოველთვის, როცა ჩემ მიერ ხელდასხმული ქართველები წარდგებიან საპატრიარქო ვიკარისა და კონსტანტინოპოლის სააპოსტოლო დელეგატის წინაშე, შემთხვევის წყალობით სომხურ-კათოლიკურ წესზე გადასულები, ამ პირებისთვის არ შეიქმნას სირთულე; ისინი ადრინდელივით მიღებულ იქნან ისე, როგორც ბერძნულ-ქართული ლიტურგიკული წესის თანახმად ხელდასხმულები.

2) ვითხოვ უფლებას, რომ ბერძნულ-ქართული წესის მიმდევარმა ჩემმა სასულიერო პირებმა გამოიყენონ ლათინური წესი, ან ლათინურად აღავლინონ მესა ყოველთვის, როცა ისინი საქართველოში მისიონერების ხარისხში იქნებიან წარმოდგენილნი და ეს მთელი იმ პერიოდის განმავლობაში, რა პერიოდიცაა ამ ფუნქციას შეასრულებენ. ეს კი საჭიროა იმისათვის, რომ ლათინური წესის მფარველობაში მყოფებს საშუალება მიეცეთ, თავიდან აიცილონ რუსეთის მთავრობის მხრიდან შევიწროება, ვინაიდან ეს მთავრობა ბერძნულ-ქართული ლიტურგიკული წესის წინააღმდეგია.

3) ვითხოვ აგრეთვე ნებართვას, რომ რომში, ან კონსტანტინოპოლში დავაფუძნო სემინარია, რომლის მიზანიც იქნება ჩემი სამონასტრო გაერთიანებიდან მოსწავლეების მიღება. ისინი ბერძნული, სლავური და ქართული წესის მიმდევრები არიან; ან შეიძლება წმინდად ბერძნულ-სლავურ წესს მისდევდნენ, ან, სხვანი ბერძნულ-ქართულს. გამომდინარე იქიდან, რომ ბერძნული წესი სლავურ ენაზეც არსებობს და ქართულზეც და ამ სამივე წესს საზიარო და საკუთრივი აქვს ბერძნული ლიტურგია, ისინი ჩვეულებრივ თანამშრომლობენ ხოლმე ჩემი ინსტიტუციის ფარგლებში და ერთად ემსახურებიან კათოლიკური სარწმუნოების პროპაგანდას სქიზმატიკოს ბერძნულ, ქართულ და სლავურ ეკლესიებში. ანუ, ჩემი გაერთიანება შედგება ადამიანებისაგან, რომლებიც **წესის მიხედვით ბერძნები არიან, მთავრობის მიხედვით – რუსები და ეროვნების მიხედვით კი – ქართველები.**

მდაბლად ვემთხვევი თქვენი უწმინდესობის ტერფს და ვითხოვ მის წმინდა და მამობრივ კურთხევას ჩემთვის და თითოეული სასულიერო პირისთვის.

პეტრე ხარისჭირაშვილი, კონსტანტინოპოლის ფერიქოი, 13 აპრილი 1885 წელი.

(A Sua Santità Leone XIII, Pontefice Sommo dell'Orbe Cattolico, Roma.

Senti anni sono scorsi da ch'ebbe principio la Fondazione della mia Comunità monastica Georgiana, raccomandata a lodatà dal predecessore di Sua Santità il Sommo Pontefice Pio IX, sotto l'invocazione dei Servi dell'Imme. Gonc. ne. Iddio Padre, dal quale scende ogni dono perfetto degno nella Sua misericordia benedire l'umilie ed insufficiente mia cooperazione ai suoi santi disegni; e consolanti furono le grazie concessimi da

Lui per l'Unigenito suo figlio N. I.G.B. e per l'intercessione Dell' Immacolata Vergine Maria, laquale in modo speciale volle nei tre ultimi anni scorsi farmi sentire la sua volontà e manifesta protezione sopra detta mia comunità.

Nè devo scordarmi delle largizioni paterne conferitemi dal predecessore di Sua Santità, il Sommo Pontefico Pio IX, il quale Si riapuma [?] con indulto particolare si degnò approvare l'ufficio recitato in lingua georgiana anche da sacerdoti latini in coro.

In tanto valendomi di quanto Sua Santità manifesta di generose e sante disposizioni a promuovere e facilitare la reconciliazione e delle Chiese Orientali scismatiche colla Santa Madre Chiesa Cattolica Romana, ho la speranza ferma che Sua Santità si compiacerà prendere in considerazione la nazione bene merita Georgiana, la quale convertita alla fede Cattolica sin dal quarto secolo col meraviglioso della Santa donna Nina, nepoto del Patriarca di Gerusalemme Zaccaria, e conservatasi nella medesima fede sin nel 1200, si è sempre distinta e si distingue tutt'ora sia per la sua storia civile ed ecclesiastica, sia per la sua lingua, sia per il liturgico da ogni altra nazione orientale. Egli è noto a Sua Santità che il rito liturgico georgiano e in tutto conforme al rito liturgico greco Slavo la lingua Georgiana, il ceremoniale liturgico greco essendo stato introdotto nella lingua Georgiana da Vescovi bizantini sin dal tempo di Constantino Il Grande: In quella epoca Mirian, re di Georgiani, convertito alla fede cattolica de Ste Nina, dietro le pie istanze di questa, mandò una Ambasciata a Costantino il Grande, allora in Costantinopoli, la quale gli annunziasse la Sua conversione e quella del suo popolo, e gli demandasse medesimamente sacerdoti per istruirli nella fede cattolica. Costantino inèd in Georgia dodici sacerdoti ed un vescovo di nome Giovanni: Questi introdussero il ceremonial liturgico nella lingua Georgiana. lo stesso Ceremoniale liturgico greco s'introdusse in appresso da Vescovi bizantini greci anche trà i popoli slavi convertiti al christianismo. Nel secolo quinto tutti I libri liturgici greci furono tradotti letteramente nella lingua Georgiana da monaci Georgiani Cattolici educati in Atene, ove imparano la lingua greca classica: così chè fin dal secolo quinto prese vigore e cominciò la consuetudine diventata nazionale e sparsa in tutta la Georgia dal rito liturgico detto greco-georgiano, il quale fù sempre rispettato della chiesa Cattolica, colla quale era unita la Nazione georgiana sin al 1200.

Egli fù soltanto al principio di questo secolo (1800) che fù tolta l'autonomia del rito liturgico georgiano alla parte Cattolica, quando la Georgia passò sotto la dominazione del Governo Imperiale Russo: Allora il Governo Russo costrinse I Cattolici georgiani, o di farsi scismatici, se volevano conservare il rito liturgico Greco georgiano, o nel caso contrario di passare nel rito Armeno cattolico o latino (il sopra detto governo non soffrendo altro rito nei suoi static che il rito Greco Slavo, Greco-Georgiano detto Ortodosso, ed il rito Armeno Cattolico Latino).

In tanto I Cattolici Georgiani, più tosto che perdere la loro fede Cattolica, si rassegnano col maggior loro rincrescimento, facendo anche tacere ogni sentimento di amore nazionale, ad abbandonare il proprio rito liturgico georgiano addattandosi al rito straniero armeno Cattolico. Così che I Cattolici georgiani, i quali tutt'ora appartengono al rito armeno cattolico in Georgia, vi appartengono per accidens e provisoriamente, aspettando tempi migliori e circostanze più favorevoli per ritornare al loro materno rito, onde poi viè più facilmente attrarre al cattolicismo la parte connazionale scismatica.

Messo da quando sopra fù detto, dietro il previo consiglio suggeritomi da sua Ec[-cellen]za Ill[ustrissi]ma e Re[verendissi]ma Monsignor A. Rottli Vicari Patriarcale e delegato Apostolico in Costantinopoli, addattandomi alle circostanze dei tempi, io sottoscritto Superiore Generale della Communita Monastica Georgiana *dei Servi dell'Immac. Conc.ne* [Servi dell' 'Immacolata Concezione] in Koci-Kioi [?] di Constantinopoli, umilmente prostratto ai Piedi di Sua Santità, vengo a sollecitare ed adimplorare col profondo desiderio di essere esaudito da Sua Santità

1) che il rito liturgico greco georgiano sia approvato o almeno tollerato e riconosciuto dalla Santa Sede nella mia comunità monastica Georgiana, e per conseguenza ogni qual volta si presenteranno al Vicario Patriarcale Delegato Apostolico in Constantinopoli I miei ordinandi georgiani battezzati per accidens nel rito armeno cattolico non mi si faccia difficoltà come per l'innanzi di ammetterli ad essere ordinati conforme il rito greco-georgiano.

2) La facoltà ai miei Sacerdoti nel rito Greco-georgiano di usare del rito latino, o almeno di dire la messa in latino, ogni qual volta questi si recano in calità di missionarii in Georgia e tanto quanto ci restano; affin che sotto la protezione del rito Latino possono evitare la persecuzione del Governo Russo contrario al rito liturgico Greco-georgiano cattolico.

3) L'autorizzazione di fondare o in Roma o in Constantinopoli un seminario destinato a ricevere alunni della mia comunità appartenenti al rito greco, slavo e georgiano.

O sia sei alunni del rito puro Greco-slavo ed alter tanti del rito Greco-georgiano; Il rito Greco essendo proprio alla lingua Slava e Georgiana, e questi tre riti avendo commune e proprio il medesimo ceremonial Greco liturgico, sono ammessi a cooperare allo scopo della mia Istituzione, e destinati a propagare la fede cattolica tra le chiese scismatiche greca, slava e georgiana; **d'altronde la mia comunità è formata da individui, i quali rispetto al rito sono greci, rispetto al governo russi, rispetto alla nazione Georgiani.** Bacciando umilmente I piedi di Sua Santità implore sollecitamente la sua benedizione santa e paterna per me e per tutti i miei osservanti monaci.

Di Sua Santità l'Allunno ed Ubedimo Servitore P. Pietro Cariscarian, Superiore generale dei religiosi dei servi dell'Immacolata Concezione.

Dal Convento dei Georgiani in Feri-Kioi di Constantinopoli, Li 13 d'Aprile 1885).²⁵⁶

ცხადია, რომ გარდა ქართულენოვანი კათოლიკური ლიტურგიის აღიარებისა და ამ რელიგიური თემის იდენტობის საკითხებისა, პეტრე ხარისჭირაშვილის ეს წერილი უნიკალური წყაროა ბიბლიისა და სხვა თეოლოგიური წიგნების ქართულენოვანი თარგმანების, ზოგადად, ჩვენი ისტორიისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საკითხების საკვლევად.

ამ არქივის მასალებში დაცულია ქართველთა რელიგიური თუ ზოგადად, ისტორიული და კულტურული ცხოვრების ამსახველი არაერთი მნიშვნელოვანი წყარო. განსაკუთრებით საინტერესო ჩანს 1233 წლით დათარიღებული დოკუმენტის ფრაგმენტი. იგი პაპ გრიგოლ მეცხრეს უნდა უკავშირდებოდეს.

²⁵⁶ კვლევის ამ ეტაპზე ვერ მოხერხდა აღნიშნული წყაროების გადამოწმება. იხ. აქაქი, ფ. 324-325. აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივის ქართულ მასალებში ამ წერილთან ერთად დევს პაპი პიუს მეცხრის ზემოთ განხილული დეკრეტი.

მეორე დოკუმენტი 1370 წლითაა დათარიღებული და პაპ ურბანო მეხუთეს უკავშირდება.²⁵⁷ ამ დოკუმენტების იდენტიფიცირება და ავთენტურობის დადგენა სამომავლო საქმეა.

მომდევნო წლების დოკუმენტებით ირკვევა, რომ 1886 წლის ოქტომბერში პეტრე ხარისჭირაშვილი ჯანმრთელობის გაუარესების გამო გადადგა; მონასტრის წინამძღვრად აირჩიეს ალფონსო ხითარიშვილი. ამ უკანასკნელის წინამძღვრად არჩევის ოქმს ხელს აწერს რვა სასულიერო პირი, მათ შორის იოსებ მერაბათი, ანდრია სიმონათი, ალფონსო ხითარანთი, და მიხეილ თამარათი კირილე თელიათი და სხვები.²⁵⁸ თუმცა ამავე ტომის დოკუმენტების მიხედვით პეტრე ხარისჭირაშვილი სიკვდილამდე, 1890 წლის 8/9 ოქტომბრამდე, ინარჩუნებს ფერიქოის მონასტრის წინამძღვრის პოსტს. სწორედ მისი სიცოცხლის ბოლო წლებში მოხერხდა ქართულენოვანი კათოლიკური ლიტურგიის სრულყოფა: ორი წლის განმავლობაში აქტიური მიმონერისა და დასაბუთების საფუძველზე ფერიქოის მონასტერმა მოიპოვა ფსალმუნთა ყოველკვირეული საკითხავების ქართულად ნაკითხვის უფლება.²⁵⁹

პეტრე ხარისჭირაშვილის გარდაცვალების შემდეგ ფერიქოიში გართულდა ახალი წინამძღვრის არჩევა. 1891 წლის თებერვლის მიმონერის მიხედვით, მონასტერში ირიცხებოდა თხუთმეტი სასულიერო პირი, მათგან რვა ადგილზე იყო, ექვსი საქართველოში იყო და ერთი – მიხეილ თამარაშვილი – რომში. კარდინალ ბონეტის არაერთი თხოვნის მიუხედავად, საქართველოში მყოფებს „გოვერნო რუსო“ არ აძლევდა კონსტანტინოპოლში დაბრუნების უფლებას. მისივე თქმით, უკიდურესად გართულდა საქართველოში დარჩენილ მისიონერებთან ურთიერთობა, მით უმეტეს, ევროპიდან საქართველოში მისიონერების გაგზავნა. კარდინალი თითქმის ვერ ხედავს სხვა გზას, გარდა იმისა, რომ საქართველოში გააგზავნონ რუსეთის ზედამხედველობის ქვეშ მყოფი სარატოვის სემინარიის სტუდენტები, რომლებიც, სამწუხაროდ, აღარ იქნებიან რომის იურისდიქციის ქვეშ და სრულად დაემორჩილებიან მოჭილევის ეპისკოპოსს.²⁶⁰

²⁵⁷ აქაქმ, ფ. 338-339.

²⁵⁸ ფერიქოის მონასტრის 1886 წლის კრების ოქმი იხ. აქაქმ, 290-291.

²⁵⁹ ამავე დოკუმენტში (აქაქმ, 291) საგანგებოდაა ხაზგასმული, რომ პეტრე ხარისჭირაშვილი გადადგა მოხუცებულობისა და ბოლო დროს ინტენსიური ავადმყოფობის გამო. იქვე, ფ. 329-330 გვამცნობს, რომ ხარისჭირაშვილმა პაპისგან ოფიციალურად მოიპოვა ფსალმუნების ქართულად კითხვის უფლება. ამ მნიშვნელოვანი მიღწევით მთლიანად დასრულდა Rito Georgiano Catholico-ს სრულყოფა.

²⁶⁰ აქაქმ, ფ. 456-457; 459-460.

პეტრე ხარისჩირაშვილის საფლავი სტამბოლში

აღმოსავლეთის კონგრეგაციის ქართულ მასალებში არაფერია ნათქვამი ამ უკანასკნელი ცვლილების, უფრო ზუსტად, ევროპული რელიგიური მისიების დამორჩილების ბოლო ეტაპის, მათი სრულად ჩანაცვლების, შესახებ. სავარაუდოა, რომ რომს აღარც მიეწოდებოდა ინფორმაცია *გოკერნო რუსოს* იურისდიქციის ქვეშ მყოფი სასულიერო პირების შესახებ.

წყაროებით დასტურდება, რომ საქართველოში ევროპული რელიგიური მისიების რუსულით სრულად ჩანაცვლების პროცესის პარალელურად, 1892 წლის 18 ივნისს მაინც მოხერხდა პეტრე ხარისჩირაშვილის მიერ დაარსებულ ფერიქოის მონასტერში არჩევნების ჩატარება. სხდომის ოქმის მიხედვით ირკვევა, რომ საქართველოში მყოფთაგან მხოლოდ ერთმა მოახერხა ჩამოსვლა და არჩევნებში მონაწილეობის მიღება. წინამძღვრად აირჩიეს სტეფანო (ეტიენ) გიორგაძე. სხდომის ოქმს ხელს აწერენ: ლეონე აპრიამათი, ანტონიო

გოზალათი, გრეგორიო ატოთი, ჯოვანი კ(?)იხთოთი, კირილო მთელიათი, ანდრეა სიმონათი, ალექსანდრე ხითარათი, ჯუზეპე მერაბი.²⁶¹

1893 წლიდან ფერიქოის მონასტერმა ფუნქციონირება შეწყვიტა. იქაური სასულიერო პირები საფრანგეთში, მონტობანში, გადავიდნენ.

²⁶¹ აეაქმ, ფ. ფ. 461-462.

რეზიუმე

წინამდებარე ნაშრომში აღწერილია ადრეული მოდერნულობის პერიოდის საქართველოში მიმდინარე კათოლიკური ინკულტურაციის პროცესები, მათი თანმდევი პოლიტიკური, რელიგიური, საგანმანათლებლო და სამეცნიერო (ფილოლოგიური) საქმიანობა. მონოგრაფიაში წარმოდგენილია აქამდე შედარებით ნაკლებად ცნობილი ქართული და უცხოური წყაროების კვლევის შედეგები, რომლებიც განსაკუთრებით საინტერესოა ორი მიმართულებით:

ა. ქართული ფილოლოგიის ისტორია

ინკულტურაციის პროცესების განუყოფელი ნაწილია ფილოლოგიური ტრადიცია, როგორც ქართულენოვანი კათოლიკური ლიტურგიკული კორპუსის, ზოგადად, რელიგიური, კულტურულ-საგანმანათლებლო და დარგობრივი ტექსტების შედგენისა და თარგმნის პრაქტიკა, *τέχνη*. მონოგრაფიაში სწორედ ამ პრაქტიკის პირველადი აღწერა, მისი განმაპირობებელი ფაქტორების ზოგადი დახასიათებაა წარმოდგენილი მისიონერული ლინგვისტიკის მეტოდოლოგიური ჩარჩოს ფარგლებში.

შუა საუკუნეებისა და ადრეული მოდერნულობის პერიოდის ქართული მნიგნობრული ტრადიციების შედარებითმა ანალიზმა შესაძლებელი გახადა ქართული ფილოლოგიური აზროვნების ისტორიის ერთიანობის, უფრო ზუსტად, ამ ისტორიის განმსაზღვრელი ფაქტორების, ახლებური გააზრება. კერძოდ, ადრეული შუა საუკუნეებიდან დაწყებული, ადრეული მოდერნულობის ჩათვლით, ანუ დარგის სამეცნიერო ეტაპის საწყისებამდე, ქართული ფილოლოგია შეიძლება დახასიათდეს როგორც ორ სხვადასხვა ეტაპზე **რელიგიური ინკულტურაციული პროცესების თანმდევი პრაქტიკა** (მდრ. შუა საუკუნეების ბიბლიის ფილოლოგია, რომელიც ალექსანდრიული ეპოქის პრაქტიკულ გრამატიკას, *τέχνη γραμματικῆς*-ს ეფუძნება და სხვადასხვა ხასიათის ტექსტის გაგებისა და ინტერპრეტაციის, შედგენისა და ანალიზის საშუალებაა). პირველი – შუა საუკუნეების ტრადიცია – ჩამოყალიბდა საქართველოს გაქრისტიანებისა და სალიტერატურო ტრადიციების შექმნის საწყის ეტაპზე, გვიანანტიკურობისა და შუა საუკუნეების **ქრისტიანულ აღმოსავლეთთან** მჭიდრო კავშირში; ხოლო მეორე, ადრეული მოდერნულობის ფილოლოგიური პრაქტიკა, დიდწილად განსაზღვრა XVII-XVIII საუკუნეებში კათოლიკური ინკულტურაციის თანმდევი რელიგიურმა და საგანმანათლებლო თუ სალიტერატურო პროცესებმა **ქრისტიანულ დასავლეთთან** კავშირში.

სამომავლოდ კვლევამ უნდა აღწეროს, როგორ შეიკრა, ჩამოყალიბდა ქართული ფილოლოგიის **ერთიან ჩარჩოდ** ამ ორი განსხვავებული ეპოქის მნიგნობრული ტრადიცია, როგორ აღდგა მემკვიდრეობითი კავშირი შუა საუკუნეების მივიწყებულ ტრადიციასთან არა მხოლოდ ძველი ტექსტების, როგორც საისტორიო მეხსიერების შემქმნელი საყრდენი კორპუსის გაცოცხლებით (მდრ. ვახტანგ მეექვსისა და *სწავლულ კაცთა კომისიის* ინიციატივით ბიბლიის ძველი ქართული ვერსიების, „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტების დადგენა, გამოცემა), არამედ სწორედ მათი შესწავლისა და კვლევის ერთიანი ჩარჩოს შექმნით. და ბოლოს, უნდა გაირკვეს, რა როლი შეასრულა, როგორ განსაზღვრა ამ ჩარჩომ ახალი ქართული

ფილოლოგიური ტექნიკა-ს, ანუ დარგის სამეცნიერო (საუნივერსიტეტო) ეტაპის ჩამოყალიბება მეოცე საუკუნის დასაწყისში.

ბ. ინკულტურაციული პროცესები და ერთმორწმუნეობის ფსევდორელიგიური მითი

კათოლიკური ინკულტურაციისა და მისი თანმდევი ფილოლოგიური ტექნიკა-ს პარალელურად, ნაშრომში გაანალიზებულია ამ პროცესების საპირისპირო, **რელიგიური აკულტურაციის**, უფრო ზუსტად, **რუსიფიკაციის** დღემდე ნაკლებად შესწავლილი მექანიზმები; აღწერილია, როგორ შეინილბა XIX საუკუნეში რუსული იმპერიალიზმი ერთმორწმუნეობისა და ორ ქრისტიან ერს შორის მეგობრობის სახელით და როგორ შეეცადა იგი, დაჰპატრონებოდა **საქართველოში რელიგიის ისტორიულ ფუნქციას**. ეს უკანასკნელი, საერთო წარმომავლობის იდეასთან და ქართულ ენასთან ერთად, შუა საუკუნეებში წარმოადგენდა „ჩუენი ნათესავის“ იდენტობის შემქმნელ მთავარ საყრდენს. იგი დაეფუძნა ქართული ენის ემანსიპაციის, მისი, როგორც ბერძნულის სრულფასოვან მეტოქე ენად ჩამოყალიბების ურთულეს პროექტს, რომელიც ბიბლიისა და ზოგადად, რელიგიური ლიტერატურის თარგმნით დაიწყო. ამ უკანასკნელმა, ადრეული შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, ქართული აქცია რელიგიის, სამწერლობო საქმიანობისა და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების უკლებლივ ყველა სფეროს სრულფასოვან ენად, „გონიერთა ხედვათა მომმარჯვე“ (იოვანე პეტრიწი) ბერძნულის სწორად, შესაბამისად, ქართული აქცია „ჩუენი ნათესავის“ იდენტობის მთავარ ღერძად.

ნაკლებად ცნობილი წყაროების კვლევამ აჩვენა, როგორ ეცადა რუსული იმპერია, ერთმორწმუნეობის დამცველის იარაღიყით მოეშალა იდენტობის **ეს ისტორიული ღერძი** და შეუმჩნევლად, უმტკივნეულოდ ჩაენაცვლებინა იგი საქართველოს გუბერნიებში „ოციოდ მართალი გენერლის“ წყალობით შემოტანილი ცივილიზაციით.

სწორედ ამ დიდი იმპერიული პროექტის ხელშემშლელ ფაქტორად იქცა XIX საუკუნის საქართველოში მიმდინარე კათოლიკური ინკულტურაციის პროცესები, მათ შორის ქართულენოვანი ლიტურგია, როგორც ქართული ენის ფუნქციონირების მნიშვნელოვანი სფერო, ენის სოციალური და საზოგადოებრივი ფუნქციების უწყვეტობის გარანტი.

მონოგრაფიაში გამოქვეყნებული და გაანალიზებული პირველწყაროები საქართველოს კათოლიკური მისიების მემკვიდრეობის, განსაკუთრებით უცხოეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში დაცული უმდიდრესი მასალის, მხოლოდ ერთი ნაწილია. სამომავლო საქმედ რჩება ფერიქიისა და მონტობანის მონასტრების არქივებში, ასევე ევროპის სხვადასხვა ქვეყანაში, განსაკუთრებით იტალიაში, ავსტრიაში, გერმანიაში და საფრანგეთში დაცულ პირველწყაროთა გამოვლენა და შესწავლა.

Summary

The book describes the processes of Catholic inculturation and the related political, religious, educational and scholarly activities taking place in Georgia in the early modern period. It presents the findings of a study based on previously little-known sources, offering valuable insights into the following areas:

a. The history of philological practices in Georgia

The philological tradition – encompassing the forming of a Georgian corpus of the Catholic liturgical books, as well as, more broadly, the practice (τέχνη) of composing and translating religious, cultural and educational texts – was an integral part of the inculturation. The book offers the first comprehensive attempt to describe this practice and define the underlying factors through the methodological lens of missionary linguistics.

The comparative analysis of medieval and early-modern Georgian literary traditions has provided a new perspective on the continuity of the history of Georgian philological thought, and more precisely, the factors defining its trajectory. Specifically, from the Middle Ages to Early Modernity, Georgian philology can be described as **a practice accompanying religious inculturation at two different stages** (cf. the biblical philology, based on the principles of τέχνη γραμματική, the practical grammar of the Alexandrian period, aimed to facilitate the comprehension, interpretation, composition and analysis of different types of texts). The first one, the medieval tradition, developed after the Christianization of Georgia, in the cultural context of the late-antique and medieval **Christian East**, along with the shaping of the Georgian literary tradition, while the second one, the early-modern philological tradition, was largely defined by the religious, educational and literary processes of the 17th-18th-century Catholic inculturation, in contact with the **Christian West**.

Future research should focus on the factors by which the literary traditions of these two distinct epochs integrate into **a unified framework** of Georgian philology, allowing the reconstruction of the lost links with the medieval tradition and highlighting the continuous cultural legacy – not only by reviving the corpus of texts that were instrumental in preserving the collective historical memory (cf. the initiative of King Vakhtang VI and the Committee of the Learned Men for establishing and publishing the old Georgian versions of the Bible, and the texts of *Vepkhistqaosani* (The Knight in the Panther's Skin) and *Kartlis Tskhovreba* (The Georgian Chronicles), but also by creating a common conceptual framework for their study. The next objective should be to study the role of this common framework in the shaping of the new Georgian philological τέχνη developed at the beginning of the 20th century as part of the new disciplinary paradigm defined by the modern concept of university.

b. The pseudo-religious myth of a common faith

Along with Catholic inculturation and the associated philological τέχνη, the book also examines the previously unexplored mechanisms employed in the 19th century by the opposite trend – that of **religious acculturation**, or more specifically, **Russification**. It describes how Russian Imperialism, under the guise of common faith and the centuries-long friendship between the two Christian nations, attempted to displace the

historical function of religion in Georgia, which in the Middle Ages served as one of the pillars of Georgian people's identity (the concept of "our kin"), alongside the idea of common origin and the Georgian language. This concept was founded on the highly challenging project of emancipating Georgian as a full-fledged counterpart to Greek. It started with the translation of the Bible, and religious literature in general, establishing Georgian as the language of religion, literature, and all domains of state life since early Middle Ages. Thus, having evolved as a standing equal to that of Greek – a language "remarkably suited for articulating intellectual insights" (Iovane Petritsi) – Georgian became the axis of the identity of "our kin".

By examining a number of sources, which have not been studied sufficiently as yet, the research reveals how the Russian Empire, in the name of protecting the common faith, attempted to break **this historical axis** and smoothly replace it with a "civilisation" brought into Georgia by "some a twenty real generals".

The processes of Catholic inculturation unfolding in the 19th century, including the celebration of liturgy in Georgian, which ensured the use of the Georgian language in its vital domain and upheld its social functions, posed obstacles to the implementation of this major imperial project.

The sources published and analysed in the book are only a part of the rich legacy of Catholic missions, most of which are preserved in foreign archives and libraries. A task for the future is to trace and study the primary sources preserved in the monastic archives in Feriköy (Turkey) and Montauban (France), as well as in different countries of Europe, especially in Italy, Austria, Germany and France.

დანართი

1. 1779-1785 წლების მიმოწერა

I. 1. პფსა, ტ. 4, 108r-109v. 15 იანვარი, 1783, ფრატე ანდრეა დე [პალერმო] კაპუცინელი მისიონერი

უმაღლესობაჲ და პატივცემულო ბატონო,

გიპასუხებთ ამ ჩემი მეორე [წერილით], რადგან ვშიშობ, რომ დაიკარგა პირველი, რომელიც დათარიღებულია 1782 წლის აგვისტოთი და მოკლედ გავიმეორებ იმას, რაც მოგწერეთ. საათთან დაკავშირებულმა ამბებმა და იმერეთის უფლისწულის ამჟამინდელმა საქციელმა მე შემაყოვნა, რომ გადამეცა ეს საჩუქარი მისთვის, პატივცემული კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ვიკარის დავალების შესაბამისად. ამგვარად, ვინახავ ზემოთ ხსენებულ საათს სალაროში, ვიდრე ახალ ბრძანებას მივიღებდე.

რუსეთმა ამ დროის განმავლობაში გამოგზავნა ლუთერანი ოფიციალური პირები და რუსები, რათა დაეჯილდოებინათ წმინდა ანდრეასა და წმინდა ალექსანდრეს ორდენით იმერეთის უფლისწული და საქართველოს უფლისწულის უფროსი ძე. ისინი მოხმობილ იყვნენ გაერთიანებაში, სპარსეთის მიმართ პრეტენზიების გამო, რადგან სპარსეთს აქვს ძველი ვალი, რომელიც ჯერაც არ არის უზრუნველყოფილი. ეს გარემოება პირველ წერილში არ უნდა აღმენიშნა. ანუ, ეს ლუთერანები ცუდად საუბრობენ რომის კარის შესახებ.

ვისარგებლე შემთხვევით, რომ უწმინდესმა მამამ (პაპმა) ვენაში გამოიარა. ისეთ მდგომარეობაში აღმოვჩნდი, რომ არ ვიყავი ვალდებული წარმედგინა საათი და წერილი. სხვას რაც შეეხება, ვერ ვხედავ დაფინანსების შესაძლებლობას ქუთაისის მისიისთვის, რომლის შესახებ უფლისწულმა სოლომონმა თანხმობა მომცა, რომ შევძლებდი ახალი ეკლესიის აშენებას. მეტიც, ხსენებულმა უფლისწულმა სოლომონმა აღიარა უფლისწულ ერეკლესთან, რომ მას სურს პადრების ყოფნა საკუთარ სამეფოში, მაგრამ საეკლესიო ფენა ეწინააღმდეგება ამას. ეს საიდუმლოდ გამომხილა საქართველოს ამ უფლისწულმა.

ვისარგებლობ რა ამ შემთხვევით, ვიჩენ გამბედაობას და გატყობინებთ, რომ მისიამ ამჟამად მიიღო დანაკლისი ფრატე ფორტუნატო და ტრენტოს [სიკვდილით]. იგი გაიხსენა ყოფილმა პრეფექტმა პადრე დომენიკომ. სიკვდილის წინ მან გადასცა თავის მაზიარებელ პადრე პიედრო ჯენოვეზე დი ალბენგას 50 ვენეციური ძეკინი და 30 თურქული ზიკი (?), რათა ამ უკანასკნელს გაეგზავნა საქართველოს პრეფექტისთვის. განსვენებულმა პადრემ იცოდა და მეც ვიცი სხვადასხვა მიზეზით, რომ ეს ფული უნდა დაჰბრუნებოდა ამ მისიას. როგორც კი შევიტყვე ყველაფერი, ვკითხე ფრატე ფორტუნატოს აღნიშნული თანხის შესახებ. მან მიპასუხა, რომ წმინდა კონგრეგაციამ მისადმი მიწერილ წერილში და მეორე წერილში კონსტანტინოპოლის არქიეპისკოპოსის მიმართ, გადანყვიტა, რომ ყველაფერი დარჩენოდა პერას ოსპიცს. თუ ნამდვილად ასე გადანყვიტა წმინდა კონგრეგაციამ, მორჩილად ვეთაყვანები ყოველ უმცირეს ნიშანს მისას. თუ პადრე ცუდად იყო ინფორმირებული, გევედრებით, გამოიძიოთ ინფორმაცია აღნიშნული პადრე ჯენოვეზესგან, ან კონსტანტინოპოლის

საეპისკოპოსო კანცელარიის აქტებიდან, სადაც ყველაფერს დაწვრილებით იპოვით, რაც ჭეშმარიტადაა აღწუსებული. იმედი მაქვს თქვენი სათნოებისა და თანაგრძნობის, რომელიც გაქვთ ამ განამებული და გაჭირვებული მისიის მიმართ. ვემთხვევი დიდი პატივისცემით წმინდა ბისონს და ვრჩები ერთგული თქვენი უმაღლესობის.

თბილისი, 15 იანვარი, 1783 წ., უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური, ფრატე ანდრეა კაპუცინელი მისიონერი.

ანგარიში ამ მისიაში არსებული მდგომარეობის შესახებ.

ფრატე ფორტუნატოს აწუხებს, რომ ჩამორთმეულ იქნა დიდი თანხა, რომელიც ყოფილმა პრეფექტმა პადრე დომენიკომ დატოვა.

პადრე მაურო და ვერონას ხელით, რომელიც აქედან გამოემგზავრა რუსეთისაკენ 17 ნოემბერს, თქვენ მოგართმევთ ან გამოგიგზავნით ვენიდან ჩემს სხვა წერილს, რომელშიც აღვნიშნე მოტივები იმ ელჩობის. ასევე, რომ ხელთ მაქვს საიდუმლო წერილი, რომელიც დაწერილია ამ უფლისწული ერეკლეს ხელით და რომელშიც გვპირდება ჩვენს ეკლესიებსა და სხვა სიკეთეებს.

მისი უწმინდესობის საპასუხო მადლობის წერილი და დაპირება კათოლიკე უფლისწულებთან შუამდგომლობის შესახებ, მისცემდა აღსრულების მოტივს აღნიშნულ ნაწერს.

(Eminentiss.mo e Rev.mo Sig.re

Replico questa mia seconda per temo che non si fosse smarrita la p.ma data nel mese di ag.o 82. e succintam.e ripeto lo che Le scrissi; cioe che Le circostanze dell' Orologio, e del sistema pn.te del Pn.pe di Imeretti mi anno ritardato a far(n)e il presente secondo La direzione che me ne imponeva il R.mo Vicario Patriarcale di Cos.poli. Sicche conservo in Cassa il sud.o Orologiosino a nov'ordine.

La Russia in quel tempo avea spediti officiali Luterani, e Russi coll'insegna dell'Ordine di S. Andrea, e S. Alessandro pel Pn.pe d'Imeretti, ed il figlio maggiore del Pn.pe della Giorgia, chiamati in Confederazione pellepretensioni che ha su la Persia per un antico Credito tuttavia non soddisfatto della Persia circostanza che nella p.maría L.ra non dovei notare. Or questi Luterani malam.e parlando della Corte Romana, presa occasione del passaggio che fece il SS.mo Padre in Vienna, mi ritrovai per cio nelle circostanze di non dover presentare l'Orologio, e La Lettera. Per altro non scorgo sussistenza pella Miss.ne di Cutais, tutto che il Pn.pe Salamone avesse accordato mi di potere fabricare la nova Chiesa. Anzi il med.o Pn.pe Salamone ebbe a confidare a questo Pn.pe Eraclio, che Lui vorrebbe li Padri nel Suo regno, ma che il Ceto ecclesiastico si oppone. tanto volle secretam.e palesarmi questo Pn.pe della Giorgia.

Con quest'occasione mi prendo l'ardimento, di significarle come la Missione al pn.te riceve un aggravio da fr. Fortunato da Trento. La buona mem. del fu P. Dom.co expref.o pria di morire consegnò 50. Zecchini Venez.ni e 30. Zicch. turchi al suo Confess.e P. Pietro Genovese di Albenga da spedirsi al Prefetto della Giorgia; Sapeva il buon Padre difonto (109r) e so ancor io per diverse ragioni, che quel danaro dovea rimettersi a questa Missione. venuto io in cognizione di tanto ho richiesto a fr. Fortunato La detta somma. il quale mi risponde, che La Sac. Congregaz.ne con Lettera diretta a Lui; ed un'altra all'Arcivescovo di Cos.poli decise, che

tutto resti in beneficio dell'Ospizio di Pera.

Se veram. E (?) cosi ha decretato La Sac. Congr.ne adoro umiliato ogni minimo cenno di essa. che se poi fusse stata malam.e informata. La Supplico a ricercarne Le informazioni o dal sud.o P. Pietro Genovese, o dagl'atti dello Cancellaria Vescovile di Cos. poli, ove minutam.e ritrovasi ivi tutto veridicamente registrato. tanto spero dalla di Lei be[ni]gnita e compassione che ha presso questa Sempre tribulata e necessitosa Missione. Le bacio con ogni rispetto La Sac. Porpora, e sono D V. Em.za

Tiflis li 15. Gen.o, 1783.

U.mo: Obb.mo Servo F. Andrea Mis. Cap.no.

Giorgia 15. Genn.io 1783.

Relaz.e dello stato presente di quella Missione.

Si duolo di Fr. Fortunato, che ritenga una grossa somma, lasciata dal P. Domenico Experfetto]. Per mano del P. Mauro da Verona partito da qui li 17. 9.mbre pella Russia, Le sara o presentata, o spedita da Vienna un'altra mi[a] nella quale Le Significavo li motivi di tal delegazione, come altresì conservo alla mano una Secretissima scrittura scritta di proprio Carattere di questo Pn.pe Eraclio nella quale promette Le nostre Chiese ed altre grazie. Una risposta grata, ed una promessa di Mediazione preso Li Principi Cattolici di Sua Santità dava l'esecuzione alla succennata Scrittura).

I.2. პფსა, ტ. 4, 140r-141v, 15 მაისს 1784 წ.]. ფრატე ფორტუნატო და ტრენტო, კაპუცინელი

უმაღლესობავ!

თქვენი ფრიად სათაყვანებელი წერილის პასუხად უნდა გამცნოთ, რომ ერთ თვეზე მეტი იქნება, რაც 448 სკუდო გავუგზავნე არზურუნის (ერზრუმი) გზით მისიას, რათა გარანტირებულად აგვერიდებინა თავი ხსენებული სიძნელეებისთვის. მოქმედებდა რა ამგვარად ფრატე ფორტუნატო, როგორც განუცხადე პატივცემულ პადრე გენერალურ პრიორს და ზოგჯერ მიყვებოდა ამბებს, რაც დაკავშირებული იყო ახალ მემკვიდრეობასთან. წმინდა კონგრეგაციის გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით, რომლის შესახებაც თქვენ მე მამცნეთ, უნდა გითხრათ, თქვენო უმაღლესობავ, რომ ვიცი, როგორ გამოვიყენო ეს შესაბამის დროს.

საქართველოს პრეფექტის წერილის მიხედვით, ახალციხიდან თბილისისაკენ მიმავალი გზების გადასასვლელები დაკეტილია. მოსკოვის იმპერატორიცამ აქ დამყარებული მშვიდობისათვის გამოგზავნა სხვადასხვა საჩუქარი, როგორებიცაა: მისი აღმატებულება ინტერნუნციოსათვის ბრილიანტებით მოჭედილი სათუთუნე, რომლის ღირებულებაა 20000 პიასტრე; ერთი ბეჭედი – 10 ათასისა, ყელსაბამი მისი ქალბატონისთვის – 10 ათასისა, სიასამურის ბეწვის ქურქი 8 ათასისა, თამასუქი 20 ათასისა, პირველ თარჯიმანს – 8 ათასისა, კანცელარიას – 3 ათასისა, მის აღმატებულება საფრანგეთის მინისტრს – სათუთუნე, ისეთივე, როგორიც ზევით ვახსენეთ, 20 ათასისა, ქურქი – 8 ათასისა, კანცელარიას – 3 ათასისა, ინგლისის მინისტრს – სათუთუნე, როგორც ზემოთ ვახსენეთ, 20 ათასისა, ქურქი – 8 ათასისა; ასევე, მის პირველ თარჯიმანს და ორ ახალგაზრდა ვაჟს – 5000 პიზანი; კანცელარიას – 3 ათასი;

რუსეთის მინისტრს – 1600 და სამი [...]; მის პირველ თარჯიმანს – 19 ათასი პიასტრე და მეოთხე ორდენის კავალრობა. მეორე თარჯიმანს – კოლონელის ტიტული და 13 ათასი პიასტრე, რათა გაანაწილოს მთელ სამეფო კარზე, რაც მთლიანად ავიდა 178000 პიასტრემდე.

აქ მთავარი ხმების მიხედვით, ასეთია ამ საჩუქრების ღირებულება, მაგრამ ჩემი გამოცდილებით, მაინც, ჩემი ჩვეულების მიხედვით, გადავამოწმებდი ამას.

ასევე მთელი სიღრმითა და უცვლელი პატივისცემით მოვილტვი, რათა ღირსებით ვემთხვიო წმინდა ბისონს თქვენი უმაღლესობისას.

კონსტანტინოპოლი, 24 მარტი 1784 წ.

P.S. რათა აღვასრულო ჩემი ვალდებულება და არ მოვაკლო რამე, [თქვენი უმაღლესი და უერთგულესი მსახური] გეტყვით, რომ აქ ყოფნის შემდეგ პადრე პიეტრო ანტონიო დალ'აკვილა მეორედ დაბრუნდა მისიიდან, რათა გამგზავრებულიყო [იტალიის] პროვინციაში. ის გადავიდა სმირნაში, საიდანაც მოსწერა ამ მონსინიორს, რომ სურდა აქ დაბრუნება. ამ უკანასკნელმა კი უპასუხა, გაეგრძელებინა მგზავრობა, რის შემდეგაც გადავიდა სიკოში, საიდანაც ხელმეორედ მოსწერა ხსენებულ მონსინიორს, რომელმაც იმავენაირადვე უპასუხა, როგორც ადრე, რომ, თუ მოვიდოდა აქ, ვერც ფრატე ფორტუნატო და ვერც სხვები ვერ მიიღებდნენ.

მაგრამ მან არ მიიღო მხედველობაში ეს და მიმდინარე თვის 11 რიცხვში გადმოვიდა აქ და ჩემთან მოვიდა. მე ვუთხარი, რომ ერთხელ გადავარჩინე, მაგრამ მეორედ ვეღარ შევძლებდი, რადგან არ ჰქონდა მორჩილება. ვუთხარი, რომ ის უნდა წასულიყო მეორე პროვინციაში. დიდად პატივცემულმა პადრე პრეფექტმა მითხრა, რომ მონსინიორ ეპისკოპოსი, როგორც სასულიერო პირი, შეუფერებელია ამ მისიისთვის, რადგან ვერ შეძლო ამდენ ხანში ენის შესწავლა, ამიტომ წავიდა სანტო ლუიში.

ზოგადად, არ დავიმალავთ და გაცნობებთ, რომ ჩემთან უკვე მოვიდა მისი აღმატებულება საფრანგეთის ელჩი, რომელმაც მიაშო, რა მოუვიდა მონსინიორ ეპისკოპოსს. ამგვარად, მესაუბრა მასზე და აღნიშნა მასთან დაკავშირებით, რომ ამჯერად ზედმეტი იყო მისი მიღება. ამაზე ვუპასუხე, რომ, რაც მას შეეხება, მე იმას ვაღიარებდი; მაგრამ იმავე დღეს მოიწვიეს მინისტრთან ერთად სასულიერო პირები სანტო ლუიდან და დაავალეს მათ, რომ ის [ეპისკოპოსი] აღდგომამდე ყოფილიყო მათთან.

სასულიერო პირი უკვე გაემგზავრა ტრაპიზონისკენ, როგორც გავიგე სხვადასხვა პირისგან (ქართველისგან) და მისი იდეა დღესდღეობით არის, რომ მთხოვოს, მისი დაბრკოლების გამო არ განიკითხონ მისია. ასევე, გავაგზავნო მონსინიორ ეპისკოპოსთან, რადგან ამაში მე, საცოდავ ხის მჭრელს, არ გამაჩნია ის ავტორიტეტი, რომ შევძლო წინააღმდეგობის განევა. თუმცა რელიგიამ მე ხმა არც აქტიურად და არც პასიურად ჯერაც არ ამომალბინა ამ მიზეზით.²⁶²

²⁶² არაერთ წერილში ნახსენები ხის ქრელი, ოსტატი, ხურო დაკავშირებული უნდა იყოს მასონთა ჯგუფთან. 1769 წელს ჯუზეპე მარჩიანოპოლის ეპისკოპოსი და კონსტანტინოპოლის სამოციქულო ვიკარი, რომელიც საფრანგეთის ელჩს სთხოვდა ეჩმიაძინის პატრიარქის ბრძანებით დატყვევებული ახალციხელი ეპისკოპოსის განთავისუფლებას, კარდინალისადმი მიმართულ ანგარიშში წერდა: „ამ მხარეებში ერთი მისიონერის მიერ ნაპოვნი იქნა მსგავსი ნაწერი, რომელიც შესაძლოა დაკარგა რომელიმე ძმა მასონმა. მასში აღწერილია ცერემონია, რომლითაც იღებენ

ვიმედოვნებ, რომ ჩემი სიბეჯითე უკვალოდ არ ჩაივლის და მჯერა, რომ ხსენებული მონსინიორე ეპისკოპოსი მას სათანადოდ განსჯის. არ მისწერა მონსინიორ პადრე გენერალურ პრიორს, რადგან უკვე მოსული იყო დრო.

ამას გარდა, ვთხოვ თქვენს უმაღლესობას, მისიასთან დაკავშირებული საქმეები მოგვანოდოთ იმავე პატივცემული პადრე მთავარი წინამძღვრის მეშვეობით და არა მისი მდივნის, სალინის მეშვეობით, რომელიც ფრანგი კაპუცინელია. ხელახლა ვემთხვევი წმინდა სამოსს და ვრჩები თქვენი უმაღლესობის უმდაბლესი და უმორჩილესი მსახური

[რეგისტრირებულია 15 მაისს 1784 წ.]. ფრატე ფორტუნატო და ტრენტო, კაპუცინელი.

(Eminenza,

In risposta di veneratissima Sua devo parteciparli, qualmente, che e già più d'un mese, che ho fatto passare li Scudi 448 p.r via d'arzurun alla missione; con essere garantito qui delli medemi a Scanso d'inconvenienti, operando in tal modo Fra Fortunato come ne partecipai il R.mo P.re Pr.ore Gene.le, e qual volta dal med.o mi verrà partecipato qualche cosa intorno alli nuovi Lassidi; rapporto alla Deliberazione della S.a Congregazione secondo quello si degnò parteciparmi V.ra Eminenza, me ne saprò prevalere a suo tempo. Secondo lett.a del P.re Prefetto della Giorgia; sono Chiusi i passi delle strade da Akalsike a Tiffis; L'Imperatrice Moscovita inviò qui varii presenti per la pace fatta Cioè a S. E. Internunzio una Tabachiera tempestata di Brilanti del valore di P.re 20000, un anelo 10/m; un gargantiglia per la Sua Dama 10/m, una Pelicia di Samur 8/m una Camb[ia]le 20/m, al primo Dragomano testa 8/m alla Cancellaria 3/m; a S. E. Ministro di Francia una Tabachiera come Sopra 20/m (140v) una pelicia 8/m alla Cancellaria 3/m. all Ministro Inglese una Tabachiera come sopra 20/m, una pelicia 8/m al suo primo Dragomano pisani 5000, e due Suoi figlivoli fatti giovini di Lingua, alla Cancellaria 3/m. al Ministro Russo 1600 schiavi e tre pa[...] al suo primo Dragomano pisani 19/m e Cavagliere del 4.to ordine, il secondo Dragomano Colono di Titolo, e 13/m piastre per distribuire a tutta la Corte che in tutto ascende a P.re 178000; Secondo la voce che qui. Come della valuta di Codesti regali, ma da canto mio lo meto in quarantena secondo il mio Costume; e contutta la più pafonda; ed innalterata stima; passo a farmi degno di baciarli la Sacra Porpora.

Di V. Eminenza, Cos.pli, 24 Marzo 1784.

P. S. p. non mancare al [Umlm.o e Devts.mo Ser.o] mio dovero li dirò qualmente dopo eservi il P.re Pietro An.to dall'Acquila per la seconda volta qui tornato dalla missione, per portarsi in Provincia si (141r) trasferi a Smirne. Da dove scrisse a Ques-to Monsig.r che voleva ritornare qui, il quale li rispose che seguiti il viaggio suo, con tutto ciò si trasferi a Sico. Da dove opure scrisse al pred.to Mons.re il quale li rispose

ძმობის წევრებად. მას თქვენს უმაღლესობას ვუგზავნი, რათა მან გამოიყენოს მიზნობრივად. თუ თქვენი უმაღლესობა ინებებს მის გამოქვეყნებას, მაშინ იხილავდა სამყარო ურწმუნოთა, ბნელეთის შვილთა ქმედებას, რომელთაც სძულთ ნათელი. სხვა არა დამრჩენია, გარდა იმისა, რომ მუხლი მოვიყარო და ვეამბორო წმინდა ბისონს, როგორც ვიქცევი კიდეც თქვენი უმაღლესობის მიმართ. პერა, 30 აგვისტო 1769. უმდაბლესი, უერთგულესი და უმორჩილესი მსახური ჯუზეპე მარჩიანოპოლის ეპისკოპოსი, კონსტანტინოპოლის სამოციქულო ეკიარი, (პფსა, ტ.3, ფ. 208).

come sopra; e che se verrà qui ne Fra Fortunato ne altri lo riceverano; ma lui punto non curante, li 11 del Corente si transferi qui e portatosi da me li dissi, che avendolo salvato la prima volta la seconda più non potevo, se lui non avea Obbedienza perche lui dova portarsi in Provincia Secondo. L'obbedienza del R.mo P.e P.re Gen.e Fattagli venire del M. R. P.re Prefetto Secondo quello mi disse Mons.r Vescovo come religioso incapace per tal missione, non avendo potuto in tanto tempo, intraprendere la lingua, sichè si portò a S.o Lui; intanto non manca di avvertire la da me già prevenuta S. E. Ambasad.o.r Francese; del hueso mi disse di partecipare q.to occorreva a Monsig.r Vescovo; parlattomi dunque da lui, e notificatogli il Caso, mi disse che facea duopo lo ricevessi per ora tanto, su di che risposi che a suo riguardo l'averei accettato, ma lo stesso giorno convenuto insieme con il Ministro hanno obbligato i Religiosi di S.o Lui a doverlo tenere fino a Pasqua.

Il Religioso si e di già trovato Imbarco per Trabisona, lo che saputo, da varii Gior-giani, e la Sua idea oggi giorno furon da me a pregarmi d'impedire questa Sua intrapresa per non pregiudicare la missione i quali mandai da Mons.r Vescovo, perche in questo (141v)

[Giorgia 24. Marzo 1784.] a me, povero Sciapazochio non ho quell'autorità di poterli impedire, abbenche la Religione non m'ha ancora levata la voce attiva, e passiva, ma ciò non stante. Spero che per la mia deligenza non partirà; già credo che il pred.o Monsig.r Vescovo li darà distinto raguaglio. Non scritto al R.mo P.re P.re G.le. per averlo già prevenuto tempo si di tal hueso. Prego innoltre V. E. in occasione d'affari per la missione di Conferire con lo Stesso R.mo P.re Pre.e Generale, e non con il di lui Segretario Salini perche Cap.o Francese; e rinovandoli il bacio del Sacro Lembo sono.

Di V. E. Umlm.e D.o S.o. R. 15. Maggio 1784, F. Fortunato Da Trento Cappuccino).

I. 3. პვსა, ტ. 4, 164r-164v, დოკუმენტი სიახლეების შესახებ საქართველოსა და კონსტანტინოპოლში

საქართველოდან ჩამოსული სიახლე

გასულ თვეს, 1784 წლის ოქტომბერში, უფლისწული ერნესტო, ლანდგრაფის,²⁶³ კარლო ემანუელე რეინფელსის ძმა, ლეკებისგან მოკლულ იქნა ტყვიით მკერდში ამ სუვერენის თვალწინ. ამან, არის რა კათოლიკე, მიბრძანა, დამემარხა ჩვენს [ამჟამად] ჩამორთმეულ ეკლესიაში ყოველგვარი პატივით, რომელიც მას ხვდა წილად ამ უფლისწულისგან, მისი პიროვნების დამსახურების მიხედვით. და ახლა, ამას გარდა, სპარსეთის კუთხიდან შეუკვეთა მარმარილოს ქვა. იწყება უკვე დაპირისპირებები ამ სუვერენსა და ახალციხეს შორის, რის გამოც გზები ჩაკეტილია და შეუძლებელია მიმონერა.

ქალაქ განჯის დიდგვაროვანი სპარსელები აჯანყდნენ, აიღეს ციხე-სიმაგრე და გააძევეს ამ უფლისწულის და შუშის (შექის) ხანის გუბერნატორი. ეს უფლისწული სოფელში იმყოფებოდა ძლიერი ჯარითა და კიდევ რუსული გარნიზონით. ერენის ხანი ცოტა ხნის წინ მოკლულ იქნა დღევანდელი ხანის (რომელიც 12 წლის ყმანვილია) ბიძის მიერ. სამეფო ტახტის ძიებაში ამ მმართველმა მოაწყო შეტაკებები და აჯანყებები დღევანდელი მმართველი

²⁶³ ფეოდალური ტიტული გერმანიაში.

ხანის წინააღმდეგ; და თუ ამ უფლისწულისგან არ მიიღო დახმარება, შესაძლოა, უღალატონ.

უფლისწული სოლომონი დაიღუპა ტვინში სისხლის ჩაქცევით მემკვიდრის გარეშე. თავისი სამეფო დაუტოვა ანდერძით მის ბიძაშვილს, დავით მეფედ წოდებულს. ყველაფერი, რაც უნდა დარჩენოდა მისი გარდაცვლილი ძმის შვილს, არჩილს, აგრეთვე მემკვიდრეობის კანდიდატს, არჩილის ძეს, დავით მცირედ წოდებულს და ამ სუვერენის ქალიშვილის 12 წლის შვილს.

იმერეთის დიდგვაროვანმა ქაიხოსრომ, რომელიც გაძევებული იყო სოლომონის მიერ, მიიღო დიდი გამგებლისგან იმერეთში დაბრუნების უფლება და ჯარები მიუახლოვა ბათუმის პორტს. ამ დროისთვის იმერეთის ახალი მეფე იმყოფება საზღვრებთან თავისი ჯარით და ამბობენ, კავშირი შეკრა უფლისწულ დადიანთან და უფლისწულ გურიელთან. არავინ იცის, რა იქნება ბოლოს.

როგორც ჩანს, განზრახულია დალესტინის მთლიანად დაცლა მოსახლეობისაგან ახალციხისთვის ჯარის შესაგროვებლად. ეს ჯარი ამჟამად ჟლეტს აქ, საქართველოს მთიანეთში, ხალხს და ატყვევებს მთლიან სოფლებს. ამ სანყალმა უფლისწულმა კი არ იცის, პირველად რომელს გასცეს პასუხი.

სიახლე კონსტანტინოპოლიდან 25 მაისი 1785.

30 აპრილს აქ მოიტანეს ვეზირის თავი და ამ თვის 19 რიცხვის შემდეგ კაპიჯი ბასსიმ აგრეთვე მოიტანა ბოსნიის სოლიმან ბასას თავი. ბელგრადის ბასასთანაც იქნა გაგზავნილი კაპიჯი ბასსი თავის მოსაკვეთად, მაგრამ ამბობენ, რომ მან თავი გადაირჩინა იმპერიის ქვეყნებში გაქცევით. იმავეს ამბობენ მოლდოვეთის უფლისწულზეც, რომელთანაც ასევე იყო იგი გაგზავნილი თავის მოსაკვეთად.

აქ სამეფო კარზე მომსახურე პერსონალში დიდი სიახლეებია: გამოცვალეს ფინანსთა განმგებელი, დიდი მდივანი და არტილერიისა და ასაფეთქებელი ნივთიერებების განმკარგველი გენერლები და ა.შ.

(Novita pervenuta da Giorgia

Nel mese scorso d'ottobre 1784 Principe Ernesto fratello di Carlo Emmanuele Reinfels langravio fù ucciso di palla nel petto dalli Lecchi sotto gl'occhi di questo Sovrano, il quale /essendo Cattolico/ ordinò che fusse da me serpellito nella nostra chiesa tolta; con tutte gli onori fatto gli da questo Principe Secondo meritava la persona; et adesso sin da Kcis nella persia ha commissionato una lapide di marmo. Lo griego. Cominciano già le ostilità tra questo Sovrano, ed Akalzike, e perciò le strade sono serrate e le lettere non hanno passaggio. Li Nobili Persiani della Citta di Gangia si sono ribellati presero la fortezza, e scacciarono il Governatore di questo Principe, e quello del Kan di Sciuscia. questo Principe si ritrova in campagna, con un forte esercito. oltre le milizie Russe. Il Partito del Kan di Erevan poco tempo fà ucciso dal zio del presente Kan ragazzo di 12 anni in circa posto in trono da questo Sovrano fa delle incursioni, e sollevazioni, contro il presente Kan regnante, e se non viene da questo Principe aiutato verra forse tradito.

Il Principe Salomone morto d'accidente appopletico senza erede lasciò per testamento il suo regno al fratello Cugino detto David Re, con tutto ciò che averebbe dovuto succedere il figlio del fratello defonto detto Arcili, ed il successore pretendente figlio di Arcili chiamato David il piccolo e nipote di questo Sovrano figlio della figlia d'anni 12

Caicosro nobile Imerettano esiliato da Salomone ottenne dal gran Sig.e l'investitura per Imeretti, e le truppe che approdò pella porta di Battum, ed al presente il nuovo re David di Imeretti si ritrova alli Confini sul suo esercito, e dicesi, che abbi confiderati il Principe Dadiani, ed il Principe Guriel non si sa il fine Sembra che il Daghislandi si volesse spopolare correndo le truppe per Akalzike, le quali al presente fanno stragge qui nella giorgia superiore facendo schiavi vilaggi intieri. e questo povero Principe non sa a chi dover prima rispondere.

Novità di Cos.p.li 25 Mag.o 1785

Li 30 ap.le fù portato qui la testa del porto vesir; e li 19 del cor.e fù parimente portato dal Capigi Basci la testa di Soliman Basa di Bosnia; al Basa di Belgrado fù spedito un Capigi Basci per tagliarli la testa, ma si dice che lui si sia messo in salvo nei stati Imperiali; e lo stesso si dice del Principe di Moldavia al quale pure era mandato per il suo capo. qui la corte hà fatto gran cambiamenti delli ufficiali, e come il Tesoriere, il gran Cancelliere il Generale dell'arteglieria, e quello delle munizioni etc.).

2. ანტონ გლახაშვილის წერილები²⁶⁴

პფსა, ტ. 7, ფ. 151r 152v, 29 მარტი, 1847 წ.

დიდი ხანია, რაც მოკლებული ვარ სასიხარულო [დამამშვიდებელ] სიახლეებს თქვენი უმაღლესობის მხრიდან. ვვარაუდობ, რომ ამ დროისთვის თქვენს უმაღლესობას უკვე გაგონილი ექნება ახალი სასულიერო პირების მოსვლის ამბავი, რომლებიც მოჭილოვის კონსისტორიუმის მიერაა გამოგზავნილი მისიონერთა თანამდებობის დასაკავებლად ამ მხარეში. ისინი ოთხნი არიან, მათგან ორი თბილისში, ერთი გორში და ერთიც ქუთაისში. საერო მღვდლები არიან, ერთი მათგანი წმინდა ლაზარეს ორდენიდანაა, თუმცა, როგორც ჩანს, ისიც საერო მღვდლებში ითვლება. მათ აქვთ თავიანთი ცნობა [ლიცენზია] ზემოთხსენებული კონსისტორიუმის მხრიდან, რაც ნანახი მაქვს ქუთაისის მრევლის მღვდლად განწესებულ სტანისლავო მისიევიჩთან. მეც ქუთაისში ვიმყოფები.

მე არ ვიცი, თქვენო უმაღლესობავ, რა გავაკეთო, რადგან ჩემთვის ნამდვილად ცნობილია, რომ ისინი აქ წმინდა საყდრის ბრძანებით არ მოსულან. შესაბამისად, მე დიდ უხერხულობაში ვარ. ზემოთხსენებმა სტანისლავომ ხალხს განუცხადა, რომ იგი მღვდლადაა განწესებული და ამის შესაბამისად ახორციელებს მასზე დაკისრებულ მოვალეობებს. მე მივწერე თბილისში ერთ-ერთ იმათგანს, ვისაც პრეტენზია აქვს, რომ საქართველოს მეთაურია, რომელსაც ჰქვია ჯუზეპე ბერგიანსკი, და ვთხოვე, ჩემთვის შეეტყობინებინა (და ეს სპეციალურად გავაკეთე, რომ გამერკვია, მართლა წმ. საყდრის თანხმობით მოვიდნენ ეს მღვდლები, თუ არა. და ამასთან, არც მინდოდა დამორჩილება, სანამ წმ. საყდარი ნათელს არ მოჰფენდა ამ საქმეს და არ მიმითითებდა, ვის უნდა დავემორჩილო), ჰქონდა თუ არა მას რაიმე ბრძანება კონსისტორიუმისგან ჩემი მისამართით.

მან მიპასუხა, არ მაქვსო. მართლაც, მან მითხრა, რომ ისიც არ იცოდა, თუ მე ქუთაისში ვიმყოფებოდი. მაგრამ დაამატა, რომ სტანისლავო ქუთაისის მღვდელია და მისი სრული უფლებაა განმგებლობა, როგორც ღვთისმსახურების (საიდუმლოთა აღსრულების), ასევე ყოფით სფეროში. ამის შემდგომ მე ამაზე აღარაფერი მიმიწერია, რადგან საქმე დამთავრებულად ჩავთვალე. ამ მიზეზით გამოვეცალე იქაურობას, ვინაიდან ჩემთვის საბედისწერო შედეგს მოველოდი იმ საქმეში გარევისგან, რომელიც წმ. საყდარმა დააკისრა მათ [...].

ხალხი მეკითხება, ესენი ლეგიტიმურ საფუძველზე არიან გამოგზავნილი თუ არაო. მე, თქვენო უმაღლესობავ, რისი გაკეთება შემიძლია? მხოლოდ იმას ვუპასუხებ, რომ ამ კრიტიკულ ვითარებაში თავს კითხვას არ ვუსვამ მათთან დაკავშირებით. მაგრამ ყველა თავისი სინდისის მიხედვით იქცევა, მათ შორის ის პირებიც, ვისთვისაც შეიძლებოდა გამენდო სიმართლე მათ შესახებ. მათთვის რომ მეტქვა, ეგენი ლეგიტიმურად არ არიან გამოგზავნილი-

²⁶⁴ ანტონ გლახაშვილის წერილების ვრცელი რეზიუმეები 2011-2012 წ. ექსპედიციისას მოამზადეს ს. კენჭოშვილმა, მ. მირაშვილმა, ს. თვარაძემ და ნ. დობორჯგინიძემ. დანართში დაბეჭდილი წერილები თარგმნეს მაია დამენიამ და თამარ პატარიძემ. სამომავლოდ დაგეგმილია ანტონ გლახაშვილის წერილების სრულად თარგმნა.

მეთქი, განა ყველანი განუდგებოდნენ მათ? არა მგონია. ეგების არც გამყიდონ ისკარიოტელებმა და ხალხის დამაბრკოლებლადაც არ გამომაცხადონ? განა ეგენი რომ გამომეაშკარავებინა, ჩემზე ასე არ იტყოდნენ?

თქვენ რომთან მიმონერა გაქვთ, სხვანაირად ვერ გაიგებდით, ლეგიტიმურად არიან გამოგზავნილნი თუ არა, და მერე თქვენც ერთი მათგანი ხართ, ვინც შორიდანაა გამოგზავნილი. მაინც ვამჯობინე, გავჩუმებულიყავი საბედისწერო შედეგების მოლოდინში, და იმიტომაც, რომ (ეს ყველაფერი) ფორმალურ ცოდვად არ გადაიქცეს. განსაკუთრებით კი იმიტომ, რომ არა მგონია, ხალხმა თავი მოიზღუდოს მათგან. აგრეთვე იმიტომაც, რომ მაშინ ლათინური ღვთისმსახურების წესის მქონე ხალხი უნდა დამესმინა, იმ დროს, როცა ისინი ისეთ მთავრობას ექვემდებარებიან, რომელთანაც არაფრის თქმა არ შეიძლება; ამასთანავე, თავად ჩვენც იმავე კონფესიის მღვდელმსახურები ვართ.

სანამ მთავრობა არ დაექვს ლეგიტიმიზაციას და ლეგიტიმურობას, ხალხი დუმს და მეც ვშიშობ. ამ მღვდელმსახურების მოსვლით მე კარგ შედეგს ვერ ვხედავ ამ საწყალი კათოლიკეებისათვის, რადგან მოსულნი შორს არიან მისიონერთა მღვდლების (ტვირთის) ტარებისაგან. ეს კი, ღვთის წყალობით, ამ ქრისტიანობას ყოველთვის შეეძლო და ახლა ველარ ახერხებს. ხალხი არ არის მათით კმაყოფილი, მაგრამ რა ქნან?

თქვენო უმაღლესობავ, გიგზავნით წერილს, რომელიც მომწერა მხითარისტმა სიმეონ ჩილეოდომ, რომელიც თბილისში მყოფ ამ კლერიკალთა შორის იყო. მე არც ერთი მათგანისთვის არ გამიმხელია ის უფლებები და იურისდიქცია, რაც წმ. საყდრისაგან მაქვს მონიჭებული, რადგანაც ძალიან ვშიშობ, გამომდინარე იქიდან, რომ ესენი სხვები არიან. ესეც ვიფიქრე: თუ შემთხვევით რომელიმე მათგანი მიცნობს, გამოვამჟღავნებ უპირატესობას, რაც საქართველოში წმ. საყდრისგან მაქვს მონიჭებული. თუმცა, ისინი რომ ვნახე, შევშინდი, არ გავიყიდო-მეთქი. ამიტომ თავი შევიკავე, ძნელად თუ შევძლებდი მათთვის ნდობის გამოცხადებას.

საბოლოოდ, ესაა, უმაღლესობავ, ჩემი სასონარკვეთა, გინდა კათოლიკობის გამო, გინდა ჩემი პიროვნების მიზეზით, რომელიც ასე დატანჯა ამ საქმემ. დიდი ხანია, რაც სურვილი მქონდა, მომეწერა თქვენთვის მათი მოსვლის შემდეგ, მაგრამ ვშიშობდი, რადგან ვერ ვიპოვე ადამიანი, ვისთვისაც წერილის მინდობას შევძლებდი. ამის გამო ამ დღეებში მოვედი ადგილას, რომელსაც ჰქვია ოზურგეთი, სადაც რამდენიმე კათოლიკე ოჯახია. მათ სასულიერო პირი არ ჰყავთ და (აქ მოსვლის) მოტივად გამოვაცხადე მათი სააღდგომოდ ზიარების (საჭიროება); და ვაზიარებ კი, მაგრამ მთავარი მოტივი მაინც იყო მდგომარეობის გაანალიზება (ანმყოს წინასწარმეტყველება) და ის, რომ არ ვზიარებულიყავი მათი ხელიდან, თანაც სახალხოდ, წმინდა ხუთშაბათს, და ამით ლეგიტიმურობა არ მიმეცა მათი მოსვლისათვის. აი, ამ მიზეზით წამოვედი ამ მხარეში ამ დღეებში.

ხომ იცით, რომ მეც სასულიერო პირი ვარ, არ მახსენდება კანონიერი სასულიერო პირი, რომ ამდენ ხანს არ ეთქვა აღსარება. დაახლოებით თვე ნახევარია, ზემოთ მოხსენებული სტანისლაო ქუთაისში იმყოფება, მაგრამ

მისთვის აღსარება არ მითქვამს, არც მას – ჩემთვის. ახლა ამას ვფიქრობ: თუ შემთხვევით ჩემთან აღსარება მოუწდა, მე სხვა საშუალება არ მექნება, გარდა იმისა, რომ მივიღო და მითხრას. აქ მე ჩემი ნებით არ მოვსულვარ, არამედ კონსისტორიუმის ნებით. მაშინ მეც დამჭირდება, რომ გავენდო მას, ეჭვის საბაბი რომ არ მივცე.

მღვდელმა დამიანო პრეფ.მა გარკვეული პრობლემები შეუქმნა წმ. კონგრეგაციას შერეულ ქორწინებასთან დაკავშირებით. გადაწყვეტილების ასლი ჩემთვის გამოგზავნილ იქნა მღვდელ ბონავენტურას მიერ. მე ის ნავიკითხე და ყველაფერი სწორი მეჩვენა, მაგრამ როცა ვკითხულობდი პასუხს ამ სულ სხვა პრობლემაზე, შემეშინდა და ჩემს თავს ვუთხარი: როგორ შეიძლება ამის გაკეთება, სანამ საიმპერატორო კანონი კრძალავს ასეთ მონაწილას? მართლაც, როგორც მეუბნებოდა ზემოთ ნახსენები სტანისლაო – როცა რაღაცას ასე არაპირდაპირ ლაპარაკობდა შერეულ ქორწინებასთან დაკავშირებით – აკრძალულია ისიც, რომ სამღვდელოება ხელს უშლიდეს კათოლიკე პირს აღსარების ჩაბარებაში. ეს კი კეთდება იმ მიზნით, რომ პირმა აღსარების თქმა მოახერხოს და არ მიმართოს ამისთვის ვინმე არაკათოლიკეს. მაგრამ როგორ მოახერხებს სამღვდლო პირი, რომ ასეთ პირს მონაწილეობა აიძულოს?

მე აგრეთვე ვიცი, რომ სანამ ცოცხალი ვარ, მინდობილი ვარ ღვთის წყალობას და არ შევწყვეტ, რამდენადაც შემიძლია, აკრძალვას ასეთი რამისა. და თუ სახალხოდ ვერა, კერძოდ მაინც მოვახერხებ ამას ღვთის შეწევნით. ამრიგად, ახლა თქვენს უმაღლესობას უკანასკნელად ვთხოვ, იესო ქრისტეს სიყვარულის სახელით მომეხმაროს ყოველ მხრივ სადარდებელში ჩავარდნილს. ამ ქვეყნიდან გასვლა რომ შემიძლოს, ამას აუცილებლად გავაკეთებდი, მაგრამ არ შემიძლია. წმინდა საყდარმა, რაც მართალია, მე დამაყენა საქართველოს ვიცე-პრეფექტად და ხელახლა მომანიჭა ფართო ფუნქციები. მაგრამ, რის მაქნისია ეს უფლებამოსილებები, თუ მათ ვერ გამოვიყენებ.

ამ ახალ მღვდელმსახურთა (მოსვლით) ისინი [უფლებრივად] უმაღლეს-ნიც არიან და ყველაფერს განაგებენ. მე კი კონსისტორიუმი არ მიცნობს, არც მინდა ვიცნობდე, თუ თვით წმიდა საყდრის ნება არ იქნება ამაზე. და ღმერთმა არ ქნას, რომ ეს მხარე მათი იურისდიქციის ქვეშ აღმოჩნდეს, და დაე, ღვთის მადლით აქ დაბრუნდნენ ჩვენი მამები, რასაც მთელი გულით ვნატრობ.

მოიღეთ მოწყალება, თქვენო უმაღლესობავ, როგორც ყოველთვის მოიღებდით ხოლმე, და მითხარით, რომ არ მიგიტოვებთ. გამაგებინეთ, რა უნდა გავაკეთო. წმ. კონგრეგაციას ვარ მიჯაჭვული, რვეული გადაშლილი მაქვს დასაწერად, და ამას ვაკეთებ კიდევ, როცა შემიძლია, მაგრამ აქედან რომთან კომუნიკაცია აკრძალულია; ჩემზე მალლა თქვენი უმაღლესობაა. და აბა, მე რა ვქნა, როცა ასეთ სახიფათო სიტუაციაში აღმოვჩნდი?

თუმცა არ ვარ ვალდებული, ამ სამღვდლო პირ სტანისლაოს დავემორჩილო, მაინც, ვიცნობ რა მის ბუნებას, თავს მორჩილად ვიჭერ, რადგან ის ამბობს: „აქ მე ვარ მღვდელი“. და რა გავაკეთო, როცა ძალა მის მხარეზეა? მაგრამ რამდენადაც შემიძლია და რამდენადაც უფლება მაქვს მოცემული (ამ სიტუაციიდან გამომდინარე), ვეხმარები ამ სანყალ და მიტოვებულ ხალხს. ახლა ვარ [...] მიჯაჭვული, როგორიც არის. ვერ ვხედავ, რომ მას სურვილი

ჰქონდეს შეისწავლოს ამ ქვეყნის ენები, რათა აქაურ კათოლიკეთ დაეხმაროს.

უბადრუკი სეიგულოვი (შაგულოვი) ისევ ისეა, როგორც ადრე. როგორც ჩანს, ჯერ არ დაუმთავრებია. რადგან გასულ წოემბერს პოლიციის საშუალებით გამომიგზავნა დაზღვეული წერილი, სადაც მეკითხებოდა ეკლესიის შემოსავლების და გასავლების მდგომარეობის შესახებ; და ეს გააკეთა საეკლესიო სულით. თუმცა მე ვუპასუხე და მან ვერ გაიგო. როგორც აღმოჩნდა, მას დაუმორჩილებლობაში, უპირატესობაში, ამბოხში ერჩივნა სიკვდილი. თუმცა ღმერთმა სწორ გზაზე დადგომის მაღლი მიანიჭა. პასუხს რომ მწერდა, ისე არ მოუწერია, როგორც ვინმეს, ვინც ჩემი წერილი მიიღო, არამედ მხოლოდ თავისი მხრიდან მომწერა, რადგან სხვაგვარად საშიში იქნებოდა, (წერილის) მტრის ხელში ჩავარდნის შემთხვევაში.

მგონია, საჭიროა, თქვენს უმაღლესობას შევატყობინო, რომ მაშინ საიმპერიო ბრძანებები მოვიდა, რომლებმაც განდევნა მღვდლები. და დასუსტდა სეიგულოვი, რომელიც თბილისს სასწრაფოდ სთხოვდა სასულიერო პირებს, რომლებიც გამოგზავნეს კიდეც. ხალხი შფოთავდა, თავდაპირველად პროტესტი გამოითქვა ლათინური ღვთისმსახურების წესის მიმდევართა შორის. შემდეგ მღვდლის გარეშე დარჩენილმა თბილისის ხალხმა გაუგზავნა მათ ახალი მღვდლები ლათინური ღვთისმსახურების წესისა და, ალბათ, ამ მიზეზით მეთაურს მისწერეს თხოვნით, რომ, ან დარჩნენ მათთან ეს მღვდლები, ანდა გამოეყოთ ახალი სამღვდელოება. მაგრამ მხოლოდ თბილისის ხალხს რისი გაკეთება შეუძლია, ვინაიდან ხალხი შფოთავდა სეიგულოვისგან წამოსული ხმების გამო. სხვანაირად არც შეეძლო ხალხს და არც უნდოდა.

რუსები იმდენად ჭკვიანები კი არიან, რომ სხვები არ ალაპარაკონ, ხალხი მღვდლების გარეშე დატოვესო. დასასრულს მაქვს პატივი გემთხვიოთ, თქვენო უმაღლესობავ, ხელს ვანერ. 29 მარტი, 1847.

(Sono privo da molto tempo delle consolanti notizie di U. Eminenza suppongo Che V. Em. Avrei inteso fino a questa ora la venuta de' nuovi ecclesiastici mandati dal Concistoro di Mohileci per occupare i posti de' Missionerj Cap. in queste parti. Questi sono in numero quattro due cioè in Tiflisi uno in Gori e il terzo in Kutaisi. Essi sono preti secolari fieri di uno che è Lazarista, Ma di presente sembra, che anch'esso sia annoverato tra i preti secolari; Essi hano le loro patente del detto Concistoro, conforme ho veduto la patenza di Stanislavo Misieviz che è destinato Parrocco di Kutais, dove mi trovo io. Io non saprei, Eminenza cosa debba fare; perché sò di certo, che eglino non sono venuti quà per l'ordine della S. Sede ; ed io per conseguenza mi trovo in grand'imbarazzo. Il detto Stanislao si dichiarò al popolo ch'egli è stato destinato gli parrocco, e così facevo i rimanenti nei' rispettivi posti. Io scrissi in Tiflis ad uno di questi che pretende d'esser superiore della Giorgia, il quale si chiama Giuseppe Berzainski, pregandolo che mi facesse egli sapere (e ciò feci a bella posta per sapere, se realmente siano venuti col consenso della S. Sede, e non per prestargli obbedienza fin tanto che la S. Sede non terminerà l'affare, che si tratta e non mi ordinerà a chi debbo obbedire) se avea egli qualche disposizione da Concistoro intorno a me. Egli mi rispose di non averla ; anzi, dice egli, neppur sapeva, se io era in Kutais. Ma soggiunse che il sulodato Stanislao è destinato parrocco di Kutais, il quale ha la piena potestà di reggimento, tanto

nell'amministrazione de' sacramenti quanto ancora delle cose temporali. Io poi nulla scrissi più di ciò, essendo la cosa terminata, e per questo mi sono ritirato vedendo la funesta conseguenza per me, se mi intrometteva nell'affare dell'ufficio impostomi della S. Sede a loro? Il popolo di qui mi dimanda, se essi siano legittimamente mandati, o non.

Io, Eminenza, cosa posso fare? Solamente loro rispondo, che in sì critiche circostanze non mi si dimandi niente intorno a loro, ma ciascuno agisca giusta la

retta coscienza, sebbene ad alcune persone, di cui poteva fidarmi, di la verità intorno a loro. Se dicessi loro, ch'essi non siano legittimamente mandati forse tutti si ritirerebbero da loro? Non le credo. Forse non sarò tradito, Trovandisi Degli Iscarioti, e giudicato come perturbatore del popolo? E dichiarondoli tali non mi si direbbe così? Dunque voi avete corrispondenza con Roma, Altrimenti non lo sapreste, se siano legittimamente mandati, o non, e siete uno di quelli che sono mandati forsi del confine. Dunque ho preferito il tacere, considerando le conseguenze funeste, ed in oltre affinché non divenga almeno peccato formale, specialmente non sperando, che il Popolo possa ritirarsi da loro; perchè

dichiarandosi il popolo del rito latino, appresso il governo non potrà dir nulla, essendo gli dati i sacerdoti del medesimo rito, mentre il governo non cerca la legittimità, o l'illegittimità; e perciò il popolo tace, perchè lo temo. Per la venuta di questi sacerdoti non vedo affatto l'effetto buono per questi poveri cattolici, perchè questi sono lontani dal portamento de' prii missionari, che questo cristianesimo ebbe per grazia di Dio, ed ora ne è privo. Il popolo non è contento di essi, ma che gli riesce dalle mani? mando a V. Em. La lettera, che mi scrisse hair Simeon Ciuleodio mechtarista, colla presente intorno a questi monaci sacerdoti, che si trovano in Tiflis. Io non ho manifestato a nessuno di questi la facoltà, o giurisdizione concessami dalla S. Sede; perchè temo molto, essendo questi differenti. Ho pensato anche così: se per avventura verrà qualcuno di loro da me a confessarsi, gli manifesterò la superiorità della Giorgia accordatami dalla S. Sede; ma vedendoli tali, ho temuto, che non fossi traditore perciò mi son'astenuto, difficilmente potendomi fidare di loro.

È somma, Eminenza, la mia afflizione sì per cotesto cattolicismo, sì della mia Persona, che sono tormentato gravamente per questo affare. So da molto tempo avea intenzione di scriverle, dopo la loro venuta, ma temeva sempre, specialmente non roviendo tale persona, a cui potessi consegnare la lettera. Per questo sono venuto in questi giorni nel confine, che si chiama Ozurgheti, dove si trovano alcune famiglie cattoliche, che sono senza sacerdote, e presi per motivo la loro confessione pasquale, e le confessai sì, ma il principal motivo fu di predire la presente, e di non comunicarmi per le sue mani nel giovedì santo in pubblico, come io approvassi la loro venuta; per ciò in questi giorni mi sono ritirato in questo paese. Sa che sono sacerdote, non mi ricordo trovandosi il legittimo sacerdote, che non mi confessassi da tanto tempo.

Circa un mese e mezzo che il deto Stanislao si trova in Kutais, ma appresso lui non mi sono confessato, nè egli da me. Io penso ora così: se per avventura egli vorrà confessarsi da me, io non trovo mezzo, se non ammetterlo, dicendo egli: io non sono venuto per mia volontà, ma per quella del Concistoro; e allora bisogna, che anch'io mi confessi da lui per non dargli verinmotio di sospetto.

Il M.R. Pre Damiano Pref. avendo proposto alcune difficoltà alla S. Cong. intorno al matrimonio misto, la copia della decisione di esse mi mando il Pie/Pre Bonaventura. Io la lessi s trovai in essa tutto giusto, ma leggendo la Risposta della terza difficoltà ho temuto molto dicendo a me stesso: come si potrebbe ciò fare, mentre la legge imperiale proibisce tale penitenza? Anzi, come mi disse il sopra menzionato Stanislao, mentre gli diceva qualche cosa anzi indirettamente intorno al matrimonio misto, che è proibito anche che il sacerdote viete nella confessione alla persona cattolica, che si confessa affinché non prenda ella la persona acattolica. Dunque come potrebbe Il sacerdote imporre a tel persona tale penitenza ? Io anchè le sapessi, chè mi uccidessero alla grazia di Dio finchè sono, non cesserò, quanto potrò, di proibire tal cosa, non potendo in pubblico, privatamente la Farò coll'ajuto di Dio. Presento innanzi a V. Em. la prego ultimamente per amor di Jesù Cristo P.3 ad aiutarci, trovandomi da ogni parte angustciata. Se potessi uscire da queste parti, assolutamente le farei, ma non le posso. La S. Sede, è verò mi constitui vice-prefetto della Giorgia, e nuovamente mi accordò ampie facoltà; ma che mi servono tali facoltà, non potendo prevaglermi di esse, a cagione de' nuovi sacerdoti? Essi sono e superiori, e tutto, ed Io nè sono conosciuto dal Concistoro, nè vorrò conoscere, se non mi Obbligherà la S. Sede; e Dio non faccia, chè questa parte sia sotto la giurisdizione di esso, ma ci faccia questa grazia, che ci ritornerei i nostri padri, che desidero con tutto il moi cuore. Dunque abbia pietà V. Em. come sempre l'ebbe, dime, e non sia abbandonato. Mi si faccia sapere, cosa debba io fare. Sono legato alla S. Cong. col gior aperto di scrivere, ed io là farò, quando la potrò, ma da questa parte è proibita la comunicazione con Roma, come ben lasù V. Em. Dunque cosa posso fare trovandomi in così pericolo su circostaanza? Io benchè non debba ubbidire a questo sacerdote Stanislao, pure conoscendo il suo natura le gli mostro ubbidienza, perch'egli dice "Io sono parroco", cosa possa Io fare, essendo la forza? Ma quanto posso, o sia mi è permesso dalla ci[...]tanza, ajuto questo povero ed abbandonato popolo. Adesso sono del [...] legato, essendo egli così. Non vedo ch'egli abbia intenzione di imparare lingue del paese per ajutare questi cattolici.

Disgraziato Seigulovi si trova, come fu. egli pare non cessa ancora; perchè nel passato novembre mi mandò per mezzo della Polizia in plico, dove mi dimandava lo stato delle entrate, e uscite della chiesa, e fa quello delle anime ec. Ma Io neppure lo risposto, e altro non ho saputo. Egli, come apparisce, vuole morire nella sua ostinazione, superbia, e disubbidienza.

Ma Dio gli conceda la grazia per seguire la via retta. Scrivendomi la risposta, non si scriva, come fosse ricevuta la mia, ma solamente Il di lei senso, altrimenti c'è paura, che non cada nelle mani de' nemici. Mi sembra, che sia bene di far sapere a V. Em. essendo allora venuto l'ordine imperiale che fossero discacciati i Pri, e facendo lo Seigulovi i passi erranti, chè ardi dimandare in Tiflis i suoi sacerdoti, i quali furon poi rimandati, ed il popolo temendo, prima già protestò il popolo di esserde le rito latino; poi rimanendo così senza i prie il popolo di Tiflis avea dato ltri prie del rito latino, ora forse per questo motive siano mandati epistle al generale in capo la supplica, o che rimanessero loro I prie, o che dessero loro nuovi sacerdoti. Ma qual passo fece il solo popolo di Tiflis, perchè temeva il popolo dalle voci, che si sentivano dello Seigulovi; altrimenti nè poteva

il popolo di fare, nè lo voleva. I russi sono furbi per non far dire agli altri, chè lascia Il popolo senza pastor. Del resto mi reputo in onore di prostrarmi a baciare Il limbo della S. Porpora di V. Eminenzo, mi segno, 29 marzo 1817, DVEMR, Cemimo, ed obbeimo servo

D.Antonio Glatov Alumno del v.c.u de P.Hoe.).

პფსა, ტ. 7, 162r-163v, 26 ივნისი, 1847

უმაღლესობავ,

თქვენო უმაღლესობავ, ორი წერილი მივიღე თქვენგან, რომელთაგან ერთში გამოთქვამთ კმაყოფილებას, რომ მე ჯანმრთელობა აღვიდგინე. მე უსასრულოდ მადლობელი ვარ თქვენი. შეიძლება ითქვას, რომ ასე თუ ისე, დავიბრუნე პირვანდელი ჯანმრთელობა. მაგრამ დაბრკოლება ჩემს საქმიანობაში, კერძოდ, ღვთისმსახურებას რაც შეეხება, ძალიან მთრგუნავს, როგორც სულიერად, ასევე ფიზიკურად. იმდენად, რომ თუ დიდხანს დავრჩები ასეთ მდგომარეობაში, რომელშიც ახლა ვარ, ველარ შევძლებ დავეხმარო ხალხს და ვერც დიდხანს სიცოცხლის იმედი მექნება. ღვთის ნება თუ აღსრულდება, შეიტყობთ ჩემს ამბავს.

მისმა უმაღლესობამ იცის, თუ როგორ ვახერხებდი ყოველთვის და როგორ ვცდილობ ახლაც, რომ თავიდან ავიცილო სულ პატარა დაპირისპირებაც კი, რაც ისედაც ყოველი ქრისტიანის მოვალეობაა, რომელი ღვთისმსახურების წესის მიმდევრებიც არ უნდა იყვნენ ისინი და არა მხოლოდ კათოლიკე სასულიერო პირებისა. აგრეთვე სხვა რიგის პირებთანაც, ვინც გინდა იყვნენ, (დაპირისპირება) არავისთან არ შეიძლება. აქედან ირკვევა, როგორც მგონია, რომ თქვენი უმაღლესობის წინაშე (ტყუილად) დამდო ბრალი ზოგიერთმა კლერიკალმა, მაგრამ ამაზე არ ვდარდობ, რადგან მისი უმაღლესობა მართალი მსაჯულია. კარგია, რომ თქვენი უმაღლესობის წინაშეც ბრალი მომეხსნა და გავმართლდი, მაგრამ არსებული მდგომარეობა საშუალებას არ მაძლევს ვილაპარაკო²⁶⁵ ყველაფერზე, მხოლოდ პატარა ნაწილზე თუ ვისაუბრებ.

მე, უმაღლესობავ, მინდოდა აღმეწერა ის ცოდვით სავსე და, ამავე დროს, უსამართლო მოპყრობა, რაც ჩემ მიმართ განსაკუთრებით სერ ჯოვანი მამულოვმა გამოავლინა, ახალციხელმა კლერიკალმა. იგი იცნობდა იმ კრიტიკულ ვითარებას, რომელშიც მე ვიყავი, (რადგან) გასულ წელს ისიც აქვე იმყოფებოდა. შემდეგ კი ბოროტისმზრახველი წერილების წერას მიჰყო ხელი ახალციხიდან. ასე ვერასოდეს დავამთავრებ. სხვა სასულიერო პირს, სახელით სერ იაკობ მარადას, მე, როგორც შემეძლო, ქრისტესმიერ ძმასავით ვექცეოდი. მაგრამ ეს უმადურები ბოროტად იქცევიან, განსაკუთრებით კი უტიფარი სერ ჯოვანი მამულოვი, რომელიც სამმა ან მეტმა საერო პირმა წააქეზა. ეს უკანასკნელნი, თავის მხრივ, არ გამოირჩეოდნენ დიდად (ღვთის)მოშიშებით, თუმცა მან სიამოვნებით ათხოვა მათ ყური.

სხვას აღარაფერს მოგწერთ ამის შესახებ, რადგან დარწმუნებული ვარ, რომ თქვენი უმაღლესობა კიდევ მეტ სამწუხაროს შეიტყობს, თანაც დრო აღარ მრჩება, სხვა საკითხებზეც უნდა დავწერო, სანამ წერილის წამლები სულ მალე

²⁶⁵ სიტყვა არ იკითხება, აღდგენილია კონტექსტი.

გამგზავრება. თუ თქვენს უმაღლესობას მოესურვება გაიგოს, რას აკეთებენ ზემოთ მოხსენიებული სასულიერო პირები აქ, და საიდან შეიძლება კიდევ შემთხვევს რაიმე ცუდი ამ ლათინური ღვთისმსახურების წესის კათოლიციზმს, მიზრძანეთ და მოგწერეთ და ამითვე დაგანახებთ ჩემს საქციელსაც, რომ განსაჯოთ, მართებული იქნება თუ არა ეს უკანასკნელი ამ სასულიერო პირების მისამართით.

ლორეტოში დაბადებული ვინჩენცო როცის სიკვდილის ამბავი ნამდვილია. მას სილატაკეში აღმოხდა სული, ისე, რომ მოწყალება შევავროვეთ მის დასაკრძალად, რადგან არავითარი სახსრები არ დარჩენია. შესაბამისად, სახელმწიფოს მისთვის ადმინისტრატორი არ გამოუყვია, ვინაიდან არც არაფერი ჰქონდა. მართალია, იგი საკმარის დინარებს გამოიმუშავებდა თავისი პროფესიით მოღვაწეობისას, მაგრამ მათ ხარჯავდა კიდევ. 1845 წელს მან გადაწყვიტა ოჯახთან ერთად თავის სამშობლოში, ანუ, იტალიაში გამგზავრებულიყო. მაშინ აქ იმყოფებოდნენ მისიონერი მღვდლები. (სამშობლოში) დაბრუნების დროს ანტონიო სასჩიმ ზემოთ ხსენებულ კოცის დაუტოვა 200 რუბლი, ანუ ვერცხლის კარბოვონცი, რათა მასაც მოეხერხებინა აქედან თავის სამშობლოში წასვლა და სიკვდილის შემდეგ სათუოდ არ გაეხდა თავისი ოჯახის ბედი, რომელსაც არაფერი ებადა. მან კი აიღო ეს დინარები და მართლაც წავიდა აქედან ზემოთ მოხსენიებულ წელს. ისმირნამდე რომ ჩააღწია, თავისდა საუბედუროდ, ოჯახითურთ ისევ თბილისში დაბრუნდა, სადაც გარდაიცვალა კიდევ. მან ისეთ გაჭირვებაში დატოვა ოჯახი, რომელიც ცოლის, ორი გასათხოვარი ქალიშვილისა და ერთი ბიჭისგან შედგებოდა, რომ სახელმწიფომ ამ ოჯახს პენსია დაუნიშნა ასოცი ვერცხლის რუბლის ოდენობით წელიწადში ოჯახის ხელმოკლეობის გამო; და აგრეთვე იმის საფუძველზე, რომ (კოცი) მხატვრის პროფესიით მუშაობდა მრავალი წლის განმავლობაში.

ზემოთმოხსენიებულ ორ ქალიშვილს რაც შეეხება, მამის სიკვდილის შემდეგ ისინი კათოლიკეებად განეწესნენ და ამით აგროვებდნენ მოწყალებას. ამათგან ორივემ კათოლიკეზე იქორწინა. მისი ვაჟი კი რუსულ სკოლაში იღებს განათლებას. აქედან ჩანს, რომ როცის არაფერი ებადა და არც არავითარი ფონდი არ დარჩენია (მეტიც, გავიგე, რომ ვალებიც დატოვა).

უკვე იცით, თქვენო უმაღლესობავ, რომ აქ მოჰილოვის კონსისტორიუმის მიერ გამოგზავნილ სასულიერო პირებს უკავიათ ადრინდელი მისიონერი მღვდლების პოსტები. შედეგი ისაა, რომ მე ღიად ვერ ვსარგებლობ წმინდა კონგრეგაციის მიერ ჩემდამი მონიჭებული იურისდიქციით. ისინი მე არაფერს მეკითხებიან, იქცევიან ისე, როგორც თვითონ უნდათ და მოსწონთ. შესაბამისად, მე მათთვის უცხოსავით ვარ, და ცდილობენ ის გამაკეთებინონ, რაც მოესურვებათ. მათსავე მფლობელობაშია ამ ეკლესიების მთელი ქონება, მათ ხელშია ეკლესიათა მთელი შემოსავალ-გასავალი. ამრიგად, მე ხელეშეკრული ვარ და სხვა არაფრის გაკეთება შემიძლია, გარდა მორწმუნეთა აღსარებების მოსმენისა.

ქუთაისში მყოფმა სასულიერო პირმა ამ ქვეყნის ენა არ იცის; მე კი ლიტურგიის ჩატარების უფლებაც არ მაქვს მისი სურვილის გარეშე. თუმცა, უმაღლესობავ, რისი გაკეთება შემიძლია? ყველა მხრიდან შევინროებული,

საფრთხეში ვდგავარ. მე ამათთვის ჩემი უპირატესობა არ გამიმხელია იმის შიშით, რომ უფრო დიდი უბედურება არ შეგვემთხვეს და ესენი მართლაც იმგვარად იქცევიან (რომ შეიძლება შეგვემთხვეს კიდევ). არ ვიცი, რას დავეყრდნო. ვოხრავდი და ვოხრავ გულით, იქნებ უმაღლესობამ გამიგოს იმდენად, რომ მომცეს მისიონერი მღვდლები, რათა ჩემმა სულმა მაინც შეძლოს სიმშვიდის მოპოვება. ძალიან ვწუხვარ როგორც სულიერად, ასევე ფიზიკურად.

აი, უკვე ხუთი თვეა, რაც ეს პოლონელი სასულიერო პირი, ჩვენს მხარეში რომ განანესეს, უკვე აქ არის და ჩემთან აღსარებაზე არც კი მოსულა, მაშინ, როცა სხვა კათოლიკე სასულიერო პირი აქ არ არის. ის კარტსაც თამაშობს, როგორც შევიტყვე, თუმცა მე არ მინახავს, რადგან არც სიახლოვე მაქვს მასთან და არც საუბრები. არც მე მითქვამს მისთვის აღსარება იმ მიზეზით, რომ ეგენი ლეგიტიმურად არ არიან მოსულები აქ. ხალხს კი ვაძლევ საშუალებას (აღსარება ჩააბარონ), რათა უარესი არ მოხდეს.

ამ თვის დასაწყისში შევიტყვე, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე მდგარი სამხედრო დანაყოფისთვის გამოგზავნილი ერთი მღვდელი, რომელიც, სავარაუდოდ, წმინდა საყდრის იაკობისტების ორდენიდანაა (მათ ბერნარდინელებს ეძახიან), გურიაში ჩამოვიდა. გურია კი ქუთაისიდან ორმოცდახუთი მილის სავალზეა. ჩუმად წავედი მასთან და ჩავაბარე აღსარება.

თქვენო უმაღლესობავ, ამას ჭორაობისთვის არ გწერთ, არამედ იმის სათქმელად, თუ როგორი სასულიერო პირები არიან ესენი. რამდენადაც ვითარება საშუალებას მაძლევს, მე ამ ხალხს ვეხმარები, თუმცა, ამავე დროს ვამჩნევ, რომ დღითი-დღე ხალხი უგრძნობლად მიექანება სულიერი გულგრილობისკენ. ნათლად ჩანს, რომ მწყემსის საქციელი გავლენას ახდენს ფარაზე. თუ მისი უმაღლესობა მოწყალებას არ მოიღებს ამ კათოლიციზმზე და ხელს არ მოჰკიდებს მას, ესენი ცუდიდან უარესისკენ წავლენ, როგორც ამას გამოცდილება გვიჩვენებს.

მთავრობა ამ პოლონელ სასულიერო პირებს, თითოეულს ხუთასი ვერცხლის რუბლს აძლევს, ან მგონი, მეტსაც კი. და გარდა ამისა, ჰოლანდიურ ძეკინოსაც.²⁶⁶ (მთავრობამ) ისინი სამხედრო მეთაურის მსგავსი პრივილეგიებით აღჭურვა. ვერგილიუსთან ერთად შემოიძლია ვთქვა: *Timeo danaos et dona ferentes* (*Aen* 2, 49: მეშინია დანაელების, საჩუქარიც რომ მოჰქონდეთ) დარწმუნებული ვარ, რომ წმინდა პადრე მოახერხებს, რომ მისიონერებმა აქ დაბრუნება შესძლონ, ეჰ! საქმე რომ კარგად წავიდეს, ძალისხმევაა საჭირო, რამდენადაც ეს შესაძლებელია, თორემ სხვაგვარად ეს სანყალი კათოლიკეები დაიღუპებიან.

მუხლმოყრილი ვევედრები წმინდა კონგრეგაციას (რომელიც ასე კრიტიკულად თვლის ჩემს მდგომარეობას), რომ მომხსნას ეს ტვირთი და გამიქარვოს ფიქრები იმის თაობაზე, რომ მივატოვო ეს ქვეყანა, შესაფერის სიტუაციას რომ ვიპოვი [...] სულიერ და ხორციელ განსაცდელში. და თუ არ უნდა, [...] დაე მიკარნახოს, რა უნდა გავაკეთო. მე არ მახსოვს, იმ დღიდან, რაც აქ ვარ, რუსების, ანდა სომხების ან არა-იუდეველების შესახებ მექადაგოს.

²⁶⁶ ოქროს მონეტა.

თითქმის ყოველთვის ჩემი ქადაგებები ეხებოდა მორალს, მაგრამ ახლა მტრებმა ესეც მომიგონეს, ვითომ მე დომინანტური რელიგიის წინააღმდეგ ვქადაგებ და ამით სურთ, ღვთის სიტყვა დააბრკოლონ.

ჩვენთვის სასჯელის სახით – ამას კი ღირსეულად იმსახურებენ ჩვენი ცოდვილები – ღმერთმა გამოგზავნა ავადმყოფობები, როგორიცაა ქოლერა, რომელიც აქ ბევრს კლავს, და კალიები, რომლებიც თბილისის სოფლებს ანადგურებს. ქოლერა ჯერ ქუთაისს არ მოსდებია, მაგრამ თბილისშია, ასევე, გორშიც, რომელიც აქედან 65 მილის სავალზეა. ამიტომ აქაც ველოდებით. 1830 წელსაც ხომ სწორედ ასევე მოხდა. ხალხს ძალიან ეშინია.

არ ვიცი, უმაღლესობავ, ასეთ მძიმე მდგომარეობაში მყოფი, ჩემგან ეს [წერილი] ბოლო აღმოჩნდება თუ არა. არ ვიცი, გადავრჩები თუ არა. თუ ღვთის ნება არ იქნება, რომ სიცოცხლე მომმადლოს, უკანასკნელად ვთხოვ თქვენს უკეთილშობილესობას, ილოცოს ჩემთვის, როცა ყოველივე ამას შეიტყობთ.

და ბოლოს, ამ ქრისტიანობას ჯერ ღმერთს შევავედრებ, შემდეგ კი თქვენს უმაღლესობას, რათა დაიცვას და მაქვს პატივი, გემთხვიოთ თქვენო უმაღლესობავ, გწერთ სწრაფად.

ქუთაისი, ახალი სტილით 26 ივნისი, 1847.

მდაბალი და მორჩილი მსახური ანტონიო გლაკოვი, საქართველოს ვიცე-პრეფექტი.

(Eminenza,

Ebbi due le di lei pregima, in una delle quali mi dichiara V.E. la sua soddisfazione, sentendo la ricuperazione della mia sanità corporale, on-de le rendo infinite grazie. È vero, che in qualche maniera ho ricuperato la pristina sanità, ma l'impedimento di esercitarmi, come si dette, e conviene, nel S. mio ministero m'afflige molto tanto spiritualmente, quanto corporalmente di modo che, se sarò per molto tempo in tale stato, che di presente mi trovo, non potrò aiutare del tutto questo popolo, nè avrò, come m'accorso, lungo vita. Si faccia la St. Volontà di Dio sopra di me. Il Sigi: sa quanto ho procurato sempre, e di presente pure quanto procuro de evitare ogni anzi minima controversa, quanto si sta in dovere ogniuno da cristiano, non solo coi sacerdoti cattolici di qualunque rito essi siano, ma eziandio colle persone secondari, quanto ne fu, e ne è possibile. Da ciò si rileva, come credo, ch'io sia accusato appresso V.Eminenza da qualche sacerdote, ma non mi importa, essendo Il Sig: giusto Giudice. È bene, ch'anche innanzi a V.E. sia discolpato, e giustificato, ma la circonsatza presente non mi permette di parlare ogni cosa, se non generalmente minima cosa.

Io Eminenza, se volessi quì descrivere que' perniziosi, e insieme ingiusti portamenti, che usò verso di me specialmente il Ser Giovanni Mamulovi sacerdote *Akalcichese* in sì critiche circostanze in cui mi trovava, mentre l'anno scorso egli si trovava quì, e pure malvagiamente scrisse egli da *Akalciche*. Quasi non li finirei mai. Io, tanto quanto un'altro sacerdote per nome Ser Jacob Marada, ho trattato quanto poteva da fratelli in S. Cristo; ma questi ingrati si diportarono malamente, specialmente l'ostinato Ser Giovanni Mamulovi, il quale era instigato da tre o più persone secolari anchè esse non tanto di timorata coscienza alle quali volontieri egli prestò orecchie. Lasciò altro da scrivere intorno a ciò, per-chè so di certo, che V.E avrà più dispiacere, e ancora non mi resta

tempo, dovendo scrivere altre cose, mentre il latore della presente parte presto. Se desidera V.E di sapere, che i detti sacerdoti operarono quì, donde poteva evenire qualche male anchè a questo cattolicismo del rito latino, che sono quì, mi commandi, ed Io lo farò, mostrandole anche la mia condotta se sia stata giusta, o no verso i detti sacerdoti.

La morte del Vincenzo Rozzi native di Loreto è certa. Egli morì nella miseria di modo che furon raccolte delle elemosine per sepolirlo, non ch'egli abbia lasciato de' fondi, per conseguenza il Governo non ne ha stabilito alcun' amministratore, non avendo egli niente. Egli, è vero, che guadagnava sufficientemente per sua professione de' denari, ma li spendeva ; Nell'ano 1845 essendo portato egli colla famiglia per andare nella sua patria, cioè, in Italia, mentre erano quì i prie missionari nel dispacciamento di essi il R.P. Antonio Sasci lasciò al detto Kozzi 200 rubli, o corbovonzi d'argento, affinch'egli partisse di quì nella sua patria, e dopo la sua morte non si arrischiava la sua famiglia, mentre non avea egli niente. Egli prese questi detti denari e se ne parti di quà nel detto anno. Arrivò egli fino a Ismirni, e di là per sua disgrazia ritornò di nuovo colla famiglia in Tiflis, dove morì. Egli lasciò in tal miseria la sua famiglia, cioè, la moglie, due figlie nubili, ed un maschio, che il Governo assegnò la pensione a detta famiglia cento venti (120) rubli d'argento per anno per la miseria della di lui famiglia, mentre egli avea esercitato la sua professione di pittura per molti ani. Le dette due figlie, dopo la di lui morte, sono dotate da cattolici, essendosi raccolte elemosine. Per esse, e preserò ambedue i mariti cattolici, e di lui figlio si trova nella scuola russa, per educarsi. Duque si vede da tutto questo, che il fu Kozzi, non avendo niente non ha lasciato nesun fondo (quanto ho saputo, anzi la lasciato de' debiti.

Già sà V.E. che I sacerdoti mandate in queste parti dal concistoro di Mohilevi Occuparono i posti de' prie missionari. Io conseguenza non posso apertamente preavgermi della giurisdizione impostami da codesta S. Congregazione. Essi non mi dimandano nesuna facoltà, ma da se agiscono come loro pare, e piace. Anzi Io sono appresso loro come straniero, e voglion sì ordinarci ciò, che vogliono. Essi posseggono anchè tutti i beni di queste chiese, cioè, sono nelle mani di loro tutte le entrate ed uscite delle chiese. Io sono affatto legato, e non posso esercitarmi in nesuna cosa, se non nell'udire le confessioni de' fedeli, non sapendo la lingua del paese quegli, che è in Cutais, senza la sua dispensa anzi non posso dire una messa cantata senza la volontà di questo.

Dunque Eminenza, cosa far posso? Sono angustiato, ed in rischio da ogni parte. Io non ho dichiarato ad essi la mia superiorità per timore, che non venga maggior male ed essi si portano in tal modo. Non sò a qual parte mi debba appigliare. Ho sospirato, e pure suspiro col cuore, che il Sig : si compiaccia di concedermi tal sorte, ch'ebbero i Prie missionari, affinchè almeno l'anima mia possa, avere la tranquillità della coscienza. Sono molto afflitto tanto spiritualmente, quanto corporalmente. Ecco quinto mese è dacchè quell sacerdote polaco, che è destinato per quì, si trova quì e non si è confessato appresso di me, ed altro sacerdote cattolico non è quì. Egli guoca la carte, come ho sentito, e non ho veduto io, perchè vedendolo non ho tanta familiarità, e conversazione con esso. Neppur'io mi sono confessato appresso lui per cagione non essendo legittimamente venuti, ma lascio il popolo, affinchè non avvenga maggior danno. Nel principio di questo mese avendo saputo, che un certo *pre* sperato dell'ordine di S. Tron de' *Jacco-*

bisti, ed essi si chiamano Bernardini, il quale è destinato per cappellano de' militari, che sono nelle parti de' confini del mar nero, essendo egli venuto in Guria, che è da Cutais lo spazio di quaranta cinque miglia, sono andato là nascostamente, e mi sono confessato appresso lui. Ciò scrivo a V.E. per murmurare mama che precie di sacerdoti essi sono. Quanto mi è permesso dalla circostanza ajuto questo popolo, ma vedo insieme, che di giorno in giorno insensibilmente va il popolo nella tiepidezza dello spirito. Si vede chiaramente, che la condotta del Pastore influisce molto sulla greggia.

Se il Sig : non farà la grazia a questo quattolicismo di rimandargli I suoi mani – andranno questi di male in peggio, come l'esperienza fa vedere. Il governò assegnò a ciascuno di questi sacerdoti *polachi* per ano cinque-cento rubli d'argento (500) e credo anche di più, ed a ciascuno un servo (un zecchino olandesi vale tre rubli d'argento) e diede loro quel privilegio, che huomo i cappellari militari. Potrei dire con Virgilio: *Timeo Danaos et donna ferentes*, il fine di ciò non Io affato. Son certo, che il *S. Pre* procurerà che i missionarri possono ritornare in queste parti, deh! per andar di G.C si curi, quanto è possibile altrimenti andranno tutti in rovina questi poveri cattolici. Io prego prostrato la S. Congregazione (cosiderando ella sì critiche le mie circostanze) a Sgravarmi da questo peso, ed a di pens[ieri] ch'io lasci queste parti, e trovando la circostanza esca di quì, perchè. In pericolo dell'anima e del corpo, e se ciò non vorrà la S.C.[...] Mi suggerisca, cosa debba io fare. Io non mi ricordo affatto di aver[...] predicato (da quel tempo, che mi trovo quì, intorno alla religion sia oc[...] Russi, sia degli armeni, sia de'gentili ecc. Ma quasi sempre sono state le mie prediche, prediche morali, ma ora anche questo fu inventato da'nemici, come io predicassi contra la religione dominante vogliansi legare anche la parole di Dio. Per il nostro gastigo, che degnamente meritiamo per i nostri peccati, dio ci ha mandato i flagelli, cioè, il cholera, che miete molto, e la vavallette, che rovinarono molto le campagne di Tiflis. Il cholera però in Cutais per ancho non è venuto, ma è in Tiflis inaltre parti, ed in Gori, che è di quà circa 65 miglia, e si aspetta anche quì, perchè anchè nel 1830 fu così. La popolazione è in gran timore.

Non so, Eminenza, trovandomi in tale stato pestilenzioso, se sarà questa presente ultima o no; perchè non so, se viverò o no; e se non sarà volontà di Dio, che mi accordi la vita, prego umilmente la sua natia benignità, che faccia elleguie per me, allorchè saprà la cosa.

Del resto raccomondo questo cristianesimo prima a Dio, e poi a V. E a proteggerlo e remdandomi ad onore di prostrarmi a baciare il limbo dell S. Porporo di V.E mi dico in fretta

Cutais, 26 Giugno allo stile novi, 1847

Umilimo ed obbedimo servo D. Antonio Glakov

Alumno del V.C.U de P.X

Et vice prefetto della Georgia.)

პფსა, 7. 7, 172r-173v

საქართველო, 21 მარტი, 1848,

ლეთისმსახურების საიდუმლოებებს აღვასრულებდი, რამდენადაც გარემოება ამის საშუალებას მაძლევდა. მე თბილისში დავტოვე ზემოთ მოხსენიე-

ბული სამღვდლო პირი, მაგრამ ის ვერ ასრულებდა თავის ფუნქციებს და ხალხიც, როგორც მტერს, ისე უყურებდა მას მისი საქციელის გამო. აი, თქვენო უმაღლესობავ, როგორ იზრდება ჩემი გულის სატკივარი. თითქოს გარეშე მტერი არ გვეყოფოდა, ახლა შინა მტრებიც დაგვემატა. ამიტომაც ამბობდა წინასწარმეტყველი: *omnes enim quae sua sunt quaerunt, non quae Jesu Christi (Epistula ad Philippenses 2:21, რამეთუ ყოველნი თავთა თჳსთასა ეძიებენ და არა ქრისტე იესუსასა)*.

მისმა დიდებულებამ იცის, რომ სურვილი მაქვს ყველას გავწვდე, მაგრამ არ შემიძლია, რადგან მართო ვარ და თან არც უფლება მაქვს ასე მოვიქცე. თანაც, თუ მისი დიდებულება არ მოგვეხმარება, დავიღუპებით. ახლა აღდგომაა და ვაპირებ სიამოვნებით აღვასრულო აღდგომის ყველა წესი.

გაზეთებიდან შევიტყვე, რომ წმინდა მამასა და იმპერატორს შორის საქმე მოგვარებულია. და ისიც გავიგე, რომ ხერსონში უნდა ჩამოყალიბდეს ახალი დიოცეზი, რომლის გამგებლობაში შევა ჩვენი მხარეც. თუმცა, როგორ იქნება ეს, არ ვიცი. მომიტევეთ თქვენო უმაღლესობავ, ასე გრძლად რომ გწერთ ამ ამბებს და ამდენ სიახლეს, რომლებიც აუცილებლად დაამწუხრებს თქვენს სპეცაკ გულს, მაგრამ აუცილებლობა მანერინებს ასე. დრო აღარ მრჩება, გავაგრძელო წერა, რადგან წერილის წამლები ახლა უნდა წავიდეს. ეს რომ არა, კი ვიცი, ასე არ უნდა მოქცეოდი თქვენი უმაღლესობის მაღალ ღირსებას და მის დამსახურებებს.

ისლა დამრჩენია, რომ ეს კათოლიკე მოსახლეობა და ჩემი თავი შევავედრო თქვენს უმაღლესობას და გემთხვიოთ.

ხელს ვაწერ, ქუთაისი, 9.21 მარტი, 1848.

მდაბალი და მორჩილი მსახური ანტონიო გლახოვი, საქართველოს ვიცე პრეფექტი.

([ad]ministrare que' sacramenti, che la circostanza mi permeteva. Io ho lasciato in Tiflis il detto sacerdote, ma non poteva esercitarsi, ed il popolo le guardo come nemico per il suo portamento. Ecco, Eminenza, come si debba aumentare la mia afflizione. Come non ci bastassero i nemici esterni, ci sorgono anch'interni. Pur trop' è vero ciò, che dice l'Apostolo: *omnes quae erant, quae sua sunt, non quae Jesu christi*. Il Sig : sà, che ho desiderio di abbracciare tutti, ma non posso, essendo solo, nè ho libertà di farne. Se il Sig: altronde non ci ajuterà, siamo perduti.

Doro Pasqua, il Sig : compiacendosi dovrò andare per là per adempimento del precepto pasquale. Dai giornali ho saputo, che tra il S. Pre ed Imperatore l'affare era terminato, ed ho sentito anchè, che in Cherson deve formarsi una nuova Diocesi, alla quale davrà appartenere anchè questa parte; ma come sarà la cosa, non lo sò. Mi perdoni V.E. di esprimi allungato così nelo scrivere, ed altresì mi perdoni, che scrivo tanti cose, che affliggeranno certamente il suo benino cuore, ma la necessità mi fa di scriverle, così ; nè mi resta tempo di trascrivere la presente, perchè il latore in questo momento le ne parte, altrimenti sò, che non conviene di far così sublime dignità, che tiene V.E. nei Suoi meriti; del resto quanto questa cattolica popolazione, quanto me stesso raccomandando ardentemente a V.E. e prostrandomi di bacciare Il lembo della S. Porpa mi segno

Cutais 9.21 marzo, 1848

Umilimo ed obbedimo servo D. Antonio Glakov
Alumno del V.C.U de P.X
Et vice prefetto della Georgia.)

პფსა, ტ. 7, ფ. 210r-211v
ქუთაისი 10/22 თებერვალი, 1852
უმაღლესობავ,

გასული თებერვლის 12-ს მივიღე უძვირფასესი და ძალიან დამამშვიდებელი წერილი თქვენი უმაღლესობისა დაწერილი 24 აგვისტოს. მან არა მხოლოდ უშველა აქაური კათოლიციზმის სავალალო მდგომარეობით დათრგუნულ ჩემს გულს, არამედ უნამლა ყველა იმის გულსაც, ვინც კარგი კათოლიკეა და ვინც ჩემგან შეიტყო ამ ამბის შესახებ; ამის გამო, როგორც მე, ასევე ისინი, მორჩილად უსაზღვრო მადლიერებას ვწირავთ თქვენს უმაღლესობას. კარგად ვიცნობ თქვენი უმაღლესობის ჩვილ გულს, რომელიც წუხს თუნდაც ერთი ადამიანის ტკივილის გამო, და რარიგ მეტად იტანჯება, გრძნობს რა ასეთ სამწუხარო და სავალალო მდგომარეობას იმ უამრავი კათოლიკე მორწმუნისა, რომელთა შესახებაც, შემოძლია ვთქვა, რომ *petiunt panem et non est qui frangat eis* (იერ. 4, 4: ჩჩვლათათა იძიეს პური, და განმყოფელი მათი არა არს). სხვა მხრივ დარწმუნებული ვარ, რომ თქვენს უმაღლესობას გულში უზის ეს კათოლიკე მოსახლეობა. ეს ჩანს იმ ყურადღებიდან, რასაც იჩენდა თქვენი უმაღლესობა, როგორც წმიდა პადრე, სახე მისი უწმინდესობისა, რომელიც ამას ახორციელებს; და რაც ასე ცხოვლად სურდა ჩვენთვის, უმწეოებისთვის, რომლებიც სამი წლის განმავლობაში მიტოვებულები და ლეგიტიმურ სასულიერო პირებს მოკლებულები ვართ.

მე, უმაღლესობავ, ხელებშეკრული ვარ როგორც ადრე; როგორც იცით, მოპილოვის კონსისტორიუმის მიერ გამოგზავნილმა სამღვდლოებამ აქ დაიკავა სასულიერო პირების ადგილი, თანაც შეუზღუდავად მოქმედებენ. ღმერთი ისურვებდა, კარგები მაინც აღმოჩენილიყვნენ! მიუხედავად იმისა, რომ ამ სამწუხარო მდგომარეობაში ვარ და თავისუფლად, ანუ შესაფერისად არ შემოძლია ღვთისმსახურების აღსრულება, მაინც, როცა ვითარება უფლებას მაძლევს, თავს არ ვზოგავ ღვთის დიდებაში. მის უნეტარესობას თუ ებრალება ეს კათოლიციზმი, (და შეებრალება კიდევ, თუ უღირსები არ შეუშლიან ამაში ხელს), ეს საწყლები უეჭველად დააღწევენ თავს ცუდიდან უარესისკენ სიარულს. ამ გაუარესების ფაქტები კი დღითი დღე აშკარავდება გამომდინარე იქიდან, რომ ხალხი კარგ მაგალითს არ იღებს ამ მოძღვრებისგან.

ეს უკანასკნელნი ოთხნი არიან. თუმცა [ისეთები, რომ] ღვთის სურვილი იქნებოდა, ერთიც არ მოსულიყო (არა, ბევრნი კი არ არიან, ათნიც რომ ყოფილიყვნენ, მაინც საჭირონი აღმოჩნდებოდნენ ამ მოსახლეობისთვის); მათში განსაკუთრებით ორია უფრო ცნობილი, მათ შორის ერთი ჯუზეპე ბერგიანსკია, რომელიც მეთაურია (დეკანია), და მეორე კი – სტანისლაო მისივეიჩი, ქუთაისის მღვდლად განწესებული. ამ ორი, უფრო ცნობილის მიმართ, მრცხენია გითხრათ, რაც მსმენია და მინახავს, როგორც თბილისში, ასევე აქ. მე მათში ვერ ვხედავ სასულიერო მოწოდებას. ახლა მისგან არავითარ

სიკეთეს არ ველოდები, თუ ღმერთი რამე სხვა ადგილას არ გააგზავნის.

მართლაც, ისეთი შეურაცხადია, რომ იმ დღეს, როცა [...] ნათესავი, რომლისთვისაც გააკეთა ამდენი [...], ამ კაცთან ტარდებოდა ქორწილი. ის კი წავიდა ამ კაცის სახლში, ჯერ აკოცა მამაკაც კანუმოვს, შემდეგ ქალს (აკოცა) სახეზე, რამაც მაყურებლებში აღშფოთება გამოიწვია: მაყურებლებს არასოდეს ენახათ, რომ სასულიერო პირს ასეთი რამე გაეკეთებინოს. მაგრამ ეს მას არ აწუხებს. თანაც ცუდად ლაპარაკობდა რომის სასულიერო ფენის შესახებ, (ამბობდა,) ისინი ქალებს ხრწნიანო. თქვა აგრეთვე, აქ სკანდალად აღიქმება, თუ სასულიერო პირი ხელში აიღებს ქალის ხელსო, ხოლო რომში კი სასულიერო პირები თავიანთ დებს და დეიდაშვილ-მამიდაშვილებს გადაეხვევიან ხოლმე და გადახვეულნი დადიან ქალაქშიო. მე, უმაღლესობავ, ამდენი წელი ვცხოვრობდი რომში და არც მინახავს და არც მსმენია მსგავსი არაფერი რომის სამღვდელოების მხრიდან. არ ვიცი, რა მოვუხერხო ამისთანა სასულიერო პირს.

თქვენო უმაღლესობავ, საკმარისად მოგწერეთ ამ გარემოებათა შესახებ. ახლა ჯერ ღმერთს, მერე კი თქვენს უმაღლესობას ვანდობ ამ პრობლემას, რომელიც ისევეა ჩემი, რამდენადაც კანუმოვისა, რომელიც ასე სამარცხვინოდ არ უნდა მოქცეულიყო, მაშინ როცა თავს იქებდა, თუ როგორ სარგებლობდა კარგი სახელით კოლეჯში და რომ თურმე აქ სულაც არ არის საჭირო კარგი სახელის ქონა.

მე მაპატიეთ, თქვენო უმაღლესობავ, ამდენის მოწერა. მშვიდობა დავკარგე მისი საქციელით გამწარებულმა და სხვა მხრივ ვერას ვპოულობ ამ ქვეყნად დამამშვიდებელს, გაბრაზებულს, თქვენო უმაღლესობავ. ამას ვიხსენებ, რათა დაგანახოთ ჩემი და კანუმოვის სახიფათო მდგომარეობა. ამრიგად, თუ ის თავმდაბლურად მოიქცევა, მე კვლავაც ისე მოვექცევი, როგორც თავიდან ვექცეოდი. და თუ თავმდაბლურად არ მოიქცევა, *coram deo, ipse videat*.²⁶⁷

დასასრულისთვის თქვენს უმაღლესობას უმორჩილესად ვთხოვ, მომცეს კურთხევა და თავს ვხრი მის წინაშე და ვემთხვევი წმინდა სამოსს. ხელს ვანერ.

ქუთაისი 10/22 თებერვალი, 1852.

მორჩილი მოსამსახურის, ანტონიო გლაკოვისაგან.

P. S. როგორც წინა წერილში გთხოვდით, კვლავ გთხოვთ, რომ სიმონ ჩაიბეგოვისათვის აკრძალული იყოს ქართული ასოებითა და იტალიური სიტყვებით წერა. ასე, უკეთესია, რომ არ დაწეროს წერილი, თორემ კანუმოვი შეიტყობს და, ალბათ, გაბრაზდება. მეტიც, ეწყინება.

(Eminenza,

Il 12 del passato Febrajo ebbi la pregima, ed insieme consolantima lettera di V. E. sotto la data 24 d'Agosto, la quale non solo sollevò il mio oppresso core dal dolore di vedere lo stato deplorabile di questo povero cattolicesimo, ma ancora i cuori di tutti que' buoni cattolici, che sentirono da me tal notizia, per cui tanto io quanto essi umilmente rendiamo a V.E. infinite grazie. Ben conosco il tenerimo cuore di V.E. che si affligge per il male anchè d'una persona, e molto più si affliggerà sentendo si triste, e deplorabile stato di tanti cattolici, i quali posso dirlo, che *petiunt panem et non est qui frangat eis*.

²⁶⁷ ლათინური გამოთქმა: ღვთის წინაშე, თავად ნახოს.

Son persuasimo altresì, che V.E. ha a cuore questa cattolica popolazione; e ciò si vede dalle memore, che adopeva tanto V.E. quanto il S. Padre. Faccia Il Sig: che si metta in effetto ciò, ch'ella tanto ardentemente desidera per noi poveri abbandonati più di tre ani, e privi de'nostri legittimi pastori.

Io, Eminenza, sono legato, come prima, e que' sacerdoti mandati dal Concistoro di Mohilev occupando il luogo de'legittimi pastori agiscono liberamente. Ma Iddio volesse che almeno fossero buoni. Benchè mi trovi in sì trista posizione delle cose, perchè liberamente, come dovrebbe convenire, non possa esercitarmi nel S. Ministero; pure quanto mi si permette della circostanze, non cesso dalle fatiche alla maggior gloria di Dio. Se Il Sig: non avrà misericordia di questo cattolicismo (e l'avrà certamente, se i mostri demeriti non ne impediranno) senza dubi questi poveri più andranno di male in peggio, conforme di giorno in giorno si vede l'effetto di tale peggioranza; poichè essi non ricevano buon'esempio da'pastori.

Essi sono in numero quattro; ma Dio volesse che non fosse nemen'uno (non che siano molti, anzi le fossero anche dieci, sarebbeno necessari per tal popolazione); specialmente tra questi, due sono più celebri, cioè, uno S. Giuseppe Bergianski, che si è decano, e l'altro Stanisla Misievici parroco in Cutais. Intorno a questi due più celebri mi vergognerei di dire ciò, che ho sentito, e veduto tanto in Tiflis, quanto quì. Io non vedo in essi affatto lo spirit sacerdotale, anzi tali tradire la coscienza. Doro tal di lui passo io non spero da lui alcun bene, se Iddio non lo mutterà. Anzi si è impazzito tanto, che quel giorno stesso, che --- parente, per cui ha fatto tanta sciema, con quell'uomo fu celebrato il matrimonio, v'egli in casa di quell'uomo, prima bacia Kanumovi l'uomo, e poi la donna in faccia collo scandalo degli astanti, perchè gli astanti non avenno mai veduto che il sacerdote abbia fato cisi. Ma egli non ha vergogna. Egli parlava malamente anchè del Clero di Roma, come si corrompessero da loro molte donne. Avea detto altresì, che quì si prende per lo scandalo se sacerdote prende la manno della donna, ma in Roma i sacerdoti prendono le loro sorelle, e cugine nelle braccia crociate, o legate, e così camminavo nella città. Io, Eminenza, per tanti ani che sono stato in Roma, nè ho veduto, nè ho sentito tale osa intorno al clero in generale di Roma.

Non so che cosa debbia io fare a questo sacerdote. Ho scritto quì a V. E. bastevolmente alla circostanza. Ora lascio primieramente a Dio, a poi a V.E. lo stato tanto mio quanto di Kanumovi, il quale si vergognosamente non dovea diportarsi, mentre egli si vanta, come avesse auto buon nome in collegio, e come quì non fosse sì necessario il buon nome. Mi perdoni V. E. scrivendole tanto, essendo amareggiata la mia pace dalla condotta di lui, ed altro non trovo su questo mondo che mi consoli, fuori di V. E. e per questo le fo il mio ricordo, facendole vedere il mio stato pericoloso occagione anchè di Kanumovi. Se egli si umilierà, mi troverà sempre tale, quale fui prima verso di lui; e se non si umillierà *coram deo, ipse videat*.

Del resto dimando umilmente a V. E la sua benedizione E prostrate innanzi a V. E. avdisco di baccia il limbo della S. Porpora di V. E segnandomi.

Cutais 10/22 di ferbrajo 1852

Umilimo ed abbimo servo

D. Antonio Glaskov

P.S. si ccome pregai V.E. nella mia antecedente, così anchè colla pregente la prego, che sia vietato ad alunno Simon Chaibegov di scrivere quà coi caratteri giorgiani, e colle parole italiane, anzi meglio, che non scriva quà vercona lettera, altrimrnti se saprà Kanumovi la cosa, si Infurierà probabilmente. Dipiù diprima.

3. პეტრე ხარისჭირაშვილის წერილი პავლე ბრუნონს

პფსა, ტ. 7, 305-301

მათს მაღალს უსამღუდელოსობას, პავლე ბრუნონს არხიეპისკოპოზსა ტარონისასა და სამოციქულო ვიქარსა საპატრიარქოსა კოსტანდინეპოლისასა.

თქვენო მაღალ უსამღვდელოესობავ,

ვითარ იგი პირველ მიუწყებებს თქვენდამი და თქვენ მიერ კულა 16[სა] ნოემბერ[სა] 1860[სა] წელსა მისის ყოვლად მაღალ უსამღვდელოსობისა წა კრების მთავარ უმფროსისა ულისა კარდინალ ბარნაბოსადმი აზრი ჩემი უღირსისა ამის. რომელ ვილუნი დაწყობად მცირისა მონაზონებრივისა წესისა ერთისა, რომელსა იგი ეწოდოს წესი მონათა წისა ღუთის მშობლისა უმანკოდ ჩასახებულისა, კანონთა მებრ წმიდისა ბენედიქტესი სასარგებლოდ ქართველის კათოლიკეთა. რომელთა ვინადგან არა აქუსთ უკუწ სემენარია სამღვდელოთა მოსწავლეთათვის, არცა სასწავლო ყრმათათვის, არცაღა წიგნთა საბეჭდავი ანუ სულიერნი წიგნნი დაბეჭდილნი ენითა მათითა. და ესე ვითარითა უბადრუკებითა მყოფნი კულა ქვეშევრდომობასა რუსეთის მთავრობისასა ივნებიან იმა ვითარითა დევნულებითა, ვითარითა იგი ივნებიან სხვა კათოლიკენნი რუსეთისანნი. და რომელთა დაშენითა უკუწ ეგრეთ ცალიერ ესე ვითართა სასულიერო ნუგეშინის ცემათაგან და თვინიერ წინ წარსვლის საშუალობისა, არს საცდური (რომელიც ნუ იყოფინ!) კათოლიკობის აღზოცვისა ოდესმე საქართველოვსაგან.

ამის გამო არა მიმხედველმან არარაჲობასა ამის ჩემისა და უფრორე შევედრებულმან ღუთიული ყოვლის შემძლე შეწევნისა, მყოვარ ჟამით შედგომილ ვიყავ შრომასა დადებად წამლისა ზემო ხსენებულთა სასულიერო საჭიროებათა მათ ნათესავისა ჩემისათა. გარნა ვინადგან ვხედვედი, რომელ ცხოვრება ერთისა პირისა არა კმარ იყო წამლის დადებად ხსენებულთა უბადრუკებათა მათ, არამედ უხმდა საქართველოსა ქონვაჲ ერთი რაჲმე გამძლე საშუალობისა, განვისახე გონებასა, რათამცა ღუთიულითა შემწეობითა დავიწყე ზემო ხსენებული მონაზონებრივი წესი იგი. რათამცა ოდესმე არა მოაკლდენ მის მიერ საქართველოსა შინა მღუდელნი კეთილ მოშურნენი და აღსავსენი სულითა წმიდისა ხელოვნებისა მათისათა, რომელთა ცოდნითარე ქართულისა ენისა ეძლოსთ ცნობაჲ საფუძველით საქართველოვს ყოვლისა ბოროტისაჲ და მისებრ განმზადებაჲ მათთვის შესაბამისა წამლისა. ხოლო ვინადგან ამა აღსასრულისათვის საჭირო იქმნა ჩემდა გინა ჩემთვის და გინა ანმყოთა და მყობადთა მონაზონთ ამხანაჲთა ჩემთათვის აღშენება ერთისა მცირე მონასტრისა და სასულიერო სემენარიისა, მოვმართე უკუწ სახიერსა უსამღუდელოსობასა თქვენსა და მივიღე თქვენ მიერ ამასაგანსა ზედა ბრძანების წერილი, აღწერილი 10[სა] თებერვლისასა 1861[სა] წელსა.

ან ვინადგან თანახმად ხსენებული ბრძანების წერილისა თქვენისა შემწეობითა ღუთისათა და მფარველობითა ყოვლად მოწყალე უსამღუდელოებისა თქვენისათა შენობა მონასტრისა სასულიერო სემენარიისა მის და კაპელისა მისისა მიწვენილ არს შესრულებასა სადიდებლად ღუთისა და პატივისათვის უმანკოდ ჩასახებული დედის მისისა. თხოულობს საჭიროება სხვა

სავედრებელისაცა ერთისა მორთმევასა ყოვლად მოწყალე უსამღუდელოებისა თქუენისადმი საეკლესიო წეს-დებულებისა, გინა ტიპიკონისა გამო, რომელისა ხმიებაჲ ძალ-იდვან მყოფთა ახლად აშენებულს სასულიერო სემენარიასა ამასა შინა. რომლის გამო საჭიროდ ვრაცხ აქა პირველ შემოკლებით მოთხრობასა საეკლესიო ტიპიკონსა ზედა ქართველთ ნათესავისასა:

დასაბამით საქართველოს მოქცევისა ღუთისა მიმართ კერპმსახურობისაგან დასაწყისშიდ მეოთხე საუკუნოებისა ქადაგებითა წმიდისა ქალწულისა ნინოსი წმიდა რიფსიმეს ამხანაკისა, საეკლესიო წეს-დებულება, გინა ტიპიკონი ქართველთა მარადის ყოფილ არს ტიპიკონი ბერძენთა; რომელიცა ლათუ ბერძნულით დაუთარგმნიესთ ქართულს ენასა ზედა საღმრთო წერილი, სამწირველო კონდაკნი და სხვა ყოველნი საეკლესიო ტიპიკონთა და მსახურებათათვის საჭირო წიგნნი. და ესრედ ყოვლად წმიდა წირვასა, ეკლესიის საიდუმლოთა, და სხვა ყოველთა საეკლესიო მსახურებათა ასრულებს ნათესავი ქართველთა თვისი წიგნური ქართულის ენითა, არამედ ასრულებს ყოველთა ყოვლითურთ მზგავსად და თანახმად ბერძნული ტიპიკონისა ვიდრე დღედმდე.

ხოლო შემდგომ, რაჟამს მზაკურობითა ბოროტისა ფოცოისი განიწვალნენ ბერძენნი წმიდისა ეკლესიისაგან რომისა, მას ჟამს მატყუართა ბერძენთა და ბოროტის მაგალითისაგან მათისა მოტყუებულნი ქართველნი, უბადრუკებითა განიყარნენ ესენიცა მისგან და დღედმდე ჰგიებენ სიბრმით იმავესა ბერძნულსა მწვალებლობასა შორის, და შეცდომილებათა მათ შინა, რომელთა შინა თვით იპოებიან აწ ბერძენნი. გარნა ვინადგან მოწყალებითა ღუთისათა და გულმოდგინე შრომითა მისსიონართა მყოფთა საქართველოს შინა, დროდამ დროზედ ქმნილ არს მიქცევაჲ ქართველთა მწვალებლობისგან კათოლიკობასა ზედა. მოქცეულთა ქართველთა მათგანი ზოგნი შესულან ქვეშე ლატინთა ტიპიკონისა, და ზოგნი ქვეშე სომეხთა ტიპიკონისა.

ამად სადამე ხუთ ქალაქსა ამას შინა, ესე იგი, ტფილისსა, გორსა, ქუთაისსა, მოზდოქსა, და სოხუმსა, ვინადგან იმყოფებოდნენ მისიონარნი ლატინნი, კათოლიკე სარწმუნოებასა ზედა მოქცეულნი ქართველნიცა იმა ადგილებისნი შესულ არიან ქვეშე ლატინის ტიპიკონისა. ხოლო ქალაქსა ახალციხესა, და გარეშე მისსა მყოფთა დაბათა შინა, ვინადგან იმყოფებოდნენ სომეხნი მისიონარნი, კათოლიკე სარწმუნოებასა ზედა მოქცეულნი, ქართველნიცა ამა ადგილებისანი შესულან ქვეშე სომეხთა ტიპიკონისა. და ამ სახედ სხვათა ტიპიკონთა ქვეშე შესვლითა ქართველის კათოლიკეთა მათ, საკუთარი და ნამდვილი იგი ტიპიკონი ქართველთა დაშთენილ არს ყოვლითურთ მწვალებელთა ქართველთა შორის, რომელსა ხმარობენ იგინი ვიდრე დღედმდე. და ქართველის კათოლიკეთა შორის აწ ჰგიებს ზოგთა შორის ლატინის ტიპიკონი და ზოგთა შორის სომეხის ტიპიკონი. გარნა საჭიროცა არს აწ ქართველის კათოლიკეთათვის ყოფნა ეგრეთ ქვეშე რომელიმე სხვა უცხოესა ტიპიკონისა, და არა თვისი საკუთარის ტიპიკონისა, მიზეზისათვის დევნულობისა, რომელა საქართველოსა შინა.

რამეთუ ვითარცა კულა ძველადვე აკრძალულ ყოფილ არს საქართველოსა შინა მწვალებელთა მეფეთაგან ქართველთა, რათამცა არავინ მიექცა ბერძნის

აღვიარებისაგან კათოლიკე სარწმუნოებასა ზედა. აგრეთვე ჟამსა ამას შინა ან რუსის მთავრობისასა ჰგიებს მუნ იგივე აღკრძალვისა ბოროტი კანონნი, და ესე ეგოდენითა სასტიკითა აღკრძალვითა, ვიდრელა უკეთუ ცნობილ იქმნას მისდა, ვითარმედ მოქცეულ არს ვინმე ბერძნულისა მწვალებლობისაგან კათოლიკე სარწმუნოებასა ზედა, მას ჟამს გარდა საპყრობილეთა და ნაირ-ნაირთა სატანჯველთა, რომელნიცა უნდა იტვირონ იმა პირისა კათოლიკობასა ზედ მომქცეველმან მისიონარმან და მოქცეულმან პირმან, ორნივეცა სამარადისო ექსორიად და პატიჟად სიბირიისა დასჯად არიან. რომლისაგან კათოლიკობაზედ მოქცეული იგი ოდენ შეიძლებს განრინებასა მისგან მაშინ, უკეთუმცა განმეორებითა მიიქცევის იგი მწვალებლობასვე ზედა თვისსა. ამისათვის უკეთუ ქართველის კათოლიკეთა მათ აქუნდა თავიანთი საკუთარი საეკლესიო ქართველის ტიპიკონი.

მას ჟამსა მის მიერ თავით თვისითა განცხადდებოდა საქმე წინაშე მწვალებელისა რუსის მთავრობისა, რომე წინააღმდეგომ აღკრძალვის კანონისა მისთვის არა დროდამ დროზედ და ცოტ-ცოტობითა ქართველნი იგინი მიქცეულ არიან ბერძნულისა მწვალებლობისაგან კათოლიკე სარწმუნოებასა ზედა, და შედგინებითად რააცა იგი დევნულობაჲ აღადგინა ჟამსა ამას ჩვენსა იმპერატორმან რუსეთისამან ნიკოლამან პირველმან რუსეთსა შინა მილიონართა შეერთებულთა რუსთა მათ ზედა, რომელნი იყვნენ მექონნი რუსის ტიპიკონისანი. და იძულებითა მოაქცია იგინი კათოლიკობისაგან მწვალებლობასა ზედა თქმითა, რომელ მოპარვითა ლათინთაგან განყრილნი ხართ თქვენ ჩუენგანა. ამის გამო ვითარცა წელისა რვასა შინა, თქვენიცა ჯერ არს მოქცევა განმეორებითა რუსულისა დედა ეკლესიისადმი თქვენისა და შეერთება ჩვენთანა. იმავესა დევნულობასა აღდგენს რუსეთის მთავრობა კვალად ქართველის კათოლიკეთა ზედა.

ამის გამო ამა მიზეზისათვის საჭირო არს, რომე ქართველის კათოლიკეთა არა აქუნდესთ თავიანთი ტიპიკონი ან, არამედ იყუნენ ეგრეთ სხვა რომელიმე ტიპიკონისა ქვეშე. რომლით პირველად რათამცა დაიფარნონ იგინი თვალთაგან მწვალებელი მთავრობისა მის, და უშიშრად იყვნენ იმფერი დევნულობის საცდურისაგან. და მეორედ, თუმცა რომ ინებოს ოდესმე რუსეთის მთავრობამან აღდგინება ესევეთარი დევნულობისა, ვერ ძალ იდვას ქმნა მისი განზრახვით, რომელ კათოლიკეთა მათ ძალ უძსთ პასუხის გებად მისდა, ვითარმედ, ჩვენ არა ვართ მოქცეულნი ბერძნული აღვიარებისაგან, არამედ ვითარცა იგი ტიპიკონნი ჩვენნი სწამებენ, ზოგნი ვართ ლათინის კათოლიკენი, და ზოგნი სომხის კათოლიკენი. და მით არა დაუშთება მას რაჲმე საფუძველი, რომლისა გამო თვისი გამოხატულობის მეზრ ძალ-იდვას მან სამართლიერად შერაცხვა ძალდატანება მათი შეერთებად თვისთანა, რომლისათვის არა ექმნებოდა მას ესევეთარი მიზეზი შეკდემისა მას ჟამს, უკეთუ კათ[ო]ლიკეთა მათ ჰქონებოდათ თავიანთი ქართველის ტიპიკონი.

და ამა მიზეზისათვის იყო, რომელ არტაჰანის მაზრის ველის სოფლის მემკვიდრეთა, რომელნი იყვნენ ასოცი კვამლნი ბერძნული წესის მექონნი კათოლიკენი, ოდეს საჭირო ექმნათ გარდმოსახლება ჯავახეთად საქართველოს მაზრასა შინა. და მას ჟამს ოდეს მწვალებელმან ბოროტმან ბაროხმან ადგილისა

მის იხილა იგინი მყოფნი ბერძულის ტიპიკონითა, და ემუქრებოდა მათ გაცემასა რუსეთის მთავრობისადმი. და კათოლიკეთა მათ განიზრახეს რა ბოროტნი შედგინებანი, რომელნიც უნდა წინ წამოსულიყუნენ მუნიტ, თუმცალა დიდის სიძნელითა, გარნა ბოლოს გაჭირვებულთა თავს ისხეს დატოება ბერძნული ტიპიკონისა თვისისა და შესვლა ქვეშე სომხის ტიპიკონისა. რომლითა იგი შეერთდენ სომხის ტიპიკონის ქვეშე მყოფთა ქართველის კათოლიკეთა თანა.

ან ზემო ხსენებულს ახლად აღშენებულსა სამონაზონო მონასტერსა და საეკლესიო სემენარიასა ამას შინა ვინადგან უნდა იმყოფებოდნენ ქართველნი ყრმანი არა მხოლოდ მათგანნი, რომელნიცა არიან ქუცშე ლატინის ტიპიკონისა, არამედ კოვალად მათგანნი, რომელნიცა არიან ქვეშე სომხის ტიპიკონისა, რამეთუ საზოგადო სარგებლოვანობა და საჭიროება ქართველის კათოლიკეთა ესრედ თხოულობს. და რადგან ზემო ხსენებულისა დევნულობის გამო არა შეიძლების ან თხოვნა წმიდა ტახტისაგან ნების დართვისათვის, რათა მემკვიდრეთა ამა სემენარიისა და სამონაზონო მონასტერისათა იქონიონ საკუთარი თავიანთი ქართველის ტიპიკონი, და იქნებიან რა ზოგნი იგინი ლატინისა და ზოგნი სომხის ტიპიკონის მქონეთა ქართველის კათოლიკეთაგანნი; რადგან არცა შესაძლებელ არს, ვითარცა უწყით, ერთს სახლსა და ერთს კაპელასა შინა ყოფნა ორის სახის ტიპიკონისა.

ამისთვის ვ[ი]თხოვ უმორჩილესად, რათა მიმაშუალოთ მისის ყოვლად მაღალ უსამღვდელოსობისა წმიდა კრების მთავარ-უმფროსისა უფლისა კარდინალ ბარნაბოსადმი. რათა რომელ ყოველთა მემკვიდრეთა და მყოფთა სემენარიასა ამას შინა ბრძანებითა წმიდისა თახტისა შეიძლონ ქონვა [ან] ლატინის ტიპიკონისა. და მღუდელათ ხელდასასხმელნი მოწაფენიცა სემენარიისა ამისანი ხელ-დასხმულ იქმნან მღუდლად ლატინის ტიპიკონსა ზედა, ვიდრე დაცხრომადმდე ზემო ხსენებულისა მწვალებელთ დევნულობისა და ვიდრე მონაზონებრივმან წესმან სემენარიისა ამისამან შეიძლოს თვინიერ დევნულობის საცდურისა მიღებაჲ საკუთარისა თვისი ქართველური საეკლესიო ტიპიკონისა. ხოლო შემდგომად დაცხრომისა დევნულობასა მის მღუდლათ ხელ-დასასხმელნი მოწაფენი სემენარიისა ამისანი ხელ-დასხმულ იქმნან მღუდელათ საკუთარს თავიანთსა ქართველის საეკლესიო ტიპიკონსა ზედა მარადის. და მრთელმან მონაზონებრივმან წესმანცა სემენარიისა ამისამან მიიღოს ნამდვილი და საკუთარი ქართველის ტიპიკონი თვისი.

ხოლო მიზეზი თხოვნისა წა თახტისაგან ჩემ უღირსისა მიერ ნების დართვათა და მადლთა ამათა ვითარცა ჟამისათვის უწინარეს დევნულების დაცხრომისა, ეგრეთვე ჟამისათვის შემდგომ დაცხრომისა მისისა სხვა არა რაჲ არს, გარნა ოდენ ძიება სარგებლოვანებისა წმიდისა ეკლესიისა. და მოქცევა მილიონებრივთა ქართველის, მწვალებელთა მექონთა ქართველის ტიპიკონისათა; რამეთუ ვინადგან მთავარი აღსასრული მონაზონობრივისა წესისა ამას სემენარიისა არს ძიება ყოველთა საშუალობათა და შრომა მარადის შეერთებისათვის ზემოხსენებულთა მათ მილიონებრივთა მწვალებელთა წმიდის ეკლესიისა თანა რომისა. და რამეთუ ამა სულთა მაცხოვნებისა აღსასრულისა თვისისადმი ვერ ძალუძს მონაზონებრივს წესსა ამასა მიწევნა, უკეთუ თვით ამასაცა არა ექმნების ტიპიკონი იგი ქართველთა, რომლითა

უმეტესლა შეიჩვევს ესე მათ, უმეტესლა საყვარელ შეიქმნების თვით წინაშე თვალთა მათთა და რომლითა უმეტესად დაიყოლიებს და მიიზიდავს მათ და ესრედ ფრიად გაადვილდების მოქცევა მათი.

რამეთუ (ანვე უწყითლა), თუ რაზომ არს ჩვეულება იგი აღმოსავლეთის მწვალელებლთა, რომელნი ეგზომ ივლტიან თვისი ტიპიკონისაგან განსხვავებულითა ტიპიკონთაგან, ვიდრელა არა რაად შეჰრაცხვენ უარის-ყოფასა სარწმუნოების მწვერისა ერთისასა, და მით თქმასა გმობისასა, ვიდრე შეცვლასა ერთი რაამისასა ტიპიკონისაგან მათისა, რომლით თუმცკი უფრორე იდიდების ღმერთი, რაჟამს იქმნების ესე სჯულიერი რაამე მიზეზისათვის და ნების დართვითა უმწვერვალესი რომის მამამთავარისათა.

კვალად რამეთუ თუ ლატინის ტიპიკონის მექონთა და თუ სომხის ტიპიკონის მექონთა ნამდვილ ქართველის კათოლიკეთა შორის ვერ მიძს თქმა, რომელ არა იყენენ შერეულნი ორთავეთაცა მათ შინა კულა ნამდვილნი სომხის კათოლიკენი, ამისათვის, რამეთუ ვინადგან საქართველოსა შინა ჰგიებენ კვალად ნამდვილნი სომხის კათოლიკენი, დიდი ხნის აქეთ მკვიდრობითა მათითა მუნ შერეულნი არიან ქართველის კათოლიკეთა შორის, და ესრეთვე ენით, სამოსითა და ჩვეულობითაცა მიმზგავსებულნი ქართველთა თანა. რომელნი ტიპიკონითაცა რადგან არიან ერთნი სომხის ტიპიკონის მექონთ ქართველის კათოლიკეთა თანა, ამითიცა ყოვლითურთ არიან მზგავსნი მათნი: კვალად არიან სხვა სომხის კათოლიკენი საქართველოსა შინა გარდმოსახლებულნი მუნ წელსა 1830[სა], რომელნიცა, გინა ენითა, გინა სამოსითა და ჩვეულებითა ცხადათ სხუაობენ ქართველის კათოლიკეთაგან.

ამის გამო შეუძლებელ არს, რომელ თუ სომხის კათოლიკეთა მათგან რომელნიც ყოვლითურთ მზგავსნი არიან ქართველის კათოლიკეთა. და თუ მათგან რომელნიც ქონვითა სომხურის ენისა სხუაობენ ქართველის კათოლიკეთაგან, არ იმყოფებოდნენ ყრმანი და მოწაფენი ამა სემენარიასა შინა, რომელთა შორის სჩანდეს უკუწ წოდება და გულს-მოდგინებითა ისურვონ ამხანაკ გინა მონაზონ ყოფვა ამა სემენარიის წესისა. ამისათვის ვითხოვ, რომელ ამა მოწაფეთაცა აქუნდესთ იგივე მიშვებანი და თარხნობანი, რომელნიცა ვითხოვე ზემორედ უღირსმან ქართველის კათოლიკე მოწაფეთათვის სემენარიისა ამის.

ხოლო ვითარცა ცხად არს ზემორედ თქმულთაგან უღირსი ესე ნების დართვათა ამათ, ვთხოულობ წმიდა თახტისაგან მხოლოდ მოწაფეთა და მონაზონთათვის სემენარიისა ამის აქა მდებარისა, და არა კათოლიკეთა ერთათვის საქართველოსათა; ვითარცა არცალა მეკუთვნის მე თხოვნა მათთვის ესე ვითარისა, არამედ ვითარებასა მათსა სცნობს წმიდა თახტი და ძალ უძს ქმნაჲ განკარგულებისა მათთვის მოთხოვისებრ დროებისა და სარგებლოვანებისა მათისა.

უმდაბლესი და უმორჩილესი მონა მაღალ უსამღუდელოსობისა თქუწნისა, მღუდელი პეტრე ხარისჩაროვიანი.

4. ეჩმიაძინის პატრიარქის, ნერსეს, წერილი მიხეილ ვორონცოვს

პფსა, ტ. 7, 243:1,2.

ჩემთვის ძალიან სამწუხაროა, რომ ამ საუკუნეში, როდესაც მთავრობის ბრძნული კანონებით ყველა დაცულია ძალადობისა და უსამართლობისაგან, კათოლიკეები არ წყვეტენ უმანკო სომეხთა გულისა და გონების სხვადასხვა ეშმაკობით დაუფლებას. ასეთი კათოლიკეები ცხოვრობენ თბილისში, ყირიმში, ახალციხესა და სხვა ადგილებში. მათი უკანონო ქმედებები ნათლად არის გადმოცემული ამ თარგმანში: ნახიჩევან-არაბეთის ამიერკავკასიის ეპარქიის სია კათოლიკურ სარწმუნოებაზე გადასული სომეხებისა და თბილისის მერის წერილი, იეზუიტების მიერ გატაცებული სომეხ ელიაროვის ვაჟის, გრიგორის, შესახებ. აღარაფერს ვამბობთ ახალციხეში მომხდარ ფაქტზე, რომლის დეტალების გამოძიება და მოხსენება არქივპისკოპოს კარაპეტს დავავალე.

ყველა ზემოხსენებული [ფაქტი] თქვენთვის ცნობილია, მაგრამ, თქვენო უდიდებულესობავ, თქვენი დამოკიდებულება 4 მაისის #4491 საქმის მიმართ, რომელიც ეხება ძალადობის გზით გუბერნიის მდივნის, იაგულოვის მიერ მოტაცებულ ეფემია პიტოევას; უმორჩილესად გთხოვთ, თქვენო უდიდებულესობავ, ყურად იღეთ ჩემი თხოვნა, ყველა კათოლიკე სომეხი მღვდელი გადაასახლოთ პოლონეთში, ხოლო პოლონელები – რუსეთის იმპერიაში, სადაც დაცული იქნება სომხური ეკლესია კათოლიციზმისაგან, და ამავე დოკუმენტში იმ ყირიმელ სომეხებს, რომლებმაც უარი თქვეს წინაპრების რწმენაზე, უბრძანოთ: დასახლდნენ გრიგორიანელებთან ან, უკეთესი, სამხრეთ კავკასიის სომხურ რაიონებში, ხოლო ადგილობრივი სომხური ეკლესიის მამამთავრებს დაავალოთ, იქადაგონ წინაპართა რწმენა.

ეს ისედაც სამართლიანი მონარქის ამაგი საწინდარი იქნება სომეხი ხალხის დაცვისა; ისინი მის საიმპერატორო უდიდებულესობას ერთგულად ემსახურებოდნენ და კვლავ ემსახურებიან.

უნდა გამოგიტყდეთ, მინდოდა ამის შესახებ მომეხსენებინა არქივპისკოპოს კარაპეტასთვის და მისი უდიდებულესობისათვის მეთხოვა შინაგან საქმეთა სამინისტროს დახმარება, როგორც ამას საქმე მოითხოვს, მაგრამ მისთვის ჯერ არ მიმიმართავს, გადაწყვიტე, ამ საკითხით მხოლოდ თქვენ შემეწუხებინეთ.

დიდი მოკრძალებითა და ერთგულებით, სომხეთის კათოლიკოს-პატრიარქი ნერსესი.

20 სექტემბერი 1846 წელი, ეჩმიაძინი.

(Его сиятельству Г.ну Наместнику Кавказскому,

Князю М. С. Воронцову

Мне весьма прискорбно, что въ настоящій векъ, когда мудрыми законами Правительства ограждены отъ насилія и обидъ права всехъ и каждаго, Католики не перестаютъ разными ухищреніями пленять умъ и сердца простодушныхъ Армянъ и отсуждать ихъ отъ Прародительской церкви; такіе Католики живутъ въ Тифлисе, Крыму, Ахалцихе и другихъ местахъ; ихъ непозволительныя действія довольно ясно могутъ обличать представляемые у сего въ переводе: списокъ совращеннымъ

разновременно въ нахичевано-Висарабской Епархіи и Закавказскомъ краю въ Католическую веру Армянамъ и письмо Тифлискаго Городоваго Главы о увозе Иезуитами сына Армянина и дворянъ Еліарова, Григорія, не говоря о подобномъ заключеніи, случившемся въ Ахалцихе, что я поручилъ Архіепископу Карапету дознать въ подробности и донести мне.

Уведомляя о всемъ вышеизложенномъ. Ваше Сіятельство, но отношеніе Ваше, отъ 24 Мая сего года за №4491, по делу о насильственномъ увозе Губерскимъ Секретаремъ Ягуловымъ девицы Ефиміи Питоевой, я покорнейше прошу Васъ, Милостивый Государь, повергнуть къ стопамъ Его Императорскаго Величества все подданныйшую мою просьбу, чтобы все священники изъ Армяно-Католиковъ были перемещены въ Польшу, а Польскіе въ города Россійской Имперіи, где привуть Армяне, дабы такимъ образомъ ограждены были сыны. Армянской церкви отъ Католицизма и поименованныхъ въ вышеозначенномъ списке Армянъ, отчужденныхъ отъ Прородительской церкви приказать: Крымскихъ переселить въ Григоріанамъ или еще лучше, въ Армянскую область и Закавказскихъ поручить местному Армянскому Духовному Начальству, чтобы они исповедывали прарадительскую веру.

Эта мера, предписываемая отеческою заботливостію справедливаго Монарха по благу и спокойствію обограющихъ Его чадъ будетъ новымъ залогомъ таго высокаго покровительства, которымъ верно подданные Его Императорскаго Величества Армяне не перестаютъ пользоваться въ новомъ славномъ своемъ отечествѣ.

При семъ неизлишнимъ считаю присовокупить, что я намеревался, о чемъ и объявимъ Архіепископу Карапету, объ этомъ просить защиты Его Императорскаго Величества чрезъ Министерство Внутреннихъ Делъ въ томъ предубежденіи, что порядокъ таго требуетъ, однако еще не напис[а]лъ и решился этимъ беспокоить особу Вашего Сіятельства.

Съ чувствами глубокаго почтенія и совершенной преданности имею честь быть

Милостивый Государь.

Вашего Сіятельства покорныйщій слуга и Богомолецъ, Патриархъ и Католикосъ всякъ Армянъ Нерсес.

20 сентября 1846г., М. Эчмиядзинъ).

5. დოკუმენტები ქონებასთან დაკავშირებული დავების შესახებ

კაპუცინელთა გენერალური არქივი. კათოლიკე მისიონერების მიერ მიწის ნაკვეთებისა და სხვა უძრავი ქონების შეძენის ან ჩუქების დოკუმენტები²⁶⁸

(კგა, H 45, V, vari 2-0055-0056)

ამავე კუპჩასა გორში მცხოვრებელი გიორგი ხაბაზ დავითაშვილი, რომ ზემოთ ხსენებულს საკუთარსა ჩემსა გორში მდებარეს სახლი ერთი გვერდი ნაობახტამდე, მეორე გვერდი იმავე ეკლესიამდე, აღმოსავლეთი მუდნამდი, დასავლეთით მაკარაშვილის სახლამდინ, საუკუნოდ მივყიდე კათოლიკეს ეკლესიას. და ფულიც ოთხმოცი მინალთუნიც [თეთრი] მივიღე.

გიორგი ხაბაზ დავითაშვილი. რადგანც ამა ნება არ იცოდა, ამის თხოვნით და ხელის გამართმევით ხელი მოვანერე აზნაურმან მელქისედეკ ანანიევმან. ამ ქართულ ნაწერში მეხუთე ტრიქონში ამოფხეკილი არის ოთხმოცი და მეექვსე ტრიქონში ჩამატებულ არს თეთრი ეგრეთვე კუპჩაზედ. სიუ როსისკოი მონეტუ ვოსემ დესიატ რუბლი სერებრომ.

ამ კუპჩის მონამე ვარ და ხელიც მოვანერე გორის მოქალაქე ბეასონ დავიდოვი. ამ კუფჩის მონამე ვარ და ხელიც მოვანერე აზნაური ანტონ ყანდინოვი. ამ კუპჩის მონამე ვარ და ხელიც მოვანერე როსტომ ენდრონიკოვი [დოკუმენტს ერთვის რუსული რეზიუმე]

(კგა, H 45, V, vari, 1-0010) პირი. წელსა ჩყია. აგვისტოს ლ.

მოვიდნენ ჩვენს წინაშე ქუთათოს მცხოვრები გენებაშვილი გრიგოლა, და მისი მოყვარე ბახუტა ბაქრაძე, და ლთის ფიცით აღიარეს, ჩვენი სამოსახლო ადგილი ერთობით კათოლიკებს მივყიდეთ სასაფლაოთ სომხებზე უწინ.

ამ მოწმობის დამსწრე ვარ მე თავადი ჩიჩავაძე გიორგი.

მე გრიგოლ წინამძღვარი ამ მოწმობის დამსწრე ვარ.

მე ანანია დიაკანი ლთის წინაშე ამ მოწმობის დამსწრე და მონამე ვარ. [ანანია]

(კგა, IMG-0796-0797. 2850)

ქ. სახელითა ღმრთისაჲთა, მამისა მისითა და სულის წმინდაითა ესე გარდაუცვალებელი ნასყიდაობის წიგნი და სიგელი დაგინერე და მოგყიდე ჩემი სამოსახლო ადგილი თავის ჭურით, ხილით, თავის მელკათარით. მე მარტინამ ბერუჩაშვილმა და ჩემმა ძმამ იოაკიმმა სახლისა მამავალმა ჩემისამა შენ ტინტოლოზ[ო]შვილის სტეფანას სახლისა მამავალისა შენსას, მოგცეს და გიბედნიეროს ღმერთმა, როგორც შენი გული ნებავდეს, ფასი სრული ავიღე, რომელითაც ჩემი გული შეჟერდებოდა, ვინაც ამის მოდავე წამოდგეს, მე მარტინამ პასუხის მიმცემი ვიყო.

ჩემი ძმა ანტონა აქ არ იყო, ავათ იყო ზარს. უკეთ რომ იქნება და ჩამოვა,

²⁶⁸ გარდა კვლევის ძირითადი მიზნისა, მისიების ქართულენოვანი სამართლებრივი დოკუმენტები, როგორც ქართველების, ასევე უცხოელების მიერ შედგენილი, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი წყაროა იმ პერიოდის დარგობრივი ენის საკვლევად, სამართლებრივი თუ სხვა ხასიათის ტერმინოლოგიის ისტორიის შესასწავლად.

იმასაც ხელს მოვანერინებ. არის ამისი მონამე თომა ტინტოლოზაშვილი, სიმონა ხიჯიაშვილი. დავით ბერუჩაშვილი გამრიგე არის; და მე ტერ პეტროსხს დამიწერია და მონამეცა ვარ მარტიას სიტყვით.

დაიწერა ენკენის თვის დამდეგს ქტს 1803. ქვიტიკირს შიგნით. ამ ზემონანერის ყაბული მაქვს მე, მარტიას. ეს ჩემი ხელია. ამ ზემო ნანერი ყაბული მაქვს მე, იოკიმეს.

ამ ნასყიდობის წიგნის მარტიას და სტეფანას სიტყვით მონამეც ვარ სიმონა ხიჯიაშვილი. ამ ნასყიდობის წიგნის მარტიას და სტეფანას სიტყვით მონამეც ვარ მე თომა ავთანდილაშვილი. ქ. მე სტეფანამ ამ სიგელის ფასი სრულათ ავიღე პატრებისაგან, ჩემის ნებით პატრებს მივყიდე ეს ჩემი ხელი არის.

Сей Документъ Въ Имеретинскомъ временномъ правленіи отъ Губерскаго регистратора Князя Михаила Туманова 15го Марта 1823го года Явленъ и Въ Книгу подлинникомъ отъ Слова до Слова подъ №2850м записанъ; въ чемъ симъ заподписомъ присутствующаго и приложеніемъ Казенной печати Свидетельствуется.

მდივანბეგი თავადი დავით ჩხეიძე

Секретар Бабинов

(კგა, H 45, V, vari 2-0001-0002)

ჩყკვ.ს ნელსა. იენისის კდ.ს დღესა. ჩვენ, ამის ქვემო ჯელის მომწერთ თავადთ აბიმელიქოვთ, გაძღვეთ შეკრულობის წერილსა ამას თქვენ, უფალს კათოლიკეთ პრეფექტს პატრი ფილიპეს, ამისთვის, რომ ტფილისის 1.ს ჩასტსა 3 კვარტალში ერთი დუქანი გვექონდა აწ გარდაცვლილის მოქალაქის სოლომონ ნაზარბეგოვთან სანახევროთ თქვენს დუქნებთან მიკვრით. და რაც მთავრობამ ის დუქანი დაგვაცლევინა ახალს ფასადზედ გასაკეთებლად ქუჩის გაგანიერების გამო, იმ დუქნის ალაგი დარჩა მხოლოდ რუსულს ორ ადლს ნახევარ ჩარექ ნაკლები განი, და შვიდ ადლნახევარი სიგრძე. და პოლიციამ რომ ჩვენ შეგვანუხა, წინა კედელი დავდგით აკოშკების თავებამდინ.

და რადგანაც იმ ალაგის დამცირების გამოისად სულ არ შეიძლებოდა რომ უწინდელისაებრ დუქნად აგვეშენებინა, ამ მიზეზით იმ ცარიელი ალაგისა ჩვენი კუთვნილი ნახევარი თქვენ მოგყიდეთ საუკუნოდ სამფლობელოთ ოც თუმან თეთრ ფულად. და იმ ჩვენს მიხვედრს კედელზედ დანახარჯი რვა თუმანი თეთრიც მივიღევით თქვენგან. რომელიც ამისთვის ვალდებულ ვართ, რომ არზა შევიტანოთ ჯეროვანს ალაგს თქვენთვის კუპჩის მოსაცემლად. და კუპჩის ხარჯი თქვენ უნდა მისცეთ, ჩვენ საქმე არა გვაქვს.

და ამავე ალაგის ნახევარი ნაზარბეგოვის მხვედრი წილი ჩვენთან გირაოთ არის ცამეტ თუმან თეთრ ფულად, მხოლოდ ჩვენგანის იაკობ აბიმელიქოვის სახელობაზედ დაწერილის თამასუქით, რომელიც ის თამასუქი ტფილისის უეზდის სუდსა შინა წარდგენილ არს ნაზარბეგოვის ვალების გამოისად. და ხსენებული ნაზარბეგოვი, იმ ცამეტ თუმან გარდა, იმ სანახევროს დუქანზედ ჩვენგან დანახარჯიც არის მოსაცემს: ეს ჩვენთან გირაო ნახევარიც თქვენ მოგეცით გირაოთ ოც თუმან თეთრ ფულად. და ამის გამო იმის წილად შესახვედრს ოცის თუმნის თქვენგან მიმღებნი ვალდებულნი ვართ, უეზდის სუდში არზა შევიტანოთ და იმ დუქანზედ სიმართლე ჩვენი თქვენ მოგცეთ; რომ ჩვენ იმ მამულთან და ნაზარბეგოვის მემკვიდრესთან აღარაფერი საქმე არ გვექმნება.

თვინიერ იმ ოცის თუმნის პასუხისა და ანგარიშისმიცემისა იმჟამად, რომელიც უზურში ვიპოვებოდეთ, რომ ჩვენ ეს ოცი თუმანი ნაზარბეგოვის წილის ნახევარ დუქნის ალაგის ფასი თქვენგან მიგვიღია ჩვენის გირაოს თეთრის ანგარიშში. და თუ ნაზარბეგოვის მემკვიდრემ არ ინებოს თავისის წილის ნახევარ ალაგის გაყიდვა, იმის პასუხის მიცემაში ჩვენ არა ვართ ვალდებული და შეკრულნი თქვენთან. იმისი მოპასუხე თქვენ იქნებით; და თუ იმ გირაოს ოც თუმანს დაკლება მოგეცესთ, ჩვენ უნდა შეგისრულოთ, აგრეთვე თუ იყოს მეტი ოცის თუმანზედ, ჩვენ უნდა დაგვიბრუნოთ. რომელზედაც ჯელს ვანერთ თა სოლომან აბიმელექოვი, თა იაკობ აბიმელექოვი, თავადი ავგაროზ აბიმელექოვი.

(კგა, H 45, V, vari, 1-0050)

ჩემსა წელსა ივნისის კზ.ს დღესა ესე წერილი მოგეცი მე, ამისმა ჯელის მომწერელმა იაკოფა ფარემუზას შენ, გარეს კათოლიკე ეკლესიის უფროს უთას პატრი დამიანეს, ამისთვის, რომ, რომელიც ეკლესიის ალაგზე სახლები რომ მქონდა აღშენებული და შიგ ვდექ, მე იმ ჩემი სახლების მასალა ჩემის კეთილი ნებით შენ მოგყიდე სახლებით და ალაგი დაუტევე ისევე ეკლესიასა. და მივიღე შენგან ფასი სახლებით, ექვსი თუმანი ვერცხლის ფული. რომ შენზე აღარა არის რა დარჩენილი.

ამისთვის ჩემ საკუთარას ხელს ვანერ მე იაკობ ფარემუზოვი.

ამ წერილს მოწმობას ვანერ იაკოფა ფარემუზას თხოვნითა მე, ანდრეა ზუბალაშვილი. ამ წერილის მოწამე ვარ იაკობ ფარემუზოვის თხოვნით მე იოსებ სააკოვი.

(კგა, H 45, V, vari 2-0039) პირი 2851

ქ. ლითთ ეს ნასყიდულობის წიგნი მოგეცი მე, ექიმმა იოსეფაშვილმა არუთენამ, შენ, ხეჩინაშვილს სიმონას; ასე რომ, ჩემი ხულა ბადუას ჰქონდა და გამოვართვი და შენ მოგყიდე. რაოდენათაც გული შემჯერდებოდა, ფასი გამოგართვი. ღთნ შვიდობაში მოგახმაროს; ახლა თუ ვინმე მოდავე მოგივიდეს ან ჩემი ძმა, ან ჩემი ძმისწულები, ან სხვა ვინმე და ამ ხულაზედ გედავოს ვინმე, მე ექიმი არუთენა პასუხის გამცემი ვიყო.

არის ამისი მოწამე ზეით ღმერთი, კაცთაგან გამრიგე და მოწამე ბატონი ქაიხოსრო აბაშიძე, გიორგი წერეთელი, ისევე ნონიები.

მე, პეტრე მურადაშვილს, დამინერია თათულას სიტყვით და მოწამეც ვარ ამისი.

დაინერა ეს ნასყიდულობის წიგნი ივანობის ათს გასულს ქტეს აქეთ ჩლჟგ. [ბეჭედი]

ქ. მე, ქაიხოსრო აბაშიძე, ამ სიგელის მოწამე და გამრიგე. [ბეჭედი]

ქ. მე, მოლარეთუხუცესი წერეფ გიორგი, ამის მოწამე და გამრიგე ვარ. [ბეჭედი] [დოკუმენტს ერთვის რუსული რეზიუმე]

მდივანბეგი თავადი დავით ჩხეიძე. [ბეჭედი]

კგა, H 45, V vari, 3-0058) მოწმობა!

ჩვენ, ქვემო ჯელისმომწერელნი, გორში მცხოვრებელნი, ვემოწმებთ: რომ ადგილი, მდებარე ქალაქსა გორსა შინა, რომელსა ზედან იყვნენ ძველნი შენობანი, უწინდელს დროდგანვე ეკუთვნის გორის რომის კათოლიკის ეკლესიას. ხოლო სამძღვრები მის ადგილისანი არიან შემდგომნი: აღმოსავლეთით ბალი კოლლეჟსკის რელისტრატორის იოსეფ ანტონოვისა, დასავლეთით – დიდი

საერთო გზა, ჩრდილოეთით – სახლი იოსეფ სააკოვისა და სამხრეთით – გაბრიელა და პეპუა ბოშაშვილისა, ბეჟანა და პეტრე ალუშავიშვილისა.

იენისის 5. დღესა 1841. წელსა, ქალაქსა გორს, რომლისათვის წელს ვაწერთ: გორის მოქალაქე ანდრეა ზუბალოვი, კოლლეჟსკის რელისტრატორი იოსებ ანდრონიკოვი, კოლლეჟსკის სეკრეტარი თ.დი ალექსანდრე თუმანოვი, აზნაური ანტონ ყანდინოვი, ჩინოვნიკი იოვანე ყანდინოვი, დავით ზუბალოვი, კოლლეჟსკის რელისტრატორი იოსებ ანტონოვი, გორის ქალაქში მცხოვრებელი გიორგი ალხაზოვი, გიორგი ანბასოვი, ავთანდილ ჯულაბოვი.

(კგა, H 45, V, vari 2-0041-0043)

ქ. ღთით ეს ხულის ადგილის ნასყიდულობის წიგნი დავიწერე და მოგეცი, მე დალაქი იოსეფასშვილმა ანტონამ, შენ, მეფისაანთ შენდობილი ანტონას შვილს, პეტრეს ასრე, რომ ხეჩინაშვილის ხულისა და გლახაშვილის ხულის შუაში ჩემი ხულის ადგილი მოგყიდე. და რიერთათაც გული შემიჯერდებოდა, ფასიც სრული გამოგართვი. ღმერთმა გამარჯვებაში მოგახმაროს და გიბედნიეროს.

თუ ამაში ვინმე მოდავე და ან მოლაპარაკე მოგადგის ვინმე, პასუხის გამცემი მე ვიყო ამ ბატონი კაცების მოწმობითა.

დაინერა გიორგობისთვის ოცს გასულს წელსა უფლისასა 1810.ს.

ამ ზემო წერილსა მე თალაქი იოსეფასშვილს ანტონს ყაბული მაქვს ეს ჩემი ხელი არის. ჩემი მიყიდული ხულის განი არის ოთხი ალაბი და ერთი ჩარექი ანტონასი.

ქ. მე, ბერომელაშვილი პეტროსა, მე, პოლოსა მონამე ვარ ანტონას პირიღამა.

ქ. მე, სოლომანათ პეტრე ამ ზემო წერილის მონამე ვარ. ქ. მე, კრუხიჭამათ იასეფას ძე ბატანჯანა, მონამე ვარ. ქ. მე, ბატანჯან მურვანოვი, მონამე ვარ ამ ზემო წერილისა. ქ. ამ ზემო წერილის მონამე ვარ მე, კოკოჩათ პეტრეი.

ქ. ეს წიგნი ანტონას სიტყვით მე, უდელებიანთ ნიკოს, დამიწერია და მონამეცა ვარ.

მდივანბეგი თავადი დავით ჩხეიძე [ბეჭედი]

(კგა, H 45, V, vari, 1-0075-1-0078)

ჩყლგ-სა წელსა, აპრილის 3-სა დღესა, ჩვენ კათოლიკეთ კრებათა, ნებაწყოფელობითა ჩვენის მღვდელთ მთავრის ფილიპესითა, და მე, სურ-ბნიშნის ეკკლესიის დეკანოზმა ტერ-ოჰანეზ ტერ-ხეჩატურას ძემ ზარაფოვმა, დავჰსდევით ურთიერთთა შორის პირობა ქვემოშემდგომისათვის: ჩვენ კათოლიკეთა ერთა გვაქვს მოელადგანვე სასაფლაავო ადგილი გარეთუბანს, ქალაქის ტფილისის პ'ლის ჩასტის პ'ლს კვარტალში, რომელზედაც უმართლო დავისა გამო კოლლეჟსკის ახსესორის თურქისტანოვისა და შტაბს კაპიტნის გაბავესა, ტფილისის უეზდის სუდის გარდაწყვეტილებისა და ამას აღსრულებისამებრ 1821.სა წელსა აპრილის 28.სა მიგვცემია ჯეროვნის ადგილიდამ პლანის კოპიო ნამდვილთან შემონმებული, მაჩვენებელი ყოვლისა მას გარემო სამზღვრებისა.

ადგილსა ამას სხვათა შუა ემიჯნავება ჩრდილოეთით ბალი ხსენებულს ზარაფოვსა, რომელთაც ჰყოფს დასავლეთისაკენ მუნვე მდებარეს მთის თავის ბეგიდამ ჩამოსწერივი აღმოსავლეთისაკენ ნიაღვრეს წყლის ხევი, ვითარდაც ჰსჩანს პლანიდამ, ვიდრე კოლლეჟსკს ასესორეს თა მელექოვსა და მას

ზარაფოვსა ქვემო ბალის გამყოფელს მიჯნის თავამდე.

მე, ტერ ოჰანეზ ზარაფოვსა, ამ ხსენებულს ქვევით მხრისაკენ, მქონდა სასაფლაოსაგან შეგდებული ჩემს ბალთან ადგილი, ნაჩვენები პლანში ასოსა ქვე-შე. ვარგისი ასოთხმოცი და უვარგისი სამოცდა ჩვიდმეტი საუენი, რ'ლცა შემდგომ დამითმობია საკუთვნელად მხოლოდ მღვდელთ მთავრის ფილიპპესაგან, პატივსაცემელად ჩემს მასთან ზოგიერთთა საქმეზედ გარჯილობისა.

ამასა შემდგომად, მიზეზისა გამო, რომელ შუა ჩემას ბალისა და საკათოლიკო სასაფლაოსი სამზღვარზე არა გვქონდა საფუძვლიანი ღობე, გარდა დანერგილთ მღვდელმთავრის ფილიპპესა და მე ტეროჰანეზას მიერ კაკლის ხეთა, ამად ადგილის განურჩევლობით ჩამედგა საკათოლიკოს მამულში უკედლოთ, ბოძებზედ დამდგარი სახლი და მოზღუდვილობა.

ამასთვის ჩვენ ორთავემ მხარეთ პლანის განხილულობით შევიკარეთ: პ'ლად, რომე განსალტოლველად ამგვართა შეცთომილებათა დავდგათ საერთოს ხარჯით საფუძვლიანი ღობე საშუალს სამზღვარზედ, რომელიცა ჰმსახურებს მამულთა მათ ძველადგანვე, და რომელიცა ჰსჩანს მას ხსენებულს პლანშიაც. და შეგდებული ზარაფოვისაგან ადგილი იგი სასაფლაოსი, დათმობილი საკუთვნელად მხოლოდ მღვდელმთავრის ფილიპპესა მიერ, დათმობილ-ექმნას ჩვენ კათოლიკეთ ერთა, პატივსაცემელად მისის გარჯილობისა.

მეორედ, ჩადგმული საკათოლიკო ადგილში სახლი და ზღუდე მე, ზარაფოვმავე ავილო ჩემისვე ხაჯით.

მესამედ, საკათოლიკო მამულისაკენ დატანებული ჩემი [ვაზი] თუ სხვა ხეები, დაგრჩესთ კათოლიკეთა, როგორც თქვენს მამულში დატანებული.

მეოთხედ, ბალისა ჩემისა ქვეით ქუჩაში, მელიქოვის ბალისაკენ, ვითარადაც კათოლიკეთაგან იმ დათმობილს ადგილში გქონდა დატანებული შენ, ზარაფოვს, ბალის კარი, გქონდეს ახლაც სავლელად. ასე რომე, როდესაც იქ ქუჩა მოიშალოს, იმ კარებს წინ სავალი ადგილი დარჩეს ისევ კათოლიკეთა, როგორც ძველადვე კუთვნილი, და მაშინ მე ტეროჰანეზას კარები ამომექოლოს.

და უკანასკნელ მეხუთედ, დღეის შემდგომ, ამ პირობას გარეთ გარდამხედთა, დაგვკარგოთ კეთილი სიმართლე რახსამეს ძიებისა გარდამხედობისათვის, და გარდამხედი დასჯილ იქმნას სჯულისამებრ.

ამ წერილის ერთი პირი საერთოს ხელ მონერილობით ჰქონდეს ტეროჰანეზ ზარაფოვსა და მეორე კათოლიკეთ მღვდელთ მთავარს საქართველოში ფილიპპეს. რომელზედაც ხელს ვაწერთ: ვოლესვიასესორი იოვანე ყარაიევი, ტიტულარნის სოვეტნიკი გიორგი ყანდინოვი, ტიტულარნის სოვეტნიკი სტეფანე მიზანდაროვი, 12-ის კლასისა იოანე მაისუროვი, სტეფან ჩაგინოვი.

ამ პირობის წერილის თანახმა ვარ კანცელარისტი ზაქარია დავრიშევი, მეელქო ხითაროვ, პრაპორშიკი იოვანე ყორღანოვი. ხელს ვაწერ იოსეფ მეფისაშვილი, [...] სტეფანე კაკლაშოვი, გასპარ ნაცვალოვი, იოანე ჯაყელოვი.

[ბეჭედი]. ამ წერილის თანახმა ვარ, და ხელს ვაწერ ჩემის ბეჭდის დასმით მე, პატრი მთავარ უფროსი ფილიპპე. ამ წერილობის მონამე ვარ ტფილისის მოქალაქე იავორ ჰეჯუევი. ამ პირობის წერილის თანა დამასწრე და მონამე ვარ ზახარ გულასპოვი.

6. პრესაში გამოქვეყნებული წერილები²⁶⁹

ორიოდე სიტყვა ქართველ კათოლიკეთა შესახებ

რამდენადაც თვალ-ყური გვიდევნებია და შეგვიმჩნევია, ქართველი კათოლიკეები ტიპიკონის, ანუ ღვთისმსახურების აღსრულების წეს-რიგისა დაგვარად განიყოფებიან სამ ნაწილად, ანუ სამ ჯგუფად:

ა) პირველ ნაწილს ეკუთვნიან ის ქართველი კათოლიკენი, რომელთაც მიუღიათ როგორც დოღმატები, ისე გარეგანი საღვთისმსახურო წესები და ენა ლათინთა ეკკლესიისა. ამას თვით ქართველი კათოლიკენი უწოდებენ „ლათინურ ტიპიკონს, ანუ ლათინურ რიგს,“ რადგანაც ყოველივე წესი იმათს ეკკლესიებში სრულდება ისე, როგორც რომის, ანუ ლათინთა ეკკლესიაში. ამ ტიპიკონისაა, მაგალითად, ახალციხის ძველს ნაწილში ქართველ კათოლიკეთა ღვთისმშობლის ეკკლესია, რომელსაც ხალხი ეძახის პატრებიანთ ეკკლესიას. აქ ღვთისმსახურება სრულდება ლათინურს ენაზედ, არღანით; ეკკლესიის შინაგანი მოწყობილება იმგვარია, როგორც საზოგადოდ ლათინთა ეკკლესიაში.

ამ ეკკლესიასთან უკანასკნელს დროებში უცხოვრიათ შემდეგ რომის პატრებს: ბონავენტურას (შვეიცარიელი), პატრ თომას (თემფიელი), ფრანცისკეს, ამედიოს, პატრ ნიკოლას, დამიანეს (ვიარეჯიელი), ფლორენციოს და ქეროვიმეს. ყველანი კაპუცინები ყოფილან. პატრი თომა აქვეა დასაფავებული. მისს საფლავის ქვაზედ შემდეგი მხედრული წარწერაა: „ქ-ნთ წელსა უფლისასა 1838-სა ივნისის 7-სა მოიხსენეთ პატრი თომა თემფიელი ქაფუჩინი.“

ამ პატრების საცხოვრებლად ეკკლესიასთან ყოფილა გამართული დიდი ორ სართულიანი სახლი, რომელიც დაუნგავთ აჭარლებს ახალციხეში შემოსევის დროს 1829 წ. მისს ადგილზედ გამართულია ეხლა სხვა სახლი, რომელშიაც სცხოვრობს ადგილობრივი ღრმად მოხუცებული მღვდელი პეტრე აღუშოვი. ეს მღვდელი მომსწრე ყოფილა რომის პატრებისა. მისის სიტყვით, ეს პატრები კარგად ყოფილან დახელოვნებულნი მკურნალობაში, განსაკუთრებით პატრი თომა, ჰქონიათ აფთიაქი და ხალხს თურმე მუქთად სწამლობდნენ.

ბ) მეორე ჯგუფს შეადგენენ ის ქართველი კათოლიკენი, რომელთაც დასავლეთის ეკკლესიისაგან მიუღიათ მხოლოდ დოღმატები, საეკკლესიო-საღვთისმსახურო წესები კი მართლმადიდებელ ეკკლესიისა შერჩენიათ. ამას უწოდებენ „ქართულ რიგს.“ ამ რიგის ქართველი კათოლიკეები საქართველოში, ვგონებ, აღარ უნდა იყვნენ, კონსტანტინოპოლში კი, როგორც გამიგონია, ყოფილან. იქაურ ქართველ კათოლიკეთა ეკკლესიებში ღვთის მსახურება სრულდებოდა თურმე ისე, როგორც ჩვენს მართლმადიდებელს ეკკლესიაში, ქართულს ენაზედ მხოლოდ სწამთ პაპი და აღიარებენ რომის ეკკლესიის დოღმატებს. იმათი კონდაკი, დაბეჭდილი ხუცურს ენაზედ, გვინახავს. იგი განერჩევა ჩვენს კონდაკს მხოლოდ იმითი, რომ შიგ მოხსენებულია პაპი, ნირვალოცვის წესი ორივეში ერთნაირია.

როგორც გამიგონია, ახალციხის ქართველი კათოლიკეებიც (მაგალითად

²⁶⁹ პრესაში გამოქვეყნებული წერილების მოძიებაში დახმარებისათვის მადლობას ვუხდით რუსუდან დარჩიაშვილს.

ჯვრის ეკლესიისა და იოვანე ნათლისმცემლის მრევლი) პირველად ქართულ ტიპიკონზედ ყოფილან: ჰქონიათ ყველა საჭირო წიგნები ქართულს ენაზედ და უსრულებიათ ღვთისმსახურება და ყოველივე საეკლესიო წესები ისე, როგორც ჩვენს ეკლესიაში. შემდეგში ამათ მიუღიათ სომხური ტიპიკონი (წესები სომხის ეკლესიისა) და, რასაკვირველია, წინანდელი ქართული წიგნები, შედგენილი ქართულს ტიპიკონზედ, აღარ გამოადგებოდათ. სომხურს წიგნებს კიდევ, შედგენილს სომხის ეკლესიის წეს-რიგზედ, ვერ იხმარებდნენ სომხურის ენის უცოდინარობისა გამო. ამისთვის აუღიათ და სომხური წიგნები უწერიათ ქართულის ასოებით, რომ შესძლებოდათ ამ წიგნებით სომხურს ტიპიკონზედ ღვთისმსახურების აღსრულება. ამითი აიხსნება, რომ ეხლაც ბევრგან მოიპოვება სომხური წიგნები, ქართულის ასოებით დწერილი (სიტყვები სომხურია, ასოები, ქართული).

მართლაც უეჭველი უნდა იყოს, რო თავდაპირველად ყველა ქართველი კათოლიკენი ქართულს მართლმადიდებელს ტიპიკონს ზედ იყვნენ. თვით რომის მისსიონერები ამ გვარად ჰმოქმედებდნენ არამც თუ მარტო ქართველებში, არამედ სხვაგანაც, სადაც კი შეჰქონდათ თავიანთი სარწმუნოება. ისინი ძალას არავის ატანდნენ, რომ გარეგან საეკლესიო წესები შეეცვლევინებინათ. იმათთვის საჭირო იყო მხოლოდ ენამათ პაპი და მიეღოთ რომის ეკლესიის დოღმატები, დანარჩენში სრულს თავისუფლებას აძლევდნენ. როგორ მოექცნენ მაგალითად, სომხებს: მათ გარეგანი საეკლესიო წესები და საღვთისმსახურებო ენა ისევ სომხური დარჩათ, აგრეთვე ცოლოსანი მღვდლები, მხოლოდ უნდა ენამათ პაპი და ელიარებინათ დოღმატები ლათინთა ეკლესიისა. შემდეგში, რასაკვირველია, თვით წესებიც ნელ-ნელა შეიცვალეს ლათინურზედ (იხ. Графъ Д. Толстой. Римскій католицизмъ въ Россіи, т. 2. Стр. 54).

ამით აიხსნება, რომ ეხლაც სომეხ კათოლიკეთა და გრიგორიანთა შორის ბევრში ისევ ერთნაირობა მოსჩანს, რადგანაც, სომეხ კათოლიკეებმა თუმცა მიიღეს დასავლეთის ეკლესიის წეს-რიგი, მაგრამ ზოგიერთი წესი ისევ გრიგორიანთა ეკლესიისა შეირჩინეს. ქართველებშიაც სწორედ ასე მოხდა: იმათ პირველად იწამეს პაპი და მიიღეს რომის ეკლესიის დოღმატები, მხოლოდ საეკლესიო წესები ისევ ქართული მართლმადიდებელ ეკლესიისა დარჩათ. შემდგომში კი დოღმატებთან ერთად საეკლესიო წესები და საღვთისმსახურებო ენაც შეიცვალეს, თუმცა კი ზოგიერთი წესი ისევ მართლმადიდებელ ეკლესიისა აქვთ შერჩენილი. მაგალითად ახალციხის ზოგიერთი მოხუცებული ქართველი კათოლიკენი, როგორც გამიგონია, თავიანთ მარხვებისა გარდა, მართლმადიდებელ ქართველთა ზოგიერთ მარხვასაც იწახავენ. ქართველ კათოლიკეთაგან ზოგმა ლათინურს ტიპიკონზე შეიცვალა თავისი საეკლესიო წეს-რიგი (ამ ლათინურის ტიპიკონის ქართველ კათოლიკეების შესახებ ზემოდ მოვიხსენიეთ) და ზოგმაც სომხურზედ (სომხის კათოლიკეთა წესები შემოიღეს).

გ) აი, ამ სომხურ ტიპიკონის ქართველი კათოლიკენი შეადგენენ მესამე ჯგუფს. საკითხავი ეხლა ის არის, თუ რანაირად გადავიდნენ ქართველი კათოლიკენი სომხურს ტიპიკონზედ? ამის შესახებ თვით ქართველ კათოლიკეთაგან გაგვიგონია შემდეგი: 1625 წლითგან მთელი ძველი სამეცხეთო

ანუ ეხლანდელი ჭოროხის ხეობა და მტკვრის სათავე ოსმალეთმა დაიპყრო და 1828 წლამდე აქ ჰბატონობდა. ამ ხნის განმავლობაში მართლმადიდებლობა და მართლმადიდებელი მესხები დიდს განსაცდელში იყვნენ. ოსმალები ძალას ატანდნენ მართლმადიდებელ ქრისტიანებს, რომ მაჰმადიანობა მიეღოთ.

რადგანაც მაშინ ქართველი კათოლიკენი ქართულს მართლმადიდებელს ტიპიკონზედ იყვნენ და გარეგანის საეკლესიო წესებით არ განირჩეოდნენ მართლმადიდებელთაგან, ამისთვის იმათაც დაუწყეს დევნა. მაშინ ქართველ კათოლიკეებმა შემწეობისათვის მიჰმართეს რომის პაპს. რომის პაპმა მიასწავლა ანატოლიის სომეხ კათოლიკეთა ეპისკოპოსისკენ (ალბად ამას თუ ექვემდებარებოდნენ ახალციხის კათოლიკენი). ამ უკანასკნელმა წინადადება მისცა ახალციხის ქართველ კათოლიკეებს, მიეღოთ თავიანთ ეკლესიაში სომხური ენა და წესები. იმ დროს თურმე სხვა სარწმუნოების ხალხს ისე არ ავიწროებდნენ ოსმალები, როგორც მართლმადიდებლებს. იმათაც, რასაკვირველია, ჯერ ენა შეიცვალეს და შემდეგ, საეკლესიო წესებიც. მაგრამ, რამდენადაც გაგვიგია, ქართული ენა მაინც კიდევ სრულიად არა ყოფილა განდევნილი ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიებიდან. ამ ბოლოს დრომდის მღვდლებს კიდევ შეეძლოთ ქართულად ქადაგების თქმა და ზოგიერთის ლოცვების ქართულს ენაზედ აღსრულება.

მაგრამ ზედმა უმტყუნა ქართველ კათოლიკეებს. ამ რამდენისამე წლის წინედ სომხის სამღვდელოებამ ლაპარაკი აღძრა იმის შესახებ, რომ ქვეყანაზედ ქართველი კათოლიკეები არ არიანო. რომ ის კათოლიკეები, რომელნიც თავიანთ თავს ქართველებად აღიარებენ, ქართველები კი არა, სომხები არიანო. ამისათვის ნება არა აქვთ ქართულს ენაზედ ღვთისმსახურება აღასრულონ.

ამ საქმის მოთავედ, როგორც გამიგია, ყოფილა მღვდელი არარატიანი, მამით სომეხი და დედით ქართველი. მღვდლად ყოფილა გუმბრში, მხოლოდ ახალციხის სომეხ კათოლიკეთა სასულიერო სამმართველოს წევრად ითვლებოდა. სომეხთ საჩივართა მიაღწია მთავრობამდის. მთავრობისაგან დანიშნულ იქმნა გამოძიებლად ვილაც იგნატიევი, რომელსაც უნდა გამოეძიებინა, ახალციხესა და ახალციხის მხარეში მართლა ქართველი კათოლიკეები არიან თუ არა. შედეგი ამ გამოძიებისა იყო ის, რომ 1886 წელს იანვრის 16-ს გამოვიდა უმაღლესი ბრძანება, რომლითაც აღიკრძალა ქართულის ენის ხმარება სომეხ კათოლიკეთა (ამათში ათავსებენ ქართველ კათოლიკეებსაც) და ლათინთა ეკლესიებში, და აგრეთვე კათოლიკეთა ორად განაწილება, სომეხებად და ქართველებად (როგორც სჩანს, მთავრობის აზრითაც მხოლოდ სომეხ კათოლიკენი არსებობენ).

მაგრამ არც ამის შემდეგ მოსპობილა სრულიად ქართულის ენის ხმარება ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიებში. ამის გამო, როგორც სჩანს, კიდევ გაუგზავნიათ საჩივარი (ალბად ისევ სომხის სამღვდელოებას) შინაგან საქმეთა მინისტრთან, რადგანაც ტირასპოლის ეპისკოპოსი (სცხოვრობს სარატოვში, სარატოვის ეპარქიაზედ არიან მიწერილნი კავკასიის კათოლიკენიც) სწერს კავკასიის სომეხ კათოლიკეთა სამმართველოს 1892 წლის სექტემბრის 5-ის რიცხვით, 9 შემდეგს: „შინაგან საქმეთა მინისტრი მატყობინებს მე, რომ სამინისტროში მოსულა ცნობები, ვითომც ტფილისის რომის კათოლიკეთა

მიძინების ეკკლესიაში, 1886 წლის 16 იანვრის უმაღლესი ბრძანების წინააღმდეგ ღვთისმსახურებას აღასრულებდნენ ქართულს ენაზედ, რადგანაც უმაღლესი ბრძანება შეეხება არა მარტო ზოგიერთს ნაწილს ღვთისმსახურებისას, არამედ მთელს ღვთისმსახურებას, ამისათვის მინისტრი მთხოვს მივიღო ღონისძიებანი, რომ ჩემდა რწმუნებულს ეკკლესიაში ქართული ენა არ იხმარებოდეს.

ძველადგანვე დასავლეთს ეკკლესიაში ჩვეულებათაა, სწერს ტირასპოლის ეპისკოპოსი, რომ ღვთისმსახურება ლათინურს ენაზედ სწარმოებდეს, მხოლოდ აღმოსავლეთის სომხის ეკკლესიაში – მარტო სომხურ საეკკლესიო ენაზედ. ამის და მიუხედავად, კავკასიაში როგორც ლათინთა, ისე სომეხთ ეკკლესიებში შემოვიდა ჩვეულებად, საეკკლესიო ენის გარდა სამშობლო ენის ხმარება. ეს კი ეწინააღმდეგება ტრიდენტის კრების და პაპების კლემენტოს XI-ისა და პიუს XI-ის დადგენილებათ. ამისათვის ვთხოვ სასულიერო სამმართველოს, დაავალოს სამღვდელოებას, რომ ამ გვარი ბოროტმოქმედება აღარ იქმნას შეტანილ ეკკლესიებში“ (ე.ი. სამშობლო ენაზედ აღარ სრულდებოდეს ღვთის მსახურებაო).

აი, ამ გვარად მოისპო ქართულის ენის ხმარება ქართველ კათოლიკეთა ეკკლესიებში და გავრცელდა ის აზრი, რომ ქართველი კათოლიკენი არ არსებობენ. მხოლოდ ვისის წყალობით? სომხის სამღვდელოებისა. ხშირად გვსმენია სომეხთაგან, რომ ქართველი კათოლიკეები არა არსებობენო, მაგრამ ჩვენ მაინც ვერ გავგივია საფუძველი ამ გვარის აზრისა. ისტორია ხომ პირდაპირ გვეუბნება, რომ რომის ეკკლესია ძველადგანვე სცდილობდა თავისს მორწმუნეთა რიცხვის გამრავლებას საზოგადოდ აღმოსავლეთში და კერძოდ ქართველთა შორის და ამ აზრის მოსახსნევად საქართველოში ჰგზავნიდა მისსიონერებს, რომელთა მოქმედება-მეცადინეობასაც უნაყოფოდ არ ჩაუვლია. XVII საუკუნიდამ იმათ ბევრი გააკათოლიკეს არამც თუ მარტო სომეხები, არამედ ქართველებიც ტფილისსა, გურიასა, ქუთაისსა, სამეგრეოლოში და უფრო მომეტებულად ახალციხეში (П. Иос., Кратк. ист. Груз.ц., стр. 127).

მაშ რატომ ეხლა არ უნდა არსებობდნენ ის ქართველები, რომლებიც შესახებ ისტორია გვეუბნება, რომ იმათ კათოლიკეთა სარწმუნოება მიიღესო? მაშ თუ სომეხებმა კათოლიკობა მიიღეს და ისევ სომეხებად დარჩნენ ეროვნებით, რატომ ის ქართველები კი ისევ ქართველებად არ უნდა დარჩენილიყვნენ, რომელთაც კათოლიკეთა სარწმუნოება მიიღეს? თუ ამის თქმა შეიძლება: „სომეხ კათოლიკენი“ (სომეხები, რომელთაც კათოლიკობა მიუღიათ), „ქართველ მაჰმადიანნი“ (ქართველები, რომელთაც მაჰმადიანობა მიუღიათ), რატომ „ქართველ კათოლიკების“ თქმა კი არ შეიძლება იმ ქართველების შესახებ, რომელთაც კათოლიკობა მიუღიათ?

მაშ სომეხმა რომ მართლმადიდებლობა მიიღოს, იგი რუსად გადაიქცევა? ან ქართველად? ან ბერძნად? თუ ისევ სომხად დარჩება, მხოლოდ სარწმუნოება დარჩება, მხოლოდ სარწმუნოება ექმნება შეცვლილი; ე.ი გახდება მართლმადიდებელ სომხად. ისეა ქართველ კათოლიკეთა საქმეც: იმათ მხოლოდ სარწმუნოება აქვთ შეცვლილი, დანარჩენი საერო ნიშნები კი ისევ ეტყობათ. შთამომავლობა-გვაროვნება, ენა, ხასიათი, ზნე ჩვეულება, გარეგანი შეხედულობა, ყოველივე ქართული აქვთ, მხოლოდ სარწმუნოება

კი შეიცვალეს. როგორ? ისე როგორც ზემოთაც მოვიხსენიეთ, ყველამ მიიღო დოღმატები დასავლეთის ეკლესიისა. ამისთვის იწოდებიან კათოლიკეებად, მხოლოდ ტიპიკონი, ე.ი. გარეგანი წეს-რიგი ღვთის მსახურებისა, მარხვები, ენა, დღესასწაულები და სხვა. ზოგმა მიიღო ისევე დასავლეთის ანუ რომის ეკლესიისა (ესენი არიან ქართველ კათოლიკეები „ლათინურის რიგისა“, ანუ როგორც უწოდებენ „რომის კათოლიკენი“). ზოგმა შეირჩინა ისევე ქართული (ესენი არიან ქართველი კათოლიკეები ქართულის რიგისა ანუ ტიპიკონისა) და ზოგმაც შემოიღო სომხური ტიპიკონი (ესენი არიან ქართველი კათოლიკეები სომხურის ტიპიკონისა).

სომხურის ტიპიკონის ქართველი კათოლიკენი არ უნდა ავრიოთ სომეხ კათოლიკეებთან. პირველნი არიან ეროვნებით ქართველები, მხოლოდ მეორენი სომხები. იმათს ეროვნულს ნიშნებში სრული განსხვავებაა და თუ ორნივე ერთსა და იმავე საეკლესიო წეს-რიგს მისდევენ, ეს იმას არა ჰნიშნავს, რომ ორივენი ერთსა და იმავე ტომს (სომხებს) ეკუთვნიან.

ვინ იტყვის, მაგალითად, რო გვარამაძე, მეფისაშვილი, ბეხირგინიშვილი, გოკიელი და სხვა ქართველები არ არიან? ვის გაუგონია, რომ „ძე“- ზედ და „შვილი“- ზედ სომხური გვარები ბოლოვდებოდეს და არა ქართული? ჩვენის აზრით, სომხები უარს ჰყოფენ ქართველ კათოლიკეთა არსებობას ან იმისთვის, რომ ერთმანეთში ჰრევენ სარწმუნოებასა და ეროვნებას, ან კიდევ იმისთვის, რომ უნდათ „ქართველი კათოლიკენი“ ძალად გაასომხონ. ორივე შემთხვევაში შემცდარია იმათი აზრი: სარწმუნოებისა და ეროვნების არევა შეუძლებელია.

ჩვენის აზრით, მართლმადიდებლობა ერთი საეროვნო ნიშანთაგანია ქართველის ერისა. გარდა ამ ნიშნისა, იმასვე აქვს კიდევ სხვა ეროვნული ნიშნები: ენა, ზნე-ჩვეულება, განსაკუთრებითი ეროვნული თვისებანი, გარეგანი შეხედულება და სხვა. ქართველების ერთმა ნაწილმა შეცვალა ერთი თვისი საეროვნო ნიშანი – სარწმუნოება, მაგრამ ეს კიდევ იმას არა ჰნიშნავს, რომ მან დანარჩენი ეროვნული ნიშნებიც შეიცვალა, რომ სრულიად დაჰკარგა თავისი ეროვნული სახე. ქართველ კათოლიკეებს შეცვლილი აქვთ მხოლოდ სარწმუნოება, დანარჩენი ნიშნები კი ეროვნებისა ისევე შერჩენილი აქვთ და რომელ კათოლიკეთაც ეს ქართული საეროვნო ნიშნები ცხადად ატყვიათ, ეს უტყუარი საბუთია იმათის ქართველობისა, იმათის ქართულის სისხლ-შთამომავლობისა. და ამისათვის სრული უფლება გვაქვს, სომეხთ აზრის წინააღმდეგ, ამგვარ კათოლიკეთ ვუწოდოთ ქართველ კათოლიკენი და არა სომეხ კათოლიკენი.

თუ განგებ ავრცელებენ სომხები ამგვარ აზრს, რომ უნდათ ქართველი კათოლიკენი გაასომხონ, ეს ხომ, ვგონებთ, ტყუილი აზრი და წადილი უნდა იყოს იმათის მხრივ. ესეც ხომ ეკლესია-მონასტრები არ არის, რომ ძალით დაიჩემონ, ან ქართული წარწერანი ამოფხიკონ და სომხურად დაანერონ (როგორც ახალციხე ახალქალაქის მხარეში სჩადიან). უსულო საგანი თუ ვერ გაუწევს იმათს საქციელს წინააღმდეგობას და ვერ ეტყვის, მე ქართველთ ხელისა და ჭკუა-გონების ქმნილება ვარო და ამისათვის უფლება არა გვაქვს ჩემი დაჩემებისა ან დანგრევისაო, ცოცხალი ადამიანი ხომ ეტყვის, კაცო, რა გინდა, ძალად ხომ არ უნდა ამომგლიჯო ენა, ძალად ხომ არ უნდა ამოჭვხიკო ჩემში

ეროვნული სახე, მე ქართველი ვყოფილვარ, ვარ და ქართველადვე დავრჩები. ვგონებ, თვით ქართველი კათოლიკენი ამგვარს პასუხს მისცემენ ყველას, ვინც იმათს გადაბირებასა და ეროვნულის სახის შელახვას მოინდომებს.

ე. შილდელი (ესტატე მატათიას ძე მირიანაშვილი)
გაზეთი *ივერია*, 1897, N 243

სომხური გაზეთები და ქართველი კათოლიკეები (პასუხად „მშაკისა“, N 78 და 85)

აგერ რამდენიმე წელიწადია, ტფილისის სომხური გაზეთები ხშირად ლაპარაკობენ კავკასიის და საკუთრად საქართველოს კათოლიკეებზე და მათს საეკკლესიო საქმეებზე. ქართულს გაზეთებში ამაზე არაფერს შევხვდებით, ორიოდ შენიშვნის გარდა, რომელიც ამ რამდენისამე წლის წინად იყო დაბეჭდილი. საქართველოში კი მომეტებულ ნაწილად კათოლიკენი უფრო ქართულის გაზეთის მკითხველნი არიან, ვინემ სომხურისა და რა ინერება მათზე სომხურ გაზეთებში, არავინ იცის, არავის ესმის და ამიტომ ვერავის ვერ შეუძლიან შეებაასოს სომხურს გაზეთებს ამ საქმის შესახებ. არავინ იცის, სიმართლეა ზემოხსენებულ გაზეთების ნაწერებში, თუ არა. ამისთვის მეტი არ იქნება, შემოკლებით და ნათლად წარმოვადგინოთ უმთავრესი საგანი ლაპარაკისა.

რა საგანია იგი საგანი, რომელსაც სომხური გაზეთები და მეტადრე „მშაკი“ ყურადღებას აქცევენ ამჟამად? საქართველოში, კავკასიის სხვა ნაწილებთან შედარებით, იპოვება საკმაოდ დიდი რიცხვი კათოლიკეთა, რომელთა ერთს ნაწილს ლათინის რიგის წირვა-ლოცვა აქვს და სხვანი კი სომხურის რიგის წირვა-ლოცვას მისდევენ. ამ გვარად ტფილისსა, გორსა, ქუთაისსა და ერთს ნაწილად ახალციხეში ლათინის, ანუ როგორც უწოდებენ, რომის კათოლიკის რიგისანი არიან; ახალციხის, ახალქალაქის, ბათუმის და ართვინის მაზრებში – კი არიან სომეხ კათოლიკის რიგისანი (ტიპიკონისანი).

ეს განყოფა რომის კათოლიკედ და სომეხ კათოლიკედ სომხურ გაზეთებს არ მოსწონთ და მათი მეცადინეობა იმაში მდგომარეობს, რომ საქართველოში რომის კათოლიკეთ მიიღონ სომხის კათოლიკეთა წესები. ეკკლესიებში ლათინის რიგის პატრების მაგივრად სომეხ კათოლიკეთა რიგის მღვდლები დააყენონ, წირვა-ლოცვა ლათინურის ნაცვლად სომხურს ენაზე ჰქონდეთ.

რა არის ამისთვის საჭირო, რომ ასე მოხდეს? რასაკვირველია, ჯერ ერთი, რომ თვითონ მრევლს უნდა სურდეს, რადგანაც სარწმუნოების საქმეში ძალდატანება კანონიერი საქმე არ არის და ბუნებითად ქრისტიანობის წინააღმდეგია; მეორედ, იმ სომხურის გაზეთების სურვილს ისტორიულად რამე საბუთი უნდა ჰქონდეს. სომხური გაზეთები ამას არ დასდევენ, ასხვაფერებენ და აზვიადებენ მრევლში მომხდარ ყოველ წვრილმან შემთხვევას, უბრალო საქმეზე ბევრს ლაპარაკს სტეხენ, მაშინ, როდესაც თვით მრევლში არავითარი ლაპარაკი, არავითარი განხეთქილება არ არის. უფრო ცუდი ის არის, რომ ისტორიულ ფაქტებს სცვლიან, სიცრუეს იგონებენ და სამ არშინიან წერილში აჭიანურებენ.

აი, მაგალითად, რას შვრებიან გაზეთები, რომ ლათინის რიგის კათოლიკეებმა სომხის რიგი მიიღონ. ამბობენ, ვითომც 1804 წელს ოსმალეთიდან გადმოსახლებულმა სომეხ კათოლიკეებმა ააშენეს ეხლანდელი ეკკლესია ღვთისმშობლისა (შუა-ბაზარში) და რომ ეს საყდარი ლათინის პატრებმა დაიჩემეს: ამბობენ, რომ ტფილისში სომხისა და აისორის გვარის მეტი კათოლიკე არ არის, ქართველბისაგან კათოლიკე არავინ არის, რადგანაც რუსეთის კანონით ქართველი მართლმადიდებელი რჯულის გამოცვლისათვის დაისაჯებაო; ბერჟეს აქტებში ქართველი კათოლიკეები არ იხსენებაო. აი, ამნაირი საბუთები და ისტორიული მოსაზრება მოჰყავთ გაზეთებს.

ვინ არ იცის, ვინ არ ხედავს, ვის არ ახსოვს, რომ ტფილისის ღვთისმშობლის ეკლესიაში თავის დღეში ლათინის პატრები ყოფილან: ვის არ გაუგონია და არ წაუკითხავს, რომ წინად მარილის მაღაზია, ძველის ხარების ნასაყდრალი, პატრების საყდარი ყოფილა და 1755 წ. მეფე თეიმურაზ II-ის განკარგულებით გაუქმებულა, ანტონ კათალიკოზის მიზეზით, როდესაც, როგორც, ისტორია ჰმონმობს, იგი კათოლიკობის მიღებას აპირებდაო.

საეკკლესიო ისტორიას რომ მივუბრუნდეთ, შევატყობთ, რომ თამარ დიდისა და რუსუდანის დროს ბულები იგზავნებოდა რომის პაპისაგან, ჰონორიო III (გამამათმთავრდა 1227 წ.), გრიგოლ IX (1241), ნიკოლოზ IV (1292), იოანე XXII (1334) და სხვანი. ისტორიაში ცნობილია, რომ იყვნენ საქართველოში დომინიკანები, ავგუსტინები, 1626 წლიდან – თეათინები და ბოლოს 1661 წლიდან 1845 წლამდე იმყოფებოდნენ კაპუცები. მეორე, 1846 წლიდან აქამომდე სარატოვის ეპისკოპოზი ნიშნავს ლათინის რიგის პატრებს. ესენი სულ რომის კათოლიკეთა რიგისანი იყვნენ ტფილისში, გორში, ქუთაისში და ახალციხეს. მართალია, ახალციხეში იმავე დროს სომხის კათოლიკე მღვდლებიც იმყოფებოდნენ, მაგრამ ცალ-ცალკე ჰქონდათ ეკკლესიები. ერთ დროს 1329 წელს ტფილისში ვხედავთ ეპისკოპოზს (იოანე ფლორენციელს).

გაზეთი ამბობს, რომ ქართველები მართლმადიდებლობიდან ვერ გადავიდოდნენ კათოლიკობაზე კანონების გამოისობით. ვთქვათ, ეს მართალია ამ საუკუნისათვის, ხოლო რაც შეეხება წარსულს საუკუნოებს, ცნობილია, რომ ვახტანგ მეფის და ანტონ კათალიკოზის დროს ქართველობიდან კათოლიკობაში გადასულან არამც თუ საბა ორბელიანი, ბარძიმ ორბელიანი, მდივანბეგი იოანე ორბელიანი, ჩოლოყაშვილები, ბარათაშვილები, ჩიქოანები, ჩხეიძეები, საყვარელიძეები, არამედ უბრალო ხელოსნებსაც კი მიუღიათ კათოლიკობა.

ეკკლესიათა განყოფის დროს, როდესაც დასავლეთის და აღმოსავლეთის ეკკლესიები განცალკევდნენ, ნუ თუ გაზეთს ჰგონია, რომ საქართველოში არ მოიპოვებოდა ისეთი ნაწილი ქართველობისა, რომ დასავლეთ ეკკლესიის მიმდევრად დარჩენილიყო? რითი აიხსნება, თუ ეს ასე არ ყოფილიყო, ეპისკოპოზის დანიშნვა ტფილისში პაპის იოანე XXII-ის ბულის ძალით 1329 წელს? ნუ თუ უმრევლო ადგილს ეპისკოპოზებს გაამწესებენ? მაშასადამე, იმ დროს საკმაოდ დიდი რიცხვი ყოფილა ქართველ კათოლიკეებისა.

ამასთან, ჩვენ დღესაც ვიცით, რომ ახალციხის და ახალქალაქის სოფლები, რომელნიც სომხის კათოლიკეთ რიგისანი არიან, ეკუთვნიან შთამომავლობით ქართველობას. ამას ჰმონმობს თვით ახალ დროს შეკრებილი

ცნობები.²⁷⁰ ქალაქ ახალციხის ძველ მოსახლე კათოლიკეთ (აზრუმიდამ გადმოსულების გარდა) დღესაც ახსოვთ, როგორ შეიკრიბნენ ახალციხეში თავის შესაფარებლად ოსმალების დროს სხვადასხვა სოფლებიდან კათოლიკე ქართველები; მაგალითად, აწყურიდამ, ივლიტადამ და სხვა სოფლებიდან, რადგანაც ცოტა-ცოტანი დარჩენილიყვნენ და როგორც ქრისტიანებს, უმრავლესს ქართველ გამუსულმანებულ მოსახლეებში დგომა გაუძნელდათ და ემინოდათ, ჩვენც არ გადაგვარჯულონ მაჰმადიანობაზედო.

ამ კათოლიკეებს ახალციხეს და ახალქალაქის მხარეში დღესაც კარგა ახსოვთ მამა-პაპის ნამაზობი, რომ ქართულ ენაზე მწირველ აღმოსავლეთის რიგზე მღვდლებს ქართულის ტიპიკონისათვის თავი უნდა დაენებებინათ, რადგანაც ოსმალებს იგინიც მართლ-მადიდებელნი ეგონათ, რომელთაც სდევნიდნენ, და ამიტომ უნდა მიეღოთ სომეხ კათოლიკეთა მღვდელობა და ტიპიკონი.

ქართლის და იმერეთის სამეფოში მღვდლებად იტალიის პატრები მოდიოდნენ და, რა საკვირველია, რომის კათოლიკეთა ტიპიკონზე რჩებოდნენ, წირვა ლათინურად ჰქონდათ, დასამატებელ ლოცვების გარდა, რომელიც, როგორც ყველგან, ადგილობრივს ენაზე შეიძლება. ამას გარდა, სხვა ისტორიული საბუთიც არის, რომ საქართველოში და ტფილისში ქართველობისაგანაც არიან კათოლიკეები.

ჩვენ ვიცით, რომ საზოგადოდ სომხობა საქართველოში შემოდის მეთექვსმეტე საუკუნიდან მოყოლებული, როდესაც სომხეთს დიდი გაჭირვება ადგა ოსმალ-სპარსებისაგან. სხვათა შორის, ამის დამამტკიცებელი საბუთი ის არის, რომ სომხის ეკკლესიები საქართველოში მეთექვსმეტე საუკუნეზე ძველი არ მოიპოვება, არც სოფლებში, არც ტფილისში, ორიოდეს გარდა, და არც სხვა ქალაქებში.

არის ერთი შემთხვევა: ყოველს ქვეყანაში ხშირად სხვა და სხვა ერისაგან გამოსულნი, თუ მრავლობით არ გადმოსახლდებიან, არამედ თითო-ოროლა, ჰკარგავენ თავის განსაკუთრებულ ხასიათებს, ენას, ჩვეულებას და უერთდებიან ადგილობრივს უმრავლესობას. საქართველოში ვიცით მრავალი გვარები, თუ თავად-აზნაურთა და თუ გლეხთა, რომელთა მამა-პაპაც ყოფილა ან ლეკი, ან ჩერქეზი, ან ოსი, არაბი, თათარი. ამგვარნი კათოლიკეებშიც არიან: არიან ოსთაგან, ლეკთაგან, ჩერქეზთაგან, არიან თათრებისაგან და დღეს ოჯახობაში ქართული ენაა მათი დედა-ენა, ჩუეულება და სხვანი. ყოფილან მაჰმადიანები, უცხოვრიათ დიდხანს საქართველოში და ბოლოს მოუსურვებიათ კათოლიკედ მონათვლა. ამას არც ძველი საქართველოს კანონი უშლიდა და არც ახლა რუსეთის კანონი უშლის. ამგვარივე შემთხვევა სომხობაშიაც არის. რამდენს მიუღია თვით ტფილისში სომეხ-გრიგორიანის სარწმუნოება თათარს, არაბს, ურიას, რომლებიც ისე შეცვლილან, რომ სომხებში ვერ გამოარჩევ. იმათგან მღვდლებიც კი არიან.

რა უფლება აქვს გაზეთს, ქართველ კათოლიკებს, რომელნიც ძველადვე საქართველოში შემოსულან და გაქართველებულან, უთხრას: თქვენ სომხურად უნდა ლოცულობდეთო! იქნება სთქვას, იმიტომაც, რომ უმეტესი ნაწილი

²⁷⁰ Сборник матеріаловъ для описанія Тифлисской Губерніи изданный при Канцеляріи Тифл. Губернатора подъ ред. Эисермана. Т. I, Тифл. 1870. ნახე დამატებაში: Списокъ населенныхъ мѣстъ.

კათოლიკეებისა სომხები არიანო. ეს ძალდატანება არ გვესმის. ძალად ცხონება კარგია, მაგრამ შესაძლებელი, ღმერთიც კი ამაზე ხელს იღებს და თვითოეულის კაცის ნებაზე აგდებს ცხონებასაც და წაწყმენდასაც. რასაკვირველია, გაზეთს ეს ესმის, მაგრამ მაინც წყრება, ჯავრობს, მრისხანებს, დასცინის ტფილისის კათოლიკეებს.

ტფილისში ამჟამად მეტად აჭრელეულ ეროვნებას წარმოადგენს აქაური კათოლიკობა. რომელის თესლის კაცი გინდა, ამათში არ იპოვო, თუ ევროპელი და თუ აზიელი: ქართველი, სომეხი, აისორი, არაბი, ჩერქეზი, ოსი, ფრანგი, იტალიელი, ნემეცი, პოლშელი, ჩეხი, ვენგერი, ხორვატი. აზიელები უფრო მკვიდრნი მოსახლენი არიან ევროპელებზე. რიცხვით აზიელები ევროპელებს უდრიან. ყველასათვის აქაურ საყდრებში საერთო წირვა ლათინურად არის: ამას გარდა პეტრე-პავლეს საყდარში არის სომხის კათოლიკის მღვდელი, ღვთისმშობლის ეკკლესიაში კი (შუა ბაზართან) აისორისა ანუ ქალდეისა. „მშაკს“ ეს არ აკმაყოფილებს, უნდა, რომ ღვთისმშობლის საყდარი განსაკუთრებით სომეხ კათოლიკეებისა იყოს და ამისათვის არც მრევლს უყურებს, არც იმას, რომ ყოველთვის ეს საყდარი რომის კათოლიკეთათვის ყოფილა, მათთვის არის აშენებული, ლათინის პატრების ხელში აშენებულა და მათ ხელში არის.

სამართალი მოითხოვს და უმჯობესიც იქმნებოდა, რომ სანამდისინ „მშაკი“ და ან სხვა სომხური გაზეთი დაიწყებდეს ლაპარაკს აქაურ კათოლიკობაზე, შეიტყოს ნამდვილი ამბავი, ნამდვილად გაიცნოს წარსული და აწმყო აქაურის მრევლის ცხოვრებისა, მისი ნამდვილი აზრები, და ისე გამოვიდეს სამწერლო ასპარეზზე.

შესაძლოა ვინმემ სიცრუე მიაწოდოს რედაქციას, მაგრამ ნუ თუ შეშვენის კეთილგონიერს რედაქტორს გაურკვევლად დაბეჭდოს ისეთი რამ, რასაც ცხადად ატყვია გულის სიფიცხე და არევა აზრებისა.

სომხობის დაცვა, შენახვა ძვირფასი და პატივსაცემი გრძნობაა, როგორც თავისი გვაროვნობის სიკეთის სურვილი. მაგრამ იმავე დროს სხვა გვაროვნობის დამცირება, უარყოფა, საკადრისი საქმე არ არის. ამიტომ გაზეთი სცდება, როდესაც ამბობს რომ ტფილისის კათოლიკეთა ეკკლესიებში ლათინურსა და ქართულს გარდა სხვა ენაზე ლოცვა არ არისო. ეს ნამდვილი არ არის; ტფილისში ქადაგება და ლოცვები, დასამატებელი და არა წირვა, ყველა ენაზე სწარმოებს: ქართულადაც, სომხურადაც, ფრანგულადაც და ლათინურადაც; ხომ მოვიხსენიეთ, რომ წირვა, როგორადაც უმთავრესი მღვდელმოქმედება, სამს ენაზეა.

დასასრულ, გაზეთს შეუძლიან დარწმუნდეს რომ აქაურ კათოლიკეთ მრევლში არავითარი განხეთქილება არ არის, ფიქრადაც არავის მოსვლია, ერთი ნაწილი მეორეს აუჟანყოს, და ვისაც „მშაკის“ წერილის შინაარსი გაუგონია, უკვირს, საიდან იბადება გაზეთში მრევლის შფოთის და განხეთქილების ამბებიო.

ტფილელი კათოლიკე
გაზეთი *ივერია*, 1887, N 183 (1)

სტამბოლის ქართველთა მონასტერი

ჩემმა სამი წლის ქ. სტამბოლში ყოფნამ ძალიან შემათვისა და დამაახლოვა იქაურ ქართველ კათოლიკეთა მონასტერს, და მის კრებულს, მათი მოკრძალებით და შნოიერათ ეკლესიური წესების შესრულება, მათგან საერთოთ ზალაში იდუმალი სადილობა, ეფისტოლეების კითხვით, ზომიერი და სუფთა სანოვავის ხმარება, მათი დაუცხრომელი შრომა, მოძრაობა, არ ამოდის ჩემი გულიდან და ამიტომაც ვარ მოწადინებული, რომ ჩვენსა და მათ შორის იყოს დაახლოვებული კავშირი.

ვინც ქართულ გაზეთებს თვალყურს ადევნებს, ბევრგან იყო მათი ამბები აღწერილი, მაგრამ ამ უკანასკნელად, გაზეთ „იმერეთში“ დიდად საყურადღებო და სასიამოვნო ამბები იყო აწერილი პატივცემულის ავტორის შ. ბ მიერ:

ა) ნინოების დღესასწაული 14 იანვარს დიდის დიდებით გადუხდია მონასტერს, მით უმეტეს რადგან მონასტრის უფროსის თხოვნით პაპისაგან ნებართვა მოსვლია ქართულად ლიტურგიის შესრულებისა.

ბ) ერთმა ღარიბმა ახალციხელმა მღვდელმა მამა პეტრე ხარიჭაშვილმა მოახერხა ხსენებული მონასტრის დაარსება და არაფრის ჯილდოსა და დიდების მიცემით სხვა რომელიმე ეკლესიურ ტიპიკონს არ დამორჩილება, გარდა ქართველისა, რომელიც მშვენიერი წესით წაუყვანია თვის სიცოცხლეში. მაგრამ მისი სიკვდილის შემდეგ, ქართველთა დაუძინებელ მტრებს უსარგებლნიათ და ქართულ ტიპიკონზე მომზადებული სამღვდელოები ლათინურ წესზე უკურთხებიან. მაგრამ ეხლა რაკი მონასტრის უმფროსობა წილად და ღირსად ხვდა ისეთთის სამშობლოსა და ერის მოყვარულ დიდბუნებოვან ადამიანს, მამა პიო ბალიძეს, ყველა ქართველი დაიმედებულია, რომ ყველანაირ წირვა-ლოცვას, ეკლესიურ წესსა და სწავლა-განათლებას მონასტერსა და მის სემინარიაში ისევ ქართულად აღადგენს; რომლისათვის წინდანიწვე დიდი მადლობის ღირსია მამა პიო ბალიძე და მისი ხელის შემწყობი ყველა ქართველები, რომლებიც ასეთი მხურვალე შრომა-სურვილით მიიღტვიან თავის ერის უკუდავყოფისათვის.

მე თვითონ დარწმუნებით ვიცი, რომ მაღალ ღირსი მამა პიო ბალიძე ბევრს მეტათ სასარგებლო და განმანათლებლო საქმეებზე ფიქრობს თავის თანაშემწეებით. ცდილობს, რომ ბევრ უმწეო ქართველს მიანოდოს სწავლა განათლება, და ლუკმა-პური უშოვოს თვის ენერგიულ მოღვაწეობით. მე ეს მისი კეთილი სურვილი ჩვენ წერა-კითხვის საზოგადოების კრებაზე განვაცხადე, რომელიდანაც ეგზავნება ოთხას წიგნამდის მათის ბიბლიოთეკის და შკოლის სასარგებლოდ. ვუსურვებ მამაპიოს, განაგრძოს თვისი გულწრფელი სიყვარული ქართველებისადმი და ქართველებსაც ვუსურვებ ძველებურად ქართველურათ შესწევდესთ გული და ძალა ყოველ ქართველთა დასახმარებლად, მიუხედავად ნოდებისა და სარწმუნოებისა.

ვლადიმერ ჯ. წერეთელი
გაზეთი შინაური საქმეები, 1913, 4

ქუთაისის კათოლიკეთა ეკლესიის არქივში

ქ. ქუთაისში არ არსებობს ისეთი დაწესებულება, სადაც მსურველს შეეძლოს საქართველოს შესწავლა. ვისმე რომ შრომის დაწერა უნდოდეს, უეჭველათ თფილისს უნდა ჩავიდეს მასალების შესაკრებათ; ამას კი დრო სჭირდება, ხარჯი მოსდევს, მერე კიდევ თუ სამსახურის ან ოჯახის კაცია, მოცალეობაც არ ექნება.

დაიბადა აზრი ქუთაისში დავთარხანის (არქივის) მოწყობისა. მიზანი ამ დავთარხანისა იქნება, შეკრიბოს მასალები საქართველოს შესახებ ყველა ენაზე. დავთარხანა მოეწყობა ქართველ-კათოლიკე მოძღვართა სადგომში, სადაც უკვე აღმოჩნდა ათასამდე წიგნი სხვადასხვა ენებზე. მომეტებული ნაწილი ამ წიგნებისა იტალიურ ენაზეა და იმ იტალიურ წიგნებში არის, სხვათა შორის, მამა თეინერის ნაწერები „Monuments Historiques de Russie“ – მიწერა მოწერა რუსის მეფეებსა და რომის პაპს შორის. ამ წიგნით, სხვათა შორის, თავის ისტორიის შესადგენათ ხელმძღვანელობდა მამა მიხეილ თამარაშვილი ვატიკანის მდიდარ დავთარხანაში ქ. რომში.

ამ წიგნებში ვიპოვეთ ორი წერილი: ერთი ვახტანგის მიერ 29 ნოემბერს 1722 წ. ქ. თფილისიდან მიწერილი პაპა ინოჩენციო მეთორმეტესთან) მეორე, საქართველოს არქიებისკოპოზის ექთიმეს წერილი პაპთან 1687 წ.) ეს წიგნი ეკუთვნის ქუთაისის, კაპუჩინების შემდეგ მოსულს, ქართველ-კათოლიკეთა მოძღვარს მამა ანტონ გლახაშვილს, რომელსაც წიგნი საჩუქრათ მიუღია ქ. რომში თვით ავტორისაგან 15 ივლისს 1867 წ. და აგერ 45 წელიწადია ელის მკვლევარს.

ფრანგულსა და გერმანულ წიგნებში, რაც კი შეეხება საქართველოს, არაფერი აღმოჩნდა, თუმცა შემოწირულობას შემდეგ მოგვემატა ოთხი წიგნი [...] რუსულ წიგნებშიც არის ორიოდ საინტერესო წიგნი. ყველაზე ნაკლები ქართული წიგნები იყო, მაგრამ სუყველა ძველი და ხელთნაწერი, მაგალითად:

1) იტალიურ-ქართული გრამატიკა და ლექსიკონი; პირველ გვერდზე გავარჩიეთ: „კათოლიკე პატრების მონასტრისა. ქ: თქვენის: სიკეთის: და: კარგი: ყოფის: ესე წიგნი მონასტრისა არის, არავინ არ“... (შემდეგ აღარ ეტყობა). მხოლოდ გვერდის ბოლოს მოყვანილია იტალიურად: „Questo libro e stato scritto l'anno 1724“. (ეს წიგნი დაწერილია 1724 წ.); ამ წარწერის ქვეშ ნიშნებია წარწერისა, მაგრამ დრო და ჟამს გაუქრია. წიგნი რომ ქართულის მცოდნე უცხოელის ნაწერია, ამას მოწმობს მესამე ნაწილში მოყვანილი სიტყვები და მისი თარგმანი: „Di s. Pietro e Paolo ფეთრე და ფავლობა“. წიგნი თავდება შემდეგი სიტყვებით: „ადამის: ტომო: მოიგონე: რომ: მიწა: ხარ: და: მიწათ: გარდაიქცევი:“ წიგნი ხელნაწერია და 200 ფურცელზე მეტს შეიცავს.

2) ოთხ-კუთხი ყდა გადაკრული რვეული, ხელნაწერია. პირველი გვერდი ყველაფერს გვეუბნება: „საქრისტიანო მოძღვარება ყოველი ქრისტიანეთათვის და საჭირო ცხოვრებისათვის. მხედრული ენით თარგმნილი და აღწერილი პატრი მარიოსაგან წმ. მამა ფრანჩისკეს კაფუჩინის რიგისაგან: ნემსის (sic) გვარისა ქალაქსა შინა ტულპეტის შობილსა: შრომის წმ. კრებისაგან მოვლინებული საქადაგოდ საქართველოს შინა; შემოკრებილი და აღსრულებული წელს

უფლისასა 1809 წ.: მერმედ გარდაწერილი და განწმენდილი მამა ანტონ თუმანიშვილისაგან სამოციქულო მისიონერისა ქალაქსა ქუთაისისასა: წელსა უფლისასა 1828-სა იანვრის 10-სა: სასარგებლოდ საუკუნო ცხოვრებისა სულისა მეშურნე ძმათა და დათათვის“.

3) ხელნაწერი იტალიურ-ქართულ-ლათინური ლექსიკონი, მშვენიერი ქართულის ენით დაწერილი, ორ ტომით; თითო ტომი შეიცავს 300 თაბახს. ამ წიგნის ავტორის ვინაობა ვერ შევითქვით. ყველა ავტორი წიგნს იწყებს და ათავებს სიტყვებით „სახელითა ღვთისათა“, მაგ., ერთ წიგნს ბოლოში აწერია: „მე ამის დაწერი ვარ დიაკვნისა შვილი და სახელათ მქვია ის, რაც მქვია“. პირველი ტომის პირველ გვერდზე იტალიურათ სწერია: „სახელითა უფლისათა ხელ ვყოფ ამ ლექსიკონის წერვას პირველათ ყოვლისა სადიდებლათ ღვთისა და შემდეგ კი სასარგებლოთ ყველა იმ ძმათა ჩემთა ქრისტეს მიერ მცოდნეთა ამ იბერიულ ენისა“.

იქვეა ქართულად შვიდი პირველი სიტყვა მოყვანილი; მეორე გვერდზე წმ. აგვისტინეს სიტყვებია და მესამეზე იწყებს ლექსიკონს, მხოლოდ შემდეგ სიტყვებით სახარებიდან სამს ენაზე (იტალ. ლათინ. ქართ.): „აბრაჰამსა რწმენა ღმერთი შეჰრაცხა მას სიმართლეთ“. მეორე ტომის პირველ გვერდზე ლათინურათ და მერე ქართულად სწერია: „ნუ ჩუწნთვის, უფალო, ნუ ჩუწთვის, არამედ სახელსა შენსა ეც დიდება“. ლექსიკონის დასაწყისში კი შემდეგია: „არა საქმეთაგან სიმართლისათა, რომელნი იგი ვჰქმენით ჩვენ, არამედ წყალობითა თვისითა მისხნა ჩვენ ბანვითა მით მეორეთ შობისათა, განახლებისა სულისა წმიდისათა. ტიტეს გ.“.

4) ისტორია ასურეთისა, სპარსეთისა, საბერძნეთისა, რომისა, რუსეთისა და საქართველოსი – აწერილი ბატონიშვილის დავითისაგან 1800 წ. წიგნი ხელნაწერია და შეიცავს 200 გვ.; აქვე მოვიყვანთ წინასიტყვაობას: „სადიდებლად წმინდისა ერთ არსისა ცხოველ მყოფელისა და განუყოფელისა სამებისა მამისა და ძისა და სულისა წმიდისათა: დროსა უკეთილეს მსახურესისა დიდებულისა გიორგი მეცამეტისა ყოვლისა საქართველოსა და კეთილ მორწმუნისა დედოფლისა მარიამისა ციციშვილისა ასულისასა და კეთილ მორწმუნისა მეფეს ძეთა და ასულთასა. კურთხევითა უნეტარესისა და უწმინდესისა მეფისა ძისა ანტონი პატრიარქისა ყოვლისა საქართველოსათა. დაიბეჭდა წიგნი ესე ნარკუშვ სამეფოსა ქალაქსა ტიფლისის. დასაბამიდან სოფლისა ჯ. ტ. ჭ. ხოლო განხორციელებითგან სიტყვისა ღმრთისა. ჩყ. თვესა მარტისა. ბაგრატიონისა ქართლისა და კახეთისა მეფისა გიორგი მეათცამეტისა პირმშო ძისა ღენერელ მაიორის და კავალერის დავითისაგან ქმნული ისტორია რომელსაც ეწოდების ნარკუშვ“...

5) „განხმული ჯოჯოხეთი წინაშე ურწმუნოთა ქრისტიანთა. რათა შეშინდნენ და არ შთავარდნენ მას შინა. გინა განზრახვანი ტანჯვათა ჯოჯოხეთისანი რათა ევლტოდეთ მათგან. რამეთუ დავით წინასწარმეტყველი იტყვის: ცოცხლით შთახდენ იგინი ჯოჯოხეთად და წმ. ბერნარდე ეპისტოლესა შინა მონაზონთა მიმართ ამას თარგმანობს და იტყვის: „რათ მკუდრივ არ შთახდნენ“. ვერ ვიპოვეთ, სად არის დაბეჭდილი, ან რა წელს, ან ავტორი ვინ არის; მხოლოდ წინასიტყვაობაში მთარგმნელი ბოდიშს იხდის, რომ კარგათ არ იცის ქართული;

გვამცნებს აგრეთვე, რომ წიგნი გადმოთარგმნილია ლათინურიდან და ზოგი წინადადება დაბადებიდან იძულებული ყოფილა ეთარგმნა ლათინურიდან, რადგან ხელთ არ ქონია ქართული, ბერძნულიდან ნათარგმნი, დაბადება.

წიგნში მოთავსებულია ერთი სურათი (ავტორის ფანტაზია) ადამიანი ჯოჯოხეთში, ხელით ნახატი. წიგნი ხელნაწერია, 360 გვ.

6) *Doctrina Cristiana* საქრისტიანო მოძღვრება გინა წურთნა შვიდთა საიდუმლოთა ზედა გარდმოთარგმანებული იტალიანის ენისაგან ქართულის მხედრულს ენასა ზედა. საქართველოს გორელი ტლუკაანთ დავითისაგან. მთავრობასა კლემენტოზ მეთორმეტე რომის პაპისა. სასწავლოსა შინა უცხოთასა, რომელსა ეწოდების ფროფაგანდა ვიდე სადიდებლად დედისა ღვთისა მარიამ ქალწულის უმანკო ჩასახვისა და სასარგებლოდ სულთა სულიერთა ძმათა და დათა ქრონიკონს ქრისტესი. ჩლღ, და მეორედ დაიბეჭდა ქრონიკონის ჩლჟუ ბძანებით უფროსთა“. პირველათ ეს წიგნი ქართულათ დაბეჭდილა 1730 წ., ხოლო მეორეჯერ 1797 წ. ჩვენ კი გვაქვს მეორე გამოცემა. სათაური და წინასიტყვაობა ლათინურათაა, რადგან დაბეჭდილია ქ. რომში, შემდეგ კი მთელი მოძღვრება ქართულადაა: წიგნი 400 გვ. შეიცავს და ძლიერ სხვილი ასოებით“ დაბეჭდილია.

7) პატარა ლოცვის წიგნი სამს ენაზე (ქართულ, თათრულ და სომხურ) დაწერილი ქართული ასოებით. წიგნი რომ ლოცვისაა, თვით ქართული, მშვენიერი ენით თითქმის ლექსებით დაწერილი ლოცვები გვიმტკიცებს, მაგრამ რას ნიშნავს ეს სამი ენა, ამისი ისტორია მეტათ საინტერესოა. ცოტა რამ ამის შესახებ თამარასშვილსაც აქვს. ახალქალაქისაკენ ყოფილა ერთი სოფელი, ველი, სადაც ქართველები ცხოვრობდნენ, საქართველოში შემოსევის დროს თათრებს ქართველების გამაჰმადიანება ნდომებიათ. მაგრამ ახლათ ჩამოსულ მისიონერებს მოუტყევიათ ქართველი ველები კათოლიკობაზე და წირვა-ლოცვა მუდამ ქართულად ყოფილა. და რადგან შემდეგში ქართველების ეკლესიებში სომხებმა ფეხი მოიდგეს, იქ გამეფდა სომხური წირვა-ლოცვა. რათ გვინდა ასე შორს წასვლა, ავიღოთ დღევანდელი მდგომარეობა ქართველ-კათოლიკეთა ეკლესიების ახალციხის მაზრაში. სუყველგან სომხურათაა წირვა-ლოცვა. თუმცა მრევლი სულ ქართველია, სოფლებში არ ესმით სომხური.

ამის წინააღმდეგ ამ ათი-თუთხმეტი წლის წინათ გაილაშქრა მამა იოვანე გვარამაძემ (ვინმე მესხი). მას აუკრძალეს ქართულათ ქადაგება, სომხურათ უნდა იქადაგო. მამა იოვანემ კი პირდაპირ გააცხადა: „ჩვენ ქართველები ვართ და არა სომხებიო; ხალხს იმ ენაზე უნდა უქადაგო, რა ენაც ესმისო“. ამას შემდეგ მან თათრულად დაიწყო ეკლესიაში ქადაგება. სულ ადგილი შესაძლებელია, რომ ეს პატარა ლოცვანიც სამ ენაზე იმისთანა მდგომარეობის შემდეგია. ნაწერი ყველაზე მეტი ქართულ ენაზეა, მეორე ადგილი უკავია თათრულს სომხური კი სულ ცოტაა. წიგნი ხელნაწერია და შეიცავს 450 გვ.

8) „თომა კემფელი, ოთხი წიგნი ქრისტეს თან შედგომასა ზედა, რომელი იყო ბერი ეკლესიერი, წესისაგან წმ. აგვისტინესი“. ეს წიგნიც ლათინურიდან გადმოთარგმნილია გორელი ტულუკაანთის მიერ. წიგნი ხელნაწერია 1724 წ. მოზდილია და შეიცავს 600 გვ. ეს წიგნი, როგორც თვით მთარგმნელი ამბობს წინასიტყვაობაში, „ყოვლის ქებისა ღირსი არის და თუ ამას ასრე არ დაიჯერებთ,

სცადეთ თქვენვე თქვენში ნაიკითხეთ და მაშინ შეიტყობთ სიტყვების ძალსა, და სჭამს ზეციერს მანანასა, რომელსა შინა არიან ყოველნი გემონი. ეს წიგნი არის ყოვლის სულის ჭირის ნამალი, ამ წიგნში იცნობის დაუსრულებელი ღვთის განგებულება, ამაში არის მოწყვნილი გულის დადება, ამით კაცი მრავალს რამესა ისწავლის“...

სხვათა შორის ავტორს წინასიტყვაობაში მოყავს ერთი „მოწმობა არაბის ფაშისა“, რომელიც „უწინ ქრისტიანთ ყოფილიყო“. ფაშასთან მოსულა ერთი პატრი, რომელისათვისაც ფაშას უჩვენებია თავისი მდიდარი წიგნთსაცავი და იქვე ამოჩენილი ეს კემფელის წიგნი თათრულ ენაზე. ფაშას ეთქვა პატრისათვის „ეს ქრისტეს მიდევნების წიგნი უფრო დიდათ მიმჩნია ვირემც სრულ ყოველნი წიგნები მაჰმადისაო“... თუ რისთვის სთარგმნა ქართულ ენაზე ეს წიგნი, მთარგმნელი წინასიტყვაობაში გვეუბნება. „ანე ქრისტეს მიერ ძმანო სულიერნო, რადგან ეს წიგნი თითქმის ყოველთ გვართ ენაზე გარდათარგმანებული არის, ანე მე ვიფიქრე ქართულის გვარი ამ მადლისაგან არ გამოვარდეს და არც დანატრულდეს ანე ქრისტეს მიერ თქვენმა სიყვარულმა შემძრა და გადმოვთარგმანე ეს ქრისტეს მიდევნების წიგნი, ლათინურის ენისაგან ქართულის ენისა ზედა და ასრე იცოდეთ, რომ ეს წიგნი ყოვლის ქების ღირსი არის, ამიტომ რომე არა თუ მარტო მორწმუნეთაგან მაგრამ ურწმუნოთაგანაც დიდათ მიჩნეული არის. ამ წიგნმა ყოვლის ქვეყანას გზა გახსნა“...

ეს წიგნი ქართულ ენაზე დაბეჭდა მამა ანსელმო მღებრიშვილმა ბ. ნიკოლოზაურის დახმარებით 1890 წ.

ამ წიგნებს გარდა არის ვახტანგ მეფის კანონები ხელნაწერი და კარაბადინი (ძველი ქართული წამლობა), ხუცურათ დაბეჭდილი ქ. მოსკოვს ფსალმუნი და სხვადასხვა. არის სხვადასხვა ქაღალდებიც: მცირე ნაწილი უკვე გავარჩიეთ და, სხვათა შორის აღმოჩნდა ძველი საბუთები, მაგალ. ქ. აფხაზის თავადის ლევან შარვშიძის 1809 წ. 4 თებერვალს ყულევიდან (.....) მარიამ ბატონიშვილისა და დავით აკოფაშვილის 1795 წ.

ამ წიგნის აღმოჩენამ გვაფიქრებია რომ შეიძლება სულ ადვილათ ქართველი საზოგადოების დახმარებით მოვუყაროთ თავი საგულისხმო წიგნებსა და საბუთებს.

მივმართავთ ქართველ საზოგადოებას, მოგვანოდონ ყოველგვარი წიგნები, ისტორიული იქნება ის თუ სხვა დარგიდან ქართული თუ რუსული, ახალი გამოცემა თუ ძველი და ამ შემოწირულობით საძირკველი ჩავუყაროთ ამ ახალ საქმეს ეროვნულ ნიადაგზე.

სოსო ასლანიშვილი, ქ. ქუთაისი.
გაზეთი იმერეთი, 1913, N19

ქართველი კათოლიკენი (I)

საქართველოს ისტორიის თითქმის ყოველი ხანა შავი ბურუსით არის მოცული. ჩვენი პოლიტიკური თუ ეროვნული მიწა-წყალი მარადის განსაცთელში იყო; ჩვენი ეროვნული ზნე-ჩვეულება, სარწმუნოება და განათლება ენით გამოუთქმელ დევნულებაში ცოცხლობდა: უბედურება ჩვენს

თავზე იყო დატეხილი, რადგან გეოგრაფიულად დიდი მნიშვნელობა ქონდა ჩვენს ქვეყანას და რადგან მთელს დაცემულ აოხრებულ აღმოსავლეთში, ისე იყო ქართველი ერი, როგორც სანთელი სიბნელეში. ამის ჩაქრობა საჭირო იყო განათლების მომსპობელთათვის. ამისთვის ამათ სჭიროდათ ყველა ქართველის გადარჯულება, გადაგვარება, ან სიკვდილი.

ესაა მიზეზი, რომ განსაკუთრებით სამცხე-საათაბაგოში, რომელიც წინამაზრა იყო საქართველოსი, და რომელიც ყველაზე მეტათ იცავდა ეროვნულ წარმატებასა და განათლებას, შეირყა ყველაზე მეტათ ეროვნული განვითარება, ზნე-ჩვეულება, წესი და სარწმუნოება. ამ რყევასთან შემცირდა ხალხის რიცხვი და ვინც გადაურჩენ, მათშიც ბევრმა დაივიწყა თვით თავისი ვინაობა და გვარი.

საბოლოოთ არა არის გამოკვლეული, თუ როდის გამოეყო ივერიის ეკლესია რომის ეკლესიას. მაინც ჩვენ უტყუარ ფაქტათ მიგვაჩნია, რომ ეს განცალკევება ბერძნებთან ერთად არ მოხდა, რადგან მას ვხედავთ პირველათ XII საუკუნის დამლევს და XIII-ის დასაწყისში. დასავლეთის მწერალნი 1220 წელს ივერიის ეკლესიას კათოლიკეთ აღიარებენ.

1224. წ. პაპი ჰონორიუსი წერილს სწერს რუსუდან დედოფალს და მას კათოლიკეთ იხსენიებს. იგივე პაპი იწერება 1240 წელს და სთხოვს რუსუდანს, რათა შეუერთდეს ეკლესიას. მაშ პირველათ განხეთხილება 1230-1240 წლებში უნდა მომხდარიყო. პაპი ნიკოლა IV 1289 წ. დიმიტრი მეფეს აღსარებულია, იგივე ჭეშმარიტება მოჩანს ამავე პაპის წერილიდან, რომელიც გამოუგზავნა საქართველოს პატრიარქს აბრაამს. 1631 წ. პაპი ურბანო VIII სწერს ზაქარიას, ივერიის პატრიარქს და ეუბნება: მე გამუდმებით ღმერთს ვევედრები, რათა ივერიის სამთავრო მარადის დაცულ იყოს კათოლიკე სარწმუნოებაში.

რალათ გავაგძელოთ, ჩვენში მარადის ყოფილან კათოლიკენი. ბუნებრივათ საკითხი იბადება, თუ რა წესს მისდევდენ ჩვენი მეფეები, დედოფლები, თავადიშვილები, პატრიარქები, ეპისკოპოზები, ღვდლები, ბერები და ხალხი, როდესაც მაინც კერძოთ კათოლიკე სდგებოდენ? ევროპიული მისიონერები არ სპობდენ ქართულ წესს და ეს არც შეეძლოთ თავისი კანონების ძალით. ამისთვის უტყუარ ფაქტათ უნდა მივიღოთ, რომ ქართული წესი კათოლიკე აღსარებაში მარადის იყო, და ეს წესი დაცულ იქნა ახალციხესა და ველის სოფელში, ვიდრე მეცხარმეტე საუკუნის პირველ წლებამდი.

მისიონერების ღვანლს ჩვენში, ვინ არ დააფასებს? ამათ რომ თავისი გაეტანათ, საქართველო პოლიტიკურათა და ეკონომიურათ ფრიად განვითარდებოდა, მაგრამ მათ ეს ვერ შესძლეს ბევრი მიზეზის გამო და ჩვენი ქვეყნის მეფეებისა თუ თავადების შეუგნებლობის წყალობით.

თავისი მხრითაც იყო დიდი დანაკლისი: ვინც ქადაგებით კათოლიკე სარწმუნოებას ეწაფებოდა, ზოგნი ქართულ წესს მისდევდა, უმრავლესობა კი ლათინურს იღებდა. ასე ერთნაირათ ირღვევა გარეგნული მთლიანობა, რომელიც ყოველი საქმის დაგვირგვინებისათვის უსათუოდ საჭიროა. მეორე, მათ არასდროს არ ასურვეს ეროვნული სამღვდელოების შექმნა, ფიქრობდენ და მართალიც არის, ქართულ წესში ქართული სამღვდელოება რომ შეექმნათ, რა საკვირველია ნელ-ნელა მისიონერების მოქმედება იმდენათ აღარ იქნებოდა გამოსადეგი, რისაც ძლიერ ერიდებოდათ. აი ამისთვის მათი მოქმედება საბოლოოთ უნაყოფო დარჩა.

უკანასკნელ საუკუნეებში ეს უფრო ცხადად მოსჩანს: როდესაც ჩვენში გაძლიერდა სომხური წესი და გამრავლდნ სომხური წესის ღვდელნი, რომელნიც ლათინებს ეცილებოდნ უფროსობაში და მართველობაში, ესენი ვერ გაუმკლავდნ საკმაოდ, ვერ დამარხეს სომხური პროპაგანდა, რადგან არ იყვენ მომზადებული; რადგან არ იყვენ ეროვნული მოთხოვნილების ფარგალში, არ ყავდათ ქართული წესის სამღვდელოება და კათოლიკე ქართველნი, რადგან თავის უცხო წესებში როგორც ლათინურში, ისე სომხურში, ერთსა და იმავე სარწმუნოებას ხედავდნ. ამასთან ერთად, რა ვერ მიუხვდნ სომხური პროპაგანდის შორეულს მომავალ ნამდვილ მიზანს, გარეშე პირობათა მიერ ძალდატანებული, თუმც პატრები ღრმათ უყვარდათ და მიაჩნდათ, საუბედუროთ, დაემორჩილნ ახალ წეს-წყობილობას, რომელმაც იგინი გადაგვარების ქსელში გააბა. ვიცით, თუ ჩვენში რა ადგილი ეჭირა მარადის სასულიერო წოდებას, ქვეყნის ბედი მის ხელში იყო.

მას შეეძლო როგორც ხალხის განათლება, ისე მისი დაბრმავება, დაღუპვა, როცა იგი თავისი ბუნებრივი სარბიელიდან გადადგა და გადაგვარდა. გამუდმებული შუღლი დაიბადა მასში, ხალხიც დაბეჩავდა; ამ უკუღმართობაში და მისთან პოლიტიკურ სისუსტეში ვინდა იქნებოდა ხალხისთვის მზრუნველი. ამით ისარგებლა გამოქნილმა სომხურმა პროპაგანდამ, და კათოლიკე ქართველნი თავის ეროვნულ წესში გაანადგურა.

აღმოსავლეთში საზოგადოთ სარწმუნოებასა და ეროვნულ წესს ფრიად დიდი მნიშვნელობა აქვს, და დიდი ადგილი უჭირავს ეროვნულ საკითხში. სომხური წესით ხალხში სომხური ენა შედის, და ვინც მას იღებს, სომეხათ სთვლიან. დღესაც ამას გაიძახიან სომხური პროპაგანდის მატარებელნი, როგორც არიან სომეხი ნაჰაპეტიანი (პოლოს გაბრიელ ნაჰაპეტიანი ცნობილი მხითარისტია, რომელმაც საქართველოში დიდი როლი ითამაშა. და რა ჟამს ვენეციაში დაბრუნდა, ამ რამდენიმე წლის წინათ კათოლიკე ქართველების წინააღმდეგ გამოსცა წიგნი იტალიურათ. ეს წიგნი შინაარსით განსხვავდება იმ სტატიათაგან, რომელიც ცოტა უწინ გაზეთ *მშაქში* იყო მოთავსებული ვილაციისაგან. ეს ცვლილება იქიდან აიხსნება, რომ ღვდ. თამარაშვილმა 1903 წ. ივერიის NN 228, 229, 230, 231, 233, 236-ში პასუხი გასცა იმ სტატიებს, რომლის სულის ჩამდგმელიც თვით ნაჰაპეტიანი არის. ნახეთ თამარაშვილის წიგნი *პასუხათ სომხის მწერლებს*, თფილისი 1904 წ.).

სარქის აბრამიანი საქართველოში მოვიდა უფროსათ. სომეხმა პროპაგანდამ იმდენი იშრომა, რომ ცალკე მართველობა მოითხოვა. რუსეთის მთავრობა დასთანხმდა, რადგან ეს ყველაზე კეთილი ეგონათ, რომმა განანესა, სარატოვის ეპისკოპოსს ზედმეტ ბარგად ჰქონდა სომხური წესის ეკლესიების მართვა. იგი რომში დასთანხმდა, რომ მართველობა გაყოფილიყო. რომმა აბრამიანს მიანიჭა მართველობა კათოლიკე სომხებისა. ამ უფლების ძალით თვით კათოლიკე ქართველები სომხური წესის მიმდევარნი ჩაიგდო ხელში.

როდესაც პროპაგანდას და ვატიკანს თამარიშვილი შეეკითხა, აუხსნეს პირადათ, რომ კათოლიკე ქართველებს არ ეხება ის დეკრეტი, რადგან შიგ წერია: *Pro Armenis catholicis*. აბრამიანი დღეს ყველა კათოლიკე ქართველს სომეხებათ აღიარებს თავის ოფიციალურ წერილებში. მას უნდა, ყველანი გაასომხოს, მრევლი მრავალრიცხოვანი იყოს და თვით ეპისკოპოზობის

კათედრა აღადგინოს თფილისში. ამისთვის ძლიერ შრომობს და თვით სარატოვის ეპისკოპოსს ომს უწევს.

კალატაზოვი აბრამიანის მარჯვენა ხელია. კალატოზისშვილები ოზურ-გეთში ცხოვრობენ. ამ ფრიად გადაგვარებულისა და მოღალატე ღვდლის საქციელი ყოვლად სამარცხვინოა. ამის პირითვე გავვიგონია: მე მრავალი ძველი ხელთნაწერი შევიძინე, განსაკუთრებით ახალციხის მაზრაში და ვენეციაში გავგზავნეო. ამისი ასე გასომხება, რას უნდა მივანეროთ? ქართველი საზოგადოება საკმაოდ იცნობს მას. მისი მავნე მოქმედება დღესაც არ შეწყვეტილა.

ბროსე ამბობს, რომ ეს ეკლესია აშენებულია 1298 წ., რადგან კარის ქვაზე პატარა ქვა ჩაყოლებული 1301 წლისა, მაგრამ უფრო ძველია. სტილის მიხედვით მერვე, მეცხრე საუკუნეების. აბრამიანი და მოღალატე გასომხებული კალატოზოვი, თუ ამათ მზგავსნი ახალციხის მაზრის ღვდელნი, რომელნიც კერძო განცხრომისათვის ყურმოჭრილი ყმანი არიან აბრამიანებისა, მტერი ლათინებისა, უარმყოფელი კათოლიკე ქართველებისა და დამშლელი ქართული წესისა.

მოხუცებულებისაგან გადმოცემით ვიცით, რომ ჩვენში სომხური ტიპიკონი შემოუტანია ერთ სირიელ ღვდელს. ამის დასამტკიცებლად ივ. გვარამაძემ აღმოაჩინა მისი მოტანილი სახარება კილიკიაში დაწერილი 1328 წ. ამ დროებშივე თფილისში ლათინის ეპისკოპოზი დაჯდა და ეპარქიათ მიეცა მთელი საქართველო.

როგორც მისიონერები მოქმედებენ მათთან სამ სირიელ ღვდელსაც შეუძენია მიმდევარნი. ნელ-ნელა გავრცელდა სომხური წესის მიმდევარნი; ღვდელი სომხურათ სწირავდა და ერი ქართულათ გალობდა. ქ. ახალციხეში, წმინდა იოვანე ნათლისმცემლის ეკლესიას სამხრეთით მიდგმული ქონდა ერთი მატური, რომლის კარზეც წარწერაა სომხურათ; სადათიერი, დოვლათარა, გულბაჰარა, მურადი და საჰანდარა. ეს ხუთი სპარსელი ძმანი გასომხებულან 1510 წელში. ეს ეკლესია მართლმადიდებლებისა ყოფილა და კათოლიკე ქართველებს ეს მატურა მიუდგიათ, შემდეგ სომხური წესის ღვდლები შესულან.

რამდენათაც ეს ელემენტი იზდებოდა და ძლიერდებოდა, იმდენათ მისიონერებისა და მათ მიმდევართა დევნა ძლიერდებოდა, – ამაში ეხმარებოდნენ გასაოცრათ გრიგორიანები. ხშირათ იყო ველური დარბევაც ეკლესიებისა, როგორც ვიცით თამარაშვილის წიგნებიდან. ამიტომ, რომ ველარ გაუძლეს ამდენ ტანჯვას, რომელშიც ოსმალოს ფაშებიც ხელს უწყობდენ, ნელ-ნელა დასტოვეს ლათინური წესი და შემოიღეს სომხური. ამით სომხის კათოლიკოსები სარგებლობდენ და ხარკს იღებდენ კათოლიკე ეკლესიებიდან. რა მოყვა ამას? სომხური წესის მიმდევარნი კათოლიკე ქართველი ღვდლები დაფაცურდენ, დაიწყეს დტრვინვა და საჩივრები, სადაც ჯერ იყო, მაგრამ რას გაიტანდნენ, როცა არ ესმოდათ თუ რა ცუდს სარბიელზე იყვენ და ვის ეომებოდნენ.

ბურბეში ჩავარდნილი ადამიანი რამდენსაც გაინძრევა, იმდენათ ჩაიფლობა. ჩვენი ერის მოწინავენიც უფრო და უფრო სომხების კლანჭებში ვარდებოდნენ. არავინ იყო მათი გამომხსნელი. პოლიტიკური, ქართული ეროვნული ძალა აღარ არსებობდა სამცხე-საათაბაგოში. ამისთვის შემცირდა

ნელნელა არა მარტო ქართული ენის მოლაპარაკე, უპატრონობით ბევრი ქართველი დაიღუპა, ბევრიც გადაგვარდა, ან სომეხათ აღიარა თავი ან და გამაჰმადიანდა, რადგან საწყალ ერს ყველა შეუბილნეს, ყველა წაართვეს თვით თავისი ენაც, რომლითაც ღმერთს ელაღებოდნენ და თავის საღვთო სარწმუნოებას აცხადებდნენ.

ვიცი, სარწმუნოება, რომელიც ეროვნების ბურჯია, მარტო ცივი რწმენა არ არის, გარეგნული ფორმებით გაცისკროვნდება, რომლითაც ერი სარგებლობს განვითარებაში წინმსვლელობისათვის. ეს ერთ მიზეზთაგანია, რომლითაც სამცხე-საათაბაგო განადგურდა. ამის მაგალითს ველელები წარმოადგენენ, რომელნიც დღეს თავს სომეხებათ აღიარებენ, რადგან სომხურ წესს მისდევნენ და ენაც დაუწინყებიათ.

ამავე აზრის მიხედვით ვერ აბრამიანი ახალციხის ქართველ კათოლიკებს ყველგან კათოლიკე სომეხებათ აღიარებს და თვით ევროპაში ნაჰაპეტიანმა ასე დასწერა: სომხური პროპაგანდა იმდენათ ქართველი ეროვნების წინააღმდეგი იყო, რომ ისინი არ ეძებდნენ სარწმუნოების გავრცელებას. რადგან თუ სარწმუნოება მიზნათ ქონდათ, რისთვის ცდილობდნენ სომხური ტიპიკინის დამყარებას თვით იქ, სადაც ქართული ანუ ლათინური წესით იყვნენ კათოლიკები? რისთვის შაჰყულიანმა მოსპო კათოლიკე ქართველი მრევლი და მისცა მათ სომხური წესის ღვდელი, როდესაც თვით რომი მას უბრძანებდა, ყმანვილები გაეგზავნა, რომელნიც ქართულ წესსზე ეკურთხებოდნენ და კათოლიკე ქართველ მრევლს შეინახავდნენ?

ამაზე უფრო ვრცლათ ვერ ვილაპარაკებთ; მხოლოდ სამწუხარო ის არის, რომ ყოვლად ცუდი მისწრაფების სათავეში მარადის თვით ქართველები უდგენ; აი, ამისთვის ძნელი იყო საქმის გამოკეთება, როგორათაც ძნელია ახლა, რადგან ახლაც ჩვენიანების ღალატით იგივე მდგომარეობაში არიან ახალციხის კათოლიკე ქართველნი, რომლებსაც უბრძანებს ვილაც სომეხი და მათ სომეხათ რიცხავს. შეგვეძლო გველაპარაკა, თუ რა დევნას განიცდიდა კათოლიკე ქართველობა სომხის კათალიკოზებისაგან, თუ ქართველი რამდენჯერ აუხსნელ ტანჯვას განიცდიდნენ, რათა ენა, ზნე-ჩვეულება, და გვარი არ დაეწინყათ; თუ რამდენი გასომხდნენ, და ვინც აიტანა ამდენი უბედურება, როგორ დაიქსაქსენ. მაგრამ აქ ნებას არ გვაძლევს ადგილი. ჩვენი აზრი უფრო ნათლათ გამოჩნდება მამა პეტრე ხარისჭირაშვილის მოქმედებაში და მის უთანხმოებაში შაჰყულიანთან, რომელიც ცოცხალი სურათია დაცემისა.

მამა პეტრე ხარისჭირაშვილის წინაპრები, რამდენადაც გადმოცემით ვიცით, ბარალეთელები ყოფილან. ეს თუმცა მტკიცე არ არის, მაინც ჯერჯერობით ეს აზრი უნდა შევიწყნაროთ შემდეგი ფაქტით: ბარალეთში ლეკები თავს დაესხნენ ადოვაშვილს, ბარალეთიდან ლეკები სოფელ გოკიას თავს დასხმიან და ცეცხლითა და მახვილით აუოხრებიათ. დატყვევებულთა რიცხვში, ახალ ჯვარდანერილი ბაბუნათ პატარძალი, დაულჯიანთ ქალიც ყოფილა. შემდეგ ტყვენი ახალციხეს გადმოსახლავულან.

ჩვენ სწორეთ არ ვიცით, თუ ხარისჭირაშვილებიც ტყვეთ იყვნენ და დაბრუნებისას ახალციხეს დაბრუნდნენ. მეთვრამეტე საუკუნის დამლევს მათ ახალციხეში ვხედავდით.

პ. შ. ვარდიცე

ქართველი კათოლიკენი (II)

მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში სამი უმთავრესი შტოა ხარისჭირაშვილების ოჯახისა. პირველი იყო არუთენა (უსინათლო), რომელსაც ორი ძმიდან დარჩენოდა შთამომავალი: ერთისგან მამა პავლე (ტერ პოლოსი) და მისი ძმები და მეორედან იოსები. იოსებ ხარისჭირაშვილს ბაბუნათ ქალი შეერთო ცოლათ; ორი ვაჟიშვილი ეყოლა, მაგრამ ბედმა არ დააცალა მათი აღზდა. იოსები გარდაიცვალა და ბაბუნათ ქალმა ანამ იკისრა ობლების კეთილად აღზდა.

ობლებში პირველი იყო ლუკა, მეორეს ერქვა იოვანე. ლუკას შემდეგ პეტრე დაიბადა 20 აპრილს 1818 წ. და მოინათლა ქ. ახალციხეს წ. იოვანე ნათლისმცემლის ეკლესიაში მამა სტეფანისგან, აბინათესასწილი. იოვანემ ხარაზობის ხელობას მოკიდა ხელი. ლუკას მისწრაფება სულ სხვა იყო. დიაკვნობდა ეკლესიაში. ლუკა შუა ტანისა იყო, მშვენიერი თეთრ წითელი სახე, მაგრამ მასთან სუსტი თვალები. უყვარდა წერა-კითხვა, სწერდა საქრისტიანო მოძღვრებებს და ყიდდა ვალეს თუ უდეს, სადაც მამულები ჰქონიათ. ცოცხალ ნიჭთან დიდი თავმოყვარეობა, თავდაბლობა, ღვთის მსახურების სიყვარული და გამჭრიახობა ჰქონდა. ლუკამ მალე გადაწყვიტა, თუ თავის ცხოვრებას რა სარბიელში ჩააყენებდა. აირჩია სასულიერო წოდება, ამისთვის ბეჯითად დაიწყო სწავლა ქართულისა და სომხური ენებისა, აბინათ მამა სტეფანეს წინამძღვრობით.

როდესაც იგი შეუდგა ღვთისმეტყუელების სწავლას, შაჰყულიანი კიდევაც გაცხადებულ ომში იყო ევროპიელ მისიონერებთან, მრავალგზის დამარცხებულმა და რომიდან შეჩვენებულმა 1840 წ. ათასი ხრიკის საშვალებით რუსის მთავრობის წინაშე გაიმარჯვა და ხელახლათ ძალათ გაუმფროსდა. შაჰყულიანის წინაპარნი გორიდან გადმოსულან. დღესაც არიან გორის სოფელ შინდისში და აწყვერის ახლო სოფელ ტაძრისში შაჰყოლიშვილები. დავით, შემდეგ პავლე, შაჰყულიანი დაიბადა 1769 წელს. 1781 წელს რომში გაუგზავნიათ სასწავლებლათ, რადგან პროპაგანდაში ორი ქართველისთვის არის ადგილი მის დაარსებიდანვე. შაჰყულიანი საუბედუროთ იქ გადაგვარებულა.

მაშინ პროპაგანდაში მწერლათ ყოფილა ბალინათ მამა გრიგოლი, მეგობარი ვენეტიკელებისა, რომელსაც დავითისთვის არა მარტო სომხური ენა შეუსწავლებია, თვით სომხობა ჩაუგონებია, ეს ბალინათ მამა გრიგოლი იგივე პირია, რომელმაც ნიგნ ბასმას, გადათარგმნილს და დაბეჭდილს რომში ქართველი ტულუკაანთ დავითისგან, მეორე გამოცემაში სათაური შეუცვალა ასე: თარგმნილია სომეხი ტულუკაანთ დავითისაგანო.

შაჰყულიანი ახალციხეში მოვიდა 1798 წელს და 1801-ს უფროსობა მიიღო და თუ მაშინ ქართული წესი როგორ მოსპო, თამარაშვილის კათოლიკეთა ისტორიაში აღნიშნულია, რომ 1826 წ. თიბათვის 1-ს, ურჩობისა და ათასი უწესოების გამო იგი ღვდლობიდან გადააყენეს. მაგრამ შაჰყულიანმა უფრო დიდი არეულობა მოახდინა, უფრო ცხადი ურჩობა გამოიჩინა. იგი აჯანყებაში ატარებდა დროს, როდესაც 1828 წ. 15 მაისობას რუსის ჯარმა აიღო და აიკლო

ახალციხე.

1829 წ. 19 თებერვალს, ახალციხეს თავს დაესხა აჰმედ ბეგი ხიმშიშვილი. როცა ვერ შეიძლო ციხის აღება, აიკლო ქალაქი, ოთხმოცამედი ტყვე მოკრიბა და წავიდა. ხალხი ვერა მოთავსდა და გაიფანტა გორს, იმერეთსა და თფილისში. შაჰყულიანიც წავიდა. მალე დაბრუნდა საომარ ველზე, მაგრამ მისიონერებმა, რომის ბძანებით, შეაჩვენეს საჯაროთ ახალციხის ქვემო საყდარში.

ეს მოხდა 1849 წ. მარიობის 30-ს. ამნაირი სულიერი ძალა საკმარისია იმისთვის, ვისაც სინიდისი აქვს; მაგრამ მან, შაჰყულიანმა, კი ვერ დაამარცხა, პირიქით უფრო გაამძვინა. მაშინ გადასწყვიტა პატრების დალუპვა, რომელნიც მის უნესო საქციელს კიცხავდენ და რომშიც ატყობიებდნენ. მაინც ათასი ხრიკის საშვალით რუსის მთავრობის წინაშე გაიმარჯვა და ხელახლათ გაუფროსდა. ასეც იქნებოდა, როდესაც ვიცნობთ შაჰყულიანის ხასიათს.

შაჰყულიანი ჩასხმული შუათანის კაცი იყო; პირბადრი, სახე თეთრ-წითელი, ცხვირი დიდი, თვალეზი ღურჯი და ელვარე ჰქონდა: ენა მეტყველი იყო და დიდკაცური შეხედულობისა. ბუნებრივს კეთილ თვისებებთან ცუდი ბევრი ჰქონდა: ფრიად გაუტყეხელი, მოშურნე, ამპარტავანი, მედიდური და მეტათ გლისპი. ერთი ღვდლისთვის მიუწერია დამემორჩილე, თვარა შეგაჩვენებო. მასაც უპასუხნია: შენ თვითან შვიდჯერ შეჩვენებული ხარ (ეს ფაკტიურად მართალია), სადღა გაქვს იმდენი შეძლება, რომ მე შემაჩვენოვო!

ამ უფროსობის დროს იფიქრა, თავისი მომხრე ღვდლები გაემრავლებია. რათა ამდენი ხრიკებითა და ძალადობით მოპოებული უფროსობა ხელიდან არ გამოსცლოდა; იგი არ ეძებდა ხალხის გაბედნიერებას და ეროვნულ წინასვლას, არამედ, პირად დიდებას და ამპარტავნებას სწირავდა ყოველიფერს და თვით ეროვნულ გრძნობასაც. 1842წ. პეტერბურგში ღვდლათ საკურთხებლად გაგზავნა ასატურათ იოვანე, გალუსტათ იოსები, ფეიქრიანთ იაკობი (არღელი). ეშტიელი პავლე და ხარისჭირათ ლუკა, რომელმაც ღვდლათ კურთხევის დროს პეტრე დაირქვა სახელათ.

ახალ ნაკურთხებში, ყველაზე სწავლული, გამჭრიახი, მოლაპარაკე, სინიდისიერი პეტრე იყო. შაჰყულიანმა შენიშნა მისი ნიჭი და თვის შემწეთ აირჩია. კაფუჩინების გადევნის დროს, 1845 წელს, ახალგაზდა ღვდელი პეტრე ჯერეთ გაურკვევლათ იყო; თვით ამ საკითხში ყოყმანობდა, წინ არ აღუდგა შაჰყულიანს, რადგან ფიქრობდა: ამდენი უთანხმოება და ომი მოისპობა, როდესაც საქართველოს კათოლიკენი შეერთებული იქნებიან და ერთი მთლიანი სულიერი მართველობა იქნებაო. შეერთება შეუძლებელი იყო, რადგან მისიონერების მაგიერ პატრები იქნებოდენ. ესენიც, როგორც სომხური წესის მიმდევარნი, მაშინ, ჩვენი ეროვნების გარეშე იყვენ. მაგრამ მაინც, რადგან ლათინური წესი ეროვნული მისწრაფების წინააღმდეგი არასდროს არ ყოფილა, და არც იქნება, სომხურ პროპაგანდას, მაშინ, როგორც დღეს, წინ ელობებოდენ; რადგან სომხური პროპაგანდა ჩვენ გადაგვარებასა და ჩაქრობას გაიძვერული ოსტატობით ცდილობდა და ხშირათაც ძალასაც ხმარობდა.

მკითხველი დაინახავს, თუ მამა პეტრე რა ცუდ დროს შეხვდა და პირველათ რა ცუდ წრეში და რა ადამიანთან მოუხდა მუშაობდა. გამჭრიახმა ადამიანმა მალე შეიგნო, თუ რა უკუღმა გზას ადგა კათოლიკე ქართველობა და თუ

რამდენათ მოღალატენი მას წინ უძღოდენ გადაგვარებისაკენ. შაჰყულიანის დაახლოებით უფრო კარგათ შეიძლო მისი გაცნობა: მისი წარსული ასწონდასწონა, მისი რომისადმი ყოვლად გაუგებარი ურჩობის მიზეზი და ჩვენი ეროვნული წესის მოსპობის აღსასრული გამოირკვია.

ცხოვრების ყველა პირობა ძლიერათ მოქმედობდა სინიდასიერსა და ნიჭიერ ადამიანზე და იძულებულ ხდიდა, გამოეძებნა ახალი საშვალეობა ამდენი უნესობისა და უსამართლობის მოსასპობათ. მისი მოქმედების ნაირობა უფრო და უფრო უცხადდებოდა და თანდათანობით აშორებდა ამ ახალგაზდა ღვდელს შეჰყულიანისაგან, რომელთან სულიცა და გულიც თავის დღეში არ ყოფილა შეკავშირებული.

[პ. შ. ვარდიქე]
გაზეთი *ერი*, 1914, No 25

ქართველი კათოლიკენი (III)

მამა პეტრე ხარისჭირაშვილს ღრმათ ქონდა გულში სარწმუნოებისა და ერის სიყვარული. იგი ხედავდა, რომ ხალხი დაბეჩავებული იყო, ეკონომიურათ დაცემული, სარწმუნოებაში უმეცარი და გულცივი, განათლების ყველა საშვალეობას მოკლებული, განსაკუთრებით უხეირო სამღვდელოების წყალობით. ხედავდა, რომ ერისთვის საჭირო იყვენ ღვდლები, მაგრამ ახალი მისწრაფებისა: ღვთისნიერი და განვრთნილნი, რომელთაც შეეძლებოდათ ერის ნაძლოლა მათი კანონიერი მოთხოვნილების აღსადგენათა და დასაცველათ.

მას უნდოდა მშვიდობა, ერთა შორის თანასწორობა, ეროვნული წესიერი და სამართლიანი განვითარება და სრულებით ვერ აეტანა იმ გამუდმებული ქიშპობის სურათი, სომხური გასაკიცხი პროპაგანდა და ქართველი ერის დაჩაგვრა, რომლის მიწა-წყალზეც დროებას სტუმრათ მოეყვანა სომხის ხალხი. ამ მიზნისთვის იგი ეძებდა შეგნებულ პირთა, მაგრამ სინიდასიერთა, რომელნიც მის აზრს გაიზიარებდენ და ცხოვრებაში გაატარებდენ. მას უნდოდა ახალი საღი თაობა მომზადებული მასსავით.

ამ დიდებულ გულისკვეთებას შაჰყულიანს ვერ გაუზიარებდა: გაეცნო ახლათ ნაკურხებს ნიჭიერ ღვდელს, ალექსანდრე არარატიანს; ამას ჩააგონა, რომ საჭირო იყო განათლებული ღვდლების მოქმედება ერში. ერთობით ძალას შევიძენთ, შევიგნებთ, ჩვენს ვითარებასა და ცხოვრებას ახალ სარბიელს მივსცემთო. ეს შესაძლებელი იყო მაშინ, რადგანაც ქიშპობა იმდენათ აღარ იყო, როდესაც შაჰყულიანი თავისი უფროსობის განცხრომაში იყო და ფიქრობდა, თუ როგორ განემტკიცებია თავისი სასულიერო მართველობა. ამ დროს ამას დიდი საქმე შეეძლო გაერიგებია, თუ რომ ეროვნული რამ გრძნობა ქონდა.

არარატიანი, ვითარცა გამჭრიახი სომეხი, უფრო შორს სჭვრეტდა. ლათინების განდევნაზე სიხარულით ხელებს იფშენებდა, მხოლოდ მამა ხარისჭირაშვილი იყო, რომელსაც ყოველ წუთს საფიქრებლად ქონდა ხალხი და ეროვნება. შაჰყულიანს, როგორც არარატიანს, კათოლიკე ქართველების დარაჯათ მიაჩნდა იგი, რომელიც დღე-თუ ხვალ გამოვიდოდა ცხოვრების

ფართო ასპარეზზე და დაიძახებდა: მგლები და მელა-ტურები შემოგვეპარნო. ამისთვის შაჰყულიანი არაფერს ფიქრობდა და არიგებდა. არც მამა პეტრესთან იკვლევდა ახალ პლანებს. არარატიანი კი ცდილობდა როგორმე მამა ხარისჭირაშვილის საშვალებით შაჰყულიანი დაემარცხებია და მერე ცხოვრების ასპარეზიდან მოეშორებია, გაენადგურებია იგი მრისხანე უფროსის შაჰყულიანის მიერ. ამისთვის დაუმეგობრდა, დაუშინაურდა მამა პეტრეს და ჩუმად გააბა ქსელები ზარაფიან მამა გრიგოლთან. მამა პეტრე კეთილი, გულწრფელი ადამიანი რომ იყო და საქმეს უმზერდა, ვერ მიხვდა დასაწყისში არარატიანის მზაკვრობას, სამთავემ დასწერეს თხოვნა და მიართვეს შაჰყულიანს, რათა მაღალი სასწავლებელი დაეარსებიათ. შაჰყულიანი დათანხმდა, მერე რომ გაიგო ამ დაწესებულების მაღალი მნიშვნელობა, უკანვე ნაილო თავის დაპირება.

იწყინეს სამთავემ და მთავრობასთან იჩივლეს, შაჰყულიანი მოხუცებულია და აღარაფერი ესმისო. მოხდა გამოძიება და გამარჯვებული კიდეც შაჰყულიანი გამოვიდა. არარატიანმა და ზარაფიანმა თავი დაანთეს, შაჰყულიანს შერჩა მამა პეტრე, რომელიც ნანობდა მათთან კავშირსა და საქმის დაწყობას, მაგრამ გვიანდა იყო, შაჰყულიანმა თავისი ჩვეულებრივი ხასიათით დაუწყო მას დევნა და ჯიბრში ჩადგომა: არ იკმარა მრევლის გამორთმევა, თვით გალობითი წირვაც აუკრძალა, რადგან იგი მიჩნეული იყო ხალხისგან, რომელი აღელდა და პირ-პირად სთხოვეს, მერე წერილით, მაგრამ შაჰყულიანმა არცერთი არ მოისმინა: მე უფროსი არქიმანდრიტი ვარ, ჩემი საქმისა მე ვიცი, ვერვინ გაერევით ჩემს საქმეში. თქვენ მომვლელი ღვდელი არა მოგაკლდებათ, ეს ნუ იყოს და სხვა იყოს, თქვენთვის სულ ერთიაო. რადგან მამა პეტრეს ხალხი აფასებდა, ამისთვის შაჰყულიანმა უფრო დევნა დაუწყო და მოსვენება არ მისცა. მაინც მამა პეტრეს ამნაირი მდგომარეობა შეუძლებელი იყო, დღეს თუ ხვალ მისგან საყვარელი ხალხი ხმას მრისხანეთ აიმაღლებდა. შაჰყულიანმა სხვა ზომები გამონახა.

იმ დროს თუ ვისმეს მართლა ცხოვრების უკუღმართობა უნდა გაესწორებია, საჭირო იყო ქალაქში ეშრომა, მაღალი სამღვდლოება და მართველობა გამოეკეთებია. მამა პეტრე ხვდებოდა და ამას უმიზნებდა, ამისთვის იგი შაჰყულიანისთვის მარადის საშიში იყო. მიიღო ბრძანება, რომ სოფლათ (ხიზაბავრას) წასულიყო. მამა პეტრემ ბუნებრივის სისუსტის გამო, აიღო მკურნალის მოწმობა და მოახსენა: ზეგანი და ქარიანი ადგილი ხიზაბავრა, მავნებელი იქნება ჩემის სიმთელისთვისო.

შაჰყულიანი შედგა. ამ დროს სავალეს ღვდელი მამა პავლე ხარისჭირაშვილი, ბიძა მამა პეტრესი, შეუძლოთ გახდა თვალის ტკივილით და ახალციხეს ჩამოვიდა. სოფელი უმღვდლოთ დარჩა და მამა პეტრე წავიდა ბიძის ადგილას. სოფელში თავისი ქადაგებებით რამდენსამე თვეში გამოაღვიძა ხალხი და ისე შესცვალა იგი, რომ ყველანი კვირდებოდნენ. ერთ დღეს მიიღო წერილი მეგობრისგან, რომელიც აცნობებს: შაჰყულიანს უნდა შენი გაგზავნა ხიზაბავრას და იძახის: თუ 12 ვერსზე წავა, 45 ვერსზეც ივლისო, წინააღმდეგ შემთხვევაში ყაზახებს გიქადისო. ამას მოყვა შაჰყულიანის წერილიც, რომლითაც ხელახლათ ხიზაბავრას ამწესებდა მას. ხალხი არ უშვებდა, თვით

შაჰყულიანს სთხოვეს, მაგრამ ნათქვამია: ძალა აღმართს ხნავსო. ხალხს უთხრა: თქვენ თქვენი სოფლის შვილი მამა სტეფანე მოგეცემათ, რომელიც ხიზაბავრას არის და უკეთესია თქვენთვისო. ხიზაბავრელები მოვიდნენ და დიდის დიდებით და პატივის-ცემით წაიყვანეს დევნილი ღვდელი. ამ სოფელშიც დატრიალდა ხალხში, დაუწყო წურთნა, გახდა მისი სული ისე, რომ ცხოვრება უკეთესდებოდა დღითიდღე და ხალხიც მას ეთაყვანებოდა.

კიდეც 1849 წელი დადგა, არარატიანი და ზარაფიანი გადგომილი და გაჩუმებული უმზერდნენ ამ შეტაკებას, თუმც უხაროდათ მამა პეტრეს ასეთი დამარცხება, მაგრამ სწუხდნენ, რომ შაჰყულიანი კიდეც მალლა საფეხურზე იდგა. დევნულთან არ შესწევითეს მიწერ-მოწერა; მამა პეტრეც დაადგა სხვა გზას. ცდილობდა ამათი საშვალებით როგორმე დაეცა შაჰყულიანი, რომელსაც გული არ უსვენებდა და არ წყნარდებოდა, რადგან იცოდა ამ მიწერ-მოწერის ამბავი. და თუმც მოიშორა თავიდან, მაგრამ ახლა ხიზაბავრა უფრო საშიში გახდა მისთვის. შორიდან დაინახა მამა პეტრეს სიძლიერე; ყოველთვის ჩამოსულ ხიზაბავრელებს ეკითხებოდა მის გარემოებას და მათგან მხოლოდ ქება-დიდება ესმოდა, მართალია, რა გინდ არ იყოს, ჭეშმარიტება და სათნოება ძალზე უძლიერესია ყოველგან.

მამა პეტრეს დაცემაში შაჰყულიანმა უფრო გამოარკვია იგი, გამოიყვანა იგი ცხოვრების ასპარეზზე, უფრო აამაღლა ხალხის მხედველობაში. მარადის შიშობდა და ფიქრობდა, როგორც ამბობს მემატინე: ვაი თუ მიღალატონ და დამტოვონ ცარიელზეო! ხედავს მკითხველი, თუ რა ნათლათ გამოსჭვივის შაჰყულიანის სულის კვეთება? უფროსობა მარტო თავისი ამპარტავანობისთვისა და განცხრომილი ცხოვრებისთვის უნდა. ამას მამული ქონდა ს. ვალეს და ახალციხეს, რომლის შემოსავალიც ორ სახლობას ეყოფოდა წლიურად. დღესაც განაგრძობენ მზგავს დაბალ მოქმედებას გადაგვარებული ღვდლები, როგორიც არიან კალატოზოვი, ხიზაბარის ღვდელი მამა კოტე შეშაბერიძე, რომელიც საკურთხევილიდან ხალხს ლანძღავს და ურცხვათ თხოულობს შეშას, ერბოს, ყველს, პურს, კვერცხს ქათამს და სხვა. ცოლშვილი მეხოცება სიცივი-შიმშილით, ნაწყმდებით, თუ ჩემს ვალს არ მომცემით.

ახალციხის მაზრის ღვდლები კიდეც უფრო კეთილი ცხოვრების მოყვარული არიან. ამის დასამტკიცებელი საბუთი მრავალი გვაქვს. შაჰყულიანს კარგათ შეეძლო ახალი წესწყობილება შემოეტანა და კათოლიკე ქართველები ახალ სარბიელზე დაეყენებია, როგორც დღეს ქართველს გასომხებულ ღვდლებს შეუძლიათ ხალხს ჩააგონონ და წინ წაუძღვენ ეროვნული მისწრაფების აღორძინებაში. მაგრამ როგორც იგი, ესენიც კერძო სარგებლობაში ჩაფლული არიან, არ უნდათ აქიდან ხელის აღება. და აი, ამისთვის თითქმის ყველა სომხურ წესის მიმდევარი კათოლიკე ქართველი ღვდლები ხალხისა და გვარის უარყოფელი არიან, თავისი მოქმედებით ორპირობენ: არ უნდათ, ქართული ანდაზისა არ იყოს, არც წვადის დანვა და არც შამფურისა; ესენიც რომ სარწმუნოებას თავისი მოქმედებით ამცირებენ და დღითიდღე ხალხიც ერიდება. დღეს ყველგან გაისმის: ღვდლები ასე იქცევიან და ჩვენ რაღა ვქნათო. ხალხი ველარ ხედავს კეთილ მაგალითს, აღარ ესმის მას საფუძვლიანი ქადაგება, ახალი თაობა აღარ ინვრთნება საქრისტიანო მოძღვრებებით: ღვდლებს

არ სცალიათ, მთელი დრო ქიშპობაში, ანუ კერძო ცხოვრებაში ეკარგებათ; სადილო, ლოთობა, ქალაღდის თამაში ანუ გამუდმებული სიზარმაცე, ეს ხომ მათში ჩვეულებრივი მოვლენაა.

შაჰყულიანი, შიშით ძილგაფრთხობილი, მამა პეტრეს უდარაჯებდა, არსიდან თავს არ დამეცესო. პეტრე კი ხალხში ტრიალობდა, მუშაობდა მრევლის წინმსვლელობისთვის; იგი იმდროინდელი ცხოვრების უკუღმართობის გამოსწორებისთვის ზრუნავდა. მაინც მას თითქმის შეუძლებლათ ხედავდა. იწყობდა ახალ პლანებს. მაგრამ ერთმა მოვლენამ იგი სულ გამოიყვანა იმ ქსელებიდან.

ქუთაისის ღვდელს დონ-ანტონს გლახაშვილს შემწე უნდოდა და მამა პეტრე აირჩია. მისწერა შაჰყულიანს. [მას] ძლიერ მოუვიდა, დღე გაუთენდა, სიხარულით ცას ენია, მამა პეტრეს მისცა წერილით ნება ქუთაისში წასვლისა; მაშინვე წავიდა კიდეც, ხელაღებული შაჰყულიანის კათოლიკე სომეხთა მართველობისაგან.

მამა პეტრეს რომ დასცალეზოდა მშვიდობიანი მოღვაწეობა ახალციხეში, უთუოთ შეუდგებოდა კვლევა-ძიებას ეკლესიების კონდაკ-ჯავთაგებში და კერძო პირებთან, განსაკუთრებით, მოხუც ღვდლებთან, ძველ ხელთანანერ ქართულსა და სომხურ წიგნებში, ბევრს ახალ წყაროს შეკრებდა ისტორიულსა და ახქეოლოგიურს. რადგან იმ დროს კიდეც დაცული იყო ძველი წიგნები და საგნები. მამა პეტრემ ქუთაისში დაისვენა, რადგან აღარ ხედავდა უწესობასა და უსამართლობას. იქ ცხოვრების ფართო ასპარეზი გადაეშალა, თუმც გულ-მოსაკლავი სურათი სამცხე-საათაბაგოსი გონებიდან ვერ ამოეხოცა. რა ხანიც დაყო ქუთაისში, დონ-გლახაშვილის შემწეთ იყო. აქაც დატრიალდა ერში. გამჭრიახმა და ღვთისნიერმა ადამიანმა აქაც დაიმსახურა ყველას პატივი და სიყვარული, ამისთვის, როგორც პატრების სიტყვას, მის სიტყვასაც გამკვეთი გავლენა ქონდა ყველასთან და ყველგან.

შეძლებისაგ, ამბობს მემატიაწე, გლახაკთ ეწეოდა, გაჭირვებულთ ეხმარებოდა, უცხოთ ხელს უმართავდა. სასამართლოში შვამდგომლობდა, ვაჭრებს აგულიანებდა ურთიერთის ხელის მოსაწყობათ, ხელოსნებს ამხნევებდა წინსვლასა და წარმატებაზე, სანყალ ქვრივ-ობოლთ იცავდა, მუშათ, მსახურთ და მოახლეთ ნუგეშს აძლევდა და აიხმედებდა. ერთი სიტყვით, ყველას იმედი, ნუგეში და გამამხნევებელი იყო. ამის შეგნებულობამ, დაუცხრომელმა შრომამ, სინიდისიერმა მიმართულებამ, უფრო დიდი ნდობა გამოიწვია ქუთაისის ეკლესიის მართველში, რომელმან მთელი საქმეები მას მიანდო, თუმცა თვითონაც ნაქები ღვდელი იყო, თავის წესრიგის წმიდათ აღმსრულებელი იყო.

ფრიად საყურადღებო იქნება ცალკე სტატიაში რომ აინერებოდეს მამა პეტრეს მოქმედება ქუთაისის კათოლიკეებში. იქაც მას არ აკლდა გონებრივი შენუხება, იქაც ხედავდა, რომ საბოლოოთ იგი ვერ გამოაკეთებდა სამცხე-საათაბაგოს კათოლიკე ქართველობის ცუდ მდგომარეობას. თუმცა კათოლიკე სომხეთ მართველობისაგან გათავისუფლებული იყო, მაგრამ გული ეწოდა შაჰყულიანის გადაცვალებას შემდეგ, რომ ასატურად მამა იოვანე და მამა გრიგოლ ზარაფიანი უფროსებათ ამორჩეულ იქმნენ. ამაზე მიმართა წერილით თფილისს იაკობ ზუბალოვსა და მისი შვამდგომლობით მთავრობამ მიიღო მათ

მაგიერ წარდგენილი პირნი: მამა სიმონ ასლანიშვილი, მამა იოსებ ხუციშვილი, მამა გრიგოლ მეფისაშვილთან ერთად და ასე ბევრნაირ შეცთომასა და უწესობას მოაშორა სასულიერო მართველობა.

არა ნაკლებ გული ეწოდა ლათინ-კათოლიკეებზე, რომელიც, როგორც ამბობს მემატთანე, პოლონელების პატრების ხელში ჩაცვივრულ იყვენ. ერთი ჯარის პატრი იყო ქუთაისში, თვეში ერთჯერაც არ სწირავდა, ისე გართული ცხოვრება ქონდა აფიცრებში. სხვანიც მას არ ჩამოუვარდებოდენ: არც ვიზიტატორი იყო კეთილსაიმედო და სასარგებლო პირი.

რვა წლის განმავლობაში, 1857 წ. დასვენებული და დაწყნარებული მამა პეტრე ღრმათ ჩაუკვირდა ცხოვრებას, და გადასწყვიტა, დიადი საქმე დაეწყო: ახალციხის კათოლიკეების მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ და კათოლიკე ლათინების მოსაწყობათ გასწირა თავი, და დაადგინა, რომ გამგზავრებულიყო ევროპისაკენ, სადაც შექმნიდა საზოგადოებას, რომელიც საქართველოს ყველა მხარეში იმოქმედებდა. ეს მიმართულება ყოვლად კეთილი და მაღალი იყო; მაგრამ რადგან დიდათ სასარგებლო, ქვეყნის საშვილისშვილო და უკვდავი საქმე იყო, თუმც ყოვლად ძნელი, მამა პეტრემ მოიკრიბა თავისი დიადი სულის ძალა და წავიდა ახალციხეს 1857 წელს პასპორტის ასაღებათ. აქ იწყო სამგზავრო სამზადისი: მიმოიარა შეგნებულ პირებში, შეკრიბა სამგზავრო ფული, აირჩია მცირეწლოვანი ყმანვილი სიმონ თომას ძე ხითარიშვილი ძველათ საყვარელიძე), გამოეთხოვა ნათესავებს, მეგობრებს, ნაცნობებს თავისს საყვარელ სამშობლოს და ცრემლმორეული გაუდგა გზას.

შალვა ვარდიძე
გაზეთი *ერი*, 6 იანვარი, 1914 წ., No 27, სტამბოლი.

ბიბლიოგრაფია

- ანდერსონი 2003: ბენედიქტ ანდერსონი, *წარმოსახვითი საზოგადოებები*, ინგლისურიდან თარგმნა რუსუდან გოცირიძემ, თბილისი: ენა და კულტურა
- ანდრონიკაშვილი 2007: ზაალ ანდრონიკაშვილი, მამულის დაბადება ლიტერატურის სულიდან: ენის რეფორმა როგორც სეკულარიზაციული პროექტი, *იხ. ილია ჭავჭავაძე 170: საიუბილეო კრებული*, გვ. 157-173, თბილისი
- ბაქრაძე 2011: აკაკი ბაქრაძე, *ილია ჭავჭავაძე*, თბილისი
- ბოლქვაძე 2010: თინათინ ბოლქვაძე, *ქართული ნაციონალური იდენტობის წრთობა: ილიას ივერია*, თბილისი
- ბრეგაძე 1959: თამარ ბრეგაძე, ეფრემ მცირე: უწყებაჲ მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიწსენების. ტექსტი გამოსცა, შესავალი და ლექსიკონ-საძიებლები დაურთო თ. ბრეგაძემ, თბილისი
- ბუბულაშვილი 2002: ელდარ ბუბულაშვილი, საქართველოს საეგზარქოსოს სამისიონერო მოღვაწეობა XIX საუკუნეში, ქუთაისი, 2002
- ბუბულაშვილი 2007: ელდარ ბუბულაშვილი, „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ მოღვაწეობის ისტორიიდან, *იხ. ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები*, I, 2007, თბილისი
- ბუბულაშვილი 2017: ელდარ ბუბულაშვილი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა და ქართველი კათოლიკეები, *იხ. ჟურნალი რელიგია, სამეცნიერო-საღვთისმეტყველო ჟურნალი* (2017), 1: 17-44, თბილისი
- ბუბულაშვილი 2022: ელდარ ბუბულაშვილი, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ეგზარქოსობის დროს, თბილისი
- გაბაშვილი 1970: გაბაშვილი ვალერიან, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან, თბილისი
- გელნერი 2003: გელნერი, ერნესტ, ერები და ნაციონალიზმი, თარგმნა ნინო ცინცაძემ, თბილისი
- გიორგაძე 1977: ბეჟან გიორგაძე, *დონ კრისტოფერო დე კასტელის ცნობები და [ჩანახატების] ალბომი საქართველოს შესახებ*, ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბ. გიორგაძემ, თბილისი
- გიულდენშტეტი 1962: იოჰან გიულდენშტეტი, *მოგზაურობა საქართველოში*, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანიტურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, ტომი I (*უცხოური წყაროები საქართველოს შესახებ*, წიგნი IX), თბილისი
- გაბაშვილი 1970: გაბაშვილი ვალერიან, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან, თბილისი
- გურული 2008: ვახტანგ გურული, *ერთმორწმუნე რუსეთი: მითი და რეალობა*, რედ. გიორგი პაპუაშვილი, თბილისი
- გურული 2009: ვახტანგ გურული, გეორგიევსკის ტრაქტატი, *იხ. საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა (1483-1801)*, გვ. 47-60, თბილისი
- გურული 2010: ვახტანგ გურული, *საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის*

ავტოკეფალიის გაუქმება (1811-1814), თბილისი
 გურული 2013: ვახტანგ გურული, გეორგიევსკის ტრაქტატი, რედ. ს. ვარდოსანიძე, თბილისი
 დამენია 2017: მაია დამენია, საქართველოს კათოლიკური მისიების ევროპული წყაროები: რომის პროპაგანდა ფიდეს საისტორიო არქივის პირველი ტომი, იხ. ჟურნალი კადმოსი, 9 (2017), გვ. 191-212, თბილისი
 დობორჯგინიძე 2007: დობორჯგინიძე, ნინო. „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“ ქრისტიანული აღმოსავლეთის სახოტბო პოეზიის კონტექსტში. ჟურნალი სემიოტიკა I, გვ. 92-100, ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და კულტურის კვლევების ფაკულტეტი, თბილისი
 დობორჯგინიძე 2010: ნინო დობორჯგინიძე, ენა, იდენტობა და საისტორიო კონცეპტები. რელიგიური ისტორიოგრაფიის წყაროთა ინტერპრეტაციის ცდა, თბილისი
 დობორჯგინიძე 2012: ნინო დობორჯგინიძე, ლინგვისტურ-ჰერმენევტიკული მეტატექსტები. პრაქტიკული გრამატიკა და ჰერმენევტიკა X-XIII საუკუნეების ქართულ წყაროებში, თბილისი
 დობორჯგინიძე 2012ა: ნინო დობორჯგინიძე, ზოგიერთი რამ ილიასეული ბარაქლას შესახებ, იხ. ჟურნალი კადმოსი 4 (2012), გვ. 75-112, თბილისი
 დობორჯგინიძე 2013: ნინო დობორჯგინიძე, საისტორიო მეხსიერების რეკონსტრუქციისათვის (XVIII საუკუნის საქართველოს უცნობი გეგმები და მოკავშირეები), იხ. კრებული: ზურაბ კიკნაძე 80, გვ. 234-257, თბილისი
 დობორჯგინიძე 2014: ნინო დობორჯგინიძე, ათონის ქართველ მწიგნობართა ენობრივი კონცეფცია. კრებული ათონის საღვთისმეტყველო-მთარგმნელობითი სკოლა, გვ. 260-281, რედ. მაკა ელბაქიძე, თბილისი
 დობორჯგინიძე 2015: ნინო დობორჯგინიძე, უცნობი საქართველო: იტალიის არქივებსა და მუზეუმებში დაცული წყაროების კვლევა და პუბლიკაცია. ჟურნალი მუზეუმი და კულტურული მემკვიდრეობა, II, გვ. 75-82, საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, თბილისი
 დობორჯგინიძე 2016: ნინო დობორჯგინიძე, კონსტანტინოპოლის ფერიკევის ქართული კათოლიკური მონასტრის არქივი ვატიკანში. იხ. მუზეუმი და კულტურული მემკვიდრეობა, III, გვ. 106-117, თბილისი
 დობორჯგინიძე, ცაგარელი, რაისნერი, ქავთარაძე 2019: ნინო დობორჯგინიძე, ლევან ცაგარელი, ოლივერ რაისნერი, გიორგი ქავთარაძე, ქართველთა კულტურული კვალი გერმანიაში, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი
 დობორჯგინიძე, დამენია, ჭეიშვილი, ჭკუასელი 2022: ნინო დობორჯგინიძე, მაია დამენია, თამარ ჭეიშვილი, ანა ჭკუასელი, XVII-XIX საუკუნეების ევროპული რელიგიური მისიების წყაროთა ინტერპრეტაციისათვის. საქართველო ადრეული გლობალური ისტორიისა და მოდერნულობის პერსპექტივიდან, იხ. კათოლიკური მემკვიდრეობა საქართველოში 5, რედ. მ. ლალანიძე, გვ. 85-94, საბაუნის გამომცემლობა, თბილისი,
 დობორჯგინიძე, დამენია, ჭეიშვილი, ჭკუასელი 2023: ნინო დობორჯგინიძე, მაია დამენია, თამარ ჭეიშვილი, ანა ჭკუასელი, საქართველოს კათოლიკური

მისიების ლექსიკოგრაფიული მემკვიდრეობა. უცნობი ავტორი, ქართული ენის გრამატიკა და ლექსიკონი; ემანუელე დე იგლესიასი, ქართული-იტალიური ლექსიკონი, თბილისი

დობორჯგინიძე, დამენია, ჭეიშვილი, ჭკუასელი 2024ა: ნინო დობორჯგინიძე, მაია დამენია, თამარ ჭეიშვილი, ანა ჭკუასელი, *საქართველოს კათოლიკური მისიების ჰომილეთიკური მემკვიდრეობა, I, უცნობი ავტორი, წმინდა წერილის სწავლებანი ქართულ ენაზე*, თბილისი

დობორჯგინიძე, დამენია, ჭეიშვილი, ჭკუასელი 2024ბ: ნინო დობორჯგინიძე, მაია დამენია, თამარ ჭეიშვილი, ანა ჭკუასელი, *საქართველოს კათოლიკური მისიების ჰომილეთიკური მემკვიდრეობა, II, უცნობი ავტორი, ქადაგებანი ქართულ ენაზე*, თბილისი

დოლიძე 1965: ისიდორე დოლიძე, *ქართული სამართლის ძეგლები*, ტ. 2, თბილისი

ვათეიშვილი 2014-2017: ჯუანშერ ვათეიშვილი, *საქართველო და ევროპის ქვეყნები. XIII-XIX საუკუნეების ურთიერთობათა ისტორიის ნარკვევები შვიდ ტომად*, 2014 (1), 2014 (2), 2016 (3), 2016 (4), 2016 (5), 2017 (6), 2016 (7), თბილისი

ვათეიშვილი 2017ა: ჯუანშერ ვათეიშვილი, *ქართული ნიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან*, თბილისი

ზედანია, ლალანიძე 2009: გიგა ზედანია, მერაბ ლალანიძე (რედ.), *კრებული სეკულარიზაცია: კონტექსტი და კონცეპტები*, თბილისი

ზედანია 2010: გიგა ზედანია (რედ.), *კრებული მოდერნულობის თეორიები*, თბილისი

ზედანია 2012: გიგა ზედანია (რედ.), *კრებული პოლიტიკური თეოლოგია: მოდერნულობამდე და მოდერნულობის შემდეგ*, თბილისი

თამარაშვილი 1902/2011: მიხეილ თამარაშვილი, *ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის*, 1902 (2011), ტფილისი

თინიკაშვილი 2013: დავით თინიკაშვილი. გიორგი მთაწმინდელი და ომის ეკლესია, *იხ. კადმოსი* 5 (2013), გვ. 22-58, თბილისი

თინიკაშვილი 2014: დავით თინიკაშვილი, *ჯვაროსნები და ქართველები: კრიტიკული მიდგომა ქართული ისტორიოგრაფიისადმი*, *იხ. კადმოსი* 6 (2014): 7-49, თბილისი

თინიკაშვილი 2017/2018: დავით თინიკაშვილი, *რუსული საეკლესიო პოლიტიკა და მიხეილ თამარაშვილის ბრძოლა ქართული იდენტობისათვის*, *იხ. ქართული წყაროთმცოდნეობა* 19-20: 65-79. 2017/2018, თბილისი

თინიკაშვილი 2020: დავით თინიკაშვილი, *აპოკატასტასისი და განსაწმენდელი: აღმოსავლეთის შეხვედრა დასავლეთთან*, *იხ. ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო*, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, 12 (2020): 82-109, თბილისი

თინიკაშვილი 2021: დავით თინიკაშვილი. *რუსეთის იმპერიის ანტიდასავლური რელიგიური პოლიტიკა და მისი ასახვა მე-19 საუკუნის საქართველოში*, *იხ. ს. ზვიადაძე (რედ.) ხილული და უხილავი რელიგია. რელიგიის საკითხების კულტურული და პოლიტიკური განზომილება საქართველოში*, გვ. 129-179, თბილისი

თინიკაშვილი 2023: დავით თინიკაშვილი, ადგილობრივთა აღქმა ევროპელი კათოლიკე მისიონერების მიერ საქართველოში: (XVII-XVIII საუკუნეები), იხ. *ქართული წყაროთმცოდნეობა* 25 (2023), გვ. 44-53, თბილისი

თინიკაშვილი 2024: დავით თინიკაშვილი, საქართველო და ჯვაროსნები: სამხედრო-პოლიტიკური მოკავშირეობა, იხ. *დიალოგი: თეოლოგიისა და რელიგიის კვლევების ჟურნალი*, N 8 (17). გვ. 64-104, თბილისი

კალანდია 2017: გიორგი კალანდია, *მეფე ერეკლე ბრიტანულ და ირლანდიურ პრესაში*, თბილისი

კარიჭაშვილი 1929: დავით კარიჭაშვილი, *ქართული ენის გრამატიკა*, თბილისი

კილანავა 2013: ცირა კილანავა, *ქართული ნაციონალური დისკურსის ფორმირება: საქართველოსა და რუსეთის იმპერიის მარკირების მოდელები და ქართული ნაციონალური თვითიდენტიფიკაცია მე-18 საუკუნის დასასრულისა და მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში*, სადოქტორო დისერტაცია, თბილისი

კურტანიძე 2000: კურტანიძე, ლ. პეტრე ხარისჭირაშვილი და ქართული საგანმანათლებლო კერები საზღვარგარეთ, იხ. *თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის შრომები*, 7, გვ. 39-43, თბილისი

მაგაროტო 2008: ლუიჯი მაგაროტო, *რუსეთის ანექსია საქართველოს მიერ 1783-1801 (L' Annessione Della Georgia Alla Russia, 1783-1801)*, იტალიურიდან თარგმნა სალომე კენჭოშვილმა, გამომცემლობა *მნივნობარი*, თბილისი

მარგველაშვილი 2020: ანა მარგველაშვილი, ერეკლე მეორე და ჰერნჰუტის საძმო, იხ. *ჟურნალი აფრა*, 27 (2020), გვ. 268-283, თბილისი

მაჭარაძე 1968: ვალერიან მაჭარაძე, *მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის*, II, თბილისი

მაჭარაძე 1983: ვალერიან მაჭარაძე, *გეორგიევსკის ტრაქტატი*, თბილისი

მელიქიშვილი 1973: გიორგი მელიქიშვილი, *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, ტ. 4, თბილისი

მესხია 1948: შოთა მესხია, *მასალები ქართლ-კახეთის სამოხელეო წყობის ისტორიისათვის*, თბილისი

მიქიაშვილი 1989: ლელა მიქიაშვილი, *ომან ხერხეულიძე, ცხოვრება ირაკლი მეორისა*, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებელი დაურთო ლ. მიქიაშვილმა, თბილისი

მეტრეველი 1962: ელენე მეტრეველი, *მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის*, XI-XVII საუკუნეები, თბილისი, 1962.

მეტრეველი 2007: ელენე მეტრეველი, *ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი*, რედ. თ. ოთხმეზური, თ. ცერაძე, თბილისი

მინდაძე 2013: ნინო მინდაძე, *ქართველი ხალხის ტრადიციული სამედიცინო კულტურა*, თბილისი

ნაცვალაძე 2021: მამუკა ნაცვალაძე, მსოფლიო იმპერიათა კავკასიური გამბიტი და ერეკლე მეორე, იხ. *ქართველური მემკვიდრეობა* 25 (2021), გვ. 183-201, ქუთაისი, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის უნივერსიტეტი

ნაცვლიშვილი 2014: ნათია ნაცვლიშვილი, *სტამბოლის ფერიქიის ქართული კათოლიკური მონასტერი, საქართველოს სიძველენი* 17 (2014), გვ. 296-311, თბილისი

ნაცვლიშვილი 2019: ნათია ნაცვლიშვილი. სადისერტაციო ნაშრომი: *კათოლიკური ეკლესიები საქართველოში: ისტორია და არქიტექტურა*, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

პაიჭაძე 2019: თეა პაიჭაძე, *აღვამაღლო რჩეული ერისაგან ჩემისა, ცხოვრება მეფე თეიმურაზ მეორისა და ზაქარია ხუცესისა*, თბილისი

რაისნერი 2009: ოლივერ რაისნერი, ორი სამყაროს მგზავრი, თერგდალეულთა იდენტობის კონფლიქტი და ეროვნული ცნობიერება, იხ. გ. ზედანია (რედ.), *ქართველი ერის დაბადება*, გვ. 48-66, თბილისი

რატიანი 2009: სერგო რატიანი, „სარწმუნოებით ქართველი“: სეკულარიზაცია და ქართველი ერის დაბადება, იხ. კრებული *ქართველი ერის დაბადება*, გვ. 28-47, თბილისი

რატიანი 2024: სერგო რატიანი, *ტოტალიტარიზმი და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1941-1953*, საარქივო მასალა გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო სერგო რატიანმა, თბილისი

რაფავა 1976: მაია რაფავა, იოვანე დამასკელი: დიალექტიკა, ქართული თარგმანების ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო მაია რაფავამ

როგავა 1959: აპოლონ როგავა, *დავით ბაგრატიონი. საქართველოს სამართლისა და კანონმდებლობის მიმოხილვა*, თბილისი

სარჯველაძე 1984: ზურაბ სარჯველაძე, *ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი*, თბილისი

სახოკია 1984: თედო სახოკია, *ჩემი საუკუნის ადამიანები*, თბილისი

სმითი 2004: ენტონი სმითი, *ნაციონალიზმი: თეორია, იდეოლოგია, ისტორია*, ინგლისურიდან თარგმნა მარიამ ჩხარტიშვილმა, თბილისი

ტაბალუა 1978: ილია ტაბალუა, ქართული კულტურის კერები საფრანგეთში XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, იხ. *მაცნე* (საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია), ენისა და ლიტერატურის სერია (1978, 1), გვ. 160-176, თბილისი

ტაბალუა 1979: ილია ტაბალუა, *საქართველო საერთაშორისო არენაზე XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში*, თბილისი

ტაბალუა 1984-1987: ილია ტაბალუა, *საქართველო ევროპის არქივებსა და ნიგნთსაცავებში*, ნ. 1 (1984), ნ. 2 (1986), ნ. 3 (1987), თბილისი

ტაბალუა 2000: ილია ტაბალუა, *ევროპული ცნობები ერეკლე II-ის შესახებ*, თბილისი

უთურგაიძე 1990: თედო უთურგაიძე, ქართული ენის შესწავლა იტალიელ მისიონერთა მიერ და მათი მეცნიერული ნააზრევის ურთიერთმიმართება, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXIX, გვ. 123-147, თბილისი

უთურგაიძე 1999: თედო უთურგაიძე, *ქართული ენის შესწავლის ისტორია*, ნაწ. I, თბილისი

ფურცელაძე 1964: დავით ფურცელაძე, სამართალი ბატონისშვილის დავითისა, ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო დ. ფურცელაძემ, თბილისი

ფუტყარაძე 2012: შუშანა ფუტყარაძე, *სტამბოლის ქართული სავანე*. სამხრეთ კავკასიისა და ანატოლიის კვლევის ცენტრი, თბილისი: არტანუჯი, 2012.

ფუტყარაძე 2018: შუშანა ფუტყარაძე, *სტამბოლის ქართულ სავანეში დაცული პუბლიცისტური წერილები*, ბათუმი, 2018.

ქავთარია 1977: მიხეილ ქავთარია, XVIII საუკუნის ქართული საზოგადო-
ებრივი აზროვნების ისტორიიდან: ანტონ ბაგრატიონის ეპისტოლარული
მემკვიდრეობა, თბილისი

ქანანელი 1940: ქანანელი, უსწორო კარაბადინი, ტექსტი დაშიფრა და
წინასიტყვაობა დაურთო ლადო კოტეტიშვილმა, თბილისი

ქაროსანიძე 1998: ლია ქაროსანიძე, დიონისიოს თრაკიელის „გრამატიკის
ხელოვნება“ და ძველი ქართული გრამატიკული აზროვნება, თბილისი

ქიქოძე 1947: ქიქოძე 1947: გერონტი ქიქოძე, ერეკლე მეორე, თბილისი

ლაღანიძე 2021 (1): მერაბ ლაღანიძე, ევროპული ღირებულებები, ქრისტიანობა,
ქართული კულტურა, იხ. მერაბ ლაღანიძე, ლიტერატურა, კულტურა,
რელიგია [ტომი] 2/1: 323-329, თბილისი

ლაღანიძე 2021(2): მერაბ ლაღანიძე, პეტრე ხარისჭირაშვილის ცხოვრება
და ღვაწლი, იხ. ლიტერატურა, კულტურა, რელიგია. [ტომი] 2/2: 55-63,
თბილისი.

ლაღანიძე 2021(3): მერაბ ლაღანიძე, მიქელ თამარაშვილი ქართველთა შორის
კათოლიკობის ისტორიკოსი, იხ. მერაბ ლაღანიძე, ლიტერატურა, კულტურა,
რელიგია (2/1), გვ. 97-129, თბილისი

ყაუხჩიშვილი 1940: ყაუხჩიშვილი, სიმონ, იოვანე პეტრინის შრომები, ტომი
I. პროკლე დიადოხოსისა პლატონურისა ფილოსოფოსისა კავშირნი.
ქართული ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო სიმონ
ყაუხჩიშვილმა, თბილისი

ყაუხჩიშვილი 1973: სიმონ ყაუხჩიშვილი (გამომც.), ქართლის ცხოვრება, ტ.
4, ვახუშტი ბატონიშვილი აღწერა სამეფოსა საქართველოსი. ტექსტი
დადგენილი ყველა ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბილისი
ყრუაშვილი 2012: ნატო ყრუაშვილი, სტამბოლის ქართველ კათოლიკე მამათა
სავანის წინამძღვრები ხიზაბაფრიდან (რედ. შუშანა ფუტყარაძე); საქ.
ეროვნ. მუზეუმი, სამცხე-ჯავახეთის ისტ. მუზეუმი, ახალციხის სახელმწ.
სასწავლო უნივერსიტეტი, 2012.

ყრუაშვილი 2014: ნატო ყრუაშვილი, ივანე გვარამაძის თანამშრომლობა
სტამბოლის ქართულ სავანესთან (გარდაცვალებიდან 100 წლისთავის
გამო), გულანი 14: 55-68, ახალციხე, ახალციხის უნივერსიტეტი, 2014.

ყრუაშვილი 2015: ნატო ყრუაშვილი, პეტრე ხარისჭირაშვილის საგანმა-
ნათლებლო მოღვაწეობის შესწავლისათვის (გარდაცვალებიდან 200 წლის-
თავის გამო), იხ. გულანი 17, გვ. 199-209, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, ახალციხე

ყრუაშვილი 2018: ნატო ყრუაშვილი, განათლებისა და კულტურის კერები
სამცხე-ჯავახეთში, ახალციხე

ყრუაშვილი 2023: ნატო ყრუაშვილი, ვარდიძე, შალვა. სტამბოლის ქართველ
კათოლიკე მამათა სავანის მონასტრის გამგე იხ. გეორგიკა, რედაქტორი
შუშანა ფუტყარაძე; საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, სამცხე-ჯავახეთის
ისტორიის მუზეუმი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწ. უნივერსიტეტი, გვ. 187-
201, ახალციხე-თბილისი

შანიძე 1918: აკაკი შანიძე, ქართული ეროვნული ჰიმნი, იხ. პრომეთე, № 1, გვ.
31-2, ტფილისი

შანიძე 1986: აკაკი შანიძე, *ქართველთა მონასტერი ბულგარეთში და მისი ტიპიკონი* (თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. 9), თბილისი

მ. შანიძე და სხვები 1996: იოვანე ოქროპირი: თარგმანებაჲ მათეს სახარებისაჲ. ექვთიმე ათონელისეული თარგმანი. ტექსტი უძველესი ხელნაწერების მიხედვით გამოსაცემად მოამზადეს ლელა ალექსიძემ, ლილი ბასილაიამ, ნინო დობორჯგინიძემ, დარეჯან თვალთვაძემ, მანანა მაჩხანელმა, ლელა ნიჟარაძემ, ზურაბ სარჯველაძემ, ნინო შარაშენიძემ, თამარ ცოფურაშვილმა, რედ. მზექალა შანიძე, თბილისი

ჩიქობავა, ვათეიშვილი 1983: არნოლდ ჩიქობავა, ჯუანშერ ვათეიშვილი, *პირველი ქართული ნაბეჭდი გამოცემები*, თბილისი

ჩხარტიშვილი 2009: ჩხარტიშვილი, მარიამ. ქართული ეთნიკ რელიგიური მოქცევის ეპოქაში. *ქართული ერთობა და მისი იდენტობა: იდეები, სიმბოლოები, პერცეფციები, III. თბილისი.*

ცაიშვილი 1975: სარგის ცაიშვილი, *ქართული პოეზია*, ტ. 6, შეადგინა სარგის ცაიშვილმა, თბილისი

ცინცაძე 1952: იასე ცინცაძე, ათანასე თბილელის და სიმონ მაყაშვილის ელჩობა რუსეთში (1752-1757), იხ. *საისტორიო მოამბე*, 6 (1952), გვ. 162-173, თბილისი

წვერავა 2002: ვლადიმერ წვერავა, *საქართველოს საეგზარქოსოს სამისიონერო მოღვაწეობა XIX საუკუნეში*, ქუთაისი

წიფურია 2010: ბელა წიფურია, ქართული ლიტერატურა: კოლონიზაცია, მოდერნიზაცია, ახალი პარადიგმები, იხ. *კადმოსი*, ჰუმანიტარულ კვლევათა ჟურნალი 2 (2010), გვ. 183-195, თბილისი

ჭიჭინაძე 1895: ზაქარია ჭიჭინაძე, *აბატი პეტრე ხარისჭირაშვილი*, სტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, ტფილისი

ჭიჭინაძე 1898: ზაქარია ჭიჭინაძე, *უმთავრესი მიზეზი საქართველოს მიმართ რომის ყურადღებისა*, სტამბა ექ. ივ. ხელაძისა, 1898, ტფილისი

ჭიჭინაძე 1916: ჭიჭინაძე, ზაქარია, *ქართული სტამბები 1627-1916*. ნიკოლოზ ლოლობერიძე და ზოგი ქართველთა მოღვაწენი სურათებით, სტამბა „სორაპანი“ მადათოვის კუნძული, თბილისი

ჭკუასელი 2021: ანა ჭკუასელი, *ქართული ფილოლოგიის ისტორიიდან: კათოლიკური ინკულტურაცია და XVIII-XIX საუკუნეების უცნობი ლექსიკონები*, სადისერტაციო ნაშრომი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

ხინთიბიძე 1982: ელგუჯა ხინთიბიძე, *ქართულ-ბიზანტიური ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიისათვის*, თბილისი

ჯავახიშვილი 1919: ივანე ჯავახიშვილი, *დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში*, თბილისი

ჯავახიშვილი 2009: მანანა ჯავახიშვილი, *მონტობანის ქართველ კათოლიკეთა სავანე*, თბილისი, 2009

Берже 1866-1904: А. П. Берже, *Акты, собранные Кавказской археографической комиссией под редакцией: А. П. Берже*. Издательство: Тип. Главного Управления Наместника Кавказского, Тифлис

Boeder 1975: Boeder, Winfried, *Zur Analyse des altgeorgischen Alphabets*, in: *Forschung*

- und Lehre. Abschiedsschrift zu Joh. Schröpfers Emiritierung und Festgruß zu seinem 65. Geburtstag. Hamburg: Slavisches Seminar [der Universität], p. 17–34, 1975.
- Boeder 1983: Boeder, Winfried, Die georgischen Mönche auf dem Berge Athos und die Geschichte der georgischen Schriftsprache, ob. *Bedi Kartlisa*. Revue de Kartvelologie 41, pp 85–95, Paris
- Boeder 1998: Boeder, Winfried, Sprache und Identität in der Geschichte der Georgier, ob. B. Schrader Th. Ahbe (edd.), *Georgien im Spiegel seiner Kultur und Geschichte*. Zweites Deutsch-Georgisches Symposium: Vortragstexte, 83. 68–81, Berlin
- Boeder 2003: Boeder, Winfried. Purity of Language in the History of Georgian. ob. *Purism in Minor Languages, Endangered Languages, Regional Languages, Mixed Languages: Papers from the Conference on Purism in the Age of Globalisation*, Bremen, September 2001, edited by Joseph Brincat, Winfried Boeder, and Thomas Stolz, 199–223. Bochum, 2003.
- Borst 1957: Borst, Arno, *Der Turmbau von Babel* Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker. I – IV, Stuttgart
- Breitenbach 2008: Sandra Breitenbach, *Missionary Linguistics in Asia*. The Origins of Religious Language in the Shaping of Christianity, Frankfurt am Main
- Breva-Claramonte 2007: Breva-Claramonte Manuel, The European Linguistic Tradition and Early Missionary Grammars in Central and South America, ob. *History of Linguistics (Studies in the History of the Language Sciences, 112)* ed. Douglas A. Kibbee, 236–252. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company
- Chkuaseli 2022: Anna Chkuaseli, Healthcare as a Social and Religious Inculturation (From the History of the Catholic Mission in Georgia), ob. *ქურონალი International Bulletin of Mission Research*, 46, 83. 339–350
- Chopin, Famin 1838 (2012): Chopin, Jean-Marie, César Famin, and Eugène M. Boré. Russie. Tome deuxième, contenant la fin de la Russie d'Europe, y compris la Crimée et les provinces russes en Asie, Circassie et Géorgie, Arménie. Paris: Firmin Didot Frères, 1838.
- Damenia 2019: Maia Damenia, Dall'Italia alla Georgia alla fine del seicento. Contributo per una microstoria di Padre Gaetano Rasponi (1654–1720) missionario teatino di Ravenna, ob. *ქურონალი Revue d'Histoire Ecclésiastique*, vol. 114 (2019), Issue 1–2, 83. 99–149
- Doborjginidze 2000: Doborjginidze, Nino, Die identitätsbildende Funktion der Sprache und Übersetzungsprobleme bei den altgeorgischen Exegeten. Urlike-Christine Sander, Fritz Paul (Hg.), *Muster und Funktionen kultureller Selbst und Fremdwahrnehmung*, Beiträge zur internationalen Geschichte der sprachlichen und literarischen Emanzipation, Göttingen, 2000: 169–184. 2000
- Doborjginidze 2003: Nino Doborjginidze, Die Argumente gegen die Bibelübersetzung in die Volkssprache und ihre Nachwirkung auf die Entwicklung des Georgischen in den 10.–12., ob. Jh. *Kaukasische Sprachprobleme*, Vortragstexte der internationalen Konferenz für die Kaukasiologie in Oldenburg, Hrsg. v. Winfried Boeder, Oldenburg 2003: 119–140. 2003
- Doborjginidze 2008: Nino Doborjginidze, Christian Historiography and the Topos of Fifteen Literary Languages: Evidence on the Iberian Script. *The Kartvelologist*,

- Journal of Georgian Studies, ed. E. Khintibidze 2008: 18-29, Tbilisi
- Doborjginidze 2009: Nino Doborjginidze, *Die georgische Sprache im Mittelalter* (Sprachen und Kulturen des christlichen Orients, Bd. 17), hrsg. v. Johannes den Heijer, Stephen Emmel, Martin Krause, Andrea Schmidt, 2009, Reichert-Verlag Wiesbaden
- Doborjginidze 2010: Nino Doborjginidze, Die Übersetzungen der Werke des Gregor von Nazianz und die Entwicklung der georgischen Begriffssprache, in: *Corpus Christianorum*, Series Graeca (CCCN, Corpus Nazianzenum) 121 (2010), 83. 291–334, Brepols
- Doborjginidze 2011: Nino Doborjginidze, Zur textkritischen Methode georgischer Übersetzer aus Antiochia: Die Problematik von Einleitung, Text und Textempfänger, in: *Muséon*, Revue d' Études Orientales, 124 Nr. 3-4, 2011, Louvain-La-Neuve
- Doborjginidze 2014: Nino Doborjginidze, Religious Inculturation and Problems of Social History of the Georgian Language, ob. *Philalethes*: Collected Studies Dedicated to the 135th Anniversary of Shalva Nutsubidze (1888–1969), 2014, Cornelia Horn and Basil Lourié (ed.), 83. 136-157, Leiden-Boston: Brill Publishers
- Doborjginidze 2016: Doborjginidze, Nino, Language and Identity: Formation of Cultural Identity in Medieval Georgia. *L'Arménie et la Géorgie en dialogue avec l'Europe*. Du Moyen Âge à nos jours. Actes du colloque Les relations interrégionales et la question de l'identité. Université Paul Valéry-Montpellier III. Les 27 et 28 septembre 2012 I. Augé, G. Dédéyan, M. Dokhtourischvili, V. Barkhoudarian and I. Karaulashvili, eds. Paris: Geuthner, 2016, 83. 173-188. 2016.
- Doborjginidze 2017: Nino Doborjginidze, Le Missioni cattoliche di Georgia nel periodo di Russificazione, in: *ROMA E I GEORGIANI* (CULTURA Studium 109), 83. 212-231, Roma: Studium Editioni
- Doborjginidze 2018: Nino Doborjginidze, Historical aspects of Modernity in Georgia, ob. *Modernization in Georgia*. Theories, Discourses and Realities (Interdisciplinary Studies On Central And Eastern Europe, vol. 18), ed. by G. Zedania, 83. 69-88, Bern, Berlin, Oxford, Wien
- Doborjginidze 2019: Nino Doborjginidze, Medieval Georgian Projection of Religious Historiography of Late Antiquity: Mapping of Biblical peoples (Tabula linguarum et populorum), ob. *Scrinium*, 15 (2019), Journal of Patrology and Critical Hagiography, 83. 239-255 Brill
- Doborjginidze, Kulke 2021: Nino Doborjginidze, Tilmann Kulke, EREKLE II (1720-1798). GOES GLOBAL: Zwischen Aufklärung, Wissenstransfer und strukturellen Reformen in Georgien ab den 1750er Jahren, ob. *From Florence to Goa and Beyond*. Essays in early modern global history in honor of Jorge Flores, 83. 145-175, European University Institute
- Doborjginidze, Mataradze, Tatishvili 2021: Nino Doborjginidze, Nino Mataradze, Elene Tatishvili, Medieval Translation in the Light of the Polysystem and Rewriting Theories, ob. *Scrinium*, 17(1), 2021: 92-109. Brill
- Ferro 1704-1705/2012: Bartolomeo Ferro, *Istoria delle Missioni de Chierici Regolati Teatini*, Ulan Press
- Gamqrelidze 1998: Gamqrelidze, Tamaz, Christentum und altgeorgische Kultur, ob:

- B. Schrader – Th. Ahbe (edd.) 1998: 88–90. *Georgien im Spiegel seiner Kultur und Geschichte*. Zweites Deutsch-Georgisches Symposium: Vortragstexte. Berlin 1998.
- Gerl 1985: Gerl, Hanna-Barbara, Zwischen faktischer und numinoser Gültigkeit: Lorenzo Vallas Theorie vom Vorrang der lateinischen Sprache, ob: Richard J. Schoeck (ed.): *Acta Conventus Neo-Latini Bononiensis*. New-York, p. 327–336. 1985.
- Giddens 1990: Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*, Stanford University Press
- Guglielmi 2022: Guglielmi, Marco, Sharpening the Identities of African Churches in Eastern Christianity: A Comparison of Entanglements between Religion and Ethnicity, ob: *Religions* 2022, 13 (11), 1019. 2022.
- Гугушвили 1957: Гугушвили Паата, *Развитие промышленности в Грузии и Закавказье в XIX-XX вв.*, т. 1, Тбилиси
- Halfter 2005: Halfter, Peter. Das Papsttum und das Königreich Georgien in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Die Bemühungen um eine Koordination der Kreuzzugsaktivitäten und die Aufforderung zur Kirchenunion im Lichte der lateinischen Quellen, ob: *Le Muséon. Revue d'études orientales* 118, 83. 109–141.
- Halfter 2008: Halfter, Peter, Von den Kreuzfahrerstaaten in das Königreich Georgien, *Le Muséon. Revue d'études orientales* 121, 3-4, p. 403–436.
- Halfter 2009: Halfter, Peter, Die militärischen Triumphe der Georgier und ein wenig beachtetes Erdbeben an der Grenze Armenisch-Kilikien (c. Ende August 1213), ob: *Le Muséon. Revue d'études orientales* 122, 3-4, 83. 423–447.
- Halfter 2012: Halfter, Peter. Georgien und die Georgier in den abendländischen Geschichtsquellen des hohen Mittelalters, ob: *Le Muséon. Revue d'études orientales*, 125, 3-4, p. 367–419.
- Henrichs 1793: Henrichs, Herman (ed), *Kurze Geschichte des Prinzen Heraclius und Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes von Georgien, Flensburg und Leipzig*
- Hille-Coates 2000a: Hille-Coates, Gabriele 2000a: Auffassungen von der Herkunft der Sprachen im Identifikationsfeld der lateinischen Sprache im westlichen Christentum des Mittelalters, in: Udo Schöning (ed.): *Internationalität nationaler Literaturen* (= Beiträge zum ersten Symposium des Göttinger Sonderforschungsbereichs 529). Göttingen, p. 129–147
- Hille-Coates 2000b: Hille-Coates, Gabriele 2000b: Bibelsprachen heilige Sprachen. Zur Legitimierung des Hauptsprachenmodells im Spannungsfeld von Latein und Volkssprache im Mittelalter, ob: U.-Chr. Sander – F. Paul (edd.) *Muster und Funktionen kultureller Selbst- und Fremdwahrnehmung*. Beiträge zur internationalen Geschichte der sprachlichen und literarischen Emanzipation, 206–238, Göttingen
- Issatschenko 1975: Alexander Issatschenko, Alexander, *Mythen und Tatsachen über die Entstehung der russischen Literatursprache*, Wien
- Issatschenko 1980: Alexander Issatschenko, *Geschichte der russischen Sprache*. I. Von den Anfängen bis zum Ende 17. Jh. Heidelberg
- Kaptijn 2020: Kaptijn, Astrid. The Eastern Catholic Churches. ob: *Church Laws and Ecumenism*, 83. 46–65. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2020.
- Keipert 1981: Keipert, Helmut: Russische Sprachgeschichte als Übersetzungsgeschichte, ob: *Slavische Linguistik* 198. Referate des VII Konstanzer Slavistischen

- Arbeitstreffens, Mainz 30.9–2.10. 1981. Hrsg. v. Wolfgang Girke (Slavische Beiträge 160), 83. 67–112, München
- Licini 1980: Patrizia A., Licini, Ricerca sull' Architettura Georgiana. Carteggio inedito di D. Christoforo Castelli Chierico Regolare, Missionario in Georgia e Mingrelia, Milano
- Licini 1984: Patrizia A., Licini, Breve relatione della Mengrelia redatta nel 1644 dal teatino Guiseppe Guisdice, об. *Orientalia Christiana Periodica* 50 (1984), Fasc. 1, p. 126–162, Fasc. II, 83. 407–437, Roma
- Licini 1990: Patrizia A., Licini, Nuove Fonti Teatine d' Archivio per la Storia della Georgia feudale, об. *Regnum Dei*, collectanea Theatina 116 (1990), p. 107–112, Roma
- Licini 2001: Licini, Patrizia A., La Colchide ritrovata „Espressa in Rame Intagliato“ dai Padri Teatini (1654), об. *La cartografia degli autori minori italiani* (Memorie della Società Geografica Italiana, vol. LXV), 83. 315–359, Roma
- Licini 2003: Patrizia A., Licini, European and Ottoman Landmarks from a Portolan Chart at the Time of Enea Silvio Piccolomini, об. Europa im Weltbild des Mittelalters. Kartographische Konzepte. Hrsg. v. Ingrid Baumgärtner und Hartmut Kugler, 83. 181–200, Akademie Verlag, Berlin
- Luiselli 2000: Bruno Luiselli, Inkulturativer und akkulturrativer Prozess der Christianisierung: Die Entstehung der nationalen Literaturen und der Latein sprechenden Eliten in Westeuropa, об. hg. U.-Ch. Sander und F. Paul, Muster und Funktionen kultureller Selbst- und Fremdwahrnehmung. Beiträge zur internationalen Geschichte der sprachlichen und literarischen Emanzipation, 83. 146–168, Göttingen
- Luiselli 2013: Bruno Luiselli, La Formazione della cultura europea occidentale, Roma: Herder Editrice E Libreria
- Mahieu, Naumescu 2009: Mahieu, Stephanie, and Vlad Naumescu, Churches In-between: Greek Catholic Churches in Postsocialist Europe. Münster: LIT Verlag
- Moll 1701: Moll Hermann, A System of Geography; or, A new & accurate description of the earth in all its empires, kingdoms and states. Illustrated with history and topography, and maps of every country, London: T. Childe
- Moyn, Sartori 2013: Moyn, Samuel and Sartori, Andrew. eds., Global Intellectual History. New York: Columbia University Press
- Mulsow 2022: Mulsow, Martin. Überreichweiten: Perspektiven einer globalen Ideengeschichte. Berlin: Suhrkamp
- Nida 1975: Eugene Albert Nida, *Language Structure and Translation*. Stanford University Press
- Nida 1990: Eugene Albert Nida, Message and Mission: The Communication of the Christian Faith. Pasadena, California
- Nida 2003: Eugene Albert Nida, Fascinated by Languages, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Nida, Wonderly 1963: Eugene Albert Nida, William Wonderly, Linguistics and Christian Missions, об. *Anthropological Linguistics*, vol. 5, No 1, 83. 104–144
- [Обзор] 1910: Обзор деятельности восстановления православного христианства на Кавказе за 1860–1910 гг., 1910, Тифлис
- Орловская 1959: Наталья К. Орловская, Анонимная грузинская грамматика XVIII

- ბ. ნა იტალიანსკომ იაზიკე. იბ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 75, გვ. 135-164, თბილისი
- Reisner 2005: Oliver Reisner, *Die Schule der georgischen Nation: Eine sozialhistorische Untersuchung der nationalen Bewegung in Georgien am Beispiel der „Gesellschaft zur Verbreitung der Lese- und Schreibkunde unter den Georgieren“* (1850-1917), Dr. Ludwig Reichert Verlag Wiesbaden
- Romano, Sebastiani, Zsuzsanna 2014: Romano, Antonella, Silvia Sebastiani, and Borbála Zsuzsanna, eds. *Negotiating Knowledge in Early-Modern Empires: A Decentered View. Studies in Cultural and Intellectual History*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Sivasurandam 2010: Sivasurandam, Sujit. *Sciences and the Global: On Methods, Questions and Theory*, 101 (2010): 146-58.
- Sauer-Geppert 1980: Waldtraut Ingeborg Sauer-Geppert, *Mittelalterliche und reformationszeitliche Bibelübersetzungen. Übersetzungen ins Deutsche*, იბ: *Theologische Realenzyklopädie*, Bd. 6. in Gemeinschaft mit Horst Balz hrsg. von Gerhard Müller. Berlin
- Stackmann 1988: Karl Stackmann, *Die Bedeutung des Beiwerks für die Bestimmung der Gebrauchssituation vorlutherischer deutscher Bibeln*, იბ. Wolfgang Milde, Werner Schuder (edd.): *De captu lectoris*. Wirkung des Buches im 15. Und 16. Jahrhundert dargestellt an ausgewählten Handschriften und Drucken, გვ. 273-288, Berlin – New York
- Subrahmanyam 2017: Sanjay Subrahmanyam, *Beyond the Usual Suspects: On Intellectual Networks in the Early Modern World*, იბ. *Global Intellectual History* 2, no. 1 (2017), გვ. 30-48, Taylor Francis online
- Subrahmanyam 2017a: Subrahmanyam, Sanjay, *Global Intellectual History Beyond Hegel and Marx*, იბ. *History and Theory* 54 (2015): 126-137, Wesleyan University
- Terzorio 1925: Clemente da Terzorio, *Missioni dei minori cappuccini, suntio storico*, vol. VII. Roma: Societa Tipografica A. Manuzio
- Todt 2005: Klaus-Peter Todt, *Region und griechischorthodoxes Patriarchat von Antiochia in mittelbyzantinischer Zeit und im Zeitalter der Kreuzzüge* (969-1204), Wiesbaden, 2005.
- Todt 2006: Klaus-Peter Todt, *Griechisch-orthodoxe (Melkitische) Christen im zentralen und südlichen Syrien. Die Periode von der arabischen Eroberung bis zur Verlegung der Patriarchenresidenz nach Damaskus* (635-1365); იბ. *Le Muséon*. Revue d'études orientales 119, გვ. 33-48, LouvainLa-Neuve
- Tomalin 2011: Marcus Tomalin, *And He Knew Our Language*. *Missionary Linguistics on the Pacific Northwest Coast*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company
- Viareggio 1845: Viareggio, Damien J., *Letter from the Reverend Father Damian de Viareggio, Capuchin and Prefect-Apostolic of Georgia, to the President of the Central Council of Lyons*. Trebizond, February 1-13th, 1845, იბ. *Annals of Propaganda Fide*. Vol. VIII.; No. XLIII (1845), გვ. 258-273. Dublin: W. Powell
- Wulf 1991: Christine Wulf, *Eine volkssprachige Laienbibel des 15. Jahrhunderts*. Untersuchung und Teiledition der Handschrift Nürnberg. München – Zürich

- Zedania 2018: Giga Zedania (ed.), *Modernization in Georgia*. Theories, Discourses and Realities (Interdisciplinary Studies on central and Eastern Europe, Vol. 18, edited by Nicolas Hayoz, Jens Herlth & Julia Richers, Bern: Peter Lang
- Zekiyani 1997: Zekiyani, Boghos Levon. Das Verhältnis Sprache und Identität in der Entwicklung des Armenischen Nationalbewusstseins. Versuch einer begrifflichen Formulierung aus geschichtlicher Erfahrung, ob. Gerd Hentschel (ed.) 1997: *Über Muttersprachen und Vaterländer*. Zur Entwicklung von Standardsprachen und Nationen in Europa, გვ. 276–295, Frankfurt am Main
- Zwartjes, Hovdhaugen 2003: Otto Zwartjes & Even Hovdhaugen, *Introduction Missionary Linguistics/ Lingüística Misionera*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company
- Zwartjes 2011: Otto Zwartjes, Portuguese Missionary Grammars in Asia, Africa and Brazil, 1550-1800, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Zwartjes 2012: Otto Zwartjes, Robert Lowth: *The Making of His Grammar and Its Influence* (Historiographia Linguistica 39), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Zwartjes 2019: Zwartjes, Otto. Missionary Traditions in East Asia. ob. *The Cambridge World History of Lexicography*, edited by John Considine, 614–633. Cambridge: Cambridge University Press
- Zwartjes 2020: Otto Zwartjes, Between grammars and dictionaries, ob. *Brill's Studies in Language, Cognition and Culture* 22, გვ. 81-135, Brill
- Эристав 1802: Варлаам Эристав, *Краткая грузинская грамматика*, сочиненная на российском языке, Санкт-Петербург : типография при Императорской Академии наук

იტალიის არქივებში დაცული წყაროები:

- პფსა პროპაგანდა ფიდეს საისტორიო არქივი (Archivio Storico dei Propaganda fide. Scritture non riferite. Monte Caucaso Giorgia)
- აეაქმ აღმოსავლეთის ეკლესიათა არქივის ქართული მასალები (Sacra congregazione per la Chiesa Orientale. Scrittura riferite nei Congressi. Georganni 1861 -1892)
- კგა კაპუცინელთა გენერალური არქივის (საქართველოს შესახებ) მასალები (Archivium generale Ordinis, Provincia: Giorgia, Missio Santa Sedis).

საძიებელი პირთა სახელები*

აბაშიძე ქაიხოსრო 208	ასატურათ იოვანე 230
აბიშელეკოვი ავგაროზ 208	ასლანიშვილი სიმონ 234
აბიშელეკოვი იაკობ 207, 208	ასლანიშვილი სოსო 224
აბიშელეკოვი სოლომონ 207, 208	ატოთი გრეგორიო 169
აბინათესასწავილი სტეფანე 229	ალუშავიშვილი ბეჟანა 209
აბრაამი, საქართველოს პატრიარქი 225	ალუშავიშვილი / ალუშოვი პეტრე 209, 211
აბრამიანი სარქის 226	ბაბუნაანთ ქალი ანა 229
ადოვაშვილი 228	ბაგრატიონი ქეთევან 10, 11
ავთანდილაშვილი თომა 207	ბალიძე პიო 220
ათემპიო თომა 119	ბარათაშვილი ნიკოლოზ 56
ექვთიმე ათონელი / ექვთიმე	ბარიატინსკი ალექსანდრე 98
მთარგმნელი / ეფთჳმე 32, 34, 150	ბარნაბო ალექსანდრო / ალექსანდრე 140, 151, 154, 156
აკოფაშვილი დავით 224	ბატონიშვილი ალექსანდრე იესეს ძე 46
ალბერტ დიდი 53	ბატონიშვილი დავით 43, 97, 222
ალექსანდრე ნეველი 6	ბატონიშვილი ვახუშტი 50, 56
ალხაზოვი გიორგი 209	ბატონიშვილი თეიმურაზ 5, 6
ამბროსი ნეკრესელი 70	ბატონიშვილი იოანე 52, 97
ამჟელიუსი 53	ბატონიშვილი მარიამ 224
ანანია დიაკონი 206	ბაქრაძე 97
ანბასოვი გიორგი 209	ბაქრაძე ბახუტა 206
ანდრია პირველწოდებული 6	ბალიაანთ მამა გრიგოლი 229
ანდრონიკაშვილი 38	ბერნარდინო და მალიანო 13, 53
ანდრონიკოვი იოსებ 209	ბერგიანსკი ჯუზეპე 182
ანტონ (პირველი) კათალიკოსი /	ბერომელაშვილი პეტროსა 209
კათალიკოზი 65, 67, 217, 222, 241	ბერუჩაშვილი ანტონა 207
ანტონ მეორე 5, 6 7, 67, 109, 217, 222	ბერუჩაშვილი დავით 207
ანტონიო რომანო 58	ბერუჩაშვილი მარტია 206
ანტონოვი იოსებ 209	ბეხირგინიშვილი 215
არარატიანი / მღვდელი არარატიანი	ბლეაცკი თ. ო. 117
ალექსანდრე 213, 231, 232	ბლუმფილდი ლეონარდ 12
არისტოტელე 53	ბოშაშვილი გაბრიელა 210
არკეტი ჯოვანი 102	ბოშაშვილი პეპუა 209
არქიეპისკოპოსი კარაპეტი /	ბროსე მარრი 227
არხიეპისკოპოსი კარაპეტა 146, 204	ბრუნონი პავლე 151, 154, 159, 199
არჩილ მეფე 14, 113	

* საძიებელში არ არის შეტანილი ავტორები ბიბლიოგრაფიიდან

გაბრიელ ეპისკოპოსი 125
 გაბუნია გიორგი 115
 გაბუნია იოანე 115, 116
 გაბუნია ოტია 115
 გალუსტათ იოსები 230
 გარიბალდი 138
 გებენაშვილი გრიგოლ 206
 გვარამაძე იოანე / გვარამაძე (ვინმე მესხი) 150, 223, 227
 გვილარდოვი ანტონ 126
 გიორგაძე სტეფანო ეტიენ 169
 გიორგი მეცამეტე 11, 97, 107, 222
 გიორგი მთანმიდელი 150
 გლახაშვილი / გლახოვი / გლაკოვი
 ანტონ 16, 19, 117, 124, 125, 128, 129, 131, 136, 140, 141, 146, 182, 191, 194, 197, 221, 234
 გოკიელი 215
 გრაბში ფიოდორ 46
 გაბრიელო დალა ვილა დელ ტორო 66
 გრაფი ჯეტა 41
 გულასპოვი ზახარ 210
 გულბაჰარი 227
 გურკო, გენერალ-ლეიტენანტი 126, 127
 დადიანი 95
 დადიანი დარეჯან 49
 დადიანი მარიამ 113
 დავიდოვი ბესარიონ 206
 დავით წინასწარმეტყველი 222, 223
 დავითაშვილი ხაბაზ გიორგი 206
 დავითი, გიორგი მეთორმეტის შვილი 108
 დავრიშევი ზაქარია 210
 დარჩიაშვილი რუსუდან 211
 დედოფალი რუსუდანი 217, 225
 დეკანოზი ალექსი 6
 დეკანოზი სვიმონ 69
 დოვლათარა (სპარსი) 227
 დომენიკო და ტრიესტე /დომენიკო
 ტრიესტე 14, 67, 71, 72, 74, 75, 79, 81, 91
 დონ სარქისი 58

დონ ჯაკონო 135
 ეზოპე 53
 ემანუელე დი იგლესიასი / იგლესიასი
 ემანუელე / 13, 43, 123, 237
 ელიანე 53
 ეპისკოპოსი ვარლამ 6
 ერეკლე მეორე 5, 7, 13, 14, 15, 16, 17, 40, 41, 42, 43, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100
 ერისთავი ვარლამ 18
 ეშტიელი პავლე 230
 ეჩმიაძინის პატრიარქი ნერსე 145, 204
 ვანდერლი იულიამ 22
 ვარდაპიედი მინას 57, 58
 ვარდიძე შალვა 228, 231, 235
 ვასილკოვსკი 126
 ვახტანგ მეექვსე 170, 217, 224
 ვერგილიუსი პოლიდორე 53
 ვეჩესლავო და ტორინოსა 67
 ვიარეჯო დამიანო / დამიანე ვიარეჯიელი
 111, 112, 118, 126, 127, 208, 211
 ვიარეჯო დამიანო / დამიანო პრეფექტი
 62, 65, 111, 112, 123, 184
 ვორონცოვი მიხეილ 128, 134, 139, 145, 146, 204
 ზარაფიანი გრიგოლ 232, 234
 ზარაფიანი იოანე 234
 ზარაფოვი ტერ-ოჰანეზ 209, 210
 ზაქარია იერუსალემის პატრიარქი 163
 ზაქარია ივერიის პატრიარქი 225
 ზობალოვი იაკობ 234
 ზუბაშვილი ანდრეა 208, 209
 თაბორიძე ირაკლი 11
 თამარ მეფე 98, 217
 თამარაშვილი / თამარათი მიხეილ 10, 91, 108, 122, 124, 161, 168, 221, 223, 226, 229
 თბილელი ათანასე 68
 თეიმურაზ მეორე 66, 67, 68, 69, 70, 94, 217
 თეიმურაზ პირველი 17, 161

თემფიელი თომა 211
 თემფიელი თომა 211
 თვარაძე სანდრო 11, 16, 182
 თუმანიშვილი ანტონ 222
 თუმანიშვილი დემეტრე 23
 თუმანოვი ალექსანდრე 209
 იასეფის ძე ბატანჯანა 209
 იაფეთი 30
 იზმაილოვი 102
 იმპერატორი ალექსანდრე 16
 იმპერატორი ელისაბედი 68
 იმპერატორი კონსტანტინე დიდი 158, 163
 იმპერატორი ნიკოლოზ პირველი 201
 იმპერატრიცა ანა 6, 109
 იმპერატრიცა ეკატერინე მეორე 5, 50, 86, 95
 იოანე ეპისკოპოსი 158
 იოანე ზოსიმე 33
 იოანე ნათლისმცემელი 150, 227, 229
 იოანე ოქროპირი 32
 იოანე პეტრინი 21, 26, 24, 32, 171, 241
 იოსაფაშვილი არუთენა 208
 იოსებ მეორე / ჯუზეპე მეორე / იოსებ
 კეისარი 74, 80, 81, 82
 იოსეფაშვილი ანტონ 209
 ირბახი/ ჩოლოყაშვილი ნიკიფორე 161
 იუდა 114
 კ(?)იხთოთი ჯოვანი 169
 კაენი 114
 კაზმირო 130
 კაკლაშოვი სტეფანე 210
 კალატოზოვი 227
 კალინო ჩეზარე 53
 კარდინალი ანტონელი 80, 102, 103, 106
 კარლოს მეოთხე 148
 კემფელი თომა 223
 კენჭოშვილი სალომე 11, 16, 63, 128, 182
 კივრიოზ / კირიოზ კათალიკოზი 150
 კირხერი ათანასიოს 53
 კნორინგი 6, 100, 108, 121

კოკოჩატი პეტრე 209
 კოცი ვინჩენცო 189
 კრეტელი დიქტის 53
 კრუხიჭამათ იასეფას ძე ბატანჯანა 209
 ლადარია ნოდარ 11
 ლალიაშვილი იოსებ 19
 ლებედევი 116
 ლემნიუსი ლევინუს 53
 ლესინგი გოთჰოლდ ეფრაიმ 42
 ლივიუსი 53
 ლომაური ნიკო 224
 ლუდოვიკო და ვენეცია 58
 მაისუროვი იოანე 210
 მამა ბერნარდი 123
 მამულოვი სერ ჯოვანი 188, 189
 მარადასი სერ იაკობ 189
 მარბოდიუსი 53
 მარია დალ'ტრონო 65
 მარიამ დედოფალი 113
 მარკეტი ელიზაბეტა 16
 მარციალისი 53
 მაურო და ვერონა / მავროს ვერონელი
 14, 72, 73, 74, 79, 80, 81, 84, 89, 91, 92, 175
 მაყაშვილი სვიმონ 68
 მერაბათი იოსებ 167
 მერაბი ჯუზეპე 169, 196
 მერჩულე გიორგი 50
 მესინელი ფრანჩი 120
 მეფისაშვილი 215
 მეფისაშვილი გრიგოლ 235
 მეფისაშვილი იოსეფ 201
 მთელიათი კირილო 169
 მიზანდაროვი სტეფანე 210
 მიზიევიცი სტანისლაო 139, 182, 196
 მირაშვილი მიხეილ 11, 16, 182
 მირიან მეფე 163
 მირიანაშვილი ესტატე მატათიას ძე 216
 მიტროპოლიტი არსენი 6
 მოკლიაშვილი ნონია 113
 მოკლიაშვილი როსტომ 113

მოლარეთუხუცესი წერეფ გიორგი 208
 მონგოლფიერი იაკობ 43
 მონგოლფიერი იოსებ 43
 მოსე 30
 მოჰილევი / სტანისლავ დე მოჰილეუსი 103, 104, 183, 184
 ლეონტი მროველი 19, 33, 50
 მურადაშვილი პეტრე- 208
 მურადი (სპარსი) 227
 მურვანოვი ბატანჯან 209
 მღებრიშვილი ანსელმო 224
 მღვდელმთავარი ფილიპე 210
 ეფრემ მცირე 28
 ნაზარბეგოვი სოლომონ 207, 208
 ნაიდა იუჯინ 12, 22
 ნაცვალოვი გასპარ 210
 ნაჰაპეტიანი გაბრიელ პოლოს 226
 ნიკოლა / ნიკოლოზ პირველი, რუსეთის იმპერატორი 201
 ნიკოლა და გრიგენტო / ნიკოლა და ჯირჯენტო 58, 59
 ორბელიანი ბარძიმ 217
 ორბელიანი გრიგოლ 97
 ორბელიანი ვახტანგ 58, 61, 62
 ორბელიანი იოანე 58, 61, 62, 217
 სულხან-საბა ორბელიანი 11, 13, 52, 91, 217
 პადრე იოსები 119
 პადრე ქეროვიმე 211
 პადრე ავიტაბილე 149
 პადრე ალესიო 73
 პადრე ამედიოს 211
 პადრე ბონავენტურა შვეიცარიელი 211
 პადრე ვიჩენცო 138
 პადრე თომა 119
 პადრე კარლო / კარლოსი 135
 პადრე ლეონარდო 66
 პადრე სიმეონი 130
 პადრე ფლორენცი / ფლორენციო 115, 211
 პადრე ფრანცისკო 138

პადრე ჯოვანი 139
 პავლე პროვიკარი 122
 ანდრეა და პალერმო 78, 79, 80, 93, 94, 95, 96, 100, 104, 106
 პაპი ლეონ მეცამეტე 9, 19, 23, 162
 პაპი გრიგოლ მეცხრე 167, 217
 პაპი ინოკენტი მეცამეტე 58
 პაპი ინოჩენციო მეთორმეტე 221
 პაპი იოანე ოცდამეორე 217
 პაპი კლიმენტი მეთერთმეტე 58, 214, 223
 პაპი ნიკოლოზ მეოთხე 217, 225
 პაპი პიუს მეცხრე 23, 149, 158, 161, 167, 214
 პაპი ურბანო მერვე 149, 158, 167,
 პაპი ურბანო მეხუთე 167, 225
 პაპი ჰონორიოს მესამე 217, 225
 პატრი თომა 120
 პატრი მარიო 221
 პატრი მარიოხი 113
 პატრი ნიკოლა 211
 პატრი ნიკოლოზი 120
 პატრი სერავეცელი 116, 130
 პატრი ფილიპე 207
 პატრი ფრანცისკე 121, 122
 პატრი ქერუბინე 120, 130
 პატრი ჩელერინე 113
 პენკლერი 62, 63
 პეტრე ქართველი 150
 ფრანცისკო მარია და პიაცა 58
 დონ პიედრო დი ბაზილიო 58
 პიტოვეა ეფემია 204
 პლინიუსი 53
 პოპიეკი ლუიჯი 135
 პოტიომკინი პავლე 100, 102, 103, 104
 რეძანსკი ჯუზეპე 138, 139
 როტი ა. 163
 რურუა ნიკოლოზ 10
 შოთა რუსთაველი / რუსთველი შოთა 12, 16, 47, 81
 რუფუსი კვინტუს კურციუს 53

სააკოვი იოსეფ 209
 სადათიერი 227
 საპანდარა 227
 სასჩი ანტონ 189
 სევასტოსი გრიგოლ 34
 სემი 30
 სვეტონიუსი 53
 სიმონათი ანდრეა/ანდრია 169
 სინკიევიცი ფერნანდო 139, 140
 დიოდორე სიცილიელი 53
 სოლომანათ პეტრე 209
 სოლომონ მეორე 14, 93, 94, 95, 96, 111, 113, 114
 სოლჩინსკი მარეკ 11, 49
 სუქიაშვილი იოსეფა 113
 სუქიაშვილი პეტროსა 113
 სუქიაშვილი სუქია 113
 მოსე ტერ გრიქუროვი 146
 ტერ პეტროსი 207
 ტინტოლოზაშვილი თომა 207
 ტინტოლოზოშვილი სტეფანე 206
 ტონკიევიცი სპერატო 139
 ტორინო ალესანდრე 63
 ჯულიო ბონავენტურა და ტრენტო /
 ბონავენტურა ჯულიო 65, 69, 65
 ტრეტეტო პეტრა 60
 ტრინიტარი იოანე დე მათა 129
 ტულუკაანთ დავითი 223
 ტულუკიანთ დავითი 229
 ტურგენიევი 100
 უდელებიანთ ნიკო 209
 უფლისწული კანინი 138
 უფლისწული მაძინი 138
 უფლისწული სტერბინი 138
 ფამენი სეზან- 9, 161
 ფარემუზოვი იაკობ 208
 ფეიქრიანთ იაკობი (არლელი) 230
 ფელიჩე მარია და ბოლონია 66
 ფერო ბართლომეო 9
 ფორტუნატო და ტრენტო 74, 76, 78

იოანე ფლორენციელი 217
 ქამი 30
 ქორქევი 116
 ქრისტე 114, 131, 140, 184
 ქრისტეფორე, ეპისკოპოსი 59
 ლოლოლოზოვი 117
 ყაზბეგი ალექსანდრე 56
 ყანდინოვი ანტონ 206
 ყანდინოვი გიორგი 210
 ყანდინოვი იოვანე 209
 ყარაიევი იოანე 210
 ყიფიანი დიმიტრი 19
 ყორღანოვი იოვანე 210
 მაგულიანტი /მაგულოვი /სეიგულოვი /
 მაჰყულოვი / მაჰყულიანი 124, 128, 129, 130, 136, 185, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234
 შანიძე აკაკი 56
 შარვაშიძე ლევან 224
 შეშაბერიძე კოტე 233
 შილდელი ესტათე 216
 შოპენი ჟან მარი 9
 ჩაგინოვი სტეფანე 210
 ჩარეკოვი 117
 ჩიჩავაძე გიორგი 206
 ჩხეიძე დავით, მდივანბეგი 113, 114, 115, 207, 208, 209
 ციციანოვი, მთავარმართებელი 122
 ციციშვილი მარიამ 222
 ძუბოლანტი ჯაკომო 123
 წერეთელი აკაკი 56
 წერეთელი გიორგი 208
 წერეთელი ვლადიმერ ჯ. 220
 წმიდა ავგუსტინე 222
 წმიდა ალექსანდრე 78
 წმიდა ანდრია 78, 93
 წმიდა ბენედიქტე 151
 წმიდა ლაზარე 182
 წმიდა მამა ფრანჩისკე კაფუჩინი 221
 წმიდა ნინო 98, 153, 163, 200

ნმიდა რიფსიმე 153, 200
 ჭავჭავაძე ილია 24, 56, 99, 100
 ქიქინაძე ზაქარია 10, 38, 92, 125, 149, 150, 242
 ხარისჭირაშვილი არუთენა 229
 ხარისჭირაშვილი იოსებ 229
 ხარისჭირაშვილი პავლე 229
 ხარისჭირაშვილი პეტრე / კარიშჭარიანი / პეტრე ხარისჩაროვიანი / ხარისჭირათ ლუკა პეტრედ წოდებული 19, 109, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 162, 165, 167, 168, 169, 199, 203, 220, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235
 ხელთუფლიშვილი ბერიკელა 114
 ხერხეულიძე ომან 44
 ხეჩინაშვილი სიმონა 208
 ხიზაბავრელი სტეფანე 233
 ხითარათი ალექსანდრე 169

ხითარივი მეელქო 210
 ხითარიშვილი ალფონსო 167
 ხითარიშვილი სიმონ თომას ძე 235
 ხიმშიაშვილი აჰმედ ბეგი 230
 ხიჯიაშვილი სიმონა 207
 ხოდოშვინოვა ოგაჯანა 119
 ხუციშვილი იოსებ 234
 ჯაყელოვი იოანე 210
 ჯეროლამო და ნორჩა 67
 ჯოვანი დონ გრანდე 58
 ჯულაბოვი, ავთანდილ 209
 ჰაბესკი ელიას 41
 ჰაირ მინასი 134
 ჰაირ სიმეონი, მხითარისტი 134, 135
 ჰენებერგი ბერთოლდ 148
 პილერო 129, 130
 შინტერშთაინერი ნორბერტ 16
 შუჯუევი იაგორ 210

გეოგრაფიული სახელები

ავსტრია 14, 17, 47, 48, 65, 69, 70, 71, 72, 80, 81, 92, 93, 171
 აზია 9, 27, 47, 81, 85, 102
 ათენი 163
 ათონი 27
 ალექსანდროპოლი 117
 ამერიკა 20
 ანტიოქია 27
 ართვინი 62, 216
 არტაჰანი 201
 ასტრახანი 65, 66, 69
 ასურეთი 222
 აფრიკა 27
 აფხაზეთი 95, 99
 აწყური 218
 აჭარა 99
 ახალქალაქი 215, 216, 217, 218, 223
 ახალციხე 17, 58, 61, 62, 63, 66, 67, 94,

95, 101, 106, 112, 117, 119, 120, 129, 124, 126, 130, 145, 188, 200, 204, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 225, 227, 228, 229, 230, 232, 234, 235
 ახტალა 44, 45
 ბაბილონი 35
 ბათუმი 17, 95, 216
 ბაიბურთის მთა 56
 ბარაღეთი 228
 ბერდიცკოვა 80
 ბიზანტია 24, 34, 35
 ბოლონია 16
 ბრიტანეთი 41
 გეგუთი 115, 117
 გელათი 27
 გეორგიევსკი 7
 გერმანია 16, 45, 171
 გოკია (სოფელი) 228

გორი 17, 48, 62, 65, 72, 74, 101, 112, 117, 118, 119, 121, 123, 126, 139, 145, 182, 191, 200, 206, 208, 209, 216, 217, 229, 230
 გურია 95, 190, 214
 დამბლული 45
 დარიალი 56
 დასავლეთ საქართველო 95
 დაღესტანი 86
 ევროპა 7, 14, 17, 20, 47, 71, 79, 80, 85, 88, 111, 124, 235
 ერზრუმი 19, 56, 124, 148, 218
 ეჩმიაძინი 57, 65, 204
 ვალე 229, 232
 ველი (სოფელი) 223
 ვენა 14, 65, 72, 73, 79, 80, 81
 ვენეცია 17, 47, 48, 71, 79, 80, 92, 93, 226
 თბილისი /ტფილისი 5, 6, 17, 18, 19, 23, 25, 57, 58, 62, 63, 65, 73, 74, 80, 84, 96, 98, 103, 105, 107, 108, 112, 117, 123, 125, 126, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 138, 139, 145, 182, 183, 189, 191, 194, 196, 200, 204, 209, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 221, 227, 230
 თურქეთი 4, 8, 10, 17, 44, 45, 47, 56, 57, 58, 62, 67, 81, 93, 124, 147
 იერუსალიმი 34, 163
 ივერია 225
 ივლიტა (სოფელი) 218,
 იმერეთი 14, 57, 78, 95, 116, 218, 230
 ინდოეთი 27
 ირანი 17, 57, 68
 ირლანდია 41
 ისმირნი 189
 ისპაჰანი 8, 61, 67, 153
 იტალია 10, 16, 18, 80, 171, 189
 კავკასია 5, 14, 15, 17, 46, 52, 98, 130
 კანადა 27
 კახეთი 6, 14, 45, 57, 66, 69, 78, 87, 88, 95
 კონსტანტინეპოლი 7, 8, 14, 19, 47, 56, 58, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 74, 79, 95, 124, 127, 147, 151, 153, 155, 157, 159, 164, 165, 168, 199, 211
 ლეჩხუმი 95
 ლისაბონი 42
 ლორეთი 189
 მიუნსტერი 16
 მოზდოკი 200
 მონტობანი 4, 169, 171
 მოსკოვი 6, 63, 69, 92, 101, 105, 111, 112
 მოჰილოვი 103, 105, 126
 მულანის ველი 45
 მულანლო 45
 მცხეთა 6, 7, 109,
 ნეაპოლი 80, 92, 93
 ოზურგეთი 183, 227
 ოსმალეთი 91, 217
 პეტერბურგი 5, 6, 18, 43, 63, 69, 102, 104, 105, 230
 პეტრა 19
 პეტრინონი 27, 34
 პოლონეთი 8, 80, 129, 131, 145, 204
 პორტუგალია 42
 პრუსია 41
 რაჭა 63, 95, 101
 რომი 10, 11, 13, 17, 24, 48, 57, 58, 62, 63, 65, 70, 71, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 91, 94, 103, 104, 105, 107, 109, 111, 121, 122, 124, 127, 128, 138, 147, 148, 149, 156, 161, 162, 164, 168, 169, 184, 196, 200, 202, 211, 213, 221, 222, 223, 226, 228, 229
 რუსეთი 4, 5, 6, 7, 8, 9, 14, 15, 16, 18, 19, 24, 34, 55, 56, 57, 62, 63, 65, 68, 69, 70, 71, 78, 79, 81, 85, 91, 94, 96, 98, 99, 103, 108, 109, 111, 112, 118, 121, 124, 126, 127, 128, 145, 147, 153, 163, 199, 201, 204, 222, 226
 საბერძნეთი 24, 45, 56, 222
 სამეგრელო 95, 214
 სამცხე საათაბაგო 225, 227, 228, 234
 სამხრეთ ამერიკა 27
 სარატოვი 213
 სარდინია 17, 48, 71, 79, 80, 92, 93, 120

საფრანგეთი 4, 10, 17, 48, 58, 67, 69, 70,
 71, 92, 93, 95, 124, 138, 169, 171,
 საქართველო 4, 7, 8, 9, 11, 14, 15, 16, 17,
 18, 19, 20, 23, 24, 34, 35, 36, 45, 46, 48, 52,
 55, 56, 57, 61, 62, 63, 67, 71, 74, 75, 78, 79,
 80, 81, 85, 91, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 104,
 107, 108, 109, 110, 111, 112, 119, 121, 123,
 124, 125, 126, 127, 128, 140, 147, 151, 162,
 164, 168, 170, 171, 184, 191, 194, 199, 200,
 201, 203, 216, 218, 222, 223, 225, 226, 227
 სომხეთი 9, 45
 სოხუმი 200
 სპარსეთი 17, 42, 43, 45, 56, 57, 58, 63,
 67, 93, 104, 105, 222
 სტამბოლი 220, 235
 სულულაქი / სოლოლაქი 117
 ტარაგონი 148
 ტარონა 151
 ტოსკანა 57
 ტრაპზონი (ტრაპზონი) 42
 ტულუზა 148
 უდე 229
 ფერიქოი 4, 8, 19, 124, 147, 148, 151, 164,
 167, 169, 171
 ფლორენცია 57
 ფშავ-ხევსურეთი 99
 ქალკედონი 102
 ქართლი 6, 7, 14, 45, 57, 66, 69, 78, 87, 88,
 95, 218
 ქუთაისი 18, 19, 23, 25, 62, 93, 96, 101,
 103, 108, 112, 114, 115, 116, 117, 120, 122,
 125, 129, 131, 135, 136, 139, 140, 141, 182,
 186, 190, 191, 194, 195, 196, 197, 200, 214,
 216, 217, 221, 222, 224, 234, 235
 ყარსი 62
 ყაფანახჩი 45
 ყიზინჰანჯილი 45
 ყიზლარი 46, 69
 ყირიმი 85, 102, 134, 145, 204
 ყუბანი 99, 102

შავშეთი 62
 ჩერქეზეთი 9
 ციმბირი 111
 ცხინვალი 117, 121
 ჭოროხის ხეობა 213
 ხერსონი 140, 194
 ხიზაბავრა 232
 ჯავახეთი- 201
 ჰამბურგი 42
 ჰერნჰუტი 45